Tanıl Bora - Kemal Can

Devlet ve Kuzgun

1990'lardan 2000'lere MHP

İLETİŞİM YAYINLARI

TANIL BORA 1963 Ankara doğumlu. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunu. 1983'ten beri İletişim Yayınları'nda editörlük yapıyor. *Birikim*'de yazıyor. 1993'ten beri *Toplum ve Bilim* dergisinin yayın yönetmenliğini yürütüyor. Milliyetçilik üzerine yayımlanmış çok sayıda makalesi yanında üç kitabı bulunuyor: *Yugoslavya: Milliyetçiliğin Provokasyonu* (Birikim Yayınları, 1991), *Milliyetçiliğin Kara Baharı* (Birikim, 1995), *Türk Sağının Üç Hali* (Birikim, 1998). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* ansiklopedik kitap dizisinin *Milliyetçilik* cildinin editörlüğünü yaptı (İletişim, 2002).

KEMAL CAN 1964 Düzce doğumlu. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunu. 1984'ten 1990'ların sonuna kadar birçok yayın organında gazetecilik yaptı, yazılar yazdı. Daha sonra bir süre siyaset danışmanı olarak çalıştığı *NTV*'de halen haber koordinatörlüğü görevini yürütüyor. Başta *Birikim* olmak üzere birçok yerde, Türkiye siyasetinin analizine ilişkin çok sayıda makalesi yayımlardı.

Tanıl Bora ile Kemal Can daha önce de birlikte *Devlet Ocak Dergâh - 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket* adlı kitabı yayımlamışlardı (İletişim Yayınları, 1991).

İletişim Yayınları 969 • Araştırma-İnceleme Dizisi 159
ISBN 975-05-0210-8
© 2004 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2004, İstanbul (1000 adet)

KAPAK Utku Lomlu
KAPAK FOTOĞRAFI Manuel Çıtak
KAPAK FİLMİ 4 Nokta Grafik
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Serap Yeğen
MONTAJ Şahin Eyilmez
BASKI ve CİLT Sena Ofset

İletişim Yayınları
Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Fax: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

TANIL BORA - KEMAL CAN

Devlet ve Kuzgun

1990'lardan 2000'lere MHP

iletişim

Annelerimize, Nermin Bora ve Ilvan Can'a

İÇİNDEKİLER

Sunuş 11

1 1991 Seçim İttifakı:
"Ergenekon'dan İkinci Çıkış" 15

2 Aralık 1991 Kongresi - Bölünmeye Doğru 25
Türkeş'in uyum stratejisi 25
Aralık 1991 Kongresi ve bölünmenin ipuçları 29
Türkeş'e muhalefet, "statükoya" muhalefet 32

3 Ülkücü Harekette Bölünme ve BBP 41
Ayrılığın sosyal ve ideolojik kökleri 44
"Yeni Oluşum" ve BBP'nin kuruluşu 49
"Sivil İnisiyatif Programı" 53
İslâmcılar ve Yeni Oluşum/BBP 56

4 BBP'nin Çizgisi 61
RP'nin rüzgârı 61
MHP'nin rüzgârı 66

5 "Yeni MHP"ye Doğru 67
Bölünmeden sonra MÇP 67
MHP'nin yeniden açılışı ve MÇP-MHP birleşmesi 74

6 MHP'nin Güç Kaynağı Olarak Kürt Meselesi 83
Türk milliyetçiliğinin 'genel' atmosferinde Kürt meselesi 84
MHP'lilerin Kürt kimliğine bakışı: İnkârla ırkçı ikrar arasında 90
İç savaş tehdidinin algılanma biçimi - "Ya devlet başa ya kuzgun leşe" 101
Asker cenazeleri, PKK karşıtı gösteriler, Kürtlere saldırılar 103
Provokasyon ve otokontrol 113
Özel tim 117
Güneydoğu'da MHP örgütleri 120
Yumuşama ihtimali? 122

7 Kutsal Millî Güvenlik Devleti ve MHP 125
"Terörle mücadele" ideolojisi - "Türk polisiyle bütünleşme" 126
Orduya sadakat 137
Devletle barışma 143
Kutsal Devlet anlayışı ve "demokrasi" 147

8 İdeoloji 159
Türkçülüğün canlanması 160
Atatürkçülükle rabıta 175
"Siyasî Ümmetçiliğe" karşı Millî-İslâm 180
Neoliberal hegemonyayla anti-liberal tepki arasında 197

9 Yeni-PanTürkizm: Hayaller ve Gerçekler 207
Resmî yeni-panTürkizm 208
"Vaadedilmiş topraklar"da ülkücüler - ve Azerbaycan 217
"Hâlâ esir" Türkler ve Doğu Türkistan 233
Kafkasya ve "Çeçen cihadı"yla ilgili ikircimler 236
Türk dünyası kurultayları 238
Kıbrıs 244
Avrupa 247

10 Ülkücü Hareketin Yeni Taban Dinamiği ve "Pop-Ülkücülük" 249
"Yeni milliyetçilik" ve ülkücüler 249
"Pop ülkücülük" 255
"Ya sev ya terk et" 263

Tribün ülkücülüğü ... 264
Neofaşizm ve post-faşizm ... 270
Pop-ülkücülük ve 'has' ülkücülük ... 274
"Demokrat ülkücülük" söylemleri ... 277
Ülkü Ocakları ... 279
Saldırganlık ... 292
Asenalar ... 307
Ülkücü kültür ... 314

11 1995 Genel Seçimleri: Sükut-u Hayal ... 323
1994 yerel seçimlerindeki çıkış ... 323
Vitrin düzenlemesi ve 1994 Kongresi ... 335
Sertleşen iç rekabet ve ittifak hesapları ... 339
Seçimden önce tufan ... 345
24 Aralık şoku ... 353

12 Türkeş ... 359
Başbuğ/lider kültü ... 359
Türkeş retrospektifi ... 364
Medyada 'Türkeş muhipliği' ... 376
"Ne mozaiği ulan...!" ... 379

13 Türkeş'ten Sonra Tufan ... 383
Ertelenen bunalım ... 383
Ölüm ve cenaze ... 384
Tuğrul Türkeş ve diğer adaylar ... 386
18 Mayıs Kongresi: "Diğerleri" Tuğrul Türkeş'e karşı ... 391
7 Temmuz Kongresi: Devlet Bahçeli'nin seçilişi ... 394
Teşkilatın "dirilişi" ... 396
Son raund: 23 Kasım Kongresi ... 399
Devlet Bahçeli ... 401

14 Susurluk ve MHP ... 405
"Ülkücü Mafya" meselesi ... 405
Susurluk'un 1980 öncesi kökleri ... 409
Devlet tarafından kullanılmak ... 412
ASALA Operasyonu ve "Kahraman" Çatlı ... 414
Susurluk Çetesi ... 417
Susurluk'a MHP tepkisi ... 420
Gladio ve "Derin Devlet" ... 422
Susurluk'a tepkiler ve özdeşleşme ... 425
Halûk Kırcı ... 428
Sonuç ... 431

15 Bahçeli Dönemi - Yeni Liderliğin Kuruluşu 435
"Lider seçilmez, olunur" 435
İdeolojide tahkimat zorluğu 439
MGK'nın "Siyaset Belgesi"nde "ırkçı tehdit" 440
28 Şubat'a ikili tavır 442
"İmaj" zorlukları 447
Teşkilâta dönmek 450
Yollar ayrılıyor 453
Tuğrul Türkeş'in tasfiyesi 455
Aydınlık Türkiye Partisi 457

16 1999-2002: İkbal ve İdbâr 461
1999 seçim kampanyası: "Sıra Bizde" 461
Seçim zaferi 467
"Değişti mi?"... "Merkezde mi?" 469
Hükümetin kuruluşu 472
Depremle imtihan 474
Apo'nun idamı meselesi ve MHP'nin hükümete asılışı 477
Büyüyen hoşnutsuzluk -
Sadi Somuncuoğlu'nun ve Ali Güngör'ün gidişi 481
Kolay kongre 487
Ekonomik kriz ve depresyon 489
Kabinede gedikler: İstifalar, aziller 492
Erken seçime doğru... AB meselesi 496

17 2002 Seçimleri ve Kriz 505
Seçim öncesi sıkıntılar 505
Genç Parti 507
Seçim yenilgisi 514
"Ortak hikâyemizi kaybettik..." 515
Rüzgârlar ve bayrak 520
AB'ye uyum 521
Kıbrıs 523
Kuzey Irak ve ABD 527
Alarm hissiyatı ve aranışlar 530
Kongre: Ehven-i şer olarak Bahçeli 538

Bitirirken 543
Sıradan-popüler milliyetçiliğin 'imkânları' 545
'Politik' olamamak 549

KAYNAKÇA 551

Sunuş

Ülkücü hareketin 12 Eylül 1980 sonrasındaki yaklaşık 10 yıllık krizli dönemini ele aldığımız *Devlet Ocak Dergâh*, 1991'de yayımlanmıştı. Bu kitabın 3. ve izleyen baskılarına koyduğumuz kısa sunuşta, 1991 sonrasının önemli ve kapsamlı gelişmelerini tahlil eden yeni bir kitap için söz vermiştik.

Bu sözümüzü yerine getirmekte hayli geciktik. Bunun bir nedeni, çalışma koşullarımızdan kaynaklanan öznel sorunlardır. Ama nesnel nedenler de vardı: Önce 1995 genel seçimini bekleyelim dedik, sonra Türkeş'in ölümünün sonuçlarını gözlemek gerekti, sonra 1999 genel seçimini, sonra hükümet ortaklığı deneyiminin tamamlanmasını ve 2002 genel seçimlerini beklememiz icap etti. Elinizdeki kitap yayımlandığında da yerel seçimlere çok kısa bir süre kalmıştı... ama artık beklemiyoruz!

Çünkü MHP'nin 1991-2003 dönemi kendi içinde bütünlüğü ve özel anlamı olan bir dönemi, hatta diyebiliriz ki bu hareketin kendi tarihi içinde özel bir evreyi oluşturuyor. Sözkonusu dönem, MHP'nin, cari terimlerle ifade edersek "marjinallikten" "merkez partisi" olmaya yöneldiği, tarihinin en büyük (misilsizce büyük!) oy oranına erişerek bu hedefe tutunduğu ve sonra bu "konsept" içinde yenilgiye uğradığı bir dönemdir.

Aynı zamanda, hareketin kurucu ve simge-lideri Alparslan Türkeş'in -ki ömrünün son dönemi olan bu evrede büyük siyasal güç ve itibar kazanmıştı- ölümünün ve Türkeş-sonrası bir MHP'nin oluşumunun gerçekleştiği bir dönemdir.

Kitap, bir cephesiyle, 1990'lı yılların "ruhunu" teşrih masasına yatırmaktadır. 1990'lı yıllar Türkiye'de milliyetçiliğin yeni bir bahar yaşadığı bir dönemdi. "Yeni" MHP bu dönemin ruhuyla/havasıyla yeniden şekillendi ve bizzat o ruhun/havanın oluşumuna katkıda bulundu. Türkiye'ye yeni bir modernleşme dalgasının çarptığı bu dönem, sadece MHP'nin değil *'toplam' Türk milliyetçiliğinin* yeniden biçimlenmesinde özel bir öneme sahiptir. Dolayısıyla kitabı Türkiye'nin yakın siyasal tarihinin mühim bir on yılının siyasal iklimine dair bir inceleme olarak da okumak mümkündür. Bu iklim çerçevesinde, MHP/ülkücü hareketin ötesinde genel olarak Türkiye'de milliyetçiliğin 'işleyişine' dair bir tartışma olarak da okumak mümkündür.

Kitap kronolojik seyre uygun kurgulanmıştır, fakat bazı bölümlerini ayrı modüller olarak okumak mümkündür. Milliyetçi zihniyet nazarında Kürt meselesinin nasıl görüldüğüne, "Türk Dünyası" perspektifine, devlet telâkkisine, ülkücü ideolojiye, '90'ların "pop" milliyetçiliğine ilişkin bölümlerde ya da diyelim "ülkücü mafya" meselesine ilişkin kimi alt bölümlerde, kronolojik bağlamından özerk olarak da bir anlam ve önem ifade eden müstakil konular incelenmektedir.

* * *

Kitabın adına dair birkaç söz... Devlet ve Kuzgun, tahmin edilebileceği gibi, "ya devlet başa ya kuzgun leşe" deyiminden türetildi. Bu deyim, 'resmî' sözlük anlamıyla, "ya batıp ya çıkılacak bir işe girişmek" anlamına gelir, "ya batma ya çıkma"yı çağrıştırır. MHP de ele aldığımız bu dönemde -16. Bölüm başlığına koyduğumuz gibi- hem ikbali hem idbârı (talihsizlik, düşkünlük) görmüştür. Öte yandan sözkonusu deyim, daha düz anlamıyla, devlet otoritesinin hükümran olmaması halinde bir iç savaş halinin doğacağını ifade eder - ve esasında 'bozguncu-

lara', 'iç düşman' sayılanlara karşı böylesi bir tehdidi de ifade eder. Bu deyimi sıklıkla kullanan ülkücü hareketin, tam da o tehdit imâsını özellikle sevdiğini söyleyebiliriz. MHP'nin ve ülkücülerin kitle seferberliği, 1970'lerde ve 1990'larda, "devlet" ile "kuzgun" seçenekleri arasındaki bir gerilim hattında olmuştur. 1970'lerde çubuk "kuzgun"a doğru bükülmüştür, 1990'larda ise "devlet"e doğru; bu arada "devlet ve kuzgunu" demenin uygun düşeceği 'işbölümü' uğraklarından, durumlarından da söz etmek kabildir. Fakat esas olan, "devlet" ile "kuzgun" arasındaki gerilimin, ülkücü söylemin hararet ve hamâsetini oluşturan bir gerilim olarak, daima mevcut bulunmasıdır.

* * *

Yazılmasının çok uzun zamana, 8-10 yıla yayılması, bölümler arasında dille, malzemeyle ve kurguyla ilgili 'dengesizliklere' yol açmış olabilir. Sık sık geri dönerek toparlamaya, süzmeye, 'düzlemeye' çalıştık; başaramadığımız kadarıyla, mazur görülmeyi dileriz.

* * *

Daha evvel *Birikim* dergisinde yayımlanmış yazılar, bu kitabın birçok bölümünün çatısını oluşturdu. Ancak daha önce yayımlanmış yazılardan kesilip buraya aynen yapıştırılmış metin parçaları fazla değildir. "MHP'nin Güç Kaynağı Olarak Kürt meselesi" başlıklı 6. Bölüm, burada yer almadan önce, hazırlanmakta olan kitabın bir parçası olduğu belirtilerek *Birikim*'in 134/135. (Haziran/Temmuz 2000) sayısında çıkmıştır. "Türkeş" başlıklı 12. Bölüm'ün bazı kısımlarının ilk versiyonu, Seyfi Öngider'in derlediği, *Liderlerin Politik Biyografileri Üzerinden Türkiye'nin Siyasal Tarihi* adlı kitapta (Aykırı Yayıncılık, İstanbul 2001) yer almıştır.

* * *

Birikim'deki ve İletişim'deki arkadaşlarımıza (hele Abdullah Onay'a), lojistik destek sağlayarak, ara ara 'kapanmamıza' imkân tanıyarak ve mânen teşvik ederek bu çalışmaya verdikleri

destek için teşekkür ederiz. Serkan Seymen'e, Can Kozanoğlu'na, Suavi Aydın'a ve Ruşen Çakır'a, keza manevî, fikrî, lojistik destekler için teşekkür ederiz. Manuel Çıtak'a da, kapak fotoğrafı için...

Ama en çok, gaddar titizliğiyle kitabın taslaklarını satır satır okuyarak eleştirilerde/önerilerde bulunan Murat Gültekingil'e teşekkür ederiz.

TANIL BORA - KEMAL CAN
Aralık 2003

I

1991 Seçim İttifakı: "Ergenekon'dan İkinci Çıkış"

1990'lı yıllara siyasal aritmetikte önemsizleşmiş ve kendi içinde de gerilimli olarak giren Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) açısından 20 Ekim 1991 genel seçimleri bir dönüm noktası oldu: MÇP, RP ve IDP (Islahatçı Demokrasi Partisi) ile seçim ittifakı yaparak, 19 üyesini parlamentoya sokmayı başardı. Bu hamle, MÇP'ye parlamenter siyasette yer almak, devlet ve kamuoyu nezdinde meşrulaşmak için geniş bir kapı açtı.

Biçimsel olarak RP çatısı altında gerçekleşen RP-MÇP-IDP İttifakı, bir yanıyla, milliyetçi-muhafazakâr ortak paydalı bu üç partinin seçim barajını aşmaya dönük pragmatik bir işbirliğiydi. İttifakın büyük ortağı RP açısından bakıldığında, 1989 yerel seçimlerinde Türkiye genelinde oyların yüzde 9.8'ini alan bu partinin büyük ihtimalle 1991'de barajı kendi başına geçmesi beklenirdi, aslında. Ancak abartıcı-hayalci üslûbu kadar temkinliliğiyle de bilinen RP lideri Erbakan, parlamento dışı kalma riskine girmek istemiyordu. İttifak, bu partilerin aritmetik toplamını aşacak bir rüzgâr yarattığına dair onca kasideye karşılık, üç partinin oyunu -1989 yerel seçimleriyle kıyaslandığında- ancak 2 puan kadar artırmıştır (ittifak 1991'de oyların yüzde 16.88'ini aldı. 1989'da üç partinin toplam oyu yaklaşık yüzde 14-15 idi). Bu seçimde (ve 1987'de) uygula-

nan, 29 ilde en çok oyu alan partiye ilâve bir sandalye kazandıran kontenjan sistemi, ittifakın, bir bölge gücü olarak kendini gösterdiği Orta-Doğu Anadolu'dan 6 ek milletvekilliği elde etmesini sağlamıştır.[1] Buna mukabil RP'nin, MÇP'yle işbirliğine tepki gösteren Kürt gruplar başta olmak üzere, ittifak nedeniyle oy kaybettiğine ilişkin güçlü belirtiler de vardır (Çalmuk 2001: 52-8. RP'nin, MÇP'yle seçim işbirliğinin potansiyel seçmenlerinde yaratacağı antipatinin bilincinde olduğu, pazarlıkların bir aşamasında Türkeş'i ortak liste dışında bağımsız aday göstermek gibi bir öneride bulunmasından da bellidir. Çakır 1994: 30) Bunun yanısıra ittifakın toplam oyu içinde partilerin kendi oylarını, güçlerini nesnel bir biçimde tefrik edememeleri, RP gibi yükselmekte olan bir parti açısından bir prestij ve "hava" kaybı anlamına gelecek bir muğlâklığa yol açmıştır. Bütün bunlar, ittifaka girerek MÇP ve IDP'yi yanında meclise taşıma (ve bir RP'linin özeleştirel ifadesiyle "MÇP'yi siyasi mevta olmaktan kurtarma" - Çakır 1994: 42) tercihinin, barajı geçmeyi garantileme ve çıkaracağı milletvekili sayısını artırmak gibi pragmatik hesaplar yanında RP açısından stratejik bir yanı da olduğuna işaret eder. Zira RP yönetiminde, bu işbirliği sürecinde MÇP'nin potansiyelini soğurmanın da hesabı yapılmaktaydı (Çalmuk 2001: 43).

Bu stratejik boyut, siyasetin 1991 seçimleri arefesindeki manzarasına bakarak anlaşılabilir. Demokratikleşme bu dönemin baskın siyasal motifiydi. 1989 yerel seçimlerinde birinci parti olan SHP ve -ünlü "karakollar şeffaf olacak" sloganının

1 İttifak'ın en yüksek oy oranlarına eriştiği 20 ilin tamamı, Orta-Doğu Anadolu'dadır: Bayburt (yüzde 40.5), Yozgat (yüzde 39.5), Sivas (yüzde 38.3), Erzurum (yüzde 37), Bingöl (yüzde 35), Kahramanmaraş (yüzde 34.5), Konya (yüzde 31.6), Gümüşhane (yüzde 30.4) İttifak'ın yüzde 30'dan fazla oy aldığı illerdir. Bu coğrafyadaki oy artışının, seçim işbirliğinin 'sinerjisini' yansıttığını söyleyebiliriz. Seçim barajı kaygısının giderilmesi, bu coğrafyadaki milliyetçi-muhafazakâr seçmen potansiyelinin "birinci tercihini" açığa vurmasını sağlamıştır. Öte yandan milliyetçi-muhafazakâr blokun birinci parti konumunu aldığı 1991 seçiminin, bu seçmen kesitinin RP ile MÇP/MHP'ye oy verme alışkanlığının yerleşmesinde çığır açıcı olduğu soylenebilir. İttifak, orta vâdede, bu iki parti arasında tercih değiştirme rahatlığını da geliştirmiş olmalıdır. İttifakın Marmara havzasında sağladığı oy artışının ise RP'ye atfedilmesi gerekir (Sabuncu-Şeker 1996: 1156-1159).

simgelediği- 'olağandışı' bir demokrasi savunusu söylemiyle onun rüzgârını çalan Demirel, insan haklarının eksiksiz uygulanması, demokratik katılımın genişletilmesi, 1982 Anayasası ile 12 Eylül hukukunun tashih edilmesi ve sorumlularının hesap vermesi vaadleriyle, İspanya ve Yunanistan'ın faşizan askerî rejimlerden çıkış dönemlerini andıran bir atmosfer yaratmışlardı. Bu atmosfer, gerek devlet elitini gerekse 12 Eylül ve sonrasında bu elitle sembiyoza giren milliyetçi-muhafazakâr zümreleri huzursuzluğa sevketti. Merkez partilerin demokratikleşme vaadinin, PKK'nın nüfuzunu genişletmesiyle derinleşen Kürt meselesiyle ilgili siyasal çözüm çağrışımlarını içermesi, başlı başına büyük huzursuzluk nedeniydi. ANAP'ın bu hegemonyaya tâbi olarak çizgisini liberalleştirmeye yönelmesi, en azından bazı 'sivri' milliyetçi-muhafazakâr isimleri vitrininden çekmesi, otoriter devletçi ve sağ cenahta, "mevcut nizamı", devletin ve millî çıkarların önceliğini savunacak bir blokun eksikliğinin duyulmasına neden oldu. Gündemdeki demokratikleşme arayışının köklü bir değişimi hedeflemediğini, daha çok "dışarıyla"/Avrupa'yla ilişkileri rahatlatmaya yönelik olduğunu -ve sosyal demokrasinin rüzgârını çalmaya yaradığını- sözkonusu muhafazakâr blok da bilmiyor değildi. Ancak rejimin kuruluşuna kadar geri giden ve Soğuk Savaş'la pekişen güçlü beka kaygısının yanısıra, bu blokun özel beka ve kariyer kaygıları, "aşırı demokratikleşme"nin tehdit olarak algılanmasını getiriyordu.

Bu şartlarda, RP-MÇP-IDP İttifakı, sözkonusu kaygılara hitap eden bir işlev gördü. İttifakın kuruluşuna başından itibaren hararetli bir destek veren milliyetçi-muhafazakâr entelijensiya -hem merkezdeki ve uçtaki bütün sağ partilere nüfuzu olan, kimi unsurları devlet elitiyle de rabıtalı bir sektörden bahsediyoruz-,[2] bu işbirliğinin kalıcı olması, partilerin birleş-

2 Bu üç partinin kesişiminde yer alan Aydınlar Ocağı, Birlik Vakfı, İş Dünyası Vakfı, Türkiye Yazarlar Birliği, bu sektörün ittifak için faaliyet gösteren kurumlarıydı. *Zaman* ve *Türkiye* gazeteleri de ittifaka candan destek verdiler (Çakır 1994: 32). Turgut Özal'ın da, DYP'nin RP ve MÇP'den oy çekme kabiliyetini sınırlamak ve böylece muhalefetin kendi konumunu tehdit edecek bir güce erişmesini önlemek amacıyla bu ittifaka destek verdiği söylenmiştir (Bora ve Çakır 1991: 18).

mesi yönünde telkinlerde bulundu. İttifakın, yapay bir ayrım olduğunu söylediği Türkçü-İslâmcı ayrılığını, Anadolu'da doğal-tarihsel bir zemini olan Türk-İslâm bütünleşmesi/sentezi içinde eritip aşacağını 'müjdeledi'. Bu iddialı destek, sözkonusu kesimin, "merkez sağ"ın koordinatlarının daha sağa taşınması yönündeki talebine bağlanıyordu. Milliyetçi-muhafazakâr entelijensiya, ittifak aracılığıyla yerleşik merkez sağı tedip ve tashih etmeyi hedeflemişti (Bora ve Çakır 1991: 18).

İttifakı meydana getiren partiler de, birincisi, bu projeye yüklenen siyasal anlamı üstlendiler. Öncelikle, "demokratikleşme" adı altında devletin bekasını ve millî hassasiyetleri görmezden gelmekle, solun değerlerine teslim olmakla itham edilen 'liberal' bloka karşı bir milliyetçi-muhafazakâr direnç oluşturma misyonu sahipleniliyordu. Bunun getirisi, devlet ve özellikle güvenlik güçleri nezdinde itibar kazanmak olacaktı. Bir başka önemli getiri, sadece sayısal güç sayesinde (oy + mecliste sandalye) değil, oluşturulan bu karşı-kamuoyu desteği sayesinde, marjinal parti konumundan çıkıp 'merkez'e hamle etmekti. İttifak, milliyetçi-muhafazakâr entelijensiya tarafından "Özal'ın ANAP'ı"nın yeni sureti olarak takdis edilmişti ve tek tek bileşenleri açısından da -esasen RP ve MÇP için- ideolojik çizgisinden sapmaksızın bir kitle partisi olma imkânını vaadediyordu - sadece bir ânlığına ya da ittifakın sürdüğü 52 günlüğüne olsa bile, en azından daha geniş sulara açılmak için bir 'idman'dı bu... RP lideri Erbakan (ki MÇP'nin İttifak'tan çabuk ayrılmayabileceği ihtimalini gözettiğine dair gözlemler vardır), MÇP'yi 'soğurma' tasarısından, sağ/merkeze yaklaşmaya dönük bir katkı da ummuştu. RP bu seçimlerden sonra en azından merkezî çizgisi itibarıyla bir milliyetçi-muhafazakâr sağ parti rotasından yine gözünü alamayacak, ancak bu 'yeni merkez' projesinin bu rüşeym aşamasında akamete uğraması, İslâmcılığı yeniden vurgulamasını da lüzumlu kılacaktır.

İttifak elbette MÇP açısından da ehemmiyetli bir stratejik hamleydi. MÇP yönetimi, 1987 yılında da IDP ve RP'ye birleşme teklifi götürmüştü ancak bu partinin İslâmî kimliğinin altını çizmeye dönük taktik bir hareketti (bkz. Bora ve Can 1991:

273-4). MÇP erken seçim gündeme geldiğinde 1991 Eylül'ü başında ilkin IDP'yle anlaşarak ve bazı cemaatlere yakınlaşarak sandıktaki gücünü artırma gayretine girdi. Ardından bu ittifak nüvesine RP'nin de dahil edilmesi yönünde temaslar başladı. Bu temas için IDP daha ısrarlıydı ve birbirine hiç itimat etmeyen MÇP ile RP arasında aracılık işlevi üstlendi (Kalyoncu 1992: 15-35).[3] Üç partiden heyetler üç hafta kadar süren aşkın bir müzakere maratonuna girdiler. Her partinin gücünü abarttığı ve müşterek olduğu üzerinde birleştikleri milliyetçi-muhafazakâr tabanda teveccühün kendilerine yöneldiğini iddia ettiği çekişmeli müzakereler, "Türkeş meselesi"nde kilitlendi. RP, tabanında -özellikle Güneydoğu'da- büyük tepki göreceğini söylediği Türkeş'in ortak liste dışından bağımsız aday gösterilmesi için son ana kadar inatla bastırdı (Kalyoncu 1992: 85, 92 vs.), MÇP ise buna kesinlikle yanaşmadı. Görüşmelerin tıkandığı anlarda RP yönetimi IDP'yi ikili ittifak seçeneğine ikna etmeye çalışırken (Kalyoncu 1992: 71), DYP de IDP ve MÇP'yi 'kazanma'ya dönük yoklamalar yaptı. Yüksek Seçim Kurulu'na listelerin teslim edileceği güne gelinirken görüşme-

3 IDP'nin politik geçmişi ve ideolojik çizgisi, öteden beri, kestirme bir yorumla MHP ile MSP çizgisinin arasında" diye tanımlanmıştır. 1960'ların sonunda "Yeniden Millî Mücadele" adıyla ortaya çıkan bu hareket, ilk döneminde sola ("gayrımillî sisteme ve beynelmilel Yahudiliğe") karşı fiilî mücadeleye yatkın, yarı-gizli bir "devrimci" öncü örgütü olarak oluşmuş, hatta bu nedenle basında "sağın Dev-Genç'i" diye anılmıştı (bkz. Metin Toker 1971: 162-3). Millî değerlerin ihyâsına dönük bu muhafazakâr-devrimci (bu kavram için bkz. Bora 1999a: 67-8) çizgi, 1970'lerde bilimci bir söyleme evrilerek 'inkılâbî' havasından uzaklaştı, ılımlılaştı ve bir aydın hareketine dönüştü (bkz. Edibali 1991). 1983'ten sonra ise Islahatçı Demokrasi Partisi adıyla partileşti. 1991 seçimlerindeki İttifak'tan sonra, lider Edebali ve arkadaşlarının RP'den istifasıyla 1992'de Millet Partisi adını aldı. MP 1994 yerel ve 1995 genel seçimlerinde yüzde 0.45 oy alacaktır. Bu oy oranı, IDP'nin oy potansiyelinin yarısıdır (1987 genel seçimlerinde yüzde 0.82, 1989 yerel seçimlerinde yüzde 0.94). Bu gerilemede İttifak'ın ve sonrasında IDP'den seçilen bazı milletvekillerinin parti değiştirmesinin (bkz. 3. Bölüm) güven ve güç aşındırıcı etkisinin bir payı olsa gerektir. Yaklaşık otuz yıllık hizip geleneğinin oluşturduğu asabiyye, '70'lerin ortamında görece korunaklı bir ortamda belirli bir okur yazar çevresi yetiştirebilmiş olması ve lideri Aykut Edebali'nin mevzii karizmatik etkisi dışında IDP/MP çizgisinin bir hususiyeti yoktur. İdeolojik konumu hakkında da, bir millîci-muhafazakâr yerlicilikten ibaret olan eklektisizmine bakıldığında, gerçekten "MSP ile MHP gelenekleri arasında bir yerde" demekten başka yapacak bir şey yoktur.

ler kesilmiş, MÇP-IDP ikilisi seçime beraber girmek üzere protokol hazırlamışlardı. 24 Eylül sabaha karşı RP'nin Türkeş'in ortak listeden adaylığını kabul etmesiyle üçlü ittifak son anda gerçekleşti - bu "son an"da bile, listelerin Yüksek Seçim Kurulu'na götürülmesine 45 dakika kala listelerde IDP ve MÇP'ye ayrılması kararlaştırılan sayılardan daha az sayıda adaya yer verildiği görülünce yumruklaşmaya kadar gittiği söylenen münakaşalar olmuş, listeler alelacele tashih edilmişti (Kalyoncu 1992: 103 vd.).[4]

MÇP açısından bu ittifak, son kertede Türkeş'in inisiyatifiyle gerçekleşti. Resmî parlamenter politikada mevki edinmeyi birincil sorun kabul eden Türkeş, parti içinde ideolojik ve örgütsel bağımsızlığa ağırlık veren grupların tereddütlerine -hatta kısmen tepkisine- rağmen, kararlı bir tavırla bu hamleyi gerçekleştirdi. Gerçi MÇP yönetiminde ittifak görüşmelerini yürütme kararı oybirliğiyle alınmıştı ama bunda, Türkeş'in karizmatik kimliği ve bu adımı "herkesin aklının ermeyeceği önemli bir operasyon" gizemine büründürmesi etkili olmuştu. Yoksa, partideki hizipler arasında ittifakın ideolojik 'saflığa' ve örgütsel kemikleşmeye zararı dokunacağına dönük kaygılar hayli yaygındı. Orta-Doğu Anadolu'da İslâmî hassasiyeti yükselen tabanlarına RP'nin nüfuz etmesine bizzat imkân hazırlayacakları endişesini, Türk-İslâm Ülkücüleri de karşıtları da paylaşıyordu. Ayrıca Türk-İslâm Ülkücüleri, ittifakın ve bu politikanın yürütülmesi sürecinde Türkeş'in kazandığı inisiya-

4 Uzlaşmanın sağlanmasında, erken seçime gidiş sürecinde ANAP'tan ayrılıp RP'ye katılan Melih Gökçek'in girişken tavrıyla kilit bir rol oynadığı biliniyor. Melih Gökçek '70'lerde Yeniden Millî Mücadele hareketinde yer almıştır; bu hareketin MHP-MSP-arası konumuna uygunluğu, amcası Cengiz Gökçek'in MHP yöneticilerinden (ve bakanlarından) olmasıyla pekişir. ANAP'tayken Keçiören Belediye Başkanlığı ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü dönemlerinde sola karşı provokatif tutumu ve kendine bağlı bir teşkilat ağı oluşturmaktaki başarısıyla dikkat çekmişti. Gökçek'in ANAP'tan RP'ye geçişi, Özal-sonrası dönemde ANAP'tan tasfiye eden "yenilikçi-işbitirici ve milliyetçi-muhafazakâr" misyonun RP'ye taşındığı yönündeki yorumların alâmetleri arasında sayılmıştır. Melih Gökçek 1994 yerel seçimlerinde Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nı kazandıktan sonra da RP ile MHP'ye, ayrıca ANAP ile DYP'nin milliyetçi-muhafazakâr unsurlarına yaslanan kendine özgü bir ittifakın lideri gibi davranmayı sürdürdü.

Partiler arasındaki itimatsızlık ve tercih oyu mücadelesi, MÇP'nin kendi içinde de geçerliydi. İttifak müzakerelerinden başlayarak, hizipler arasındaki rekabet gerginleşti. Türkeş'in kontenjanını kullanarak listelerde seçilecek yerlere koyduğu akraba-dost çevresine karşı, Türk-İslâm Ülkücülerinin teşvik ettiği bir taban tepkisi oluştu. Aksaray'da İsmet Gür, bu tepkiye seslenerek aldığı tercih oylarıyla liste başındaki Türkeş'in yakını Faruk Keskinkılıç'ı geçerek milletvekili seçildi. "Türk-İslâm Ülkücüleri", adayların tabana uzaklığının, gerçek oy potansiyeline ulaşamamasına yol açtığı eleştirisini seçimden sonra da dile getirdiler. Buna göre örneğin MÇP'nin güçlü olduğu Kırıkkale'de, eski MHP milletvekili Ali Fuat Eyüboğlu'nun liste başı yapılması, MÇP seçmenini küstürmüş ve İttifak hiç milletvekili çıkaramamıştı. Yine de hem Türk-İslâm Ülkücülerini hem de 1980 sonrasında sorumluluk üstlenen MÇP'li kuşağını reel politikaya ısındıran, dahası beşerî münasebetlerde esneklik kazandıran, onları moral açıdan güçlendiren bir tecrübe olmuştu bu seçim kampanyası.

Ancak İttifakın seçim başarısı sonuç itibarıyla Türkeş mitosunun güçlenmesine yaradı. Henüz yüzde 5 düzeyinde bile olmayan MÇP'yi parlamentoda grup oluşturacak güce eriştiren bu rizikolu hamle "Başbuğ"un inisiyatifiydi ve onun strateji ustalığı, liderlik yeteneği, "yüksek yerlerdeki" ilişkileri üzerine yazılan efsaneleri canlandırdı. MÇP'nin parlamentoya girmesi, *Yeni Düşünce* ve diğer ülkücü yayın organlarında "Ergenekon'dan İkinci Çıkış" ve "Bozkurtların Dirilişi" sürmanşetleriyle kutlanırken, bu aynı zamanda Türkeş'in otoritesinin de ihyâsı anlamına geliyordu. En azından Türkeş ve çevresindekiler lider kültünü tahkim etme gayretlerini bu fırsattan istifade artıracaklardı.

Seçimden sonra İttifakın çözülmesi fazla uzun sürmedi. Zaten daha ilk andan itibaren milletvekili listeleri ayrı tutulmuştu. Milliyetçi-muhafazakâr entelijensiyanın bazı unsurlarının bir DYP-İttifak koalisyonunu telkin etme çabaları sonuç vermedi; zira sağ cenahta birinci tercih büyük çoğunlukla Anayol (ANAP-DYP) koalisyonuydu. DYP yönetimi ise sağ-sol

kutuplaşmasını izale edecek bir "büyük uzlaşma" formülünü tercih ederek SHP'yle koalisyona yöneldi. (Bu tercihin, sistem-içi sol muhalefeti ehlileştirerek otoriter kriz idaresini ziyadesiyle kolaylaştırdığı izleyen yıllarda görülecektir.) Bu küçük iktidar ortaklığı umudu da sönünce ittifakın pamuk ipliği koptu, 15 Kasım'da MÇP'li 19 milletvekili[5] istifa ederek partilerine döndüler.

5 TBMM'nin 1991 seçimleriyle oluşan 19. döneminde MÇP milletvekili olarak yer alan 19 kişi şunlardır: İsmet Gür (Aksaray), Muharrem Şemsek (Çorum), Tuncay Şekercioğlu (Elazığ), Rıza Müftüoğlu, Oktay Öztürk (Erzurum), Saffet Topaktaş, Esat Bütün, Ökkeş Şendiller (Kahramanmaraş), Osman Sevimli (Karaman), Seyfi Şahin, Mustafa Dağcı, Osman Develioğlu (Kayseri), Musa Eranıcı, Servet Turgut (Konya), Muhsin Yazıcıoğlu (Sivas), Ahmet Özdemir (Tokat), Koray Aydın (Trabzon), Alparslan Türkeş, Yaşar Erbaz (Yozgat). Bu Meclis grubunda, Türk-İslâm Ülkücülerini (bkz. 3. Bölüm) bir yana bırakırsak, hizip başı özelliğiyle ya da politik kariyer iddiasıyla öne çıkan 'sivri' isimlerin, MÇP'nin kuruluş dönemindeki hâkimi olan Muharrem Şemsek (bkz. Bora ve Can 1991: 225-265), 1991-95 döneminde 'ikinci adam' statüsü kazanacak olan Rıza Müftüoğlu, ve Müftüoğlu gibi merkez sağ yönelimi yanında teşkilatçılığıyla temayüz eden Koray Aydın olduğu söylenebilir. Yozgat Belediye Başkanlığı'ndan gelen Yaşar Erbaz da hep Türkeş'in yakınında olmuştur. Diğerleri -yine Türk-İslâm Ülkücüleri hariç-, 1980 öncesinde daha ziyade 'legal' politika zemininde görünmüş ve fazla öne çıkmamış isimlerdir - ki bu Müftüoğlu ile Aydın için de geçerlidir.

2

Aralık 1991 Kongresi - Bölünmeye Doğru

"Ergenekon'dan ikinci çıkış", MÇP içindeki mücadeleyi yatıştırmadı, aksine alevlendirdi. Parlamentoda yer almakla elde edilen itibarı ve meşrulaşmayı kalıcılaştırmak için uzlaşmacı bir görüntü vermeye azamî dikkat gösteren Türkeş'in DYP-SHP koalisyon hükümetini açıkça desteklemesi, bu çizgiyi ilkesizlikle suçlayan Türk-İslâm Ülkücülerinin tepkisini artırdı. Türkeş de, parti içindeki güç ve itibarını pekiştirme gayretleriyle bu gerilimi tırmandırmaktan geri kalmadı. Bu gerilim, 1992 yazında MHP/Ülkücü hareket geleneğinin tarihindeki ilk ciddi bölünmeyle sonuçlanacaktı.

Türkeş'in uyum stratejisi

Türkeş, stratejisini MÇP'yi parlamenter politikada tutundurmak ve nemalandırmak üzerine bina etti. Parti yönetiminin, seçimden hemen sonra DYP ve ANAP'taki ülkücü kökenli milletvekilleri arasından transfer yapılarak parlamentoda grup kurmak için gerekli 20 sandalyeye ulaşılacağı umudunu yaratması ve bu umudu hep canlı tutması da, politik beklentileri parlamentodaki etkinliğe odaklama niyetini yansıtıyordu. Türkeş, bu strateji doğrultusunda, seçimlerden birinci parti olarak

çıkan DYP'nin lideri Süleyman Demirel'le olan yakın temasını kullandı. İkisi arasında, 1970'lerin Milliyetçi Cephelerindeki koalisyon ortaklığına dayanan yakınlık, 1980'li yıllarda da sürmüş; Türkeş hapisten çıktığında Demirel onu ziyaret ederek o günler için önemli bir jest yapmıştı. Ekim 1991 seçimleri sonrasında SHP'yle bir tür "büyük uzlaşma" koalisyonu kurmaya yönelen Demirel'e destek vererek şaşırtıcı ve riskli bir hamle yaptı. Zira kapsamlı demokratikleşme vaadleriyle merkez-sol seçmenleri avlayan kampanyası nedeniyle zaten milliyetçi-muhafazakâr cenahta tepki uyandıran Demirel, üstelik bir de "solu iktidara taşıyarak" bu tepkiyi büyütmüştü. Devrimci sosyalistlerden sosyal demokratlara uzanan yelpazeyi topyekûn "sol/komünist" olarak kabul etmeye yatkın olan MÇP tabanı, SHP'li bir hükümete destek verme fikrinden bilhassa irkiliyordu. Üstelik SHP meclise HEP'le ittifak yaparak girmişti ve aralarında milletvekili yemin töreninde Kürtçe konuşan Leyla Zana gibi Kürt millî hareketinin simge isimlerinin de bulunduğu HEP kökenli parlamenter halen SHP bünyesinde bulunuyorlardı (Mart 1992'de çoğu HEP kökenli 14 milletvekili SHP'den ayrılacaktır). Türkeş bu yaygın tepkiye rağmen MÇP milletvekillerinin 21 Kasım'da DYP-SHP hükümetine güvenoyu vermesini sağladı. Sadece Türk-İslâm Ülkücülerinin önde gelenleri, Muhsin Yazıcıoğlu, Esat Bütün, Saffet Topaktaş, Ökkeş Şendiller oylamaya katılmadılar. Daha sonraları Yazıcıoğlu, redcilerin sayısının 15'e vardığını, diğer milletvekillerinin Türkeş'in baskısıyla "evet" oyu verdiklerini söyleyecektir (akt. Pekmezci ve Büyükyıldız 1999: 161-2). Bu güvenoyunu Türkeş, "ülkenin içinde bulunduğu derin kriz ortamında, özellikle de 'bölücü tehdit' karşısında millî birlik ve beraberliği güçlendirmek" kaygısıyla temellendirdi. Hükümetin demokratikleşmeyle ilgili -sağ cenahta "aşırıya gitmesinden" korkulan- programını da "12 Eylül'ün yolaçtığı haksızlıkların giderilmesi" niyetiyle akladı.

Türkeş o andan itibaren uzlaşmacı, yumuşamacı, ılımlı bir imaj kurmaya ve MÇP'yi parlamenter politikada işbirliği yapılabilir rasyonel ve uyumlu bir 'enstrüman' olarak takdim etme-

ye azamî önem verecekti. Tabiî bu desteği karşısında hükümetten, daha doğrusu DYP kanadından hem manevî (partinin meşruiyetini kurumlaştırıcı) hem de maddî (partinin ekonomik imkânlarını geliştirici) destek bulmayı hedefliyordu. Unutmamalı ki MHP-MÇP geleneği de, tayin-terfi, rant-ihale vb. kaynak paylaştırmaya dayalı ilişki ağları ören klientalist (müşteri-müvekkil ilişkisine dayalı)[1] politika tarzının dışında değildi ve 1980'den beri resmî düzeyde bu mekanizmalardan dışlanmıştı. Bu zamanda "iş takibini" diğer sağ partilerdeki eski ülkücüler üzerinden, kısmen de ülkücü mafya vasıtasıyla yürütebilen MÇP kadroları için, açık kimliğiyle klientalist şebekeye yeniden dahil olmanın, maddî getirileri yanında manevî kazancı da çok büyük olacaktı. 1994 yılında partinin İstanbul-Eminönü ilçe örgütünün "Ağustos Ayı Faaliyetlerimiz" başlıklı resmî yazısındaki ifadeler, bu 'mahrumiyetin' bitişinden duyulan ferahlamayı yansıtır: "Bizce memnuniyet verici bir başka gelişme de bürokratlarımızın artık eskisi kadar gizlenmeden, MHP'li olduklarını saklamadan iş görme gayretinde olmalarıdır. Bu güven duygusunun dalga dalga yayılacağı kanaatindeyiz."

Demirel MÇP'den bu yardımı esirgemedi; MÇP'ye mecliste grubu olmamasına rağmen para yardımı yapılması için ağırlık koydu, aşağıda değinileceği gibi bazı devlet kurumları ve KİT yönetim kurullarında DYP kontenjanından MÇP'ye 'nakil' yapıldı. Özellikle Emniyet örgütünde ülkücü kadrolaşma bu dönemde gelişme imkânı bulacaktı. DYP mecliste oy çoğunluğunu sağlamak için MÇP'ye muhtaç olmasa da, onun desteğinden sağlayacağı büyük faydalar vardı. MÇP'nin desteği, birincisi, -DYP tabanı dahil- sağ tabandaki, solcularla işbirliği yapılmasından doğan şüpheleri yatıştıracaktı. İkincisi, DYP, gayrıresmî üçüncü ortak statüsü giderek pekişecek olan MÇP'ye, SHP karşısında bir denge unsuru olarak başvuracaktı. Özellikle SHP'nin 1992 Eylül'ünde bölünerek ciddi güç kaybına uğra-

1 *Klientalizm*, siyasî partilerin kamu kaynak ve imkânlarını seçmen/oy desteğine karşılık kullandırmasıdır. Klientalist niteliğin yüksek olduğu sistemlerde parti aygıtlarının belli başlı işlevlerinden biri, bu 'alışverişin' örgütlenmesidir. Bkz. Güneş-Ayata 1992: 26-60, Schüler 1999: 99-107, Unbehaun 1994: 17-49.

ması sonrasında MÇP, potansiyel bir resmî iktidar ortağı olarak DYP tarafından sosyal demokratlara karşı basbayağı bir tehdit unsuru olarak kullanılacaktır. Bu yakın işbirliği, bu hükümete 1970'li yıllardaki anti-komünist sağ koalisyonlara atıfla "3. MC (Milliyetçi Cephe)" 'lâkabı' takılmasına neden olmuştur. Güvenoylaması öncesinde Demirel'in Türkeş'i arayıp "Sizin desteğiniz bizim için en az SHP'ninki kadar değerlidir" dediği biliniyor - bu gönül okşamak için değil, siyasî getirisinin uyandırdığı hevesle yollanmış bir iltifattı.

Rejim ve statüko güçleri, yani "devlet sınıfı"[2] ve esas olarak da ordu, önceki bölümde değindiğimiz kaygılarıyla, DYP-SHP koalisyonundan memnun görünüyorlardı. Ülkenin "idare edilebilirliğini" müşkül hale getireceğini, ordunun itibarını zedeleyeceğini, hepsinden önemlisi PKK'yı teşvik edeceğini düşündükleri demokratikleşme reformlarının fazla ileri gitmemesi ve 12 Eylül karşıtı bir revanşizm oluşmaması için; 1983 sonrasında görece palazlanmış sol muhalefetle ve Kürt millî hareketiyle bağları nedeniyle bu konuda daha fazla ürküntü uyandıran SHP'nin DYP ve Demirel tarafından gemleneceğini, 'ehlileştirileceğini' umuyorlardı. SHP'nin iktidar sorumluluğunu paylaşması, "bölücü tehdit" olarak kodlanan Kürt millî hareketinin ve hem iktisadî hem politik iyileştirme beklentileri içindeki toplumsal muhalefetin parlamenter siyasete nüfuzunu kıracak, rejimin direncini ve meşruiyetini takviye edecekti. Türkeş, politik felsefesine ve hattıharekâtına yön veren "devlet aklı"yla[3] ve muhtemelen "devletin zirvesi" tabir edilen yerlerle

2 Politikayı üzerinde sürekli ve yakın bir denetim oluşturan, bunu iktisadî kaynakların etkili bir denetimiyle de pekiştiren devlet yapısıyla özdeşleşen bir yönetici zümrenin, bu yapının devamıyla bağlı gördüğü kendi bekasını savunmaya dönük muhafazakâr bir toplumsal-politik zihniyeti resmî ideoloji olarak yeniden ürettiği Türkiye'de, (ordu merkezli) bir "devlet sınıfı"ndan söz etmek mümkündür. Bu savın temellendirilmesi için bkz. İnsel 1999a: özell. 187-213 ve 1999b. Bu savın Turkiye'nin düşünce tarihindeki öncülleri için bkz. Küçükömer 1969.

3 "Devlet aklı" (raison d'etat, hikmet-i hükümet) kavramı, modern siyasetbilimi literatüründe, devletin politik eylemlerini kendiliğinden meşru sayan ve onlara bir tartışılmazlık, kutsallık atfeden otoriter ve muhafazakâr düşünceyi ifade eder. Bkz. Sancar 2000: 13-26 ve 47-68.

istişare içinde muhakkak DYP-SHP koalisyonunun bu getirisini de hesaba katmıştır. Bu uzlaşma hükümetine verdiği destekle, millî güvenlik politikasına da iştirak etmiş oluyordu ve bu da MÇP'nin devlet nezdindeki rehabilitasyonuna büyük katkı sağlayacaktı. Türkeş, MÇP'nin yönetim kadrolarına, tabanı açısından tekinsiz görünen merkez/sol-sağ kolisyonuna verdiği desteği benimsetirken işin bu yanını da vurgulamıştır.

Aralık 1991 Kongresi ve bölünmenin ipuçları

29 Aralık'taki MÇP büyük kongresinde parti içi mücadele, seçim başarısını da, DYP-SHP koalisyonuna destek meselesini de ikinci plana attı. Elbette "Ergenekon'dan ikinci çıkış", kongre atmosferine damgasını vurdu; bu başarının kutlanmasında, muğlak bir şekilde resmedilen (12 Eylül'ün "yanlış" uygulamalarını gerçekleştirenlerle, esas olarak bu "yanlışlığın" da müsebbibi sayılan solculardan müteşekkil) düşmanlara karşı galip çıkmanın revanşist havası hâkimdi. Revanşizm, Sovyetler Birliği'nin çöküp Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlaşmasının kazandırdığı düşünülen "tarihsel haklılıkla" taçlanıyordu: Kongrede en büyük tezahürat tufanı, Türkeş "komünizmin çöküp Turan bayrağının yükseldiğini" söyleyince koptu - "tarih Başbuğ'u haklı çıkar"mıştı. Ancak bu zafer ve intikam saadeti, ideolojik ve kariyerist liste mücadelesinin gerginliğini örtemedi.

Türk-Islâm Ülkücüleri ile Türkeş çevresindeki parti yönetimi arasındaki ideolojik-politik mücadele, 1991'deki il kongrelerinde çırılçıplak ortaya çıkmıştı. Birçok kongrede kavgalar çıkmış, örneğin Trabzon il kongresinde çıkan kavgada genel merkezin önemli isimlerinden Koray Aydın tartaklanmıştı. 14 Temmuz'da yapılan Ankara il kongresini, Türkeş'in desteklediği adaya karşı Türk-Islâm Ülkücülerinin adayı Basri Erdem'in kazanması açık bir meydan okuma olmuş, bu yönetim daha sonra genel merkez tarafından görevden alınmıştı. Muhsin Yazıcıoğlu ve üç arkadaşının güvenoylamasına katılmaması ve koalisyona verilen desteği eleştirmeleri, kongre öncesin-

de saflaşmayı belirginleştirmişti. Güvenoyu vermeyen üç Kahramanmaraş milletvekili, bu tercihlerini, "bölgelerinde PKK'ya karşı olan hassasiyet sebebiyle, HEP destekli bir hükümete onay vermek istememek"le açıklamışlardı. Muhsin Yazıcıoğlu ise, "soranlara", "ideolojik muhtevalı bir hareketin oportünistçe davranmaması gerektiğini" söyleyerek daha ilkesel bir tavır aldı. Ona göre güvenoyu, yakın gelecekte bir koalisyon için DYP'ye yeşil ışık yakmak diye de savunulamazdı; "böyle bir koalisyonun şartları olduğunda DYP zaten kendisi, icabında araya adamlar koyarak MÇP'ye gelirdi"...

29 Aralık 1991 büyük kongresi, öncesinde ve sonrasında, milliyetçi-muhafazakâr camianın en az itibar ettiği MÇP-MHP kongresi olduğu söylenebilir. Bunun da başlıca nedeni MÇP'nin SHP'li koalisyona destek vermesinden duyulan rahatsızlıktı.) Ancak kongre sürecinde koalisyona destek konusu açıktan tartışma konusu olmadı - ortaya belirgin bir ideolojik hat koymayan Türk-İslâm Ülkücüleri, sadece, Muhsin Yazıcıoğlu'nun kısa konuşmasında ülkücü hareketi "Allah'ın davasının davacıları" diye tanımlaması (kongrenin en fazla alkış alan sözlerinden biri buydu) gibi sembolik çıkışlarla, imalarla 'bayrak gösterdiler'. Kongrenin 'zımmında', gizli yüzünde, yani kulislerde ise, parti yönetiminin ilkesiz, pragmatik politikasına karşı, Türkeş'e dokunmaktan da kaçınmaksızın sert eleştiriler dile getirdiler. Bu eleştiriler Türkeş'in devlete ve yönetim elitine yakınlığı uğruna, "iç demokrasi"ye alan açmak bir yana, basbayağı tabandan yabancılaştığı motifini işliyordu. "Başbuğ"dan ya da 'kıdemli' ülkücülerin yüksek ve mahrem iktidar merkezlerine yakınlığını ima etmek üzere bu günlerde özellikle yeğledikleri adlandırmayla "albay"dan tekinsiz ve alaycı ifadelerle bahsedilmesi, parti içindeki ayrışma için ideolojik metinlerden çok daha kuvvetli bir işaretti. Kulislerde çizilen ayrım hattının turnusol kâğıdı, seçim listeleri oldu. MHP/MÇP tarihinde ilk kez bu kadar belirgin bir liste kavgası koptu: Türkeş'in listesi olarak sunulan çarşaf listeyi delmek üzere anahtar listeler ortaya döküldü. Gerçi bu çarşaf listede partinin her kanadından bütün önemli isimler yer alıyordu ama divan,

usûlüne uygun işaretleme yapılmazsa ilk 60 ismin geçerli kabul edileceği duyurdu. Böylece "dalgın" delegelerin oyunu garantileyen ilk 60, zımnen resmî liste statüsü kazanmış oluyordu. Zaten bu ilk 60, Türkeş'in MÇP'ye 'yerleşmesine' bir çeşit kılavuz kaptanlık yapmış olan Devlet Bahçeli'nin listesiydi. Türk-Islâm Ülkücülerinin önemli isimleri Muhsin Yazıcıoğlu, Ökkeş Şendiller, Esat Bütün, Saffet Topaktaş ile "ilk-MÇP"nin (bkz. Bora ve Can 1991: 257 vd.) önderi Muharrem Şemsek bu listede 65 ilâ 69. sıralardaydılar. Hem Muhsin Yazıcıoğlu ve arkadaşları hem de Şemsek bu duruma ayrı listeler çıkartarak tepki gösterdiler. Kongre, ortalıkta uçuşan listeler ve listeleri için çığırtkanlık yapanların bağırışlarıyla alışılmadık bir seçim karmaşasına girdi - Türkeş ayağa fırlayarak "bu ne hal!" diye bağırdı. Disiplin bozulmuştu!

Sonuçta Devlet Bahçeli listesi delindi, Muhsin Yazıcıoğlu ve arkadaşları da yönetime girdiler. Bahçeli ekibindekilerin listede ilk sıralarda yer alması ve onun "Türkeş'in himayesinde" görülmesi, tepkici delegelerin öncelikle bu isimleri silmesini getirmişti. Türkeş'in, yıpranan bu ekibin yönetimdeki konumunu kaybetmesinden bir rahatsızlığı yoktu; hayıflanmaları "delege iradesi..." yorumuyla karşıladı. Kalabalık başkanlık divanında Türk-Islâm Ülkücülerine etkin bir yer verilmemesiyle, parti içindeki ayrışmanın altı bir defa daha çizilmiş oldu. Başkanlık divanında yer verilen iki emekli generalin kamuoyuna dönük olarak bilhassa öne çıkartılması, Yazıcıoğlu ekibine propagandalarını sürdürmek için malzeme verdi - zira bu kişiler, "ülkücü tabanla fikrî ve beşerî yakınlığı olmayan, 'albay'ın esas referansı olan devlet ve ordu ile bağlantısını sağlayan seçkinler" kalıbına karikatür gibi uyuyorlardı. Emekli general Hüseyin Cevizoğlu, ülkücülere Mamak hapishanesinde işkenceyle okutulduğu söylenen *Atatürkçü Düşünce ve Sonuçları* kitabının yazarıydı. Emekli general Turgut Nasün'ün İstanbul'da ilçe başkanları toplantısında "tekbir getirmeyin yasaktır" dediği, "Güneydoğu'daki hareketlerin arkasında tarikatlerin olduğunu ve bunların kökünü kazımak gerektiğini" söylediği anlatılıyordu. MÇP yönetimi, kongre sonrası döne-

mi, "partiyi düzene sokarak iktidar ortaklığına hazırlama dönemi" olarak saptadı ve "iç politika" çok daha merkeziyetçi, disiplinli bir çizgiye oturtuldu. 1991 yazında Türkeş'in "uygun bulduğu" adaya karşı Muhsin Yazıcıoğlu'na yakın bir adayın kazanması üzerine genel merkezce iptal edilen Ankara-Yenimahalle ilçe kongresinin 1992 başındaki tekrarından da aynı sonuç çıkınca tekrar iptal edilmesi, bu tutumun işaretiydi. Bu iptal kararı üzerine, Yazıcıoğlu'nun yakın çevresinden Yaşar Yıldırım genel sekreter yardımcılığı görevinden istifa etti. Bu istifa kamuoyuna duyurulmadı; kollar hâlâ -henüz- yen içinde kırılıyordu.

Türkeş'e muhalefet, "statükoya" muhalefet

MÇP içindeki ayrışmada parti içi muhalefetin açıkça bir tutum takın(a)madığı, ancak imalarla üzerine gittiği önemli bir konu, Türkeş'in ve parti yönetiminin hükümete/devlete yakınlığının, devletin güvenlik aygıtıyla ve özellikle gayrınizamî harp[4] organizasyonuyla ilgili veçhesiydi. Emekli generallerin

4 *Gayrınizamî harp*, İkinci Dünya Savaşı sonrasında -Nazi cephe gerisi örgütlenmesinden de ilham alarak- NATO bünyesinde geliştirilen bir konseptir. Soğuk Savaş koşullarında, devlete/rejime karşı komünist/sol bir ayaklanma girişimini bastırmak amacıyla, devletin resmî güvenlik birimlerinin dışında, resmî (askeri) görevliler denetiminde sivil "gönüllülerden" oluşturulan bir silahlı mücadele, istihbarat ve karşı-propaganda aygıtına dayanır. Devlet bünyesinde gizli ve görece özerk bir 'yuvalanma' oluşturan bu yapılar, hukuk devleti nizamının, demokratik kontrolün dışındadır; açıkça *resmî illegalite* yapılarıdır. Görev tanımları ve sahip oldukları hareket serbestisiyle, bir 'önlem' olarak 'beklemenin' ötesinde, hasım gördükleri ("devlete karşı ayaklanma" potansiyeli gördükleri) sol politik hareketlere karşı inisiyatif almışlardır. Özellikle NATO'nun Güney kanadı ülkelerinde, bu yapılar "gönüllülerini" şiddetli anti-komünist, miliyetçi, faşist hareketlerden devşirmişler, böylelikle bulundukları ülkelerdeki iç siyasal mücadelede açıkça taraf olmuşlardır. İtalya'da bu şemsiye altındaki *Gladio* örgütünün 1995'te (Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle işlevsizleştiği ve olağanüstü yozlaşarak sistem açısından rahatsız edici bulunduğu bir noktada) açığa çıkması ve 1970'ler boyunca gerçekleştirdiği provokatif suikastlerin deşifre olması, gayrınizamî harp örgütlenmesini bir skandala dönüştürmüştür. Türkiye'de Genelkurmay bünyesinde Özel Harp Dairesi altında örgütlenen bu yapının "gönüllülerinin" çoğunlukla ülkücülerden devşirildiğine dair birçok veri vardır. (Bu "konsept" ve Özel Harp Dairesi hakkında "yetkili" ağızdan bir izahat: Akyol 1990. Bu deklare Özel Harpçi emekli general, 1990'larda MHP çiz-

partinin üst yönetimine ve vitrinine ithal edilmesiyle sembolleşen bu yakınlık, elbette askerî çatışma dozu gitgide yükselen Kürt meselesi bağlamında hayatî önem kazanmaktaydı. 1991/92 evresinde PKK'nın ve Kürt toplumsal muhalefetinin askerî açıdan hayli güçlenirken 'meskûn mahallerde' de önemli kalabalıkları seferber edecek yaygınlığa ulaşması, devletin güvenlik aygıtında "millî güvenlik"e ilişkin bir alarm durumuna geçilmesini beraberinde getirmişti ve urmanan gerginliğin sadece Güneydoğuyla sınırlı kalmayacak bir iç savaşa yol açacağı endişesi -saikler ve beklentiler farklı olsa da- politik yelpazenin hemen her köşesine hâkimdi. Ucunda iç savaş ihtimalinin de olduğu bu gerginliğin ülkücü hareket üzerindeki etkileri açıkça görülebiliyordu: hareketin militan kadroları bu "millî tehdit"ten ajite olmuşlar, dahası bulundukları ortamları bu tehdide karşı ajite ederek etki alanlarını genişletme fırsatı bulmuşlardı. Ülkücü grupların PKK'ya yönelik provokatif protesto eylemleri 1991/92 dönümünde uç vermeye başlamıştı - PKK'ya/bölücülüğe karşı biriktirilen hıncın bu millî meselede duyarsız ya da "hainee" davranmakla damgalanan adreslere yöneltildiği bu harekâta ilerki bölümlerde değineceğiz. O günlerde resmî ya da resmî bağlantılı yahut kendine bu izlenimi veren kişilerce ülkücü muhitlerde "Apo, 'karşıma ülkücüler gelsin' diyormuş, meydan okuyormuş" vb. rivayetlerle bu 'hassasiyet'in tahrik edildiği de biliniyor.

Türk-İslâm Ülkücülerinin MÇP yönetimine muhalefeti, bu noktada, ikircikli bir karakter arzediyordu. Bir yandan, parti yönetiminin içinde HEP'lileri de barındırmış olan SHP'nin yer aldığı hükümete destek vermesini, bölücülük tehdidi karşısında bir zaaf olarak eleştirmekten geri kalmıyorlardı. "Çekiç Güç"ün görev süresinin uzatılmasını isteyen hükümete Türkeş'in verdiği onaya, bölgedeki iktidar boşluğundan yararlanan PKK'nın ekmeğine yağ süren bir emrivaki olarak karşı çı-

---

gisindeki yayın organlarında yazılar yazmıştır.) İlerde ve daha sonraki bölümlerde değinileceği gibi, 1980'den sonra, gayrınizamî harp aygıtının ülkücü hareketi provokasyon unsuru olarak "kullandığına" ilişkin şüpheler, bizzat ülkücü hareket içinde tartışılmıştır.

kıyorlardı. (Muhsin Yazıcıoğlu'nun yanında yer alan Kahramanmaraş milletvekili Ökkeş Şendiller, aralık ortalarında TBMM İnsan Hakları Komisyonu'nda Güneydoğu'da yaralanan ve şehit olan güvenlik görevlilerinin ailelerine yardım yapılması ile ilgili öneri getirerek, ocak başında İçişleri Bakanı İsmet Sezgin'le Kahramanmaraş'ın Olağanüstü Hal Bölgesi'nin mücavir alanı yapılması için görüşerek, daha 'canlı' bir "terörle mücadele" politikası için bilhassa gayretli gözükmekteydi.)[5] Bu tutumlarıyla, militan tabanındaki saldırgan eğilimleri okşuyorlardı. Öte yandan, 12 Eylül sonrasında kurdukları, devlete mesafelenen politik söyleme de halel getirmemeye çalışmaktaydılar. Müslüman-Türk halkına yabancılaşmış, laik-Batıcı-Kemalist devlet aygıtına ve resmî ideolojiye cephe almışlardı, bu devletin 12 Eylül öncesinde ülkücüleri operasyon âleti olarak kullanmak istemesinin harekette yarattığı tahribattan mustariptiler (bkz. Bora ve Can 1991: 6. ve 7. Bölüm). 'Kendi aralarında', devletin, Kürt meselesindeki gerilimden istifade ederek, bu konuda hassas ve "ayakta" olan ülkücü hareketi yine provokasyon âleti olarak kullanacağı ve kontrolü altına alacağı endişesini taşıyorlardı. Bu nedenle, "provokasyonlara gelmemek" ve PKK'yla mücadeleyi devletin resmî güvenlik güçlerine bırakmak gerektiği yönündeki açıklamalara özel bir ağırlık veriyorlardı. Kürt meselesinde askerî çözüme itirazları yoktu, ancak ülkücüler buna bilfiil değil, siyasi destek sunmalıydılar (bu tutumun evveliyatına dair: Bora ve Can 1991: 580 vd.). Bu tedbir çağrısı, bizzat MÇP üst yönetiminin bu çeşit

5 Ökkeş Şendiller'in adı ilk kez, Aralık 1978'de çoğu Alevi 111 insanın ölümüyle sonuçlanan Kahramanmaraş olaylarıyla duyulmuştur. Bu olaylar, anti-komünist bir film oynatan sinemanın bombalanması üzerine halkın Alevilere/solculara karşı provoke edilmesiyle başlamış; çevre il ve ilçelerden silahlı ülkücülerin şehre sevkedilmesiyle kırım boyutlarına varmıştır. O zaman Kenger soyadını taşıyan ve Ülkü Ocağı'nda çaycılık yapan Ökkeş Şendiller'in, sinema bombalama eyleminde yer aldığına dair tanıklıklar vardır (bkz. Adana-K.Maraş-G.Antep ve Urfa İlleri Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı/Adana: *Kahramanmaraş Toplumsal Olayları İddianamesi*, Ankara 1979, s. 102-107). Kenger bu davadan beraat ettikten bir süre sonra Şendiller soyadını almış; 1989'da, Kahramanmaraş olaylarının "komünist örgütler ve Ermenilerce" düzenlendiğini savunan bir kitap yayımlamıştır (Şendiller 1989).

operasyonlara yatkınlığına dair imaları da içeriyordu. MÇP yönetimi ise hükümet politikasını bir "millî görev" sayarak sorgusuz sualsiz desteklerken (Türkeş "Türk milleti bölücülükle savaşa hazırdır" demişti), ülkücülerin devlete küsemeyeceğini söyleyerek Türk-İslâm Ülkücülerini kafa karıştırmakla ve bu ölümcül meselede yeterli hassasiyeti göstermemekle itham ediyordu.

1992 yılında parti içindeki ayrışma pekişti. Türk-İslâm Ülkücülerinin muhalefetini besleyen temel malzeme, Türkeş'in DYP-SHP ittifakına desteğini artırarak sürdürmesi, bu desteğin giderek yarı-resmî bir statü kazanmasıydı. Demirel-Türkeş münasebeti "haftalık olağan görüşme" rutinine binmiş; Demirel MÇP'ye grubu olmadığı halde parlamentoda ve TRT'de "yer" verilmesini, hazine yardımı yapılmasını sağlamıştı. Türkeş 1992 Nisan'ında Demirel'in Orta Asya gezisinde fiilen hükümetin üyelerine uygulanan protokolle yer aldı. MÇP yönetimi bunu, Türk dünyası ile arasındaki bağları ihyâ etmenin Türkiye için bir kader meselesi olmasıyla izah etti; Türkeş bu tarihsel ânda parti veya benlik davası güdemeyecek kadar inanmış bir milliyetçi ve vizyon sahibiydi. Ayrıca hiçbir resmî sıfatı olmamasına rağmen bu geziye özel konuk olarak götürülmesi, Türkeş'in Türk dünyası davasındaki otoritesinin ve Türklüğün atayurtları nezdindeki itibarının resmen onanması anlamına alınmalıydı. (Hükümete yakınlaşmanın sair getirileri de cabası olacaktı.) Parti içi muhalefet ise Türkeş'in bu Orta Asya turunda yer alış biçimini, ülkücü hareketin davasını gölgeleyici ve liderin şahsı açısından da haysiyet kırıcı buluyordu. Buna göre Türkiye, Orta Asya'yı kendi nüfuz alanı haline getirmek isteyen ABD'nin taşeronluğunu üstlenmişti, Türkeş de "Batı'nın yoz değerlerini" Türk dünyasına ihraç etmeye dönük bu emperyalist girişime gönüllü kılavuzluk ediyordu.

Türkeş'in 30 Mayıs'ta (Türkiyeli Yahudi elitinin kurduğu) 500. Yıl Vakfı'nın toplantısına giderek, ağustosta İsrail Cumhurbaşkanı Herzog'un İstanbul'daki davetine katılarak, 19 Kasım'da Balat'taki bir sinagog açılışına giderek Yahudi cemaatiyle iyi ilişkiler kurmaya ve Türk-İsrail yakınlaşmasını teşvik et-

meye yönelmesi, Türk-İslâm Ülkücülerinin üzerine çok daha hararetle gittikleri bir mevzu oldu. Balat'taki sinagog açılışı törenine katılan tek siyasi parti lideri olan Türkeş'in siyon yıldızlı bayrak altındaki fotoğrafları, sadece Türk-İslâm Ülkücüleri için değil, parti tabanının ve partideki söz ve kalem sahiplerinin çoğunluğu için dehşet verici bir görüntüydü. Türk-İslâm Ülkücüleri, İslâmcı popülizmin motifleriyle bu manzaraya feverân ederken, MÇP'nin katıksız Türkçülerinden (bkz. Bora ve Can 1991: 318-9, 373-5) Ferruh Sezgin de 18 Ekim tarihli *Yeni Düşünce*'de Türkiye'yle İsrail'in çıkarlarının çatıştığına dair bir yazı yazma gereği duydu. (Iki hafta sonra gazetenin 1. sayfasında Jak Kamhi'nin bir düzeltme yazısı yer aldı. Aynı günlerde Ferruh Sezgin'in gazetedeki yayın koordinatörlüğüne son verilmesi de dikkat çekiciydi.)

Milliyetçi-muhafazakâr ideolojinin 1950'ler/60'lardaki kuluçka döneminde anti-semitizm (anti-komünizme refakat eden) vazgeçilmez bir unsurdu ve MHP'de anti-semitik ajitasyona yatkın bir damar başlangıçtan beri varolmuştu.[6] Ancak Türkeş'in buna hemen hiç meyletmediği söylenmelidir. (Hatta 1990'ların başındaki bu yakınlaşma atağı sırasında basında Türkeş'in Yahudi işadamı Jak Kamhi'yle öteden beri iyi ilişkileri olduğu yazılmıştır.) Bu taban eğilimlerine zıt tutumu, Türkeş'in popüler milliyetçi-muhafazakârlıktan çok resmî milliyetçiliğe (onun ırkçı-Turancı bileşenlerine) ve devlet politikalarına yatkınlığının bir göstergesi sayılabilir. Resmî milliyetçilik, 1930'lar ve '40'ların ırkçı politikaları çerçevesinde bütün ekaliyetleri fiilen "içimizdeki yabancı" hatta "iç düşman" statüsüne soktuğu dönemde de, 'özel' bir anti-semitizme saplan-

6 Mustafa Çalık (1995: 123-127) Gümüşhane'de MHP'lileşme motiflerini inceleyen alan araştırmasında, anti-siyonist edebiyatın, ülkücü-milliyetçi harekete katılmaya hazırlayıcı okuma materyali arasında yer aldığını saptar. Modern anti-semitizmde "Yahudi" sıfatı, 'somut' Yahudilerden öte, Batı'nın yoz değerlerini, din ve ahlâk dışılığı, kültürel köksüzleşmeyi-yabancılaşmayı, kapitalizmin istismarcı-sömürücü yüzünü temsil eder; böylelikle özellikle modernleşmeye intibak etmekte zorlanan geleneksel orta sınıfların tedirginliklerini ve öfkelerini celbeder. Millî bünyeye "zararlı" ve "yabancı" kabul edilen ideolojilerin kaynağında ve dolaşımında daima olduğu söylenen Yahudi bağlantısı, bunların ihtiva ettiği fitne ve fesada 'kanıt' teşkil eder.

mamıştır.[7] Modern anti-semitizm, Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı sonrasında filizlenecek (Bali 2001: 209 vd.), ancak daha çok radikal milliyetçi-muhafazakâr ve faşizan İslâmcı muhitlerde üstünde durulurken, resmî milliyetçi kampanyalarda özel bir yeri olmayacaktır. 1990'ların başında ise Türkiye'nin yönetim elîti, özellikle ordu, Körfez Savaşı sonrasındaki Ortadoğu politikasının 'emrettiği' jeopolitik ve Kürt meselesinin müşkülatı karşısında İsrail'le ilişkileri geliştirme ihtiyacı içindeydi.[8] Türkeş bir eski NATO subayı olarak hem İsrail'in askerî ve iktisadî başarılarının hayranı olmuş ve "Türklerle Yahudilerin tarihte hiç harp etmediğini" unutmamıştı, hem de yeni stratejik yönelimi biliyordu. Onun 1992'de beliren 'Yahudiperverliği', muhtemelen Türk diplomasisinin gayriresmî 'demarşları' arasında sayılmalıdır.

Türkeş'in hükümetle, bilhassa Demirel'le ilişkileri, muhtemel bir erken seçimde DYP-MÇP ittifakına yönelik müzakereler yapılacak kadar gelişti. MÇP yönetimi, parti kadrolarına, çok uzun olmayan bir vâdede kendilerine hükümet ortaklığı vaadeden bu yakın ilişki sayesinde bürokrasidaki ülkücü kadroların tasfiyesinin de önlendiğini, hiç değilse sınırlandığını anlatıyordu. Demirel, Türkeş'i maddî karşılığı da olan 'jest'lerle ödüllendirmeyi sürdürdü. 1993 sonlarında, 3 genel müdürlük ve 60'a yakın KİT yönetim kurulu üyeliğinin MHP'ye kontenjan olarak ayrıldığı söyleniyordu. Etibank, Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği ve Toprak Mahsulleri Ofisi MHP'ye "tahsisliydi". Bu "imkânların" kullanılmasında, DYP'yle iyi

7 Beri yandan, özellikle İkinci Dünya Savaşı ve arefesi döneminde uluslararası anti-semitizmden güçlü etkilenmeler vardı. Nazizmden kaçan Alman Yahudileri arasından bazı seçkin bilim insanlarının Türkiye'de iltica bulmalarına dayanarak o dönemde Türkiye'nin Yahudiler için bütünüyle 'korunaklı' olduğu doğrultusundaki resmî tez ise gerçeği yansıtmaz. Bkz. Levi 1996 ve Bali 1999.

8 Türkiye diplomasisi İsrail ile Arap dünyası arasında uzun süre bir denge politikası izlemiş, 1970'lerden sonra Filistin Kurtuluş Örgütü'ne destek doğrultusunda İsrail'le diplomatik ilişkiler çok alt düzeyde seyretmiştir. Her iki ülkenin ABD-merkezli uluslararası ittifakta yer aldığı 1991'deki Körfez Savaşı'ndan sonra yakınlaşma başlamış, 1992/93'te yoğunlaşan ilişkiler, 1996'da, tam metni açıklanmayan Askeri İşbirliği ve Eğitim Anlaşması'nın imzalanmasıyla bir stratejik ortaklık statüsüne dönüşmüştür. Bkz. Yavuz 1997.

ilişkileri dolayısıyla Rıza Müftüoğlu ile Koray Aydın güç kazandılar. Alparslan Türkeş de oğlu Tuğrul Türkeş'i PETKİM, damadı Hamit Homriş'i TÜPRAŞ yönetim kurulu üyeliklerine yerleştirdi. Bu ikbal dağıtımı/paylaşımı da kuşkusuz parti içindeki muhalefetin esaslı konularından birisi oldu. 1992 Haziran'ında, 12 Eylül'le kapatılan partilerin yeniden açılmasına olanak tanıyan yasada, MHP'nin malvarlığının Türkeş'e devri doğrultusunda bir düzenleme yapıldı. (Bilindiği gibi 12 Eylül'den sonra MHP davasında aslında partiye ait olan gayrımenkullerin tapuda 'ihtiyaten' Türkeş'in adına kaydedildiği ortaya çıkmış, bu durum hem hukuken hem ülkücüler arasında siyaseten tartışmalara yol açmıştı.) Bu düzenleme TBMM Anayasa Komisyonu'nda reddedilmesine rağmen Meclis Genel Kurulunda DYP'nin desteğiyle yasaya eklendi. Gerek parti içi muhalefet, gerekse o tarihe kadar MÇP'nin dışında kalan ve 12 Eylül'de kapatılan partilerin yeniden açılması için yapılan yasal hazırlıklar üzerine MHP'yi yeniden kurma çalışmalarına girişen eski MHP'liler tepki gösterdi.

Türk-İslâm Ülkücüleri, artık resmîleşen muhalefetlerini "parti içi demokrasi talebi" kipinde dile getiriyorlar ve bunun için özellikle Türkeş'in kişisel tasarruflarını ve emrivakilerini vesile ediyorlardı. Muhsin Yazıcıoğlu yine de açıktan ideolojik eleştiriye girmiyor, "Sayın Türkeş dünyadaki hızlı değişime ve gelişmelere uygun demokratik açılımı gerçekleştirebilirse partiye büyük aktivite kazandırır" gibi, profesyonel politikacılık tekniğine uygun sözler de sarf ediyordu. Ancak tabanda köprüleri atmaya hazır keskin ideolojik çıkışlar çoğalmıştı. 1992 Haziran'ında dağıtılan "Malatya Ülkücüleri" imzalı bildiri, bunun bariz örneklerindendir: "Dün ANAP'a gidenleri kemik yalayıcıları olarak gören siz, bugün DYP'ye endeksli politikalarınıza ne isim vereceksiniz? Dün Efe'lerden, hanedanlardan bahseden siz, bugün oğlunuza, kızınıza, damadınıza, kayınbiraderinize kısacası cümle akraba-yı taallukatınıza peşkeş çekilen arpalıklara hangi ismi vereceksiniz? Dün İslâm'dan Kuran'dan bahseden siz, bugün MÇP başkanlık divanına doldurduğunuz İslâm düşmanı Atatürkçü, liberal kadroyu neyle izah edeceksi-

niz? (...) Dün Mehmet Pamak'ı Muhafazakâr Parti'nin başına getirip sonra MİT ilan eden, Ali Koç'u MÇP'nin başına getirip sonra hain ilan eden, Abdülkerim Doğru'yu MÇP'nin başına getirip sonra da gayrıahlâkî metodlarla alaşağı eden ve bugün kadar sadece adam harcamakta başarılı olan siz, bütün bunları hangi ahlâkî anlayış ve tutarlı politikayla izah edeceksiniz? Dün ahlâktan maneviyattan bahseden siz, bugün kahrolası üçbeş kuruş için ihaleye verip mafya babalarına yahut pavyon işleticilerine sattığınız il başkanlıklarını hangi dava mantığıyla izah edeceksiniz? Dün şehit edebiyatı yapan siz, bugün dokuz ülkü devinin idamına imza atmış Kenan Evren'in yeni yıl kokteyline tıpış tıpış giderek kadeh kaldırışınızı hangi samimiyetle izah edeceksiniz? (...) Ülkücü dâş! Davayı, dava benim malımdır, mülkümdür, keyfimdir, hobimdir, oğlumdur, kızımdır, damadımdır, hevâ ve hevesimdir diyen ve ihtiraslarını dava mevkiine koyan zihniyetlerden kurtarmadıkça bir yere götürmek mümkün değildir. Onun için herkesten ve her cemaatten çok bu ülkenin acısını çekmiş insanlar olarak sizi, bu çelişkiler yumağı üzerine kafa yormaya ve ülkücü dünya görüşü içinde kalarak bir çıkış noktası bulmaya davet eder, ve bütün bu gerçeklerden sonra dava aslî sahibini buluncaya kadar: TÜRKEŞ NEREDEYSE ORADA DEĞİL, ALLAH VE RESULÜ NEREDEYSE ORADA OLDUĞUMUZU İLAN EDERİZ."

3

Ülkücü Harekette Bölünme ve BBP

MHP/MÇP'nin tarihindeki ilk ciddi bölünmeye yol açan olaylar, *Bizim Dergâh* dergisi çevresinde cereyan etti. *Bizim Ocak* dergisinin parti merkezinin kontrolü altına girmesinden sonra, *Bizim Dergâh*, Türk-İslâm Ülkücülerinin yayın organı işlevi edinmişti. *Bizim Dergâh*, İslâmcı söylemi ve anti-Kemalist, anti-kapitalist, düzen-karşıtı radikalizmiyle Muhsin Yazıcıoğlu ve arkadaşlarına göre de 'aşırı' denebilecek bir konumdaydı aslında. Dergiyi çıkaranlar, 12 Eylül sonrasında hapishanelerde İslâmcılaşma sürecini en ileri götürenlerdendi ve ülkücü hareket içinde "kahraman" olarak biliniyorlardı; hem silâhlı eylem hem hapishane kariyerlerinden gelen bir pâyeydi bu. 12 Eylül travması bu gruptakilerin zihninde hâlâ canlıydı ve gündemlerinin birinci maddesi, ülkücü hareketin 'saf ve namuslu' heyecanını istismar ettiğine inandıkları "sistem"le hesaplaşmaktı (bu konuda bkz. Bora ve Can 1991: 6. ve 7. Bölüm'ler). Dava münhasıran "Nizam-ı Alem ve Ilây'ı Kelimetullah davası" ("tüm dünyaya Allah'ın [İslâm'ın] sözünü hâkim kılma") idi, bunun dışındaki politik söylem ve hedeflere mesafe alınmalıydı (*Bizim Dergâh* 49 [Mayıs 1992]: 7). *Bizim Dergâh* 1991 Seçim İttifakına, ülkücü harekette İslâmî yönelimi geliştirecek bir imkân olarak özel önem vermiş, bu güçbirliğinin mevcut siyasî organizasyonlarda

yeni şekillenmelere sebep olabileceği beklentisini dillendirmiş (*Bizim Dergâh* 43 [Ekim 1991]: 3); inananların -MÇP dahil- partilere değil "ittifakın ifade ettiği manâya oy verdiğini" savunmuştu (*Bizim Dergâh* 44 [Kasım 1991]: 5). "Ülkücü hareketin vitrinini dolduranların tabanın duygu ve düşüncelerini, hissiyatını, genel tepkisini göz önünde bulundurmamaları... ve İslâmî hassasiyeti taşımamaları" (*Bizim Dergâh* 48 [Nisan 1992]: 30) sürekli sorun ediliyordu. Dergi çevresi, MÇP'nin hükümeti desteklemesini "ihanet" imasıyla sorgulamıştı. Türkeş'in "sistemle uzaşmasına" ve "arpalıklardan" yakınlarını yararlandırmasına yönelik tepkilerin camia içi ortamlarda dillendirildiği günlerde, *Bizim Dergâh* çevresi "ülkücü şehitlerin" yakınlarıyla ve hapisten çıkan ülkücülerle kimsenin ilgilenmediğini, aç-sefil bırakıldıklarını işleyerek yarayı kaşımaktaydı. Dergi martta Kayseri'den başlayarak temsilcilikler açmaya başlayarak, partiye alternatif bir paralel örgütlenmeye giriştiğinin işaretini verdi.

MÇP yönetimi, Aralık 1991 kongresinden sonra parti içi muhalefetin alanını daraltmaya yönelirken, *Bizim Dergâh* tabiatıyla boy hedefi oldu. 1992 Haziran'ının sonunda, Gençlik Kültür ve Sanat Ocakları'nın (GKSO)[1] Başkanı Ulvi Batu, "ihanet ve ikilik"le suçladığı *Bizim Dergâh*'ın Ocak'larda satılmasını, dağıtılmasını, bulundurulmasını yasaklayan bir genelge yayımladı. Lider-teşkilât-doktrin prensibinden sapılamayacağını, Ocaklar dışında "hiçbir şahsın ya da şahısların" ülkücülüğün temel tezlerini gözden geçirme imtiyazına sahip olamayacağını tamim eden genelgede şöyle deniyordu: "Ocaklarımız dışında ülkücü hareketi temsil iddiasında olanların bu hareketleri açıkça bir ihanet ve ikiliği doğuracağından, yıllardır verilen mücadelenin sonucu ortaya çıkan ve ülkücü hareketin temel dinamiklerine taban tabana zıt düşeceğinden bu düşünce ve fiilde bulunanların üzerine ciddiyetle gidilerek Ocak dışında bir teşkilatlanmaya kesinlikle izin verilmeyecektir. Bu nokta-

1 GKSO, 1970'lerde MHP'nin kitlesel gençlik örgütü olan ancak partiden bağımsız bir kimlik ve inisiyatif de geliştiren Ülkü Ocakları'nın devamı olarak 1980'lerde örgütlendi. 10. Bölüm'de bu konunun üzerinde daha ayrıntılı durulacaktır.

larda kabullerimize ters düşen ve ülkücü hareketin gerektirdiği kuralları çiğneyen tavırları nedeniyle *Bizim Dergâh* dergisinin Ocaklarımız tarafından satılması, dağıtılması ve bulundurulması kesinlikle yasaktır" (*Bizim Dergâh* 51 [Temmuz 1992]: 2-3). *Bizim Dergâh*'ın düzenlediği, ülkücü "gece" formatı içinde İslâmî püritanizm ve şehadet-kahramanlık temalarını işleyen 'ayinler' havasında cereyan eden "Gözyaşı Geceleri" de yasaklandı. Aynı günlerde, gençlik içinde ve üniversitelerde "Türk-İslâm Ülkücüleri"ne yakın olanlarla 'merkez'in otoritesine bağlı olanlar arasında kavgaya varan gerginlikler de yaşanmaktaydı. Ankara'da Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde 'merkezcilerin' *Bizim Dergâh* çevresinden bir genci dövmeleri, bunun üzerine dövenlerin kaldığı yurdun *Dergâh*'çılarca basılması, gerginliği tırmandırdı.

2 Temmuz'da GKSO Ankara Ocağı'ndan -aralarında Türkeş'in eski şoförünün de bulunduğu- bir grup ülkücünün *Bizim Dergâh*'ı basarak derginin genel koordinatörü Emir Kuşdemir'i başından yaralaması, bu arada silâh kullanılması, ipleri koparan olay oldu. MÇP merkezine göre bu saldırı, Dil-Tarih kavgası ve yurt baskınıyla tırmanan sürecin tabii devamından ibaretti. *Bizim Dergâh* çevresine göre ise, bilinçsiz gençler provokasyona gelerek işi tabanca kullanmaya dek "abartmışlardı"; ancak provokasyonun sorumlusu, doğrudan doğruya., "farklı ses"leri boğmaya çalışan MÇP önderliğiydi ("...düzenin yaltakçılarının görevlendirdiği piyonlar..." *Bizim Dergâh* 51 [Temmuz 1992]: 4-9). Muhsin Yazıcıoğlu, ertesi gün *Bizim Dergâh* bürosunda düzenlediği basın toplantısında, saldırıyı kınayarak partiden istifa edeceğini açıkladı. Sonraki iki günde bazı MÇP yöneticilerinin "araya girme" çabaları sonuç vermedi. Zaten 'merkez'deki MÇP'lilere göre, çoktan MÇP dışı mihrakların yönlendirmesine açık hale gelmiş, "tarikatların kucağına oturmuş" olan ve bir süredir zaten partiden ayrılmayı tasarlayan Yazıcıoğlu için *Bizim Dergâh* baskını, mağduriyet görüntüsü vermeyi sağlayan bir bahaneden ibaretti. Yazıcıoğlu'nun parti yönetimine dönük eleştirilerinde haklılık payı bulan fakat 'ayrı baş' çekmesinden rahatsız olan ya da Türkeş'e rağmen bir şey

başarmanın mümkün olmadığına inananlar ise, onun *Dergâh*çı "fanatiklerin" "dolduruşuna" geldiği kanısındaydılar. Politik bir geleceği olmayan ve ideolojik olarak da ülkücü harekete yabancılaşma istidadındaki *Bizim Dergâh*'a angaje olmakla, Yazıcıoğlu'nun hem kendi kariyerini hem de geniş bir parti içi 'sessiz muhalefeti' harcadığı kanısındaydılar. Bu konumda olanların kimileri ise, *Bizim Dergâh* baskınıyla neticelenen gerilimin, Türkeş'in Yazıcıoğlu ekibini daha fazla palazlanamadan ve hazırlıksız bir şekilde ayrılmaya zorlayan bir provokasyon olduğu yorumunu yapıyordu. Türk-İslâm Ülkücüleri çevresine göre ise, bu saldırı geçiştirilse bile Türkeş kendilerini tamamen pasifize edene kadar gerilimi tırmandıracaktı.

Her ne olursa olsun, 7 Temmuz 1992'de Muhsin Yazıcıoğlu'nun 5 milletvekili (Ökkeş Şendiller, Saffet Topaktaş, Esat Bütün, İsmet Gür, Ahmet Özdemir), beş parti merkez yöneticisi, bazı il ve ilçe yöneticileriyle birlikte MÇP'den istifa etmesiyle, ülkücü harekette yeni bir çığır açıldı. Ülkücü hareket yirmi yılı aşkın tarihinde ilk kez, münferit terk edişlerle değil, politik ve ideolojik olarak bölünüyordu. Muhsin Yazıcıoğlu Ankara'da Başkent Düğün Salonu'nda istifasını açıklarken, "Gerek MHP gerekse MÇP'nin temelde iki farklı çizgiyi biraraya getirdiğini" söylüyordu. 'Nötr' bir ifadeyle "Genel Başkan" olarak tanımlanan Türkeş'in temsil ettiği birincisi, "sayıca az olan ancak siyasî örgütlenmenin tepe noktasında bulunmak bakımından etkili olan kesimin oluşturduğu... siyasî yapıda militarist ve uygulamada oportünist... kitleyle herhangi bir teması olmayan... seçkinlere dayalı" bir çizgiydi. Kendilerinin önderliğine soyundukları ikinci çizgiyi ise, "fikirde millî, müslüman, demokrat, Türk kimliğini esas alan, parti teşkilatlanmasında sivil ve katılımcı, uygulamada ilkeli hareket etmekten yana" diye tanımlıyordu.

Ayrılığın sosyal ve ideolojik kökleri

Yazıcıoğlu'nun elbette belirli bir ideolojik çerçevede kurguladığı ikilik, gerçekten 12 Eylül arefesinden itibaren ülkücü harekette beliren birtakım ayrımlaşmalara hitap etmekteydi.

Devlet Ocak Dergâh'ta uzun uzun ele aldığımız bu ayrımlaşmaları bu noktada bir defa daha toparlamakta yarar var.

MHP bünyesinde sadece ideolojik değil aynı zamanda sosyolojik nitelikli ayrımlaşmalar, kökleri 1940'ların Turancılığına giden "doktriner Türk milliyetçiliği" davasını bir partilerüstü ya da elit-içi nüfuz mücadelesi hareketi olmaktan çıkarıp "siyasî aksiyon"a dönüştürme misyonunu yüklenen Türkeş'in MHP'yi kitleselleştirme arayışıyla başlar. O zamana dek ağırlıkla bir aydın/seçkin 'dar kadro' hareketi olan "doktriner Türk milliyetçiliği" hareketi, Türkeş'in Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ni ele geçirip MHP'ye dönüştürdüğü bu yeni yönelim içinde 1970'lerde 'avamlaşmaya' başladı. Kitleselleşme stratejisinin donanımını teşkil edenler, doktriner içeriğinden ziyade mitik-sembolik evreniyle bir aidiyet ve hakikat duygusu veren bir milliyetçilik ve bunun esas yapıtaşı olarak fanatik anti-komünizmdi. Sadece bir "mülkiyet düşmanlığı" ve "toplumsal kaos" imgesi olarak değil, daha çok "Rus uşaklığı", "ahlâkî yozlaşma" ve "kültürel yabancılaşma" imgeleriyle kodlanan anti-komünizm, hem ivmelenen modernleşme-kapitalistleşme sürecinin hem gelişen sosyalist hareketin ürküttüğü orta sınıfları seferber etti. Bu militan potansiyel, rejim muhalifi "yıkıcı" tehdide karşı bir kuvvet olarak devletin desteğini ve teşviğini gördü. MHP ve ülkücü hareket, '70'lerin ortalarına doğru sembolik ve ritüelistik bir tadilat yaparak söylemini İslâmîleştirmeseydi, bu popüler motivasyonu pek zor sağlayabilirdi. Orta-Doğu Anadolu'nun milliyetçi-muhafazakâr geleneksel orta sınıfları ve özellikle bu bölgenin büyük kentlere akan gençliği içinde, bu söylemsel dönüşümle taban buldu. Orta-Doğu Anadolu taşrasındaki politik pratikte, Alevilere karşı tepkinin körüklenmesi, MHP'nin "İslâmlaşmasında" önemli bir manivelaydı. Bu bölgenin Sünni muhafazakâr çoğunlukta Alevilerin "sapkınlığına" ilişkin varolan geleneksel önyargılar, 1960'larda Alevi topluluklarında belirli bir sola yönelme eğiliminin ortaya çıkması üzerine, anti-komünist reaksiyonla birleşmişti. MHP ve ülkücüler, gelişen politik kutuplaşma ortasında, taşranın 'yazılı olmayan' politik kültürüne damgasını

vuran bu gerginlikten, onlara kitlesel bir yayılma fırsatı sağlayacak bir dost-düşman hattı çizmekte yararlanmışlardı. Salt mezhep/cemaat ya da mahalle bağının tercih-dışı politik angajmanlara yöneltebildiği bu kutuplaşma, özellikle taşrada, sola olduğu gibi ülkücülere de 'doğal' bir taban akışı sağlamıştır. Bu taban dinamiği, ülkücü harekete taşra dindarlığının güçlü biçimde sirayet etmesini getirmiştir.[2]

Bu kitleselleşme, popülerleşme, avamlaşma süreci içinde gelen taşralı alt-orta sınıf gençlik tabanı ile, MHP'nin bürokratik elit (özellikle emekli subaylar) ve tahsilli orta sınıfa (avukatlar, gazeteciler) dayanan yönetimi arasında belirgin bir farklılaşma kendini gösterdi. "Parti"-"ocak", yani MHP-Ülkü Ocakları farkı, tamamen açıklamasa da bu ayrıma büyük ölçüde ışık tutar. Ülkü Ocakları kadroları, ağırlıkla taşralı/Anadolulu alt-orta sınıf kökeninden geliyordu. Dindarlıkları güçlü ve 'otantik'ti. Sosyal kökenleri, onların anti-elitist, popülist, 'millîci', 'Anadolucu' söylemlerini besliyordu. Taşra şehirlerinin Ülkü Ocakları'nda 'sosyalleşen' gençler, üniversite için büyük şehirlere geldiklerinde, buradaki Ocaklar onların hem barınma ve politik kutuplaşma ortamında önem kazanan güvenlik gibi ihtiyaçlarını karşılıyor; hem de geride bıraktıkları 'memleketlerinin' beşerî ilişki dokusunu sunuyordu.[3] Şehir hayatının ve Batı hayranı yöneticilerle aydınların yabancılaşmışlığına, yozlaşmış zenginlerin "garibana" ("Müslüman-Türk insanı"na) uzaklığına duydukları hınç, anti-komünist motivasyonlarının aslî veçheleriydi. Bu hınçtan, aynı sosyal profile dahil gördükleri ve "dava"yı pragmatik-oportünist kaygılarla sulandırdığını düşündükleri MHP üst yöneticileri de nasibini alabiliyordu. Bu ayrımın ve soğukluğun ideolojik temelleri de vardı. MHP'nin '70'lerdeki

2 Solda da, Alevi kültürünün etkilerinin, motiflerinin uyarlandığından, Alevilikte eşitlikçilik, özgürlükçük vb. sol değerler keşfedildiğinden söz edilebilir. Buna karşılık, sol-sosyalist ideolojinin etkisinin, Alevi topluluklarının geleneksel ilişki dokusunu çözücü etkiler yarattığı durumlar da vardır. (Çamuroğlu 1992: 71-81; Kehl-Bodrogi, 1996).

3 Taşradan üniversiteye büyük şehre gelen ülkücülerin Ülkü Ocakları vasıtasıyla "sevk-celp" ve sosyalleşme mekanizmaları hakkında özgün bir aktarım: Halûk Kırcı 1998: 49 vd.

ideolojik değişim macerası da, parti katında güncel politikanın pragmatizmine tâbiyken, "Ocak"larda daha fazla sindirildi. "Her türlü yabancı ideolojiye karşı yüzde yüz millî doktrin" olarak sunulan "Türk milliyetçiliği"nin, "yabancı, gayrımillî" bir sistem olarak kapitalizme de karşı olduğu lâfzını alt-orta sınıflardan gelen ülkücü gençler arasında epey ciddiye alanlar vardı: "Yıkılsın düzen, yaşasın devlet", "büyük sermaye tahakkümüne son" gibi sloganlar bu hassasiyetin yansımasıydı. Ülkücü tabanın "bilinçli" unsurları, sadece komünizme değil, komünizmi doğurduğunu düşündükleri "emperyalizmin kölesi olan, kapitalist, Batıcı, kozmopolit mevcut düzene" karşı da mücadele etme gereğine inanıyorlardı. İslâmcılaşmada da, MHP ortalaması, "İslâm ahlâk ve fazileti, Türklük gurur ve şuuru" formülü doğrultusunda İslâm'ı bir ahlâk değerleri dizisi olarak benimserken, Ülkü Ocakları'nda daha ileriye gidildi. '70'lerin sonlarına doğru, mücadele azmini bileme kaygısıyla da yaygınlaştırılan "nizâm-ı âlem" ve "ilâ-yı kelimetullah" ilkeleri, esas davanın bütün dünyaya İslâm'ın egemenliğini yaymak olduğunu, Türk milliyetçiliğinin bu davaya hizmette öncü olmak anlamında işlev taşıdığını ifade ediyordu.

Ayrıca Ülkü Ocakları'nın taban yapısı açısından iç savaş ortamında çok güçlü bir kuşak ve kader ortaklığı bağının cemaatleştirici özelliğinden söz edilmelidir. 1970'lerde Ülkü Ocakları'nda toplumsallaşıp siyasallaşan kadrolar, 'ölüm-kalım mücadelesi'ni ve 12 Eylül döneminde 'çileyi' paylaşma motivasyonuna dayalı ortak hayat tecrübesinden doğan bir bağa sahip oldular. Bu bağ asabiyyelerini[4] artırırken, bir politik kariyer de yaptılar ve yeni bir lider adayı profili ortaya çıkarttılar. 1970'lerin en güçlü Ülkü Ocakları Genel Başkanı olan Muhsin Yazıcıoğlu başta olmak üzere, "Ocaklı" kadroların temayüz edenleri MHP içi iktidar mekanizmalarına ve buna paralel "resmî illegal" şebekelere dahil oldular, maddî ve manevî güç

4 14. yüzyıl İslâm düşünürü İbn Haldun'a dayanan asabiyye (asabiyyet) kavramı, bir topluluğun güç/iktidar elde etmeye (veya kendini korumaya) dönük kolektif eylem ve dayanışma tecrübesini, bu tecrübenin bizzat bir güç etkeni haline gelişini anlatır (Hassan 1977: 196-201).

kaynakları edindiler (Pekmezci-Büyükyıldız 1999: 84-87). Dolayısıyla, sözünü ettiğimiz ayrımı mutlak ve saf bir ayrım olarak düşünmemek gerekir. Birincisi, Ocaklı tabanın, "aşağıdakiler"in temsilcileri de "yukarıdakiler"in gücünü, imkânlarını ve yapıp ettiklerini bir düzeyde paylaşmışlardır. Belki daha önemlisi, bu yeni lider kuşağı da, İslâmî/popülist ve "serdengeçti" söylemi kendi hesabına araçsallaştırmış, parti/hareket içinde politik güçlenme vasıtası olarak kullanmışlardır.

12 Eylül süreci, ülkücü hareketin her düzeyde fiilen yaşadığı ayrışmanın netleşmesini getirdi. Devletin ülkücüleri "vatan-millet düşmanı yıkıcı ve bölücüler"le aynı kefeye koyarak işkence etmesi, yargılaması, bazılarını idam etmesiyle yaşanan travmayı, MHP üst yönetimi ünlü "fikri iktidarda, kendi zindanda bir kadroyuz" özdeyişinin simgelediği tutumla aşmaya çalıştı: 12 Eylül rejimi destekleniyor, sadece, kendisiyle fikirdaş ve gönüldaş olan MHP'ye reva gördüğü muamele büyük bir "hata" sayılıyordu. Ülkü Ocaklı kadrolar da, bir süre, bunun bir "kaza" olabileceğini düşündüler. Ancak daha sonra, zulme uğratılmalarının bir "kaza" olmadığı, "düzen"in, sistemi değiştirmek isteyen ülkücüleri gayet bilinçli ve sistemli olarak ezdiği düşüncesi bu kadrolara hâkim oldu. Bunda, hem mağduriyetin ölçüsü ve birkaç ayla sınırlı olmadığının anlaşılması, hem de MHP yöneticilerinin genellikle özürcü, teslimiyetçi bir savunma çizgisi tutturmalarına duyulan tepki rol oynadı. Ülkücü camianın hapishane dışındaki manzarası da bu tepkiyi pekiştirdi: MHP'li seçkin, bürokrat kadroların tutuklama dışı kalan geniş kesimi 12 Eylül rejiminde iyi mevkiler ediniyor; "Ocaklılar" ve onların Anadolu'daki yoksul aile muhiti ise kimsesiz, tutamaksız kalmanın sıkıntısını yaşıyordu. Bu manzara, ANAP döneminde bir yığın "eski ülkücü" siyasî ve maddî çıkar şebekesinin oluşmasıyla, iyice karardı. Ülkücü mafyaların oluşumu da bu dönemin ürünüydü (bkz. Bora ve Can, 1991: 8. Bölüm). İdealizm-pragmatizm, yukardakiler-aşağıdakiler ikiliği, ülkücü hareketin hapishanelerdeki manevî iklimini belirler hale geldi.

Böylece idealizm-pragmatizm, yukardakiler-aşağıdakiler ikiliği, ideolojik karşılığını, "düzen karşıtı" bir söylemin pekiş-

mesinde ve İslâmcılaşma eğiliminde buldu. '80'lerde bütün dünyayla birlikte Türkiye'de de canlanan İslâmcılık, ülkücülerin rejime ve "düzene" karşı tepkilerine gayet uygun bir çerçeve sunuyordu. Radikal İslâmcılık, 12 Eylül'ün ve hapishane pratiğinin getirdiği "mazlumluk" bilincine ve içe dönük muhasebe ihtiyacına da elverişli bir karşılıktı. Hapishaneden çıkan veya dışarda 'örgütsüzleşen' pek çok ülkücünün yerel tarikat çevrelerine girmesi veya Anadolu'daki aile ve ahbap muhitiyle artan temas içinde tamamen İslâmî iklime girmesiyle, İslâmcılaşma, toplumsal-kültürel bir dinamiğin de üzerine oturdu. Bu ortamda, 12 Eylül arefesinde zaman zaman dillendirilmiş olan "Türk-İslâm Ülkücüsü" adı, hapishanelerdeki Ülkü Ocaklı kadroların kimlik ifadesi haline geldi. Bu kimlik, "sade" ülkücü kimliğini İslâmileştiriyor, "Türk-İslâm Sentezi" formülünden de, İslâm'ı bir sentez içindeki iki (üstelik birbirine zıt!) tezden biri saymayıp, aslî/belirleyici konuma yerleştirmesiyle ayrılıyordu. "Türk-İslâm Ülkücülüğü" adı gerçi MHP ve ülkücü hareketin bütün kesimlerince benimseniyordu. Fakat Ülkü Ocaklı yöneticiler kuşağı '80'lerin ortalarından itibaren bu kimliği alâmet-i farika gibi ısrarla vurgularken, MHP merkez yöneticileri onu arada sırada kullanmakla birlikte genellikle "Türk milliyetçiliği" tanımını yeğlediler. İçe dönük toplantılarda Türkeş "Türk milliyetçiliği davasının mensubu gönüldaşlarım" türü hitaplar kullanırken, Muhsin Yazıcıoğlu "Allah'ın davasının davacıları" gibi hitaplarda ısrar edecekti.

"Yeni Oluşum" ve BBP'nin kuruluşu

MÇP'den ayrılanların tanımladıkları hedef, "fikirde milli, müslüman, demokrat, Türk kimliğini esas alan, sivil ve katılımcı, uygulamada ilkeli" bir kitle partisi yaratmaktı. 20 Ekim 1991 seçimlerindeki "İnananların İttifakı"yla telif edilebilecek bir zemindi bu, en azından, bu İttifak'ın "iş bitince" hemen sona erdirilmesinden hayal kırıklığına uğrayan bazı kesimlerin "hislerine" tercüman olmuştu. Sadece MÇP'de değil bütün partilerdeki "lider sultalarını" eleştirmeye verdikleri ağırlık ve

"Anadolu'yu gezerek tabandan tavana parti kurma" iddiası, geniş bir milliyetçi-muhafazakâr tabanda yankı bulabilecek noktalardı. Milliyetçi-muhafazakâr entelijensiya, "eski-ANAP"tan beri özlediği has milliyetçi-muhafazakâr merkez sağ partisi için bu ekibin bir katalizör rolü oynayabileceği umudunu beslemekteydi. Bazı İslâmcı mahfiller ise, kendini "Yeni Oluşum" olarak tanımlayan 'MÇP kaçkınları'ndan, RP'nin eşiğine geldiği kitle partisi olma şansını, ülkücü geleneğin radikalizmi ve dinamizmiyle güçlendirmek üzere faydalanmayı hayal ediyorlardı.

Muhsin Yazıcıoğlu ve arkadaşları ise, geçmişleriyle hedefledikleri gelecek arasında sıkışmışlardı. Bir yandan ülkücü kimliğini bırakmamak; diğer yandan bu kimliğin daraltıcılığından ve yaratabileceği ürküntüden sakınmak... MÇP'nin misyonuna sahip çıkarak "arınmış, öz MÇP" olduğunu iddia etmek ("öze dönüş hareketi", "kimliğine sahip çıkmak", bu evrenin gözde sloganlarındandı); diğer yandan "yeni" bir hareket başlatma iddiasında olmak... MÇP, bundan sonraki bölümde de görüleceği gibi, ayrılanları ülkücülükle ilişiklerinin kalmadığını tamim ederek, onların hitap ettikleri potansiyel kitleyle temasını kesmeye yöneldi. MÇP'li gruplar Yeni Oluşum'un hemen her toplantısını sloganlar atarak sabote etmeye çalıştılar. Gerginliğin tırmanması, kuşkusuz, soru işaretlerini bastırıp tabanını kemikleştirmeyi hedefleyen MÇP yönetiminin lehineydi. Bunun farkında olan Yeni Oluşum yöneticileri, MÇP yönetimini, aralarında gönüldaşlığın sürdüğü ülkücü taban arasına nifak sokmakla suçladılar. Bu nifaka karşı, MÇP yöneticilerinin ülkücü tabandan kopukluğu, "başka merkezlerin" güdümünde olduğu mevzularını işlemeyi sürdürdüler. Özellikle MİT'çilerin MHP/MÇP'deki dahli hakkında, bu dönemde, çok konuşuldu: *Ortadoğu* yazarları Necdet Sevinç ve -ayrıca MÇP yöneticisi de olan- Ergin Bayramcı'nın 1977'de Türkeş tarafından "MİT'çi" diye tasfiye edildiği, keza Gençlik Kültür ve Sanat Ocakları Başkanı Ulvi Batu'nun 1990'da Derneğin Konya Şube Başkanı'yken yine "MİT'çi" diye uzaklaştırıldığı vb. ... Muhsin Yazıcıoğlu, kopuş sonrası bu gerginlik döneminde, ülkücü tabanın

PKK'yla mücadeleye kışkırtılmasının ardında da MÇP'ye dönük benzeri komploların bulunduğunu ima etmekten geri kalmadı. Çekiç Güç'e onay vermenin PKK'yı güçlendirmek anlamına geldiğini söyleyerek MHP'yi itham etti: PKK'yı doğuran güçlerin arkasında Türkiye'de statükoyu korumak isteyenler vardı. Terôre karşı gerçekçi önlemler almayıp sonra da gençleri "gidin, vatan elden gidiyor" diye seferber etmenin, ülkücülerin 12 Eylül öncesindeki gibi kullanıldığı bir "maskeli balo" ortamının ürünü olduğunu anlattı. 12 Eylül sonrası tecrübeye atıf yaparak ülkücü tabanı devlet ve devlet güdümündeki başbuğları tarafından "kullanılmamaları" için uyarma motifi, ayrılık döneminde baskındı, ancak Yeni Oluşum'un partileşip yerleşikleşmesinden sonra giderek silinecekti.

"Yeni" bir ufka yönelmekle gelenekten kopmama arasındaki tereddüt hâli, kadro sorunu ve politika üretme problemi nedeniyle de derinleşiyordu. Kadro sorununun bir yanı, hareketin "yüksek" politikada tecrübesiz kişilere dayanmasıydı, diğer yanıysa "Türk-İslâm Ülkücülüğü" söylemine ve kimliğine yatkın kadroların önemli bir kısmının MÇP'de kalmış olması. '70'lerin son döneminin Ülkü Ocaklı liderler kuşağından Mustafa Mit ve Şefkat Çetin, MÇP'de kalmışlardı. Ülkücü hareketin küçük yerel İslâmî odaklarından olan, "Kastamonulu Hacı Bozkurtlar", "Tosyalı Alperenler" gibi saygın geleneksel çevreler de ayrılığa karşı çıkmışlardı. Buna karşılık, kimi pragmatist isimler, Yazıcıoğlu'nun yanındaydı: Örneğin eskiden Yazıcıoğlu'na karşı "merkez"den yana tavır koyan MÇP Ankara İl Başkanı Basri Erdem, son seçimlerde ANAP'ta Eyüp Aşık'a yardımcı olduğu söylenen eski MÇP genel muhasibi Sinan Ocak... Bu vitrin, hareketin "ilkelilik" iddiasını zayıflatıyordu.

Ayrılanların içinde, pragmatist unsurlarla İslâmcılığı vurgulayan radikaller arasında belirgin bir ikilik mevcuttu. *Bizim Dergâh* dergisi çevresi, ayrıca Fethullah Hoca cemaati ve (RP'ye sırt çevirmemiş Nakşibendî cemaatlerinden biri olan) Adıyaman-Menzil'deki Şeyh Muhammet Erol ile hareketin irtibatını sağlayan çevreler, radikal kanadı oluşturmaktaydılar. Yeni Oluşum'un *Bizim Dergâh*'çı İstanbul temsilcisi Osman Tü-

fekçi, ayrımı, "hayat nizamı olarak İslâm'ı seçen ve bunu her şartta söyleme imkânlarını zorlayan bir tercihle, hayat nizamı olarak İslâm'ı seçmeyen ama İslâmî motifleri kullananlar arasındaki tercih" diye tanımlıyordu. Yeni Oluşum sürecinde bu kadrolar "vahiy kaynağımız sünnet dayanağımız", "inancımız ölçümüzdür", "Hak neredeyse biz oradayız" vb. düsturlarla tartışmaları kuşattılar. *Bizim Dergâh*'ın reislerinden Emir Kuşdemir'in "en büyük ülkücü olarak Allah Resûlünü görüyoruz" gibi sözleri, bu çizgidekilerin, ülkücü grameri topyekûn İslâmî bir lügâtçeyle doldurmaya yatkınlıklarının simgesel bir ifadesiydi. Bu kanat, istifaların açıklandığı 7 Temmuz toplantısında, "bu hareketin Allah yolundan ayrılmadığı sürece desteklenece-ğini; yanlışa düşerse kılıçla düzeltileceğini; karşısında susta durulan, kula kulluk ettiren yeni liderler istenmediğini" söyleyerek, desteğinin kayıtsız-şartsız olmadığını da ortaya koymuştu. Böylesi sözleri "arkadaşlarımızın kastettiği kılıç, mecâzî anlamdadır" diye yumuşatmaya çalışan Muhsin Yazıcıoğlu ve yakın çevresi, pragmatistlerle radikallerin uyum ve dengesini sağlamaya epey mesai ayırmak zorundaydı.

"İslâmcılık"la ilişki meselesi, başlı başına, bu hareketin üzerinde çok zor mesafe alabileceği bir uzun ince yoldu. Mevcut tarikat ilişkileri, blok destekleri ifade etmemekteydi. Öte yandan, bu ilişkilerin mutaassıp etkisi, -"radikal İslâmcılık" çizgide bile olacak olsa- bağımsız bir politika oluşturmayı güçleştiren bağlılıklar yaratıyordu. Daha pragmatist olan unsurların "marjinalleşme" ve ayaklarını bastıkları milliyetçilik zeminini yitirmeme kaygısıyla "fazla İslâmcılık"tan kaçınmaları ise, radikal unsurları tedirgin etmekteydi. İdeolojik olgunlaşmayı sağlamak üzere "tabandan tavana" yürüyen süreci fazla uzatmak da, teşkilatsızlığa alışık olmayan tabanda sıkıntı yaratacaktı. Örgütlenmede gecikmek, bu dinamik nüveden faydalanmak isteyen İslâmcı ve milliyetçi-muhafazakâr odakların tesiri altına girme tehlikesini de artırmaktaydı.

Velhâsıl, "Yeni Oluşum" hareketi hızla kendi çatılarını oluşturmaya yöneldi. Nizâm-ı Alem Ocakları adı altında kendi "ocaklarını" kurdu, MÇP'nin haftalık *Yeni Düşünce*'sine karşı

Yeni Hafta'yı, gençliğe dönük *Bizim Ocak* dergisine karşı *Nizam-ı Alem*'i çıkarttı. (Buna mukabil, ayrılanları destekleyen *Bizim Dergâh*'a karşı, MÇP yanlısı eski mahpuslar *Yusufiyelilerin Sesi*'ni çıkardılar.) Ayrılık her alanda olduğu gibi "ülkücü-protest" müzik alanına da girdi: En popüler ülkücü ozanlardan Hasan Sağındık ayrılanlara yakın dururken, Ozan Arif MÇP'yi destekledi. Avrupa'da da 1987'ye kadar geri giden bölünme (Bora ve Can 1991: 410-6) netleşti. MÇP'ye bağlı Avrupa Demokratik Ülkücü Türk Dernekleri Konfederasyonu'ndan kopmalar oldu; Esat Bütün muhalefeti derlemek üzere Avrupa'ya gitti. Musa Serdar Çelebi'nin başkanlığındaki, MÇP'ye muhalif Avrupa Türk-İslâm Birliği ise "Yeni Oluşum"a kesin destek vermemekle beraber sempatisini ve gönül birliğini bildirdi.

"Sivil İnisiyatif Programı"

Nihayet, bir dizi yerel "Yeni Oluşum" toplantısında saptanan delegeler, 6 Aralık 1992'de Ankara'da Yükseliş Koleji spor salonundaki "İstişare Kurultayı"nda biraraya geldiler - yeni parti öncesi son adımdı bu. 29 Ocak 1993'te Büyük Birlik Partisi (BBP) resmen kuruldu. Partinin adı, bu hareketin MHP/MÇP'nin bir sektörü değil, mevcut siyasal yapıları yatay kesen bir yeni ufka sahip olma iddiasını yansıtıyordu. Kongrede Muhsin Yazıcıoğlu'nun yaptığı konuşma, pankartlara yazılan ve bağırılan sloganlar, ayrıca benimsenen "Sivil İnisiyatif Programı", bu partinin çehresine ve çerçevesine dair temel verileri ortaya koydu. Hedef, ülkücü hareketin -o sıradaki- yüzde 2 ilâ 4'lük oy rezervine sıkışmamak, "müslüman Türk Anadolu insanı"na hitap eden bir kitle partisi olmaktı. Program, söylem ve sloganlar, bu hedefe uygunluk açısından isabetliydi, iyi kurgulanmıştı. Ancak programla hareketin toplumsal ve politik gerçekliği arasında önemli bir açı bulunduğunu kaydetmek gerekir. "Sivil İnisiyatif Programı"nda, MÇP'ye uzak durmuş, kısmen/kimileri merkez-sağ partilerle bir profesyonel danışmanlık ilişkisi içinde, bir entelektüel prestiji kazanma çabasına yönelmiş MHP kökenli akademisyenlerin, yazarların

önemli katkısı vardır (başta Naci Bostancı). Program, Yeni Oluşum sürecini üstüne yazabilecekleri bir tür beyaz sayfa gözüyle gören bu akıl ve kalem sahiplerinin "ummak istedikleri" bir "ideal politika" tasarımını yansıtmaktaydı. 1980'lerde sonra Türkiye'de siyasal söyleme yerleşen "sivil toplum" kavramını liberal-muhafazakâr bir düşünsel evrende bizatihî bir *değer*, bir politik *ilke* olarak özselleştiren bu tasarım,[5] "Sivil İnisiyatif Programı" vasıtasıyla Yeni Oluşum'a uyarlanmaya, 'yedirilmeye' çalışılmıştı. Yeni Oluşum'un kadro yapısı ve dayandığı gelenek ise, bu hedefe uyarlanma ve onu taşıma bakımından önemli zaaflar taşımaktaydı. Kongre salonundaki bir pankartta yazan slogan, bu çelişkinin bir yüzünü veciz biçimde özetliyordu: "Şehitler kanını verdi, sıra âlimlerin mürekkebinde." Slogan, ülkücü militan tabanın '70'li yıllardaki "fedakârlığının" ve "cengâverliğinin" Türkeş ve çevresindekilerce kullanıldığı, yanlış yönlendirildiği doğrultusundaki, Yeni Oluşum'un kurucu mâhiyetteki mesajlarından birini veriyordu.

5 "Sivil toplum" kavramı, 20. yüzyıl Marksizmi içinde Gramsci'nin yorumuyla önemli bir yer edinmiştir. Gramsci, İtalya'da faşizme varan siyasal mücadelelerine ilişkin tahlillerinde, "sivil toplum" olarak tanımladığı kültürel-toplumsal alandaki hegemonyanın, siyasal hegemonyanın anahtarı olduğu üstünde durur (Gramsci 1975: 219-349). Bu kavrayışta, sivil toplum, bir normu değil, tıpkı politika gibi, hegemonya mücadelesinin konusu olan bir alanı tanımlar (Bobbio ve Texier 1982; Portelli 1982: 9-43). (1970'lerden itibaren Doğu Avrupa'da bu kavrama komünist tek-parti rejimlerine karşı çıkan aydın muhalefeti başvurmuş; Sovyet blokunun çökmesinden sonra ise buralarda "sivil toplum" liberal demokratik rejimin şiarına dönüşmüştür. Fakat bu "ortalama" sonucun berisinde, bu beşerî coğrafyadaki tartışmanın özel bir değeri vardır. Bkz. Keane 1993: 287-422.) Türkiye'de sivil toplum kavramının, 1980 sonrasında, solun yenilgisini ve saldırgan bir anti-demokratikleşmenin vücut bulabilmesini, özgürlükçü-demokratik ve sol politikanın sivil toplum alanındaki "zayıflığından" kaynaklandığına dair tartışmalarla güncelleştiği söylenebilir. Buna bağlı olarak, otoriter devlet geleneğinin sivil toplum alanının özerkliğini daraltan basıncının politik kültüre etkileri üstünde durulmuştur (Belge 1989: 69-152). 1980'lerin askeri rejim koşullarında, "sivil toplum" kavramı bu tartışma bağlamından çıkarak, devlet-dışı toplumsal ve politik etkinliklerin bizatihî bir değer olarak yüceltildiği, 'basitleştirici' bir liberal söyleme eklemlendi. Yeni Sağcı entelijensiya, Özal'ın sağ geleneğe uygun olarak millî iradeyi ve elbette *piyasayı* "sivillik"le" tanımlayan pragmatik ve popüler liberal-muhafazakâr söylemini, "sivil toplum" kavramıyla kutsadı. Milliyetçi-muhafazakârlar da, 'otantik' millet/cemaat kimliğini, Laisist-"pozitivist"-yabancılaşmış devlete karşı sivil toplumun cevheri olarak özselleştirdiler.

Şimdi iddia, tabandaki potansiyelin kendi sözünü kendisinin söylemesi, kendi yolunu kendisinin çizmesiydi. Ülkücü tabanın "taban-tavan kopukluğu"na ve Türkeş sultasına ilişkin tepki birikimine hitap ediliyor, bu noktadan hareketle "aşağıdakiler"i öne çıkaran kapsamlı bir popülist söylem geliştirmek isteniyordu. Yeni Oluşum tavanı, taban-tavan kopukluğunu "aşağıdakiler" lehine gidermenin ikinci adımı olarak, "sivil-katılımcı" bir demokrasi motifini oturtmaya yöneliyordu; buysa, hareketi yönlendirenler de dahil, ülkücü camianın çok yabancısı olduğu bir hal ve hareket tarzıydı. (Yeni Oluşum'a hayırhâh yaklaşan İslâmcı *Yeryüzü* dergisi, 15 Ağustos 1992 tarihli sayısında bu paradoksu ironiyle ele alacaktı: "Hayretimiz bu arkadaşların belki de vefa duygularıyla sahip çıkmayı sürdürdükleri Ocak Ruhu'nun, 12 Eylül öncesi teşkilat anlayışının da şimdi kızdıklarından farklı olmadığını unutmuş görünmeleri. Sanki MHP ve ülkücü hareketin geleneği meşverete, 'demokrasi'ye çok uygunmuş da Türkeş ve çevresi şimdi sapmış gibi bir havaları var...") Muhsin Yazıcıoğlu için "Başbuğ Muhsin" değil de "Başkan Muhsin" tezahüratının denenmesi, onun kendisini "sözcü" olarak takdim etmesi gibi, iç ilişkileri demokratikleştirici temrinlerin de yüzeyde kalacağı çok geçmeden anlaşılacaktı.

"Tabanın sesi olma"nın "radikal güdülere gem vurulmaması" olarak algılanmaya açık olduğunu bilen Yeni Oluşum liderliği, beri yandan "sivil" bir politika üslûbu telkin etmeye gayret sarf etmekteydi. Muhsin Yazıcıoğlu hükümetin Batı taşeronluğundan söz edilince "yuh" çekenleri "bizim topluluklarımız seviye kazanmalıdır" diyerek susturdu; "geçmiş bizim şahsiyetimizdir", "verdiğimiz mücadeleyle gurur duyuyoruz" diyerek '70'lere sahip çıkarken konuşma metnindeki "komünist istilâcılar" sözcüklerini okumadı ve bu kısa değinmeyi "geçmişe takılıp kalmayalım" diye bitirdi... Kurulacak partiye yol göstereceği söylenen Sivil İnisiyatif Programı da, "taban demokrasisi" vurgularıyla dikkat çekiyordu. "Hâkim Değil Hâdim (hizmet eden) Devlet" sloganı, devleti demistifiye etme, kutsallıktan arındırma hedefini yansıtıyordu. Programın oda-

ğında 'millî-sivil toplumcu' perspektif vardı. Mahalle, köy, ilçe, işyeri, kamu kurumu, okul temelinde "meşveret meclisi oluşturularak sivil inisiyatif esaslarının hayata geçirilmesi" öngören, "siyasal iktidardan önce sosyal iktidar" ilkesi; hem iktidara sağlam gelip Cezayir'deki gibi "darbe yememenin" bir garantisi olarak sunuluyordu hem de "aşağıdakiler"e hitap eden popülist söyleme bağlıydı. Popülizmin ekonomi alanındaki yansıması, enflasyona KİT'lerin yol açtığı iddiasına şiddetle karşı konularak, yanlış yönetimden ve arpalık işlevinden kurtarılması istenen KİT'lere sahip çıkılmasıydı.

İslâmcılar ve Yeni Oluşum/BBP

Muhsin Yazıcıoğlu'nun bu kongrede satılan video-kasedinin adı "*Benim İslâm Davası Diye Davam Vardır*" konmuştu ve "ülkücü" adını hiç kullanmayan Yeni Oluşum'cular İslâmî çevrelerden küçümsenmeyecek bir destek görüler. Doğrudan politik etkinliğe yönelmemekle birlikte, bir toplumsal-politik mihrak olarak kendini açığa çıkarma yönelimine girmekte olan Fethullah Hoca cemaati (dolayısıyla *Zaman* gazetesi) Yeni Oluşum'a bir hayli sempati gösterdi.[6] IDP'den Kahramanmaraş milletvekili Recep Kırış ve bazı yöneticilerin Yeni Oluşum'a katılması, bu hareketin ülkücüler dışında, milliyetçi-muhafazakâr cenaha dönük etkilerine ilişkin iyimserlik yaratan bir işaretti. Yeni Oluşumcular, eylül sonlarında Islahatçı Demokrasi Partisi (IDP) ve -RP listesinden seçilen IDP'li milletvekillerinin IDP'ye dönmek üzere oluşturduğu hülle partisi olan Barış ve Birlik Partisi ile beraber "millî güçleri" biraraya getirecek bir "Millî Mutabakat" çağrısı çıkararak, "birleştiricilik", "kapsayıcılık" jestini eda etmişlerdi. "Millî Mutabakat" çağrıcıları ekim başında eski Meclis binasına yürüyerek, dualarla açılan 1. TBMM'nin ruhunun diriltilmesi lüzumunu vurguladılar. Fakat ortaklık uzun sürmedi, Aykut Edibali "partisini" feda etmedi. Yeni Oluşumcuların bu girişimden kazancı, "bir-

6 Fethullah Gülen cemaatinin politik karakteri hakkında bkz. Laçiner 1995a, 1995b.

leştiricilik" gösterisi yapmak yanında, IDP'den Kahramanmaraş milletvekili Recep Kırış, 6 genel merkez yöneticisi ve 6 il başkanını transferi oldu. Öte yandan dönem, "sağda boşluk" tespit edip o boşluğu doldurma vaadiyle ortaya çıkan birçok "birleştirici" politik müteşebbisin ortada olduğu bir dönemdi ve bu müteşebbislerin hepsi Yeni Oluşum'un potansiyelinden ve enerjisinden faydalanmayı umuyordu: Hasan Celal Güzel, Aydın Menderes ve o sıralar aktif siyasete dönebileceğinden söz edilen Cumhurbaşkanı Turgut Özal. Partisi ANAP üzerindeki hâkimiyetini yitiren Özal, BBP'yi, politik oyuna müdahale edebilmek için yararlanabileceği aletlerden biri olarak değerlendirmiş ve en azından etkileyebildiği çevrelerin ona karşı hayırhâh bir tutum takınmasını sağlamıştı. Bu destek, MÇP'lilerin, BBP'yi Özal'ın yönlendirdiği ve önemli maddî destek (70 milyar TL) sağladığı iddialarında bulunmasına yol açacaktır (Pekmezci ve Büyükyıldız, 1999: 168-9). Öte yandan, Ramiz Ongun, Yılma Durak, Sadi Somuncuoğlu gibi eski "MHP büyükleri" de BBP'ye perde arkasından ilgi göstermişlerdi. Ongun ve Somuncuoğlu'nun ilgisi, MHP mirası üzerindeki iddiaları açısından, bu oluşumu Türkeş'i zayıflatacak bir etken olarak görmelerinden kaynaklanıyordu. Velhâsıl BBP, onu sağda bir "büyük birlik"in herhangi bir unsuru, dinamik ama inisiyatifin kendisine teslim edilmeyeceği bir katalizörü olarak gören bu teşebbüsler karşısında 'özgün' konumunu iddia etmek için de tetik durmak durumundaydı.

Yazıcıoğlu ve arkadaşlarını MÇP'den ayrılırken destekleyen RP çevrelerinde ise, bu hareket partileşmeye yöneldikçe artan bir soğukluk gözlenmekteydi. RP'liler, MÇP'deki bu yol ayrımına, 1991 seçimlerinden sonra hızla gerginleştikleri MHP'yi zaafa düşürmesi itibarıyla, 'lüzumundan' fazla önem vermişlerdi. Bu ilgi çok geçmeden tavsadı. Bazı BBP'liler, RP'nin yükselen dinamizmi ile yönetiminin "statükoculuğu" arasındaki çelişkinin kendilerine bir avlanma alanı açabileceğini umuyorlardı. Ancak izleyen kısa dönemde RP'nin -1994 yerel seçimlerinden 1995 genel seçimlerine uzanan- yükselişi, böylesi umutlara mahal vermedi.

MHP'yi "laikçi, Kemalist kitle şuuru etrafında toplanan sistemin herhangi bir partisi" olarak gören radikal İslâmcı çevreler ise BBP'den basbayağı hayal kırıklığına uğradılar. Radikal İslâmcılık, bu dönemde bir gerileme (hatta birçok yorumcuya göre tükeniş) sürecine girmiş bulunuyordu (Çakır 1992; Roy 1994). 1991 genel seçimleri sonrasında güçlenmesini sürdüren RP'nin, radikal İslâmcı hareket üzerindeki çekim gücü artmıştı. (Kürt millî hareketinin gelişmesinin radikal İslâmcı hareketin rüzgârını çalması, hesaba katılması gereken bir etkendir.) Nitekim birçok radikal İslâmcı aydın, özellikle RP'nin 1994'te -başta İstanbul- birçok büyük şehirde yerel yönetimi ele geçirmesi üzerine, bu partiye profesyonel katkı sunacaktır. Bu gidişat, etkisizleşen radikal İslâmcıları sıkıntıya sokmakta, ama bir yandan da benmerkezci radikal küçük örgüt psikolojisi içinde kendilerine hâcet kapılarının açıldığını düşündürtebilmekte, daha iddialı, atak olmaya itebilmekteydi. Yeni Oluşum/BBP, bu şartlarda radikal İslâmcılık için yeni bir mecra, yeni bir itki olarak görülebilmişti.

12 Eylül sonrası hapishanelerdeki İslâmcılaşma sürecini, ülkücü hareketle kimlik ve 'cemaat' bağını kopartacak noktaya kadar vardıran *Yeryüzü* dergisi, MHP'deki kopuşa özel bir iştihayla yaklaşmıştır. *Yeryüzü*'ndekiler, başta bu dergiyi sürükleyen Burhan Kavuncu, Yazıcıoğlu ve arkadaşlarını istifasını coşkuyla karşılamış, 12 Eylül sonrasında "talebe evlerinde" başlayan, "İslâm'ı yaşamaya" dönük tartışmaların meyvesi olarak selâmlamıştı. *Yeryüzü* vd. radikal İslâmcılar, Yeni Oluşum sürecine, yeni hareketin kendini milliyetçilikten tamamen arındırması gerektiği doğrultusunda telkinlerle müdahale etmeye çalıştılar; aksi takdirde kopuşun, "aydınlanmanın" yarım kalacağı kanısındaydılar. Ancak varılan nokta, "dağ fare doğurdu" yorumuyla karşılandı. Muhsin Yazıcıoğlu'nun zaten öteden beri MÇP içinde "ıslahatçı bir çizgi"yi sürdürmekten, uzlaşmacılıktan yana olduğu söylenerek bu neticenin mukadder olduğu söylendi. Bir bakıma radikal İslâmcılık bünyesinde sayılabilecek ama nev-i şahsına münhasır İBDA-C'nin, Yeni Oluşum ve BBP sürecine çok daha hayırhâh yaklaşması ilginçtir.

Necip Fazıl'dan mülhem ama son derece eklektik bir "devrimci İslâmcılık" vaz'eden, "devrimci" ve rejim karşıtı söylemini Türkiye'deki sosyalist silahlı mücadele geleneğinden hatta PKK'dan motiflerle takviye etmekten kaçınmayan, örgütsel egosu şişkin bir 'dar konspiratif öncü' hareketi olan İBDA-C; bu İslâmcı-ülkücü kadroların 'açığa çıkmasının' amaçladığı 'sert' mücadele için emsalsiz bir kadro ve kitleleşme imkânı açabileceğini düşünüyordu. Gerek İslâmcılık gerek ülkücülük gelenekleriyle organik bağları hayli zayıf, 'sentetik' karakteri de, bu kopuş hareketinin *yenilik* ('açığa çıkma') niteliğinin İBDA-C'yi heveslendirmesini getiriyordu: "ülkücü hareket zincirlerini kırmıştı". Kaldı ki İBDA-C, kendisini Yeni Oluşumcuların 'sahih' ilham kaynağı ve 'nihaî ereği' olarak görüyor; "Üstad"ları Necip Fazıl'ın, "müstesna bir motor kuvveti" saydığı ülkücüler hakkındaki, Türklüğü değil İslâm'ı merkeze koyan bir takdir ve idraka varmaları gerektiği yönündeki temennisinin gerçekleşmekte olduğu umudunu besliyordu. Böylece, İBDA-C yayın organı *Taraf* dergisi bu harekete hararetli bir destek verdi. Onların uyarıları da, ayrılanların RP, Fetullah Hoca Cemaati gibi "oportünist", "işbirlikçi" Müslüman cemaatlere kapılmayıp kendi radikal çizgilerinden ilham almaları gerektiği doğrultusundaydı. Muhsin Yazıcıoğlu da *Taraf*'la söyleşisinde "samimiyetinden şüphe etmediği" İBDA ile aralarında "yalnızca bazı metod farkları olduğunu" söyleyerek çiçek attı. Bu arada bazı eski ülkücülerin İBDA-C'ye katıldığı biliniyordu. (Hatta bunların İBDA-C Ülkü Yolu, İBDA-C Ülkücü Kısas Kıtaları, İBDA-C Büyük Doğu Ülkücüleri vb. gruplar oluşturduklarına dair efsaneler de üretilmekteydi.) Özellikle BBP uhdesindeki Nizâm-ı Alem Ocakları ile İBDA-C arasında belirli bir 'çekim' olduğu da düşünebilir.

4

BBP'nin Çizgisi

Bu küçük bölümü, kitapta bir parantez kabul etmek gerekir. Burada BBP'nin kuruluşu sonrasındaki gelişmesine sadece ana hatlarıyla, çok kısa değinilecektir.

RP'nin rüzgârı

"Müslüman Türk Anadolu insanı"nı mistifiye eden bir popülizme yönelen BBP, MÇP/MHP ile RP'nin rüzgârı arasındaki cereyandan faydalanmayı hedefledi. Gerek İslâmî motiflerin gerilediği ve -ilerki bölümlerde görüleceği gibi- bir 'pop'-ülkücülüğün revaç bulduğu MÇP/MHP'deki gelişmeyi "yozlaşma" olarak algılayan eski ülkücüleri nezdinde, gerekse milliyetçi-muhafazakâr yeni kitle partisi profiline doğru ilerleyişi süren RP'nin çizgisini "kaypak" bulan İslâmcılar nezdinde bir cazibe merkezi oluşturmayı umuyordu. 31 Temmuz 1993'teki 1. Kurultaya, daha ziyade, RP'nin rüzgârından çalmayı hedefleyen bir hava hâkimdi. Kurultay Kuran okunarak açıldı, İstiklâl Marşı'nın dinî rengi koyu on kıtasının tamamı -"medeniyet denilen tek dişi kalmış canavar"lı haliyle- okundu; "Osmanlı'nın torunu Büyük Birlik" gibi anonslar yapıldı; "Bir'e birlikte/Büyük Birlik'e" gibi 'vahdet' çağrışımlı sloganlara yer veril-

di. Faaliyet Raporu ise, BBP'nin kısa tarihinde, elitlere karşı "müslüman-Türk Anadolu insanı"nı yücelten popülizmin doruğuydu: "ülkemizin gerçek sahiplerinin güçlü sesi olmak" isteyen BBP, "statükocu yöneticiler, taklitçi aydınlar, elitsoylular"a, "laiklik platformunda nikâh kıyan dinozor idarecilere, sözde aydınlara, eski tüfek sosyalistler ve bölücülere" karşı mücadele edecekti. "Müslüman-Türk Anadolu insanı"nı tözselleştiren "küçük adam" popülizminin, kavmiyetçiliği ve ırkçılığı -kimi zaman MHP'yi de sorgulayarak- reddeden BBP'ye bir kültürel ırkçılık karakteri kazandırdığını, bu noktada kaydedelim.

MHP ile RP'nin rüzgârlarının cereyanından yararlanma beklentisinin, BBP'yi, rakiplerine tâbi olmaya sürüklediği belirtilmelidir. Tâbilik, BBP'yi zaman zaman tutarsız ve reaksiyoner çıkışlara sevketti. MHP'nin "sisteme boyun eğmekle" suçlanan "ılımlı" politikasına karşı sivrilik işlevini, çoğunlukla Ökkeş Şendiller'in yerine getirdiği gözlenir. Şendiller 1. Kurultay'da (Temmuz 1993) "üç-beş Ermeni soyluya bu memleketi teslim etmeyiz" lâfı, Türkeş'in Türk-Ermeni ilişkilerinde yumuşama sağlama amacıyla "Ermeni katillerin Cumhurbaşkanı" Petrosyan'la görüşmesini protesto edişi vb. çıkışlarla temayüz etti. 1993 Haziran'ında Balgat katliamı sanıklarından İsa Armağan'ın Almanya'dan Türkiye'ye iade edilmesini de BBP, MHP'ye karşı "davanın gerçek sahibi" kimliğini vurgulama fırsatı olarak kullanmak istedi. "Ilımlı" imajına ve yarı-resmî hükümet ortaklığı statüsüne halel getirmek istemeyen MHP kayıtsız görünürken, BBP bu "ülkü eri"ne sahip çıkan açıklamalar yaptı; Armağan'ın işkence altında alınan ifadelerle mahkûm ve mağdur edildiğini söyledi. 1992 Ekim'inde Yeni Oluşumcular, İsa Armağan'ın Almanya'da Türkeş'in ihbarıyla tutuklandığı kuşkusunu ortaya atmışlardı (*Aktüel*, 8-14 Ekim). BBP'liler bir yandan İsa Armağan'a sahip çıkarken, diğer yandan, Armağan'ın iadesi için aracılık etmekle suçladıkları Türkeş'in katliam zanlısı ülkücülerin adının medyada BBP'yle birlikte anılmasını sağladığından, böylece kendilerini marjinalize ettiğinden kuşkulanıyorlardı. Dahası, -istihbarata verdiği ola-

ganüstü önem bilinen- Türkeş'in BBP içine ajanlar yerleştirdiği şüphesi güdülüyordu. Bütün bunlar elbette BBP'nin özgüvensizliğinin, tedirginliğinin ve elbette MHP'nin reaksiyonu olmaktan kopamayışının işaretleriydi.

BBP, ülkücü ve İslâmcı tabana dönük radikalizm 'kozunu' asıl Nizâm-ı Alem Ocakları'yla oynamaya çalıştı. Nizâm-ı Alem Ocakları, daha çok, öncü kişilerinin RP'nin çekimine girmesiyle radikal İslâmcı cenahta ortaya çıkan dağınıklıktan yararlanmaya dönük bir strateji izledi. Ocaklar'ın yayımladığı *Son Çığlık* adlı bültenin 1995 sonbaharında "5 Nisan 1998" tarihiyle dağıtılan nüshası, yakın geleceğin kıyamet alâmetlerini şöyle sıralıyordu: "Çeçenistan'dan havalanan Rus uçakları Kars'ı bombaladı"; "545 sene sonra Ayasofya'da çanlar ilk defa çalındı"; "Yunan Ordusu Kıbrıs'a çıkarma yapmaya hazırlanıyor"; "Yaklaşan Kurban Bayramı tatilini (!) fırsat bilen yorgun müslümanlar tatil beldelerine hücum ettiler". 7 Haziran 1995'te Ankara'da Türkiye Yahudi Cemaatinin önde gelenlerinden Yuda Yürüm'e yapılan başarısız suikastın ardından, Nizâm-ı Alem Ocakları, ona genel kamuoyunda kötü bir şöhret getirecek şekilde gündeme geldi. İnterstar televizyonuna çıkan "eski ülkücü" İsmet Çalışır suikastı kendisinin yaptığını söylerken, talimatı Nizâm-ı Alem Ocakları ve *Yeryüzü* dergisi yöneticilerinden aldığını söyledi. İddialar dayanaksız çıksa da, Nizâm-ı Alem Ocakları "fanatik" ve "kriminal" eğilimli bir örgüt olarak damgalandı. Aynı ay Ankara Şehirlerarası Otobüs Terminali'ndeki çay ocaklarını işleten Ülkü Ocaklılarla Nizâm-ı Alemciler arasında çıkan çatışma, iki Ocak yapısının, reisler etrafında güç mihrakları oluşturma, bir güç kaynağı olarak rant mekanizmaları ele geçirme ve mafyavârî ilişkilere karışma gibi karakteristik özellikler bakımından pek farklılaşmadığına dair bir işaretti. BBP ve Nizâm-ı Alem Ocakları'nın 'idealist' yöneticileri, MHP'den dışlanan bazı küçük çaplı mafya bağlantılı reislerin kendilerine yeni bir çatı oluşturmak için bulundukları yerde Nizâm-ı Alem Ocağı kurduklarından yakınıyordu.

BBP'nin varlığını ispat etme mücadelesinin ideolojik ve örgütsel veçheleri böyle özetlenebilir. Politik veçhede, hareketi fazla

ümitvar kılacak gelişmeler yoktu. 26 Mart 1994 yerel seçimlerinde BBP Türkiye çapında yüzde 1.27 oy oranına ulaştı. MHP'nin yüzde 7.9'la tarihinin en büyük seçim başarısına ulaşması karşısında, BBP'yi marjinalize edecek bir orandı bu. Toplamdaki yüzde 1.27'de, Muhsin Yazıcıoğlu'nun "memleketi" Sivas'taki yüzde 18'lik oy oranının payı büyüktü. MHP'lilerin "Muhsin'i memleketine gömeceğiz" iddiasına karşı elde edilen bu başarı, BBP'lilerin mahdut tesellileri arasındaydı. Diğer teselliler, Kızılcahamam (Ankara) ve İmranlı, Kangal (ikisi de Sivas) ilçe belediye başkanlıkları oldu. Partinin kendi Türkiye ortalamasını aştığı illerin hepsi, milliyetçi-muhafazakâr oy depoları olan Orta-Doğu Anadolu illeriydi: Kırıkkale yüzde 6.6, Elazığ yüzde 5, Kahramanmaraş ve Tokat yüzde 4, Amasya yüzde 3,5, Çorum yüzde 3.

Bu vasatta, 1995 Ağustos başında Saffet Topaktaş'ın her iki parti tabanının birleşme istediğini söyleyerek, MHP'nin 900 BBP'nin 600 delegesinin yönetimi beraber belirlemesi şartıyla birleşmenin gündeme gelebileceğini açıklaması, BBP'nin psikolojik mağlûbiyet konumunu pekiştirdi. Aynı Saffet Topaktaş'ın 24 Aralık 1995 seçimleri arefesinde Türkeş'in elini öperek MHP'ye dönmesi -üstelik kendisine MHP aday listelerinde yer de verilmedi-, kendisi kayda değer bir siyasî gücü temsil etmiyor olsa bile, kuşkusuz BBP'yi sembolik açıdan yaralamıştır. BBP, 24 Aralık 1995 genel seçimlerine ANAP'la seçim ittifakı yaparak girdi. Bu hamle de partinin "ilkelilik", "idealistlik" iddialarını ciddi biçimde zedeledi. Muhsin Yazıcıoğlu ittifak kararını, seçim yasasının adil siyasî temsil imkânının önünde engel teşkil ettiğini söyleyerek meşrulaştırmaya çalıştı. Seçim kampanyasında DYP lideri Tansu Çiller, BBP'yle ittifakını ANAP'ı yıpratacak bir koz olarak işlerken; BBP'ye "RP'den daha tehlikeli" bir "fanatiklik" imajı yapıştırdı. BBP'nin bu kampanyadan bağımsız olarak da taşıdığı "aşırı", "marjinal" imajı, seçim sonrasında ANAP yönetimini BBP'yle ittifakın kendileri için ciddi oy kaybına neden olduğu düşüncesine sevketti. Örneğin İzmir'de ANAP'ın uğradığı ciddi başarısızlıkta, BBP'nin en sivri isimlerinden Ökkeş Şendiller'in buradan aday gösterilmesinin rol oynadığı üzerinde hemen

herkes birleşiyordu. Dolayısıyla bu ittifakın, BBP'yi, bizzat "müttefiki" ANAP'ın da paylaştığı bir kötü şöhretle damgaladığı söylenebilir.

BBP'nin kısa vadeli kazancı ise, 7 milletvekilliğiydi. BBP yönetimi, genel seçimler sonrasında, RP'yle koalisyona yönelmemesi halinde ANAP'tan ayrılacaklarını söyleyerek kendince ilke ve hedef sahibi bir tutum izlemeye, böylece "ilkelilik" iddiasını onarmaya yöneldi. DYP-ANAP koalisyonu ihtimali kuvvetlenip gerçekleşir gibi olunca, ANAP'tan ayrılma kararına vardı. Bu kez de BBP'nin kurucu önderlerinden Kahramanmaraş milletvekili Esat Bütün'ün BBP'ye geri dönmeyip ANAP'ta kalmasıyla bir yara alındı. DYP-ANAP koalisyonu suya düşüp, seçim kampanyasını anti-RP bir hatta oturtan DYP yönetimi sürpriz bir şekilde RP'yle koalisyon oluşturmaya karar verince, BBP RP'yi destekleyen çizgisini devam ettirerek bu hükümete güvenoyu verdi. Genel kamuoyunun yanısıra gerek İslâmcılar gerek ülkücüler tarafından "samimiyetsiz", "riyakâr" bulunan bu koalisyonu desteklemesi, BBP'nin "ilkelilik"ten iyiden iyiye uzaklaşıp "oportünizm"e uyum sağladığı eleştirilerine bir basamak daha eklenmesine yol açtı. Yazıcıoğlu, bu eleştirileri, "Müslümanların iktidarına engel oldular dedirttirmemek için", 'kerhen' güvenoyu verdiklerini söyleyerek gögüslemeye çalıştı.

BBP, 28 Şubat sürecinde İslâmî-muhafazakâr muhitte oluşan mağduriyet havasını, "Türkiye'nin İran yapılmak istendiğini söyleyenlerin Suriye modeli bir dikta yönetimi için uğraştığını" söyleyerek, "Derin Devlete Karşı Derin Millet" hamâsetiyle ajite etmeye çalıştı. Bu konjonktür, kuruluş sürecindeki "sivil toplumcu" söylemin rehabilitasyonuna ve popülerleştirilmesine de elverişli bir zemin sunmaktaydı. Ancak BBP, bu seçmen potansiyelinin sempati duyduğu bir "kulüp" ve bir (muhayyel) "ikinci tercih" olmaktan ileri giden bir etkinlik ortaya koyamadı (Arıkan, 1999). MHP'nin seçim zaferi kazandığı 1999'da BBP de -2003 itibarıyla- ulaşacağı en yüksek oy oranına ulaştı; ancak bu oran sadece yüzde 1.46 düzeyindeydi.

MHP'nin rüzgârı

MHP'nin 1999-2002 arasındaki hükümet ortaklığı döneminde (bkz. 16. Bölüm) BBP, ülkücü davanın "sahici" sahibi kimliğini öne çıkartarak, "şehit cenazelerini ve asker törenlerini istismar ederek iktidar olan, ardından iktidarda Gayrı Millî davranan adı Milliyetçi parti"nin milliyetçileri temsil yeteneğini sorgulayarak; MHP'nin kendi tabanında yarattığı hayal kırıklığından rüzgâr almaya çaba sarf edecekti. Bu dönemin sonlarına doğru MHP'den yaptığı, aralarında milletvekillerinin de olduğu transferler, bu yönde biraz umutlanmasına da yol açacaktı. 3 Kasım 2002 genel seçimlerine "Şimdi BBP zamanı!", "Şimdi değilse ne zaman!", "Ya şimdi ya hiç!" gibi, -aslında kendi kendini motive ve ikaz eden!- sloganlarla girdi (*Alperen*, 6 Kasım 2002). Netice, büyük bir hayal kırıklığıydı: yüzde 1.02. 1994'te yüzde 18, 1999'da yüzde 17 aldıkları Sivas'ta bile yüzde 13.2'ye düşmüşlerdi. 2002 seçimleri sonrasında yaşanan hayal kırıklığı, birçok önde gelen BBP'linin, yine büyük bir krize giren MHP'de ve genel olarak milliyetçi cenahtaki gelişmelerden medet umar hale gelmesine yol açacaktı.

5
"Yeni MHP"ye Doğru

1992 Temmuz'unda BBP'nin kurulmasına varılan bölünmeden sonraki bir-birbuçuk yıllık dönem, MÇP'nin kendi iç düzenini sağlamaya çok enerji sarf ettiği bir dönem oldu. Öncelikli hedef, "Türk-İslâm Ülkücüleri"nin ayrılmasının yaratabileceği kafa karışıklıklarını gidererek partinin ideolojik ve politik hattını tahkim etmekti. Bu konsolidasyon çabası, 12 Eylül sonrasında kapatılan diğer partilerle birlikte yeniden açılan MHP'nin 'devralınması' ile taçlanacaktır.

Bölünmeden sonra MÇP

Türkeş "istifaları ciddiye almadığını" açıkladı ama MÇP yönetimi Muhsin Yazıcıoğlu ve arkadaşlarının ayrılmasına şiddetli bir tepki verdi. MÇP'li basın, birkaç ay boyunca, ayrılanları "hainlik"le itham eden bir karalama kampanyası yürüttü. Yeni Oluşum'un hemen her toplantısına 'sızan' MÇP'li gruplar sloganlar atarak yeni hareketi sabote etmeye çalıştılar. Eylül başında Manisa'da yapılan toplantıda kavgalar çıktı. Birkaç gün sonra Yozgat toplantısının yapıldığı salon büyük bir MÇP'li kalabalığınca kuşatıldı; MÇP çizgisindeki *Ortadoğu* gazetesi, Yeni Oluşumcuların Şefkat Çetin ve MÇP'li Belediye Başkanı

Mehmet Erdemir sayesinde "linç edilmekten kurtulduklarını" yazdı. Ekim'de Kayseri'deki bir panelde yüzlerce kişiyi bulan MÇP'li topluluğu Muhsin Yazıcıoğlu'nun konuşmasını engelledi. Balıkesir'deki toplantıda da MÇP Bandırma ilçe başkanının Yeni Oluşumcularca tartaklandığı bildirildi.

Karalama kampanyasının temel motifi, "ihanet"ti. İlk zamanlarda "ülkü gemisini terk eden korkak fareler", "siyaset ve menfaat bezirganları", "köstebekler" gibi ifadelerden geçilmiyordu. "Kaçamazsınız, hesap vereceksiniz" deniyor; Nihal Atsız'ın korkak-döneklere dair manzumesine atıf yapılıyordu: "Yufka yüreklilerle çetin yollar aşılmaz/ Ki bu yollar kutludur çıkar Tanrı Dağına/ Halbuki yoldaşını bırakıp dönenlerin/ Her biri değişilir bir sokak kaltağına!" "Hainlerin" kendilerine ülkücülükten başka isim bulmaları gerektiği söyleniyordu. İstifacı 6 milletvekilinin, Türkeş sayesinde parlamentoya girdikleri için milletvekilliğinden de istifa etmeleri isteniyordu.

Ayrılanlar esas olarak, yeminle bağlandıkları "Lider-Teşkilat-Doktrin" düsturuna ve Türkeş'e ihanetle suçlanıyordu. Eski MHP ululardından Dündar Taşer'e atfedilen "Türkeş'in yanlışı, benim doğrumdan daha doğrudur" şiarının özetlediği Türkeş-dava özdeşliğini reddetmek, ihanet demekti. Türk-İslâm Ülkücülerine yakın bilinmesine rağmen MÇP'de kalan Metin Kaplan, sonraları bu 'şirk'i şöyle tarif edecekti: "'Onlar' biz ülkücüyüz ama Türkeşçi değiliz. Türkeş'e karşıyız' diyorlar. Böyle bir tavır, 'Ben Müslümanım ama Hz. Peygamber'e inanmam' demeye benzer ve gülünç sayılma haysiyeti bile yoktur" (*Ortadoğu*, 20.1.1994). MÇP'de bölünme döneminin 'resmî sloganı' da "Türkeş nerede biz oradayız" ve "Başbuğa uzanan eller kırılsın" olmuştur. Türkeş'e kafa tutmak, ülkücü tabanda gerçekten çok zor kabullenilebilecek bir tabu ihlâli olarak algılanıyordu ve Türk-İslâm Ülkücülerine yakın olanları bile tereddüde sevkedecek bir cüretti. Bu nedenle ağdalı bir ihanet retoriğiyle bu motife abanmak, MÇP yönetiminin elindeki en güçlü taktik imkândı.

Hıyanetin kaynağı olarak, karakter zayıflığı vb. nedenler yanında, "Muhsinler"in Erbakan, Fethullah Gülen ya da Özal ta-

rafından kullanıldıkları, onların piyonu oldukları 'teşhisi' konmaktaydı. Yazıcıoğlu ve arkadaşlarını zaten MÇP'ye katılmalarından beri hareketi "ümmetçilere" pazarlamaya çalışmakla suçlayanlar vardı. İslâmcılığa böylesine düşmanca tutum almayan ülkücüler ise ayrılanları tarikatların oyuna getirdiğini, onların da İslâmcıların ülkücü hareketten kadro devşirme stratejisine alet olduğunu düşünüyorlardı. 1993'te Muhsin Yazıcıoğlu'nun -MÇP'de kalan Şefkat Çetin'le beraber!- ortağı olduğu bir şirkette ANAP'tan yardım aldığına, ayrıca çeşitli devlet kuruluşlarından imtiyazlı koşullarla alım yaptığına dair istihbarat, "başka yerler"le ilişkiye dair komplo teorilerine katık edilecekti.

Böylesi ithamların ötesinde, ülkücü harekette bölünme görüntüsüne yol açarak "düşmanları" sevindirmiş oldukları gerçeği, niyetleri ne olursa olsun ayrılanların ihanetinin 'objektif' delili olarak gösterilmekteydi. Gidenlerin kendilerine taraftar kazanmak için MÇP'ye el atmaları ihtimaline karşı söylenenler de, bu ihanet edebiyatıyla mütenasipti: "Böyle bir çalışma halk tabiriyle 'arı kovanına çomak sokmak' olacağından kovandan dışarı fırlayacak arıların, ki bunlar bozkurtlar olacaktır, çomağa sokanlara neler yapacağını kestirmek güçtür" (Ergin Bayramcı, *Ortadoğu*, 11.7.1992). MÇP'li Elazığ Belediye Başkanı Behçet Susmaz, yine gözde bir motif olan, lideri/ocağı terk edenin hüsrana uğramaya mahkûm olduğu 'sav'ını, "sürü" teşbihiyle dillendirdi: "Sürüden ayrılanı kurt kapar."

Bu arada, ayrılanların MÇP'ye yönelttikleri suçlama ve eleştirilere genellikle cevap verilmez ya da yüzeysel, hamâsî cevaplar verilirken, MÇP'nin MİT, "kontrgerilla" vb. ile bağlantılarına dair imalara meydan okuyucu karşılıklar verilmesi ilginçtir. MÇP'den kopanlar, açıklama ve sohbetlerinde Türkeş'in yanısıra asker kökenli parti yöneticilerine, İzmir İl Başkanı Nâşit Birgüvi'ye, Avrupa'daki örgütlenmeyi yöneten Ayhan Özer'e, Devlet Bahçeli'ye, MÇP yöneticisi Ergin Bayramcı'ya, *Ortadoğu* yazarları Necdet Sevinç'e, Yavuz Selim Demirağ'a ve *Ortadoğu* gazetesine dönük bu gibi imalarda bulunmuşlardı. Ergin Bayramcı, "MİT fobisi"nin, "devlet ve millet düşmanlığı"nın karinesi

olduğunu anlatarak karşı saldırıya geçti: "Komünistler, bölücüler, casuslar, devlet ve millet düşmanı, Türkiye düşmanı olan kimseler en çok MİT'ten korkarlar ve herkesten 'Acaba MİT mensubu mu?' diye şüphe ederler. Çünkü devlet ve millet düşmanı gizli örgütleri, casusları ve benzeri kimseleri MİT izler... Devlet ve millet düşmanları daha da ileri giderek, devletten yana olan, milletten yana olan herkesi MİT mensubu olmakla suçlarlar" (*Ortadoğu*, 3.8.1992).[1] Necdet Sevinç de şu sözlerle 'kontr çekti': "Türk Devleti'nin bekası ve Türk Milleti'nin güvenliği için kurulan böyle bir teşkilatta görev almak, her Türk için bir şeref olarak kabul edilmelidir." (*Ortadoğu*, 6.8.1992)

Ergin Bayramcı'nın şu yazdıkları da aynı karşı saldırının bir başka veçhesini özetler: "Komünizmin iç savaş stratejisindeki asıl hedef Türk milliyetçileri idi ve onlarla kapışırsa galip gelip iktidara el koyabileceğini hesaplamıştı. Türk milliyetçileri bu tuzağa yıllarca düşmediler. Ne zaman ki o günkü kargaşa ortamından istifade ile bücürler iş başına geldiler, kaba kuvvet de rağbet görmeye başladı, bu ise komünizmin arayıp da bulamadığı bir fırsattı. İşte o bücürlerin başımıza sardığı felâketlerin sonuçlarına hep birlikte katlandık. Özellikle liderimiz, o bücürlerin toplam günahlarından sorumlu tutuldu, mağdur edildi, yaralarımız hâlâ sızlıyor" (*Ortadoğu*, 6.7.1992). Muhsin Ya-

1 Bayramcı 9.7.1992'de de şöyle yazmıştı: "Milliyetçi Hareket'in MİT'in ilgi alanına giren herhangi bir faaliyetin içinde bulunması bu hareketin kendi kendini inkârı demek olurdu. Zira Türk Milliyetçiliği Hareketi, Devletin ve Milletin aleyhinde değil, onun yanında olan bir harekettir. Bununla beraber, Milliyetçi Hareketin içinden fanatik ve bağnaz bazı şahıslar MİT düşmanlığını davaya bağlılığın ölçüsü olarak saymışlardır. Bu tipler esasta hiçbir kabiliyetin sahibi olmadıkları halde kargaşa ortamında elde ettikleri noktalarda ve kapalı kapılar arkasında sözde gizli ve önemli toplantılarla ömürlerini geçirip, esasta ise mücadeleden bu şekilde kaçarlarken, onlara muhalefet eden ve yanlışlarını söylemem cesaretini gösterenleri pasifize etmek için arkalarından 'O MİT ajanıdır' diye dedikodu çıkarmışlardır... Geçmişte bu suçlamaya muhatap edilerek bir kenara bırakılan yüzlerce milliyetçi-ülkücüyü tanırız." Ergin Bayramcı, 12 Mart askerî rejimi döneminde kapatılan Ülkü Ocakları'nı Aralık 1973'te Bursa'da yeniden kuran kadroda 2. Başkan olarak yer almıştı (Öznur 1999[2]: 346). Tokat Yurdu "başkanlığını" yaparken, bazı eski MHP'lilerin anlatımına bakılırsa bir bomba imali sırasında kazayla gerçekleşen patlama sonucu bir kolunu ve bir gözünü kaybetmişti. 8 Temmuz 1995'te 48 yaşında öldüğünde MHP MYK üyesiydi.

zıcıoğlu ve arkadaşlarının MHP/MÇP yönetimini MİT, kontrgerilla vb. odaklarla teşrik-i mesai içinde olmakla, dolayısıyla politik suikastları körüklemekle, iç savaş ortamının hazırlanmasına katkıda bulunmakla mesul tutan imalarına karşı, asıl kendilerinin politik şiddete yatkın olduğu suçlamasını getiren bir karşı saldırıydı bu. Parti üst yönetimi, bu karşı saldırı motifini, ayrılanların "siyasî ümmetçilerin" güdümünde olduğuna dair suçlamayla bağdaştırarak rafine etti. MÇP'nin fiilî Meclis Grup Başkanvekili Rıza Müftüoğlu, istifacıların "radikal oluşumlara girebileceklerinden endişe duyduklarını" söyleyip İran bağlantısını ima ederek, bu stratejinin 'zarif' bir örneğini verdi. 1993-95 döneminde MÇP/MHP yönetiminin, özellikle medyaya dönük olarak, "eski MHP"nin fanatik ve şiddet yanlısı yüzünü -ki artan mafya cinayetlerinde açığa çıkan ülkücü tetikçiler de bu 'yüz'ü gayet kanlı canlı kılıyordu- BBP'lilerin temsil ettiği yönünde örtülü bir propaganda yürüttüğünü söyleyebiliriz.

MÇP yönetiminin ve basınının gösterdiği şiddetli tepki, öncelikle bölünmenin tabanda yaratabileceği kafa karışıklığını giderme isteğinin ürünüydü. Zira MÇP'de, "Türk-İslâm Ülkücülüğü" çizgisine yakın olup ve Yazıcıoğlu'nun eleştirilerine pek çok noktada hak verip, hareketi bölmeme kaygısıyla ya da sabretme pragmatizmiyle ayrılmaya karşı çıkanlar, küçümsenmeyecek bir ağırlığa sahiptiler. İslâmî etmenlerin marjinalleştirilmesine, hükümete ve "Batıcı" politikalara tâbi olunmasına, '80'lerde görece gelişen iç tartışma ortamının ve "çok sesliliğin" bastırılmasına tepki, özellikle orta yaş kuşağından kadrolar içinde geniş yankı buluyordu. Bazı il-ilçe örgütleri, "merkez"i desteklediklerini bildiren mesajlarında, "parti yapısının ve işleyişinin böyle devam edemeyeceğini" belirten "ancak"lı paragraflara yer vermişlerdi. Gençlik üzerinde etkili olan ilk Gençlik Kültür ve Sanat Ocakları Başkanı Metin Tokdemir ve *Bizim Ocak* dergisi, *Bizim Dergâh* baskınını kınarken, "çok sesliliğin bastırılmaması gereğini" ısrarla vurgulayan çıkışlar yapmış; ayrılanlara sert suçlamalar yöneltmeyerek, "kızgınlık" değil "üzüntü" belirtmişlerdi. Karaman milletvekili Osman Se-

vimli, Konya milletvekili Musa Erarıcı, Çorum milletvekili Muharrem Şemsek de "tahammüllü şikâyetçiler"den sayılıyordu. Parti örgütünde hâlâ belirli bir ağırlığı olan ve son kongrede yönetim dışı kalmanın sıkıntısını taşıyan Muharrem Şemsek, istifacılara katılması beklenirken partide kaldı. Ancak yaptığı açıklamada istifaları "ciddi ve üzücü bir durum" olarak yorumladı. "İtidalli olmak"tan, "bir gün mutlaka beraber olunabileceği akıldan çıkartılmayarak kutuplaşmalara meydan verilmemesi gereği"nden dem vurdu. Asıl önemlisi "yapıyı tabana uydurma gereği"nden söz etti.

MÇP yönetiminde, istifa şokunu, parti içi muhalif unsurların veya rakip güç odaklarının "burnunu sürtme", örneğin Şemsek'e "boyun eğdirme" fırsatı olarak görenlerin olması, ortamı ilâveten kritikleştiriyordu. Türkçü unsurların, Türk-İslâm Ülkücülerinin 'kendilerini tasfiye etmelerini' fırsat bilerek İslâmî vurgulara ve hassasiyetlere karşı ataga geçmesi de, tepki doğuran bir temayüldü. (Örneğin MÇP'yle yıllardır ilgilenmeyen kadim Türkçü Reha Oğuz Türkkan bu vesileyle söz alıp "aşırı dinci bir kesim"in ayrılmasının "bir nevi ağırlık atmak" olduğunu, bu sayede MÇP'nin biraz daha güçleneceğini söylemişti.)

Bu vaziyet dikkate alındığında, "hainleri" karalama âyininin daimileşmesi ve "safra attık, arındık" iyimserliğinin abartılması, giderek MÇP içinde sıkıntıya da yol açabilirdi. "Muhsin'lere" yöneltilen ithamların zaman zaman büründüğü şehvetli hakaretâmiz üslûp da, gidenlerin "kariyerlerinden" ötürü tabanda huzursuzluğa yol açabiliyordu. Unutmamalı ki ayrılanların kadro omurgasını, "C-5'lerde, Mamak'larda, Polis Okullarında çarmıhlara gerildiler, lâ ilâhe illallah diyerek darağaçlarına yürüdüler" diye efsaneleştirilen 'kahramanlar' kuşağı oluşturuyordu. Birkaç ay önce Ökkeş Şendiller'in hayat hikâyesini "bir ülkü erinin destanı" diye günlerce yayımlayan *Ortadoğu* gazetesinin şimdi aynı kişiyi "hainler" safında takdim etmesi, en itaatkâr ülkücünün bile kafasını karıştırabilirdi.

Nitekim MÇP üst yönetimi, başta Türkeş ve bu dönemde onun 'çevresi' konumunda bulunan Rıza Müftüoğlu, ilk aylardan sonra, ayrılanlarla ilgili itidalli, daha doğrusu kayıtsız di-

yebileceğimiz bir tutum izlemeyi yeğledi. "İhanet" ve "safra atık" edebiyatının merkez üssü -veya 'tetikçisi'-durumundaki *Ortadoğu* gazetesi de yatıştı ya da yatıştırıldı.

Gençlik Kültür ve Sanat Ocakları'nda (GKSO) izlenen politika da, MÇP yönetiminin bölünme sonrası tavrının seyrini yansıtır. *Bizim Dergâh*'ın yasaklanması ve dergi baskınına adının karışmasıyla çok tepki çeken GKSO Genel Başkanı Ulvi Batu, "zaaf görüntüsü vermemek" amacıyla önce desteklendi. Ardından, olaydan bir ay kadar sonra, bu sefer de sessiz sedasız, neredeyse hiç duyurulmaksızın görevinden alındı. Ulvi Batu'nun yerine atanan Irfan Özcan da 1992 Eylül'ünde Alaaddin Aldemir'le değiştirildi. Bir yandan "Lider-teşkilat-doktrin ilkelerine saldırıda bulunanların lekelemeye, zedelemeye çalışanların Türk milletinin ufkunu karartmak isteyen şer güçler oldukları veya onlarla aynı safta yeralan işbirlikçiler durumuna düşecekleri" uyarısıyla itaat istenirken, diğer yandan GKSO'nın yeniden "görece özerk", "çok sesli" bir yapıya kavuşturulacağı yönünde bazı sinyaller verildi. Gençlik tabanı, ayrılanların etkisinden öncelikle korunması gereken 'sektör' olarak görülüyordu; bunun için de, "hainleri" karalama ve propaganda-ajitasyon önlemlerinin ardından, kapsamlı bir örgütsel rektifikasyon çalışmasına yönelindi. Ocaklar, dinamizmin ve idealizmin melcei olarak yeniden kutsandı: Ülkü Ocağı, baba ocağı ve asker ocağıyla birlikte gelirdi; "ısıtıcı, pişirici, oldurucu"ydu. "Ocaklar sadece sohbet mekânı olarak girilip çıkılan yerler durumunda olmamalı"ydı, Türk toplumu içinde kurumlaşma hedefine yönelmeliydi - "kurumlaşma, bir cemiyetin ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan iş ve hizmet alanlarında marka ve etiket sahibi olmak demek"ti (Fikret Karatepe, *Ortadoğu*, 1.4.1995).

"Muhsinler"in BBP'yi kurmalarından sonra, MÇP/MHP basınından bu kez bir aşağılama ve küçümseme salvosu geldi: BBP, "Bibip", "bebelerin balonu" diye 'açımlandı', amblemindeki hilâl-gül deseni "güllü parti" diye alaya alındı. Muhsin Yazıcıoğlu'nun zamanında "Başbuğ bana sahip çıkmasaydı şimdi Sivas tarlalarında sap topluyordum" diye ilendiği 'hatırlandı'. Zaten

bu noktadan sonra küçümseyici tavrın istikrar kazandığı görülür. 1994 Mart'ında MÇP/MHP bir kez daha BBP'ye karşı kampanya yürümüştür, bunun da nedeni yerel seçim ortamıdır. BBP'liler "Türkeş'e oy vermeyin" diyen komünistlerden bir farkları olmamakla, MHP'nin gelişen potansiyelini gemlemekle suçlanmışlardır. İhanet edebiyatının kalemşörlerinden Ergin Bayramcı, bu konjonktürde şu 'dokunaklı' satırları yazar: "Daha düne kadar birbirimiz uğrunda canlarımızı fedadan çekinmediğimiz, hatta bizzat benim emrim ve komutam altında kendi canını fedadan çekinmeyen kardeşim Dışkapı gönlerimizi iyice düşünmelidir... Ayrıldıkça gidecekleri yer çağdışı komünistlerin gösterdikleri yerler olmamalıdır" (*Ortadoğu*, 23.3.1994). Seçimlerinden sonra özellikle MHP'nin BBP'ye giden oylar nedeniyle seçimi kaybettiği yerlere (Elazığ, Aksaray, Kırıkkale, Amasya-Suluova, Antalya-Manavgat, Erzurum-Horasan, Kayseri-Talas, Manisa-Demirci, Tokat-Artova) dikkat çekilerek "BBP'lilerin kime hizmet ettiğini düşünmesi gerektiği" söylenmiştir. Aynı ay içinde, RP'nin 'uç' milletvekili Hasan Mezarcı'nın İzmir Suikastı davasında siyaseten yargılananların aklanması talebiyle başlattığı girişime Ökkeş Şendiller'in destek vermesi -Şendiller sonra DEP'lilerle aynı bildiriye imza atmayacağını söyleyerek imzasını çekse de-, MHP'nin BBP'ye karşı atağının bir başka vesilesi olmuştu.[2] BBP'lilere, "RP'lilerin bile terk ettiği hastalıklara sahip çıkıyorlar" diye 'acıyan' küçümseyici tavır, özgüvenini kazanmış olan MHP'de atıfetle de birleşiyordu: "Yuvanıza dönün" - "Büyükler affedicidir".

MHP'nin yeniden açılışı ve MÇP-MHP birleşmesi

19 Haziran 1992'de 12 Eylül rejimince kapatılan siyasî partilerin yeniden açılmasına ilişkin yasa çıkmıştı ve MÇP yönetimi, yeniden açılacak olan MHP'yle bütünleşmenin, Muhsin Yazıcıoğlu ve arkadaşlarının kopmasının getirdiği sıkıntının aşılma-

2 *Ortadoğu*'daki okur mektupları köşesinde (3.4.1994) Trabzon'dan M. Selçuk Saygılı, Kahramanmaraşlı ülküdaşlarına "Eski Ocak çaycınıza hiç mi şuur ve feraset vermediniz?" diye sitem eder!

sına katkı sağlayacağını düşünüyordu. MHP çatısının, MÇP'nin hâlâ toparlayamadığı eski MHP'lilere ve özellikle milliyetçi entelijensiyaya kapı açacağı umudu besleniyordu. MHP'yi MÇP'den bağımsız kurma çalışmasını yürüten eski yöneticiler de zaten bu umudu koz olarak kullanmaktaydılar. Hatta bu ekibin sözcüsü Sadi Somuncuoğlu'nun[3] iddiası, MÇP'nin beşe-altıya bölünmüş olan eski MHP topluluğunu temsil edemeyeceği, bu nedenle MHP'nin toparlayıcı bir güç olarak değerlendirilmesi gerektiğiydi. Fakat MÇP yöneticileri, "MHP'cilerin" tabanlarının olmadığını, mecburen MÇP'ye katılacaklarını hesap ediyordu. Onlara bakılırsa eski MHP büyüklerinin şimdiye dek MÇP'ye girmemesinin temel nedeni, "Yazıcıoğlu ve radikallerden duydukları kaygı" idi ve şimdi bu zaaf aşılmıştı. Gerçekten de Somuncuoğlu ve arkadaşları, Yeni Oluşumcuları hem MHP'yi temsil etmeye ehil saymıyor, hem de onlarla beraber davranmanın eski MHP'nin tümünü kucaklama iddialarına ters düşeceğini ve militan bir taban edinelim derken çok daha büyük bir potansiyeli ürküteceklerini biliyorlardı. MHP'nin yeniden açılması süreci işlemeye başlarken beklentiler ve saflaşmalar bu merkezdeydi. Sonuç, MHP'nin MÇP'yle bütünleşmesi oldu - fakat bir hayli ihtilâflı ve 'sert' bir şekilde...

Partiyi yeniden açma ehliyetine sahip bulunan 1979 Kongresi delegelerinin aktif, ilgili olanları, aralarında üç toplantı düzenlemiş; "MÇP ile MHP arasında zerrece fark olmadığını" savunan Türkeş bu heyete hâkim olamamış ve MHP'nin yeniden açılıp faaliyete geçmesi fikri ağır basmıştı. Türkeş sürecin kendi inisiyatifinde olduğunu göstermek için bir jest yaparak temmuz ortasında törenle bir MHP genel merkezi açılışı yaptı. Oysa, kongresi toplanana kadar MHP'nin tüzel kişiliği yoktu.

---

3 CKMP Gençlik Kolları Genel Başkanlığı'ndan yetişen Sadi Somuncuoğlu, 1969'dan itibaren MHP yönetiminde (1975'ten itibaren üst yönetimde) yer aldı. 1977'de Niğde'den milletvekili seçildi, aynı yıl kurulan kısa ömürlü 2. Milliyetçi Cephe kabinesinde Devlet Bakanlığı yaptı (Öznur 1999 [1]). 12 Eylül'den sonra MÇP'ye ve Türkeş'e uzak durmuş; ANAP'la dolaylı bir yakınlık içinde bulunmuştu. Milliyetçi-sağ entelijensiyanın bir ortak platformu olan Türk Ocakları'nda etkinlik gösterdi.

MHP'nin yeniden açılması için oluşturulan, Türkeş'in de üyesi olduğu 19 kişilik Toplantı Yürütme Kurulu'nun Başkanı Sadi Somuncuoğlu'nun, bu açılışın resmen hükümsüz olduğunu açıklamasıyla saflar netleşti, ilişkiler gerildi.

Sadi Somuncuoğlu ve beraber davrandığı eski yöneticiler, MÇP'nin, MHP potansiyelinin sınırlı bir kısmını temsil edebildiği, camianın yüzde 70'inin başka partilerde veya siyaset dışında durduğu kanaatindeydiler. Bu çevre, MÇP'nin kuruluşundan beri MHP'nin "üçüncü, beşinci takımı" olabilecek kişilerce yönetildiğini ileri sürmekteydi. Bu nedenle, marjinal bir görüntü vermekten kurtulması ve 'yüksek siyasette' dikkate alınır bir mevki edinmesi mümkün değildi. Sadi Somuncuoğlu'nun temsil ettiği MHP ulusları, kendilerini özellikle milliyetçi entelijensiya ve bürokrasinin güvenini kazanacak kadro olarak görüyorlardı. Sadi Somuncuoğlu, eski MHP'lilerin politikaya uzak ama hâlâ çok saygın isimlerinden olan Nevzat Kösoğlu, eski MHP genel sekreteri Necati Gültekin, 12 Eylül öncesinde "Doğu'nun başbuğu" olarak efsaneleşmiş Yılma Durak, bütün sağ partilerin milliyetçi sektörlerini biraraya getiren, askerî ve idarî bürokrasiyle de yakın ilişkileri bulunan Türk Ocakları'nda etkindiler;[4] bu ilişki ağı 'temsil' iddiaları için iyi bir dayanaktı. "MHP'cilerin" Türkeş'le de açıkça dile getirmedikleri bir sorunları vardı: Onun 12 Eylül sonrasında kolay idare edebileceği yeni bir yönetici kliğine yaslanarak kendilerini dışladığını düşünüyorlardı.

MHP'nin yeniden açılış kongresi yaklaşırken, polemik kızıştı. MHP girişimcileri, kâğıt üstünde Türkeş'e ait görünen ve MÇP yönetiminde de öyle olduğu savunulan, kendilerinin ise aslında MHP'ye ait olduğunu savundukları malvarlığının ne olacağı sorusunu ortaya attılar; MÇP'nin bazı önde gelenleri hakkında hayalî ihracat dosyaları açılacağına dair tehditler yay-

4 Sadi Somuncuoğlu Nisan 1994'te yapılan Türk Ocakları 30. Büyük Kurultayı'nda Türk Ocakları Merkez İdare Heyeti Başkanlığı'na seçilecek, Necati Gültekin genel sekreter, Yılma Durak heyet üyesi olacaktır. Bkz. *Türk Yurdu*, sayı 81 (Mayıs 1994), s. 67-8. Türk Ocakları'nın 1980 sonrasındaki politik işlevi hakkında bkz. Bora ve Can, 1999: 243-9. Türk Ocakları'nın evveliyatı, Türk milliyetçiliğinin ve ulus-devletin inşa sürecindeki işlevi hakkında bkz. Üstel, 1997.

dılar. Sadi Somuncuoğlu 6 Ekim 1992 tarihli *Tercüman*'da bir yazı yayımlayarak MÇP'nin kusurlarını pek de yumuşak olmayan bir dille sıraladı: "Türkiye'nin en güçlü kadrolarına sahipken, bunların küçük bir kısmını çatısı altında bulundurabilmek. Sayıca üstün, vasıfça yüksek değerde olan milliyetçi kadroların biraraya gelemeyeceği bir ortam yaratmak. Büyük kısmı siyasetin dışında kalmış olan milliyetçi kadroları, sırf kendileriyle beraber değil diye hain, satılmış, ajan gibi haksız, yakışıksız ve ağır sözlerle itham etmek. Suçlamadan, asılsız ithamda bulunmadan konuşamaz bir ruh halinde bulunmak. Yüzde 2.9'luk oy oranıyla Türkiye'nin en küçük partisi olmak." Bu eleştirilere 10 Ekim'de yine *Tercüman*'da MÇP Genel Sekreteri Devlet Bahçeli cevap yetiştirerek; MÇP'nin oy oranının 1989 yerel seçimlerinde yüzde 4.1'e çıktığını hatırlattı, halihazırda ise yüzde 7 ilâ 8 düzeyinde bulunduğunu iddia etti. Somuncuoğlu ve yandaşlarını "mücadele azim ve kararlılığından yoksun bir anlayış"a sahip olmakla itham etti. Bu kısa ve kuru cevabın sutre gerisinde, MÇP tabanı, "Muhsinler"in ayrılığının üzerinden çok geçmeden yeni bir ikilik yaratan bu grubun davaya sadakatsizliğine dönük, yine ihanet retoriğiyle süslü sert suçlamalarla dolduruldu: "ANAP'ı ele geçirme hikâyeleri ile ülkûdaşlarımızı yıllarca aldatanlar...kervanımızı toplama çırpınışlarımıza dudak büküp kıs kıs gülenler...12 yıldır neredeydiler?"

Sadi Somuncuoğlu ve arkadaşları, 27 Aralık 1992 günü yapılacak kongrede delegasyonu MÇP kitlesinin baskısından korumak amacıyla Yükseliş Koleji tesislerinde küçük bir salon tutmuşlardı. Delegeler haricinde kimsenin salona alınmaması için yapılan düzenlemeye rağmen, parti merkezinde bastırılan basın kartlarıyla çok sayıda MÇP'li içeri girdi. Sabah erken saatte kapısını kırarak girdikleri salonun düzenlenmesine müdahale eden MÇP'liler, her tarafa MÇP bayrakları asmışlardı. Birkaç bin ülkücünün abluka altına aldığı salon, dışardan atılan "bozkurtlar içeri hainler (tezahüratın diğer versiyonunda "çakallar") dışarı", "ölmeye ölmeye geldik, hainleri gömmeye geldik" gibi sloganlarla inliyordu. Baskı sadece "psikolojik" değildi. "Hain" ilan edilen Sadi Somuncuoğlu, Nevzat Kösoğlu, Ne-

cati Gültekin, Yılma Durak, İhsan Kabadayı hakaretâmiz muamelelerle karşılaştılar, tartaklanan eski Sağlık Bakanı ve Gaziantep milletvekili Cengiz Gökçek yüzünden yaralandı.[5] Ayrıca iddialara göre, çoğu MÇP'yle birleşme aleyhine oy vereceği kestirilen 300'e yakın delege ürkerek gelmemişti. Eski MHP Kahramanmaraş milletvekili Yusuf Özbaş, birlikte yola çıkacakları iki delegenin son anda "can güvenliği yokmuş" diye vazgeçtiğini yazdı. Kendisi de salonun havasını gördükten sonra oy kullanmadan ayrılmıştı. Türkeş en yaşlı üye sıfatıyla açış konuşmasını yapmakla yetinmeyip Kongre Divanı için açık oylama yaptırdı. Usule itiraz eden Servet Bora MÇP'lilerce 'derdest' edildi. MHP'nin açılması lehine söz alanlar, sataşmalar altında konuşmalarını apar topar tamamladılar. Türkeş'e sadık delegelerden Ahmet Çakar, "Vücuduna elektrik verilip 'ver Türkeş'in adını kurtul' dendiği halde idam sehpasında davayı satmayanlar bugün bu salonda mı satacaklar? Başbuğ Alpaslan Türkeş'e hakkını teslim etmeyenin Allah cezasını verir!" diye kostaklanan bir konuşma yaptı. Neticede 132'ye karşı 404 oyla MHP kendini feshederek malvarlığını MÇP'ye devretti. Bu karmaşada elbette delege olmayanların da oy kullandığına dair ciddi kuşkular vardı.

Sadi Somuncuoğlu 30 Aralık'ta basın toplantısı düzenleyerek "Türkeş'le yollarının ayrıldığını" açıkladı. Ona göre "neticeyi delegelerimizin oyları değil kaba kuvvet tayin etmiş", MÇP'nin destek verdiği iktidar, "polisin elini kolunu bağlayarak destekçisine diyet borcu ödemiş"ti. MÇP ve ülkücü hareket tabanında milliyetçi düşünce adamı olarak saygı gören Nevzat Kösoğlu da -ki 12 Eylül yargılamalarından beri ilk kez politik bir konuda fikir belirtiyordu- ağır konuştu: "Bu toplantıya kadar, 12 Eylül öncesinin yükünü ve şerefini taşımış olan insanlar mezdinde MÇP yanlış kurulmuş, yanlış yönlendirilmiş ve bu yüzden MHP'nin büyük potansiyelini zayetmiş, başarısız bir hareketti. Bu toplantıda, yani MHP'nin Sağlık Baka-

5 Bu toplantıda Cumhurbaşkanı Özal'ın Sadi Somuncuoğlu'nu korumak üzere kendi koruma polislerini görevlendirdiği ileri sürülmüştür: Pekmezci ve Büyükyıldız, 1999: 176.

nı Cengiz Gökçek bir avuç ruh hastasının saldırısına uğradıktan ve MHP liderleri bir avuç ayak takımı tarafından 'hain' ilan edildikten sonra, artık kirlenmiştir. MÇP kirlenmiştir. Bu hareketin hiçbir millî, ahlâkî, siyasî gelecek vaadetmesi artık mümkün değildir; çünkü kirlenmiştir... Gaye vasıtayı meşru kılmaz; temiz gayelere kirli yollardan ulaşan olmamıştır."

Ardından, MÇP MHP 'kendi' bütünleşmesini gerçekleştirdi: 24 Ocak 1993'te MÇP 4. Olağanüstü Kongresi toplanarak partinin Milliyetçi Hareket Partisi adını almasını kararlaştırdı. "Hıyanetlerle" baş etmiş olmanın muzaffer havasının hüküm sürdüğü bu kongrede Türkeş, MHP misyonunun 12 Eylül'den bugüne sürekliliğini vurgulayan hamâsî bir açış konuşması yaptı: "Ebed müddetliğine inandıkları Devletlerinin varlık davası; büyüklüğüne ve yeniden büyük olacaklarına inandıkları Milletin birlik, bütünlük davası; şehit kanlarının mirası saydıkları Vatanın bölünmezliği davası yoluna düşen Milliyetçi Hareketçiler..."... "Ülkücülük hareketi, 12 Eylül evvelinde Türk Milletinin ve Devletinin yaşama mücadelesi olmuştur. İlgili ve sorumluların, Türkiye'yi bir uydu devlet yapma noktasına getiren 'beşinci kol' tehlikesinin farkında dahi olmadıkları bir dönemde, ülkücüler, Devlet ve Milletin varlık davasının savunucuları olarak şerefli ve tarihi bir görevi yerine getirmişler ve ülkemizin hür ve bağımsız kalma mücadelesini denebilir ki tek başlarına üstlenmişlerdi. 12 Eylül'den sonra ise, Devlet ve Millet varlığımızı tehdit eden tehlikenin adı değişmiştir, dünkü komünizm tehlikesinin yerini bugün Türkiye'miz açısından bölücülük almıştır." Bu 'zafer kurultayı' salt merasim değerine sahip değildi; aynı zamanda, "Muhsinler"-sonrası dönemde parti içi hiziplerin ilk ciddi boy ölçüşmesine sahne oldu. Muharrem Şemsek ve Devlet Bahçeli'nin grupları arasında sıkı bir anahtar liste mücadelesi yaşandı, pek çok önemli isim tırpanlandı, iki ekip de yıprandı. Bu da kuşkusuz, zaten kopmalara ve bölünme tehdidine karşı panzehir olarak bir derece daha kültleştirilen Türkeş'in kontrol gücünün artması anlamına geliyordu.

Diğer yandan bu kongre sonrasında parti yönetimi, "eski MHPlilerin" sert eleştirilerine karşı "toparlayıcı" bir izlenim

vermeye çaba sarf etti. 20 Haziran 1993'te alışık olunmayan 'şık' bir mekânda (Yenikapı Karides tesislerinde) yapılan İstanbul il kongresi, bu "toparlayıcılık" manzarası için bir ilk model olarak teşhir edildi: Kongrede iki aday ve iki listenin kibar kibar yarışması, parti basınında "çok güzel gelişmeler" diye övüldü. Bir emekli subay, bir hekim ve 10 işadamının yer aldığı il yönetim kurulu profili, marjinallikten sıyrılan, 'prezentabl' parti imajı için konu mankeni olmaya elverişliydi. (Bir magazin anekdotu: Yedek üyeler arasında "ülkücü sinema sanatçısı" Salih Kırmızı vardı!) Bu kongreye katılan ANAP İstanbul milletvekili Osman Ceylan'ın MHP'ye katılacağını açıklaması, "yeni MHP"nin toparlayıcı gücüne kanıt olarak takdim edildi. (Osman Ceylan MHP'ye katılma vaadini gerçekleştirmek için 15 Haziran 1994'e kadar bekleyecekti.)

1992 yılında iki kez bölünme tehdidiyle karşılaşan ve bu mücadele içinde 'saflarını sıklaştıran' MÇP/MHP, 1992/93 döneminde enerjik bir politik mesaiye yöneldi. 1992 Ekim'inde ilan edilen "Devletin varlığına, vatanın bölünmezliğine ve milletin birliğine yönelik saldırılara karşı millî bütünlük harekâtı", 17 Ekim'de Yozgat mitingiyle başlatıldı. Bunu, İstanbul, Adapazarı, Erzurum, Ordu, Çanakkale'den başlayarak, "Vatanı Böldürtmeyeceğiz" sloganıyla düzenlenen "Millî Bütünlük" mitingleri ve geceleri izledi. Bu "harekât", tamamen, şiddetlenen Kürt meselesinde tavizsiz bir sertlik politikasını, askerî çözümü desteklemeye ve Genel Başkan Yardımcısı Salih Gökçe'nin 1993 Mart başında Adana'da 5 bin kişilik bir salon toplantısında söylediği gibi "ülkücüler sonuna kadar devletin yanındadır" mesajını vermeye dönüktü. (1993 başında "harekât"ı Güneydoğu'ya taşımak için "pilot bölge" olarak Siirt ve Adıyaman düşünüldüyse de, kalabalık toplanamayacağı ve güvenlik kaygılarıyla bu proje uygulanamamıştı.) "Yeni MHP", Kürt meselesindeki sert tutumunu, reel politikada, bilhassa gayriresmî ortağı gibi davrandığı DYP-SHP hükümetiyle ilişkilerinde ılımlı, "yapıcı", uzlaşmacı bir üslûpla sarmalıyordu - ülkücü narsisizmin sevilen ifadesiyle "ipeğe sarılmış çelik" özimajına pek yakışan bir haldi bu. "MHP iktidarın her dediğine

kötü diyen yanlış muhalefet anlayışını değiştirdi" övünmesi, özeleştirel bir olgunluk edâsıyla, bu dönemde habire tekrarlanıyordu. Bu süper-uyumluluk temrinleri, 1993 sonlarında, SHP -özellikle Terörle Mücadele Yasası tartışmalarında- DYP'ye müşkülat çıkardığında, MHP'yi de içerecek "millî mutabakat hükümeti" alternatifinin gündeme gelmesiyle ödüllendirilecek; hatta 1994 başında, medyaya işadamlarının tercihinin de bu yolda olduğuna dair haberler sızacak, Türkeş ise "demokrasi işliyor" deyip bu arayışlara pas vermeyerek "yapıcı, ılımlı, sağduyulu" imajına bir kat cilâ daha atacaktı.

İzleyen bölümlerde, "yeni MHP"nin 1992/93'te şekillenen ve 1994 yerel seçimlerinde tarihinin -o zamana kadarki- en yüksek oy oranına erişmesini sağlayacak olan bu ideolojik ve politik yönelimlerinin ayrıntılı bir değerlendirmesini yapacağız.

6

MHP'nin Güç Kaynağı Olarak Kürt Meselesi

MHP'nin ve ülkücü hareketin 1990'lı yıllardaki yükselişinde temel saikin Kürt meselesi olduğu, politik, güncel, akademik vb. bütün yorumlarda bir 'bedahat' (apaçık gerçek) olarak kabul görmüştür. "PKK terörü"nün ya da "Kürt ulusal hareketi"nin reaksiyon olarak Türk milliyetçiliğini kışkırttığı ve bunun da MHP'nin güçlenmesine yaradığı izahatı, "iki kere iki dört" kesinliğiyle tekrarlanagelmektedir. Kuşkusuz bu açıklamanın işaret ettiği bir gerçeklik var - bu bölümün konusu zaten odur. Ancak önce bu izah tarzının *doğallaştırıcı* karakteriyle ilgili bir uyarıda bulunmalıyız. Bu izah kalıbının ardında, toplumu/toplumsallığı bir beden gibi, toplumsal tepkileri doğal refleksler gibi alan bir tasavvur yatıyor. Milliyetçiliği, esasen bir millî bünyenin uzuvları olarak anlamlandırılan insanların doğal güdüsü olarak kabul eden milliyetçi ideolojinin tasavvuru böyledir. Oysa insanların tepkileri, toplumsal, kültürel, politik ortamın tarihselliğiyle koşullandırılıyor. İnsanların kolektif bir kimlik içinde kendilerini tanımlayıp seferber olmalarında ve bu yönelimin milliyetçi bir çerçevede gerçekleşmesinde, bizzat milliyetçi ideoloji(ler)in ve milliyetçi hareket(ler)in toplumsallaştırıcı gücünü gözden kaçıramayız. Dolayısıyla, PKK hareketi ve onunla bağlantılı politik gelişmeler karşısında "Türk milli-

yetçiliğinin kabarması" dediğimiz 'bedahat'i bir tabiat olayıymış gibi düşünemeyiz. "Türk milliyetçiliğinin kabarması", bir zorunluluk değil, mümkün ve muhtemel reaksiyonlardan biridir; bu kabarmayı hazırlayan, biçimlendiren etkenler hesaba katılmadan, sözkonusu süreç lâyıkıyla anlaşılamaz - daha önemlisi, sürecin değerlendirilmesinde milliyetçi zihniyetin dışına çıkılamaz. MHP ve ülkücü hareket, Kürt meselesindeki milliyetçi reaksiyonun bir sonucu olarak değil, en azından bunun yanısıra, *nedenlerinden biri* olarak görülmelidir.

Türk milliyetçiliğinin 'genel' atmosferinde Kürt meselesi

Öncelikle, 1990'lara girerken genel olarak Türk milliyetçiliğinin Kürt meselesiyle nasıl bir anlam dünyası içinde algıladığını ortaya koyalım. (Aşağıda yapılacak olan bu toparlamanın uzun, ayrıntılı bir biçimi için bkz. Bora 1995a: 133-151.) Genel olarak Türk milliyetçiliği derken, devlet yetkililerince zerkedilen resmî milliyetçiliği, bunun 'büyük medya' tarafından popülerleştirilen biçimlerini, ayrıca milliyetçi-muhafazakâr entelijensiyanın (Aydınlar Ocağı, Türk Ocakları gibi mahfiller, sağ basın, vb.) MHP'ye de tesir eden ama geniş bir sağ yelpazeyi kuşatan telkinatını kastediyoruz.

Türk milliyetçiliğinin kimlik kurgusunda ve heyecan/coşku üretiminde kuvvetli bir tehdit algısının ve buna bağlı beka kaygısının önemli yeri vardır. Tasfiye edilen imparatorluğun bakiyesi olarak "Yeni Türkiye"nin kurulması sürecine intikal eden savaş, yenilgi, göç deneyimleri silsilesi, tehdit algısını ve beka kaygısını millî kimliğin *kurucu* mâhiyette bir karakter hususiyeti olarak varetmiştir. Önce iki dünya savaşı arasının izolasyan ve otarşi şartlarında, ardından pragmatist bir dengeci tarafsızlık politikasıyla atlatılan İkinci Dünya Savaşı'nın korkusu altında süreklilik kazanan bu kaygı; Soğuk Savaş döneminde anti-komünizm gibi verimli -üstelik 'evrensel'- bir kaynaktan beslenerek yeniden üretilmiştir. Türkiye'yi bütün komşularından gelen tehditlerle yüzyüze bırakan emsalsiz jeopolitik ko-

numu -ki bu jeopolitik tehdit, Türklerin Anadolu'yu yurt tutmasından başlayan tarihî bir alınyazısı olarak ebedîleştirilir- sözkonusu dönemde enerjik bir milliyetçiliği, milliyetçi uyanıklığı, varkalma koşulu olarak özselleştirilmiştir.

İşte, 1980'ler/90'lar dönümünde, Türk milliyetçiliğinin bu tehdit algısını ve beka kaygısını 'yumuşatma' istidadı gösteren global gelişmeler yaşanmaktaydı. Sovyetler Birliği'nin ve "Doğu Bloku"nun çökmesi, resmî askerî ve siyasî tehdit konseptindeki başdüşmanı ortadan kaldırmıştı. 1980'ler boyunca 'dizginsiz' (veya "vahşî") bir piyasa toplumu olmaya doğru giderek modernleşen ülkenin egemen sınıfları, Türkiye'nin büyük bir ekonomik güç olarak yükseldiği, "azgelişmişlikten" çıktığı düşüncesinden doğan bir iyimserlik ve özgüven içindeydiler. 1987'de Avrupa Topluluğu'na tam üyelik başvurusu, Türkiye'yi "dünyanın 1. ligine çıkartmaya" dönük bu yönelimin nişânesi olmuştu. Sovyetler Birliği'nin çökmesi, sadece dev bir tehdidi ortadan kaldırmasıyla değil, böylelikle bağımsızlığını kazanan Asya Türk cumhuriyetlerinin bir iktisadî ve siyasî hinterland ya da nüfuz bölgesi olarak telâkki edilmesiyle de, Türkiye'nin bir bölgesel güç olacağı umudunu güçlendirmekteydi. 1980'ler/90'lar dönümünde Özalcı neoliberalizmin ideolojik hegemonyasının[1] damga vurduğu Türkiye'de milliyetçiliğin atmosferi, bu iyimser ve özgüvenli hava dalgasının tesiri altındaydı.

1980'ler boyunca boyutlanan ve devlet politikasının "bölücü terör" (PKK) tehdidine indirgeyerek insanların kültürel haklar ve yurttaşlık haklarıyla ilgili kitlesel tanınma taleplerini meşruiyet dışına ittiği Kürt meselesi de, bu iyimserlik ve özgüven dalgasından nasiplenmekteydi. 1987'deki başvuruyla kuvvetlenen Avrupa'yla/Batı'yla bütünleşme hedefinin bir rüknü olarak anlamlandırılan bir "insan haklarında iyileştirme ve demokratikleşme" hamlesinin, hem "Kürtçülüğü" siyaseten işlevsizleşti-

1 Özalcı neoliberalizm, bir yanıyla, klasik sağcı millî irade ve "serbesti" söylemiyle muhafazakârlığın güçlü bir eklemlenmesini yapmıştır (Köker 1989, Pekel 1994, Bora 1994c). Bu eklemlenmenin, kimlikçi-özcü (muhafazakâr) motiflerle tüketimci-hazcı motifleri harmanlayarak sunduğu 'kolay' ve serâzâd (başıboş, tasasız) "iyimserlik" ve ben-merkezcilik de ö :emlidir (Kozanoğlu 1992: 13-23; Cangızbay 2000b: 114-134).

receği, hem de Türkiye'yi uluslararası politikadaki sabıkalarından kurtararak "önünü açacağı" düşünülüyordu. Hatta Özal ve milliyetçi-muhafazakâr destekçileri, 1991 yılı başında ABD'nin Irak'ı bombaladığı Körfez Savaşı ve onunla beraber anons edilen "Yeni Dünya Düzeni"nin, Türkiye'nin "Kürt kartı"nı lehine çevirmesine vesile olabileceğini umdular. Buna göre Türkiye, içerde Kürt meselesini yumuşatacak bir demokratikleşmenin yanısıra Körfez Savaşı'nda Irak yönetiminden koparılan Kuzey Irak'ta 'Kürtperver' bir politika izleyerek, burada kurulma ihtimali görünen bir Kürt devletinin hâmisi olabilir, böylelikle Musul ve Kerkük'te söz sahibi olmaya dönük tamamlanmamış Misak-ı Millî hedeflerini gerçekleştirebilirdi.

Ancak bu iyimserlik ve özgüven dalgası, milliyetçi atmosferdeki tek hava hareketi değildi. Her şeyden önce, yerleşik-geleneksel milliyetçi teyakkuzun gerekçesi olarak canlı bir tehdit algısına ve beka kaygısına, *kendi bekası gereği* ihtiyaç duyan güçler vardı. Öncelikle bürokrasi ve ordunun önemli sektörleri, ayrıca milliyetçi siyaset esnafı, iktidar mevkilerini korumak açısından milliyetçi teyakkuza muhtaçtılar. İç pazara dönük faaliyet gösteren ve büyük ölçüde milliyetçi-muhafazakâr siyaset esnafıyla kaynaştığı iktidar ilişkileri tarafından himaye edilegelen taşra orta burjuvazisinin de bu beka kaygısını paylaştığını söyleyebiliriz. Politik ve ekonomik çıkar hesaplarından öte, bu iktidar ve ilişki ağının geniş bir toplumsal tabanla paylaştığı zihniyet dünyası, milliyetçi teyakkuzun biçimlendirdiği bir söylemsel ve imgesel levazımatla donanmış, kudretli bir kimlik etmeni haline gelmişti.

Kürt meselesi, kuşkusuz objektif olarak rejim açısından bir tehdit teşkil etmekle beraber, yerleşik milliyetçiliğin ve onunla hayat eden güçlerin ideolojik-politik bekasını sağlamadaki işlevselliğiyle de, kamusal alanı topyekûn alarma sevkeden bir ölüm-kalım meselesi konumuna erişti. En azından, Kürt meselesiyle ilgili politikalara ve kamuoyu oluşturma pratiğine karakterini veren, sözkonusu işlevsellik olmuştur.

Devletçi ve muhafazakâr milliyetçi blok, millî atmosferde yumaşamacı sıcak hava dalgalarının estiği 1987-sonrası evrede,

Türkiye'ye dönük yeni tehditlere, daha doğrusu ezeli tehdidin sürekliliğine dikkat çekmeye çalıştı.[2] Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle resmî ve şeklî başdüşmanın ekarte edilmesi üzerine bu mesai yoğunlaştı. Rusya'nın bölgedeki nüfuzunu sürdürmeye dönük saldırganlığına dikkat çekmek, bu mesainin ürünlerinden biriydi. Üzerinde durulan asıl önemli problem ise, Soğuk Savaş sonrasında bozulan dengelerin ve istikrarsızlaşmanın Türkiye'ye çıkaracağı tehdit faturasıydı. "Bölgesel güç" perspektifi vaadeden iyimser milliyetçiliğin motifi de, düşmanların tam da Türkiye'nin güçlenmesini engellemek maksadıyla yeni tehditleri teşvik edecekleri savıyla tersine çevriliyordu. Bu noktada temayüz eden düşman figürü, Batı oldu. Batı'nın resmen müttefik olmasına ve "suret-i haktan" görünmesine karşılık Türkiye'nin güçlenmesini istemediği, dahası kimilerine göre Haçlı Seferlerine kadar geri giden ama her halükârda Sèvres Antlaşması'yla belgelenen, Türkiye'yi bölmeye, parçalamaya - mümkünse Anadolu'dan sürmeye- dönük bir ezeli stratejik planı takip ettiği fikrinin, Türk milliyetçiliği bünyesinde zaten temelleri mevcuttu. Bu temeller, Avrupa Konseyi'nin ilişkilerini askıya aldığı ve Türkiye'yi insan hakları ve demokratik rejimle ilgili sıkıştırdığı 12 Eylül cuntası döneminde, milliyetçi-muhafazakâr milliyetçiliğin ortamından, o ortamla hararetli bir alışverişe giren resmî milliyetçiliğin 'evren'ine nakledilmişti. O dönemde Ermeni ASALA örgütünün Türklere yönelik suikastları, "insan hakları" faslı içinde geçmişte Ermenilere yapılan muamelenin sorun haline getirilmesine destek veren ya da "gözyuman" Batı'nın ikiyüzlü Türk düşmanlığının açık kanıtı olarak 'afişe edilmişti'. Batı, ki bu büyük isimle esasen "Avrupa" -hem tek tek güçlü Avrupa devletleri hem birleşik Avrupa kurumları-

2 Genelkurmay İstihbarat Başkanlığı yapan, korgenerallikten emekli olduktan sonra Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun kurucu başkanı olarak 9 yıl bu görevi yürüten Suat İlhan'ın *Jeopolitik Duyarlılık* kitabı (İlhan 1989), bu gayretlerin tipik ve temsilî bir örneğidir. Suat İlhan aynı tehdit analizlerini Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliği bağlamında da sürdürmüştür (İlhan 2000). Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı Ertuğrul Zekâi Ökte, 22 ülkenin Türkiye üzerinde "psikolojik harekât" uyguladığını söylemektedir (*Kurultay*, 6.9.1999).

ama "Yeni Dünya Düzeni" çerçevesinde Ortadoğu'daki dahli arttığı ölçüde ABD de kastediliyordu, Soğuk Savaş sonrasında "millî tehdit" açığını dolduran ana düşman olarak 'konfigüre edildi', biçimlendirildi. Konjonktürel istikrarsızlaşmadan istifade eden ve Türkiye'nin güçlenmesini önlemek isteyen "Batı"nın, bunun için sinsi komplolar kurduğuna dair yorumlar milliyetçi cenahta yaygınlaştı. Osmanlı bakiyesi Türkiye'yi bölerek Batılı devletlerin nüfuz bölgeleri olarak paylaştıran Sevrès Antlaşması'nın ezelî bir plan olarak hortlatılmaya çalışıldığı iddiası, 1990'ların ortalarına doğru 'genel' milliyetçiliğin bir müteârifesi olarak "ulusalcı" sosyal demokratlara kadar yayıldı.

Kürt meselesinin bu izahat şablonunun merkezî unsuru haline gelmesinde ve bizzat o izahat şablonuyla beraber devletçi-muhafazakâr alarmizminin de geçerlilik kazanmasında, kuşkusuz PKK'nın ulaştığı güç ve teşkil ettiği tehdit belirleyici olmuştur. 1984-87 döneminde spektaküler eylemlerle kendisini duyuran ve bölgeye yerleşen PKK, 1987/88'de askerî olarak "profesyonelleşmiş", 1989/90'da ise toplumsal desteğini yaygınlaştırmasına bağlı olarak hareket tarzını sistemli olarak sertleştirmiş, ayaklanmalar başlatmaya ve beraberinde "açık savaş" örgütlenmesine yönelmişti. 1991/92'de örgüt kimi bölgelerde ve yerleşim merkezlerinde fiilî bir denetim gücüne sahip olmuştu (İmset 1993). Güvenlik kuvvetleriyle PKK arasındaki çatışma, bu evrede, açıkça bölgeye hâkimiyet uğruna verilen bir savaş derecesine ulaşmıştı. 1992 Nevruz/Newroz'undaki Cizre ve Şırnak olayları, bu gidişte bir sıçrama noktasıdır. Nitekim askerî yetkililer, 1993'ten itibaren "Düşük Yoğunluklu Çatışma" terimini kullanmış, 1991'den itibaren bu stratejik konsept doğrultusunda "topyekûn mücadeleye" girişmişlerdir (Kışlalı 1996: özell. 218-24). Kısacası, Kürt meselesinin askerileşmesinin, asayiş sorununa indirgenmesinin başlı başına ciddi bir tartışma konusu olmasını bir tarafa bırakırsak; 1991/92'de PKK devlet açısından vahim, acil bir sorun olduğu gibi, birkaç gün arayla cereyan eden ve her seferinde onlarca cana malolan şiddetiyle Türkiye toplumunun gündelik hayatını etkileyen bir vakıa halini almıştı. Bu yangının, 1980'lerin

sonlarında beliren iyimser, görece ılımlı havayı kararlılığı ve otoriter-milliyetçi teyakkuzu öne çıkartması kaçınılmazdı.

Milliyetçi entelijensiya, Batı'nın Türkiye'yi bölmeye ya da zayıflatmaya dönük komplolarının sürekliliği içinde, Osmanlı'nın çöküş sürecinde gayrımüslim azınlıkların üstlendiği rolü şimdi Kürtlerin üstlendiğini, ya da bu rolün onlara biçildiğini düşünüyordu. Türkiye'nin dahil olduğu uluslararası platformların demokratikleşme ve azınlık haklarıyla ilgili telkinleri, Batı'nın devleti güçsüzleştirmeye, egemenlik hakkını kısıtlamaya ve bunun için de aslında Türkiye'de "barış ve saadet içinde" yaşayan toplulukları tahrik etmeye dönük fitnesinin bir asır sonra tekerrürü olarak yorumlanmaktaydı. Bu bakış, Kürtleri emperyalizmin maşası olarak hain konumuna oturtuyor, dahası onları yıkılış evresinde Osmanlı'yı "arkadan bıçaklayan" Ermenilere benzetiyordu. PKK'nın ASALA terörünün misyonunu devralmış olduğu kabulü de bu benzetmeyi kolaylaştırmaktaydı. Devletin PKK'yı "Ermeni kökenli" bir örgüt olarak 'deşifre etmeye' çalışan propagandasının ardında, sahiden böyle bir şüphe aramamak gerekir. Bu propaganda, Osmanlı'nın çöküşünün Yeni Türkiye'nin kuruluşuna inkılâp ettiği sürecin tekinsiz bir düşman figürü olarak "Ermeni"nin kolektif bilinçaltındaki kalıntısına hitap etmeyi amaçlamıştır. Elbette "Ermeni" çağrışımının, hem resmen hem toplumsal kolektivite tarafından inkâr edilerek bilinçdışına itilmiş olan sürgün ve kırım tecrübesini hatırlatacağı da (Akçam 1992) öngörülmemiş olamazdı. Nitekim aşağıda da göreceğimiz gibi, Kürt meselesinin en şiddetli evresinde, "Ermenilerin sonu"nu hatırlatan imalar bilhassa ülkücü ortamda dile getirilmiştir. Türk milliyetçiliği söyleminde Kürt-Ermeni benzetmesi, iki uçlu bir stratejidir. Bir yanı, değindiğimiz bu dolaylı tehdide varır. Buradaki benzetmede, "Ermeni", 'reel' bir toplumsal özneyi ("etnik-Ermenileri") değil, Türk-düşmanlığıyla belirlenen bir sıfatı, bir niteliği temsil eder.[3] Diğer yanı ise, "Ermeni" figürünü

3 Aksel Çiğdemoğlu, yayımlanmamış yüksek lisans tezinde (Çiğdemoğlu 1997), "Ermeni" sözcesinin Türk millî kimliğinin kurulmasındaki işlevini söylem analizi aracılığıyla gösterir.

keza düşman olarak algılayan, daha önemlisi gâvurla özdeşleştirilmeyi hazmedemeyecek olan "gerçek Kürtleri" kazanmayı hedefler. Mamâfih bu aşağılayıcı, Kürtlerin 'kendi'liklerini ve rüşdlerini inkâr edici strateji ters tepmiş, PKK'ya yakınlık duyan duymayan hemen bütün Kürtlerin bu 'politikaya' nefret duymasını getirmiştir.

MHP ve ülkücü hareket, bu 'genel' milliyetçilik atmosferinde elbette geniş geniş nefes alma imkânı buldu. Özetlediğimiz ideolojik çerçeveyi sivrilterek ve alarmist bir tonda popülerleştirerek yeniden üretimini sağlayanlar, MHP/ülkücüler oldular. Kendileri de, öncelikle kendi 'sivriliklerinin' ve kullandıkları savaş dilinin normal addedilmesini sağlayarak, bu sembiyozdan azamî derecede faydalanacaklardı.

MHP'lilerin Kürt kimliğine bakışı: İnkârla ırkçı ikrar arasında

MHP, 1960'lardan itibaren, Kürtleri gayrımedenî bir kavim olarak aşağılayan Türkçülerin tipik ırkçı tutumundan farklı olarak, Kürt kimliğinin varlığını inkâr eden resmî görüşü (bkz. Yeğen 1999: 109 vd.) benimseyegelmiş; Kürtleri Türk kimliğini benimsemeleri kaydıyla kendinden sayan asimilasyoncu politikanın öncüllerini paylaşmıştır. Türkeş'in 1980'lerin sonundan beri darbımesel gibi tekrarlanan "onlar ne kadar Kürtse ben de o kadar Kürdüm, ben ne kadar Türksem onlar da o kadar Türktür" sözü, keza MHP'lilerin sevdiği bir resmî müsamere materyali olan "Türk-Kürt kardeştir, ayrım yapan kalleştir" sloganı, Kürt kimliğini asimile eden bu tutumu yansıtırlar. Türkeş'in aynı dönemde yaptığı bir konuşmada söyledikleri ilginçtir; Kürtlere bahşedilen asimilasyon imkânını vurgularken, kandaşlığı dayalı bir yurttaşlık hukuku vaz'eder: "Bugün Anadolu'muzun doğusunda yaşayan ve Kürtçe denen sun'i, sonradan meydana gelmiş bir dille konuşan bu insanlarımız eğer ayrı bir soy, ayrı bir millet olsaydı, o zaman o bölge insanlarının Türk'ü temsil edecek, idare edecek kademelere gelmemeleri için mücadele ederdik. Şiddetle karşı çıkardık.

Devletimizin, milletimizin geleceği için, Türk'ün gururu, haysiyeti için bu mücadeleyi verirdik. Niçin yapmadık? Çünkü bu insanlarımız su katılmadık Türk'tür" (1988b: 100).

Bununla beraber MHP bünyesinde, özellikle tabanda ve hareket içi söylemde, "tipik ırkçı" dediğimiz, Kürtlerin varlığını kabul eden, ancak aşağı ve hasım bir topluluk olarak kabul eden görüşler dolaşımda olmuştur. Kürt meselesinin çatallaştığı 1990'lı yıllarda, bu ikircim belirginleşmiş, inkârla -ırkçı ve düşmanca- ikrar arasındaki gitgel hızlanmıştır.

PKK eylemlerinin istikrarlı biçimde tırmandığı, bununla beraber Kürt topluluklarının kimlik iddialarının yayıldığı 1980'lerin ardından, Kürt kimliğiyle ilgili inkârcı resmî izahat, kendini "bilimsel" olarak zenginleştirmeye girişti. Bu bilimsel tahkimatı, çoğu MHP'ye angaje ya da sempati duyan öğretim üyelerinin yuvalandığı Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü üstlendi (bkz. Ögel vd. 1989; Çay 1989; Arvasi 1988. Ayrıca bkz. Çay vd. 1992; Eröz 1992; Özdağ 1992; Özdağ vd. 1992). 1990'ların ortasında önce Türkeş'in sonra Devlet Bahçeli'nin danışmanı olarak MHP üst yönetiminde ağırlık kazanan -ve 1999 seçimlerinin ardından milletvekili ve bakan olan- Prof. Dr. Abdülhalûk Çay, bu çalışmaların öncü ismidir. "Kürt adının ilmî bir anlam ifade etmediğini" (Ögel vd. 1989: 5) ortaya koyan bu çalışmalar, "Kürt denen" toplulukların, kimi dilsel ve sosyo-kültürel özgünlükleri bulunan Türk boyları veya "Türk kültürünün alt kültür unsurları" olduğunu 'kanıtlıyordu'. Kürtler, 24 Oğuz boyundan Peçeneklerle Büğdüzlerin çocuklarıydı. Zamanla Med ve Pers hâkimiyetinde kaldıkları için dilleri Hind-Avrupa dil ailesine kaymıştı. Mutabık kalınan bilimsel izah, kabaca, Kürtlerin "dilce Kürtleşmiş Türkmenler" olduğuydu. Bu -zaten "ilmî manâsı" da olmayan- kısmî Kürtleşme marjinal veya 'geri döndürülebilir' bir tür tarihsel sapma gibi düşünülmekteydi. Yapılması gereken, "kendini Kürt zanneden" bu toplulukların Türk kimliğine ve "Türklüğe mensubiyet şuuru"na geri-kazandırılmasıydı.[4]

4 "Türk-İslâm Ülkücüleri", bu genel çerçeveyi kendi ideolojik bakışlarıyla inceltmeye yönelmişlerdi. *Bizim Ocak* dergisi bu çizginin kontrolünde olduğu sırada,

MHP de, Kürt meselesinin 'barışçı' çözüm yolu olarak, "aslında Türk" olmalarına rağmen "Türklük şuurunun" dışına düş(ürül)müş bu insanların "şuurlandırılmaları" gerektiği fikrini benimsedi. Bu bilinç götürme işi layıkı veçhile yapılırsa, "sun'i millet yaratma" fitnesinin önü alınabilirdi. Hatta ülkücü basında, bu 'biraz uzağa düşmüş', 'ayrıksı' Türk boyunun "Kürt Türkleri" diye tanımlandığı oldu. Kürtleri kendinin idraki dışında ve eğitilmesi gereken bir topluluk olarak çocuksulaştıran bu bakışa destek olarak, 'otantik' ikrarlar imal edildi. 1990'ların başında ülkücü basında bu çeşit 'otantik' beyanlara sık rastlanır. Birazdan Kürtleri aşağılayan ve tenkilci "nihâî çözüm"ü savunan yazılarını aktaracağımız Necdet Sevinç[5]

Güneydoğu'daki millî kültür unsurlarını Cumhuriyet politikalarının tahrip ettiğini savunan eleştirel yazılar yayımlayarak (Mart ve Aralık 1991 sayıları) Kürt meselesindeki ortalama İslâmcı konuma yaklaştı. Bu yaklaşıma göre, Güneydoğu Anadolu'da millî kültürün dil ve soy unsuru dış etkilerle, ama din ve kültür unsuru iç etkilerle tahrip edilmişti. Batılı emperyalist odaklar "bölge insanlarını farklı bir dil konuştuğuna ve ayrı soydan geldiğine inandır"maya dönük propagandası ile "soy/mensubiyet ve dil şuuru"nu yıpratmıştı. Din ve kültür unsuru ise, Batılılaşmanın ve kültür emperyalizminin nüfuzuyla, aslında bütün Türkiye'de olduğu gibi, Güneydoğu'da da millî kültürü zayıflatmıştı. Bu tahribat, "insanımızın henüz milletleşmeyi tamamlayamamışken 1950'lerde demokratikleşme sürecine sokulması ve siyasi hesapların 'millet olma duygusunun' önünde tutul"masıyla kemikleşmişti. Sonuçta, "bugün Güneydoğu'da yaşayan insanların büyük ekserisinin kendisini ayrı bir millet olarak gördüğü" bir noktaya gelinmiştir ve çözüm, "onları ayrı bir topluluk haline getiren süreci tersinden işletmenin politikalarını" ortaya koymak, yani modern anlamda milletleşme sürecini (yeniden) işletmekti. Bu aslında Kürt meselesine has bir çözüm önerisi değildi; ülkücü hareketin -özellikle Türk-İslâm Ülkücülerinin-, Batılı-kapitalist kültür egemenliğine karşı "millî kültür"ün devlete hâkim kılınması doğrultusundaki genel siyasi-ideolojik perspektifiyle bağdaşır. Bu yaklaşım MÇP'deki bölünmeden sonra BBP'ye taşındı; ancak savaşın tırmanmasıyla beraber BBP tarafından da vurgulanmayan, usûlen tekrarlanan bir şiar olarak kaldı.

5 1969'dan günümüze dek ülkücü basında yazar ve yönetici olarak yer alan Necdet Sevinç, had safhada provokatif ve hakaretâmiz 'kalemşörlüğüyle' dikkat çeker. Ideolojik açıdan Türkçü geleneği izler; ırkçı, totaliter-devletçi bir çizgisi vardır, kitabî anlamda faşist denebilecek bir dünya görüşünü yansıtır. Üslûbunda da "avamlaştırılmış'- bir Atsız taklidi görülebilir. Sevinç'in provokatör üslûbu, bizzat ülkücü hareket içinde de provokatörlükle suçlanmasına (hatta "MIT Necdet" diye anılmasına) yol açabilmiştir. 1977'de yayımlanan çok satan risalesi, "eylem kılavuzu" niteliğ'ideki *Ülkücüye Notlar* (Sevinç 1977), MHP yönetimince yasaklanmış, Sevinç uzun bir süre dışlanmıştır. 1991'de *Ortadoğu* gazetesinde yazmaya başlayarak 'rehabilite' olmuş (Öznur 1999 [3]: 465-7), bu gaze-

örneğin, Kürtler adına şöyle bir "aydınlanma" ânını resmediyordu: "Bitlisli, Siirtli, Urfalı, Muşlu, Ağrılı olduklarını söyleyen ve Doğu aksanıyla konuşan okuyucularımız 'Allah Türkeş Bey'den ve sizden razı olsun' cümlesiyle başlayan konuşmalarını 'Biz kendimizi Türk bilirdik. Kürtleri de Türklerin bir boyu bilirdik. Sonra bize etnik metnik demeye başladılar. Özümüzün yabancı olduğuna inanmaya başlamıştık. Boynumuz bükülmüştü' sözleriyle bitiriyor ve 'Yazın, Allah rızası için yazın, biz Türkük' diyorlardı" (*Ortadoğu*, 12.12.1991). Sevinç aynı yazısında Kürtlerin "tam Türk" olmamaklığını da kaydetmeden yapamamıştır!: "Çin'deki, Altaylar'daki, Sibirya'daki, Moldavya'daki müslüman, Hıristiyan ve Şamanist Türkleri kucaklayan Türk milliyetçiliğinin, tarihin sahnesine çıktığımız günden beri bir ve beraber olduğumuz Kürtleri dışlamasına imkân yoktur." (Kürtlerin kendi ağzından Türklüklerini aktardıktan sonra, onları yine de -dost da olsa- ayrı bir kimlik olarak kenara ayırması, inkârcılıkla ırkçı ikrar arasındaki gitgelin sahiden çocukça bir örneği değil mi?) Bir başka örnek, "Kürt Şairi Rozkaanlı Hıdır"a atfedilen şu müsamere şiiridir: "Bana Kürt demeyin/Kurt deyin/Çünkü kurttandır soyum/Oğuzlar'a dayanır boyum" (*Ortadoğu*, 16.3.1993).

Kürtleri Türk 'asıllarına' döndürme stratejisinin cüretkâr bir atağı, Newroz/Nevruz'un sahiplenilmesi oldu. Abdülhalük Çay, ilkin 1985'te yayımladığı kitabında (Çay 1989) Nevruz'u "Türk Ergenekon Bayramı" olarak takdis etmişti. Ortadoğu heterodoks dinî akımlarının ve kültürlerinin müşterek bir senkretik geleneği olan tarihselliğinden yalıtılan Newroz/Nevruz, bu kitapta tamamen Türk mitolojisine özgüleniyordu. Bu ba-

---

tede olduğu gibi daha sonra geçtiği haftalık *Kurultay*'da da ayrıca yönetici konumunda bulunmuştur. Sevinç'in ülkücü hareketin bir 'resmî ideoloğu' olduğu ya da yönetsel temsiliyet taşıdığı söylenemez. Ancak hareketin yayın organlarında düzenli olarak başyazar ya da muadili bir yer işgal etmesi de kuşkusuz boşuna değildir. Sevinç'in söylemi, kuşkusuz doktriner bir Türkçülük temelinde, MHP/ülkücü hareketin resmî dilinde yansımasını bulmayan bir 'sertliği' yansıtması ve/veya tahrik etmesi bakımından önemlidir. 1990'ların ikinci yarısında ülkücü "eğitim"de yaygın biçimde kullanılan *Ülkücünün El Kitabı*'nın da (Yaşarbaş 1996) *Ülkücüye Notlar*'dan uzun alıntılara dayanması dikkate değerdir.

har bayramı tabiatın şenlenmesiyle, Türk'ün diriliş, varoluş gücünü simgesel olarak birleştiriyordu. (Çay, bu bayramı Alevi-Bektaşi ya da Şia çevresinden Türklere mahsus saymanın da yanlış olduğunu vurgulamaktaydı.) 1992 Newroz/Nevruz'unda, ülkücü basın bu "bilimsel" tefsiri alâyişle öne çıkartıı. 21 Mart 1992 tarihli *Ortadoğu* gazetesi, birinci sayfasında sürmanşette bozkurt resmiyle süslediği şu tebriği yayımladı: "Belki 10 bin, belki 5 bin yıldan beri bugün, yeryüzündeki bütün Türk boyları tarafından Ergenekon Bayramı olarak kutlanır. Çin surlarından Kırım'a kadar uzanan engin Türk Dünyası'nda, daha sonra yılbaşı, Bahar Bayramı, Bereket Bayramı olarak da kutlanmaya başlanan bu bayram, çeşitli Türk toplulukları arasında Nevruz, Noruz, Navrez, Navrız, Noyruz gibi isimler almış, alevi ve bektaşilerde dini motifler kazanmıştır. Fakat kutlamaların aslı, Türk Milleti'nin gökyeleli bir bozkurtun önderliğinde Ergenekon'dan çıkışını ifade eder. Kutlu olsun!" Ertesi yıl, 27 Ocak 1993'te MHP MYK 22 Mart'ın bütün yurt sathında "Nevruz ve Ergenekon'dan çıkış bayramı" olarak kutlanmasına karar verdi. İki bin yıldır -ya da meşrebe göre beş bin yıldır- Türk dünyasında kutlanan bu güzel bayram, Türk milletinin millî kültürden uzaklaştırılmasıyla unutulmuştu; akabinde ise Kürtlere "hayalî bir ayrı kültür kazandırma gayretlerinin bir parçası" haline getirilmişti. MHP, 1995'te de Nevruz'un resmî bayram olması için kanun teklifi verdi. O yıl gerçekten de MHP'li entelijensiyanın bu projesi benimsendi, Nevruz resmen bayram ilan edilmese de devlet yetkililerinin katıldığı törenlerle, "eski bir Türk geleneği" olarak fiilen resmileştirildi. Bu uygulama izleyen yıllarda da devam etti; sonradan tavsasa bile özellikle 1995'ten sonra birkaç yıl, artan bir propaganda faaliyeti eşliğinde "millî Nevruz" kutlandı. (Bu sıralarda -örneğin MHP Kayseri milletvekili Seyfi Şahin tarafından-, PKK'yla özdeşleştirilen ve o renk kıyafet giyenlerin baskı görmesine hatta bir ara Güneydoğu'da trafik lambalarındaki yeşilin maviye çevrilmesine yol açan sarı-kırmızı-yeşil'in de "Türk renkleri" olduğunun iddia edilmesi, "hoş"tur!) MHP ve Ülkü Ocakları da "Nevruz: Ergenekon'dan Çıkış Bayramı" etkinliklerini her yıl

sürdürdüler. 2000 Mart'ında Iğdır'da yapılan resmî Nevruz töreninde, iktidar ortağı olan MHP'den 2 bakan ve 11 milletvekili boy göstererek bu ritüele verdikleri önemi göstereceklerdi. Dikkat edilmesi gereken nokta, MHP'nin Nevruz'u Türkleştirme hamlesini, Kürt meselesinde yumuşama belirtilerinin ortadan kaldırıldığı ve "düşük yoğunluklu savaş" stratejisinin yürürlüğe konduğu 1992 yılında yapmasıdır; burada dönüm noktası da bizzat 1992 Newroz olaylarıdır. PKK, 1990'ların başında etnik ve dinî menşei karışık olan bu senkretik geleneği Kürtlere özgülemiş, yerel Newroz folklorundan farklı bir yeni kutlama geleneği inşa etmiş; böylece Newroz'u bir ulusal isyan günü olarak popülerleştirmişti. 1992 Newroz'u, gerek PKK gerek Kürt meselesinde askerî çözümü yöneten ve tırmandıran asayiş aygıtı tarafından, çok öncesinden bir 'boy ölçüşme' günü hüviyeti kazanmıştı ve gerçekten PKK ile devletin 'otorite'sinin en yoğun biçimde karşı karşıya geldiği andı (İmset 1993: 345 vd.). Newroz, izleyen yıllarda da bu dramatik işlevini korudu, "millî güvenlik" takviminin önemli bir muayyen günü oldu. MHP'nin bu konjonktürde ve "Kürt intifadası"nın simge-günü işlevi görürken Newroz/Nevruz'a 'el atması', provokatif bir girişimdi. Bu provokasyonun devletle eşgüdümlü olarak yürütülmüş olması da anlamlıdır. Bu arada, ülkücü-milliyetçi çevrelerde, "Bölücü örgütün istismarına karşı [Türk Dünyasının] kendi öz bayramını yeniden devlet himayesine alan bir tepki anlayışı[nı] son derece yanlış" bulan eleştiriler de dile getirilmiştir (Yeniçeri 2001: 97).

1990'ların ortalarına doğru, MHP ve ülkücü hareket bünyesinde Kürt kimliğinin inkârından düşmanlaştırıcı bir ikrara geçişin belirtileri çoğaldı. Kürtlerden pekâlâ ayrı bir kimlik unsuru, ayrı bir etni olarak söz eden ve açıkça "düşman" olarak varsayan bir dil, yaygınlaştı. Kamu önünde bastırılan iç dilde bu bakış zaten hayli yaygın, hatta muhtemelen egemendi. Nitekim ülkücü yayın organlarında da kendini duyurabiliyordu. Sakarya'dan polis memuru Dursun Saygılı'nın 15 Kasım 1992'de *Ortadoğu*'nun okur mektupları kısmında yayımlanan "Vur Mehmedim vur!" adlı şiiri manidardır: "Karargâh kur Za-

ho'ya/Haddini bildir piç Apo'ya/Maraşlı Ökkeş'e, Antepli Keko'ya/Zafer bizim demeden, gelme VUR." Burada, en hafif tabiriyle bir "bölgecilik" kendini duyurur (bir ara uğruna "ülkü eri destanı" yazılan Ökkeş Kenger/Şendiller'in ismi de kendini kurtaramamıştır bundan!); "Keko" adının "Kürt"ü simgelediği de herhalde Türkiye'de sosyalleşmiş herkesin bildiği bir gerçektir. İzleyen yıllarda, "İslâm'dan, insaniyetten, merhametten uzak, kültürü ve medeniyeti bulunmayan, devleti ve tarihi olmayan, ulularını saymayan, atalarını bilmeyen, kendilerine en büyük zulmü yapan Ermeni ile işbirliği yapan mağara sırtlanı sürüleri"nden (3.4.1995, Sabri Çoksolmaz) bahseden okur mektupları çoğalır. Kürtlerin ırkçı şablonlarla aşağılanması, 1990'ların ortalarında okur mektuplarından köşe yazılarına taşınmıştır. Necdet Sevinç 1995 Mart'ında Kürtçe TV yayını tartışmaları esnasında "zaten çingenenin çalıp kürdün oynadığı devlet televizyonunun da... baraj yıkıldıktan sonra (...) bu langır lungur dilin hoparlörü haline geleceğinden" (*Ortadoğu*, 29.3.1995) söz etmiş; CHP'li Adalet Bakanı Mogultay'dan, Kıptîleri horlayan "şecaat arzederken merd-i Kıptî sirkatin söyler" sözüne atıfla, "merd-i Tuncelili" diye bahsedilmiştir (*Ortadoğu*, 24.8.1995). Necdet Sevinç, 3-9 Ocak 1995 arasındaki bir dizi yazıda -zımnen ayrı bir etni olarak "var" saydığı- Kürtlerin Anadolu'da eskiden beri varolduklarını reddederek bu ülkedeki 'hak' ve 'kıdemlerini' sorgular. Muhsin İdikut Kadıoğlu'nun 13.12.1994 tarihli yazısı, Kürtleri açıkça "başkası" ve "düşman" sayar: "Bu ülkeyi 'birlikte kurduk' masalını birkaç yıldır Türkiye'de anlatanlar, bu ülkeyi 'birlikte kurmadığımızı' kendileri de biliyorlar. Bu ülkeyi birlikte kursaydık cumhuriyetin ilk yıllarında sayısız isyan yaşanır mıydı?" Yine Necdet Sevinç, bir ara devlet yetkilileri arasında ilgi görmüşe benzeyen, Kürtlerin yaşadığı yerleri öz-Türklerle iskân etme önerisini ortaya atar: "Güneydoğu sorununu bizi ebediyen rahatsız etmeyecek şekilde çözümlemek istiyorsak, işsiz güçsüz, aç, perişan ama devletine bağlı, ama vatansever, ama bayrağının altında yaşamayı en büyük şeref sayan 8.5 milyon orman köylüsüyle, muhtelif Türk devletlerinde sürgün hayatı yaşayan 800 bin

Ahıska Türkü'nü en az 100 bin kişilik kitleler halinde Güneydoğu'da ve Genelkurmay Başkanlığı'nın uygun göreceği yerlerde iskân etmek gibi bir mecburiyetimiz var demektir" (*Ortadoğu*, 3.12.1995). Keza doğum kontrolü politikasına "birleştirici kitleyi azaltıp, ayırıcı kitleyi çoğaltarak bölücülüğe hizmet ettiği" (örn. Ömer Lütfi Mete, *Ortadoğu*, 8.4.1992) gerekçesiyle karşı çıkmakla da, Kürtlerin topyekün bölücü/düşman bir 'kavim' olarak varlığı ikrar edilmiş olmaktaydı.

Kuzey Irak'ta "Körfez Savaşı" sonrası Birleşmiş Milletler denetimine giren bölgede Kürt gruplarının otoritesinin güçlenmesi ve ABD'nin himayesinde bir "Kürt devleti" ihtimali MHP'lileri tedirgin ederken, Kürt kimliğini düşman olarak algılamalarını güçlendirmiştir. 1992 Ekim'inde, PKK'yla çatışmaya giren Talabani ile Barzani'nin TC yönetimince desteklenmesine sert tepki gösterdiler. 1993 sonu/1994 başında Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti ihtimalinin gündeme yerleşmesi tepkiyi şiddetlendirdi ve Kuzey Irak'ın işgal edilmesi gerektiği söylenmeye başladı. MHP'nin görev süresinin uzatılmasına onay verdiği -ve Muhsin Yazıcıoğlu'yla arkadaşlarının ayrı baş çekmesine vesile olmuş olan- Çekiç Güç'le ilgili homurdanmalar arttı. 1995'te ülkücü basında Kürt devleti girişimlerine karşı Bağdat rejiminin desteklenmesi fikri öne çıktı. Aynı yılın nisanında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kuzey Irak'ta yürüttüğü "sınırötesi" operasyon, Türkiye'nin o bölgedeki nüfuzunu artıracak bir önlem olarak heyecanla desteklendi. İstenen, Türkiye'nin "Irak'a insan haklarını getirmek", "bölgeyi Türk'ün âdil idaresine kavuşturmak" üzere oraya yerleşmesiydi. Telkin edilen stratejik hedef, bu bölgedeki PKK'lı olmayan ama Kürt olduğu için PKK'lılaşmaya açık Kürt nüfusu karşı, çok aşırı bir iyimserlikle 2,5 milyon olduğu iddia edilen Türkmenlere dayanmak, Türkmenleri desteklemekti. Zaten Ocak 1994'te Irak Türkmenlerinin milliyetçi aydınlarından Fazıl Demirci'nin, Kürt otoritelerinin Türkmenlere dönük baskılarından ve Türkmenlere mutasavver bir Kürt devletinde azınlık statüsü öngörülmesinden yakınan açıklamalarını hararetle destekleyen ülkücü basın, "bunu kabul etmek Türklüğü inkâr etmektir" hükmünü vermişti. 1994 Şu-

bat'ında da -12 Eylül'den beri TRT-TV'de resmî milliyetçiliğin otoriter-faşizan çehresi olan Ertürk Yöndem'in *Perde Arkası* programına paralel olarak- ülkücü basında "Türk milletinin vergilerinden Kuzey Irak'a yardım yapılırken o bölgedeki Türkmenlerin aç sefil dolaştığı" teması işlenmişti. Bu canlı "Türkmen politikası" teşviki, MHP'lilerin -Kürt meselesiyle kayıtlı olmayan- etnisist bakışlarının örneğidir.

PKK'nın bulduğu desteği, Kürt sorununu, sosyo-ekonomik gelişme eşitsizliğiyle açıklayan yaklaşım 1990'lı yıllarda 'demode' olmuştu ve sadece resmî politikanın ılımlı bir versiyonu olarak DSP lideri Ecevit tarafından savunulmaktaydı. MHP yine de, özellikle 1990'ların ortasındaki sertleşme devresinde, bu argümanı çürütme gereği duymuştur. Parti yöneticilerinden Yaşar Erbaz'ın 1994 Ağustos'unda yaptığı basın toplantısıyla devletin yılın ilk altı ayında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan tahsil ettiği 7,5 trilyon liraya karşılık buraya 32 trilyon harcadığına dikkat çekiyordu. Böylelikle, bir yandan Güneydoğu halkının "nankörlüğüne", diğer yandan buradaki isyanın sosyo-ekonomik sebeplerle izah edilemeyecek, "maksatlı" ya da manipülasyondan kaynaklanan bir hareket olduğuna dikkat çekilmekteydi. "Öz be öz" Türklerin yaşadığı Orta ve Doğu Anadolu'nun kimi bölgelerin sosyo-ekonomik açıdan çok daha geri olduğuna dair çıkışlar, bu itirazı ırkçı-milliyetçi bir reaksiyonerlikle pekiştirmiştir. 1990'ların ortasında Türkeş'in en yakınında olan Erzurum milletvekili Rıza Mütftüoğlu'nun -GAP'a 'nazire'yle hazırladığı DAP (Doğu Anadolu Kalkınma Projesi) kanunu teklifinin de, "devlete isyan eden Kürtlerin karşılığında Cumhuriyet tarihinin en büyük yatırım projesi"nden faydalanmasındaki "çelişki"yi provoke eden bir yanı vardır.[6]

Yine 1990'ların ortalarında, Kürt meselesiyle Birinci Dünya Savaşı dönemindeki Ermeni Meselesi arasında kurulan paralellik, "Ermeniler"le "Kürtler" arasında topyekûn paralelliğe

6 Müftüoğlu ve on arkadaşının 2 Aralık 1991'de verdiği DAP kanun teklifi gerekçesinde, "GAP'ın... özellikle Doğu Anadolu'nun kalkınması çalışmalarını gölgelediği" belirtilmiştir. Erzurum merkezli DAP'ın şu illeri kapsaması öngörülmüştür: Ağrı, Erzincan, Kars, Bayburt, Gümüşhane, Muş, Bingöl, Elazığ, Tunceli.

inkılâp etmeye başlar: "Dün Ermeniler, bugün de Kürtler". 1992'de, Halkın Emek Partisi'nin (HEP) kapatılması ve milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılarak hapsedilmesi yönündeki milliyetçi kamuoyu baskısı esnasında bu izahat şablonu devrededir. *Ortadoğu* (30.8.1992), "Atın 'Hep'sini Meclis Dışına" manşeti altında şunları yazar: "Meclis-i Mebusan'da da Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasına çalışan nifakçı milletvekilleri aynı tavır ve lisanı kullanıyorlardı. Tebamızdır dediğimiz Rum, Ermeni ve Arap milletvekilleri, Balkan azınlıkları temsilcileri el birliğiyle Osmanlı'yı çökerttiler." Buna bağlı olarak, Ermeni kırımını çağrıştıran imalarla -ki böylelikle resmen "tehcir" olarak kodlanan olayın bir 'tenkil' olduğu ikrar edilmiş olmaktadır-, "kararlı askerî mücadele"nin ötesinde "nihai çözüm" savunusu kendini göstermeye başlar. Aslında nihâî çözümcülüğün daha öncelerden beri dillendirildiğini söylemek gerek. 8.12.1992 tarihli *Ortadoğu*'da, General Mustafa Muğlalı'nın[7] hatırasına bir sayfa ayrılmıştı: "Mustafa Muğlalı bir kahramandı. Bugün de Mustafa Muğlalı gibi vatansever Türk evlatlarına ne kadar çok ihtiyacımız var. Onun gibilerin sayısı çok olsaydı, bu kadar çok havan topu, roketatar içeri sokulmaz, tırlara dur diyebilen idareciler olurdu." İstiklâl Harbi döneminin spektaküler ve kıyıcı "gayrınizamî harp" figürü Topal Osman da ülkücü basında Kürt meselesinde "nihâî ve kesin çözüm" özlemiyle yâdedilmişti: "Hani Türk milleti ölüm kalım günlerini yaşarken Giresun'un nankör Rumları fırsatı ganimet bilip Ticaret Lisesi'ni hükümet konağı haline getirip Rum bayrağı çekmişlerdi de sen yetmiştin. O bayrağı çekenleri de çektirenleri de toplayıp rıhtımdaki şilebin kazanında yaktırmamış mıydın? Yine şimdiki sütsüzlerin iki nesil

7 1943'te 33 Kürt kaçakçıyı 'resen' kurşuna dizdiren General Muğlalı, bu eylemi nedeniyle, 1948'de, çokpartili hayata geçildikten sonra açılan davada hüküm giymiştir. "Muğlalı Olayı", Kürt meselesinde devletin vatandaşın hukukunu koruma titizliği bakımından olduğu gibi, ordu mensuplarının şiddet kullanma yetkilerini keyfî ya da "geniş yorumlayarak" kullanmalarından sorumlu tutulmaları bakımından da istisnâî bir örnek olarak simgeleşmiştir. Muğlalı Olayının resmî Kürt politikası açısından değerlendirmesi için: Beşikçi 1991. Devlet ve asker açısından infialle ele alınışı için: Esengin 1974.

öncesi, o fetret devrinde masum sivil silahsız Türk çocuklarını Erzincan, Sivas köylerinde boğazlamaya başlamışlardı da alayın ile yetişip vahşi hainleri cehenneme göndermiştin ya... Biz mi ne yapıyoruz? Seyrediyoruz Osman Ağa seyir... Devletimizi yıkmaya azmetmiş cani ve katillerin insan haklarını, demokratik haklarını savunuyoruz" ("Topal Osman Ağa'nın ruhuna açık mektup". Trabzon'dan M. Selçuk Kömürcüoğlu'nun okuyucu mektubu. *Ortadoğu*, 10.12.1993). Bu sözler 'yetkili' ağızlardan çıkma değildir, ancak ülkücü yayın organlarınca çoğaltılması önemsiz değildir; ayrıca, ülkücü/MHP'li tabanın, "dışarıya karşı" dillendirilmeyen 'anonim', yaygın kanaatleri yansıtmaları bakımından dikkate değerdirler. MHP'li akademisyenlerin en 'açıksözlülerinden' olan, Erciyes Üniversitesi profesörü Tuncer Gülensoy -ki taşra üniversitelerindeki ülkücü "akademisyen" kadrolaşmasının "seçkin" bir figürüdür-, 22.2.1994'te *Ortadoğu*'da yayımlanan yazısında görece 'ılımlı' bir nihâî çözüm önerisi getirmiştir: "Yüzlerce yıl nenesinin, anasının, bacısının namusunu, şerefini koruyan; yüzlerce yıl kendilerini eğiten, okutan; doktor, hakim-savcı, subay, öğretmen, mühendis, sanatçı yetişmesi için milyarlarca lira harcayan, seçme-seçilme hakkı verip milletvekili, bakan, hatta cumhurbaşkanı yapan bir millete, TÜRK MİLLETİ'ne silah çekip, onu en zorlu günlerinde arkadan vuran bölücülere sesleniyorum. (...) Zaman zaman sizlerden bazılarının MEHMETÇİK tarafından vurulmuş leşlerinize bakıyorum da, hiçbirinizin ne TÜRK ne de KÜRT olmadığınızı görüyorum. Sizler birer 'canavar'sınız, hayvan bile değilsiniz. Hayvan olsaydınız, en azından karnınız doyunca öldürmezdiniz. Sizler birer kan içici, nesli kurutulması gereken, insanlık düşmanı yaratıklarsınız. Ya sizin gibi itlerin peşinden giden kadın ve kızlara ne demeli. Sizin gibi yaratıkların altına yatabilen o fahişelerin de sizler gibi olduklarını görünce iğreniyor, tiksiniyorum. (...) Kendisine KÜRT adını takarak, Türkiye'yi yangın yerine çeviren bu hainler yaptıklarının cezasını mutlaka çekmelidir. Ne mi yapmalıdır? Her şeyden önce, Ermeni-Rum-Yahudi gibi bunlar da azınlık statüsüne alınmalı; seçme-seçilme, askerlik hakkı ve-

rilmemelidir. ABD Anayasası'nda olduğu gibi hiçbir devlet hizmetinde de görevlendirilmemelidir. Yapılacak başka bir şey kalmamıştır." Hayvandan aşağı bir mahlûk olarak aşağılanan düşmanı "kendine Kürt adını takan" ifadesiyle ya da etnik kimlik değil siyasî pozisyon belirten "bölücü" sıfatıyla muğlaklaştırarak, açıkça Kürtleri hedef almaktan kaçınıyormuş gibi yapan bu lâstikli dil; sözkonusu dönemde, pekâlâ Kürtleri kastettiğini saklayamayacak kadar galizleşmiş, bayağılaşmıştır.

Bu örneklerde dile gelen düşmanca hıncın, tenkil/kırım arzusunun, ülkücü tabandaki, sadece ülkücü tabanda da değil, o tabanın etkileşim içinde olduğu geniş bir popüler kamuoyundaki 'gayrıresmî' hissiyatı yansıttığını düşünmeliyiz. Ülkücüler ve MHP, resmî söylemin "Kürt kökenli vatandaşları" PKK'dan şeklen ayırdeden ihtiyat payını iyice azaltıp 'şekli' hale getirmiş, aşağılayıcı ve kindar bir bakışı teşvik etmiş, nihâî çözüm fantezilerini dillendirerek toplumca hazır olunan, normal karşılanan şiddetin dozunu yükseltmiştir.

İç savaş tehdidinin algılanma biçimi - "Ya devlet başa ya kuzgun leşe"

1980'ler/90'lar dönümünde Kürt meselesinin aldığı boyutlar, bir asayiş meselesinin ya da herhangi bir politik kutuplaşmanın ötesine geçmiş, ülkede Türk ve Kürt toplulukları arasında bir iç savaş tehlikesini düşündürtmeye başlamıştı. Türk milliyetçiliğinin benimsendiği vasatta zımnî bir ayrım gözlenebiliyordu: Bu tehlikeyi önleyecek toplumsal-millî "sağduyu"yu referans gösteren ve bir iç savaşın bu ülkedeki bütün insanlar için felâket olacağını vurgulayanlar ile; Türk halkının millî duygularının galeyana gelmesiyle oluşacak bir iç savaş ortamını, sadece 'karşı tarafa' değil, hükümete ve devlete hitaben neredeyse 'gözdağı' havasında hatırlatanlar arasındaki ayrım. Örtük, muğlak, kimi durumda da geçişken olan bu ayrımın ikinci yakasında yer alanlar, olsa olsa usûlen bir fecaat olarak andıkları iç savaş ihtimalinden, millî refleksin dizginlerinden boşanacağı bir 'arınma' ânının çağrışımlarıyla bahsedebiliyorlar-

dı. Tahammülü tükenen milletin bastırılmış hıncını, intikam arzularını, hakiki duygu ve düşüncelerini serbestçe açığa vuracağı ve düşmanları hem de onları hoşgören hainleri ezip geçeceği bir vuslat olacaktı bu ân. Bu algılamanın ve tutumun en bariz örnekleri, ülkücü harekette görülmüştür. MHP içindeki ve dışındaki milliyetçi ajitatörler, öncelikle ülkücü hareketi 'işlemişler' ve orada yankı bulmuşlardır.

İç savaş tehdidiyle ilgili sözkonusu tehditkâr imâlar, esas itibarıyla devleti 'devletliğini bilmeye' yani tavizsiz bir sertliğe çağırmaya dönüktü. Yoksa, iç savaş ânında boşalacak olan millî öfke, devletin elini kolunu bağlayanlara da yönelirdi: "Meclis'teki tüm partiler, PKK bayrağıyla donanmış olarak kürsüye çıkabilen bu iki yaratığa tepki gösterdiğine göre hareketsizliğinizi anlamakta zorluk çekiyoruz. Yoksa halk mı gelip dokunulmazlıklarını kaldırsın bunların? Fakat bu işi halka bırakırsanız, bakarsınız halk, Türk'ün onurunu korumaktan âciz vekillerine de fena dokunabilir" (Necdet Sevinç, *Ortadoğu*, 9.11.1991). Necdet Sevinç, Menemen'de isyan çıktığı haberini alan Atatürk'ün, "'Bu soruna en kısa zamanda demokratik bir çözüm arayalım, bir komisyon kurup, olayın sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel temellerini inceleyelim' falan gibi hiçbir mânâ ifade etmeyen kaçamaklara sığınmadan", İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya "net ve kesin" bir emir verişini -ve o (gûyâ!) emri- ibretle anar: "Menemen'i yak!" "Bütün sorumluluğu üstlenen ve devlet adamının cesaret ve kararlılığını ifade eden bu emir", "bir devletin varoluş prensibidir!" (*a.g.y.*, 10.11.1991). Ülkücü hareketin Kürt meselesindeki tutumunu özetleyen, öteden beri mistik bir sevgi duydukları slogan: "Ya devlet başa ya kuzgun leşe"dir. Devlet, iç savaşı ve daha beterini önlemek için, aman vermemeli, "fitne"nin kökünü kurutmalıdır buna göre - iç savaşın ya da daha beterinin sebebiyet vereceği fecaate denk bir telefata da yol açsa, böyle yapmalıdır. Yoksa "millet" taş üstünde taş koymayacaktır.

MHP'nin 'resmî' tutumuna da, 1993 sonbaharından itibaren, "devlet başa" prensibi damga vurdu. Türkeş, askerî çözümü artan şiddetle savunmaya ve 'teknik' düzeyde öneriler dile ge-

tirmeye başladı. 28 Eylül 1993'te Türkeş, Aksaray MHP il merkezindeki konuşmasında "istesinler 2-3 kişilik bir tim göndererek Apo'nun kellesini getirteyim" dedi. Bu demeç, "Türkeş'e yetki versinler bu işi çözsün... verseler çözecekmiş" efsanesini oluşturacak kartopunu yuvarlamıştır.[8] 1994'ten itibaren MHP sözcüleri "terörü bir yıl içinde bitiririz" formülünü habire tekrarlayarak bu efsaneyi büyüttüler. Türkeş, "kararlılık" yanında "işbilirliğini" de göstermek maksadıyla "özel savaş" teknik ve taktiğinden bahseden açıklamalar yaptı. "Gerilla mücadelesi verecek özel bir teşkilatın kurulması gerektiğinden" söz etti (*Akis*, 14-20 Kasım 1993). MHP zaten 1993 Temmuz'unda bir "Türkiye Güvenlik Araştırmaları Kurumu" kurulması için yasa önergesi vermişti. Önergeye göre bu kurum çerçevesinde oluşturulacak güvenlik birimi "kamuoyunu güvenlik ve terör konularında duyarlı hale getirmek için çeşitli faaliyetler organize etmek" gibi muğlak tanımlı bir yetkiyle sadece Başbakan'a sorumlu olacaktı. Türkeş 100 bin kişilik özel bir anti-gerilla ordu ve özel istihbarat birimiyle, devasâ bir askerileştirme stratejisini savunmakta; bu stratejinin emrine koşacağı "sosyoloji, ekonomi, psikoloji, halkla ilişkiler uzmanları"ndan bahsederek, militarist tasarımına "ilmî" bir hava veriyordu. 16 Şubat 1994'te bir özel televizyon kanalına verdiği demeçte kısmî seferberlik ilanı talep etmiştir!

Asker cenazeleri, PKK karşıtı gösteriler, Kürtlere saldırılar

1990'ların başında iç savaş tehdidiyle, Türk-Kürt gerginliğinin kitleselleşmesi tehlikesiyle ilgili kaygılananların büyük kısmı, bu yönde bir tırmanışta ülkücülerin provokatör ya da katalizör rolü oynayabileceğinden endişe ediyorlardı. Ülkücüler, böyle bir gerginlik ve kutuplaşmaya yatkın bir vasat teşkil etmekteydiler (Can, 1992). İzleyen on yıllık dönemde, ülkücü

8 İzleyen günlerde ülkücü basın "Meclisin kendi içinden veya dışından 'Turk devlet adamı' diyebileceğimiz bir şahsı 'başkomutan' seçmesini" (*Ortadoğu*, 25.10.1993) önerecektir.

grupların bu doğrultuda kâh rutinleşen kâh anlık parlayan birçok eylemi oldu. Toplamda değerlendirildiğinde, ülkücülerin bu eylemlerinin bir iç savaş stratejisini izlediğini ve Kürt karşıtı bir kıyımı teşvik eder istikamette geliştiğini iddia etmek, doğru olmayacaktır. Eylemlerin 'dozu', ki bu dozun belirlenmesinde kendiliğindenlik/spontanite yanında elbette yetkililerin (hem devlet hem MHP yetkilileri) kararları da rol oynamıştır; genellikle linç teşebbüsü aşamasından ileri gitmemiştir. Ancak bu eylemlerin PKK'lı-Kürt ayrımından bağımsız olarak bütün Kürtler üzerinde bir tehdit atmosferi yarattığı, böylelikle toplumsal hayatta Türk-Kürt ilişkilerini gerdiği, açıktır. Ülkücülerin PKK karşıtı gösteri ve eylemleri, "ya devlet başa ya kuzgun leşe" sloganının gözdağı vermeyi de içeren mantığını cisimleştirirken; "PKK'lı" ile "Kürt" arasındaki 'resmî' ayrımın inceliğini de göstermiştir.

Ülkücülerin PKK karşıtı ilk belirgin sokak eylemi, 1991 Kasım'ında Kayseri'de oldu. Kasım ortasında ülkücülerin yönetimindeki Erciyes Üniversitesi Öğrenci Derneği'nin düzenlediği PKK'yı protesto toplantısında dernek başkanı Şenol Uğurlu "Bizim artık sabrımız taşmıştır. Herkesi duyarlı ve tepkili olmaya çağırıyoruz. Askerimize hainçe uzanan elleri mutlaka kıracağız" dedi. Aynı ay şehre gelen dört askerin cenazesinde ülkücülerin önderlik ettiği on bin kişilik bir yürüyüş yapıldı. Kayserispor-Malatyaspor ve Kayserispor-Diyarbakırspor maçlarında ülkücü grupların baş çekmesiyle "şehitler ölmez" ve "en büyük Türkiye" sloganları atıldı; "Kürt takımı" olarak zımnen PKK'yla özdeşleştirilen Diyarbakırspor'un otobüsü taşlandı. Bu protestolar sırasında 'yetkililer', özellikle polis, ülkücüleri destekleyen bir tutum izledi. Hatta cenaze yürüyüşünde polis kalabalığın toplanmasına bizzat katkıda bulunmuştu. Şunu da unutmamak lâzım ki, öncü grubunu MHP/ülkücülerin teşkil ettiği bu gösterilere geniş kalabalıklar katılmakta ve böylelikle MHP'nin çekim alanına girmekteydiler. Aralıklarla, iniş çıkışlarla yaklaşık on yıl sürecek bir kampanyanın şablonu, Kayseri'deki bu eylem dizisinden okunabilir.

İzleyen yıllarda, asker cenazelerini PKK karşıtı gösterilere

dönüştürmek, MÇP/MHP'nin ve ülkücülerin yerel örgütleri nin rutin faaliyeti haline geldi. Parti yönetimi Şubat 1992'de "içimizdeki düşman askerlerine karşı", "vatan ve millet için yani bizim için canını veren Şehitlerin cenazelerine onbinler, yüzbinler olarak katılmalıyız" çağrısında bulunmuştu. 1993 sonlarında bu protestolar valilikler ve "siyasi parti il başkanlıklarınca" düzenlendiği duyurulan yarı-resmî bir hüviyete kavuşturulduğunda da, bu geçici uygulama, gösterilere fiilen damgasını vuran MHP'nin cenaze-mitinglerdeki hegemonyasının pekişmesine yaradı. Şehit fotoğraflarıyla, Türk bayrağına sarılı veya asker kıyafeti giydirilmiş çocuklarla, kayıpların acısının intikam arzusu ve öfkeye dönüştürüldüğü heroik ve patetik bir atmosferin oluşturulduğu bu gösterilerde, üç hilâl, bozkurt işaretleri ve "Ya Allah Bismillah Allahüekber" sloganlarıyla MHP kesin ev sahibiydi. Gözde sloganlar, "Kahrolsun PKK", "Türkiye Apo'ya mezar olacak" ve "şehitler ölmez, vatan bölünmez" olmuştur. HEP-DEP-HADEP silsilesine karşı da "PKK Meclis'ten dışarı", "DEP'i tepmeyeni tepeceğiz" gibi konjonktürel slogan modaları da geçmiştir. 1990'ların başlarında bağırılan "Türk-Kürt kardeş, PKK kalleş" sloganı sonraları kayboldu. Bu gösteriler konjonktüre bağlı olarak zaman zaman HEP-DEP-HADEP binalarının, bazen sosyal demokrat partilerin hatta (MHP hariç) bütün partilerin, bazen de Kürt topluluklarının hedef alındığı yürüyüşlerle noktalanıyordu.

1990'ların ortalarında bir ara cenazelerin politize edildiğine dair şikâyetler dile getirilince MHP yönetimi buralarda üç hilâlli bayrak teşhirini menettiyse de bu geçici oldu ve herkes bu gösterilere MHP'nin damgasını vurduğunu bildi. 1995 genel seçimlerinden birkaç ay önce CHP lideri Deniz Baykal'ın asker cenazelerine CHP bayraklarıyla katılmaktan söz etmesi de - birçok Baykal teşebbüsü gibi- bir halkla ilişkiler gevezeliğinden ibaret kaldı;[9] cenaze-mitingler, başka bir renge büründü-

9 Bu gösterilerin MHP'ye popülarite ve meşruiyet kazandırdığına ilişkin yorumlar, "sol-Kemalist" cenahta "önlem" alma arayışıyla "cenazelere biz de sahip çıkalım" tasarısını doğurmuştu. *Cumhuriyet* yazarı Toktamış Ateş, basın ve "enteller" tarafından yayılan ordu ve askerlik düşmanlığı sonucunda cenaze

rülemeyecek kadar katı bir şekilde MHP'lilerce biçimlendirilmiş, kalıplanmış bulunuyordu. Askerî yetkililerin de, basına yansıdığı kadarıyla yerel komutanların partî simge ve sloganlarının kullanılmamasını ikaz ettiği birkaç istisnaî vaka hariç[10] -ki bu istisnaların varlığı genel eğilimi büsbütün sorgulamaya açık kılmaktadır-, bu cenaze-mitinglerle ilgili rahatsızlık belirtmemiş olması gözden kaçırılmamalıdır. Böylece ordu, evlâtlarını yitiren insanların acılarının, tepkilerinin MHP/ülkücüler tarafından içine oturtulduğu anlam ve imge haritasını resmî millî inşaî kodu olarak teyit etmiştir.[11]

Cenaze-mitingler rutinleşirken, ülkücüler, o zamana dek 'erkek kültürü' içinde karnavalesk bir karakteri olan asker uğurlamalarında da boy gösterdiler. Geleneksel olarak bir tür ergenlik/büyüme töreni anlamı taşıyan bu uğurlamaları da yerel ülkücü gruplar bayraklarıyla, sloganlarıyla siyaseten temellük ettiler. Ergenlik/büyüme ritüelinin açığa çıkardığı erkek-çocuksu

---

törenlerinin MHP'ye kalmasından yakınarak, başta CHP olmak üzere Atatürkçü solcuların bu törenlere katılarak şehitlere sahip çıkması gerektiğini yazmıştır (*Cumhuriyet*, 2.12.1993 ve Ateş, 1995: 85-7).

10 Örneğin, Erzurum-Aşkale'deki asker uğurlama töreninde bir albayın MHP bayraklarının açılıp "Aşkale Ovası, bozkurt yuvası" tezahüratı yapılmasına tepki göstererek, "Bu tören halkın törenidir, partî bayrakları açarak propaganda yapmakla hiçbir yere varamazsınız" demesi... *Radikal*, 26.2.1997.

11 Şehit kültünün, şehitlik mitolojisinin, kaybedilen canın anlamını yüceltterek, aşkınlaştırarak, ister dinî ister lâdinî çerçevede, özellikle sırasız/olağandışı ölümlerle duygusal olarak başetmeye yardım ettiği şüphesizdir. Ancak şehitlik ritüelinin yaşanan kaybı açıklama iddiası ifrada vardığında, acıyı sindirmeye, üstüne düşünmeye ve "gidenin gittiği" hayatın devamını tahayyûl etmeye yönelik *yas emeğinden* alıkoyduğunda, ardakalanları hayat karşısında büsbütün güçsüzleştirir; denebilir ki onları şehitlerinin uzantısına indirger. Şehitlik mertebesini bir şeref, bir ayrıcalık olarak vurgulayan söylem, yas emeğinden menedicidir. Keza sözünü ettiğimiz gösterilerin dikte ettiği inşaî kodu, şehit yakınlarıyla dayanışmaya, duygudaşlığa girmekten çok, onları araçsallaştırıcıdır. Kolektif bir duygusal körelmeye varır bunun sonucu. Şehit annelerinin yaşadığı travmayla ilgili bir inceleme hakkında bkz. Filiz Koçali, "Her şey bir törenden ibaret", *Pazartesi* 47 (Şubat 1999), s. 10-11. Bu söyleşiye de konu olan tez çalışması, şehit yakınlarının yaşadıkları kayıpların travmasını atlatmakta, benzeri travmatik kayıplar yaşayanlara göre daha büyük zorluklarla karşılaştıklarını, kendilerini daha fazla yalnız hissettiklerini ortaya koyuyor (Tuba Özpolat Olgun, "Travmatik Kayıpların Ardından Gelişen Yas Sürecini Belirleyen Etmenler", İstanbul Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı Uzmanlık Tezi, İstanbul 1999).

saldırgan coşku, bu gösterilerle bir "millî refleks" kalıbına dönüştü. Stadyum tezahüratlarından uyarlanan "Caney, caney, caney/İşte meydan ey/Delikanlı Apo/Nerdesin haney", "Ölmeye ölmeye ölmeye geldik/PKK'yı mezara gömmeye geldik" gibi sloganların bağırıldığı, asker adayının bindiği otobüs kalkarken toplu İstiklâl Marşının okunduğu ve çevredeki herkesin buna katılmaya zorlandığı uğurlamalar, öncelikle askerliğin ve savaşın güzellenmesine yarıyordu elbette. Ülkücü basın, "Kayseri 37 şehidi az görüyor" gibi haberlerle, bu güzellemeyi beslemekteydi.[12] Askerlik ve savaş bir "görev" ya da "fedakârlık"tan öte bir "düğün", zevkle katılınacak bir "şenlik" gibi tahayyül ediliyordu - ki faşist ideolojinin alâmetlerindendir bu. Asker uğurlamalarındaki şenlik manzarası, ülkedeki savaşın malolduğu ağır bedelleri, tutulacak yasını talîleştirmeyi, bu savaştaki "zafer"lerin, sahip olunan gücün 'keyfine' varmayı telkin ediyordu.

Gösteri şablonunu tasvir ettikten sonra, ülkücülerin resmen/ismen PKK'ya ama fiilen Kürtlere karşı gösteri ve eylemlerinin takvimini ele alalım.

1992-93 yıllarında, "düşük yoğunluklu savaş"ın gelişmesine paralel olarak, bu gösteriler yoğunluk ve saldırganlık bakımından doruğuna çıkmıştır. Gergin 1992 Newroz/Nevruz'u arefesinde ve sonrasında Kürtlerin başkına hazırlandığı, seyyar tezgâhlarının altına kaleşnikofların gizlendiği "Nevruz günü Kürtlerin Türk bayrağının üzerine içki sofrası kurup dansöz oynattıkları" gibi rivayetlerle, birçok şehir ve kasabada tansiyon yükseltilmişti. Bu şartlarda cenaze-mitingler öfke patlamalarına vesile oldu. Örnek olarak 1992 sonbaharında Karadeniz'deki cenaze-mitingler dikkat çekicidir. Trabzonlu Asteğmen Coşkun Davulcu'nun cenazesinde toplanan büyük kalabalık, Davulcu'nun torpili olmadığı için Şemdinli'ye gönderildiğini söyleyerek 'büyüklerin' çocuklarının askere gitmeyişine

12 Askere şenlikle gitmenin Türklere özgü bir gelenek olarak yüceltildiği sıralarda, *Ortadoğu* yazarlarından Yunus Buğra Yılmaz'ın (4.8.1993), onyıllarca süren savaş ve seferberlikten sonra 1930'larda ailelerin evlâtlarını askere göndermekten kaçınır olduğunu, yorgunluğun ve yılgınlığın asker kaçaklığını büyük boyutlara vardırdığını hatırlatıp bugün de benzeri yılgınlık eğilimlerine dikkat çekmesi ilginçtir.

tepki gösterdi, "Türkiye'nin fedaisi Karadeniz mi?" sloganını bağırdı. 'Yukarıdakilerin' duyarsızlığına yönelen bu popülist tepki, kolaylıkla PKK'ya, HEP'e ve doğrudan Kürtlere yönelik bir öfkeyle içiçe geçmekteydi: "Dişe diş kana kan, HEP'lilere idam", "Karadeniz Kürtlere mezar olacak." Bu büyük gösteride Güneydoğululara ait dükkânlar taşlandı, insanlara küfür yağdırıldı. Kürtlerin yoğunlaştığı Çömlekçi semtindeki mevsimlik inşaat işçileri saldırıya uğradı. O günlerde MÇP Trabzon milletvekili Koray Aydın ve il yöneticileri HEP milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılması ve HEP'in kapatılması için imza kampanyası başlattılar. 20 bine yakın imzacı arasında SHP'li Belediye Başkanı Atay Aktuğ da eksik değildi. 1992'de 'sembolik' saldırılar yanında, Kürt topluluklarını o mahalden 'sürme' girişimleri de başladı. Bu provokasyonlar Fethiye ve Turgutlu'da ileri gitti. 24 Eylül'de bir kahvehanede Kemal Sunal'ın "Şabaniye"sini seyretmek isteyenlerle başka bir kanalda PKK'nın karakol baskınına ilişkin belgeseli seyretmek isteyen Kürt gençleri arasında çıkan kavgada önce iki Kürt genci, ardından aynı kahveye gelen HEP yöneticileri dövüldü. 25 Eylül'de asker cenazesinde yapılan 8 bin kişilik yürüyüşten sonra HEP ilçe merkezindekiler ve öldürülen erin köyündeki Kürt aileler tehdit edildi. Ertesi gün ilçe garajında alkollü olduğu söylenen gençler birkaç gün kimlik kontrolü yaptılar ve Güneydoğu doğumluları dövdüler. Kürtlerin bulunduğu mahallelere benzeri saldırılar oldu, HEP ilçe başkanının evi yakıldı, Kürt seyyar satıcıların tezgâhları tahrip edildi. 1 Ekim'de HEP ilçe merkezine bomba ihbarı yapıldı. Bu sırada polisçe indirilen HEP tabelasının bir daha asılmasına izin verilmedi. Bu olaylardan sonra 1500 civarındaki Kürt nüfus Fethiye'den göçmeye başladı. Bu kampanya sırasında yerel *Billur Fethiye* gazetesinde yayımlanan duyuruda "Bu toprağın nimetlerinden faydalanıp bu toprağın bütünlüğüne göz dikenleri affetmeyeceğiz" deniyordu. Bu ilanın ipucu verdiği üzere; Ege ve Akdeniz bölgelerinde -her zaman Fethiye'deki boyutlara varmayan ama yaygın- uyanan ve özellikle ülkücülerce teşvik edilen husumette, bir tür refah şovenizminin de payı vardı: Yöre eşrafı

Kürtleri yerleşik zenginliği istismar eden alt sınıflar olarak da tekinsiz buluyor, bu tepki Kürtlerin geriliğine/"kıroluğuna" dönük kültürel horgörüyle de birleşiyordu.

29 Kasım 1992'de Alanya'da bir erin cenazesinde PKK lehine slogan attığı iddia edilen iki kişi linç edilmek istendi, Kürtlere ait 10 işyeri tahrip edildi. 1993 Temmuz ortasında Çanakkale'nin Ezine ilçesinde, bir grup şoförün gittikleri otelin pavyonunda hesap anlaşmazlığı nedeniyle Kürt garsonlarla kavga etmesi, "etnik gerilim"e dönüştü. Yakınlarda Güneydoğu'dan iki asker cenazesinin geldiği kasabada beş bine yakın insan "Kürtler dışarı" vb. sloganlarla oteli kuşattı. Otelden göstericilere av tüfeğiyle ateş edildi, göstericiler otele molotof kokteyli attılar. Vali topluluğu zorlukla sakinleştirdi. Ezine Belediye Başkanı, iki yıl önce Kürt bir işçinin keçiye tecavüz etmesi ve peşinden işlenen cinayetler üzerine gerginleşen Bayramiç'ten buraya göçen 20 Kürt aileye yer vermekle suçlandı.[13] Kasım 1993 başında Muş'tan göçe mecbur olan 7 Kürt aile, akrabalarının 1988'den beri oturduğu Denizli'nin Tavas ilçesine sokulmadılar. 300 kişilik bir grubun protesto gösterisi üzerine kaymakam köylüleri başka yere gitmeye 'ikna' etti.

1993'te kitlesel Kürt göçü alan Adana, Mersin, Antalya'da gerginlik ve husumet gözle görülür haldeydi. 1993 sonlarında öldürülmüş bulunan JİTEM'ci Cem Ersever'in Mersin'de bir "Türk milis gücü" örgütlediğine dair "duyumlar"dan bahsediliyordu. Bu işe, PKK'nın 1993/94'te Mersin ve Antalya'yı şehirlere 'taşınmak' için pilot bölge seçtiği istihbaratı üzerine girişildiği söyleniyordu. Mersin'de olağanüstü bir sivil silahlanma gözleniyor, gerilim ticaret hayatında ve ihalelerdeki rekabetle de birleşiyordu. 1990'larda, Kürtlerin yoğunlaştığı kenar mahalleler, polis baskısıyla kısmî bir özerkliğin geriliminde tam anlamıyla gettolaştı.

---

13 Bayramiç ("keçi") olayı, taşrada Türk-Kürt gerginliğinin yaşanma tarzına dair önemli bir vakadır. "Yerli" halkın kamuoyu önderleri, Kürtlere karşı açık-belirtik bir dışlayıcılık serdetmemekle birlikte, onların "kendi topraklarına dönmesini" istemektedir. Bu olay ve 1990'ların gergin ortamında Türk-Kürt beşeri ilişkilerine dair gözlemler için bkz. Kılıç 1992.

Doğu Anadolu da tehlikeli bir gerginlik merkeziydi. 2 Kasım 1992'de Iğdır'da Türkiye'nin Kuzey Irak operasyonunu protesto etmeye dönük 500 kişilik gösteri polis tarafından dağıtıldıktan hemen sonra Türk bayraklarıyla yapılan karşı gösteri ve iki grup arasındaki çatışmada 7 kişinin yaralanması, tedirgin edici bir sinyaldi. 1993 Ekim'indeki Erzurum olaylarında, şehirdeki küçük Kürt topluluğu ciddi bir toplu linç tehdidiyle karşı karşıya kaldı. Bu olaylar, 30 Ekim'de Pasinler ilçesinin Çiçekli köyünde beş kişinin öldürülmesiyle başladı. Bu haberin gelmesi üzerine akşam Erzurum'da ülkücülerin öncülüğünde kitlesel protesto gösterisi düzenlendi. "Kana kan intikam" sloganı atan öfkeli kalabalığı yatıştırmak amacıyla vali ve devlet erkânı bu yürüyüşe iştirak etti. DEP binasına saldırılar oldu. Ardından on beş bini bulan kalabalık Kürtlerin oturduğu Mahallebaşı mahallesine doğru yürüyüşe geçti. "Kürtler dışarı" vb. sloganlar atan kalabalığı polis ve asker barikatları zorlukla durdurabildi. Vali Oğuz Berberoğlu "Silahıyla üniformasıyla PKK'nın üzerine gidecek yürekli Dadaşım için gerekli teçhizatı sağladık" gibi sözlerle halka bin silah dağıtacaklarını duyurarak kalabalığı 'yatıştırmaya' çalıştı. Vali, kalabalığı suyuna giderek yatıştırma gayretini "Ne yazık ki memleketin içinde düşmanlar var. Okuyorsunuz, bütün gazeteler devletle PKK'yı masaya oturtmaya çalışıyor" demeye kadar vardırdı! Kalabalığı ancak yerel din büyüğü -MHP'ye yakınlığı bilinen- Naim Hoca ile MHP Erzurum milletvekili Rıza Müftüoğlu ve İl Başkanı Cezmi Polat'ın konuşmaları gerçekten yatıştırabildi. Erzurum Emniyet Müdürü Natık Canca "onlar sayesinde olay çıkmadığını" söylediği MHP'den sitayişle söz etti. (MHP'nin kendi seferber ettiği kitlenin kontrolsüzleşmesine, sınırı aşmasına karşı tek çare olarak meşrulaştırılmasındaki -ilerde de değineceğimiz- tenakuz, MHP'nin "ılımlı, yumuşak" ve "sorumlu" çizgisiyle ilgili övgülerde hep bilmezden gelinmiştir.)

MHP yönetimi ve ülkücü basın, Erzurum olayını sağlıklı millî refleks olarak destanlaştırdı. MHP İl Başkanı Cezmi Polat'ın sözleri açıktı: "Erzurumluya, dadaşa yakışan haklı tepki gösterildi. Bu tepkinin diğer illere de sirayet edeceğine inam-

yorum." Erzurum Atatürk Üniversitesi'nin pek çok öğretim üyesi gibi MHP'ye angaje profesörü Enver Konukçu "Çiçekli, PKK karşısında ilk şanlı direnişi başlatmıştır. Bundan sonra eşkıya artık istediği zemini bulamayacaktır" (*Ortadoğu*, 1.11.1993) diye yazdı. Bir başka *Ortadoğu* yazarı, ülkücüleri PKK'ya (ki "dadaş" söyleminde PKK-Kürt ayrımı tamamen silikleşiyordu) karşı savaşı 'sivilleştirecek' güç olarak tanımlamaktan gocunmadı: "PKK yanlışı bilerek veya bilmeyerek, MHP'yi hedef almakla yapmıştır. Koca Erzurum Vilayeti'nin güneyinde bütün köyleri geçmiş, mahalli seçimlerde MHP'ye en çok oy çıkan yerlerden biri olan Yavi Bucağı'nı seçmiştir. Erzincan-Erzurum arasında durdurduğu otobüste bıyıklarını beğenmediği bir vatandaşımızı 'bu ne biçim bıyık? Sen ülkücü müsün?' diye sorgulayıp şehit etmiştir.(...) Hadiselere MHP'nin karışması kendi ihtiyârı dışında cereyan etmiştir. Yavi'deki katliamıyla ve Erzincan-Erzurum otobüsündeki 'ülkücü bıyıklı' genci şehit etmesiyle eşkıya tercih hakkını kullanmıştır" (Hüseyin Mümtaz, *Ortadoğu*, 6-7.11.1993). "Dadaşın tepkisi", Kuvay-ı Milliye hareketinin Erzurum'dan başlamasıyla ilintilendirildi. PKK=Ermeni özdeşleştirmesinin en cân-ı gönülden benimsendiği bölge burasıydı ve bölgede MHP söylemi bu özdeşleştirmeyi apaçık bir hakikat kabul ediyordu. Örneğin Cezmi Polat Erzurum'un PKK'nın hedefi haline gelmesini "buranın tarihte Ermeni mezaliminden en fazla ıstırap çekmiş yöre olması nedeniyle" açıklıyordu.

Erzurum olayından bir hafta sonra Erzurum Emniyet Müdürlüğü 1774 sayılı Kimlik Bildirme Kanunu'na dayanarak "terörle mücadele" amacıyla muhtarlardan ev ev isim tespiti istedi. (1990 Ağustos'unda da İstanbul Emniyet Müdürü Hamdi Ardalı, aynı yasaya dayanarak İstanbul muhtarlarına mahallelerindeki Kürt, gayrımüslim ve yabancı uyrukluları tespit ederek bildirmelerini istemişti.) Bu, Kürt nüfusta tedirginlik yaratan bir 'önlem'di. Tedirginlik yaratan bir başka uygulama, "dadaş"ın gönlünü yapan bir güvenlik önlemi olarak gönüllülerin silahlandırılmasıydı. Erzurum olayının ertesi gün silah almak için başvuran 200 kişiden (iki yıl önce askerliğini yap-

mak, lise mezunu olmak gibi şartları yerine getiren) 50 kadarına silah verildi. Vali, yüz kadar "hassas köye" bin silah dağıtıldığını, ancak şehirde halkı silahlandırmanın tehlikeli olacağını, ancak "istekli gençleri" eğitip bazı devlet ve özel sektör kuruluşlarına özel güvenlik görevlisi olarak yerleştirmeyi düşündüklerini söyledi. "Hassas köyleri" silahlandırma uygulaması, 1993'ten itibaren, Kuzeydoğu Anadolu'da Alevi-Sünni gerginliğini de tırmandıracak şekilde yaygınlaştırıldı. 1993 Temmuz'unda 33 köylünün öldürüldüğü Başbağlar baskını, PKK'nın Erzurum-Erzincan-Sivas bölgesine yerleşme atağının işaretiydi ve birçok Alevi köyü arasında yeralan Sünni köylerinin basılmış olması, milliyetçi tabanda Alevileri PKK'yla özdeşleştiren bakışı güçlendirdi. Bu gergin ortamda Erzincan'da Sünni köyler valilikçe silahlandırılmaya başladı; silahlanan köyler, sistematik biçimde, MHP yanlılarının çok olduğu köylerdi. Alevi köylerin PKK'nın hedefi olmama kaygısıyla silah almaya başvurmamaları da, onların 'için için' PKK'ya "hoş baktıkları" demagojisine malzeme yapıldı.

1994 yılında benzeri olaylar şiddet dozu azalmakla beraber sürdü. Yıl başında Bayburt'ta bir erin cenaze töreninde göstericilerin tepkisi valiliği rahatsız edecek boyuta ulaştı, SHP ve DYP il binalarına saldıran 20 kişi gözaltına alındı. 1996'da 9-10-11 Mart günleri Mersin'in Erdemli ilçesinde bir dizi olay yaşandı. Önce bir Ağrılı dövüldü, sonra bu saldırıyı yapan kişi öldürüldü. Cenaze sonrasında başlayan gösteriler Kürtlere saldırılara dönüştü. PKK aleyhine atılan sloganlarla Kürtlerin işyerleri ve evleri tahrip edildi. MHP'li belediye başkanının da tahrikçiler arasında olduğu iddia ediliyordu. Ülkücü saldırganlığın genel olarak tırmandığı 1997/98'de de (bkz. 10. Bölüm) bu tür saldırılarda artış gözlenir: Nisanda Hatay-Dörtyol'da, haziranda Tekirdağ-Çorlu'da, temmuzda İskenderun'da, ülkücü grupların Kürt gruplara yönelik -yaralamayla sonuçlanan- saldırıları oldu. 10 Ağustos'ta İstanbul-Samatya'da HADEP afişi asan bir grup, ülkücülerin saldırısına uğradı. Bu eylemler, kuşkusuz topyekün sivil etnik çatışma boyutlarına varmayan, ancak bu tehdidi canlı tutan bir potansiyeli gösterir.

Bu çatışma potansiyelinin tahriki bakımından önemli bir an, 1998 yılı sonunda, İtalya'ya sığınan PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Türkiye'ye iadesi isteğinin olumlu karşılanmaması üzerine başlayan "İtalya'yı protesto" eylemleridir. Bu eylemler İtalya'yla ilgili *her şeyin* (İtalya Büyükelçiliği'nden başka İtalyan malı kravatlar, buzdolapları...) yanısıra, cezaevindeki PKK'lı mahkûmların durumuyla ilgili zaten yürütmekte oldukları açlık grevinin "Apo'nun serbest bırakılması için" yapıldığı iddia edilerek hedef gösterilen HADEP'lilere de yönelmiş; birçok HADEP binasına saldıran ülkücü gruplar linç girişimlerinde bulunmuş, polisin müdahalesinin yetersiz kaldığı İzmir ve Kocaeli'de iki kişi canını kaybetmiştir. 16 Kasım'dan başlayıp on güne yakın süren bu protesto kampanyasında MHP ve ülkücülerin öncü rol oynadığı söylenemez; bu seferberlik, resmî otoritenin ve medyanın açık teşvikiyle yürütülmüştür (Bora 1998b). Ancak ülkücü gruplar bu eylemlerin şiddetlenmesinde, yayılmasında başı çekmişlerdir. Öcalan'ın Kenya'da yakalanarak Türkiye'ye getirilmesinden sonra, 1999 genel seçimleri arefesinde MHP doğrudan bu konuya temas etmezken Ülkü Ocakları "Apo'yu asın" kampanyası başlatacak; ancak seçimlerden sonra -MHP'li- hükûmet kurulunca, ülkücüler Öcalan'ın yargılanması, ardından idam kararının ertelenmesi karşısında fazla atak görünmekten kaçınacaklardır. Bu gelişmelere elinizdeki kitabın son bölümlerinde genişçe değiniliyor.

Provokasyon ve otokontrol

MHP, aslî tertipçisi, teşvikçisi olduğu PKK/Kürt karşıtı kitle gösterilerini gemleme, kontrol altında tutma becerisiyle devlet ve medya erkânınca övülmüş, kendi kendisiyle de övünmüştür. Bu gösterilerde açığa çıkan saldırganlığın sembolik düzeyde kalması ve kritik eşiği geçmemesi, linç tehdidinin rutin bir tehdit aşamasında kalması, bir "sağduyu"nun, "basiret"in kanıtları olarak MHP'ye maledilmiştir. Hem "millî refleks"in timsali, serdengeçti bir tepkinin sahih melcei sayılmak, hem de bu infiali bilgece denetliyor olmak, MHP'ye hem kendi taba-

nında hem genel kamuoyunda eşsiz bir imaj ve güç imgesi sağlamıştır. 1990-95 döneminde MHP'nin ikinci adamı olan Rıza Müftüoğlu'nun 1993 Temmuz'unda *Aktüel* dergisine yaptığı açıklama, bu ikili böbürlenmeyi özetler. MHP'nin kendini bu şekilde takdiminin büyük basında bazı köşe yazarlarınca kabullenilmesi, dahası çoğaltması, partinin meşrulaşmasına önemli katkı sağlamıştır. Bu konuya 10. ve 12. Bölümlerde değinilecek.

Müftüoğlu'nun bir yandan MHP'nin "bu işin delisi olduğunu" söylerken, bir yandan da 'her şeyin kontrollerinde olduğu' teminatını verir: "Bir Türk-Kürt çatışması yaratmak istediler, biz buna müsaade etmedik. Böyle bir çatışma olsaydı felâket olurdu. İç savaş hemen hızlanır, bazı çevreler bu ülkücülerle Kürtler birbirini kırmaya başladı, ben geliyorum, der; gelir otururdu. Şimdi mesele ülkücüleri de aşan bir boyuttadır. İşin tehlikeli tarafı, bu hadiseler böyle devam ederse, belli şehirlerde Türk-Kürt çatışması olabilir. MHP'nin tabanı Türkiye'nin en hassas tabanıdır. Mesela bize, bu çatışmaya sevk etmek için baskılar olmuştur. Türkiye'de bir Humeyni ihtilali planlıyorlardı; kendi pasif tabanlarına ülkücülerden aktif önderler istediler; önce partiyi ele geçirmek istediler; buna izin vermedik. Sonra tabandan bu işi yapmak istediler; buna da müsaade etmedik. Yine de bu baskı var. Hem radikallerden, hem de PKK-ülkücü çatışması isteyen kesimden var." Aynı yılın kasımında, Erzurum olayı sonrasında başka yerlerde de Kürtlere yönelik saldırılar olabileceği endişeleri üzerine İstanbul Ülkü Ocakları Başkanı Erdem Karakoç'un benzer bir açıklaması vardır: "Gençler bizim denetimimizde. O anlamda bir şey yapmaları mümkün değil. Müsaade etmeyeceğiz. Böyle bir şeye rızamız olmaz. Bizim rızamız olmadıktan sonra da Allahın izniyle Türkiye'de bu işin yaygınlaşması mümkün değil. Rızamız olmaz derken, bu anlamda yaygın bir teşkilatımız olduğu için rızamız olmaz demek istiyorum. Yani Erzurum'daki olayın yaygınlaşmaması da MHP'lilerin sayesinde olmuştur. MHP'lilerin telkinleri ile." Bu itidal ve sağduyu söylevlerinin satır aralarında, dizginlenen gücün, şiddetin icap ederse serbest bırakılabi-

leceği tehdidi de gizlidir. *Ortadoğu*'da yayımlanan bir okuyucu şiiri, tabanın da 'arsızca' benimsediği bu mantığı özetler: "Adını eşkıya koyup insan katliamı yapan namussuzlar,/Hele Başbuğ bir iznini versin ne yapacak bak Bozkurtlar..." (Afyon'dan Hüseyin Değirmen'in Şiiri, 2.1.1994).

Öte yandan, ülkücü tabanın veya onların PKK/Kürt karşıtı eylemlerde temas ettiği kalabalıkların tamamen MHP kontrolü altında bulunduğuna ilişkin de şüpheler vardır. Bu tabanın ve eylemlerinin, güvenlik aygıtının gözetimi altında olduğu kesindir; bunun ötesinde, tabanın, en azından kimi yerlerde, açık veya gizli güvenlik birimlerinin yönlendirmelerine açık olduğu da hesaba katılmalıdır. 1991/92 yılında, yani sözkonusu gösterilerin yaygınlaşması arefesinde bizzat MÇP yöneticileri ve ülkücü basın böylesi provokasyonlara karşı uyarılarda bulunmuştu. 30.12.1991'de İzmir'de çıkan *Yeni Asır*'da yayımlanan "PKK'ya karşı Ülkücü Gençlik Derneği benzeri bir örgütlenme tasarlandığı" haberi tedirginlik yaratmış; "Ülkücüler" adına belirsiz yerlerden bildiri dağıtıldığına dikkat çekilerek, "bizi sertliğe itmek istiyorlar" uyarısı yapılmıştı. 1992 yılı başında *Ortadoğu*'da (2.1.1992), "kendilerini MIT görevlisi olarak tanıtan bazı karanlık tiplerin ülkücü gençlerle temas kurarak, ülkenin çıkmazdan kurtarılması için bölücülerle mücadele edilmesi fikrini telkin ettiklerini ve devletin arkalarında olduğu teminatını verdikleri"ne dair haberler yayımlandı. Ülkücülerle temas ettiği söylenen "karanlık tipler"den birileri kendilerini "Kemalist Asker ve Polisler Mücadele Grubu" diye tanıtmış, bildirilerinde "Bizler (Kemalist asker ve emniyet mensupları) öp öz Türk çocuklarının boyunlarını bu kravat artık sıkmış durumdadır" demişlerdi (8.1.1992). Bir de "Birleşik Türk Cephesi Güneydoğu kanadı"ndan bahsediliyordu (12.1.1992). 3 Ocak 1992'de Şarköy/Tekirdağ MÇP İlçe Başkanlığı, kendileri adına bir "PKK ve bölücüleri lânetleme mitingi" düzenlendiğini öğrendiklerini, bu mitingle ilgilerinin olmadığını açıkladı! MHP yönetimi ve ülkücü basın, bu provokasyon teşebbüsleri karşısında, MIT'in böyle tahrik ve telkinlere başvurmasının mümkün olmadığını söyleyerek, zaten

Türkeş'in ülkücüleri "kanun dışı usullerle hareket etmemeleri ve çatışmaya girmemeleri" yönünde uyardığını hatırlattılar. Sonra bir daha böylesi uyarılar yapılmadı. Büyük ihtimalle, -izleyen bölümde üstünde duracağımız- devletle barışma sürecinde resmî provokasyon mercileriyle sembiyotik ilişkisinin güvenceli bir biçimde yeniden tesisiyle, MHP'nin kendi içine dönük yapılabilecek resmî-illegal müdahalelerle ilgili endişeleri silinmiştir. Genel tutum olarak MHP, kendi tabanının "fazla heyecanlı" ("deli") ve "provokasyona açık" olduğunu söyleyerek, hem muhtemel "aşırılıklarda" sorumluluğu üzerinden atmış, hem de hasımlarına ve muhataplarına -'kendisinin bile kontrol edemeyeceği şeyler olabileceği' imasıyla- gözdağı vermiştir.

MHP resmî görüş olarak ülkücülerin PKK'yla mücadelede güvenlik kuvvetlerini desteklemenin ötesinde bir dahli olamayacağını tekrarladı. Ancak kendi iç dünyasında, savaşı ülkücülerin PKK'yla cehdi olarak temsil etmenin ajitatif getirisinden de geri durulmadı. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Ülkü Ocakları Başkanı Nurullah Ağrı'nın 1994 Haziran başında Iğdır'da sarf ettiği sözler, örnektir: "Ülkücü hareket dün nasıl Türkiye için göğsünü gere gere canını ortaya koyduysa bugün de Ermeni uşağı Apo ve çapulcularına memleketin tek bir çakıl taşını vermeyecek" dedi. Ülkücülerle PKK taraftarları arasında doğrudan çatışmalar ise, Türkiye üniversitelerindeki birkaç olay dışında, 1995 yılında Almanya'da ve Avrupa'nın başka bazı ülkelerinde görülmüştür. PKK'lılar ülkücü derneklerine bombalı saldırılar yaptılar. Eylülde Almanya'da Neumünster'de, on beş-yirmi kişilik bir ülkücü grubun kendilerine bıçakla saldıran PKK taraftarlarına ateş açması sonucu iki Kürt mülteci öldü, ikisi yaralandı. Bu arada, PKK lideri Abdullah Öcalan'ın, düzenin ve bütün partilerin MHP'lileştiğini, "en ufacık bir eylem yapmayan", "işi-gücü PKK eleştirisi olan" birçok sol grubun da "MHP içinde örgütlenmeleri"nin "en iyi" olacağını söylediği bir demeci yayımlanmıştı (*Özgür Ülke*, 24.10.1994). Ancak PKK'nın Türkiye içinde ülkücülere dönük saldırılara yönelmediğinin altını çizmek gerekir.

Özel tim

Ülkücüler, PKK'ya karşı savaşın personelini esasen ülkücülerin oluşturduğunu gururla söylerken, başkalarının bunu söylemesinden işkillenmişlerdir. Örneğin 6 Ağustos 1993'te *Hürriyet*'in, teröre karşı oluşturulan özel timin esasen ülkücülerden oluşturulacağını duyuran "PKK'ya Karşı Ülkücü Ordusu" manşeti, MHP'de büyük tepkiyle karşılanırken; *Ortadoğu*, yeni açılan özel tim kadrolarına çok sayıda ülkücünün başvurduğunu manşete çıkartmaktan gocunmadı. Özel timin geliştirilmesi, MHP'nin "özel ordu" önerisinin yetkililerce benimsenmesi olarak yorumlandı.

Özel tim kadrolarının ağırlıkla MHP ve Ülkü Ocakları referanslarıyla başvuranlardan devşirildiği, vakıa olarak kabul ediliyor. Susurluk skandalıyla bağlantılı olarak açılan davada (2001 Şubat'ında) "cürüm işlemek amacıyla teşekkül oluşturma" suçundan hüküm giyen Emniyet Genel Müdürlüğü Özel Harekât Daire Başkan Vekili İbrahim Şahin, buradaki ülkücü kadrolaşmanın yürütücüsü olarak biliniyor. Bu MHP kadrolaşması 1991-95 döneminde MHP'yle ilişkileri son derece iyi olan DYP içinde bile huzursuzluk yarattı. 1994 başında DYP'nin Güneydoğulu milletvekilleri, İçişleri Bakanı'nı "MHP'ye fazla yüz vermekle" suçladılar. DYP Diyarbakır milletvekili Salim Ensarioğlu, ülkücü olmayan özel timcilerin de MHP'li gibi görünmeyi tercih ettiği izlenimine sahipti: "Bunlar MHP'li havası veriyorlar kendilerine. Çünkü '80 öncesi nasıl solculuk modaysa şimdi MHP'lilik moda. Bu timde görev alanlar 'MHP'li gibi görünürsem bana sahip çıkılır' diye düşünüyor sanırım." Aynı yılın ağustosunda bölgede incelemede bulunan RP heyeti de, "özel timlerde görevli birçok komando asayişi sağlamaktan çok ırkçı düşüncelerle siyasî şovlar yapmaktadır" tespitini yaptı (Çalmuk 2001: 124 vd.). RP Bingöl milletvekili Hüsamettin Korkutata, 1995 Ağustos sonlarında yaptığı açıklamada, özel timin MHP'ye angajmanını kesin bir dille anlattı: "Özel tim okullarına başvuranlar arasında ayrıntılı araştırma yapılıyor ve MHP'li olanlar tercih ediliyor. (...) [RP'li il ve ilçe

yöneticilerinden naklen:] Genelde Diyarbakır-Bingöl ağırlıklı çalışıyorlar. MHP bugüne kadar bölgede halka yönelik tek toplantı düzenlemedi. MHP'nin il ve ilçe örgütleri sivil güvenlik güçleri tarafından korunuyor. Çoğunluğunu özel tim görevlilerinin oluşturduğu güvenlik güçleri, mesai saatinden sonra MHP örgütlerini ziyaret ediyor. Bu görevliler özellikle Diyarbakır'da haftada iki veya üç kez 'sünnet düğünü' adı altında eş ve çocuklarıyla birlikte araçlarla kent turu düzenliyorlar. Sivil polis otoları korumasında gerçekleşen kent turunda, MHP bayrakları kullanıyorlar ve bozkurt selâmı veriyorlar." Kürt meselesinde resmî politikaya muhalif olmayan birçok gözlemci de, özel timin yerel halka keyfî ve zalimâne muamelesiyle ilgili rahatsızlıklarını dile getirmişlerdir. Bozkurt, üç hilâl simgeleriyle donanmış halde, ülkücü marşları çalarak Rambo pozlarıyla gövde gösterisi yapan özel tim görüntülerinin -ki bu görüntüler '90'ların ikinci yarısında Türkiye'de her gazete/TV izleyicisinin görsel hafızasına kazınmıştır-; Türkiye'de ve Güneydoğu'da etnik-ırkî bir Türklük dayatması olmadığı, hele "bölge halkının şefkatle kazanılmaya çalışıldığı" doğrultusundaki resmî beyanlarla bağdaştırılması imkânsızdı. Güvenlik politikasının bir bölümünün bir siyasî harekete ihale edilmiş olduğu vakıası, başlı başına, yayılan ve artan bir huzursuzluğa yol açmıştır. Özel timin başına buyruk davranışları, gitgide güvenlik bürokrasisini de rahatsız etmeye başladı. 1995 Temmuz başında Tunceli'de bir cenaze töreninde özel tim görevlileri ülkücü sloganlar ve kurtbaşı işaretleriyle gösteri yaparak kendilerini kollamadığını düşündükleri valinin istifasını istemeleri ve Olağanüstü Hal Bölge Valisi Ünal Erkan tarafından rica-minnet yatıştırabilmeleri, 'başıbozukluğun' ilk işaretiydi. 1990'ların sonlarına doğru savaştaki tecrübe ve kontrolünü geliştiren ordunun da özel timden rahatsızlığı arttı, bu timlerin önemli bir katkı sağlamadıkları, hatta işlerinin ehli olmadıklarına dair şikâyetler yansıtıldı. Susurluk skandalıyla birlikte özel tim bir hayli itibarsızlaştırılacak ve marjinalleştirilecekti. Özel tim devlet adına bölge halkının terörize edilmesinde kullanılırken, ki bu tercihin bilinçsizce ya da te-

sadüfen yapıldığını iddia etmek zordur, MHP'nin kendi tabanına dönük efsane ve imge üretiminde de işlevsel olmuştur. Ayrıca, bu bölümde de değinildiği ve 1995 seçimleriyle ilgili bölümde değinileceği gibi MHP'nin tarihinde hiç varlık gösteremediği bu bölgeye bir menfez bulmasına da yaramıştır.

MHP ve ülkücüler doğal olarak özel time hararetle destek verdiler, PKK'yla mücadelede özel timin rolünü abartarak öne çıkardılar. Resmî açıklama, şiddetle vatansever olan özel timcilerin tabiatıyla, kendiliğinden ülkücülerden çıktığı merkezindeydi. MHP Genel Başkan Yardımcısı Tuncay Şekercioğlu'nun 24 Ağustos 1994'teki açıklaması, şablonu çizmiştir: "O bölgede çalışanlardan bazıları sempatizanımız olabilir ama organik bir bağımız yok. Bizim siyasi görüşümüze sahip kişiler orada vatan için mücadele veriyorsa bu sevindirici bir şeydir" dedi. Daha sonraları Rıza Müftüoğlu ilintiyi şöyle doğallaştırmıştır: "Özel Tim vatanını çok sevenlerden oluşur. Bu insanların MHP'ye sempati duymaları doğal. Bu eğitimi alıp PKK'yla mücadele eden herkes MHP'li olur." 1995 yazında, özel timle ilgili şüphelere ve suçlamalara koşut olarak, MHP'lilerin savunusu şiddetlendi. Türkeş'in 6. Erciyes Zafer Kurultayı'ndaki ünlü "Özel Tim MHP'liyse ne olmuş?" meydan okuması bu kampanyanın bir parçasıydı. Ülkücüler, kendi tabanlarına ya da umumi milliyetçi-muhafazakâr kitleye dönük konuşmalarında, özel tim mensupluğunu yüksek derecede vatanseverliğin bir kanıtı olarak, bir 'mertebe' olarak yüceltmişlerdir. Ülkücü basında okur mektupları sayfalarından hiç eksik olmayan özel tim mensuplarından birinin yazdığı gibi: "Bizi bozkurt selâmı vermekle suçluyorlar. Özel Tim herkese açık. Refahçılar, sosyal demokratlar ve diğerleri gelsinler, bu vatan için savaşsınlar. Özel Tim içindeki ülkücü çoğunluğu eritsinler. Eğer cesaretleri varsa ve kutsal topraklarımız için ölümü göze alıyorlarsa buyursunlar gelsinler. Her gün polis, Mehmetçik şehit olurken cihad, boş meydanlarda ahkâm kesmek değildir" (*Ortadoğu*, 9.9.1994).

PKK tehdidine karşı Jandarma Genel Komutanlığı İstihbarat Dairesi bünyesinde 1987'de yapılandırılan JİTEM'de (Jandar-

ma İstihbarat-Terörle Mücadele) de ülkücülerin yuvalandığına (veya bakış açısına göre, kullanıldığına) dair veriler vardır. Resmen -en azından bu adla- varlığı yetkililerce inkâr edilmesine rağmen Susurluk skandalı sırasında birçok tanığın hakkında ifşaatta bulunduğu JITEM, özellikle 1991'den itibaren gayrınizamî harp faaliyetinde odak olmuş, Güneydoğu'daki birçok spektaküler suikastın tertipçisi olduğuna dair iddialar ortaya atılmıştır. JITEM'in orta kademe yöneticileri ve operasyonları yürüten 'atak' görevlileri arasında ülkücü ideolojiyi paylaşan, ülkücülerle bağlantılı elemanların varlığına dair ciddi veriler vardır (örneğin, 1993'te öldürülmüş olarak bulunan JITEM grup komutanı emekli binbaşı Cem Ersever hakkında bkz. Yalçın 1994).

Salt özel ve gayrınizamî askerî kuvvetlerin kadrolaşması ve ideolojisinin değil, askerlikte PKK'yla mücadeleye dönük verilen eğitimin ve olağan/sıradan askerlik tecrübesinin, MHP'nin/ülkücülerin Kürt meselesine bakışının yaygınlaşmasına müsait bir maya teşkil ettiğini de söylemek yersiz olmayacaktır (bkz. Mater 1999).

Güneydoğu'da MHP örgütleri

MHP, "Kürtlerin Türk" ve bölge halkının "kardeş" olduğu yolundaki resmî görüşünü ete kemiğe büründürmek maksadıyla, 1990'lara dek hiç varlık gösteremediği[14] Güneydoğu illerinde örgütlenme çabasına girdi. MHP'nin yerel dayanakları, ilkin devletin silahlandırıp finanse ettiği korucu aşiretleri, sonraki aşamada da özel tim mensupları başta olmak üzere bölgedeki "görevliler"den ibaretti.

1990'da bölgede bir Gençlik Kültür Sanat Ocağı kurulmuş, dönemin parti yapısına uygun olarak bol İslâmî motifli "Birlik

14 1980 öncesinde MHP Diyarbakır'da 1973 seçimlerinde yüzde 3 oy almış, bu oran 1977'de yüzde 1.1'e düşmüştür. 1973'te yüzde 0.5 aldığı Tunceli'de 1977'de yüzde 4.7'ye tırmanmasının, "özel" sebepleri olsa gerektir. Sözkonusu seçimlerde Bingöl'de yüzde 1.1'de, Bitlis, Muş, Urfa, Siirt, Mardin'de yüzde 1'in altında kalmış, Hakkâri'de seçime girememiştir.

ve Beraberlik Geceleri" ve birkaç "Ermeni'yi tel'in mitingi" düzenlemişti. 1992 yazsonunda geleneksel "devlet yanlısı" aşiretlerin başta gelenlerinden olan korucu Tatar aşireti MÇP Şırnak il teşkilatını oluşturdu. Bunu korucu ve polis destekli başka örgütlenmeler izledi. 1990'ların ortalarına gelinirken MHP genel merkezinden verilen MHP Siirt il merkezi telefonu, Siirt Emniyet Müdürlüğü'nün telefonu idi! 1994'te iddialı bir şekilde MHP Diyarbakır il başkanı yapılan İbrahim Yiğit, yerel bir Nakşibendi şeyhinin oğluydu. "Gökalp'in Şehri Gökalp'ler yetiştirecek!" şiarıyla Diyarbakır'da kamyonlarla Türk bayrağı dağıttı. Demeçlerinde her vesileyle "baba şefkati ile Güneydoğu halkını kucaklayan Bölge Valisi Ünal Erkan"a referans veriyordu. İbrahim Yiğit, devletin MHP'yi kollaması, koltuklaması gerektiğini açıkça savunuyordu: "Ankara'nın Diyarbakır'ı bu çerçevede değerlendirmesi gerekiyor. Parti taassubu yenilip MHP'nin faaliyetine destek olunmalıdır. Çünkü devletin birliği ve dirliği için MHP öne çıktıysa... MHP Olağanüstü Hal Bölge Valiliği'nden daha etkili hale gelmişse, devleti yönetenler bundan sevinç duymalıdırlar." Ülkücü basın, "Silvan'da düğünde lululu çeken kadınlar şimdi bozkurt işareti yapıyor" gibi fantastik hikâyelere yer verdi. MHP'nin iftihar ettiği "kucaklaşma" efsanelerinin gerçek fotoğrafı, Diyarbakır'da çevre ilçelerden gelenlerle birlikte 500 kadar insanın neredeyse aynı miktarda güvenlik görevlisiyle çembere alınmış olarak yürüdüğü "PKK'yı tel'in" mitingidir (6 Şubat 1994). Aynı yılın nisan sonunda Ezdihan, Haydarhan, Tillo, Alan, Halilhan, Arvasi aşiretleri liderlerinin MHP'ye katıldığı, şaşaalı bir basın toplantısıyla duyuruldu. Aşiret reislerinin bir kısmı törende Kürtçe konuştu. Biri "Ermeni'ye esir düşmemek için MHP'ye katıldıklarını" söyledi. (Aynı gün, *Hürriyet*'te, anılan aşiretlerin bölgedeki ileri gelenlerinin, MHP'ye katılan "liderlerini" bilmediklerine ilişkin bir haber yeraldı!) 1995 Ağustos'unda yine bir korucu aşiretinin angajmanıyla Şanlıurfa il binası "Bozkurtlar burada, PKK nerede" tezahüratıyla açıldı. MHP, iktidar ortağı olmasını sağlayan 1999 genel seçim başarısından sonra da bölgede taban tutmaya dönük bir girişim olarak, 2000 yazında Hakkâri'nin büyük aşiretlerin-

den olan Zeydanlar'dan birini il başkanlığına getirecek; atama, tayin, ihale imkânlarını kullanarak, "devlet yanlısı" aşiretleri kazanmayı deneyeceklerdir.

1995 genel seçimleri öncesinde Türkeş, yaklaşık 20 yıl sonra ilk kez, dinleyici sayısını mütecaviz bir koruma çemberinde, Diyarbakır'da propaganda konuşması yaptı.[15] Resmen himaye gören bunca çaba sonucunda MHP 1995 seçimlerinde 'hiç yoktan iyi' seviyede oy kazanmıştır. Oy patlaması yaptığı 1999 seçimlerinde de, ilgili bölümde değineceğimiz üzere, kayda değer bir oy oranına ulaşamayacaktır.

Yumuşama ihtimali?

1999 genel seçimlerinden sonra iktidar koalisyonunda yer alan MHP, "devlet sorumluluğu" gereği Abdullah Öcalan'ın idamının ertelenmesine onay verecek, bu da tabanında belirli bir hayal kırıklığı ve rahatsızlık yaratacaktır. Parti yönetimi bu kararı "Türkiye'nin uzun vâdeli stratejik çıkarları" ile açıklamaya çalışacak, umumiyetle Kürt meselesinde "yara sarmaya" dönük, yumuşamacı işaretler verecektir. Bu yumuşamanın sınırının, açık ırkçı imâlardan uzaklaşarak asimilasyoncu çizgiye geri dönmekten ileri gitmediğini kaydedelim. MHP lideri ve Başbakan Yardımcısı Devlet Bahçeli'nin 2000 Eylül'ündeki Diyarbakır ziyaretinde HADEP'li Büyükşehir Belediye Başkanı Feridun Çelik'le "muhatap olması", bir yumuşama işareti olarak medyada abartılı bir iyimserliğe konu olacaktır. Ancak 2000 yılı sonlarında, Türkiye'nin aday üye olduğu Avrupa Birliği'ne uyum programının "sıcak" bir maddesini teşkil eden kültürel haklar dolayısıyla Kürtçe eğitim ve yayın izni konusu, tabandan gelen basınçla beraber, MHP'yi bu görece ılımlı görüntüden uzaklaştıracak; MHP böylelikle, başta ordu olmak üzere, "devlet sınıfı"nın muhafazakâr unsurlarının politik

15 1976 Haziran'ında Türkeş'in Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı sıfatıyla "küçük Moskova' Diyarbakır'ı fethetme" iddiasıyla başlayarak ortamı gerginleştiren ziyareti, kitlesel tepkiyle karşılanmış, çatışmalar olmuş, Türkeş konuşamadan geri dönmek zorunda kalmıştı (Vedat Çetin, *Radikal İki*, 17.9.2000).

temsilciliğine soyunma fırsatını da bulacaktır. Bu gelişmeler kitabın son bölümünde ele alınıyor. Daha vahimi, 2001 Nisan'ındaki ayındaki "2. Susurluk" olayıdır. 11 yaşındaki bir çocuğun kaçırılarak öldürülmesi üzerine ülkücülerin başını çekmesiyle linççi bir kalkışma meydana geldi: Kalabalıklar "Kürtlere ölüm", "Susurluk Kürtlere mezar olacak", "Kürtlere ölüm", "Kahrolsun PKK" sloganlarıyla cinayet zanlısının evini ve çalıştığı yeri kundakladılar (bu işyerinin MHP ilçe başkan yardımcısına ait olduğu anlaşıldı). İzleyen günlerde ülkücü grupların Kürtlere ev verilmemesi, satış yapılmaması için esnaf arasında kampanya yaptığı, Kürt satıcıların pazarda tezgâh açması engellendiği; Akdeniz ve Ege bölgesinde Kürt göçmenlere karşı kullanılan "Doğulular buraya gelip zengin oluyorlar" propagandasının yayıldığı görüldü.

7

Kutsal Millî Güvenlik Devleti ve MHP

1996 yayımlanan *Ülkücünün El Kitabı*'nda "ülkücü kime denir?"i tanımlarken sayılan şu özellikleri anarak başlayayım: "... devletin güvenlik birimlerine ve görevlilerine saygı duyup, yeni gelince onlara yardımcı olana... Sahip olup, üzerinde yaşadığımız vatanımızı koruma, kollama düşüncesine sahip olup, zamanı gelince kendisinden görev bekleyen devletin hizmetine girene" (Yaşarbaş 1996: 19).

1991 genel seçimleri sonrasındaki dönemin MHP açısından önemli bir karakteristiği, devletle barışmadır. 12 Eylül'ü izleyen onyılda ülkücü hareket bünyesinde devlete/rejime dönük eleştirel yaklaşım bu dönemde neredeyse tamamen ortadan kalktı. Devlete-rejime karşı 'fundamentalist' bir eleştiri geliştiren Türk-Islâm Ülkücülerinin partiden ayrılması (bkz. 3. Bölüm), bu muhalefet söyleminden rahatsız olan MHP yönetimini zaten rahatlatmıştı. Kürt meselesinin dramatikliği de bu yakınlaşmayı teşvik etmekteydi (bkz. 6. Bölüm). Ancak MHP, konjonktürün imkânlarıyla da yetinmeden, ülkücülerin devlete bağlılığı, dahası devletle özdeşliği inanışını restore etmeye dönük özel çaba harcadı. Bu yönelimde, bir "millî güvenlik devleti"[1] olarak yapı-

1 Millî güvenlik devleti, Soğuk Savaş döneminde komünizm tehdidi karşısında teyakkuz halinde bulunan bir devlet formasyonudur. Bu tehdit algısına bağlı ola-

lanmış bulunan Türkiye devletinin asayiş sorunsalı öne çıktı. MHP, millî güvenlik devleti anlayışını tahkim eden ve devletin çekirdeği olarak asayiş aygıtıyla mânen ve maddeten yakınlaşan bir işlev gördü.

"Terörle mücadele" ideolojisi - "Türk polisiyle bütünleşme"

20 Ekim 1991 genel seçimleri arefesinde ve sonrasında, koalisyon hükümetini kuran DYP ile SHP'nin vaadettiği "demokratikleşme" programının milliyetçi-muhafazakâr cenahta güçlü bir reaksiyona yol açtığı, 1. ve 6. Bölümlerde anlatılmıştı. Reaksiyon, hükümetin bu tutumunun "terörle mücadelede zaafiyete" yol açacağı şüphesinde odaklanıyordu ve bu, devletin asayiş bürokrasisinin de paylaştığı bir şüpheydi. Bu şüphe, hükümetin Kürt meselesinde şedit bir asayiş politikasına biat etmesiyle en geç 1992 Newroz/Nevruz'undan itibaren dağılmaya başlamıştır. Ancak sonrasında da, bilhassa "solcu" SHP'nin "pürüzler" çıkarması ihtimaline karşı, "terörle mücadelede zaafiyete yol açmama" uyarısı neredeyse bir 'Anayasal ilke' gibi politik sürece musallat edilecektir. Bu süreçte MHP, terörle mücadelenin devletin 'tözsel' faaliyeti olarak tabulaşmasına hararetle katkıda bulunmuş, bu yolla, hem kendi politik söylemindeki devlet kültünü tahkim etmiş hem de devlet nezdindeki itibarını tazelemiştir.[2]

rak otoriterdir; politik alanı, komünizm ve "istikrarsızlık" tehditlerini bastırmaya dönük bir "önlem" dizgesiyle basınç altında bulundurur. Böylelikle ordunun iç güvenliği gözetmeye yönelmesi, ilk örnekleri Latin Amerika'da görülen bir görev tanımının sistemleşmesi, globalleşmesi anlamına gelir. "Çevre" ülkelerde askerî-otoriter karakteri daha belirgin olan millî güvenlik devletinin, gelişmiş kapitalist ülkelerde, yine denetim-gözetim ve "önlem" işlevleri de olan sosyal refah devleti boyutuyla meczolduğu söylenebilir. Kapitalizmin 20./21. yüzyıl dönümündeki yeni çağında, bütün dünyada, sosyal devlet veçhesinin geri çekildiği bir asayiş devleti formasyonu gelişmektedir. Bkz. Amin, Chomsky, Frank 1994; Hirsch 1998. Bu sürecin çarpıcı bir veçhesi, polis örgütünün donanımıyla ve 'imajıyla' olağanüstü güçlenmesidir (bkz. Kozanoğlu 2001: 137-154).

2 Gayrinizamî harp doktriniyle bağlantılı düşünülmesi gereken terörle mücadele ideolojisi, "terör" kavramını korku/yılgı/tedhiş anlamında da silâhlı eylemle/mücadeleyle ilişkisinden de koparark, eğilimsel olarak bütün sistem muha-

1991/92 dönümünde hükümeti "terörle mücadelede zaafiyet" teşhisiyle terörize eden kampanyanın ilk vesilesi, Kasım 1991'de Eskişehir Özel Tip Cezaevi'nin "hizmete" sokulmasının ertelenmesiydi. Bu karar, milliyetçi-muhafazakâr cenahta bölücülere ve teröristlere verilmiş bir taviz olarak damgalandı; "eşkiyaya hapishane begendirememek" diye aşağılandı. Ardından SHP'li Adalet Bakanı Seyfi Oktay'ın Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda (CMUK) insan haklarını korumaya dönük değişiklikler öngören yasa tasarısı, 12 Eylül askerî rejiminin ideolojik söylemini hatırlatan şiddette bir tepkiyi davet etti. Bu değişikliklerin Türkiye'nin Avrupa ve "dünya" ile entegrasyonunda önemli bir basamak olarak görülen AGİK (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı) mutabakatının bir gereği olarak sunulması, bu girişimin "içişlerimize müdahale" ve "yeni Sevrès" arayışlarıyla bağlantılandırılarak itibarsızlaştırılmasına zemin hazırladı. Hükümetin DYP kanadının, tasarıyı işkence *iddialarının* önüne geçme ve "dışarda" Türkiye'ye karşı yürütülen karalama kampanyalarını savuşturma saikiyle meşrulaştırması, bu zihniyetin tasdikine yaradı. Milliyetçi-muhafazakâr entelijensiya, insan haklarının bahşedilmesini şarta ve mütekabiliyete ("hak etmeye", "karşılığını vermeye"), farklı standartlara bağlayan mantığın yalın bir savunusuna yöneldi. Birçok devlet görevlisinin, örneğin İstanbul Valisi Hayri Kozakçıoğlu'nun söyledikleri, asayiş bürokrasisinin de bu kampanyayı desteklediğini gösteriyordu: "Terörist ile *normal suçlu* vatandaşı birbirinden ayırmak gerekir. *Normal, masum, fakat suç işlemiş (abç)* bir insanın yanında avukatı da bulunsun, başka demokratik imkânlar da sağlansın. Fakat terörist bizzat demokrasiyi yıkmak istiyor, insan haklarını çiğnemek için, insan hayatını yok etmek için örgüt kurup suç işliyor. Böylesi bir insanı normal vatandaşlardan ayrı bir düzenlemeye tâbi tutmak gerekir. Dünyanın her yerinde de böyledir. Demokrasi ve in-

---

liflerini içine alan ve yine eğilimsel olarak onları vatandaşlıktan/temel haklardan dışlayan katı bir denetim-önlem-koğuşturma-sansür-ceza düzeneği kurar, kalıcı bir yönetim tekniğine dönüştürür. Bkz. Alpkaya ve Kavas 1993; Schlesinger 1994: 48-64.

san hakları düşmanlarını ayrı şartlar altında sorgulamaya tâbi tutarlar" (*Ortadoğu* gazetesini ziyareti, 10 Ocak 1992). Suçlu olarak peşinen mahkûm edilen bazı zanlı gruplarını, insan haklarından ve bazı standart haklardan istisna eden bu anlayış, Terörle Mücadele Yasası'nın ruhunu oluşturmuştur.

Milliyetçi-muhafazakâr entelijensiyanın ve sağ basının yürüttüğü bu kampanyaya 1992 yılı başında bir unsur daha katıldı: Bizzat polislerin yaptığı gösteriler! Polisin "elini kolunu bağlamayan" kararlı bir politika talebinin yansıtıldığı bu gösteriler, genellikle, çatışmalarda ölen polislerin cenazelerinde yapılıyordu. O günlerde silahlı sol örgütlere karşı yürütülen operasyonların sıklaşması ve bu operasyonlarda polisin yakalayabileceği zanlıları da öldürmeyi tercih ettiğine dair "yargısız infaz" suçlamaları,[3] polis örgütünde intikam ve öfke duygularını kamçılamıştı ve bu hissiyatın meslekî disiplin bir yana bırakılarak dışavurulması belli ki teşvik de görmekteydi. Böylece -Emniyet'in iç jargonunda "teşkilât" olarak anılan- polis 'tabanı', "polisin düşmanları" olarak kodlanan siyasî suçluları/zanlıları korumaya alacağı düşünülen CMUK hazırlıkları karşısındaki muhalefete doğrudan destek vermeye girişiyordu. Polisler bu 'korsan' gösterilerinde dağıttığı bildirilerde bir yandan anti-elitist hatta 'plebyen' bir dille "yukardakiler"in (âmirler, yüksek bürokratlar, politikacılar, bakanlar...) cephede ha-

3 "Yargısız infazlar" istatistiği, bu uygulamanın 1993/94'te doruğa vardığına işaret ediyor.

	Baskınlarda öldürülenler	*Gösterilerde açılan ateş sonucu ölenler (Newroz hariç)*	*Dur ihtarına uymadığı için, yakalandıktan sonra ya da rastgele açılan ateş sonucu ölenler*	*Toplam*
1991	22	32	44	98
1992	63	26	103	192
1993	57	20	109	186
1994	32	-	97	129
1995	21	26	49	96
1996	42	4	83	129
1997	26	-	72	98

(Kaynak: *Türkiye İnsan Hakları Raporu-1997*, Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Ankara 2000.)

yatı pahasına çarpışan kendileri karşısındaki kayıtsızlığına tepki gösterirken; esasen, vatanın, milletin, devletin tehlikede olduğunu duyuran bir millî tehdit ve savaş hali uyarısında bulunuyorlardı. Örneğin 8 Şubat'ta İstanbul DGM Başsavcısı'nın cenaze töreninde dağıtılan "Türk Polisi" imzalı bildiri, "bu asil milletin öz evlâtları" sıfatıyla "vatanın ve milletin bölünmezliği" ve "Devlet" adına konuşmaktan aldığı bir meşruiyetle, "yıllardır Türk devletini ve milletini yok etmek için uğraşan dış destekli kızıl bölücü odaklar"a, "polisle silahlı çatışmada ölen vatan hainleri için ayağa kalkan insan hakları savunucusu kuruluşlar"a karşı "tavizsiz" bir tavır çağrısı yapar. Bu gösteri ve bildirilerin ideolojik söyleminde belirleyici nokta, resmî ideolojide aslen ordunun siyaset ve toplum hayatına müdahelesine meşruiyet temeli sağlayan değerleri, özel misyonu polise (de) yüklemesidir. Polisi 'ordulaştıran' bu hamle, aynı zamanda polisiye olayların 'savaşlaştırılmasına', zanlıların 'düşmanlaştırılmasına' kapı açar. Böylece polis, olay yerinde ve ânında cezalandırma yetkisini deruhte etmiş olur ve görev alanı, asayiş için önlem almaktan, kanunî takibattan, vatan savunması için kutsal bir mücadeleye doğru genişler. 1992 başındaki polis nümayişlerine yansıyan bu anlayış, Terörle Mücadele Yasasıyla beraber, hikmet-i hükümetin aslî motiflerinden olan bir ideolojik söylem haline geldi. Bu söylem, milliyetçi-muhafazakâr entelijensiyanın hararetli teşvikini görmüştür. Ahmet Kabaklı "Polis bir iç ordudur" diye yazdı (*Türkiye*, 6 Şubat 1992); emniyet güçlerinin "devletin görünür timsalleri" olduğunu, "her şeyi bırakarak, hatta ordudan da evvel, polisi o çaresizlikten kurtarmayı, doyurmayı, donatmayı başarma"nın gerektiğini savundu (*Türkiye*, 11 Nisan 1992).

Kısacası, 1991/92 dönümünde polis, insan haklarıyla ilgili düzenlemelerin kendi hareket serbestisini kısıtlayacağı endişesiyle, bir yandan yargısız infaz vb. uygulamalarla selâhiyet sahasını genişleterek bir yandan da aktif propaganda faaliyetiyle bizzat bir 'parti' gibi politik sürece müdahale etmiştir (bu konuda ayrıca bkz. Bora 1994a). Bu müdahale, sağ cenahta onay görmüş; özellikle milliyetçi-muhafazakâr entelijensiya tarafın-

dan, sağdaki politik temsil krizinin yol açtığı zaafları telâfi eden bir millî refleks olarak selâmlanmıştır. Zaten 1990'ların ortalarında, "terörle mücadele" öncelikli bir devlet işi, bir resmî-millî ideoloji mevkiine kuruldu ve özellikle DYP lideri Başbakan Tansu Çiller bu politikayı patetik bir edâyla sahiplendi.

MHP'nin ve ülkücülerin polise verdiği destek çok daha hararetli ve 'yüksek yoğunluklu' oldu. "Terörle mücadele" ideolojisi doğrultusunda kendisini "vatan ve millet düşmanlarına karşı savaşan ordu" olarak takdim eden polisin bu milliyetçi politizasyonu, MHP misyonuyla özdeşleştirilerek desteklendi. 1992 yılı başındaki yargısız infazlar, ülkücü basında "infaz değil icraat" denerek alkışlandı: "Polis, ülkenin birlik ve bütünlüğü için canını siper ederken 'Ben hukukçuyum abi!' diye ortalıkta dolaşanların eşkiyayı savunmaktan başka sorumluluklarının olması gerekir. Biliriz ki bütün bu şamata hukuk, anayasa, insan hakları türünden masum siperlerin gerisine gizlenerek koparılan fahişe çığlığı, polisi sindirmek, emniyet görevlilerini baskı altına almak gibi bir planın parçasıdır. Polis sinmeyecektir beyler... Çünkü Türk milleti, Türk polisinin, kendi güvenliğini sağlamak için ölüme yürüdüğünü görmekte ve polisiyle her gün biraz daha kucaklaşıp, her gün biraz daha bütünleşmektedir" (Necdet Sevinç, *Ortadoğu*, 8.2.1992). Ülkücüler, 1992'de "polisle bütünleşme"ye sistemli bir mesai ayırdılar. İstanbul'da sokak duvarlarında "Ülkücü Gençlik" imzalı "Emniyet kuvvetlerinin teröre karşı mücadelesini destekliyoruz" yazıları görüldü. 8 Mayıs'ta Ankara'da Hacettepe Üniversitesi kampüsünde solcu öğrencilerin yargısız infazları kınayan forumu ülkücülerin saldırısına uğradı. Çarpıcı bir olay, yargısız infazlardan sonra çatışma yerinde İstiklâl Marşı söyleyip bayrak sallayarak polisi destek veren nümayişlerde ülkücülerin öncü rol oynamasıydı. 1992-94 döneminde ritüel haline gelen bu nümayişler, çoğunlukla, bir "halk desteği" sahnelemek isteyen polisin teşvikiyle ve bu işbirliğine yatkın kimi ülkücülerin başı çekmesiyle 'oluşuyordu'.[4]

4 Bu linççi gösterilere, *Kitle ve İktidar*'da kitle/*güruh* dinamiğinin tarihsel-antropolojik izlerini süren Elias Canetti'nin "av güruhu" üstüne söylediklerini düşü-

Linç seyrine dönük bir tür "halk eğlencesi" dönüşen ve elbette 'sıradan' halkın da katıldığı bu ritüeller, polisin "halkla ilişkiler"ine yaradığı gibi, ülkücü harekete de 12 Eylül öncesi mirasını aklayıp meşrulaştırması ve aynı zamanda 'tazelemesi' için fırsat sundu. Ülkücü 'tarih şuurunda', bu nümayişlere yansıyan "millî refleks", 12 Eylül öncesi koşullarda varolmadığı veya çok yetersiz kaldığı için ülkücü hareketin millî refleksi ikame etmek üzere öne atıldığı kanaati yer etmişti. Onlara göre bu ikameci fedakârlığı zorunlu kılan durumun vebali, hem "terörü yapanlarla tepki gösterenleri aynı kefeye koyması (ile) halktaki millî tepkileri öldüren" (*Yeni Düşünce*, 3.4.1992) rejimin (12 Eylül dahil) ama hem de "20. Yüzyıl Türk insanının karakteristik özelliği olmasından korkulur hale gelen 'zora hemencecik boyun eğme' uysallığı" (*Bizim Ocak*, Mart 1992, s. 14) nedeniyle Türk halkının boynundaydı. Şimdi, Türk halkı bu vebali boynundan silkeliyordu: "Bugün Türk halkı terörle mücadelede beklenen düzeye gelmiştir. Eğer ülkücülerin ülkücü kimlik adı altında teröre karşı mücadeleye girmeleri durumunda halk şimdiki aktivitesini göstermeyecektir. Yine olaya geçmişte olduğu gibi 'sağ-sol' çatışması gibi bakacak ve sinecektır" (*Yeni Düşünce*, 1.5.1992). Buradaki mesaj, millî refleksin devlet (polis) ve 'sivil halk' bünyesindeki -yavaş ve kırılgan da olsa- kendiliğinden gelişmesine halel getirmemek için, o refleksin sahih temsilcisi olan ülkücülerin ön plana çıkmamasıydı. Burada milletin/halkın çocuksulaştırılması, vesayete muhtaç bir varlık gibi görülmesi, faşist toplum görüşünün bir belirtisi olarak dikkate değerdir: Tıpkı yüceltilen ideal 'Devlet'ten ayırdedilen reel devlet aygıtı gibi, halihazır Türkiye halkı da muhayyel 'Türklüğün' taşıyıcısı olan "yüce Türk Milleti"nden

---

nerek bakmak zihin açıcı olabilir. "Av güruhu", kalabalıkları hayvanî sürü reflekslerine, güdüsel davranışlara indirgeyen güruhlaşma potansiyelinin temel, ilksel kaynağıdır (Canetti 1960: 109 vd. Türkçe çevirisinde "avcı sürüsü" denmiştir, bkz. s. 97). Canetti, birlik-beraberlik içinde erime ve ganimet üleşmeye dayalı bu sosyal-psikolojik vakıanın en "utanç verici" örneği olarak *linç hukuku* peşinde seferber olan güruhu tanımlar (*a.g.e.*, 138; Türkçe çeviride s. 116) Suçlanan/düşman görülen insanı "hukuka değmez" sayan, hayvan gibi muamele görmesi gerektiğine inanan topluluk, av peşinde bir güruha dönüşür.

ayırdedilir ve 'güruh' gibi görülür. Millî refleksi ikame misyonu bakımından verilen bu 'görevsizlik' kararının önemli bir nedeni, ülkücü hareketin üst önderliğinde varlığını koruyan "provokasyona gelme" ve -1978-90 döneminde olduğu gibi- taban üzerindeki denetimini yitirme endişesiydi. Sıkı sıkıya riayet etmek ve silahsız 'moral destek' sınırları içinde kalmak suretiyle, devletin -ve polisin- güveni de pekiştirilecekti. Bu tutumun bir sonucu, bazı polis birimlerinin bazı ülkücü 'reisler' üzerindeki denetiminin de pekişmesi olmuştur - ki bu da MHP üst yönetimi açısından tahammül edilebilir bir yan tesirdi.

Şunu da eklemek gerekir ki, MHP'nin merkezî politikası böyle olmakla birlikte, devletin kapsamakta ve nihâî olarak tatmin etmekte yetersiz kaldığı düşünülen millî refleksi 'yalın haliyle' teşvik eden bir radikalizm, ülkücü söylemde varlığını korudu. İstiklâl Marşı okunmayan DEP kongresinin ardından Ergin Bayramcı'nın "Devlet kendini göstermezse Türk Milletinin meşru savunma hakkının doğmakta olduğu gözden uzak tutulmamalıdır" (*Ortadoğu*, 25.9.1992) demesi gibi... Önceki bölümde değinilen Erzurum kırım girişimine yazılan kasideler gibi: "Nehir Erzurum'da kabarmaya başlamıştır. ...hükümet, temsil ettiği milletin hukukunu korumak konusundaki aczini sürdürürse Erzurum'da kabaran sel, Ankara'yı basacaktır!" (*Ortadoğu*, 1.11.1993). Linç hukukunu bir tehdit olarak neredeyse şehevî denebilecek bir edâyla tekrar tekrar öne süren bu söylem, ülkücü hareketteki 'soy' faşist damarı yansıtır: Devletin formalizmini hiçbir koşulda yeterli görmeyerek küçümseyen, gem vurulmamış millî refleksin aracısız ve doğrudan gerçekleşmesini özleyen bu damar ülkücü harekette sistemli, bütünlüklü bir çerçeveye oturmamış olsa da, özellikle 1992-95 döneminde sık sık kabarmaktaydı.[5]

MHP, polisle "bütünleşme"yi 1992'nin başındaki kampanya

5 Devlet temsilcileri özlendiği gibi, "devlet gibi" davrandıklarında yapılan coşkulu kutlamalar, bu radikalizmin eninde sonunda 'Devlet'e meftun olduğunu hatırlatır. DGM Başsavcısı Nusret Demiral'ın Türkiye'nin selâhiyetini resmen kabul ettiği Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin temsilcileriyle görüşmeyi reddetmesi veya Yekta Güngör Özden'in "devletin tekliği, ülkenin tümlüğü, milletin birliği"ni vaaz eden andvârî konuşmalarına verilen "işte devlet!" tepkisi gibi...

döneminden sonra da sürdürdü. Polis -özellikle öğrencilere karşı- ölçüsüz şiddet kullanması nedeniyle kamuoyunda her tepki çektiğinde, ülkücü basın "çiçek mi verseydiler?" misâli demagojiye başvurarak savunmaya geçti. 1995 Mart'ında polisin hedef gözetmeksizin ateş ederek 17 kişinin ölümüne, yüzlercesinin yaralanmasına yol açtığı İstanbul Gazi Mahallesi olaylarında[6] "tahrik ve tecavüzler karşısında sağduyulu davranarak... kanın gövdeyi götürmesini önleyen... poliste kusur aranması düşmanın işine yarar" tespitiyle polise kararlılıkla sahip çıkıldı; bizzat Türkeş bu yönde beyanatlar verdi. Nisanın ikinci haftasındaki polis haftalarına, özellikle polis teşkilatının 150. yılın kuruluş yıldönümü olarak kutlanan 1995 Nisan'ında, özel bir ilgi gösterildi. Okuyucu köşelerinden -bir kısmı polis memurlarınca gönderilmiş- "Türk'ün Polisi", "Polis Gardaş" vb. başlıklı kasideler, "Onlardır devletin kulağı gözü/Onlardır milletin özünün özü" (*Ortadoğu*, 4.12.1992) türünden dizeler yıllarca eksik kalmadı. *Ortadoğu*, 1996 Şubat'ı boyunca, (Ali Özoğlu'nun kaleminden) "Polis okulundan özel time - bir polisin hatıra defteri" başlıklı menkıbevârî bir dizi yayımladı. 1995 Haziran'ında eski emniyet müdürlerinden Hamdi Ardalı'nın MHP'ye katılması, gururla duyuruldu; Ardalı, "İstanbul'da görevli iken 1989 1 Mayıs'ında Başbakan Özal'ın 'biraz yumuşak davran' telkinine aldırmadan Taksim Alanı'na kızıl bayraklı, Kürt bayraklı bölücüleri ve komünistleri sokturmayışı" ile övüldü (o kararlı tutum, silahsız bir gencin polis kurşunuyla öldürülmesine malolmuştu). Polisle bütünleşme gayretinin kampanyalaştığı anlardan biri, yine 1995 Haziran'ında İstanbul Emniyet Müdürü Necdet Menzir'in öl-

6 Nüfusunun büyük çoğunluğu Alevi ve sol eğilimli olan Gazi Mahallesi'ndeki olaylar, 12 Mart 1995 akşamı kalabalık bir kahvehanenin taranması ve bir Alevi dedesinin ölmesiyle başlamıştır. Haberi duyarak biriken kalabalığın tedirginliği ve heyecanı, uzun süre polis ve ambülans gelmemesiyle artmıştır. Bir buçuk sene önceki Sivas katliamı (bkz. 8. Bölüm) tecrübesini unutmayarak, devlet himayesinde örgütlü bir suikastle karşı karşıya olduğunu düşünen topluluğun, radikal sol örgütlerin de katılımıyla protesto eylemlerine girişmesi üzerine bu kez güvenlik kuvvetleri çok şiddetli bir tepki göstermiş, 13 Mart sabahı bir göstericinin polis kurşunuyla ölmesi çatışmaları büyütmüştür. Üç gün süren bu olay hakkında bir dokümantasyon: Dural 1995.

dürülen bir polisin cenaze töreninde "laiklik maskesi altındaki dinsizlere, Atatürkçülüğü kullanan komünistlere, yargısız infazdan bahsedenlere" karşı konuşmasıydı. Birçok kesimi kendi politik kanaatleri doğrultusunda suçlandıran bu tehditkâr konuşma kamuoyunda tartışma yaratırken, MHP ve ülkücüler Menzir'e coşkuyla destek verdiler. İstanbul'da Menzir'i "halk adına" destekleyen afişleme kampanyasına katkıda bulundular. Bizzat Türkeş "Menzir polisin babası, vatansever bir insan" hükmünü verdi. Bu sıralarda *Ortadoğu*'da yayımlanan (20.6.1995) bir okuyucu mektubu ilginçti: Adem Güner Emniyet Müdürüne "Başbuğumuz ve Türk-İslâm Alperenleri hazır bir şekilde emir erleri olarak hazır kıta yanınızda beklemekteyiz" mesajını verdikten sonra; Menzir'in Gaziosmanpaşa olayları sırasında sarf ettiğini söylediği "Emniyetten Kürtçüleri ve Kurtçuları temizleyeceğim" sözünü "ardniyetli söylemediğine" dair bir açıklama ricasında bulunuyordu!

Bu rica, ülkücülerin "polisle bütünleşme"sinin başka bir boyutunu hatırlatıyor: Polis örgütündeki ülkücü kadrolaşma... Bu konuda rakamsal verilere ulaşmak mümkün görünmüyor, ancak 1990'lı yıllarda polisin bazı birimlerinde ve özellikle 'sokakta' görev yapan 'tabanı' içinde ülkücülerin ya da ülkücülere sempati duyanların hatırı sayılır birçokluğu olduğuna dair güçlü belirtiler mevcuttur. Bizzat 1992 başındaki korsan polis gösterileri, bu yönde işaretler vermişti: Polisler ülkücülerin klasikleşmiş sloganlarından olan "kanımız aksa da zafer İslâm'ın!" sloganını bağırmışlardı ve yayımladıkları bildirilerdeki dil ülkücü bildirilerin diline fazlasıyla benziyordu. Yukarıda değinildiği gibi, ülkücü basında okuyucu köşelerinde polis mektuplarının sıklığı -ve anlaşılan memurların bu militan görüş beyanlarının âmirlerini rahatsız etmemesi-, keza bir "örgütsel bütünleşme" emaresiydi.[7] Polisin özellikle sol gruplara

7 Militan ve patetik polis mektuplarından bir örnek daha verelim: "Polisim...Polisim...Polisim... Bu kelimeyi her defasında bu vatanın aziz her köşesinde tekrarlamak bana ve bu mesleği amaç edinen tüm meslektaşlarıma iman verir. Teşkilatın birer mensubu olarak bizler elleri toprağa değmiş, avuç içleri nasırlanmış, toprağın kokusunu vücuduna sindirmiş Anadolu analarının çocuklarıyız. Bizler onurlu, vatan millet haysiyetini, Türk olmanın gururunu karakterine işleyen

karşı 'ölçüsüz' şiddet kullandığı vakalarda ve üniversitelerde polis birimleri ile ülkücü gruplar arasındaki -"koordinasyon" teşhisi konabilecek kadar açık- gözyumma ve kollama ilişkisinde; karşılarındakilere politik hasım hatta "düşman" muamelesi yapan "memurların", terörle mücadele ideolojisinin yanında doğrudan doğruya ülkücü doktrinasyonun etkisi altında olduklarını gösteren çok tanıklık var. Ülkücü-milliyetçi ideolojinin, terörle mücadele ideolojisinin ve polise bu doğrultuda verilen eğitimin besin kaynakları arasında yer aldığı düşünülürse, "Emniyet teşkilâtı"nda ülkücü harekete mensup olmasa bile sempati duyanların sayısının çok olması şaşırtıcı değildir. Bunun ötesinde, önceki bölümde değindiğimiz gibi bilhassa özel time eleman alımında MHP ve Ülkü Ocakları'nın referans mercii haline gelmesiyle, sistemli bir kadrolaşmanın zaten aralık olan kapıları ardına kadar açılmıştır. Emniyet örgütünde, ülkücü kadrolaşma ile Fethullah Gülen Cemaatinin kadrolaşmasının kâh içiçe geçip kâh rekabete giren karmaşık bir ağ oluşturduğunu da eklemek gerek (Fethullah Gülen Cemaati içinde "ülkücü yanı fazla" polislerin rahatsızlık yarattığı anlaşılmaktadır: Kındıra 2000: 71, 80 vb.).

Bu fasılda son olarak, bazı orta ve üst düzey polis yöneticilerinin ülkücü kimliklerini sergilemekten imtina etmediğini de kaydetmek gerekir. Özel Tim Şube Müdür Vekili İbrahim Şahin'in ülkücülerle rabıtası Susurluk skandalı sonrasında ortaya dökülmüştü. Daha sonra İstanbul Emniyet Müdürlüğü yapan Kemal Yazıcıoğlu (Türker 1998: 41-5), 1995'te İzmir Emniyet Müdürü iken İzmir Ülkü Ocakları'nın Maksim Gazinosu'ndaki gecesine katılıp konuşma yapmış, İnsan Hakları Derneği'ni PKK'lılıkla ve "terör örgütlerine üye kişilerle dolu" olmakla

neslin torunlarıyız. Bizler bu aziz vatan uğruna ölmeyi görev değil cihad sayan bir neslin devamıyız.(...) Bu vatan uğruna şehit olan ağabeylerime karşı son görevi teşkilat olarak en iyi şekilde, acıları bir bir katmerlendirip yüreğimize gömüp, hain emellere kinlenerek öç alma hırsıyla azaltmaya çalışıyoruz.(...) En büyük mesele de bize çevrilen namlunun sahibi bir İngiliz, Fransız, Yahudi veya bir Bulgar olsaydı bunun cevabı geçmişte şanlı Türk tarihimizde olduğu gibi kolayca verilebilirdi. (...) Memleket kan gölüne dönse, namluların biri değil, tümü meslektaşlarımın üstüne çevrilse, yine de bu vatan hain ellere rağmen onurla beklenecektir ve beklenecektir" (Osman Amca, *Ortadoğu*, 3.12.1992).

suçlamıştı. Yazıcıoğlu, Türkeş'in ölümünden sonra açılan anma defterine "Başbuğum, ne öğrendimse senden öğrendim" diye yazacaktır. 1990'lardaki en önemli polis "lideri" olan, Emniyet Genel Müdürlüğü, Adalet ve İçişleri Bakanlığı yapan Mehmet Ağar da 1995 ve 1999 genel seçimlerinde Elazığ'da yürüttüğü kampanyalarda hep ülkücülerden destek görmüş ve siyasete resmen girmesinden itibaren adı MHP'nin müstakbel lider adayları arasında anılmıştır.

Gazi Mahallesi olaylarında gazeteci Metin Göktepe'nin öldürülmesi, Manisa'da lise öğrencilerine işkence yapılması gibi, polislerin yargılandığı spektaküler davalarda, ülkücü grupların -sonuçta hüküm giyen- polislere canlı bir destek verdiklerini de kaydetmek gerekir. Tıpkı 15. Bölüm'de değinilecek olan Susurluk skandalında olduğu gibi, mahkemelerde yargılanan polislere "Türkiye seninle gurur duyuyor!" sloganıyla sevgi gösterisinde bulunmuşlar, zaman zaman davacılara saldırmışlardır. Bu arada, örneğin Afyon'da sürdürülen Metin Göktepe'nin öldürülmesi davasında, "yerli" ülkücülerin provokasyonlara karşı kendilerini özellikle geri çektiklerine, buna karşılık dışardan gelen ülkücü grupların polis yanlısı eylem yaptığına dair gözlemler de vardır. Bu da, bir kez daha, "resmî" ülkücü örgütlenmenin hâkimiyeti dışında ve polis denetiminde olan, ama eninde sonunda yine ülkücü camiyla bağıntılı birtakım ilişki ağlarının varlığına işaret eder.

12-13 Aralık 2000'de yaşanan, polisin çok daha büyük çaplı "sokağa dökülme" eyleminde de polis-ülkücü 'dayanışması' kendini gösterecektir. Bu eylemlerde, bir suikasta kurban giden meslektaşlarının İstanbul'daki cenazesinde binlerce Çevik Kuvvet polisi, "teröristler"e karşı tavizsiz, sert bir politika ve intikam talebiyle (bu arada geçim sıkıntısını da yansıtarak) protesto gösterisi yapmış, bu gösteri beş büyük şehirde tekrarlanmıştır (Bora 2001b). Kullanılan sloganların çoğu ülkücü repertuvardan alınmadır.[8] Polis "tabanının", politik-ideolojik

8 Başta, ülkücülerin savaş nârası olarak 1990'lardan itibaren popülerleşen, yaygınlaşan "Ya Allah Bismillah Allahüekber" sloganı... Bu sloganın polislerce kullanılmasının İslâmcı bir bakış açısından yarattığı rahatsızlık, anlamlıdır: "İş-

açıdan mutlaka ülkücülüğe bağlanmış olmasa bile, ülkücü sloganlara açıklığının, duyarlılığının kuvvetli bir belirtisidir bu. Polisin yasadışı gösterisinin kamuoyunda yarattığı rahatsızlık da, İstanbul'da Ülkü Ocakları imzalı "Şerefsizler haddinizi bilin! Türk milleti polisinin yanında" afişleriyle protesto edilmiştir. Daha çarpıcı olan vaka, aynı gün Ankara-Kızılay'da F tipi cezaevlerini protesto edenlere karşı şiddet kullanan polise, ülkücü sloganlar bağıran sivil grupların iştirak etmesi, polisin de bu işbirliğinden yararlanmakta hiç beis görmemesidir. 12 Mart 1971 öncesinde bile görülmemiş çıplaklıkta bir polis-ülkücü işbirliği manzarası sunan bu vakadan sonra, Ankara Emniyet Müdürü, "ülkücüler ucuz işi sever" diyerek, kargaşadan istifade eden ülkücülere bu fırsatın bir daha tanınmayacağını belirtip örtülü bir özeleştiri yapacak; Ülkü Ocakları Genel Başkanı Atilla Kaya ise "ülkücü" denen kişilerin polisçe kullanılan provokatörler olduğunu söyleyerek Emniyet'i suçlayacaktır (*Milliyet*, 2.1.2001).

Orduya sadakat

1991 sonrası dönemde, MHP orduya sadakatini beyan etmeye de azamî özen göstermiştir. Bu sadakat, öncelikle Kürt meselesindeki resmî politikaya ve o politikanın aslî aktörü olan orduya verilen desteğin nişânesiydi. Devletlû milliyetçi-muhafazakâr entelijensiyayla hemfikir olarak, "ordunun elini ayağını bağlayan... karar ve hareket kabiliyetini felceden politikacılar"ı hıyanetle suçlamak, bu çizginin 1991-92'de öne çıkan veçhe-

---

kence suçundan hükümlü meslektaşlarının serbest bırakılmasını savunan polis memurları, 'nümayişlerinde sık sık 'Ya Allah, Bismillah, Allahüekber!' diye haykırdılar. Bu ne yaman çelişki anne! İnsanları çırılçıplak soyup Filistin askılarına asan, üzerlerine tazyikli su sıkan, vücutlarına elektrik veren ve bu suçlarından ötürü hapse giren zalimler için yürütülen bir mücadelede Lafzetullah'ın yeri olabilir mi? Vicdansızlığı, merhametsizliği, insafsızlığı, rahman ve rahim Allah'ın adıyla müdafaa etmeye kalkışanlar ya ne yaptıklarını bilmiyorlar ya da Cenab-ı Allah'a bilerek hakaret ediyorlar. Düşmanın cesedine zarar vermeyi bile yasaklayan bir dinin 'slogan'ları, savunmasız insanların vücutlarında sigara söndüren psikopatlar yararına kullanılamaz!" (Hakan Albayrak, *Yeni Hayat*, 22 Aralık 2000, s. 7).

siydi. "Politikacıların basiretsizliği" karşısında ordunun sabrının taşmak üzere olduğu motifi, bu dönemde 'cömertçe' işlenmiştir. 25.3.1992 tarihli *Ortadoğu*'da kimliği belirsiz askerlere atıflar yapan satırlar, bu kışkırtıcı tutumu özetler: "Sayın Demirel'e samimi bir ikaz olarak belirtmek durumundayız ki Cizre, Nusaybin, özellikle Şırnak'ta görüştüğümüz subayların ağzını bıçak açmıyordu. Yalnız bölücülere değil, başkalarına da bilenmiş gibiydiler. (...) ...bir komutandan: 'Vatan evlatlarını kurşuna dizenlere sahip çıkanlar iyi teşhis edilsin. Bingöl'deki katliamı gerçekleştiren Şemdin Sakık, 15 Nisan'da Muş'un Kızılsu Vadisi'nde köşeye sıkışmıştı. Anca operasyona devam izni verilmedi!' (...) (Bir başka üst düzey komutanın isyanı): 'Sabrımız taştı. Yavrularımızı şehit düşürdüler. Artık operasyon için günlerce izin beklemeyeceğiz. Bizleri görevden alacaklarsa alsınlar. PKK'nın topraklarımızda barınmasına imkân tanımayacağız. Hainlerden kana kan alacağız.'" Yazı şöyle bitmektedir: "Eşkıyaya af düşünürken askerin onuruyla oynayanlar, dipçik darbesiyle öyle bir sarsılırlar ki sünğünün ucunda bile oturacak yer bulamazlar." 1990'ların ortalarına doğru MHP, ordunun, Türkeş'in varlığıyla beraber, Türkiye'nin içinde bulunduğu kritik dönemdeki en sağlam güvenceleri olduğu temasını işleyecektir. Türkeş, ezelî "güçlü ordu" motifini bu dönemde "TSK'nin gücü, Rusya Federasyonu hariç, bütün komşu ülkelerin silahlı kuvvetlerinin toplamından daha güçlü olmalıdır" düsturuyla bezemiştir.

Orduya, Kürt meselesindeki kararlılığı gibi somut bir nedenden bağımsız olarak da, onun hikmetli varlığını yücelten ağır methiyelerle yaklaşıldığı görülür. Necdet Sevinç'in, orduyu, bilinen güç tapınması için mükemmel bir 'süje' (özne) olarak, idealindeki "politika"nın cisimleşmesi olarak tözselleştiren şu satırlarına bakalım: "Ordu politika yapar mı? Zaten ordu politika yapmak için kurulmuştur... ordu politikayı lâfla yapmaz! Silahla yapar... Ordu kontrol edilmez, kontrol eder... Orduya şart konulmaz. Ordu kurallarını kendi koyar. Bu kurallara ya uyarsınız, ya tasfiye olursunuz..." (*Ortadoğu*, 29.3.1996). Nitekim ülkücü ideologlar "barış goygoyculuğu-

na" tepki gösterirken sadece Kürt meselesinde "barışçı çözüm" düşüncesini değil, mutlak olarak barışçı fikriyatı, en hafifinden bozgunculuk sayarak reddederler. 'Has' (lâfa değil güce, müzakereye değil kestirip atmaya dayanan) politikayı orduya özgüleyen bu anlayışı "ordu-millet" şiarıyla bütünleştiren koyu totaliter fanteziler ülkücü basında bu dönemde 'serbest bırakıldı'. "Bir yarbay"dan hürmetle nakledilen şu telâkkiye bakalım: "Asker ocağına girerken silah ve bayrak üstüne yemin eden, askerliğini bitirip terhis olunca sivil hayata dönen bakkal, kırtasiyeci, fırıncı, doktor, profesör, mühendis, kasap, oto boyacısı...ların sadık olup olmadığını merak etti. 'Üniformalarını çıkarınca yeminden de kurtulduklarını mı zannediyorlar acaba?' diyordu."[9] Ülkücü basın, özellikle 1992-95 kesitinde, "bütün Türk Milleti Türk ordusunun neferidir", "ordu milletin tabusudur", "Türk ordusu Türk milletinin mukaddeslerindendir", "bir devletin haşmeti ve izzeti ordusu ile kaimdir" gibi 'müteârifelerle' [belit, aksiyom], "ordu-millet" mitosuna abandıkça abanmıştır. "Türk ordusuna dil uzatanların mutlak surette susturulması" istenmiş, "orduya çatanlar veya askerle zoru bulunanların ekseriyetinin ya dinen ya da ırken malûl olduğu" ileri sürülmüştür (M. Ali Bulut, *Ortadoğu*, 31.12.1993). Dinî-millî "kimlik şuuru"nun, ordunun yüksek vasfını tamamlayan bir unsur olarak vaz'edilmesi, eleştirel bir dip dalgaya da oturur: "...araladığımız yeni nizam-ı âlem ufkundan 'müjde' diye haykıran eroğlu erler... Ne mutlu Türk'ün şehidine. Kaybetmek üzere olduğumuz 'şehitlik ülküsü'nü yeniden kazan[ıyoruz]... Dost da, düşman da bilsin ki, yeniden can ve kanla suladığımız bu toprakları belki milyonuncu defa tapuluyoruz. Bunun için orada şehit düşenlerle birlikte özümüzden birer parça koparken tesellimiz var. Kendi hazinemize yatırım yapıyoruz. Sonsuzdan büyük büyük hisseler kazanıyor Türk milleti.(...) Org. Doğan Güreş'i 'şehit'i ve

9 *Ortadoğu*, 3.10.1993. Aynı yerde, bu kişinin "makûl bir isteği kabul edilmeyince" yarbaylıktan istifa ettiğini, "hemen Türk emniyetinin kendisini kaptığını ve şu anda sözleşmeli olarak görev yaptığını, halen Güneydoğu'da vatan-millet düşmanlarına karşı mücadele ettiğini öğreniyoruz.

'gazi'siyle Mehmetçiklerin ve milletin özlediği komutanı tablolaştırdığı için (...) selâmlamak istiyorum. 12 Eylül paşalarının mahvettikleri bir güzel imajı yeniden, âdeta sıfır noktasından zirvelere doğru götüren bu en üst Mehmetçik'le tüylerimin diken diken olduğunu söylemem gerek. Geçen on yıldır unuttugum 'kahramanca' duygularımı dalgalandırıyor" (Ömer Lütfi Mete, *Ortadoğu*, 1.10.1992).

Yeniden-Türkçüleşme ve Atatürkçülüğe meyletme eğilimlerinin de (bkz. 8. Bölüm) orduyu kutsallaştırmaya katkıda bulunduğu vurgulanmalıdır. Türkçü dergi *Orkun*'un Ağustos 1998 sayısı "Ordunu Sev" kapağıyla çıkmıştır.

Orduyla ilgili eleştirel kayıtlar, yine 12 Eylül'de ülkücü hareket revâ görülen muameleye dayanır. Buna göre, ordu, ülkücüleri "devlet ve millet düşmanları" ile aynı kefeye koymakla, sadece bir adaletsizlik ve 'vefasızlık' yapmakla kalmamış, bizzat kendi değerini, vasfını ve güvenilirliğini düşüren bir mecraya girmiştir. Bu izleğin yılmaz takipçisi, ordudan 1980'lerde tasfiye edilen ülkücü subaylardan, hemen her dönemde MÇP/MHP üst yönetim kurulunda yer alan -ama yürütmede yer verilmeyen- Ferruh Sezgin'dir (Sezgin için bkz. Bora ve Can 1991: 318-9 ve 373-5). Ferruh Sezgin, ordudaki bu zaafın 12 Mart dönemine kadar geri gittiği iddiasındadır. 12 Mart muhtırasından sonra, tasfiyelerde çoğunlukla sol eğilimliler hedeflenmekle birlikte "Silahlı Kuvvetler komuta kademelerinin izlemeye nedense pek meraklı olduğu o meşhur 'denge politikasının' etkisiyle bazı milliyetçi subayların da turpandan nasibini aldığını" hatırlatır. Bu denge politikası, 12 Eylül'e kıyasla 12 Mart'ta "milliyetçilere karşı biraz daha lütûfkâr" olmuştur: "Ordu'dan atılan milliyetçi subaylardan, hiç olmazsa bir 'kusura bakmayın...' esirgenmiyordu." Aktardığına göre, 12 Mart günlerinde, kendisinden birkaç sınıf daha kıdemli olan bir milliyetçi subaya Kara Kuvvetleri Komutanı "gözünüz arkada kalmasın. Komünizm tehlikesinin çok iyi farkındayız. Bizler görev başında oldukça bu memleket komünist olamaz" demiş; o milliyetçi subay da komutana "komünizme teslim olmuş bütün ülkelerin Kara Kuvvetleri Komutanlarının onun gibi konuştuğunu" söy-

lemiş, "insan vatanına hizmet ettiğine en çok inandığı bir anda, aslında ihanet ediyor olabilir" demişti (*Ortadoğu*, 27.5.1994). Sezgin, 2. Ordu Komutanlığı'nın "Türkiye'ye Yönelik Mevcut ve Potansiyel İç Tehdit" dokümanında "yıkıcı ve bölücü unsurlar" arasında "aşırı sağ ve ırkçı unsurlar... ülkücü unsurlar"ın sayılmasını, ordudaki 'duyarsızlığın' hâlâ sürdüğünün işaretleri olarak alıyordu: "Kendi görevlerini düzenleyen kanunda 'cumhuriyeti korumak ve kollamak'tan sorumlu kılınmış bir kuruluş, görevini başarabilmek için kendi ülkesinin milliyetçilerinden güç almak zorunda değil midir?" (*Ortadoğu*, 25 ve 30.12.1991). Sezgin, bu politikanın, milliyetçi heyecandan uzaklaşan ordunun yozlaşmasına yol açtığını, "ordu içinden bir ses"e dayanarak savunur: "Orduyu herkesin gözleri önünde mahvettik. Ordu artık bitmek üzeredir. O kadar gülünç ve acınacak durumdayız ki bu mesleğe mensup olmaktan utanç duyar olduk.(...) Biz, bir basamak daha yükselmek isteyen amirlerimizin değil devletin kölesi olmak istiyoruz. Devlet yok oluyorken hâlâ tuvalet inşa eden, kum çeken, amirlerinin şahsî isteklerini yerine getirmek zorunda bırakılan insanlar olarak; belki PKK eliyle henüz ölmedik, fakat utanç içinde her gün ölüyoruz" (*Ortadoğu*, 24.12.1991). Ferruh Sezgin, ordunun 'içine' dönük eleştirilerini, "TSK'nin üst düzeylerindeki 'gayrımillileştirme operasyonları'nın dozunun artırıldığı" (*a.g.k.*, 21.4.1993) uyarısında bulunacak kadar, ya da Elazığ-Bingöl yolunda terhis edilen askerlere saldırının olduğu gün MGK'nın teslim olan PKK'lılarla ilgili kısmi af kararı alması üzerine bu konu konuşulurken Genelkurmay Başkanı ve asker üyelerin görüşlerinin ne yönde olduğunu imâlı bir tavırla sorgulayacak kadar (*a.g.k.*, 31.5.1993) sivriltir. TSK üst yönetimindeki "rotasyon ve kısa aralıklarla değişme" usûlünün meritokrasi ilkelerini zedelediği, TSK'nın yönetim anlayışı açısından muhafazakâr olduğu gibi 'teknik' eleştirilerden de geri kalmaz (*a.g.k.*, 9.5.1994). Ferruh Sezgin'in sistemli takibi yanında, ülkücü cenahta, orduyu laisist-Kemalist 'alışkanlıkları' açısından sorgulayan bir çizgi de vardır. Örneğin Ömer Lütfi Mete, "ordunun süper ordu, dünya gücü olabilmesi için Atatürkçü

ve laiklerin ordusu görünümünden sıyrılması gerektiğini" yazar (*a.g.k.*, 1.2.1993).

Polisle hararetli bir ideolojik destekle ve örtülü ama sistemli denebilecek bir kadrolaşma politikasıyla bütünleşen MHP'nin orduyla ilişkisinin ise görece mesafeli ve ideolojik nüfuz gücünün sınırlı olduğunu belirtmek gerekir. Ülkücülerin orduya sadakat gösterisi daha ziyade 'platonik sevgi' düzeyinde kalmıştır, Ferruh Sezgin'inkiler gibi içe dönük eleştiriler ise ülkücü söylemin kendi içinde marjinaldir. MHP muhakkak ki ordu içinde Türkeş'in on yıllardır sürdürdüğü bir ilişki silsilesine sahipti, ancak bu ilişkiler büyük ölçüde "Albay"ın partisinden bile gizlediği çok özel ilişkiler olarak kalmıştır. Yine de MHP 1990'ların ortalarında orduya merbutiyetini ve nüfuzunu teşhir etmek üzere bir dizi emekli generali törenle üye yapmaktan mesut olmuştur. 1991 kongresindeki iltihaklardan sonraki yıllarda da Silahlı Kuvvetler İstihbarat ve Dil Okulu Komutanı Osman Ancın ve "kontrgerillacı" olarak bilinen (Gayrınizamî harp uzmanı) Cihat Akyol MHP'ye katıldılar. 1994 sonunda gerçekleşen paşa transferlerinde, emekli generallerin MHP'liliği ve Türkeş'e bağlılığı ordu için doğal mecra gibi takdim eden militanca açıklamaları dikkat çekiciydi. Emekli Tümgeneral Eşref Cenker, "asker kalbine kazınmış olan 'Önce Vatan' inancının kahraman askeri olarak gördüğü için" MHP'ye katıldığını belirtmiştir. MHP, 1994 yerel seçimlerinde subaylardan büyük oranda oy aldığını da öne çıkartmaya çalışmıştır: "Bugün, Diyarbakır, Kars gibi yörelerde ordu mensuplarının sandıklarından MHP'nin çıkması gerçekten anlamlıdır. Demek ki, ülkenin bütünlüğü için şehit olmayı göze alanlar veya ülke bütünlüğünü korumakla görevlendirilenler hep milliyetçilerdir" (Arslan Bulut, *Ortadoğu*, 5.4.1994).

Bu fasılda son olarak "kontrgerilla"ya da değinelim. Avrupa'da Gladio tartışmalarının (bkz. 2. Bölüm, 4. dipnot) ayyuka çıktığı ve bu şebekenin Türkiye'deki bağlantılarının yeniden bu kez daha ciddi verilerle tartışıldığı dönemde ülkücü basında, bu çeşit resmî-illegal gayrınizamî örgütleri iftiharla sahiplenen çıkışlar görülmüştür. (Bu konuya 14. Bölüm'de de değinilecek.)

Devletle barışma

Polisin ve ordunun kararlı ve tavizsiz bir eylem rotasına girmesinin, devletin 12 Eylül öncesindeki felç halini aşarak millî refleksle bütünleştiği ve ülkücülerin devleti ikame etmesinin gereksiz hale geldiği doğrultusunda yorumlandığını belirtmiştik. Devletin bu yola girmesi, aynı zamanda ülkücülerin 12 Eylül öncesindeki mücadelelerinin haklılığını da kanıtlıyordu. Bu değerlendirme, bir yandan, güncel devlet aygıtı ile özlenen kutsal devlet arasındaki açının kapandığı tespitiyle, iyimser ve konformist bir değerlendirmeyi beraberinde getirdi. "MHP'nin ve ülkücülerin kendileri için bir mukaddes olan devlete zaten hiçbir şartta küsemeyeceğini" vaz'eden bu yaklaşım, esasen Türkeş'in tamim ettiği, MHP'nin resmî görüşüydü. Bununla beraber, özellikle Ülkü Ocakları'ndan gelen ve 12 Eylül tecrübesinden geçmiş kadrolar, devletin onlara revâ gördüğü hakbilmez muameleden ötürü ülkücülere bir özür borcu olduğu düşüncesindeydi. Bu kadrolar, mevcut devlet aygıtının özlenen 'kutlu' Devlet'ten "başka bir şey" olduğu düşüncesini her zaman korudular ve devlet yönetimine içten içe kuşkuyla bakmayı sürdürdüler.

Kürt meselesini askerî önlemlerle çözmeye yönelen devlet politikasının ve "terörle mücadele" ideolojisinin, ülkücülerin 12 Eylül öncesindeki mücadelelerini meşrulaştırdığı fikri, bu politik yönelimin belirginleştiği 1992 yılında, ülkücü kamuoyu dışında milliyetçi-muhafazakâr entelijensiya tarafından ortaya atıldı: "1980 öncesi aşırı sol terör örgütlerinin kan kusan eylemlerine karşı devletin yanında yer alan ülkücü gençler, 12 Eylül ihtilâlinden sonra aynı devlet tarafından yargılanıp, yıllarca hapishanelerde süründürülmediler mi?" (Ömer Öztürkmen, *Türkiye*, 25.3.1992).

"12 Eylül'ün bilerek bilmeyerek işlediği en büyük suç, Türk milliyetçiliğini ve vatanseverleri... millî kültürün imanlı, heyecanlı sahiplerini... masum olduklarını bile bile, sırf denge için kıyıma uğratma teşebbüsü[dür]" (Ahmet Kabaklı, *Türkiye*, 7.12.1992). "Eğer o günler Türkiye'de Dev-Yol'un, Dev-Sol'un körüklediği bir darbe, bir karışıklık yaşanmadıysa bunu MHP'li

gençlerin direnişine borçluyuz" (Ömer Öztürkmen, *Türkiye*, 7.12.1992). Milliyetçi-muhafazakâr entelijensiya, devletten ülkücülerin iade-i itibarını, ülkücülerden de artık devlete 'soğuk durmamalarını' rica etmekteydi. 1992 yılında, ülkücü kamuoyu, bu iade-i itibar gündeminin üstüne üstüne gitti. Terörle mücadelede halkın devlete yardımcı olması için yapılan çağrılar üzerine şu 'naz' yazıları yazıldı: "Sayın Başbakan televizyon ekranlarına çıkıp, 12 Eylül yönetiminin ülkücü Türk milliyetçilerine haksızlık ettiğini resmen açıklamadan ve ülkücünün hukukî itibarının iadesini temin etmeden bu çağrılara kimsenin aldırış etmeyeceğinin bilinmesini isteriz.(...) Sayın Türkeş hariç, 'ben liderim' diye ortalıkta dolaşanların hiçbiri, devletin bekası uğruna mücadele veren Türk milliyetçilerinin ipe çekilmesinin millî sakıncalarına işaret etmemişlerdir. (...) Şimdi kalkmış, halkın devlete yardımcı olmasını istiyorlar. Bu leke silinmeden, korkarım ki bu çağrıya kulak asan olmayacaktır. Onlara inanan olmayacaktır çünkü!" (*Ortadoğu*, 9.4.1992). "Ülkücüler birilerinden madalya almak veya birilerinin madalya almasını sağlamak için mücadeleye atılmamışlardır. Fakat korudukları, ayakta kalması için çırpındıkları ve mesela Afganistan gibi kızıl kuklalar tarafından yönetilmesini önledikleri devletten hakaret görmeyi, şamar yemeyi de hazmedememişlerdir. Ve küsmüşlerdir devlete! Gençliğin, millî meselelere sahip çıkması ve devletiyle yeniden bütünleşmesi için ülkücünün hukukî itibarının resmen iade edilmesi gerekir. Yarın muhtaç olunduğunda, varlığının hissedilebilmesi için şarttır bu" (*a.g.k.*, 10.4.1992). Ağustos'ta, madalya teşbihi gerçek oldu: Sovyetler Birliği Komünist Partisi ile -Türkiye solunun önemsiz değilse de ağırlıklı olmayan kanadını temsil eden- Türkiye Komünist Partisi arasındaki hiyerarşik ilişkiyi ortaya koyan belgelerin basına dökülmesi üzerine yeniden alevlendirilen "ülkücülerin haklılığı tescillendi" kampanyasında ülkücü basın, düşman işgaline karşı vatan savunması yapmış oldukları anlaşılan ülkücülere İstiklâl Madalyası verilmesi gerektiğini ortaya attı! Ülkücülerin itibarının iade edilmesi talebinin, devletin Türk milliyetçiliğini (zımnî anlamıyla: Türk milliyetçiliğinin

sahih yorumu sayılan ülkücülüğü) açıkça ve 'total' olarak benimsemesi talebiyle birleştiğini vurgulamak gerekir.

12 Eylül arefesindeki Ülkü Ocakları yöneticilerinden -kopuş sürecine dek Muhsin Yazıcıoğlu ve çevresine yakın olmasına rağmen partide kalan- Şefkat Çetin'in yazdıkları, bu kadro profilinin devlete ne olursa olsun tam anlamıyla güvenmediğinin ve ülkücü hareketin özerk yönetimini tehlikeye atacak bir "devletle barışma-bütünleşme" sarhoşluğundan çekindiğinin işaretidir: "Devlet için, vatan için, millet için, canlarından aziz bildikleri değerler için vurulan ülkücülerin Mamak yargılayıcıları tarafından canlarından aziz bildikleri yüce değerleri yok etmek için çalışan eşkıya çeteleri olarak suçlanmış olması... meydanlardan yiğit, milliyetçi, ülkücü kadroların çekilmesine, meydanların inançsız, şuursuz, millî ve manevî değerlerden uzak nemelâzımcı... nesiller yetiştirilerek bunlara bırakılmasına... [yol açmıştır]. (...) Hiçbir kışkırtma, hiçbir saldırı ülkücüleri olayların içine çekemeyecektir. Türk devleti bugün Türk insanını koruyacak güçtedir... Ülkücüler 12 Eylül öncesini hiçbir zaman unutmadı ve unutamazlar da! Bu tavrımız ne ilgisizlik ne de korkaklıktır" (*Ortadoğu*, 19 ve 20.7.1992). Ozan Arif'in "Candarması, polisi var devletin/ Devletin işine karışmam gayrı" dizelerine yansıyan bu tavır, izleyen yıllarda da ısrarla tekrarlandı. 1993 yılında da ülkücü basında, iki MHP'li il başkanının ülkücülerin özel orduya gönüllü yazılacağını söyleyip teşvik etmesi (bkz. ayrıca önceki bölüm), 12 Eylül öncesindeki "iti ite kırdırma politikası" hatırlatılarak eleştirilecekti. "Provokatörlerle" ilgili, eninde sonunda yine devlete işaret eden uyarılar da eksik kalmadı. Üniversitelerdeki ülkücü grupların saldırganlığı karşısında da -her zaman değil ama zaman zaman- bu uyarılar dile getirildi. Örneğin 1995 Şubat'ında Marmara Üniversitesi'nde ve Ankara DTCF'de ülkücü öğrencilerin gerçekleştirdiği saldırılar üzerine oldukça sert uyarılar yapıldı. Uyarılar, 12 Eylül öncesindeki "kullanılma sonra yüzüstü bırakılma" tecrübesine işaret ediyordu: "Kimse devletin işini üstlenmesin... Kimse, 'vay, komünistleri ne güzel dövmüşler' diye övünmesin. Bu şekilde övünenler,

sonunda Mamak işkencehanelerinde dövünmeye başlar. (...) Birileri, plan gereği düğmeye basmış ve robotlar hareket etmeye başlamıştır. Robotlara kimse acımaz!" (Arslan Bulut, *Ortadoğu*, 28.2.1995). Kayseri milletvekili Seyfi Şahin de açıkça devletin provokatif müdahalelerinden söz etti, "Devletimizin istihbarat görevlilerinden yüzlercesinin PKK ve bölücülerin arasında, ülkücülerin arasında mevcut olduğunu" söyleyerek "polis içindeki çok milliyetçi, çok vatansever, çok dindar görünebilen ajanlara karşı" uyardı (*Ortadoğu*, 2.3.1995).

Öte yandan, devlet mesafeyi koruma iradesinin fazla enerjik biçimde dile getirilmesine karşı da yönetici kadrolar terazinin öbür kefesine bastırma ihtiyacı duymuşlardır. Örneğin 15.8.1993'te Celal Oğuz'un "PKK'ya karşı ülkücü ordusu" haberleriyle ilgili okuyucu mektubunda "ülkücülerin çok dikkatli olması, sağduyuyla hareket ederek teröre bulaşmaması" gibi aslında standart bir düsturu belki fazla 'yalın' biçimde dile getirmesi üzerine, Ortadoğu "Editörün Görüşü" notuyla haddi bildirme gereği duymuştur: "Celal Oğuz'un bazı cümlelerinden, ülkücülerin, haklı veya haksız edinilmiş servet sahiplerine ve '12 Eylül döneminde' gördükleri haksızlıklara kızarak icabında vatan müdafaasından kaçmak sanki ellerindeymiş, yahut böyle bir ihanete düşebilirlermiş gibi bir mana ortaya çıkmaktadır. Bu da ülkücülerin asla haketmedikleri, onları küçük düşürücü bir zandan başka bir şey değildir."

12 Eylül askerî müdahalesinin ve bu rejimin ülkücülere muamelesi, sonraki yıllarda, hemen hiç üstünde durulmayan "eski" bir konuya dönüştü.[10] "Mamak zindanları" izleği, soyut bir "mazlumluk" kazanımı olarak dönemsel ve politik bağlamından yalıtıldı. 2000 yılındaki 20. yıldönümünde, *Ortadoğu* gazetesi, 12 Eylül darbesindeki Amerikan müdahalesini abartan bir yazı dizisiyle bu rejimin günahını "dış mihraklara" atarak, bir başka 'yatıştırıcı' adım atacaktı.

10 1999'da Altın Portakal Festivali'ne katılan, senaryosunu Ömer Lütfi Mete'nin yazıp yönetmenliğini İsmail Güneş'in yaptığı, işkenceyi ve hapishaneleri işleyen *Gülün Bittiği Yer* (başrolünü Tolga Tibet'in oynadığı filmde Cüneyt Arkın da vardır), artık 'münferit' bir çabaydı.

Kutsal Devlet anlayışı ve "demokrasi"

Türk milliyetçiliğinde, sadece uç-aşırı kanatlarında değil resmî çizgisi içinde de, Devlet kavramı bir mitostur, mitiktir. (Bu konuda bkz. Bora 1998a) Cumhuriyetin kuruluş evresinde "Türk Tarih Tezi"yle birlikte geliştirilen Devlet Mitosu, "demokrasiye geçiş"ten sonra bütünlüklü bir doktrin olarak resmen vaz'edilmese bile, muhtelif motifleri millî endoktrinasyon [doktrin aşılama] pratiğinde (eğitimde, askeriyede, devlet medyasında vb.) sürekli boy göstermiştir. Özellikle ordunun Devlet Mitosunu görece bütünlüklü bir doktriner çerçeve içinde muhafaza ettiğini söyleyebiliriz. Ayrıca, 1945 sonrası dönemde de bu kez -tedrîcen resmî ideolojiyle eklemlenen- milliyetçi-muhafazakâr ideoloji Devlet Mitosunun zenginleştirilmiş yeniden-üretimine katkıda bulunmuştur. Sözünü ettiğimiz mitolojide, "Türk Devleti"ni tarihsel şahsiyeti ve sürekliliği olan organik bir varlık olarak tasavvur edilir. Türk Devleti, Türklüğün tarih içindeki tözü ve Türk *nomos*'unun (beşerî düzen [ilkeleri]) aşkın kaynağıdır. Türk Devleti Mitosunun birer mütearife gibi vaz'edilen motiflerini şöyle sayabiliriz:

- Türklerin yaradılış özelliği olarak hep devletle varolduklarını, "devletli-millet" oldukları, bu nedenle teşkilatçı, devlet kurucu vasıflarıyla temayüz ettikleri...
- Türk Devletinin "kut"lu (ilâhî) olduğu ve tarih-öncesi inanışlara dayandırılan bu kutsallığın İslâm inancıyla da bağdaş(tırıl)dığı...
- Türk Devletinin, erişeceği dünya egemenliğiyle bütün insanlığa barış ve huzur getirmeyi erek edinen cihanşümul/evrensel bir misyon taşıdığı...
- Devlet Adamları'nın, devletlilerin, Türk Devleti'nin kutlu misyonunu temsil eden seçkin ve âmir konumu...
- Türk Devleti'nin aşkınlığının, ilâhîliğinin, varoluşsal değerinin meşrulaştırdığı "pratiklik" ve "realistlik" (zımnen: oportünistlik) hassası...
- Türk devletlerinin aslında tek bir ebedî-ezelî ("ebed-müd-

det") "Türk Devleti"ni ifade eden bir devamlılık silsilesi oluşturduğu...

- Bu devlet silsilesinin tarih-öncesi zamanlardan itibaren "millî devlet" ve aynı zamanda "demokratik-" ve "sosyal devlet" karakteri taşıdığı; bu karakteriyle beraber Türk Devleti'nin daima "merkeziyetçi ve güçlü devlet" olageldiği...

- Türk Devletinin -yine yaradılıştan gelen- ordu-millet vasfını yansıtan bir ordu-devlet olduğu...

Ülkücü-milliyetçi hareket, gerek Türkçü ön-tarihinden gerekse milliyetçi-muhafazakâr kaynaklardan aldığı motivasyonla, Devlet Mitosuna en coşkulu ve doktriner biçimde meftun olan politik akımı teşkil etmiştir. Bu bağlılık, hep değindiğimiz gibi, 12 Eylül sonrası dönemde bir miktar gevşedi, 1990'larda ise, yine değindiğimiz gibi, kuvvetle canlandı. 1991-95 döneminde ülkücü neşriyat ve endoktrinasyon, Devlet Mitosunu ilkel-masalsı haliyle terennüm eden malzemeyle doludur. Özellikle ülkücü akademisyenler bu endoktrinasyon faaliyetinde işe koşuldular. MHP üst yönetimi nezdinde etkili bir danışman olan Abdülhalûk Çay (bkz. bu kitaptaki "MHP'nin Güç Kaynağı Olarak Kürt meselesi" bölümü), Kutsal Devlet mitosunu parlatma seferberliğinde de başı çekenlerdendir: "Her Türk'ün düşünmesi gereken, üzerinde titremesi gereken ilk ideali milletin hayatiyeti ile devletin bekası olmalıdır. (...) Beşbin yıllık Türk tarihinde Türk milleti her zaman devlet olmuştur" (*Ortadoğu*, 3.10.1991). Bu "devlet dersleri"nde "devletli" (talihli, mutlu), "devletle" (güle güle), "devletsiz kelle" (talihsiz baş), "devletten düşmek" (rahatını kaybetmek) gibi deyimlerin Türk milletine özgü oluşundaki 'hikmet', devletli-millet karakterinin gizemli kanıtı olarak sunulur, "Devlet-i ebed-müddet" düsturu amentü gibi yinelenir. "Oğuz Han'dan günümüze Türk devlet felsefesi"ni sürekliliğinden, hep bugüne ve tabii Kürt meselesine dönük dersler çıkartılır: Eski çağlarda Orta Asya'daki hanedan ve bey kavgalarının "üniter devleti sağlama" ereğiyle açıklanması gibi!

1990'ların ülkücü Kutsal Devlet endoktrinasyonunda özellikle Türk Devletinin kutsallığı üstünde durulmuştur. Prof.

Tuncer Gülensoy "Türk milletinin gönlündeki 'DEVLET', onun oğlu-kızı, anası-bacısı gibi kutsaldır." (*Ortadoğu*, 5.10.1993) hükmünü verir. 1982 Anayasası'nın Giriş bölümündeki 'Kutsal Türk Devleti' ifadesi, Göktürk yazıtlarından beri gelen bu kutlu geleneğin devam ettiğinin kanıtı olarak önemle sahiplenilir. Bizatihî aşkın bir referans olan Türk Devletinin kutsallığına, -aslında paradoksal bir şekilde- dinî dayanak ilâvesi de yapılır. İslâm, kendi referans ve meşruiyet çerçevesinden yalıtılarak, devleti/devletlileri "kutlu" (ilâhî güçle donanmış) sayan eski Türk Töresi'nin yeni bir âleti olarak işlevselleştirilmektedir burada. Bu ideolojik işlemin en basit pragmatik ifadesi, "mezhebimizin (Hanefilik) devlete isyanı reddettiği" (M. Ali Bulut, *Ortadoğu*, 4.12.1993) fetvasıdır. Buna, Türk Devletinin "Allah ve Resulünce kutsanmış olduğu" gibi nişanlar eklenir. Din, devletle kaimdir: "Mukaddesatımızın muhafaza edildiği aziz çatı demektir devlet! Din demektir! Namus demektir!" (Necdet Sevinç, *Ortadoğu*, 20.1.1995). 1994 Haziran'ında 1982 Anayasası'nın değiştirilmesi tartışmaları sırasında Giriş bölümünden "Kutsal Türk Devleti" ibaresinin kaldırılmasının önerilmesi tabiatıyla MHP'nin sert tepkisiyle karşılaştı. MHP 1995 Mayıs'ında bu Anayasa değişikliği gerçekleştirilirken şiddetle direndi, "ebedî Türk vatan ve milletinin bütünlüğünü ve Kutsal Türk Devleti'nin varlığını" vurgulayan bir giriş metni önerisi hazırladı. (Sonuçta 23.7.1995'te değiştirilen anayasanın giriş metninde şu 'formül' yer almıştır: "Türk vatanı ve milletinin ebedî varlığını ve Yüce Türk Devletinin bölünmez bütünlüğünü..." Ezcümle, "kutsal", "yüce"ye dönüşmüştür.)

Bu bölümde daha önce de belirtildiği gibi, ebed-müddet Kutsal Devlet'le halihazırdaki devlet aygıtı arasındaki açı, güçlendirilen devlet tapınmasıyla arka plana düşmekle beraber tamamen gözden yitmedi, hatta Kutsal Devlet Mitosunun canlanmasına bağlı olarak zaman kimi anlarda daha derinden sorgulandığı da oldu. 1990'larda liberal zihniyetle polemik içinde radikal-"toplumcu" bir hat oluşturan Ahmet Şafak, bu açıyı gözden kaybetmemek için 1970'lerin "Kahrolsun düzen yaşa-

sın devlet" sloganının ihyâ edilmesinden yanaydı: "Devlet vatandır, millettir ve töredir; tarihtir; tarihin ve coğrafyamızın sırtımıza yüklediği misyondur... Düzen kapitalizmdir, bürokratizmdir, sistemdir, sömürüdür, localararası paslaşmadır. Devlet şefkattir, ekmektir, tuzdur. Yeri gelince kadifeye sarılmış yumruktur.. (...) Devlet 'ebed-müddet' niteliğini kaybedip, süslü bir 'büro'ya dönüştürülmek noktasında ameliyat masasına yatırılmıştır" (*Ortadoğu*, 25.1. ve 30.1.1995).

Kutsal Devlet'le 'reel' devlet arasındaki çelişkinin aşılmasının kilidi, devletin -zaten yaradılıştan yazgılı olduğuna inanılan- ülkücü-milliyetçi ideolojiyi içselleştirmesi olarak düşünülüyordu. Ülkü Ocakları'nın 1990'ların ortalarında ortaya attığı 'esrarlı' bir slogan, bir bakıma bu denklemi özetler: "Ya devlet ülkücüleşecek, ya ülkücüler devletleşecek." 1991'in ikinci yarısında, Danıştay'ın Aydınlar Ocağı'nın kamu yararına çalışan derneklerden sayılmak için yaptığı başvuruyu reddetmesi üzerine ülkücülerin başını çektiği protesto kampanyası, Türk devletinin 'Devlet' olmak için "milliyetçiliğe mecbur olduğu" düşüncesi için bir vesikadır. Danıştay 1. Dairesi, 13.6.1991'deki red kararını gerekçelendirirken, Aydınlar Ocağı'nın tüzüğünde belirtilen amacına işaret etmişti. Bu amaç şöyle yazılıydı: "...millî kültür ve şuuru geliştirmek suretiyle Türk Milliyetçiliği fikrini yaymak, millî bünyemizi sarsan fikir buhranı ve mevhumlar anarşisi ile mücadele ederek millî varlığımızı meydana getiren unsurları yaşatıp kuvvetlendirmektir." Yüksek mahkeme, bu derneğe kamusal ayrıcalık sağlanmasının, "belirli bir fikre üstünlük sağlanması anlamına geleceği nedeniyle kamuoyunun oluşmasında Devletin tarafsızlığı ilkesine aykırı düşeceği" kanaatindeydi. Bu karara karşı yürütülen imza kampanyası, "Devlet Türk milliyetçiliğine mahkûmdur" zihniyetini özetler: "Türk Devleti'nin, Türk Milliyetçiliğinden yana taraf olamayacağı yolundaki kararınızı şiddetle kınar, Türkiye Cumhuriyeti'ni Türk Milliyetçiliği fikrinin kurduğunu ihtar ederiz. Anayasa, Kutsal Türk Devleti'nin, Türk Milliyetçiliğinden yana taraf olduğunu emreder. Böyle bir emir bundan sonra yapılacak anayasalarda ihmal edilse bile, Türki-

ye Cumhuriyeti gene Türk milliyetçiliğinden yana taraf ola caktır. Çünkü Türk Devleti'nin varlığının teminatı yalnız ve sadece Türk milliyetçiliğidir. Resmî veya gayriresmî hiçbir makam, hiçbir zaman Türk milliyetçiliğini mağlûp edememiştir, edemeyecektir. Nefret duyduğumuz kararınız sadece, ama sadece sizi bağlar."

Değişik şekillerde ifade edilen "Demokrasi ve insan hakları devlet varsa vardır; devlet demokrasi için değil, demokrasi devlet içindir" düsturu, ülkücü ideolojide Devlet-demokrasi rabıtasının özetidir. Gerek ilkesel anlamıyla gerek biçim/rejim ve 'prosedür' anlamıyla demokrasi, bu bakış açısından, öncelikle Devletin kutsallığını, mutlaklığını tehdit eden bir etken olarak düşünülür. Bu zihniyetin temsilî selâhiyeti olmayan ama 'çıplak' bir ifadesi, "Paris Üniversitesi hukuk doktoru" unvanıyla yazan Hakkı Demirel'in, Anayasanın işlevinin devleti halka karşı korumak olduğunu savunmasıdır! Bu sava bakılırsa, örgütlenmemiş, yönlendirilmemiş bir halk kitlesi, her şeyi ezip geçen bir sürüden başka bir şey değildir ve "demagoglar tarafından hipnotize edilen halk kitlelerine karşı" devleti korumak gereklidir (*Ortadoğu*, 25.11.1995). 1990'ların başında gündemde olan "yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılması" önerileri de "beylikler devrine dönüş" olarak yorumlanarak, Kutsal Devletin rüknü olan "güçlü ve merkezî devlet" karakterinin bozulması sayılmıştır. Demokrasiyi "kahramanlık" erdemini felceden bir vasatlık ve yozlaşma rejimi olarak gören -faşist ideolojiler tarafından da hevesle devralınagelmiş- aristokratik-muhafazakâr telâkki doğrultusunda, "devlet adamı vasfına sahip" politikacıya, "bir yiğit adama" olan özlemin sürekli ilanı, özellikle 1992-95 döneminde ülkücü söyleme "demokrasi" ile ilgili hâkim olan memnuniyetsizliğin bir başka veçhesidir.

Demokrasinin bastırdığı, hükmünü yürütmesini engellediği kabul edilen sahih değerler arasında, *gücün* önemli yeri vardır. "Mücadele veya başka bir ifade ile savaş[ın] tabiatın en geçerli temel kanunu... Hayatın bizzat kendisinin bir savaş... Yaşama[nın] galip olmak [demek olduğu]" düşüncesi (Abdülhalûk Çay, *Ortadoğu*, 12.10.1991), güce taptırır. Atsız'dan gelip,

ülkücü hareketin çok satılan el kitaplarına aktarılan, "milletler mücadelesinin ilâhi bir kanun" olduğu müteârifesi (örneğin Tuğcugil 1980: 14 vd.), bu sosyal-Darwinist telâkkiyi tamamlar. 1993 Haziran'ında ABD'nin Başkan Bush'a suikast hazırlandığı gerekçesiyle, herhangi bir uluslararası hukuk dayanağı aramadan Irak'ı bombalamasına imrenen *Ortadoğu*'nun coşkulu haberi, güce verilen *değeri* mükemmel yansıtır. Manşet, "İşte Politika!"dır: "ABD dünyanın en geçerli politikasının 'güç kullanmak' olduğunu Irak'ta ispat etti. Genelkurmay başkanları 'Bir ABD başkanı için dünyayı yakarız' dedi" (29.6.1993).

Bazı ülkücü ideologlar, "Türke özgü demokrasi" tasarımını sistemleştirmeye soyundular. Ahmet Şafak, "kurultay, istişare ve müşavere müesseselerinden bir Türk parlamentarizmi", "özgün bir temsil kültürü" yaratma lüzumundan dem vuruyordu (*Ortadoğu*, 15.3.1995). 1993 yılındaki Türk Dünyası Kurultayı'nda (bu kurultaylara 9. Bölüm'de değinilecek) Arslan Bulut'un, Nizâm-ı Alem söylemini "çağdaş"-Türkçü bir kisve içinde yenileyen "Türklüğün Yeni Dünya Düzeni" programı bu girişimlerden biridir. Bulut'a göre ABD, 200 yıldır, evrensel nizamın anahtarı olan Türk Devlet Felsefesi'ni taklit etmekteydi. Bu felsefenin güncel tatbikatına göre, 10'ar bin kişilik seçim çevrelerinde "geçtek" veya "kengeş"lerde yani "dernek"lerde 100'er ve 10'ar kişilik seçimler yapacak, 10 bin kişinin yaptığı seçimde ilk sırayı alan Büyük Kurultay delegesi olacak, onu takip eden 9 kişi de valilik, belediye başkanlığı, il genel meclisi vb. makamlara atanacaktı. Millî kurultayın 6 bin delegesi Ankara'da toplanıp aralarından 600 kişiyi milletvekili olarak seçecek ve devlet başkanını belirleyecek; devlet başkanı başbakanı, genelkurmay başkanını ve başyargıcı atayacaktı. Aynı platformda M. Ali Bulut, "kurultay yöntemine bağlı partisiz demokrasi" önerisiyle, bu tasarımın adını koydu: "'Parti', Doğu toplumları için 'bölünme' sebebi olmaktan öteye gitmiyor. Biraz daha cesaretle söylemek icap ederse, partiler, Batı'nın, Doğu toplumlarını parçalama virüsleridir. (...) Bizce Türkiye ne yapıp yapıp, bu parti sistemini bir yana bırakmalı, yeni bir seçim sistemi bulmalıdır.(...) Ülkenin yönetimi yine

demokrasi olur. Demokrasi, neticede bir araçtır. Hem teorik olarak halkın hakimiyetine dayanır. Ekseriyetin eğilimi ne ise, yönetime hakim olan da o olur. Böylece demokrasimizi de şaibeden, fırsatçıların tasallutundan kurtarmış oluruz. (...) ... ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi de partisiz oluşmuştu. O Meclis'in yaptıkları daha sonraki hiçbir Meclis'e nasip olmadı. (...) Demokrasimizin pratikteki sorunlarının temelinde partiler ve particilik yatmaktadır. Kısacası Türkiye, bir an önce bu fitneler ordusundan kurtarılmalı..."

Buna karşılık, 1990'ların ortalarından sonra "57'liler" kuşağından (1980'de 20'li yaşlarının ortasında olan) bazı ülkücü aydınlar, parti ve ocak dışı zeminlerde, ülkücü-milliyetçiliği çoğulcu demokrasiyle telif etmeye dönük bir düşünsel üretime yönelmişlerdir. Bu konuya 10. Bölüm'de eğilinecektir.

Demokrasi ile beraber "Önce Devlet" ilkesine tâbi kılınması emredilen değer, insan haklarıdır (bu konuda ayrıca bkz. Bora 1995b). Genel olarak Türk milliyetçiliği, güçlü tehdit algılaması içinde olağanüstü hukukun kronikleşmesini doğal sayarken, insan haklarını sadece devlete dönük tehditlere zemin hazırlayacak bir zaaf unsuru değil bizzat bir tehdit olarak algılamaya yatkındır. Kürt meselesindeki tırmanma, bu algıyı pekiştirdi ve insan haklarına ilkesel bir öncelik verenler "iç ve dış düşmanlar" arasında tasnif edilir oldular. Bu kampanya, MHP ve ülkücülerce ifrada vardırıldı. MHP Kayseri milletvekili Seyfi Şahin'in, İnsan Hakları Derneği'ni "Göktürk, Kutluk ve Uygur devletleri zamanındaki Çin çaşıtları"nın, "Araplar içinde tahrikler yapan Lawrence"ın soy çizgisine bağlaması (*Ortadoğu*, 21.4.1995), bu ifradın çocuksu-vahim bir örneğidir.

Ülkücüler, milliyetçi ideolojilerin, insan haklarını hakedebilmenin önkoşulu olan "insanlık" liyakatini millî kimlikle ve ona bağlı önceliklerle kayıtlayan 'zımnım' açığa çıkartır, belirtik hale getirirler. "İnsanlık dışı"na çıktığına hükmedilenler için insan hakları geçerli olmaktan çıkar. Şefkat Çetin'in Kürt meselesinde "siyasi çözüm"ü savunanlar hakkındaki şu sözleri, kendilerinde gördükleri, insanlıktan ihraç etme 'yetki'sinin gayet cömert bir kullanımına örnektir: "Üç yaşındaki masum yavru-

ya kurşun sıkabilen itlerin savunuculuğunu yapanlar da itleşmiştir. İtleşenlerin sesini medya aracılığı ile sevimli göstermekte ısrarcı olanlar da itoğlu itleşmiştir. (...) İnsan olma özelliğini kaybetmiş bunlar artık" (*Milliyetçi Çizgi*, 18.1.1995). Birilerinin "insanlık dışı"na çıktığını söylerken kullanılan bu dilin, özellikle 'hayvanlaştırma' ve 'dişileştirmenin', faşist retoriğin popülerleşme istidadı güçlü bir itiyâdı olduğunu kaydetmekte fayda var. Düşmanlaştırılıp dışlananların insanlık-dışı sayılması, bunların insan haklarından mahrum bırakılmalarının ötesinde yaşama vd. temel (ve "doğal") haklarının ortadan kaldırılmasına çağrıdır. Ülkücü propaganda, kısasçı ve linççi retoriğiyle, bu çağrıyı açıkça seslendirmekten geri kalmaz. Sadece yargısız infazlardaki gibi 'yarı-resmî' öldürümler değil, sivil halkın başvurduğu kısasçı, linççi, hikak-ı hakçı cezalandırma yolları da, 'sağlıklı' bir adalet refleksinin belirtileri olarak basbayağı coşkuyla karşılanmıştır. Ergin Bayramcı'nın, Afyon'un Emirdağ ilçesinde çocuklara cinsel tecavüzle suçlanan bir sanığın adliye binası içinde halk tarafından öldüresiye dövülmesini şu sözlerle kutlamasındaki gibi: "Emirdağ'da meydana gelen sapıklık olayı karşısında halk sussa idi onları yuhalamak bize düşerdi, fakat onlar susmamışlar ve seslerini yükselterek milletimizin ahlâkî değerlerine yönelen her saldırıya karşı yekvücut olduklarını göstermişlerdir. Hiç kimsenin ortaya çıkarak, 'Efendim halkın böyle bir şey yapmaya hakkı yoktur, adalet yerini bulur' demeye hakkı yoktur. Türk Ceza Kanunu'nun yakasına yapıştırılan 647 sayılı kanun varken hakkın yerini bulması mümkün değildir" (*Ortadoğu*, 16.1.1995).

İnsan hakkı kavramının tâbi kılındığı ahlâkî 'hak etme-etmeme' yoklaması, "hak etme"nin (ve "müstehak olma"nın) liyakatçi çağrışımlarının günlük dildeki ağırlığıyla güçlenerek, insan hakları kavramının milliyetçi istismarına sağlam bir tutamak sağlıyor. Böylece insan haklarının normatif içeriğinin koşulsuzluğu, kolayca, pederşâhice bir istihkak sorgusuna kurban edilir.

Düşünce özgürlüğünü düşüncenin içeriğine ve "zararlı" olup olmadığına göre kısıtlayan resmî uygulama, ülkücü bakış

açısından, eksiktir: "...yaşamak isteyen bir devletin bölücülüğü aklından geçirenleri bile ipe çekmesi gerekir! Evet, bölücülerin zihin faaliyetlerini bile takip etmesi ve onlara yaşama hakkı vermemesi gerekir" (Necdet Sevinç, *Ortadoğu*, 27.4.1995). Düşünce özgürlüğüne gösterilen tepkide, ülkücü hareketteki faşizan anti-entelektüalizm de berraklaşır - düşünce özgürlüğünün üstüne düşenler, korkak, sinsi, kaypak, erkekçe-olmayan, "şerefsiz" aydınlardır buna göre: "'Türkiye'de barışçıl olduğu sürece her fikir söylenebilmelidir' diyor. Söyle o zaman kardeşim, ne ağzında geveliyorsun demiyor kimse. Haysiyetin ve şerefin varsa söyle ve neticesine katlan! Eee, hapse girerim diyor! Gir kardeşim gir, azıcık haysiyetin ve Şerefin varsa gir! Hangi fikir (bilhassa doğru fikir) dünya tarihinde çile ve acı çekmeden yayılmış! Fikrinden ve zikrinden eminsen, Türkiye için olmazsa olmaz diyorsan ne bekliyorsun? Haluk Gerger'in derdi nedir? Sen ne yapacaksın fikir-mikir hürriyetini? Sen fikrini mertçe, erkekçe söyle ve tatbik et! Konuşma yap! Türkiye'nin bölünmesini istemiyorsan, PKK ve onun vahşetine karşı çık, lânetle, askere-polise sahip ol. Yok muradın bölünmesi istikametinde ise niye dırdır ediyorsun da fiilen bölmüyorsun: Dağa çık, bomba koy, asker-polis öldür! Bölmenin başka yolu yok ki! Ama senin gibi aydın alışmış riyaya: Taa 80 öncesinden beri siz öyle yapardınız. İnsanları sokaklara iter arkadan ahkâm keserdiniz" (Ömer Ak, *Milliyetçi Çizgi*, 13.9.1994).

"Suçlular"ın, hele millî varlığı tehdit ettiği kabul edilenlerin "insanlık dışı"na ötelenmesinin bir sonucu da, hapishane şartlarının insan haklarına ve asgarî insanî ölçülere uygunluğunun gözetilmesine "taviz" olarak bakılmasıdır. Hapishanelerde insan haklarına uygun şartların gözetilmesine gösterilen tepki, suçluların/hainlerin canını bağışlamanın bile bir lütuf olduğu anlayışına da bağlıdır. (12 Eylül askerî rejiminin devlet başkanı Kenan Evren'in idamı meşrulaştırırken sarf ettiği ünlü "asmayalım da besleyelim mi?" sözünü hatırlayalım.) Milliyetçi ve ülkücü cenaha hâkim olan bu mantık, Prof. Tuncer Gülensoy'un külhanî üslûbunda 'rasyonellikle' taçlanır: "Her gün yüzlercesi öl-

dürülen, yüzlercesi de yakalanıp hapishanelere tıkılan bu hainlerin Türk Milleti'ne maliyeti nedir? (Hapishanelerdeki günlük menüyü saydıktan sonra devam ediyor- T.B./K.C.) Görüldüğü gibi, ortaya çıkan menü pek çoğumuzun yiyemediği kalitede ve nefasettedir. Ekmek, bir kişiye günde 530 gram olarak hesaplanmıştır. Bir kişinin iaşe bedeli, yüzde 100 zamlı olarak 16.000 TL'na yükseltilmiştir. Üçyüz kişilik bir hapishanenin memur, koruma, tamir, bakım, elektrik, su, ilaç, eğitim vb. giderleri hariç, yalnız bir günlük yemek masrafı 4.800.000 TL'dir. Bu da ayda yüzkırkdört milyon, yılda bir milyar yediyüzyirmisekiz milyon Türk Lirası eder. Bu miktarı Türkiye'de mevcut 33 hapishane ile çarpınca karşınıza çıkan rakamın korkunçluğunu görürsünüz. Bunlar, yakalanıp da Türk'ün adaletine sığınan hainlere harcanan paralardır" (*Ortadoğu*, 22.2.1994).

Kürt meselesinin aldığı boyutlar, 1992-95 döneminde ülkücülerin insan haklarını tehdit olarak gören müfrit tutumunu uçlaştırmış, olağanüstü hukukun temel hakları hiçe sayan 'rutini' bile dar bulunur hale gelmiştir. *Ortadoğu* gazetesinde 1993 yılı boyunca Millî Güvenlik Kurulu'na hitaben Güneydoğu'da seyyar askeri mahkemeler kurulması çağrısı yapılmıştır. Devletin güç kullanırken güya benimsediği "sivil halk-terörist ayrımı"nın da artık terk edilmesi telkin edilmiştir, şu türden 'fantezilerle': "Teröristler artan bir tempo ile adam öldürmeye devam ettikleri takdirde bir yerde devletin de sabrı taşacak ve devlet teröristleri, aralarına karışıp saklandıkları günahsız insanlarla birlikte yoketmek ve cezalandırmak mecburiyetinde kalacaktır. Esasen meşru savaş metodolojisinde suç işleyen bir eşkıya bir kalabalığın, bir köyün ahalisi içine girer de saklanırsa, kovalayan devlet kuvvetleri kalabalıktan suçluyu teslim etmesini talep eder. Kalabalık veya köylü suçluyu ihbar veya teslim ederse ne âlâ, buna yanaşmadığı takdirde suçluyu korumaktan ötürü kanun nazarında onlar da suçlu durumuna düşerler. Ve topyekûn tevkif olunurlar. Bu hadise harp esnasında vuku bulursa, klasik harb usullerine göre şakinin öldürdüğü insan kadar insan gelişigüzel bir surette hatta kur'a ile kalabalık arasından seçilir ve kurşuna dizilir" (*Ortadoğu*, 3.11.1993).

MHP, bu dönemde bir ara, süper-demagojik bir hamleyle, insan haklarına 'sahip çıkma'ya yeltendi. Türkeş 1994 Ağustos'undaki Erciyes Kurultayı'nda "insan hakları bayrağı milliyetçilerin elindedir" mesajını verdi. Ülkücü basın bu mesajı "bütün milletlerin Türklere şapka çıkarmasıyla kurulacak Türklüğün Yeni Dünya Düzeni'nin yalnız kendi milletimizin mutluluğunu değil, bütün insanlığın mutluluğunu sağlayacağı"nı vaadeden 'emperyal' bir ufkun ifadesi olarak aldı. "Türklüğün" insan haklarındaki özel ve tözsel ehliyetinin yine devlette, "Türk Milleti'nin, Bilge Kağan'ın ifadesiyle 'açları doyuran, çıplakları giydiren' devlet felsefesi"nde saklı olduğu izah edildi. Ardından, Türkiye'deki insan hakları derneklerinin yüzlerini dışa dönerek Türklerin baskı gördüğü yerlerde "Türk'ün insan hakları"nı savunması gerektiğini duyurdular. Ancak, Devletin hakkaniyetinin insanların haklarını kendilerinin aramasını veya bağımsız bir insan hakları savunuculuğunu fuzulî kılması gerektiği inancına dayalı, esasen dış politika aracı olarak işlev görecek etno-merkezci bir "Türk'ün insan hakları" faaliyeti, bu temennilerden ileri gidemedi.

2000 yılı sonbaharında, MHP'nin koalisyon iktidarına ortaklığının birinci yılında, TBMM İnsan Hakları Komisyonu başkanlığının MHP'ye devredilmesi, bir başka önemli 'hamle' olmuştur. Bu görevi daha önce yürüten DSP milletvekili Sema Pişkinsüt'ün cesur çalışması (örneğin polis karakolunda bulduğu işkence âletini teşhir etmesi), güvenlik kuvvetlerinde tedirginlik yaratmıştı. Komisyon başkanlığının MHP'ye geçmesi, "devlete karşı daha anlayışlı" ve dikkatini ülke içindekiler kadar ülke dışındaki insan hakları ihlâllerine veren bir çalışma tarzını "müjdeliyordu"!

8
İdeoloji

MHP ve ülkücü hareket 1990'ların ilk yarısında kapsamlı bir ideolojik yeniden biçimlenme sürecinden geçti. Bu yenilenmenin dikkat çekici özelliklerinden birisi, 1980'lerdeki 'sapma'ların temizlenmesi ve 1970'ler öncesindeki motiflerin canlandırılmasıdır. Ancak bu hamle soyut bir 'arınma' ya da öze dönüş kaygısının ürünü değildi, büyük ölçüde konjonktürel nedenlere bağlı olarak ortaya çıktı. En önemlisi, aynı zamanda hem radikalizmi bileylemeye -ve BBP'ye mesafe koymaya- hem de yerleşik-resmî ideolojiye uyarlanmaya ve onun nezdinde kabul görmeye elverişli bir ideolojik kurgu oluşudur. Sözkonusu ideolojik biçimlenmenin birbiriyle rabıtalı iki ana ekseni, Türkçülüğün yeniden canlanması ve İslâmcılığa karşı dindar -kimi zaman dindarlık vurgusundan da imtina eden- bir laik tutumun benimsenmesidir. Aşağıda, esasen bu ideolojik değişim ele alınacak. Ek olarak, yine 1980 - hatta kısmen 1970-öncesi ideolojik yönelimlerin nüksetmesine vesile olan, iktisadiyata/kapitalizme ilişkin görüşlere eğilinecek.

Türkçülüğün canlanması

1990'ların başından itibaren MHP'de ve ülkücü harekette Türkçülüğün belirgin bir biçimde canlandığı görülür. Bu canlanmaya sebebiyet veren etkenler olarak, Kürt meselesine ilişkin politik tavrın 'ajite ettiği' etnisist bilinçlenmeyi, -izleyen bölümde ele alınacak olan- eski-Sovyet Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlaşmasıyla beraber panTürkizmin güncelleşmesini, BBP'yi doğuracak olan kopuşla beraber İslâmî vurgunun ülkücü söylemden ihraç edilmesini sayabiliriz - ayrıca bu dönem boyunca yükselişte olan RP'yle rekabet, aşağıda üstünde durulacağı gibi, ülkücü ideolojinin Türkçülük-İslâmcılık terkibindeki 'dozajları' İslâmcılık aleyhine etkilemiştir.

Türkçülük kuşkusuz ülkücü hareket içinde büsbütün yok olmamıştı. Ancak 1930'ların/40'ların biyolojik-ırkçı saf Türkçülüğü (Bora 1999c; Özdoğan 2001) ve onun baş ideoloğu olarak Nihal Atsız'ın eseri (Atsız 1992), en geç '70'lerde, bütünlüklü bir ideolojik referans olmaktan çıkmış, münferit sloganlara, motiflere indirgenmişti. Dahası, İslâmîleşme sürecine bağlı olarak, Türkçülüğü İslâmî hassasiyetten yoksun bir sapma olarak değerlendiren eleştiriler dillendirilmiş, en azından bu çeşit bir kuşkuyla ona mesafelenilmişti. Bu eğilim '80'lerde iyice güçlendi (bkz. Bora ve Can 1991: 1. ve 6. Bölüm'ler). Öte yandan, MHP'nin '70'lerde kitle hareketi karakteri kazanıp parlamentoda grubu olan bir sağ parti kimliği edindikçe, reel politika tecrübesinden geçen kadrolar, Türkçülüğü "aşırı" ve "marjinal" bir romantik cereyan olarak görmeye yatkın hale gelmişlerdi. Atsız'ın ideallerini savunmayı sürdüren has Türkçüler de, parti içinde küçük bir hizip bile olamayan egzantrik küçük bir çevreye dönüştüler.

1990'lardaki canlanmanın, Türkçülüğü bütünlüklü bir ideolojik referans çerçevesi olarak öne çıkardığını yine söyleyemeyiz. Daha çok, Türkçülüğün romantizminin, motiflerinin, simgelerinin yeniden dolaşıma girmesi sözkonusudur. MHP'nin 'karnavalı' haline gelen Erciyes Zafer Kurultayları, ülkücü merasim düzeninde Türkçü motiflerin ihyâsını göste-

rir. 1990'dan itibaren her yıl -"Türk'ün zaferler ayı" olan ağustosta Erciyes Dağı'nın 2150. metresinde Tekir Yaylası'nda yapılan zafer kurultaylarında 24 Türk boyunu, 16 Türk devletini temsil eden bayraklar dikilmiş; "Türk'ün yüce başbuğu" Türkeş dokuz pâre top atışıyla karşılanarak "kurt başlı han bayrağı"nın altında yerini almıştır. "Türkün geleneksel yemeği etli bulgur pilavı, yufka ve ayran ikramı"yla "Türkçe dinleyip Türkçe eğlenilir" ve bu âyin "Bir gün olur yılda, ayda/ Birleşiriz hep Altay'da/ Güz ayında Kurultay'da/ Başı börklü han görünür" gibi Türkçü şiirlerle kutsanır. "Her şey Türk'e göre, Türk için, Türk tarafından..." ya da "Yüzde yüz Türk olduğun gün cihan senindir" gibi yine 1970-1990 döneminde itibardan düşmüş Türkçü sloganlar, ülkücü neşriyata yerleştiler. 1980'lerde putatapar gibi görünmeme kaygısıyla kullanımı azaltılan bozkurt ("Ey Türk milletini yeniden toparlayıp dünyaya efendi kılacak olan bozkurt!") imgesinin ve efsanelerinin olağanüstü yaygınlaşması da tipiktir.[1] Bozkurt mitosu ince ince işlenmiş ("ölünceye kadar yavrusuna sahip olması...yavrusuyla asla çiftleşmemesi" [Yaşarbaş 1996: 107], "ehlileştirilemeyen... sirklere çıkartılamayan tek hayvan" oluşu, vb.), diğer hayvanlardan özsel olarak farklı, 'insansı' (insana kaynaklık eden) bir mahlûk, bir *totem* gibi tasvir edilmiştir. Kadın ülkücülerin Türklere Ergenekon'dan çıkış yolunu gösteren dişi kurta atfen "Asena" olarak adlandırılması yaygınlaşmıştır. Bozkurtlu eşantiyon malzemesi arzı patlamıştır. Tarihte, metinlerde, coğrafyada bozkurt simgelerinin izini süren gazeteci (*Türkiye* muhabiri) Kemal Çapraz, "bozkurt araştırmacısı" olarak isim yapmıştır! MHP'liler, Atatürk döneminde basılan bozkurtlu pullara vb. de atıfla, bozkurtun MHP'nin veya ülkü-

1 1995 Ağustos'undaki 6. Zafer Kurultayı'nda bronzdan yapılma insan boyundan büyük bozkurt heykeline kızan Türkeş'in "İndirin onu... putperest misiniz?" diye bağırması, sözünü ettiğimiz kaygının tamamen silinmediğini gösterir. Ülkücü basın Türkeş'in uyarısını, bozkurtu 'kurtaracak' şekilde tefsir etme gereği duymuştur: "Bu bir tepki ifadesiydi ama Bozkurt'a tepki değil. Çünkü biraz sonra aynı Türkeş, yüzbinleri selâmlarken dakikalarca elleriyle Bozkurt işareti yapıyordu" (*Ortadoğu*, 10.8.1995). Bozkurtun metaforik politik işlevine ilişkin bkz. Çağlar, 1990.

cülerin amblemi değil "Türk dünyasının, Türklük duygusunu biraz olsun taşıyan herkesin amblemi" (1993 Mart'ında MHP Kayseri milletvekili Mustafa Dağcı) olarak 'doğallaştırmayı' hedeflemişlerdir. 1999 sonlarında, Burdur'daki Kültür Parkı'ndan yıllar önce kaldırılan bozkurt heykelinin geri konması için kampanya yapılmıştır.

Türkçülüğün rehabilitasyonunun önemli bir parçası, Atsız'ın rehabilitasyonudur. Nihal Atsız'ın daha önce geçiştirilen 10 Aralık'taki ölüm yıldönümlerine daha fazla önem verilmeye başladı. Türk-İslâm Ülkücülüğü çizgisinin MHP'de kalmayı seçen önemli isimlerinden Metin Tokdemir'in, fikir kaynağı olarak Arvasi ve Ziya Gökalp kadar Nihal Atsız'a da önem verilmesi gerektiğini hatırlatması, özetleyicidir (*Ortadoğu*, 24.1.1994). (Bu arada Atsız'ın "yeniden dünyaya gelseydin ne olmak isterdin?" sorusuna "Ayasofya Camii'ne imam olmak isterdim" cevabını verdiği rivayetiyle, "Büyük Türkçü"nün dindarlığıyla ilgili şüpheler de giderilmeye çalışılıyordu.) Atsız'ın 1992'de yeniden yayımlanan eserleri popülarite kazandı ve onu, MHP'yle kaim olmayan bir davanın 'arı-duru' pîri olarak gören gençler 'yetişmeye' başladı.

Türkçülüğün ülkücü ideolojiye bütünlüklü bir referans olarak damga vurmadığını söyledik. Bununla beraber, düşünsel çerçeve olarak Türkçülüğü esas alan veya Türkçü düşünceyi yenileyerek geliştirmeyi hedefleyen yazarların, ideolog adaylarının '70'lerle, hele '80'lerle kıyaslanamayacak kadar çoğaldığını belirtmeliyiz. 1991 Ekim'inde yayımlanmaya başlayan -ve '80'lerde *Yeni Düşünce*'nin yerine getirdiği MHP'nin yarı-resmî yayın organı hüviyetini '90'ların son çeyreğine dek üstlenen- *Ortadoğu* gazetesinde, Türkçü fikriyat hatırı sayılır bir temsil gücü kazanmıştır. MHP'ye eleştirel yaklaşmayı sürdüren 'marjinal'-uç Türkçü neşriyatın bile etki alanının genişlediğine dair işaretler vardır. 1980'lerin sonunda yayına başlayan *Yeni Orkun* (Bora ve Can 1991: 322-5) *Orkun* adını almış ve nispeten yaygınlaşmıştır. *Orkun*'un, MHP'ye ve ülkücülüğe tastamam angaje olmayan bir tavrı sürdürdüğüne de dikkat etmek gerek. Bu silsileye, 9. Bölüm'de değinilecek olan 'sol-Türkçü' *Yeni Hayat*

da katılmıştır. 2000'lerle birlikte, Türkçülüğün özellikle internette neşv-ü nemâ bulduğu gözlenir (bkz. 17. Bölüm).

1990'larda ihyâ edilen Türkçülük, kendini, başka milletlerin milliyetçiliğiyle eşdeğer olmayan, gayrıkabil-i kıyas bir özel ve sahîh milliyetçilik olarak takdim eder. Buna göre Türk milliyetçiliği, modern çağın milliyetçiliğinden çok eskiye gider; Türkler "milliyetçiliği devlet felsefesinin temeli yapan en eski millet"tir, bir bakıma milliyetçiliğin mucididir. Bir Atsız vulgerizatörü de olan Necdet Sevinç'in söyleyişiyle: "Milliyetçilik Türk milletinin tabii hali ve varoluş nedenidir" (*Ortadoğu*, 3.5.1995). Bir başka Türkçülük tefsirindeki deyişle: "Türkçülük Türk milliyetçiliğidir ama Türk milliyetçiliğini aşar... Türkçülük, Türk töre ve ahlâkına aykırı bir davranışı değil, bir hatayı, bilinmeden yapılan bir yanlışı bile affetmeyecek veya tekerrür etmemesi şartına bağlı uzun vadede belki bağışlayacak kadar disiplinli bir Türk milliyetçiliğidir" (Erk Yurtsever, *Ortadoğu*, 4.5.1993). Mutlak adanma isteyen yarı-obskürantist hava, Türkçü söylemin aslî unsurlarındandır ve ona dinsel bir karakter kazandırır. Türklüğün bizzat kutsal- "seçilmiş" olduğu ve ilâhî himaye altında olduğu inancı, bu dinsel karakterin parçasıdır: "Türk milletinin adı sanı yokolmasın diye Oğuz Kağan'ı, Bilge Kağan'ı, Atilla'yı, Cengiz'i, Timur'u, Fatih'i, Yavuz'u, Kanuni'yi, Atatürk'ü 'yücelten Tanrı, il veren Tanrı' yine adı, sanı yokolmasın diye, yücelsin ve şeref kazansın diye, Türk milletini ilâhî himayesine alacaktır" (Arslan Bulut, *Ortadoğu*, 1.1.1996).

Bu ilâhî vasıflı 'üstün insan' telâkkisi, özellikle gençliğe dönük eğitim-propaganda çalışmasında öne çıkar. Türk kelimesinin "güçlü, güzel, töreli, nizamlı" diye açımlanan kadim anlamından, dinî-ladinî bütün "yüce değer"leri Türklüğe özgüleyen bir zincir türetilir: "Türk olmak medeni olmaktır. Türk olmak insan olmaktır. Türk olmak şerefli olmaktır. Şerefli olmak, üstün olmaktır. Türk olmak Allah'a yakın olmaktır" (Arslan Bulut, *Ortadoğu*, 28.7.1993). "Tanrı insanoğlunu yarattıktan sonra, onları, dilleri ve ırkları farklı soylara, boylara ayırmış. Her bir soyu, ayrı coğrafya ve iklimlere dağıtmış. Bu

soylardan birine de 'güçlü, yiğit, mert, güvenilir' manalarını taşıyan TÜRK adını vermiş.... Türk sözü kuvvet, kudret, iyilik, sevgi, şefkat, ülkü' sözlerinin bütünüdür. Türk olmak herkese nasip değildir. Tanrı, sevdiği kullarını Türk yaratmıştır" (Tuncer Gülensoy, *Ortadoğu*, 11.8.1992 ve 8.3.1994. Bu yazıların ilki 'film gibi' bir başlık taşır: "...Ve Tanrı Türk'ü Yarattı!"). Necdet Sevinç, "Büyük İskender"den "Makedonyalı İskender" diye bahsetmenin gerekçesini "büyüklüğün" Türk'e mahsus oluşuyla izah eder: "Bir milliyetçilik prensibi olarak büyük sıfatı yalnız ve sadece Türk kelimesinden önce kullanılır. Çünkü bir insanın büyük olabilmesi için Türk olması şarttır" (*Ortadoğu*, 25.3.1996). Üstün insan telâkkisinin vargısı, "Nizâm-ı Alem ülküsü" söyleminde de ifadesini bulan, 'Efendi Millet' mefhumudur: "Türk milleti dünyayı idare etmek için yaratılmıştır".

1990'larda politik tartışma gündemine giren "globalizm" ve "Yeni Dünya Düzeni" kavramları, ülkücü ideologlar -özellikle de Türkçülüğe meyyal olanlar- tarafından Nizâm-ı Alem ve Efendi Millet 'vizyonunu' parlatmak için kullanıldı. Arslan Bulut'un *Ortadoğu*'da 1993 Ocak'ında yaklaşık bir ay boyunca yayımlanan -daha sonra da kitaplaşan- "Türklüğün Yeni Dünya Düzeni" yazı dizisi, bu perspektifi ortaya koyar. Arslan Bulut'a göre, "Bir Osmanlı tabiri olan 'Nizâm-ı Alem'i bugün, çağın en güçlü ülkesi olduğu iddiasındaki ABD'den duymak ve ABD'nin 'yeni dünya düzeni'ni kabullenmek, Türkler için utanç verici olmakla birlikte, kültür yönünden devşirilmiş durumdaki, ilini, töresini unutmuş durumdaki Türkler için de bir çeşit şok tesiri meydana getirmektedir." Özcan Yeniçeri de *Yeniden Türkleşmek* kitabında (2001: 175), ABD'nin "nizâm-ı âlem"inin kültürel ve siyasî yönden asimile edilmiş Türkleri şoke edip uyarması gerektiği kanısındadır. Türk milliyetçileri, bu şoktan ilham alarak, dünya-tarihsel misyonları doğrultusunda insanlığa ve uygarlığa huzur, barış ve ilerleme getirecek evrensel bir egemenliği hedeflemelidirler. Arslan Bulut, "evrensel bir ideoloji üretme" izleğini sebatla -2000'lere dek- sürdürecektir. Bu masalsı hayalin ufkunda, "Dünyanın ve uzayın hâkimi bir Türkiye" vardır (*Ortadoğu*, 7.7.1994). Bir başka de-

yişle: "Küreselleşmeye evet - Türkiye merkezli olursa!" (*Urultay*, 15.5.2000). "Türklüğün Yeni Dünya Düzeni" perspektifinde, ABD paradoksal bir konum işgal eder. Dünya egemenliğine erişen kudreti ve onu sağlayan -aslında Türk Devlet Felsefesinden mülhem olduğu savunulan- devlet düzeniyle hayranlık ve kıskançlık beslenen ABD, diğer yandan bir yeni-sömürgeci tehdit olarak algılanır: "Dün soylu Türk oğullarını köle, soylu Türk kızlarını cariye yapan anlayış bugün de hortlamıştır. Dün Çinli'nin tatlı sözüne, ipeğine kananlar, bugün Amerikalı'nın tatlı sözüne, kredisine kanmıştır" (*Ortadoğu*, 27.5.1994). Ancak bu anti-Amerikanizm de istikrarlı değildir, "Türklüğün Yeni Dünya Düzeni" yolunda ABD'yle stratejik ortaklık seçeneği de gözetilir: Zira süper güç olma potansiyeli tehdit altında olan ve Çin'in yükselişinden ürken ABD'nin "Türkiye'ye mahkûm olduğu" düşünülmektedir (*Kurultay*, 23.11.1999).

"Yüzde yüz Türk olma!" şiarına tutulmuş takıntılı fanatizm, '90'ların ortalarına doğru, doruğuna vardı. "Eski" Türkçülüğün kültürü topyekûn Türkleştirmeye dönük cehdi yeniden uyanmış gibiydi. 1992 Ocak'ında MÇP milletvekillerinin yüksek öğrenim kurumlarında "Türk Medeniyeti" dersi okutulması hakkında önerge vermeleri, "Türk kültürü"nü kültür-medeniyet ayrımının ötesinde, 'arılığı' korunması gereken 'bambaşka' ve topyekûn bir sistem olarak telâkki edilişinin işaret fişeğiydi. Dilde Türkçülüğün kazandığı ivme, bu cehdin önemli bir görünümü oldu. 1994'te MHP çizgisine angaje akademisyenlerin önde gelenlerinden Prof. Ahmet Bican Ercilasun'un Başkanvekili olmasıyla 'sahiplenilen' Türk Dil Kurumu'nun "uydurukçuluğa", ama onun yanında "Arapçacılığa" ve "İngilizce'nin saldırısına" karşı açtığı mücadeleye ülkücü neşriyat canlı destek verdi. Türkçü yazarlar, 12 Eylül'den önce "dilde Türkçülüğün solun tekelinde olup, siyaseten Türkçü olanların ise 'dilde Arapçılık' yapmasının", "acı ama gerçek" bir garabet olduğu itirafını yaptılar (Arslan Bulut, *Ortadoğu*, 31.5.1994). 1994 Aralık'ında Karaman'ın CHP'li Belediye Başkanı Yaşar Evcen'in, 13. yüzyılda Karamanoğlu Mehmet Bey'in

çıkarttığı "bugünden sonra divanda, dergâhta, bargâhta, mecliste ve meydanda Türkçeden başka dil konuşulmayacak" fermanına atıfla, Türkçe olmayan isim, tabela ve ilanları yasaklamasına destek verildi. 1995 Eylül'ünde bu kez MHP'li Boyabat Belediyesi Türkçe olmayan işyeri ve reklam panolarını yasakladı. Bu dilsel yabancılaşmayla ilgili yakınmalar ve yasak talebi, ülkücü neşriyatın rutin konularındandır. Buna "Öz be öz Türkler'in yaşadığı bölgeleri hâlâ Kapadokya, Kilikya, Trakya isimleriyle niteleyen gaflet ve dalalet içindeki bir devlet idaresi" ile ilgili yakınmalar da eklenir (*Ortadoğu*, 6.4.1993). Öz-Türkçeci fanatizmin nasıl hayat düsturu yapılabildiğinin örneği olarak, *Ortadoğu*'nun konuk yazarlarından Prof. Türükoğlu Gök-Alp'in kendi ismiyle kavgasını aktaralım: "11 Haziran 1976'da mahkeme kararıyla 'Gökalp' soyadını 'Gök Alp' olarak öz adı yaptırdım; Arapça 'Cevdet' adını atmış oldum. Soyadımı da 'Türk oğlu' yaptırıp kendimi atalarım TÜRÜK BUDUNU'na bağlamak mutluluğuna erdim" (*Ortadoğu*, 11.1.1992). Tahmin edilebileceği gibi, böylesine fanatik bir öz-Türkçecilik ülkücü hareketin muhafazakâr-dindar tabanında yabancılanmıştır. Ancak şehirlerdeki yeni ülkücü kuşaklarda ve özellikle yazıçizi erbâbı arasında lügâtçenin öz- ya da daha yüksüz bir terimle yeni-Türkçe doğrultusunda değişmekte olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bu yönelim içinde, bütün insanlığı ve kültürü Türklükten çıkma sayan Güneş-Dil Teorisi telsirlerinin tazelenmesi şaşırtıcı değildir. Özellikle 1995'te ABD'de küçük bir cemaat olan Meluncanların Türk kökenli olduğu iddiaları, ülkücü neşriyatta bu çeşit "dünya-tarihsel Türklük" fantezilerine hız vermiştir. Abraham Lincoln ve Elvis Presley'in Türk olduğu, Kızılderililerin Başkurt kökenli olduğu, tarihî kaynakların Türkleri Hazreti Nuh'a kadar bağladığı, derken Nazi soykırımına uğradığı söylenen 6 milyon Yahudi'nin aslında Hazar Türkü olduğu cinsinden tevatürler birbirini izler. Ferruh Sezgin, Nazilerce de benimsenmiş bir Asya efsanesine dikkat çekerek, onlarca yüzyıl önce Orta Asya'da yüksek bir uygarlık bulunduğu, tahminen nükleer bir felaket sonucu bu yüksek uygarlı-

gın yok olduğu, uygarlığın sahiplerinin büyük bölümünün radyasyonun kuruttuğu topraklardan batıya doğru göç etmiş hikâyesini anlatarak Güneş-Dil Teorisini güncelleştirir: "Bunlardan yola çıkarak insanlığın ve uygarlığın menşeinin 'kimler' olduğuna dair hipotezler ortaya atmak, tabii ki mümkündür. (...) bilinen Orta Asya devlet sistemimizden çok daha önceleri -gezegenimizin tarihinin bilinmeyen dönemlerinde- 'yerleşik' 'üstün' bir uygarlığa sahip olduğumuz güçlü bir ihtimal(dir)" (*Ortadoğu*, 22.9.1993).

Kültürün bütün unsurlarının yabancı unsurlardan, Türk-olmayandan arındırılması talebinin en savaşkan sözcüsü, beklenebileceği gibi, Necdet Sevinç'tir. Gastronomide/mutfakta: "Çiğköftenin yanında hamburgere karşı savaş... sinsi sinsi mutfağımıza, midemize, yemek kültürümüze sızmaya çalışan tüm ecnebilere karşı savaş..." (*Ortadoğu*, 10.10.1994). Müzikte: "Batı müziği bestelenmiş zırıltı... Mozart, Beethoven vs. gürültünün bestekârları..." (*Ortadoğu*, 17.1.1995). Resimde, sanatta: "Francisko Goya'nın kompozisyonlarındaki genel özellikler Türk evlâdını ilgilendirmez! Claude Monet'nin soyut resmin ortaya çıkışındaki etkisi de ilgilendirmez Türk evlâdını. Aynı şekilde Mısır kültüründe yer alan piramitlerin mimarı özellikleri, Sümerler'in veya Lidyalılar'ın Önasya kültüründeki önemleri, Anadolu coğrafyasındaki Yunan tapınakları vesaire gibi Türk damgasının izlerini taşımayan hiçbir sanat eseriyle genç dimağlar uğraştırılmamalı ve Türk yavrusu hiçbir milletin hayranı haline getirilmemelidir!" (*Ortadoğu*, 7.12.1993). Necdet Sevinç'e göre, "Hiçbir ideolojinin ele geçiremeyeceği ideal Türk tipini gerçekten inşa etmek istiyorsanız çocuklarınıza Pinokyo'yu okutamazsınız" (*Ortadoğu*, 25.3.1996).

Necdet Sevinç, ksenofobi [yabancı korkusu] ve yabancı düşmanlığının da grotesk düzeyde bir ajitatörüdür. Denklemi çok basittir: "Yabancı - yani ecnebi - yani düşman" (*Ortadoğu*, 17.1.1995). Kendi çocukluğunun yabancının suretinde "casus"u gören 'bozulmamış' ruhunu özlemle andığı şu satırlar, cinnet derecesinde bir ksenofobiyi anlatan emsalsiz bir okuma parçasıdır: "Çocukken şehre gelen her yabancının peşine takı-

lırdık. Hangi otelde kalıyor, kaç numarada yatıyor, kaldığı oda bir gece yarısı elde ettiği sırlarla birlikte tüymesine müsait mi değil mi? Nereden gelmiş, niye gelmiş, nereye gidecek? Gaziantep'te kaç gün kalacak gibi bitmez tükenmez, ama önemli soruların cevaplarını öğrenmeye çalışır, şehre girişinden çıkışına kadar bir gölge gibi takip ederdik onu. Takip ettiğimizi de hissettirirdik. Adamın casus olabileceğinden şüphe ediyorduk ya, kaşımız her zaman çatık, yüzümüz her zaman asık olurdu. O bir adım attığında biz de bir adım atar, o durunca biz de durur, dik dik bakardık yüzüne. Kalenin resmini çekmek isterdi, engel olurduk. Osmanlı hanlarının resmini çekmek isterdi, engel olurduk. Daha çok fakir fukara insanların alışveriş yaptığı Suriye Pazarı'nın resmini çekmek isterdi, engel olurduk. Çünkü kale harabe, hanlar bakımsız, Suriye Pazarı çıfıt çarşısı gibiydi. Yurt dışında bu kale, o hanlar ve Suriye Pazarı'yla tanınmasını istemezdik Gaziantep'in. Menfi propaganda yapılması ihtimali dahi tüylerimizi diken diken ederdi. Batı'nın vahşetini sembolize eden ve 6 bin 800 şehidin aziz hatırasına dikilen Şehitler Anıtı'nı işaret ederdik resmini çekmeleri için. Çekmezlerdi kâfirler! Eğer mutlaka fotoğraf çekmeleri gerekiyorsa, tümü de fransız toplarının, fransız şarapnellerinin, fransız kurşunlarının izlerini bir kahramanlık madalyası gibi gururla taşıyan camileri, minareleri seçmelerini isterdik. Seçmezlerdi kâfirler. Şehirdeki iki ermeni kilisesinin resminin çekilmesini kesinlikle yasaklamış, yasağı delmeğe kalkanların ise ağır şekilde cezalandırılmalarını kararlaştırmıştık. Bu asil yasak sebebiyle birçok yabancının fotoğraf makinelerini parçaladığımız ve ağızlarını burunlarını dağıttığımız halde, gene de kiliselerin etrafından eksik olmamıştı kâfirler. Aradan 30-35 yıl geçtiği halde, her yabancıya karşı dikkatli ve uyanık olmayı daima bir milliyetçilik görevi olarak kabul etmişimdir. Tabii bizim sokakta şüpheli turistleri patakladığımız yıllarda devletimizin eğitim, siyasi ve iktisadi politikalarını ecnebilerin tanzim ettiğinden haberimiz yoktu. Bu politikaların ısrarla uygulanması ve ecnebiseverliğin sürekli olarak telkin edilmesi sebebiyledir ki, şimdi halkın da varsa devlet adamının da yabancıya karşı

mukavemeti kırıldı" (*Ortadoğu*, 6.9.1993). Ksenofobik Ülkücü muhayyile, 1990'ların başında Karadeniz'i saran fuhuş turizmini de "Karadeniz'in Türk töresine bağlı yiğit insanları, ahlâkça iflas etmiş Rus yosmalarının âdeta istilâsına maruz kaldı" tasviriyle, "Deli Petro'nin 'Türkleri savaşta yenemeyiz. Onları ancak içten ve kadınlarla yıkabiliriz' vasiyeti"yle 'izah' edebilmiştir (Baki Dökme, *Ortadoğu*, 21.6.1993).

Türkçülüğün canlanması, Osmanlı dönemine bakışı muhataralı hale getirir. Osmanlı Devleti'ni Türkleri istismar ederek güçten düşüren -hatta kimilerince doğrudan doğruya "Türk düşmanı"- olarak gören ve Cumhuriyet'in ilk döneminde resmî milliyetçiliğin de paylaştığı Türkçü görüş, ülkücü ideolojide ihtişâmına ve Nizâm-ı Alemci kudretine hayranlık güdülen Osmanlı'nın itibarını sarsalar, '90'lı yıllarda. Devşirme sisteminin, "Türk olan kimliğin gizliden gizliye eriyerek [saltanat] aile[si]nin kan itibarıyla da terbiye itibarıyla da Türk unsurdan hayli uzaklaştığı... Sultanın kadınlarının gayrı Türk, etrafındaki vezirler, paşaların gayrı Türk" olduğu yazılır: "Böyle olunca padişahın kendi kavmine yaklaşımı nasıl olur anlayın. O yüzden değil midir ki, 17. yüzyılın sonlarından itibaren, Saray Türk unsura karşı soğuk davranmış ve onlar 'idraksiz ahmak Türk' olarak tesmiye edilmişler" (*Ortadoğu*, 5.7.1994). Yeni Türkçü ideologlardan M. Ali Bulut, Osmanlı'ya başkaldıran "Celâli isyanlarının Türk isyanları" olduğunu, "Devletin bunlara Türk oldukları için gözyummadığını" yazar (*Ortadoğu*, 1.7.1994). Celâli isyanlarından öte, Osmanlı tarihinin büyük "fitne"si sayılan Şah İsmail kıyamına bile 'sıcak bakan' yazılara rastlanır: "Türk, Anadolu Türk'ü dönme, devşirme yöneticilerin elinde tam bir sömürge halkı durumuna düşmüştü. O artık horgörülen bir 'celâli' idi... (...) Anadolu Türk'ü bir tercihle karşı karşıya kalmıştı: ...dönme, devşirme yöneticilerinin elinde her türlü eziyet, zulüm altında inlemeyi mi sürdürsün; yoksa kendisine sıcak bakan Şah İsmail'e mi koşsun?" (Prof. Türükoğlu Gök-Alp, *Ortadoğu*, 11.1.1992). Kuşkusuz ülkücü tabanda bu yeni Osmanlı yorumu kafa karışıklığı yaratmış, bu yazılara, "anlamsız" veya "zamansız" bulan tepkiler gelmiş; yi-

ne de Osmanlı'nın Türkçü tenkidi devam etmiştir: "Hırvat paşalar, Rum paşalar, Sırp paşalar Anadolu'da bol bol Türkmen kesmişlerdir!" (Arslan Bulut, *Ortadoğu*, 14.3.1993). Necdet Sevinç, "Türk zaferlerini" kazananların asla gayrı-Türk yeniçeriler ("Hiçbir inancı bulunmayan, Müslümanlıkla Hıristiyanlık arasında kararsız, tam manasıyla kozmopolit, dejenere, vahşi, ahlâksız, evlenmeleri kanunen yasak olduğu için çoğu sapık, çapulcu, egoist, Türk Milleti ve onun değer hükümleriyle hiçbir müşterekliği olmayan ve sadece padişahın çevresinde bir muhafız kuvvet olarak bulundurulan yeniçeriler...") olmadığını anlatan bir dizi yazı yazar; "1453'ten sonraki Osmanlı İmparatorluğu tarihinin, bir bakıma bu devşirmelerle Türkler'in devlete hakim olma mücadelesinin tarihi" olduğunu savunur (*Ortadoğu*, 12-13-14.9.1994).

Ksenofobinin ve "melezliğe" garezin özgül bir nesnesi olarak "devşirme ve dönmelere" nefretin bugüne uzanan yansıması, "sığıntı ırkçılığı" karşısındaki teyakkuzdur. "Sığıntı ırkçılığı" kavramı, Türkiye'deki Türk-olmayan Müslüman etnik kimliklerine (Çerkes, Boşnak, Arnavut vd.) kasteder. Bu Türkçü söylemde, ortalama ülkücü söylemin Türkleştirdiği 'dost/akraba' etnik topluluklar millî tehdit unsurlarına dönüşürler! "Türkiye'de yaşayan ve kendini Türk hissetmeyen bütün unsurlar, Türk Devleti'nin kuruluşu ve istiklali için bir tek mermi dahi atmamışlardır. Çoğu, siyasi iddiaların aksine, dünyanın başımıza çöktüğü İstiklâl Savaşı yıllarında ya isyan etmişlerdir, ya da düşmanla işbirliği yaparak vatana da namuslarına da ihanet etmişlerdir. Ve çoğu Anadolu toprakları Türk kanıyla yoğrulup, Türk vatanı haline geldikten sonra, karşılaştıkları felâketler sebebiyle Türkiyem'e sığınmış, Türk evladından esirgenen ovalara iskân edilip, her biri binlerce dönüm toprakla ödüllendirildikleri halde de Türkiye'ye dost olmamışlardır. Demek ki olmayacaklardır. Şimdi Sırp zulmünden kaçıp ülkeme sığınan boşnakların Türkiye'de ne kadar hakları varsa, ötekilerin de ancak o kadar hakkı vardır.(...) Ve kim, Türk Milleti'nin, Türk Devleti ve Türk vatanı üzerindeki haklarından sığıntılar hesabına fedakârlık yapılması teklifiyle ortaya çıkarsa, kendi sonu-

nu hazırlayacaktır." "Mensubu oldukları çeşitli Balkan kavimlerinin binlerce yıl boyunca hep ayaklar altında ezilmesinden ve dünya kültür ve medeniyetine olduğu gibi; İslâm kültür ve medeniyetine de katkıda bulunmak yeteneğine esasen sahip olamayışından dolayı, kendilerini bir tufeyli, bir asalak olarak görmeye alışmış bu soysuz sopsuz takımı, içine sürüklendiği onulmaz aşağılık duygusundan büyük Türk Milleti'ne saldırarak kurtulmaya çalışmıştır. Tarih boyunca ecdadının uşağı olarak, tellağı, lâğımcısı, odalığı, kapatması, dalkavuğu, soytarısı olarak yaşamayı tabii bir hayat tarzı zannıyla benimseyenlerin bütün kavgası Türk'le şimdi!" (N. Sevinç, *Ortadoğu*, 9.7.1994 ve 22.8.1994). "Sığıntı ırkçılığı" karşısındaki bu nefret, keza, 'ortalama' ülkücü ideolojinin kıyısındadır ve MHP adına resmen sahiplenilir bir tutum değildir - yine de, ülkücü hareketin hitap ettiği kolektif bilinç-dışındaki bir garezkârlık potansiyeline işaret ettiğini söylemek sanırız yersiz olmayacaktır.

Türkçülük, Türk-İslâm Ülkücülüğünden ya da 'ortalama' ülkücülükten farklı olarak ırkçılığı 'ismen' benimser, sahiplenir. Bu akımı 1990'lardaki canlanış döneminde modernize etmeye çalışan bazı ideologlar, Türkçülüğün "deri renklerine göre güdülen ırkçılık" değil "millet ırkçılığı" olduğunu söyleyerek ya da Gökalp'in "içtimâî ırk" kavramına atıf yaparak; Türkçülüğü biyolojik ırkçılıktan kültürel ırkçılığa evriltmeyi denediler. Zira adlı adınca *ırkçılık*, bizzat ülkücü tabanda özellikle dinî hassasiyetlerle tedirginlik duyulan bir sıfattır. Mamâfih Türkçü tezleri dillendirenlerin çoğunluğu, biyolojik ırkçılık anlayışını sürdürdü: "...damarlarda akmakta olan kanın emirleri doğrultusunda düşünebilmek ve yazmak..." (Ferruh Sezgin, *Ortadoğu*, 31.10.1991); "Türklüğün kan tertibi değişmemiştir... bu kan tertibinin dünya Türklüğü'nün kan tertibiyle hiçbir farkı yoktur!" (N. Sevinç, *Ortadoğu*, 12.11.1993). Ferruh Sezgin 1930'ların "ırk hıfzıssıhhası" çalışmalarına atıf yaparak, "bir milletin temel vasıflarının yozlaşmaktan korunmasını ve daha da geliştirilerek gelecek nesillere intikali" için "ırk sağlığı"nın lüzumuna değinmekten geri kalmadı (*Ortadoğu*, 14.5.1993). 1993 Ağustos'unda Jak Kamhi, İshak Alaton

ve Üzeyir Garih gibi işadamlarının Batı'da Türkiye adına lobicilik yapmakla görevlendirilmesine karşı "Yahudiyle değil Türk'le çalışmak, Yahudiye değil Türke inanmak" telkinatı yapıldı. Mahmut Esat Bozkurt'un "Devletin başında ve devlet işlerinde yalnız ve yalnız tebası değil, kanı da Türk olanlar bulunmalıdır" sözü, *Ortadoğu*'da birkaç kez gazete logosuna refakat etti. MHP'li ideologlar ve politikacıların, çeşitli vesilelerle, özellikle Türkiye'deki etnik köken farklılıkları gündeme geldiğinde, "Türk milleti melez değildir!" sözleriyle tepki göstermeleri, doktriner Türkçülüğü benimsemeyenler arasında da "saf-kan" olmaya büyük önem verildiğini gösterir. "Türk boyları arasında kız alıp vermelere itina gösterme, yabancı milletlerin kız ve oğulları ile evlenmeye mani olma" telkininde bulunan okuyucu mektupları, cabası (*Ortadoğu*, 11.6.1994)...

Türkmen kimliğinin romantikleştirilmesi ve folklorik bir Türkmen etnisizmi, Türkçülüğün canlanmasına paralel eğilimlerden biridir. Türkmen topluluklarının yaşadığı yayla bölgelerinde düzenlenen "Türkmen Şölenleri" 1980'lerin sonlarından itibaren çoğalmış, Erciyes Zafer Kurultayı tasarısı 1989 Mayıs'ında Erdemli Türkmen Şöleni vesilesiyle oluşturulmuştur. MHP'nin, kitabın ilerki bölümlerinde ele alınacağı üzere '90'larda Akdeniz kıyı şeridinde büyük gelişme göstermesinde, belirleyici değilse de yardımcı bir faktör olarak, Türkmen-yörük topluluklarını artan oranda seferber etme başarısının payı olsa gerektir. Buralar "Orta Asya'dan gelinen yerlerin, Türk boylarının, ecdâdın, Yörük aşiretlerinin adının, coğrafi isim olarak en çok verildiği yer(ler)" olarak övülmüş, Türkmenler "bozulmamış", "has" Türkler ("Oğuz boyunun Oğuz soyluları") olarak yüceltilmiştir. "Devlet Türkmeni unuttu" popülizmine; "geri bırakılmış, ihmal edilmiş... yine de gerikalmışlık, ezilmişlik, devletin ihmali gibi [kavramlarla] duygu istismarına yönelmeyen... Toros Türkmenlerinin Türk'ün devlet geleneğine yıkılmaz bağlılığı"nın övgüsü (*Ortadoğu*, 14-16.1.1993) eşlik etmiştir.

Türkçü-ırkçı zihniyetin kudreti, çoğunlukla Kürt meselesine çözüm arayışları çerçevesinde gündeme gelen "Anayasal vatandaşlık" tartışmalarına ve "Türk" adının bir etnik kimliği

değil de Türkiye Cumhuriyeti'ne vatandaşlık bağıyla bağlı olanları ifade ettiği tezine MHP'nin ve ülkücülerin verdiği tepkilerde kendini gösterir. Bu tepkiler, ilkin 1994 Mayıs'ında Cumhurbaşkanı Demirel'in sarf ettiği "Anayasal vatandaşlık" sözleri üzerine, sonra 1995 Ocak'ında Başbakan Çiller'in "ne mutlu Türküm" yerine "ne mutlu Türkiye vatandaşıyım" formülünün tercih edilmesinin iyi olabileceğini imâ etmesi üzerine patladı. "Türklüğü" bir Anayasal statüye, millî kimliği etnik çağrışımı olmayan bir vatandaşlık rabıtasına 'indirgeme' arayışı, ülkücü söz ve kalem sahiplerince basbayağı ihanet olarak algılanmaktaydı. Demirel'in, Çiller'in ve çevresindekilerin ırkî kökeniyle ilgili dokundurmaların yapıldığı bu tepki kampanyaları sırasında kullanılan patetik bir motif, "Güneydoğu'da kimse 'Anayasal vatandaşlık' uğruna savaşmadı" lâfıdır. Türkiye nüfusunun etnik bileşimi itibarıyla bir "mozaik" olduğu tezi (ki "mozaik" kavramı, Kürt meselesine mutlaka "barışçı" değilse de resmî politika doğrultusunda görece 'ılımlı' bir çözüm yolu arayanların parolası hükmü kazanmıştı), "Türkiye Türk evladına çok görülüyor!" diye yorumlanmaktaydı. Buna bağlı olarak MHP'nin 1990'ların ortasında kendine yakıştırdığı vasıflardan biri, "Türk demekten korkmayan"ların partisi olmasıydı. Bu tartışmalarda kritik nokta, Türkiye'de resmî milliyetçilik anlayışının, "Anayasal vatandaşlık" kavramının özetlediği, etnik-olmayan ve vatandaşlık esasına dayanan bir millet tanımı ile etnisist ya da kültüralist çağrışımlı bir millet tanımı arasında 'salınan' bir konumda bulunmasıdır. Türk milliyetçiliği, millî devletin kuruluş döneminden itibaren bu iki-uçluluk tarafından belirlenmiş; bazı dönemlerde bu yorumlardan biri, bazen öteki ağır basmış; ama her dönemde resmî milliyetçiliğin levazımatında her iki yorumun unsurları yanyana varolabilmiştir (bu konuda bkz. Bora 1999a: 1. Bölüm). Kürt meselesiyle ilgili bölümde dikkat çektiğimiz gibi, bu politik konjonktürde, sözkonusu iki-uçluluğun yol açtığı gerilim olağanüstü artmıştır. Resmî milliyetçilik tanımında ve pratiğinde etnisist-kültüralist anlayışın ağırlığı artış, yine de vatandaşlık bağını esas alan 'sivil-siyasal' milliyetçilik anlayışı

hiç değilse sözel olarak baki kalmıştır. Devleti yönetenlerin, iki milliyetçiliğin anlayışı ve pratiği arasındaki gitgeli ve bu muğlaklığı, bir yönetim tekniği -yerine göre de bir tehdit- olarak kullandığını da söyleyebiliriz. Aynı zamanda bu ikilik kuşkusuz egemen blok içindeki bir çekişmeyi de yansıtmaktadır. MHP'nin, 1990'ların ilk yarısındaki 'havasıyla', resmî milliyetçiliğin iç dengesindeki bu kaymanın devamını, sonuna kadar gitmesini hedeflediği aşikârdı. 'Sivil-siyasal'/Anayasal milliyetçiliğin lâfzî yükümlülüklerinden bile arınmaya dönük böyle bir radikalizmi rejim güçlerinin tercih etmeyeceğini de eklemek gerekir. Şunu da eklemek gerekir: MHP'nin 1990'ların ilk yarısında avazlandırdığı türden bir milliyetçilik, resmî milliyetçiliğin etnisist-kültüralist belirlenimli sureti içinde bile görece 'ılımlı' ve "Anayasal vatandaşlığa dayalı" görünebilmesine olanak tanıyordu!

MHP, 1990'lar boyunca sadece bu tartışmalar vesilesiyle değil, sürekli ve sistemli olarak, resmî milliyetçiliğe 'el koymaya', onun içindeki yapısal 'salınımı' kendi oluşturduğu ideolojik ve politik kutba yönlendirmeye çalıştı. 'Nötr' bir Atatürk sözü olarak benimsenen, hatta Türk milliyetçiliğinin ırk-etni bağına değil iradî seçime dayandığının kanıtı olarak gösterilegelen "Ne mutlu Türküm diyene!" şiarıyla daha önceleri -tam da bu "renksiz" karakteri nedeniyle!- pek de ilgilenilmezken bu dönemde hevesle sahiplenilmesi, bunun açık örneğidir. MHP, bu şiarı, bir sadakat ve beyan mükellefiyeti olarak sivriltti: "'Ne Mutlu Türküm Diyene' diyemeyenlerin, Türk vatandaşı olmaktan gurur duymayanların Türkiye'de yeri yoktur" (Rıza Müftüoğlu, *Ortadoğu*, 25.6.1994). Daha da sivri bir yorum: "Türkseniz iftihar ediniz! Değilseniz itaat bekleriz!" idi (N. Sevinç, *Ortadoğu*, 26.5.1994). Keza 1994 29 Ekim'inde "Türk evlâdı! Bayrağını al bayramını kutla!" çağrısıyla ilan edilen bayrak asma, bayrak taşıma kampanyası, ülkücülerin 'özel' günleri ve vesileleri dışında, resmî-millî merasimlere de 'musallat olma' stratejisinin önemli bir adımıydı. MHP'nin resmî milliyetçiliği hegemonize etme stratejisindeki dilin ve üslûbun, Cumhuriyet'in kuruluş dönemindeki çocuksu-fanatik

milliyetçi kampanyaları hatırlatması tesadüf değildir. Ülkücü söylemde, bu kuruluş döneminin aşırı-milliyetçi -Türkçülüğün de tesirli olduğu- uygulamaları (Güneş-Dil Teorisi, Türk Tarih Tezi, vd.), "Atatürk Devri" adlandırmasıyla ilâve bir dokunulmazlık zırhına büründürülerek, bir tür Asr-ı Saadet gibi yüceltilir. Atatürk kültünün şimdi değineceğimiz üzere hararetle benimsenmesi, bu bağlanmanın önemli bir parçasıdır. Bu idealizasyon, esasen, daha önce hiç değilse kısmen benimsenmiş olan kararlı ve 'sahici' milliyetçilik rotasından İnönü devrinde dönüldüğünü vaz'eden "eski" Türkçülüğün kurgusunun ihyâsına dayanır. Ancak bunun da ilerisine geçer: Eski-Türkçülüğün Cumhuriyet'in kurucu-milliyetçiliğine dönük eleştirel ve mesafeli tutumunu da terk eder. Eski-Türkçülüğü aştığı gibi, 1965-1990 arasındaki ülkücü hareketin ideolojik çerçevesi içinde büsbütün yadırganacak olan, *yeni* bir tefsirdir bu.

Şunu da hatırlatmak gerekir: MHP geleneğinde Türkçülük, en geç 1970'lerle birlikte, 'parti elitleri' arasında daha fazla revaç bulan, kadrolar düzleminde etkisi seyrelen, taban/seçmen düzleminde ise mesafelenilen hatta yadırganan bir ideolojik kaynak olmuştur. Sözkonusu yeniden-Türkçüleşme akımının, popülerleşme yeteneğini artırmakla birlikte, geleneksel milliyetçi-muhafazakâr tabana ve taşraya nüfuzunda sınırlar olduğunu unutmamak gerekir.

Atatürkçülükle rabıta

12. Bölüm'de değinileceği üzere, Türkeş, Atatürkçü/Kemalist girdiyi hesaba katarak yorumlanması gereken bir ideolojik formasyona sahiptir. Kemalist milliyetçilik anlayışının özcü-etnisist açılımlara elveren muğlak, iki yanlı niteliği (Bora 1999a: 13-52, Yıldız 2001, Özdoğan 2001: 81-87), onu Türkçülükle alışverişe açık kılmıştır.[2] Kemalizmin asla marjinal bir yanı ol-

2 Kemalizmi, Ernesto Laclau'nun (Laclau 2000: 21-46) siyasetin öznesini tanımlarken geliştirdiği kuramsal çerçeve içinde iyi anlayabiliriz: Farka dayalı tikelcilik ile bir göreli evrensellik arasındaki, farklılık mantığı ile eşdeğerlik mantığı arasındaki gerilim/geçiş uğrakları üzerinden, kendine hegemonya 'fırsatları' ya-

mayan devletçi-otoriter okumasının da, "Batıcı"-elitist renginden arındırılması oranında, ülkücü fikriyatla örtüşmesi de zor değildir. Ancak ideolojik kesişebilirliğin önü, 1944 Irkçılık/Turancılık Davasından sonra Kemalist elitle doktriner Türk milliyetçiliği hareketi arasındaki örgütsel ayrışmayla, ardından 1960'larda Kemalizmin sol/sosyal demokratik bir söylemle eklemlenmesiyle kesilmiştir.

1970'lerden 1980'lerin sonuna uzanan kesitte, ülkücü söylemde Atatürkçülüğe 'şüpheyle' yaklaşılmış, mesafeli durulmuştur. Atatürkçülük, ülkücüler nezdinde en hafifinden "renksiz" bir tavrı; "Atatürk milliyetçiliği" adıyla, sulandırılmış, eksik bir milliyetçilik anlayışını yansıtıyordu. Dahası, sosyal demokrat/sol harekete revân olan laik-Batıcı ideolojinin mahlasıydı. Hele 1980'lerdeki İslâmcılaşma sürecinde, Türk-İslâm Ülkücüleri, radikal İslâmcılığın Atatürk ve Atatürkçülüğe düşman söylemini paylaşmışlardı. Bu dönemde MHP'de Atatürkçülüğün bahsine ülkücü neşriyatta da pek rastlanamazdı; Atatürkçülük lâfzı sadece Türkeş'in, yakın çevresinin, MHP'nin bürokrat ve asker kökenli yöneticilerinin dilindeki bir eski kuşak hurâfesi gibi görülmekteydi.

1991/92 sonrası dönemde MHP'nin ve ülkücü hareketin ideolojik yapılanışında önemli bir değişiklik, Atatürkçülük vasfının sahiplenilmesi ve Atatürk kültünün imgesel levazımata dahil edilmesi olmuştur. Bu değişim, 10 Kasım'ların eskisine göre daha büyük bir hararetle kutlanışında, "Büyük Nutuk" ve "Gençliğe Hitabe"nin ülkücü kanona [resmî okuma listesi] dahil edilişinde görülür. "Göktürk Yazıtları ile Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi'nin aynı ruhu yansıttığı" vaz'edilir (*Ortadoğu*, 11.11.1994). Ülkücü basında ve buradaki okur mektuplarında Atatürk'ün zikri misliyle artmıştır. Daha radikal bir çizgiyi temsil eden *Ülkü Ocağı* dergisinin de Aralık 1995 sayısını "Kuvay-ı Milliye ve Atatürk" konusuna ayırması anlamlıdır.

---

ratmaktadır Kemalizm. Bıraktığı söylemsel boşluklar, onun ülkülerinin/vaadlerinin "yokluğuyla mevcut" olmasını sağlamakta; deyim yerindeyse muğlaklığı her yerde hazır ve nâzır olma, her söylemle eklemlenebilme avantajına dönüştürmektedir.

Ülkücülerin/MHP'nin Atatürk'ü elbette her şeyden evvel "Türk milliyetçisi" olan bir Atatürk, "bozkurt"-Atatürk'tür, "Bilge Kağan'dan 1300 yıl sonra Türk adını, Türk şanını yeniden kabul ettiren adam"dır (*Ortadoğu*, 1.11.1994), "İl'siz, yani devletsiz kalmış bir milleti tıpkı İlteriş Kutluk Kağan gibi yeniden canlandıran"dır (*Ortadoğu*, 11.11.1994). "Turancı doğmuş, Turancı yaşamış, Turancı ölmüştür" (*Ortadoğu*, 20.1.1993). Onun "Bu memleket tarihte Türktü, halde Türktür ve ebediyyen Türk kalacaktır" ve "muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur" vecizeleri (yukarıda değinildiği gibi, etnisist ve yükümlendirici bir yoruma tâbi tutulan "Ne mutlu Türküm diyene!"yle birlikte), Atatürk'ün Türkçülüğünün kanıtı sayıldı. Nihal Atsız, Mümtaz Turhan, Dündar Taşer gibi büyük milliyetçilerin Atatürk'ü sevip saydığı aktarılarak, tabana Atatürk sevgisi ve saygısı telkin edilmesi, bu muhabbetin 'yeni' olduğunun işaretidir. 1995'te *Ortadoğu*'da köşe yazmaya başlayan Taner Ünal "milliyetçiliği başbuğumuzdan böyle öğrendik: bizim neslimiz Atatürk'ü sever ve Türkçüdür" öğüdü verdi; başkaları, Atsız'ın, Atatürk'ten "bugünkü Refah Partisi ağzıyla" bahsedenlere "Kürşad ne ise Atatürk de odur" dediğini rivayet ettiler.[3]

Ülkücülerde Atatürk'ü sahiplenme motivasyonu en fazla, -sair Atatürkçülerde de olduğu gibi-, hasımlarını "Atatürk düşmanı" olarak damgalamanın nimeti sözkonusu olduğunda güç kazanmıştır. Ülkücü-Atatürkçülük: "Atatürk düşmanlığının" ardında iki somut neden olabileceğini hükme bağlar: Irken Türk olmamak, ve/veya din sömürüsü. "Atatürk'e minnet borcu duymayan ülkücünün, yalnız ülkücülüğünden değil, Türklüğünden de şüphe edileceği" duyurulur. "Atatürk'ün adı 'Türk'ün atası' anlamına gelir. Türk devletini, Türk devleti olmaktan çıkarmanın birinci maddesi Atatürk efsanesini yok et-

3 Bu rivayetin mesnedi bilinmiyor. Atsız, Atatürk yönetimini, Türkçü ideallerin sistemli bir şekilde benimsenmese de yitirilmediği bir dönem olarak, savunulabilir sayar (Atsız 1992/4: 200). Onun aslında Turancı oluşunu ve "bir Turanlık dehşeti salmış olmasını" önemser (Atsız 1992/3: 47, 381). Ancak Atsız'ın metinlerinde, Atatürk'e özel ve hararetli bir övgüye de rastlanmaz.

mektir... Atatürk'e küfretmekle aslında Türk'e küfretmektedir. Damarlarında Türk kanı olan bir insan ise Atatürk'e küfredemez" (Arslan Bulut, *Ortadoğu*, 26.2.1994). Bu denklem, 1990'ların ortalarından itibaren RP'ye/İslâmcılara karşı kurulmuş, RP sözcülerinin Atatürk'le ilgili horlayıcı sözlerinin ardında, din sömürüsüyle birleşik bir "gayrı-Türklük", "kanında karışıklık", "sığıntı ırkçılığı vb." zilletinin yattığı propagandası yürütülmüştür. Bu kampanyanın ateşleyicisi, 1994 başlarında "benim atalarım belli, Atatürk nereden benim atam oluyormuş" mealindeki sözleri nedeniyle Atatürk'e hakaretle suçlanan RP milletvekili Hasan Mezarcı'nın medyada bir tür millî hain mevkiine oturtulduğu tartışmalar oldu. 28 Şubat 1994'te Taksim'de "Atatürk'e dil uzatanları" kınamak için düzenlenen mitinge Başbakan Çiller ve SHP liderinin yanısıra Türkeş de katıldı. MHP yöneticileri, kendi tabanlarında yadırganan bu - gayet de sönük geçen- mitinge katılma gerekçesini, DEP ve RP ile aynı kefeye konmama gerekçesiyle açıkladılar, ayrıca DİSK ve SHP mensuplarının Türkeş'i dinlemek 'durumunda kalmasını' da bir kazanım olarak kaydettiler.

Bu miting ve MHP'nin kabaran Atatürkçülük hevesi, ülkücü hareketin İslâmî hassasiyeti güçlü kesimlerini, özellikle Muhsin Yazıcıoğlu ve arkadaşlarının kopuşunun üzerinden henüz kısa bir süre geçmişken, hayli rahatsız etmekteydi. 1994'ün başlarında Ülkücü basında ardarda, Atatürk'ün tabu haline getirilmemesini ihtar eden, Atatürk'ü tanınlaştıran "ateist-solcu Atatürkçüler"le araya mesafe koyma gereğine dikkat çeken uyarılar çıktı. Ülkücü ideologlar, SHP'lilerin/solcuların Atatürkçülüğünün yanlış ve sahte olduğunu vurgulayarak ("Atatürk sağ olsaydı parlamentodaki CHP grubunun yarısını asardı be!") önlem aldılar: "Atatürk kim siz kimsiniz? Onun üzerine titrediği Türklük mefhumu nedir bilir misiniz? Millet, milliyetçilik ve evlatlığına isim olarak koyduğu Ülkü kelimesini yüzünüzü buruşturmadan dinlemeye tahammülünüz var mı? Paraların üzerine bastırdığı Bozkurt'u faşizmin simgesi olarak kabul ettiğiniz gün Atatürk'e ihanet ettiniz siz" (Ahmet Şafak, *Ortadoğu*, 2.3.1994). Atatürkçüleşme, doğrudan doğru-

ya Türkeş'le çevresinden gelen, 'tepeden aşağıya' iletilen bu hamleydi ve MHP'nin rejim nezdinde kabul görme stratejisinin esaslı bir parçasıydı. Mamâfih muhafazakâr-dindar kadrolarca şüpheyle karşılanan bu ideolojik hamlenin, Türkeş'te veya Türkçü ideologlarda görülen sadakat ve hararet derecesine varmasa bile, tabanda tamamen karşılıksız kalmadığını söylemeliyiz. Atatürkçülüğün Türkiye'nin siyasal kültüründeki hegemonik etkinliğinden, bütünlüklü bir dünya görüşünü ifade eden sarih programatik içeriği itibarıyla değil, olsa olsa, milliyetçi ve devletçi (ve modernist) bir bağlamın hükümranlığını güvenceleyen sözcesi ve imgesel repertuvarı itibarıyla söz edilebilir; bu sözcenin ve repertuvarın MHP söylemine eklemlenmesi fazla müşkülat çıkartmamıştır.

1999 genel seçimleri sonrasındaki iktidar ortaklığı döneminde, MHP'nin Atatürkçülüğü sahiplenmeye, devletle/siyasal merkezle bütünleşmenin bir rüknü olarak yeniden ivme verdiği görülür. Bu sahiplenmeye, Atatürk'ün gerçek/otantik ideolojisinin Türkçülük, kendisinin de bir "bozkurt" olduğu vurgusu eşlik eder. Koalisyonun kuruluş görüşmeleri sırasında DSP liderinin etkili eşi Rahşan Ecevit'in MHP'yle ilgili kaygılarını belirtirken "bozkurtçuluktan" söz etmesi üzerine, *Kurultay* "Atatürk de bir bozkurt değil mi Rahşan Hanım?" manşeti atmıştır (*a.g.y.*, 24.5.1999). MHP İstanbul İl Başkanlığı'nın 2001 Mart'ında çıkardığı yayın organı *Merhaba Yüzyıl*'da da Atatürk'ün bir bozkurt olduğu fikri tekrarlanacaktır. 1999 Haziran'ında *Kurultay*'da, ülkücü neşriyatta hemen hiç rastlanmayan bir fikrî tartışma yer almış, bunun da konusu Atatürk/çülük olmuştur. Tartışma, ülkücülüğü muhafazakâr-liberal bir tutumla telif ettiğini söyleyebileceğimiz Mustafa Çalık'ın "DSP Atatürk milliyetçisidir, MHP Türk milliyetçisi" yorumundan çıkmıştır. Çalık, Türk milliyetçiliğinin "olmazsa olmaz öznesi" değil bir aksiyoneri olan Atatürk'ten bağımsız düşünülmesi gereken Atatürkçülüğün bir bürokratik iktidar ideolojisi olduğunu savunmaktadır. Arslan Bulut, bu yoruma, "Atatürk'süz Türk milliyetçiliği olmaz" savıyla, "MHP'lilerin fikirlerinin en büyük dayanağının Atatürk olduğunu" söyleyerek karşı çık-

mıştır. İzleyen dönemde MHP sözcüleri, özellikle "globalleşme ve ulusal egemenlik" bağlamında, "Cumhuriyetin kuruluş felsefesinin" ve Atatürkçü düşüncenin 'sahih' temsilcisinin MHP olduğunu -Ulaştırma Bakanı Enis Öksüz'ün her sabah *Gençliğe Hitabe*'yi okuduğunu belirtmesi gibi kuvvetlendirici deliller de getirerek- defaetle vurgulamışlardır. 2002 yaz sonunda İstanbul'da, İstanbul Ülkü Ocakları imzalı, "İnadına Türkçüyüz - İnadına Atatürkçüyüz" yazılı pankartlar asılıydı.

"Siyasî Ümmetçiliğe" karşı Millî-İslâm

Yeniden-Türkçüleşme eğiliminin arka yüzü, İslâm'ı anlamlandırma biçiminin değişmesidir. Değişimin özeti, İslâm'ın millî kimliğin *merkezî* ya da 'eşitler arasında birinci' unsuru konumundan uzaklaşıp, 'millî kimlik unsurlarından birisi' olarak ikincilleşmesidir. Buna bağlı olarak İslâm'a politik anlam atfetmekten uzaklaşılmış, resmî laisizmle uyumlu, dini devlete tâbi sayan bir anlayışa yaklaşılmıştır. Dahası, MHP yönetimi, resmî laisizmin "İslâmî fundamentalizm"le ilgili tehdit algılamasını paylaşarak, 1991'de seçim ittifakı yaptığı RP'yi politik hasım olarak karşısına alacaktır.

Bu ideolojik yönelime, daima, Türk milliyetçilerinin uyguladığı Müslümanlığının 'sahih' ve 'salih' niteliği ve ülkücü hareket bakımından İslâmiyet'le ilgili tartışmaların fuzuliliği ile ilgili bir apoloji (müdafaanâme) eşlik etmiştir. İslâm'ın millî bağları meşru gördüğüne kanıt gösterilen Hucurat Suresi yeniden hatırlatılmış, Türklerin İslâmiyet'in seçkin ve önder kavmi olduğuna dair hadis külliyatı tekrar elden geçirilmiştir. Fakat bu 'iman tazeleme' de, İslâmiyet "Türk milletinin kutlu güç kaynaklarından birisi"ne indirgenerek yapılır. İslâmiyet, "ahlâk ve fazilet" ölçüsüdür, manevî güç kaynağıdır, Türkeş'in "Dokuz Işık Doktrini"ndeki ifadesiyle "kalkınmanın manevî temelleri"nden biridir. İslâm'a bağlılığın, onun da bir emri olarak milliyetçiliğe adanmayla birleşmesi gerektiği fikri, milliyetçilikten azâde bir İslâmiyet inancının 'kof', 'içi boş' olacağı yorumuna dek varır. Dahası, böyle bir 'salt'-İslâmcılığın, milli-

yetçileri/ülkücüleri "miskinleştirmeye ve milliyetsizleştirmeye" dönük bir oyun olduğu söylenir: "Kadife eldiven içinde demir yumruk olan Türk milleti zavallı insan toplulukları haline getirilmek isteniyor" (Taner Ünal, *Ortadoğu*, 18.8.1995). Kuşkusuz bu mesai, 1992'de MÇP'den kopanların ideolojik kalıntılarını temizleme gayretinin bir parçasıdır. Nitekim, 'lüzumunda' lâfzen sahiplenilmekle birlikte fiilen tedavülden kaldırılan "Türk-Islâm Ülküsü" adının, 'sahih' ülkücülükten/milliyetçilikten bir sapma olarak mahkûm edildiğine de rastlarız: "Her ne kadar mana itibarıyla bileşim, bütünleşim ve vahdet iklimini temsil ediyorsa da muhalif kesimlerin estirdiği iftira kampanyalarından korunmak maksadı ile Türk-Islâm sentezi Türk-Islâm ülküsüne dönüşmüştür. Aslında her iki yaklaşımın aralarında hiçbir fark bulunmadığı halde yanlış anlaşılmak korkusu ile başvurulan bu mevzii yönelim Türk milliyetçiliğinin aksiyoner vasfı ile bağdaşmamaktadır" (Ahmet Şafak, *Ortadoğu*, 6.2.1993). Dikkate değer bir husus, bu uyarılarla, erken dönem Cumhuriyet ideolojisinin, Islâmiyet'i tevekkül içinde iradesizleşmiş Şark miskinliği olarak tasvir eden imgesinin yineleniyor oluşudur.

1992-sonrası ülkücü söylem, sadece ülkücülerin değil, Türkiye Cumhuriyeti devletinin de Islâmiyet'le ilişkisinin müdafaasını üstlendi; bu ilişkiyi 'zayıf' veya 'sakat' gören Islâmcı görüşü çürütmeye yöneldi. Devlet de esirgenerek, daha çok da bürokratik elitin dine duyarsız zihniyeti ve uygulamalarına yöneltilen tepkiler baki kaldı; ancak bunlar, entinde sonunda bir "Müslüman devleti" olan Devletin bekasıyla ilgili kaygıların gölgesine çekildi. Nisaha Suresinin "Ey iman edenler Allah'a itaat ediniz. Peygambere ve sizden olan emir sahiplerine de itaat ediniz" hükmündeki "emir sahipleri" terimi "idareciler, devlet" diye 'açımlanarak', devlete itaat mutlaklaştırıldı: "Türkiye'de idarecilerimiz... gayrımüslim çocuğu değil, Müslüman evlâdı[dır]... -günahkâr bile olsalar- bizdendirler." 1990'ların ortalarında TV tartışmalarında MHP'li sözcü olarak kariyer yapan ilâhiyatçı Zekeriya Beyaz'ın tefsiri, bunun şâhikasıdır: "Devlete itaat Allah'a itaat etmektir, devlete isyan eyle

mek ise Allah'a isyana kalkışmaktır" (*Ortadoğu*, 22.1.1991). Bu noktadan sonra kutsiyet denkleminin tersine dönmesi de kabildir: "Devletini kaybeden bir milletin, kaybetmeyeceği hiçbir mukaddesat yoktur. Devlet yoksa mukaddesat da yok demektir!" (Necdet Sevinç, *Ortadoğu*, 7.1.1993). Devletin dini düzenleme ve bir meşruiyet ve iktidar aracı olarak kullanma vasıtası olan Diyanet İşleri Başkanlığı'na, bu çerçevede MHP tarafından hararetle sahip çıkıldı. Daha 1992 Kasım'ında MÇP Kayseri milletvekili Mustafa Dağcı, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın devlet protokolünde yerinin yükseltilmesi önerisini getirmişti.[4] 1994 sonlarında dile getirilen, din subaylığı tesisi ve orduda imam kadroları açılması önerisi gibi, devletin dini kullanmasını ilerletecek taleplerde de bulunulmuştur. Diyanet İşleri'nin varlığına ilâveten zorunlu din dersleri uygulamasını, imam-hatip liselerinin varlığını, her yıl bin cami inşa ediliyor olmasını da 'kâfi derecede' Müslüman bir devlette yaşıyor olmanın kanıtı olarak vurgulayan MHP sözcüleri, Türkiye'yi "kâfir devleti" sayarak "Dar-ül Harp" ilan eden radikal İslâmcı propagandaya şiddetli tepki gösterdiler.

MHP'nin, Ergin Bayramcı'nın "Din devleti, devlet dini himaye etmek mecburiyetindedir" diye çırılçıplak ifade ettiği 'dindar-laisizmi', bu dönemde resmî laisizme, ancak eski-Türkçülük dönemiyle -ayrıca belki 1970 öncesi CKMP/MHP tecrübesiyle- kıyas edilebilecek kadar yaklaştı. İslâm'ın bir ruhban sınıfına yer vermemesi hasebiyle zaten laikliği öngördüğü, "dinimizin yerinin Türk milletinin kalbi olduğu ve orada her türlü istismar ve saldırıdan uzak kalması gerektiği" doğrultusundaki yorumların temel kabulü, İslâm'ın herhangi bir politik ve dünyevî 'anlamının' olmaması gerektiğiydi: "Müslümanlık bi-

4 MHP'nin Diyanet İşleri Başkanlığı'nda belirli bir nüfuzunun -deyim yerindeyse 'kotasının'- olduğuna dair işaretler mevcuttur. Bu kurumda Başmüfettiş sıfatıyla yüksek bir mevkii bulunan Abdülkerim Sönmez, 1980'lerin ikinci yarısından beri ülkücü yayın organlarında yazmaktadır. Keza *Ortadoğu*'da yazan AÜ İlahiyat Fakültesi üyesi Beyza Bilgin'in 1995'te "değişen hayat şartları ve gelişen bilim çerçevesinde Kuran-ı Kerim'in ayetlerinin yeniden tefsiri" amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde kurulan tefsir kuruluna alınması, mütevazı da olsa bir yakınlık işareti sayılabilir.

zim ideolojimiz değil, dinimizdir. Din ideoloji olmadığı gibi, dünyayı yönetecek hukuk, iktisat vb. kuralları içine alan bir sistem de değildir" (A .B. Ercilasun, *Ortadoğu*, 19.9.1992).

RP'nin yerel ve genel seçimlerde birinci parti konumuna geldiği 1994/1995'te, Türkeş'in "bölücülükle birlikte en büyük tehlikenin fundamentalizm, yobazlık" olduğunu söylemeye başlaması, Islâmcılığa mesafelenme yönelimini pekiştirdi. Özellikle Türkçülüğe ya da Türk-İslâm-Sentezine yakın milliyetçi akademisyenler (örn. Mustafa Erkal, Ahmet Bican Ercilasun, Abdülkadir Donuk, Tuncer Gülensoy) Islâmcılık karşıtı kampanyada öne çıktılar ve ülkücü neşriyatı beslediler. Az evvel adı geçen Zekeriya Beyaz, bu kampanyada bir özel görevli gibi temayüz etti. Zekeriya Beyaz'ın cehdi, sadece Islâmcıların değil milliyetçi-muhafazakâr cephede de laik rejimin "din düşmanlığı"nın alâmeti kabul edilegelen, Türk Ceza Kanunu'nun 163. maddesinin kaldırılmasına hayıflanacak raddeye varmıştır: Beyaz'a göre 163. maddede din hürriyetini tamamen sağlayacak düzeltmeler yapılması fakat dinin siyasete merdiven yapılmasına fırsat vermemek için maddenin muhafaza edilmesi daha iyi olacaktı; madde tamamen kalkınca, "RP'li halk hatiplerinin milletin üzerine hışımla çullanmasına" imkân sağlanmıştı (*Ortadoğu*, 24.6.1994).

MHP ideolojisine '90'larda hâkim olan İslâm anlayışı ile -ki bu anlayışın '70'lerin MHP'sinden de, '60'ların CKMP'sinden de çok eski-Türkçülüğe yakın olduğunu vurgulayalım- resmî din ve laiklik anlayışı arasındaki geniş kesişim sahasını, "millî-İslâm" nosyonu teşkil eder. "İslâm birliği/kardeşliği" şiarına karşın bütün İslâm devletlerinin Türkiye ve Türk düşmanlığı sürdüregeldiğini vurgulayarak 'İslâm enternasyonalizmine' şiddetle karşı durmak, bu nosyonun belirgin dışavurumudur. Ülkücü basında ümmetçi 'kandırmaca'nın tarihsel sürekliliğine ilişkin garezkâr göndermeler, 1990'ların ortasındaki bu dönemde artmıştır: "Zavallı Türk insanı hep 'din kardeşliği' safsatası ile uyutulmuş, ne zaman Batı'ya sefer açsa Acem ve Arap orduları tarafından arkadan vurulmuştur" (Tuncer Gülensoy, *Ortadoğu*, 15.10.1994). Müslüman devletlerin "Müslüman

milletlerce ezilen Türklere (kastedilen, örneğin Iraklı Türkmenler, Güney Azerbaycanlılar...) hiç sahip çıkmayıp, Türk düşmanı Müslüman milletlere (kastedilen, örneğin Afganistan'da Peştunlar, Irak'ta Kürtler...) destek olmaları", bu ezelî husumetin süregittiğine kanıt olarak gösterilir. Özellikle 1993'ten itibaren, 'genel' Türk düşmanlığının esas failleri olarak damgalanan İran'a ve Araplara karşı düşmanca ve aşağılayıcı bir dil kullanılmaya başlanmıştır. 1993 başında Kemalist aydın Uğur Mumcu'nun öldürülmesinin ardından, İran'ın Türkiye'de İslâmcı terörü tahrik hatta tertip ettiğine yönelik ithamlar devlet katında ve medyada yoğunlaşmıştı. MHP sözcüleri ve ülkücü basın da bu koroya katıldılar; Mumcu suikastında "İran parmağı"na işaret ettiler, "İran'ın 1979'dan beri Türkiye'ye devrim ihraç etmeye çalıştığı" tezini yinelediler: "Mezhep değil siyasî terör hizbi hüviyetindeki Şia'dan ötürü "mayasında aykırılık, ayrılıkçılık, nifakçılık ve terör olan" İran fitne ihraç ediyordu ve İran'ın mücadelesi laikliğe veya Batı'ya değil Türk dünyasına karşıydı. Bu senaryonun bir izleği de, İran'ın Kuzeyinde veya Azeri-merkezli ifadesiyle Güney Azerbaycan'da yaşayan 23 milyon Azeri'den dolayı nüfusunun çoğunluğu Türk olan İran'ın Türklerden/Türkiye'den korkuyor olmasıydı. MHP sözcüleri ve ülkücü basın 1993'ten sonra RP'nin İran'ı taklit ettiği ya da İran'ın güdümünde olduğu suçlamasını sık sık yinelediler; bu ithamlar zaman zaman "İran'ın yalakalığını yapmak" vs. ifadelerle argoya dönüştü. Aynı ithamların BBP'ye yönelik olarak kurumlaştığına daha önce değinmiştik. Suriye'nin PKK'yı himaye etmesinde kuvvetli bir politik vesile bulan anti-Arap hınç ise, yine erken-Cumhuriyet döneminden beri süregelen aşağılayıcı tutumu devam ettirir: "Biz arapları da himayemiz altında bulunan diğer müslüman unsurları da Tazminat devrine kadar askere almadık. .... Benim ırkımın evlatları, çiftlerini çubuklarını terk edip ... bütün cephelerde savaşırken devletimin çatısı altında barınan müslüman unsurlar ya vahada bir hurmanın gövdesine yaslanıp, yahut bir mağaranın izbesine gizlenerek göt göbek büyütüyorlardı. .... Bu sefillerin Birinci Dünya Savaşı boyunca islam halifesinin orduları-

na karşı, Hıristiyanlara nasıl uşaklık ettiklerini, onlara nasıl yaltaklandıklarını ve kendilerini 860 yıl boyunca koruyan Türk ordularına nasıl alçakca ihanet ettiklerini bilirsiniz. Fakat bu coğrafya, bu Türkiye'yi o topraklara doğru yine sürükleyecektir. O gün geldiğinde arap dünyasında bir tek arab'a bile tahammül etmeyecektir bu millet" (Necdet Sevinç, *Ortadoğu*, 12.3.1996). Türk-olmayan Müslüman topluluklarıyla ilgili garezkâr ve düşmanca yargılar, İslâm ve Ümmet adına evrensel bir misyonu yürütebilecek tek gücün Türklük ve Türkiye olduğu iddiasıyla birleşir. İslâm'a düşman olanların bunu bildikleri için önce Türkleri hedef aldığı, İslâmcıların da bu komploya alet olup Türk düşmanlığı yapmakla İslâm dünyasının uyanışını engelledikleri telkin edilir - ki bu da erken-Cumhuriyet döneminin "Yeni Türkiye"nin Müslüman-Şark'ın mürşidi olacağına dair -imparatorluğun yitişini telâfiye dönük bir veçhesini de görebileceğimiz- fantezilerini hatırlatır.

Milli-İslâm anlayışı, Müslüman kimliğinin millî düşmanlıklar ve uluslararası rekabet tarafından paranteze alınmasının ötesinde, Türk-İslâmiyeti'nin farklı, özgül ve tabii üstün niteliğinin vurgulanmasını getirir: "Salih amel izafîdir. Milletten millete (...) değişiklik arzeder" (M. Ali Bulut, *Ortadoğu*, 24.4.1994). Erken-Cumhuriyet döneminin (Jäschke 1972: 42-93), 28 Şubat 1997 süreci sonrasında da canlanacak olan dini millîleştirme iştiyakı, 1990'ların ortalarına gelinirken ülkücü basında zuhur etmiş bulunuyordu. Arslan Bulut "Türklüğün Yeni Dünya Düzeni" programında ilkokullardan itibaren Türkçe Kuran dersi verilmesi, yemeklerde -Arapça bilsek de- Türkçe dua edilmesi gereğini ("Allah'ın Arapça bilen duacıbaşılara ihtiyacı yok") vaaz etti. 1993 Ramazan'ında *Ortadoğu*"da "televizyonda izlenilen yabancı filmlerdeki sofra dualarından" ilhamla, "tüm insanlarımız için açık, anlaşılır ve millî bir dua" arzusuyla bir "Ülkücünün İftar Duası" projesi ortaya atıldı. Aybikehan gibi eski-Türk isimlerine "Müslüman ismi olmadığı" gerekçesiyle itiraz eden RP'li nüfus memuruna atıfla örneklenen İslâmcı kültürel-fundamentalizm (*Ortadoğu*, 26.9.1992), Batıcı-solcuların "Batı kültürü"ne meftunluğu ka-

dar 'yabancı' bir tehlike olarak tasvir ediliyordu. Ülkücü söylemde "Tanrı" sözcüğünün daha büyük ölçekte tedavüle girmesi de "millî din" nosyonuyla uyarlıydı. "Tanrı", "Allah" gibi tek-tanrının 'özel ismi' değil, tanrısal varlık inancına ilişkin 'genel' bir sözcüktür; dolayısıyla çoktanrılılık inancını çağrıştırır. Allah kelâmının aksine, sözcüğün bizzat kendisinde, yinelenişinde mündemiç bir ilâhilik yoktur. Öte yandan, "Tanrı Türkü korusun" kalıbıyla ve eski Türk mitolojisiyle birlikte düşünüldüğünde, 'Türklüğe özel' bir tanrısal varlığı imler. Nitekim "Tanrı" sözcüğü İslâmcıların ülkücüleri "putperestlikle" suçlayan imâlarına vesile teşkil etmiş; ülkücü otoriteler bu ithamlara Mehmet Akif'in, Necip Fazıl'ın "tanrı" sözcüğü geçen metinlerinden alıntılar da yaparak, Tanrı kelimesinin sadece Allah'ın Türkçesi olduğu izahıyla karşılık vermişlerdir. İslâm'ın Türk-İslâmı olarak algılanmasına, "dinimiz"in millî niteliğine ilişkin ideolojik telkin, MHP ve ülkücü hareketin kadro ve sempatizan kitlesine umumiyetle nüfuz etti; ancak taşralı dindar, geleneksel-Müslüman kitlelerin bu yöndeki Türkçü 'aşırılıklardan' tedirgin olduğu da açıktır. Türkçü doktrinasyonun yoğunlaştığı ülkücü basının nüfuzu ara-önder kadrolarıyla sınırlı olduğu için, birçok 'aşırı' fikir ve öneri popülerleşemedi. Ancak 24 Aralık 1995 genel seçimleri öncesinde MHP adayı olan emekli Ankara DGM Başsavcısı Nusret Demiral'ın Cumhuriyet'in ilk dönemindeki Türkçe ezan tecrübesini makûl bulduğunu açıklamasıyla ün ve resmiyet kazanan bu 'aşırı' fikirler, geleneksel-Müslüman seçmen potansiyelinin MHP'den yüz çevirmesinde hayli etkili olacaktı.

İslâm'la ilgili bu doktriner gayret, yalnızca, ülkücü ideoloji içi bir yenilenme veya 'arınma' amacına hizmet etmiyordu; doğrudan doğruya politik bir içerimi vardı: RP'yle ve İslâmcılarla mücadele. Özellikle Orta-Doğu Anadolu'da ortak seçmen potansiyeline hitap etmekten kaynaklanan bu mücadelenin, aşağı yukarı 1993'ten itibaren, aynı izlekler ve aynı söylem içinde bir rekabet olmaktan çıkıp husumete dönüştüğünü görürüz. MHP'nin RP ve İslâmcılara karşı kullandığı dil gitgide saldırganlaşacak, nihayetinde MHP İslâmcılar cephesinde -

"kavgacı" İslâmcı yazar Yaşar Kaplan'ın deyişiyle- "rejimin İslâmsavarı" diye tanımlanacak noktaya gelecektir.

MÇP söyleminde RP ve Erbakan hakkında "yüce dinimizi siyasete alet etmek" gibi şablon ifadeler 1992'den itibaren kullanılmaya başlamıştı. Partiden kopan Muhsin Yazıcıoğlu ve arkadaşlarına yöneltilen "siyasî ümmetçilik" ithamı o andan sonra RP çizgisinin tanımı olarak sistematik biçimde kullanılır oldu. Erbakan'ın ("Şerbakan" da deniyordu) hiç "Türk milleti" demeyip ısrarla "milletimiz" sözcüğünü kullandığına dikkat çekerek, RP'de "Türklüğe alerji" duyulduğu, "kendini Türk hissetmeyen" İslâmcıların "Türk olmamak kaydıyla her şeyi kabul edip sadece Türk'e tahammül edemedikleri" söyleniyordu. (RP'nin yan kuruluşu Millî Gençlik Vakfı (MGV) de hep "sözde millî" diye anıldı ve devlet bu vakfın imam hatip okullarına tasallutunu kırmaya çağrıldı.) Özellikle 1994 başındaki Hasan Mezarcı skandalından sonra, İslâmcıların Türk lâfzından duydukları rahatsızlık "ırken malûl", "soy özürlü" olmalarıyla 'izah' edildi.

RP'nin "Türklüğe alerjisi olduğu" ithamı, Kürt meselesindeki duyarsızlıklarıyla ilgili etkili bir suçlamaya birleşmekteydi. "Türk deyince tüyleri diken diken olup, Kürt deyince ağızları kulaklarına varan RP'liler" resmi çiziliyordu. 1993 baharında Güneydoğu'da RP'nin "PKK rengi ilâveli bayrak" dağıttığı iddiası, ülkücü basının ve hatiplerin uzun süre -yıllarca- dilinden düşürmediği bir malzeme olmuştur. Zekeriya Beyaz'ın çıkarttığı *Sancak* dergisinin 3. sayısında dağıtıldığı iddia edilen bu bayrağın resmi yayımlandı. Radikal İslâmcıların, ölümleri din için mücadele uğruna olmayan güvenlik görevlilerinin "şehit" diye anılmasına itiraz etmesi, bir başka "ihanet" kanıtı sayıldı. RP'lilerin İstiklâl Marşı çalınıp okunan mekânlarda bulunmaktan imtina ettikleri ya da millî marşı coşkuyla söylemedikleri teftiş edildi. 1994 Ağustos'unda RP yöneticilerinin özel tim elemanlarının MHP'yle organik bağına dikkat çeken açıklamaları, Kürt meselesi bağlamında MHP-RP atışmasını kızıştırdı; MHP'liler bunu RP'nin bölücülüğüne yeni bir kanıt saydılar. (MHP'yle polemiğe giren kıdemli RP yöneticisi Oğuz-

han Asiltürk, hakkında Necip Fazıl'ın -kimi kaynaklara göre ise eski CKMP milletvekili ve MÇP'de de kısa süre başkanlık yapan İsmail Hakkı Yılanlıoğlu'nun- söylediği rivayet edilen "ne Oğuz'dur, ne handır, ne asildir ne de Türktür" ibaresine atıfla horlandı.) O günlerde MHP Diyarbakır İl Başkanı İbrahim Yiğit şu beyanatı verdi: "PKK Refah'ın amblemi altında çalışmaktadır. Refah'ın kadrolarında ajanlar var. Erbakan'ın İslâmiyet'i kullanarak Güneydoğu'da oynadığı oyunu Abdullah İbni Sebe bile oynayamadı. Refah ajanlarının içinde MHP'li geçinip fitne-fesat çıkarmaya uğraşanlar da var."

Ülkücüler "devlet-millet düşmanı" ve rejim düşmanı olarak karaladıkları RP'ye, bununla zıt bir noktadan saldırmaktan da geri kalmadılar. 1994 yerel seçimleri yaklaşırken kitle partisi görüntüsü vermeye yönelen bir strateji izlemeye başlayınca, RP ülkücü ideologlarca bu kez "düzen partisi" olmakla suçlandı. "Düzen karşıtı" radikal söylemi sürdüren ideolog kadrosu bu noktada mahsus devreye girdi. Bu sav, Erbakan'ın Suudi sermayesiyle bağları dolayısıyla ABD'ye ve Yeni Dünya Düzeni'ne hizmet ettiği düşüncesiyle desteklenerek, RP'nin düzen/statüko tarafından mevcudu korumak için yeni bir alet olarak ileri sürüldüğü iddiasına dek vardırıldı. Bu yorum, "zaten MSP'nin 1970'lerde MHP'yi engellemek üzere kurdurulduğu" şeklindeki komplo teorisiyle de berkitiliyordu: Bu "tatlısu mücahitleri", Konya Mitingi'nin 12 Eylül askerî müdahalesinin gerekçeleri arasında gösterilmesine rağmen kısa sürede salıverilmemiş ve hafif cezalarla kurtarılmamışlar mıydı? 12 Eylül yargılamalarında "şeriatçılığa" kasteden 163. maddenin MSP yerine MHP'ye uygulanmış olması da, 'iftiharla' karışık bir istifhama konu edildi.

26 Mart 1994 yerel seçimlerinde RP'nin gerçekleştirdiği oy patlaması, MHP'yi RP'yle mesafesini açmaya sevkeden etkenlerden biridir. Parti yönetimi, özellikle Orta-Doğu Anadolu'da gözlenen, MHP seçmen potansiyelinden hatta tabanından RP'ye kayma eğiliminin ancak RP'ye karşı açık tavır alınarak önlenebileceği tespitini yaptı. Daha seçim arefesinde, 1991'de RP'yle yapılan ittifakı bile sorgulayanlar olmuştu: "Ülkücüler,

MÇP'nin RP ile kurduğu seçim ortaklığı sırasında ideolojik bir zehirlenme ile karşı karşıya kaldılar. Bir kısım genç ülke ve millet adına tamamen kaybedildi. Öyle bir an geldi ki, bazı Ülkü Ocakları'nda Türklük'ten bahsedilmez oldu" (Arslan Bulut, *Ortadoğu*, 10.3.1994).

Aşağı yukarı 1994'ten itibaren, MHP ve ülkücü ideologlar RP'ye karşı, laisist çevrelere özgü harcıâlem suçlamaları sakınmasızca kullanır oldular. RP'nin dış -ve düşman- ülkelerden para yardımı aldığı söylendi; radikal İslâmcılar 1970'lerin komünistlerine benzetildi (Poliste dün nasıl Pol-Der'leşirme yapıldı ise bugün de şeriatçılaştırma operasyonu yürütüldüğünden dem vuruldu - *Ortadoğu*, 14.6.1995); RP'lilerin paramiliter örgütlenmesine dikkat çekildi (MHP İstanbul İl Başkanı Orhan Çetinkol 1995 Haziran'ında "RP'li kesimin" pompalı tüfeklerle hızla silahlandığını açıkladı); Erbakan'ın ABD ziyareti "RP iktidarına müsaade etmeyeceği düşünülen Türk ordusuna karşı ABD'ye başvurarak" teminat aradığı biçiminde yorumlandı (Ergin Bayramcı, *Ortadoğu*, 27.10.1994); İslâmcıların kıyafet kanununu çiğnediği ihbarı yapıldı - kimi zaman da şöylesi ahlâkçı-seksist obsesyonlarla: "Kıyafet Kanunu artık her yerinden delinmiştir. Artık üniversitelerimizde bile (bırakın başı bağlı ve türbanlıları) Acem usulü kara çarşaflı Türkler türemiştir. Sakallı oğlanlar, İran usülü muta nikâhı kıydıkları 'tesettürlü kızlar'la duvar diplerinde, ağaç altlarında 'iş tutmakta'dırlar" (Tuncer Gülensoy, *Ortadoğu*, 1.9.1994). Yerel düzeyde, özellikle sıkı rekabetin hüküm sürdüğü Orta-Doğu Anadolu'da ilişkiler hayli sertleşti. Konferans, panel vb. toplantılarda sık sık karşılıklı lâf atmalar, tacizler olmaktaydı. Ülkücülerin İslâmcıları geriletmeye başladığı taşra üniversitelerinde çatışmalar yaşandı. 1994 yerel seçimlerinde MHP'nin elindeki Elazığ Belediye Başkanlığı'nı kazanan RP'nin MHP'lileri tasfiyeye girişmesi gerginliğe yol açtı.

1994'ün sonlarında ülkücü hareket içinde, özellikle parti merkez yönetiminin tercihiyle kızışan RP karşıtlığını yatıştırmaya dönük sesler yükseldi. Bu sesler, Türk-İslâm Ülkücülüğü söylemini hâlâ önemseyen ideologların yanısıra, özellikle

Orta-Doğu Anadolu taşrasındaki, RP'lilerle aynı ortamda soluk alan örgütlerden gelmekteydi. İki camia arasında, "Türklük ve İslâmiyet düşmanlarını sevindirecek" bir kavga ortamından kaçınma görevi duyuruldu. Ülkücü basında çeşitli yerlerden ülkücülerin, İslâmî hassasiyetlerini 'hatırlatan' uyarı edâlı mektupları yayımlandı. Nitetim MHP, rekabeti topyekûn husumete dönüştürmemek için, bir yandan da ara sıra 'ihlâslı' ve "milliyetçi" RP tabanına hitap etmeyi deniyordu. Bu propagandada en güçlü koz, RP yönetiminin "bölücülüğe prim verdiği" ithamı olmuştur. Örneğin MHP'li kadrolara yönetim ve rant payı ayıran ve faşizan bir milliyetçi-muhafazakâr çizgiyle temayüz eden Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek, bu dönemde RP içindeki "milliyetçi" unsurların temsilcilerinden biri sayılmış; 1993 Ekim'indeki RP büyük kongresinde onun liste delme çabalarının engellenmesine ülkücü basında 'hayıflanılmıştır'. RP Kadın Konisyonları Başkanlığı yapan Süheyla Kebapçıoğlu'nun 1994 Ekim'inde "İslâm diye bölücülük yapıldığı" suçlamasıyla RP'den ayrılıp MHP'ye geçmesi, merasimle kutlanarak büyütülmeye çalışıldıysa da münferit ve etkisiz bir transfer olarak kaldı. RP tabanına hitap etme çabasının sadece başarısız değil oldukça da sınırlı kaldığını kaydetmek yerinde olur. Beri yandan MHP'liler, RP'nin çalışma biçimine ve enerjisine imrenmeyle bakıyorlardı - bu hayranlık 1994 yerel seçimlerinden sonra da 1995 genel seçimlerinden sonra da kendini göstermiştir.

MHP'yle RP/FP arasındaki gerginliğin 28 Şubat 1997'de başlayan süreç içinde aldığı boyutlar, bu kitabın ilerki bölümlerinde ele alınacak.

İslâm'ın belirleyici ya da merkezî millî kimlik unsuru olarak düşünülmekten çıkmasının, bir bakıma 'ihtiyarileşmesinin' önemli bir âmili, SSCB-sonrası dünyada, gayrımüslim Türk topluluklarının 'sahiden' varolduğunun ayırdına varılmasıdır kuşkusuz. Bu fark ediş 1980'lerin sonundan itibaren kendini göstermişti. Tipik ifadesi, o zamana kadar Müslümanlıktan çıkmanın Türklüğünü yitirip yokolmaya yolaçacağının tarihî kanıtı olarak gösterilen Gagavuz Türklerinin, bağımsızlık ta-

leplerini duyurdukları 1990'da "has Oğuz Türkleri" olarak selâmlanmasıydı (Bora ve Can 1991: 523-4). Ondan sonra da, Türk toplulukları arasındaki ilişkilerde Müslümanlık ölçütünü 'takıntı haline getirmemek'; küçük nüfuslu topluluklar olmalarına rağmen, Müslüman olmayan Türk topluluklarına özel bir ilgi ve hürmet göstermek gerektiği doğrultusundaki telkinler devam etti: "Gagauz Türkleri de Ortodokstur ve bizim onları illâ da Müslüman yapmamız gerekmiyor. Çünkü bizi birleştiren, kan birliğidir, kültür birliğidir, dil birliğidir ve sevgidir" (Arslan Bulut, *Ortadoğu*, 1.12.1994). Hıristiyan Çuvaş Türklerinin Rusya'ya asker vermeyi reddederek Rusya'nın saldırısına uğrayan (Müslüman çoğunluklu) Çeçenistan'a maddî yardımda bulunmaları, "'Bizim için Müslüman Türklerle Hıristiyan Türkler arasında fark yoktur, olmamalıdır' derken, işte bu tür gelişmelerin beklentisi içindeydik" diye kutlandı (*Ortadoğu*, 21.1.1995). 1994'te İstanbul'daki marjinal Türk Ortodoks Patriği Selçuk Erenerol, MHP'nin Hıristiyan Türklere açılımının bir enstrümanı olarak adından söz ettirmeye başladı. Erenerol, Fener Patrikhanesi'nin Türkiye için tehlikeli olduğunu söyleyerek, Türkiye'deki ortodoks patrikliği tekeline göz dikiyordu.[5] Bu millî patrik 1994 Ekim'inde, toplanmasına Türkeş'in önayak olduğu Türk Devlet ve Toplulukları Kurultayı'nın ikincisinde konuşma yaptı, "21. asrın Türk asrı olacağını" duyurdu: Müslüman Türk'üyle, Hıristiyan Türk'üyle, Yahudi Türk'üyle Yeni Dünya Düzeni'ni biz Türkler kuracağız." 1994 Kasım sonunda Türkeş Türk Ortodoks Patrikhanesini ziyaret ederek 'onore etti'. Bu sıralarda yakasında dev bir ay yıldızlı rozetle MHP davetlerinde görünmeye başlayan Patriğin kızı Sevgi Erenerol, 1995 Haziran'ında MHP'ye üye oldu ve İstanbul il yönetimine seçildi. Hıristiyan Türkleri gözeten bu sembolik politika, bazı Türkçülüğe yatkın MHP'li

5 *Ortadoğu*, 24-25.4.1994. Sonraları, Heybeli'deki Ruhban Okulu'nun açılması talebine misilleme olarak, Türk Ortodoks Ruhban Okulu açılması talebi dillendirilecektir! (*Kurultay*, 22.1.2001). Devletin de iştirak ettiği, Ortodoks Rum azınlığına karşı izlenen bu alarmist politikayı ve bir Türk Ortodoks mihveri yaratma arayışını Baskın Oran açıkça 'bölücülük' olarak tanımlıyor (Oran 1994: 27-38).

ideologlar tarafından, "Türklüğün Yeni Dünya Düzeni" hedefi istikametinde bütün "Doğu Hıristiyanlarını" himayeye yönelik bir stratejinin basamağı olarak yorumlanabilmiştir. Bu fantezi, 2000 yılı Nisan'ında, ABD'nin Fener Rum Patrikliğini destekleyen politikasına tepki gösteren ülkücü basında tekrar nüksedecek; bu hamleye karşı, Türk Ortodoks Patrikliğinin "Moskova tasallutundan kurtulmak isteyen Ukrayna, Estonya, Letonya, Gürcistan, Kudüs ortodoks kiliseleriyle irtibatlandırılarak... ortodoks dünyasının önce kısmen sonra tamamen kontrol altına alınması" önerilecekti (Necdet Sevinç, *Ortadoğu*, 17.4.2000). Bu fantezinin refakatinde, aynı yeni-Osmanlıcı perspektif içinde, hilâfetin de bir hegemonya âleti olarak yeniden ihdası öneriliyordu - laisist bir hassasiyetle, "siyasî ve idarî yetki verilmemesi" kaydı düşülerek!

"Siyasî ümmetçiliğe" karşı millî-din ideolojisi, 1980'lerin sonlarında da kendini gösteren Alevilere açılma çabasının (Bora ve Can 1991: 485-493) soluğunu kuvvetlendirdi. Ülkücü ideoloji, 1970'lerde inançsız/sapkın bir kitle olarak 'fıtraten' komünistlikle özdeşleştirdiği Alevileri, 1980'lerde soy ve din bilinçleri zayıf da olsa özü itibarıyla Türk-ve-Müslüman olarak tescil etmişti. Bu 'bağışlayıcı' tavır 1990'larda, Alevilerin etnik 'arılıklarının' değerini vurgulayan daha hararetli bir sahiplenmeye evrildi. Adlı adınca *Kızılbaşların* Türklüğüne sahip çıkan Atsız'ın üzerinde durduğu (Atsız 1992/3: 408, 434-5), Alevilerin 'bozulmamış/karışmamış' Türk oldukları motifi canlandı: "Alevi vatandaşlarımız yüzde 90 itibarıyla saf Türk'tür. Kız alıp vermeler gerçi bugünlerde çoğaldı ama, yüzyıllarca kendi içlerine dönük yaşadıkları için kimseyle de karışmadılar. Yine bu sayede halk kültürünü sazından-sözüne kadar yaşattıkları gibi, dillerini yani tertemiz Türkçelerini de korudular. Ne Arapça'ya geçit verdiler ne Farsça'ya. Bugün Türk milleti olarak varsak, bunda dillerini koruyan Alevi vatandaşlarımızın payı çok önemlidir" (Arslan Bulut, *Ortadoğu*, 9.9.1993). Ülkü Ocakları'nın yayın organı *Ülkü Ocağı*'nda (Mart 1994, s. 39-42) Yusuf Avcı imzasıyla yayımlanan yoruma göre, "Bu yöre halkının gerek Osmanlı döneminde gerekse Cumhuriyet döneminde eği-

tim, öğretim ve altyapı yönünden genellikle devletin ilgi alanı dışında kalması" ve ilgisizliğe maruz kalmasının, "Orta Asya'dan getirdikleri kültürlerini büyük ölçüde korumalarında etkisi olmuş"tu. "Yüzyıllardır din adına dinin özü de dışlanarak pompalanan Arap kültürü ve tutuculuğunun yanında kindar Arap'ın düşmanlığı" nedeniyle, "Türk'ün soyuna yabancı olana, Arap'a, Hıristiyan'a, Musevi'yle vs. gösterilen hoşgörü ve anlayış, Alevilere gösterilmemekte" idi.

Bizzat Türkeş -ki Alevilerle ilgili faşizan-ırkçı bir tutumu olan İBDA-C'ci *Taraf* dergisi, Türkeş'in Avşar Alevisi olduğu savındadır-, 1995 yılı başındaki bir konferansında Hacı Bektaş-ı Veli'yi "bir Türk büyüğü" diye taltif edip Şah İsmail'i bile 'anlayışla' yorumladı, Alevilerin öz-Türklükleriyle ilgili öven sözler sarf etti: "Şah İsmail'in kendisi Türk... Oğuz Türkleri'nden, Türk oğlu Türk ve Akkoyunlu İmparatorluğu'nun padişahı olan Uzun Hasan'ın da torunudur. Annesi Uzun Hasan'ın kızıdır. Böyle Türk Milleti'nin asil tabakasına mensup bir insandır. Ama bu mezhep meselesinde bir taassuba saplanmıştır. Bütün şiirlerini Türkçe yazmıştır. Güzel Türkçe'yle yazmıştır. Değerli bir şairdir fakat Farslığın tesiri altında bu mezhep meselesini siyasî maksatla istismar yoluna gitmiştir... Bizim Alevilerimizin Sünnilerden hiç farkı yoktur. Onlar da namaz kılarlar, oruç tutarlar, çok çalışkan insanlardır. Temiz Türk Oğlu Türktürler. Oğuz soyundan gelmişlerdir. Bizim tertemiz kardeşlerimizdirler, aynı kanı taşıyoruz, aynı soydan gelmeyiz, aynı dindeniz, aynı zamanda çok kıymetli şerefli insanlardır... Bazı yerlerde bunlara Tahtacı diyorlar, çok çalışkandırlar. Kereste biçerler hızar çekerler. Kadın erkek beraber çalışırlar. Gayet de güzel insanlardır. Fizik yapıları bakımından da güçlü, kuvvetli, sevimli, sıcak, samimi, çok misafirsever, hoşgörülü, çok tatlı, değerli insanlardır.... 'Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur'. Birbirimize sımsıkı sarılmalıyız. İster Alevi olsun, ister Sünni olsun, ister Şafi olsun isterse Gagauzlar gibi Hıristiyan olsun, birbirimize sıkı sıkı sarılmalıyız" (*Ülkü Ocağı*, Mart 1995).

Bu dönemde Türkçülüğe yakın ülkücü ideologlar Alevi pratiğini otantik Türk-İslâmı olarak yorumlamaya meylettiler.

Buna göre örneğin semah, Türk toplumunda İslâm'dan önce olan bir gelenekti; bazı İslâm uleması Türk halkını semah gibi bazı geleneklerini terk etmeye zorlamış, ancak Ahmet Yesevi "'Hakkı bulduktan sonra semah dönebilirsiniz' diye ruhsat vermiş"ti. Semahı "eski Türk kültürünün direnişi" sayan bu değerlendirmelerde şiar "Türk Aleviliği, İslâmiyet'in Türkçe vaaz edilmesinden başka bir şey değildir" idi. Ancak hâkim yaklaşım, Sünnilikle Alevilik arasındaki farkları ve ihtilâfları silerek, Türk-İslâmını homojenleştirme yönündeydi. "Bütün tarikatlerin ocağı" Hoca Ahmet Yesevi Hazretleri ve "Onun Anadolu'ya gönderdiği erenlerin [kolonizatör dervişlerin] ahlâkına, görüş ve fikirlerine sahip tek hareket olan MHP", bu birleşmenin mecrası olmalıydı. Hacı Bektaş-ı Veli'nin "bir olalım, iri olalım, diri olalım" sözü, bu istikamette millî birlikçi bir yorumla 1990'ların başından itibaren MHP'nin gözde sloganlarından biri olarak zikredildi. Sünniliğin de Aleviliğin de hurafelerden arınıp 'saf' dine dönmesini vaz'eden bu millî-dinci fundamentalizm, yine esasen, zımnen 'dinen bilinçsiz' sayılan Alevilerin 'asimilasyonunu' öngörmekteydi. Prof. Orhan Türkdoğan'ın "Alevi-Bektaşi olgusunun -ortodoks İslâm'la uyumlu kılınması gereken!- bir Türk heterodoksisi olduğu" tespiti (Türkdoğan 1995: 558-580) ya da Ülkü Ocakları Genel Başkanı Alaaddin Aldemir'in "Türk'ün İslâmiyet'i anlayış biçiminin bir nüansı" tanımı, Aleviliği 'bizden' olan ama ayrıksı ve 'azınlıktaki' bir görüngü olarak masumiyeti içinde 'ehemmiyetsizleştirme' arzusunu yansıtır.

"Artık solun Alevileri potansiyel oy olarak görmesine fırsat tanımadan çokça olan Türk öğelerinin keşfine çıkma" (*Ülkü Ocağı*, Mart 1995) perspektifi ile MHP bu ideolojik tertibatın ötesinde Alevilere dönük politik hamlelere girişti. Keçiören Belediyesi 1994 Ağustos'unda "Hacı Bektaş-ı Veli'nin ebedî hayata intikali yıldönümü" adına anma töreni düzenleyerek bir çığır açtı. Her yıl yinelenen bu törenlerde 1995'te "birlik semahı"na duruldu. MHP sözcüleri "Türkçülük felsefesinin kaynağının Hacıbektaş-ı Veli'nin dergâhından çıktığını" ilan ettiler. 14 Şubat 1995'te Hacıbektaş'ta "surda bir gedik açtık" havasıy-

la MHP teşkilatı kuruldu. 1995 Temmuz'unda Burdur'da Tahtacı Türkmenlerin partiye katılması vesilesiyle tören yapıldı. Aynı günlerde altı Alevi dedesinin daha MHP'ye katıldığı açıklandı. Özellikle İç Ege'yle Akdeniz kıyı ve yayla şeridindeki Alevi toplulukları arasında 1990'ların ortasından itibaren MHP'ye bir meylin olduğuna ilişkin belirtiler vardır. Bu coğrafyadaki görece kapalı Alevi topluluklarının 1970'lerdeki politik kutuplaşmanın kenarında kalmış bulunmasından ötürü ülkücülerin Alevi düşmanı politikalarıyla ilgili doğrudan tecrübelerinin Orta-Doğu Anadolu'ya kıyasla az oluşunun kolaylaştırıcı bir etkisi olduğu varsayılabilir. MHP zaten İçel, Adana, Antalya'daki bazı yörük Alevi toplulukları arasında 1960'lara dek uzanan bir ilişki ağına sahipti; 1980'lerde/90'larda görece gecikmiş olarak kendi tahsilli seçkin kuşaklarını çıkartarak 'dışa açılan' bu Türkmen-Alevi topluluklarının 'sosyalleşmesine' klientalist ilişkiler içinde aracılık ederek destek tabanını genişletti. Elbette asker cenazeleriyle ilgili ajitasyonun getirisi de hesaba katılmalıdır.

Beri yandan MHP'nin Alevilere 'bahşettiği' ilgi ve hoşgörünün 'şarta bağlı' olduğu gözden kaçmamalıdır. Alevi toplulukların sola angajmanı somut bir tarihsel tecrübe, bir politik sabıka oluşturuyordu; '90'larda Alevilik yeniden biçimlenirken (Kehl-Bodrogi 1996) bu angajmanı doğal ve sürekli addeden duruşun da belirli bir ağırlığı mevcuttu. Aleviler, solun kitle desteği -veya Türk-İslâm Ülkücülüğü söylemi içinde ateist-laik rejimin koruyucusu- olarak rol üstlendikleri ya da böyle görüldükleri anda, onları düşman ve tehdit unsuru olarak sınıflayan sicil kaydı derhal ortaya dökülüyordu. 1993 Temmuz'undaki Sivas katliamından sonra kabaran Alevi muhalefetinde kendini gösteren sol ve anti-faşist söylem, kuvvetli bir 'uslanmama' işareti olarak karşılanmıştı. Sivas katliamının hemen ardından Erzincan'da Alevi köylerinin ortasındaki Sünni Yavi köylülerinin öldürülmesi, PKK'nın Alevileri müttefik edinmeye yöneldiği ihtimalini gündeme getirince; MHP, PKK'nın bazı gruplarının da denemeyi düşündüğü anlaşılan bu teşebbüse devletin gösterdiği tepkiye paralel tutum almıştı

(bkz. 6. Bölüm). Erzurum-Erzincan-Sivas-Tokat hattındaki Alevi topluluklarının potansiyel düşman muamelesiyle baskı altına alınması, göçe zorlanması vb. uygulamaların yerel MHP kadrolarının ve tabanının gönüllü desteğiyle yürütüldüğüne ilişkin birçok veri vardır. Keza 1995 Mart'ındaki İstanbul Gazi Mahallesi olaylarından ülkücü ideologların çıkarttığı sonuç, "Alevi vatandaşların sol gruplar tarafından kullanılmaya devam edildiği" şeklindeydi. "Alevi vatandaşlar", ihtarcı bir üslûpla, "eğer bu işin provokasyon olduğuna inanıyorlarsa -ki inanıyorlar- aralarında kümelenmiş sol fraksiyonlara yüz vermemeye" çağrıldılar (*Ortadoğu*, 15.3.1995). "Yanlışlıkla oldu" bahanesini bizzat bahşederek bir yaramazlığı affa hazırlanan hoşgörülü ebeveyn edâsıyla öne sürülen "provokasyon" gerekçesinin fazlaca iyiniyetli olduğu da külyutmaz bir tavırla hatırlatılmaktaydı: "...ama müsaadenizle sormak isteriz: Rusya'nın bile orak-çekiçli bayrağı terk ettiği bir zamanda, o bayrağın Alevi mahallesinde çekilmesi aydın Alevilerimiz için biraz ayıp olmuyor mu?" (*Ortadoğu*, 23.3.1995). Bu şüpheli durumda, "aydın Alevi vatandaşlarımız" için son fırsat, bundan böyle "Marksist örgütleri aralarından atmak, onların arkasında durmamak, onlar ile aynı safta yürümemek"ti.

* * *

MHP'nin Türkçülük, İslâmcılık ve Atatürkçülüğü 'yeniden harmanlama' ameliyesini ele alırken, bu 'karışımı' Ahmet Çiğdem'in (2001a) "Türk ideolojileri" kavramlaştırması çerçevesinde düşünmek aydınlatıcı olacaktır. Ahmet Çiğdem, Türkiye'de yerleşik-hâkim vasatta her ideolojinin bir "Türkleştirmeye" tâbi olduğunu, bunun daima sözkonusu ideolojinin "esasıyla" ilgili bir tahrifatı içerdiğini; zira bu "millileştirme" çabasının hem kastedilen millî oluşa hem de millileştirilen 'ilksel' öğeye uzak kalmak suretiyle hegemonik ideolojinin yeniden üretimine hizmet ettiğini vurgular (*a.g.e.* 8).

Neoliberal hegemonyayla anti-liberal tepki arasında

MHP ekonomik politika konusunda hiçbir zaman 'iddialı' değildi; "ekonomiyi iyi bilmek", MHP söyleminin bir kozu olmadı. Hatta 'sahih' ülkücü ideoloji, eninde sonunda "maddiyat" demek olan iktisadî aklı reddeder, politikanın iktisadiyata hükmetmesini ister. 1990'lı yıllarda yeni-MHP ideolojisinde ise, hâkim söylem, yerleşik iktisat politikalarını benimsemek ve iddiasını bunun 'doğru' icrasıyla sınırlamak istikametinde olmuştur. Sosyal devletin tasfiyesini öngören neoliberal ideolojiye de esastan bir itirazı olmayan bu temel kabûl, ananevî himâyeci-korporatist motiflerle 'sosyalleştirilmeye' çalışılmıştır. 1994 Nisan'ında Türkeş'in, MHP'yi iktidar sorumluluğuna ehil bir parti olarak takdimde simgesel önem taşıyan "Ekonomik Önlemler Uygulama Planı"nı açıklarken söyledikleri, bu 'neoliberal-korporatist' tasarım hakkında fikir verir: "KİT'lerde çalışanlar ve küçük tasarruf sahipleri öncelikle kâr garantili hisse senetlerine belli bir oranda kavuşturulmalı, kalan kısmı büyük sermayeye verilmelidir." MHP sözcülerinin zaman zaman "sanayileşme köyden başlatılmalı" gibi taleplerle yâdettiği "Tarım-Kentler" türünden,[6] '70'lerden kalma projeler de neoliberal programı yumuşatma faslından anılıyordu. ('90'ların ortasında, Tarım-Kentlerin, Güneydoğu'daki zorunlu göç ettirme ve köy toplulaştırma uygulamasının ilham kaynağı olduğunu iddia eden yorumlar da yapılmıştır!)

1990'larda özellikle "Gümrük Birliği" vesilesiyle yakıcı bir tartışma konusu olan Avrupa Birliği bahsinde ise MHP resmî politikaya muhalif tavır alarak, Gümrük Birliği'ne henüz hazır olunmadığını ve kararın halkoyuna sunulması gerektiğini savunmuştur. MHP'nin alternatifi, "Türk Ortak Pazarı"dır. Ancak bu ilkesel bir karşı çıkış değildir; Türk Ortak Pazarı oluş-

6 Yahyaoğlu 1971. Köycü ve muhafazakâr-modernleşmeci ideolojik etmenler içeren bu "projenin" ilham kaynağı, ünlü *Kültür Değişmeleri*'ndeki (Turhan 1987) önerileriyle Mümtaz Turhan'dır. MHP'liler, Ecevit'in 1970'lerdeki Köy-Kent projesinin de tarım-kentlerinden çalıntı olduğunu savunmuşlardır.

turulduktan sonra Avrupa Birliği'yle entegrasyon olumlu görülmektedir (bkz. *AB-GB ve Türkiye*, MHP genel merkezi yayını, 1995). Muhafazakârların ve milliyetçi toplumcuların Gümrük Birliği'ni açıkça emperyalist bir girişim ve kapitülasyon olarak tanımlayan yaklaşımı, MHP üst yönetiminde kabul görmemiştir. Türkeş ve yakın çevresi, sathî itirazlara rağmen Gümrük Birliği'ne girmeye olumlu neticede yaklaşmış; Avrupa Birliği'nden beklenen tehditlerin zaten vaki olduğu, bunlarla her halükârda mücadele edilmesi gerektiği, buna karşılık Türkiye'yi yakından ilgilendiren kararların verildiği bu merkeze yakın olmanın yararı üstünde durmuştur. Ancak '90'ların ikinci yarısında, globalleşmeyi bir yeni-emperyalizm olarak teşhis eden bir bakış, ülkücü ideolog vasatında gitgide yaygınlaşacaktır. Partinin liberal sayılan unsurlarından Rıza Müftüoğlu dahi "yeni emperyalizm ve ekonomik köleliği" ele alan bir risale yazacaktır: Müftüoğlu 1997. 1990'lar/2000'ler dönümünde hâkim olan yaklaşım, globalleşmenin tümüyle ulus-devlet varlıklarını ve milliyetçiliği tehdit eden bir sorunsal teşkil ettiğidir. Bu yaklaşım çerçevesinde benimsenen 'resmî' tutum, globalleşmeyi hem bir zorunluluk hem bir 'imkân' olarak değerlendirmek, ancak bunun için önce millî varlığı koruyucu önlemlere ağırlık vermektir (Öz, 2001). 1999 seçimleri sonrasında koalisyon hükümetine ortak olduğu dönemde MHP'nin AB meselesine ve globalleşmeye bakışı iyice gerilimli bir hal alacaktır (bkz. 16. Bölüm).

Himâyeci-korporatist yaklaşım, MHP'nin kendisini "çare" olarak gösteren reel politik söyleminin bir malzemesi olarak ikincilleşmiştir. Dar gelirlilerin hayatının zorlaşması, geçim sıkıntısı, sosyal güvenlik krizi gibi izlekler, ülkücü basında ve iç ideolojik üretimde fazla yer kaplamaz. Bu malzemeyi işleyenler, esasen, kararlı bir anti-liberal çizgi izleyen ideologlardır. Anti-liberal çizgidekilerin meşreplerini, Türk-İslâm ülkücülerinden ardakalan muhafazakâr eğilimliler, Türkçüler ve 1960'ların anti-kapitalist Üçüncü Yolcu milliyetçi-toplumcu düşünce çizgisini yenilemeye çalışanlar (Şafak 1993: 193-6) diye ayırdedebiliriz. Burada en radikal görüşleri savunanların

bile itirazı aslında bizatihî kapitalizme değil, onun maddiyatçı, yabancılaştırıcı, yozlaştırıcı bir kültüre cevaz veren yanına ve 'aşırı' eşitsizliklere yol açan "vahşi, sömürücü" uygulamasına dır. 12 Eylül öncesindeki toplumcu çizginin günümüzde dile getirilmemesinden yakınan Arslan Bulut, "millet sektörü, 'işçi fabrikaya ortak' gibi görüşler, devlet kapitalizminin ve liberal kapitalizmin ötesinde, bir *halk kapitalizminin* (abç.) habercisiydi" (*Ortadoğu*, 17.8.1994) diye hayıflanır. Milliyetçi-toplumcu söylemin bütünlüklü bir ihyâsına çalışan Ahmet Şafak, *Yükselen Milliyetçilik ve Liberal İhanet* kitabında (1994), şöyle yazar: "Liberalizmi kendi ürettiği vahşet düzenini yokecekken, milletler mücadelesi yeni bir antitez de doğuracaktır. Bu antitez gerçeklik ile, ideallerin sentezleştiği milliyetçi-toplumcu yönelimdir." "İşçiyi sadece emek gelirine mahkum eden bir yapı millî değil, bireyci bir yapıdır" diyen Ahmet Şafak, sosyal devleti milliyetçi bir misyon olarak görür. Orhun yazılarından beri Türk devlet telâkkisine göre açları doyurmak, çıplakları giydirmek, zayıfı, mağduru, yetimi, fakir fukarayı, garibi kollamanın devletin görevi sayıldığını düşünen Türkçüler de, sosyal devletin tasfiyesinden, esasen Türk Devlet telâkkisini çökerteceği için rahatsızdırlar. İlerde görüleceği gibi, 1999 genel seçimlerine de MHP esasen yoksullara "kollama" vaadeden bir söylemle girmiştir. 2000'lerde yayına geçen *www.turkcutoplumcu.org* internet sitesi, şöyle bir "Tarihsel Çağrı" manifestosu yayımlayacaktır: "Toplumcu Türkçüler olarak Türkün emeğini ve alınterini temel alan, kamu ekonomisine inanan, ezilen uluslarla dayanışmayı benimseyen, kısacası Sultangaliyev'in 'emperyalizme karşı ulus bir olsun, uluslar eşit olsun' sözünü şiar edinen yepyeni bir ruhla geliyoruz. Çağrımız bütün Türk emekçilerinedir. Emekten yana olan her Türkü 'kurt başlı gök bayrak' altında toplanmaya çağırıyoruz."

Gerçi ülkücü basın, '90'ların başında çoğunlukla, özelleştirmeleri anti-komünist bir havada sunan neoliberal koroya iştirakten geri durmadı; "Devlet bünyesine sinmiş örtülü komünizmin yıkılışını" kutladı. Ancak çok geçmeden, özelleştirmeyi "kapitülasyon", "ekonomik işgal", "sömürgeciliğin hortlama-

sı", "Batı'nın Türkiye'ye koyduğu haciz" vb. diye tanımlayan anti-liberal ideologların sesi yüksek çıkmaya başladı. Özelleştirme, bu ideolojik çizginin gözde hedefi oldu. Bunun nedeni, özelleştirmenin sosyal sonuçlarının değil ama 'millî iktisat' ile sonuçlarının elverişliliğiydi. Arslan Bulut'un şu sorusu, burada ajite edilen kaygıyı açıklar: "PKK özelleştirilen tesisleri satın alsa ve Türk hükümeti ile pazarlığa otursa?..." (*Ortadoğu*, 26.11.1994). "Yabancı"-korkusu sözkonusu olduğunda tabii ki Necdet Sevinç'i tutabilmek imkânsızdır: "Türk sanayi tesislerini yabancı şirketlere pazarlamaya kalkmak hiç kimsenin haddine düşmemiştir!... Hangi sebeple olsun, en basit bir atelyenin bile yabancılara satılmasına tahammülümüz yoktur bizim" (*Ortadoğu*, 17.9.1993). "Özelleştirme programı bitirildiğinde Türkiye'nin bütün serveti yabancılarla birlikte birkaç yerli tröstün eline geçecek, şehit çocukları da bu fabrikalarda kapıcılık kadrosuna dahi zor girebilecektir" (*a.g.y.*, 6.1.1994). "Türk Devleti'nin malı Türk Milleti'nin olmalıdır" (*a.g.y.*, 27.10.1994). Ferruh Sezgin de iktisadî dışa bağımlılığın millî-stratejik sonuçlarına karşı uyaran yazılar yazmış, Karabük Demir-Çelik gibi stratejik önemi olan fabrikaların verimsizlik gerekçesiyle kapattırılması teşebbüslerini eleştirmiş, PTT'nin telekomünikasyon servislerinin özelleştirilmesine karşı hukuksal mücadele veren Mümtaz Soysal'a atıfla "T'nin satılmasını önleme şerefi hep sola mı ait olacak?" diye yerinmiştir (*Ortadoğu*, 21.2.1994). "Ekonomik 19 Mayıs"tan bahseden Türkçüler ve toplumcu-milliyetçilerin yanısıra MHP'deki muhafazakârlar da özelleştirmeyle ilgili hoşnutsuzluk belirtmişlerdir. Muharrem Şemsek, 1994 yazında "Bugünkü özelleştirme ülkenin satılmasıdır" diye bir çıkış yapmış; stratejik kuruluşların satılmaması, satılacak KİT'lerin yüzde 20-30'undan fazlasının yabancılara verilmemesi ve "özelleştirmenin, gelecekte millileştirmeye engel olmaması" uyarısında bulunmuştur. Kitabın son bölümünde ele alınacağı gibi, 1999 genel seçimleri sonrasındaki iktidar ortaklığı döneminde de MHP, milliyetçi gerekçelerle sarmaladığı popülist-klientalist kaygılarla, KİT'lerin özelleştirmesine (veya "rasyonelleştirilmesine") direnecektir.

MHP çizgisindeki sendika yöneticilerinin de özelleştirme karşıtı çıkışları vardır. Buna sert bir örnek, 1993 Nisan'ında Türk-Metal İstanbul Şube Başkanı Erdoğan Aslıyüce'nin "ordumuzun ihtiyacını karşılayan büyük millî müessese MKE'de özelleştirme maskesi altında delâlet ve ihanet"ten bahseden açıklamasıdır. Korporatist ideolojiyi can-ı gönülden içselleştirmiş olan MHP yanlısı sendikacılar, '70'lerin "millet sektörü" perspektifi doğrultusunda, özelleştirilen işletmelerin en azından önemli bir payının "işçi"ye, yani sendikalara verilmesini arzulamaktaydılar. Türk-Metal'in özelleştirilecek Ereğli Demir-Çelik işletmelerine talip olması, ülkücü basında övgüyle karşılandı. Türk-İş konfederasyonu içinde ağırlıklı bir sendika olan ve 1990'lar boyunca konfederasyonu ele geçirme ihtimali üzerinde durulan Türk-Metal, ülkücülüğün sendikal alandaki 'medâr-ı iftihârı' muamelesi göregelmiştir. Bu itibar artarak devam etti. Yönetiminin koyu milliyetçi ve devlet otoritesine tabassubla sadakat gösteren tutumu yanında; MKE gibi büyük devlet işletmelerinde ve büyük sermayenin işyerlerinde yönetimin düzenli himayesinden yararlanan bürokratik bir sendikacılık anlayışıyla tanınan Türk-Metal, "işçiyi refaha ulaştırırken millî kültürden de kopmayan bir anlayışı benimemesi" ile övüldü. Türk-Metal'le ilgili *Ortadoğu*'da 20 Haziran 1993'te başlayan yazı dizisinin başlığı, öğreticidir: "İşçiyiz ama Türk'üz"!

1990'ların sonlarına doğru MHP'nin/ülkücülerin işçi sendikalarında ciddi bir güç haline geldiğini belirtmek gerekir. Kamu çalışanları alanında milliyetçi kimliği belirgin Kamu-Sen'in yanında, Türk-İş'te, hatta DİSK'in bünyesinde ülkücülerin etkinliği artmıştır. Türk-İş'te Türk-Metal'in yanısıra Haber-İş, Şeker-İş ve TOLEYİS sendikaları MHP'ye yakın yönetimlerin elindedir. 1999 Aralık'ında yapılan Türk-İş kongresinde MHP'ye yakın delegeler en güçlü grubu oluşturmuş, uygun bir başkan adayı bulamadıkları için yönetimi 'kuşatma' altında tutacak bir uzlaşmayı tercih etmişlerdir (*V-Özgürlük*, 4-11.12.1999).

1990'larda Türkiye sendikal alandaki dinamik etkiyi yaratan, kamu çalışanlarının sendikalaşma mücadelesi, MHP söyleminde uzun süre "anarşi tehlikesi", "80 öncesi senaryoların tekra-

n" çağrışımlarıyla anıldı. Memurların sahiden mağdur ve perişan olduğu, ancak onları istismar eden şer güçlere dikkat edilmesi gerektiğini söylendi: "Memurlara sendikal hak verilmesinin gerekliliği artık anlaşılmış" ve hükümet zaten bu yönde hazırlık başlatmıştı; ancak Marksist sendikacılar "sendikal haklar verilmeyecekmiş de bunlar söke söke (!) alıyorlarmış gibi bir hava"ya girerek anarşi yaratıyor, "müstakbel yıkıcı faaliyetlerin provasını" yapıyorlardı (*Ortadoğu*, 24.6.1992). Türkiye Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonu (Kamu-Sen), ülkücülerin önemli bir kitle örgütü olarak bu alanda pozisyon aldı. Kamu-Sen, Mart 1994 yerel seçimleri öncesinde siyasal bir çıkışla, memurları hükümet partilerine oy vermemeye çağırdı. 17 Aralık 1994'te Ankara'da "Ekonomik soykırıma hayır" mitingi düzenledi. Bu mitingin adına da yansıdığı üzere, Levent Kırca'nın ünlü "*Olacak O Kadar Televizyonu*" programındaki geçim sıkıntısı parodilerini andıran, memuru acındırmaya, bitimsiz ve muğlak bir "sabrımız taşıyor" efelenmesine dayalı gösteriler, Kamu-Sen'in üslûbunu oluşturmuştur. Önemli bir nokta, 1999'dan sonra Kamu-Sen'in hükümeti ve hükümet içinde MHP'yi de "memuru ezmekle" suçlayan görece özerk bir tutuma yönelmesidir. Bu konuya son bölümde değinilecek.

Ülkücü anti-kapitalizmin, kapitalizmin kendisine değil, onun 'aşırı'-sömürücü uygulamasını hedef aldığını belirtmiştik. "Yoz", "gayrimillî" bulunan sermaye çevrelerine yöneltilen anti-plütokratik (zengin düşmanı) tepki, bu popülist stratejinin sık başvurduğu bir araçtır. 1990'larda TÜSİAD, özellikle Kürt meselesinde bir politik çözüm arayışının gerekliliğini imâ eden çıkışları nedeniyle, bu tür tepkinin sık sık hedefi oldu. 1995 Ocak'ında *Ortadoğu*'da yayımlanan "TÜSİAD'ın Gerçek Yüzü" yazısı dizisi, bu kampanyanın doruğudur. TÜSİAD burada "Devlet içinde devlet", "karanlık güçler iktidarı", "ülke ekonomisinin kaymağını yemeyi kendileri için ilâhî bir hak olarak gören bir alay tuzukuru" ve sözün özü: "gayrimillî burjuvazi" diye tasvir edilmiştir. Kürt meselesinde politik çözüm ve kapsamlı bir demokratikleşme reformunu savunarak çıkan liberal Yeni Demokrasi Hareketi karşıtı şiddetli tepki de aynı

zeminde yeşermiştir: "...zenginliğin verdiği şımarıklıkla ne yaptığını bilemeyen (...) yeni sosyete bozuntuları", "Yeni Amerikan Hanedanlık Hareketi", "Amerikan mandacısı", "Amerikan maydanozu"... "Amerikan-Yahudi desteğindeki gayrımillî Türk burjuvazisi"nin, Ermeni ve Rum azınlık burjuvazisinin yerini aldığı ve "milliyetçiliğe en düşman kesim" olduğu vaz'edilir. Eczacıbaşi'nın Türk millî kültürünü yozlaştıran İstanbul Festivali'ni desteklemesi, Koç'un Fener Rum Patrikhanesi'ne ve İstanbul Yahudi cemaatine gösterdiği yakın ilgi, bunun kanıtlarıdır. Özellikle bünyesel bir "devlet ve millet düşmanlığı" ve "ülkücü düşmanlığı" atfedilen medya sermayesi, her zaman bir kuşku ve nefret nesnesidir; sadece "Musevi torunu" Dinç Bilgin (*Sabah*) Grubu değil, bütün medyada bir "Yahudi parmağı" aramak, alışkanlıktır. Ordunun bile gayrımillî burjuvaziyle bulaşıklığına dair dokundurmalar yapılabilmiştir: "Milletin tek teminatı Türk Silahlı Kuvvetleri'dir. Ancak generallerin emekli olunca gayrımillî burjuvazi içinde yer almalarından anlaşılıyor, orada da problem var. Ordu bile, OYAK kanalıyla, yabancı sermaye ile ortak hale getirilmiştir" (Arslan Bulut, *Ortadoğu*, 8.11.1994). Gayrımillî burjuvaziye karşı aranan 'kan', tabiatıyla, millî burjuvadır. Bu meyanda, Sabancı ve Koç'un iç piyasada rekabete tahammül etmeyen tekelciliğine karşı "Anadolu sermayesi"ne bir destek mırıldanılır ama bu sermayenin İslâmcı hareketle bağdaşıklığı nedeniyle, bu açık ve hararetli bir sahiplenmeye dönüşmez. Öte yandan "Bu ülkeden aldıklarından fazlasını hem istihdam hem döviz sağlayarak hem de türlü alanlardaki kamu ve hayır hizmetleriyle gene ülkeye geri veren Vehbi Bey ve diğer Koç'lar"ı "Koçlarımız bizim!" (*Ortadoğu*, 30.6.1995) tezahüratıyla kutlayan Altemur Kılıç'ın örneklediği, tüm burjuvazide millî bir haslet gören yaklaşımın varlığı, burada bir karışıklık yaratır!

Altemur Kılıç'ın tezahüratındaki yaklaşım, Türkeş'in ve MHP üst yönetiminin yaklaşımına paraleldir. MHP üst yönetimi, özellikle yükselişe geçtiği 1990'lar ortasında, devlete olduğu gibi büyük sermayeye de itimat telkin etmeye büyük önem verdi. Gerçi Türkeş, Sabancı'nın Kürt meselesinde politik çö-

zümün düşünülebilirliğinden söz ettiği açıklamasına şiddetli tepki vererek onu haddini bilmeye çağıracaktı ama bu tepkide hiçbir 'sınıfsal' imâ yoktu. Türkeş, 1994 yerel seçimlerinden sonra, "iş çevreleri" ile temaslarını sıklaştırdı, bir dizi işadamı derneğinde konuşma yaptı. Bu konuşmalarda "ihracatın kolaylaştırılması" vb. liberal ilmihâl unsurlarının ve Kürt meselesinde MHP'nin kararlı tavrının yanısıra, genellikle laikliğe de yer verdi. Ankara Sanayici ve İşadamları Derneği (ASİAD) Başkanı Veli Sarıtoprak, MHP'nin işadamlarına açılmasının timsali oldu. 1994 kongresinde MHP Genel Sekreter Yardımcılığına getirilmesi, bu misyonuna verilen önemi de simgeler. Sarıtoprak aynı yıl Milliyetçi Sanayici, İşadamları ve Yöneticiler Derneği'nin (MİSİAD) kuruluşuna öncülük etti. MİSİAD üyeleri, "Laik Cumhuriyet'e, Atatürk ilkelerine, hür teşebbüsün ve liberal ekonominin gücüne, insan haklarına ve hukuka, Misak-ı Milli'ye inançlarını" vurgulayarak, hiç de militan olmayan bir milli burjuva profili çiziyorlardı. MİSİAD'ın temel talepleri, neoliberal ilmihâlin çekincesiz bir tekrarından ibaretti: Aşırı merkeziyetçiliğin ve ekonomiye aşırı devlet müdahalesinin eleştirisi, KİT'lerin özelleştirilmesi, çekirdek kadro dışında bütün çalışanlarının işine son verilmesi, hisse senetlerinin satımına-alımına devletin müdahale etmemesi, vd. Ayrıca küçük ve orta ölçekli sanayinin teşvik edilmesi savunuldu, "Anadolu sanayicisi" vurgusu yapıldı. Kurucularından Güven Sazak'ın derneğin ilkesi olarak duyurduğu "zenginliğe değil soygunculuğa karşı olma" şiarı, aslında, ülkücü anti-kapitalizmin kastettiğinden başka bir şey değildir. MİSİAD'ın ilk genel başkanı Mustafa Karapınar oldu. 1995 Ağustos'undaki ilk genel kurulunda başkanlığa -Türkeş'in yakını ve hekimi Selim Kaptanoğlu'nun iş ortağı olan- Burhan Enuştekin getirildi. Başkanlığını Güven Sazak'ın[7] üstlendiği Yüksek İstişare Konseyi'nde 1970'-

7 Güven Sazak, MHP'nin 1970'lerdeki "ikinci adamlar" mihverinin önemli isimlerinden, Gümrük ve Tekel Bakanlığı sırasında büyük çaplı bir kadrolaşma harekâtı yürüten ve 12 Eylül öncesinde öldürülen Gün Sazak'ın kardeşidir. Cumhuriyet'in ilk döneminden itibaren büyük toprak sahibi bir aile olarak iktidar elitine dahil olan Sazak ailesinin iktisadî faaliyeti 1990'larda büyümüş, özellikle Yüksel İnşaat inşaat sektöründe hatırı sayılır bir ağırlığa ulaşmıştır. Aynı yıl-

lerden beri Türkeş'in yakınında olan Akkan Suver'in yanısıra -Ajda Pekkan'la kısa süren evliliğiyle tanınan- Ali Bars, Emin Cankurtaran gibi ünlü isimler yer aldı. Ne var ki MISIAD istenen etkinliğe ve prestije ulaşamadı. Enüstekin, Suver ve Sazak 1995 sonbaharında "İş Dünyası Derneği" adıyla yeni bir işadamı derneğinin kuruluşuna öncülük ettiler. Atatürkçülüğü ve laikliği daha sıkı vurgulayan ve "siyasal partilere" (yani MHP'ye) daha mesafeli görünen bir kuruluş olarak tasarlanan bu Derneğe MISIAD da iltihak etti. Önemli bir fark, İş Dünyası Derneği'nin orta ölçeğin altındaki işadamlarını üyeliğe kabul etmeyeceğini açıklamasıydı. Bir başka girişim, Türkçü işadamlarının inisiyatifinde yönetilen ve Türkî cumhuriyetleriyle iktisadî ilişkilere ağırlık veren Tüm İşadamları ve Sanayicileri Derneği (TÜMİSAD) idi. Bu girişimlerin ağırlıklı ve kalıcı olduğundan söz edilemez. Ancak sermaye/işadamı muhitlerinde MHP lehinde bir menfez açma çabasını ifade etmek bakımından önemlidirler. 1997'de kurulup üç büyük şehir dışındaki 9 ilde örgütlenen Müteşebbis Esnaf ve Sanayici İşadamları Derneği (MESANDER) ise, "Anadolu kaplanları" denen orta ölçekli girişimci tabanına menfez açmaya dönük, MHP'nin klasik orta sınıf tabanına daha uygun bir örgüttür.

---

larda Sazak ailesi, 1980'lerde ancak gönül bağını sürdürdüğü söylenebilecek MHP'ye daha fazla yaklaşarak maddî ve manevî destek sağlayacaktır. İkinci kuşaktan Süleyman Sazak, 1999 seçimlerinde parlamentoya giren MHP milletvekilleri arasında yer almıştır.

9

Yeni-PanTürkizm: Hayaller ve Gerçekler

1980'ler-90'lar dönümünde Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle birlikte Türkî[1] halkların yaşadığı cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını kazanma yoluna girmelerinin, MHP ve ülkücü hareket üzerinde sarsıcı etkileri oldu. Bu altüst oluş döneminin başlangıcında kendini belli eden ve *Devlet Ocak Dergâh*'ta dikkat çektiğimiz (bkz. Bora-Can 1999: 11. Bölüm) bu etkileri tekrar özetleyelim: 1) Türkçü motifler sembolik ve ideolojik düzeyde popülerleşti; ülkücü hareket içinde de Türkçü ideoloji İslâmcılığa olan yönelimi geriletti. 2) Ülkücüler, Turancılığın ve PanTürkizmin[2] boş hayal değil, gerçekçi bir hedef olduğunun ortaya çıktığını, kendilerini hayalcilikle, fanatizmle suçlayanlar karşısında tarihsel haklılıklarının ispatlandığını söyleyerek

1 Ülkücüler vd. Türk milliyetçileri, Orta Asya cumhuriyetlerini ve çoğunluk/"otokton" halkını "Türk" olarak tanımlarlar, böylece Türkiye'yle/Türkiye Türkleriyle etnik özdeşliğini vurgularlar. Ulusal oluşumların ve kimliklerin etnik/etnisist belirlenimli olmadığı, ayrıca "Türk" denen toplulukların sosyo-kültürel farklılaşmaları düşünülecek olursa, özdeşlik belirtmeyen, farklılıkların varlığını imâ eden bir ortak paydayı (ya da kökdeşliği) ifade eden "Türkî" veya "Türkîlik" terimi daha uygundur. Sosyo-kültürel ortak paydanın objektif bir ifadesi olarak "Türkdilli" terimi de kullanılmaktadır: Örn. Vaner 1997. Bu kitabın yanısıra, Sovyet sonrası Türkî cumhuriyetlerdeki gelişmeler hakkında değerli bir kaynak: Roy 2000.

2 PanTürkizmin ve Turancılığın evveliyatına dair bkz. Özdoğan 2001.

özgüven ve meşruiyet elde ettiler. ("Devlet yöneticileri ve bu arada SHP'li/CHP'li bakanlar bugün Orta Asya'yla ilgili söylediklerini on sene önce söyleseler Turancılıkla suçlanırlar, hapse atılırlar, tırnakları sökülürdü" ironisini bıktırasıya tekrarladılar.) Bu kendine-övgü, hem genel kamoyunda hem hareket içinde, doğrudan doğruya Türkeş'in itibarına da katkıda bulundu. 3) Öte yandan sadece devletin ve başka siyasal odakların değil, bizzat ülkücülerin de "Türk Dünyası"yla ilgili bilgilerinin, ilgilerinin hamâsetten ileri gitmediği çok geçmeden ortaya çıktı ve yakınmalara yol açtı.

Bu etkiler, '90'lar boyunca ve sonrasında da varlığını korumuştur. Bu bölümde, yeni-panTürkizmin ülkücü hareket ve ideoloji üzerindeki etkilerini ele alacağız. Özetlediğimiz ilk nokta, yani Türkçülüğün canlanıp popülerleşmesi, özellikle ülkücü hareket içindeki etkileri itibarıyla, başta bir önceki bölümde olmak üzere kitabın daha önceki bölümlerinde konu edilmişti. 'Konu'nun bizzat kendisinin, salt gündeme yerleşmesiyle böyle bir etkide bulunduğu açıktır. Ayrıca Türkî cumhuriyetlerin gündelik hayatından ve kültüründen medya vasıtasıyla Türkiye'ye yansıyan manzaralar, Türkçü sembolizm ve romantizm için bir gençlik aşısı oldu. Orta Asya'da, bir kısmı bizzat Sovyet dönemindeki ulusal kültür imalatı tarafından stilize edilmiş bulunan kültür unsurları ile Türkçü-ülkücü vulgarizasyon işleminden geçmiş kadim Türk mitolojisi arasında koşutluklar arandı, buluşturuldu. 'Yaşayan' kültür unsurlarının anlamı giderek folklorik düzeyle sınırlı kaldı, ancak salt bu magazinsel *merak* bile, sözkonusu Türkçü mitolojinin revaç bulmasına yetti.

Bu bölümde daha çok, ikinci ve üçüncü noktalar üzerinde durulacak.

Resmî yeni-panTürkizm

1990'ların başından itibaren hızla resmî dış politika tasarımına eklemlenen yeni-panTürkizmin görev tanımı; Türkî cumhuriyetlerin bağımsızlaşma ve Batı'ya dönük modernleşme süreci-

ne, Batılılaşmış, modern, demokratik, serbest piyasa ekonomisini oturtmuş, laik-ve-Müslüman Türkiye'nin öncülük etmesi, en azından 'mahsusen' yardımcı olmasıdır. Bu misyon, sermaye, siyasetçi kadroları, bürokrasi ve büyük medya tarafından benimsenmiştir. Diplomatik ve resmî dilde bu çizgi, panTürkizmle veya Turancılıkla asla alâkasının olmadığı vurgulanarak ihtiyatlı, apolojetik (özürcü) bir tavırla takdim edilir; fakat Süleyman Demirel'in Türkiye'nin "Adriyatik'ten Çin denizine uzanan bir Türk dünyası"na olan ilgisinden bahseden ünlü açıklaması gibi, yeni-emperyal bir nüfuz politikasını çağrıştıran bir 'edâ' da kendini duyurur. Bu nüfuz politikasının ufkunda, politik bir ittifak beklentisinin güçlü bir seçenek olarak baştan itibaren yer almamıştır; hedeflenen daha çok, iktisadi işbirliği, belki 'Türk *Commonwealth*'i' denebilecek bir ilişki ağı tasarımıdır. Sol-Kemalist, sosyal demokrat eğilimli kalem ve söz sahipleri arasında bile bu tasarım heyecan uyandırmış; "Turan" ya da "Ergenekon", yayılmacı değil iktisadî gelişmeci, modernleşmeci ve barışçı bir işbirliğinin tılsımlı sözcükleri olarak, yarı şaka yarı ciddi, kullanıma girmiştir.[3]

Hatta ilerleyen yıllarda, Türkiye'nin bölgede ABD inisiyatifini kırarak bağımsızlıkçı bir harekete öncülük etmesini, Kemalizmin anti-emperyalist misyonunun devamı olarak anlamlandırarak hararetle sahiplenilen, bir Avrasyacılık yönelimi belirecektir. 1992 Mayıs/Haziran'da *Cumhuriyet*'te İlhan Selçuk, bu ufka işaret eden yazılar yazdı. Daha sonra yine *Cumhuriyet*'te Attilâ İlhan, 1917 Ekim Devrimi'nin ilk evresinde Türkçü-Turancı saiklerle Bolşevik devrimciliğini eklemleyen Sultangali-

3 1991-92'de sadece ülkücü ve milliyetçi-muhafazakâr basında değil, büyük basında da dizi dizi "Orta Asya'dan geliyorum" röportajları yayımlandı. Bunların kayda değer olan bazıları: Fatih Yılmaz, "Orta Asya Uyanıyor" (*Cumhuriyet*, başlangıcı 15.12.1991), Cengiz Çandar, "Asya Hilâli Türk Yıldızı" (*Sabah*, başl. 27.1.1992), Ali Sirmen, "Anayut illeri" (*Milliyet*, başl. 27.1.1992), Mehmet Turgut, "Yeni Cumhuriyetler ve Türkiye" (*Milliyet*, başl. 12.3.1992), Hayri Birler (kendisi daha sonraki yıllarda MIT'in bir daire başkanlığına atanacaktır!), "Ata Topraklarında 7 Gün" (*Hürriyet*, başl. 7.5.1992), Abdurrahman Yıldırım-Bülent Kızanlık, "Türk Sermayesi İpek Yolunda" (*Cumhuriyet*, başl. 14.5.1992). "O" coğrafyayı kâh vaadedilmiş topraklar kâh egzotik bir diyar olarak sunan efsunlu başlıklar dikkat çekicidir!

yef hareketini (Benningsen ve Wimbush, 1995) ihmal edilmeyecek bir miras sayarak, bu perspektifi geliştirdi. 1997'de Attila Ilhan'ın "Türkçü-devrimci diyalogu" öneren yazısı, bu yönelimin provokatif bir uç noktasıydı. Irkçı-etnisist imalara kapalı olmayan koyu milliyetçi bir lisanla sol-Kemalist bir çizgi oluşturan bazı akademisyenler (örn. Anıl Çeçen, Alpaslan Işıklı), Doğu Perinçek ve *Aydınlık* muhiti, böyle bir anti-emperyalist "Avrasyacılığa" rağbet gösterdiler. (Alpaslan Işıklı'nın soy-Türkçü *Yeni Hayat* dergisinde yazılarının yayımlanması dikkate değerdir.) Bu gibi 'sempatiler', bize-özgücü bir "ulusal sol" arayışına da bağlanıyordu. 1996'da yayına başlayan *Ulusal* dergisi, Türkçü-solcu, Avrasyacı, Sultangaliyefçi, ulusal-solcu düşüncelerin yatağı oldu. (Türkiye'de milliyetçi-solculuğun eleştirel bir değerlendirmesi için bkz. Aydın 1998.)

1993 Şubat'ında Başbakan olarak ABD'ye yaptığı resmî ziyarette Demirel "uygar dünyanın Türkî cumhuriyetler için bir Marshall Planı hazırlaması" isteğini dile getirdi, bu ülkelerin Batı sistemine entegrasyonunu sağlamaya dönük, Türkiye'nin koordinatörlüğünde yürüyecek bir yardım planı önerdi. Bu tasarım, Türkiye'nin ABD ile "stratejik işbirliği"ni olgunlaştırmaya dönük bir boyut içeriyordu ki bu da, yüksek bürokrasi içinde taraftarları bulunan, (Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Emekli General Suat Ilhan'ın deyişiyle) "ABD'nin dünya egemenliğini sürdürebilmek için başka güçlere muhtaç olduğu, Türkiye'nin Avrupa'ya karşı bu imkânı kullanması gerektiği" görüşüyle ilintiliydi. Türkiye bu 'opsiyon'u değerlendirmeye çalışıyor, eski-Sovyet coğrafyasının ehemmiyetli bir kısmının ABD-odaklı Yeni Dünya Düzeni'ne entegrasyonuna aracılık etmek üzere hizmete talip oluyordu. Türkî cumhuriyetlerle "akrabalığı" ve "kültürel bağları"nın yanısıra, serbest piyasa ekonomisine dayalı-laik-ve-demokratik düzeni bu misyonu yerine getirmede Türkiye'nin mukayeseli üstünlük kozuydu. Türkiye tarafından yürütülecek gerçekçi pan-Türkizm, bölgede istikrarı tehdit edecek bir "İslâm fundamentalizmi" tehlikesinin -hatta zımnen, 'fanatik' bir panTürkizmin de!- panzehiri olarak takdim ediliyordu. Bölge istikrarına ve

"dünya barışına" katkının karşılığında millî politika adına beklenen, Türkiye'nin bu stratejik işbirliği ağı içinde bir bölgesel güç ya da alt-süper güç mevkiine gelmesiydi.

MHP yönetimi, doktriner Türkçüler ve panTürkizmi bir ideal olarak benimseyen sair milliyetçi-muhafazakâr çevreler, çekinceler koymakla beraber bu resmî politika çizgisine esastan muhalefet etmediler. Zira böylece atılacak adımların, Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlaşmasına katkıda bulunacağı ve bunun da gelecekteki siyasî yakınlaşmanın temeli olacağını savlıyorlardı. Devletin mahdut ve 'mahçup' da olsa bu stratejiyi benimsemesi, bir kazanımdı. Ayrıca ütopik "kızılelma" coğrafyasıyla ilgili bilgi ve ilişki eksikliğinin giderilmesinde de, devlet politikasının himayesinden yararlanmanın ön açıcı olacağı kesindi. Ayrıca bazı milliyetçi-muhafazakâr 'âkil adamlar', fazla atılgan davranmanın, Orta Asya'daki "kardeşlerle" ilişkileri daha ısınmadan akamete uğratabileceğine dair uyarılarda bulunuyorlardı ve Türkeş de bu mülahazaları paylaşıyordu.

Bu resmî politika doğrultusunda, bölgeye nüfuz etmeye dönük kurumlaşmaya gidildi. Devletler arasında çok sayıda "dostluk ve işbirliği anlaşması" akdedildi. Türkiye'nin bu ülkelerle 1992'de 145 milyon dolar olan ticaret hacmi 1999'da 1,5 milyar dolara çıktı; 2500'ü aşkın firma 'oralarda' iş yapar hale geldi. 1992/93'te yaklaşık 10 bin genç yüksek öğrenim için Türkiye'ye getirildi. Kalkınma çalışmalarının ve sosyal-kültürel iletişimin teşviki ve koordinasyonunu sağlama hedefiyle 1992'de Dışişleri Bakanlığı'na bağlı Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) kuruldu. Aynı yıl TRT televizyonu Avrasya'ya dönük yayınlara başladı. (Gerek TRT'nin gerekse bölgede izlenebilen özel televizyonların "Batı taklitçisi" ve millî-manevî değerlere uzak, "yoz" bulunan yayınları, o zamandan beri milliyetçi-muhafazakârların şikâyet konusudur.) 1993'ten itibaren her yıl düzenlenen Türk Dünyası Kurultaylarına bu bölümün sonunda değineceğiz. 1991'den itibaren yeni cumhuriyetlere din adamı ve yazılı malzeme yollayan Diyanet İşleri Başkanlığı sözcüleri, hizmet verecekleri kitleyi bütün Türk dünyası olarak tanımlıyorlardı. Diyanet, din-devlet ilişkilerinde, dinî geleneğin

de laikliğin de aşırılıklarının törpülendiği "Türkiye modeli"ni önerme, telkin etme hedefini belirlemişti.[4] Resmî din makamları ile Türkiye İslâmcıları, Türkî cumhuriyetlerde "İslâm'ın bilinmediği" (ateist-komünist yönetimin etkisiyle zayıfladığı ve şamanist veya heterodoks 'etkiler' nedeniyle kitabî dinden uzaklaşarak 'yozlaştığı') tespitine dayanarak 'aydınlatmacı'-misyoner bir görev tanımında birleştiler. (Nevzat Yalçıntaş'ın "komünizmden beter" diye andığı [*Türkiye*, 26.2.1993] alkolizmle mücadele, bu fasılda sık sık yakınma konusu olmuş, "Orta Asyalı kardeşlerimizin" içki düşkünlüğünden dertlenilmiştir!) Bu görev, aynı zamanda, Suudi Arabistan ve İran'ın bölgedeki rakip etkisini kırmaya da hizmet edecekti. Türk-İslâm Sentezi ideolojisinin simge isimlerinden ve milliyetçi-muhafazakâr entelijensiyanın 'ululârından' Nevzat Yalçıntaş'ın 1993 başında 1960'ların ABD Barış Gönüllüleri'nden ilhamla gündeme getirdiği "Türk Kardeşlik Gönüllüleri" projesi, tipik ve naif bir misyonerlik tasavvurunu yansıtmasıyla ilginçtir. Bir müddet kamuoyunda ve hükümet çevrelerinde ilgi uyandırdıktan sonra unutulan bu proje, Türkiye'den Orta Asya'ya gidecek Türk gençlerinin oralarda Türk tarihini ve kültürünü öğretmesini (bunun yanısıra orta ve küçük boy işletmeleri desteklemesini) hedefliyordu (bkz. *Türkiye*, 22-26.1.1993). Kültür politikasının önemli bir motifi, Türk Müslümanlığının -hem ortodoks hem heterodoks kollarıyla- ortak kökü olarak takdim edilebilmesi yanında "kolonizatör derviş" olarak Türk göçünü/yayılmasını ve Anadolu-Orta Asya bağını kişileştiren Ahmet Yesevi imgesini ortak değer olarak yaygınlaştırmaya ve 'yüceltmeye' büyük çaba sarf edilmesiydi.[5] 1990'lı yılların geniş bir kesitinde "Türk

4 Bkz. Türkiye Diyanet Vakfı, Türk Ocakları ve -ANAP'a yakın- Türk Demokrasi Vakfı'nın 13 Şubat 1993'te düzenlediği *Türkiye Dışındaki Türk Topluluklarının Millî, Manevî ve Siyasî Meseleleri* toplantısı, s. 9.

5 O zamana dek tarihçilik ve ilâhiyat çalışmalarında pek üzerine eğilinen bir figür olmayan Ahmet Yesevi (Ahmed-i Yesevî) yeni-PanTürkizme bağlı olarak öne çıkartılmış; 1993 yılı, "Ahmet Yesevi Yılı" olarak kutlanmıştır. Bunun nedeni, Ahmet Yesevi'nin, Orta Asya'daki sufilikle Anadolu-Türk halk İslâm'ı arasında bağ ve süreklilik görmeye uygun bir figür oluşudur. Bu kampanyada özgünlüklerin, özgüllüklerin, farklılıkların atlanıp benzerliğin, sürekliliğin abartıldığı tahmin edilebilecektir. Yesevi hakkında bkz. Ocak 1996: 31-73.

Cumhuriyetleriyle ilgili" Cumhurbaşkanlığı Başdanışmanı olarak çalışan eski MHP'li Namık Kemal Zeybek bu konuya özel ilgi göstermiştir. Birçok özel vakıf, kendini Orta Asya cumhuriyetlerine dönük eğitim ve kültür faaliyetlerine hasretti. Özellikle Fetullah Gülen cemaati, Türkçe'nin yanısıra İngilizce eğitim vererek bu cumhuriyetlerin elitlerinin çocuklarını cezbetmeye yönelik okullar zinciriyle etkin olacak ve dikkat çekecekti. Gülen cemaatinin gazetesi *Zaman*, daha 1992 yılında Azerbaycan, Kazakistan ve Özbekistan'da -yerel "lehçelere" de sayfa ayırarak- basılmaya başlamıştı.[6] Türkçü-milliyetçi cenahta ise Türk Ocakları ve Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Orta Asya'ya yönelik 'gönüllü' faaliyetlerde öne çıktılar. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Millî Eğitim Bakanlığı'nın himayesi altında ve bir bakıma ona vekâlet ederek, lise ve yüksek okullar açarak, dil ve beceri kursları düzenleyerek çabasını panTürkist ideale kadro/aydın kazanmaya yoğunlaştırdı (bkz. *Nokta*, 7.6.1992 ve *Aktüel*, 15-21.10.1992). İzleyen yıllarda "müşterek üniversiteler" kuruldu (Kırgızistan'da Manas ve Kazakistan'da Ahmet Yesevi). Ve kültür işbirliğini geliştirme amacıyla TÜRKSOY adlı bir kuruluş oluşturuldu.

1992/93'te azamî iyimserlikle bakılan bu ufuk, çok geçmeden bulutlandı. Bunun bir nedeni, Türkiye devletinin ve sermayesinin, Kafkasya ve Orta Asya'daki yeni cumhuriyetlerin Sovyet-sonrası düzene geçişlerine önderlik edecek bir performans göstermekten ve referans teşkil etmekten uzak olmasıydı. "Yeni"-Rusya'nın, Orta Asya cumhuriyetlerini katılmaya 'ikna ettiği' Birleşik Devletler Topluluğu çatısı altında 1993'ten itibaren bölgedeki varlığını konsolide etme hamlesi karşısında Türkiye'nin yapacağı fazla bir şey yoktu. 1993/94'te Rusya yönetimleri ve diplomatik temsilcileri "Adriyatik'ten Çin Denizine Türk dünyası" şiarından rahatsızlıklarını ısrarla beyan ede-

6 Fethullah Gülen cemaatinin bu coğrafyaya yaptığı "kültürel" yatırım ülkücülerde genellikle ideoloji ve nüfuz rekabeti nedeniyle huzursuzluk uyandırmış (örneğin, aşağıda değinileceği gibi, cemaatin okullarında İngilizce öğretim yapılmasına tepki gösterilmiş), ama bunun yanında Fetullah Gülen "İsmail Gaspıralı'dan beri Türk Milletinin yetiştirdiği en sahih Türkçü ve Turancı" olarak selâmlanabilmiştir de (bkz. Mustafa Çalık, *Kurultay*, 28.6.1999).

rek TC yöneticilerini bu sözü yüksek sesle telâffuz etmekten 'caydırdılar'. Türkî cumhuriyetler, sadece güçsüzlüklerinden veya kimilerinin -başta Kazakistan- topraklarındaki Rus nüfusun barındırdığı gerginlik potansiyelinden ötürü değil, ekonomik ve idarî yeniden-yapılanmada eski-Sovyet/Rus kurumsal çerçevesinin ve Rusya'nın merkezinde durduğu ilişki ağının dışına bir anda çıkamayacakları için de, zaten sağlam bir ekonomik ve politik nüfuzla desteklenmediği için tahammül edilebilir olan ve uzun vâdede gevşeyeceği umulabilen bu konsolidasyon hamlesine boyun eğdiler. 1990'ların sonlarına yaklaşılırken, bağımsızlaşmada daha fazla ileri gidenler (Kazakistan, Türkmenistan, Azerbaycan) doğrudan ABD'yle ilişkilerine daha çok önem verir hale geleceklerdi. Türkçe'nin -daha doğrusu Türk dillerinden birinin- değil Rusça ve İngilizce'nin *lingua franca* işlevi için rekabet etmesi bunun bir göstergesidir (Roy 2000: 253-7). Sadece MHP'liler ve Türkçüler değil, milliyetçi-muhafazakâr entelijensiyanın geniş bir kesimi, bu gelişmeler karşısında 1993'ten itibaren "tren kaçıyor" endişesine kapıldı ve TC yöneticilerini basiretsizlikle, Türkî cumhuriyetlerdeki yönetim kastını ise komünist kökenleri nedeniyle Rusya'yla bağlarını alttan alta sürdürmekle suçladı. Ülkücü ve milliyetçi-muhafazakâr basında, hemen bütün Türkî cumhuriyetlerinin cumhurbaşkanları "Türklük davasına ihanet etmekle" itham edildiler.

Bu ülkelerin toplumlarında ve yönetici sınıflarında da, Türkiye'ye bağlılık, hayranlık ve Türkiye'nin önderliğine talep olduğu söylenemez. Türkiye'nin bölgesel önderliğini benimsemek bir yana, örneğin Kazakistan ve özellikle Özbekistan yönetici sınıfları, bizzat bölgesel önderlik iddialarına sahipler. Özbekistan yönetiminin Türkiye'nin 'abilik' iddiasını hoş karşılamamasının başka sebepleri de var: İslâmcı muhalefetle işbirliği yapması yanında Türkiye'yle kültürel ve politik yakınlaşmayı savunan ve panTürkist bir perspektifi olan ("Özbek milliyetçisi değilim. Özbekleri etnik açıdan Türklerden ayrı bir millet olarak görmüyorum" - *YeniBinyıl*, 15.1.2001) Muhammed Salih'in Türkiye'de barınması, 1994'ten itibaren Öz-

bekistan'la Türkiye arasında ciddi bir soğukluk nedeni teşkil etti. 1997 yılında Özbekistan Cumhurbaşkanı Kerimov'a düzenlenen -başarısız- bombalı suikastta Türkiye bağlantısı arandı. O yılın sonunda, iki bin kadar Özbek öğrenci, "fundamentalist etkilere kapıldıkları" gerekçesiyle geri çağrıldılar.[7]

2000'lere girildiğinde, özellikle Özbekistan ve Türkmenistan ile Türkiye'nin ilişkilerinin, reel politik düzlemde daha da kötüleştiği görülür. Özbekistan yönetiminde, Türkiye'nin ülkesindeki muhalefete prim verdiğine ilişkin kuşkular kronikleşti. 1999 Ekim'inde Rusya ile Türkiye arasında doğalgaz alışverişiyle ilgili "Mavi Akım" projesinin resmiyet kazanması, Türkmenistan Cumhurbaşkanı Şaparmurat Türkmenbaşı'nın açık tepkisiyle karşılaştı. Türkmenbaşı Türkiye'yi, Türkmenistan doğalgazının ithali ve bunun için döşenecek boru hattı konusunu sürüncemede bırakmakla suçladı. İzleyen aylarda Türkmenistan'la ilişkilerini geliştiren Rusya yönetimi, Türkmenistan doğalgazının pazarlanmasında inisiyatifi ele geçirdi. 2000 Mayıs'ındaki bir resmî temasta, Türkmenbaşı ANAP'lı Enerji Bakanı Ersümer'i, uygunsuz fiyat vererek Türkmenistan-Türkiye işbirliğini engellemek ve Mavi Akım'a zemin hazırlamakla suçlayacaktı. Ülkücü basın da, ANAP lideri Mesut Yılmaz'ı Rusya'yla çıkar ilişkileri içinde olmakla suçlamaktaydı. Mavi Akım probleminin yanısıra, Bakû-Ceyhan petrol boru hattı projesinde de pürüzler belirmiştir - ki bu proje, Türkiye ile Azerbaycan ve Azerbaycan üzerinden Orta Asya arasındaki bağları iktisaden sıkılaştıracağı için çok önemseniyordu.

Türkiyeli-Türk milliyetçiliğinin bütün bu ülkeleri kavrayan özsel üst-kimliğin temsilcisi olduğu varsayımı da duvara çarpıyor: Ortak kimlik yerine, özgül ulus-devlet ideolojileri, ül-

7 Berberoğlu 1999: 120-9. Türkî cumhuriyetlerden Türkiye'ye okumaya gelmiş öğrencilerle Türkler arasındaki "kaynaşma" sorunları da (örneğin 1994'te bir yurtta Galatasaray-Spartak Moskova maçını televizyonda seyrederken Özbek öğrencilerin bir Özbek oyuncu oynatan Spartak'ı tutması üzerine kavga çıkması gibi birçok ufak tefek olay...), bu öğrencilerin "torpilli" komünist ailelerin çocukları olduğu tesellisiyle bir müddet geçiştirilmiştir. Ancak bu öğrencilerin "Türk" paydasına tâbi olmayan 'millî hislerini' belli etmeleri yanında, "kız meselesi" gibi nedenlerle de milliyetçi-ülkücü gruplarla aralarında gerginlikler yaşandığına dair haberler zaman zaman gazetelere sızmıştır.

küçü-milliyetçilerin terminolojisiyle "boy şuuru" öne çıkıyor. Örneğin millî-etnik kimlik duygusu güçlü olan Kırgızistan entelijensiyasında, "en has" Orta Asya halkı, Orta Asya'dan Balkanlar'a bütün Türk kökenli halkların menşei, 'ilksel' kökü olma 'iddiası' gözlenebiliyor. Türkiyeli Türk kimliği, etnisist ve kültürel-'folklorik' bakış açısından, hayli yozlaşmış bir Türklük olarak görülebiliyor. Kırgız, Kazak, Özbek, Türkmen aydınlarının, "Türk" adının bu kimlikleri aynılaştıran bir üst-ad olarak kullanılmasından hoşnutsuzluklarını belirtmeleri ve görece uzak bir köken bağını ifade eden "Türkî" terimini tercih etmeleri, Türkiyeli milliyetçilerce birçok defa şikâyete konu oldu. Bu aydınlar, Türklere ortak kimliklerini unutturmaya çalışan Sovyet-Rus politikasının oyununa gelmekle suçlandılar (örneğin Yavuz Bülent Bakiler, *Türkiye*, 25.12.1993). Öte yandan "Türkistan'ın birleşmesi", böyle bir politik birliğin hiçbir zaman varolmamış olması bir yana, Orta Asya cumhuriyetlerine yabancı bir hayal. Bu cumhuriyetlerde tarihlerini, kültürlerini, dillerini komşularınınkinden/akrabalarınınkinden' ayrıştırmaya dönük bir ulus-devlet politikası hâkimdir. Türkiye'nin ortak bir dile gidişi kolaylaştırmak için Latin alfabesine geçiş önerisine uyan Özbekistan, Türkmenistan ve Azerbaycan da, 1993'te Marmara Üniversitesi'nde hazırlanan alfabe taslağını reddederek kendi özgün yazım kurallarını geliştirmişlerdir (bütün bu kültür politikaları için bkz. Roy 2000: 219-251). Türkiye'nin -Elçibey'den de destek bularak- daha 1991'de dile getirdiği, "Türkçe'nin uluslararası resmî dil kabul edilmesi için Birleşmiş Milletler'e başvuru" önerisi de, kendi dillerini 'ayırdeden' diğer cumhuriyetlerce kabul görmemiştir. Azerbaycan'ın İran Azerbaycanı ile ilgili ülküsü ve Özbekistan'ın Tacikistan'a dönük stratejik iddiasından öte, politik birleşmeyi hedefleyen bir perspektiften eser yoktur. Sair Türkî toplulukları bağımsız devlet statüsüne ulaştırmak gibi bir hedef de bu devletlere uzaktır. Zaten bizzat o topluluklar içinde de bu hedefe yönelen bağımsızlık hareketleri görülmüyor. MHP'li Devlet Bakanı Abdülhalûk Çay'ın 2000 yılı sonundaki sözleri, Türkçülerin ve panTürkistlerin, Orta Asya'da tespit ettikleri "millî

şuur eksikliği"yle ilgili sıkıntının ifadesidir: "Bütün Türk Cumhuriyetleri 'Ben Türk'üm' noktasında birleşirse, kendileri de bundan büyük kazançlar sağlayacaktır."

Türk Ocakları Merkez Heyeti'nin 2000 yılı Haziran'ında Cumhurbaşkanına sunduğu alarmist rapor (*Türk Yurdu* 155, Temmuz 2000), milliyetçi entelijensiyanın Türkî cumhuriyetlere ilişkin kapıldığı hayal kırıklığı ve endişenin itirafıdır. Raporda "Türkiye'nin Türk cumhuriyetleriyle ilişkilerinde ciddi bir soğuma dönemine girildiği"nden, "Özbekistan, Türkmenistan ve Azerbaycan ile ilişkilerimizde önemli, Kazakistan ve Kırgızistan'la daha az önemli arızalar zuhur ettiği"nden, "Türk Cumhuriyetleri'nin başkanlarının zirve toplantılarında dünya siyasetini ve Türk dünyasının müşterek siyasî menfaatlerini görüşmeye pek istekleri [olmamaları]"ndan yakınılmaktadır. "Kardeşlik hukukunun, kalbî bir sevginin, sınırsız tahammülün... Kat'iyen ağabeylik taslamadan ama gerçek ağabeyliğin hoşgörüsüne dayalı sevgimizin... sürekli telkin edilmesi" çağrısında bulunan dramatik ifadeler, 'melankolik' bir ruh halini yansıtır.

"Vaadedilmiş topraklar"da ülkücüler - ve Azerbaycan

MHP/ülkücüler, Türkî cumhuriyetlere dönük politik girişimin başlangıcında, onyıllarca "Dış Türkler" davasının bayraktarlığını yapmaktan gelen 'telif hakkı'ndan öte büyük bir avantaja sahip değildiler. Bu ülkelerde Türkeş "büyük bir Türk millî lideri" olarak biliniyor, onun portrelerine, üç hilâlli MHP bayrağıyla beraber rastlanabiliyordu. Ama bu simgesel kullanım, Türkeş'in ve MHP'nin misyonunu değil Türkiye'ye sempatiyi yansıtan, biraz da *kitsch* bir anlama sahipti ve ilk yılların romantizminden sonra azaldı. Yine de Türkeş ülkücü retorikte "Türk dünyasının aksakallısı (bilgesi)" diye takdim edilmeye hep devam etti. Türkeş'in Orta Asya'ya ilk seferini, Başbakan Demirel'in resmî seyahatindeki refakatçi kalabalığı içinde eriyerek yapması da ülkücü camiada maneviyat bozucu, özgüven kırıcı etkiler yaratmıştı (bkz. bu kitaptaki 2. Bölüm). 1990'la-

rın ortasına gelinirken ülkücü hareketin Türk dünyasındaki 'özel' partnerleri çoğunlukla marjinal muhalif gruplardan ibaretti. Kazakistan'da Alas Orda (Kazak Ordusu, Kazak Evi) Partisi ve ondan daha küçük ama daha has bir partner olarak "Türkistan Konfederasyonu"nu hedefleyen Azat Partisi, Türkmenistan'da Agzı Birlik hareketi, Kırgızistan'da Kayrageliş (Yeniden Diriliş) hareketi, ülkücü hareketle bozkurt/üç hilâl sembolizminin ötesinde gönül ve fikir bağı kurabilecek hareketlerdi. (Moldova'ya bağlı 200 bin nüfuslu Gagauz Özerk Cumhuriyeti'nin 1991-94 döneminde ilk başbakanı olan ve 4 yıllık muhalefet döneminden sonra 1999 seçimlerini de kazanan Mihail Kendigelen de ülkücü basında "bozkurt" olarak tanıtılmaktadır - örn. *Kurultay*, 27.9.1999.) Sadece Azerbaycan'la daha sıkı bağlar mevcuttu, ki oradaki tecrübeye aşağıda ayrı bir başlık altında değineceğiz. Onun dışında, ülkücülerin bölgede nüfuz kazanmaya dönük girişimleri, 'yerel' milliyetçi (daha çok panTürkist eğilimli) aydınlarla özel bağlarını geliştirmeye çalışma ve -yine Azerbaycan'da en fazla 'zenginleştirici' olan- ticarî ilişkiler kanalıyla lobicilik yapma aşamasındaydı.

Öte yandan ülkücü hareketin, Türkî cumhuriyetlere dönük politikayı, Türkiye'nin ulus-devletsel çıkarlarını esas alarak değerlendirdiğini vurgulamak gerekir. Türkî cumhuriyetlere ilişkin atak politika önerileri, dosdoğru "Türkiye güçlü olmak zorundadır" şiarına bağlanır; Türk dünyasının kaderinin, en güçlü ve 'en' bağımsız Türk devleti olarak Türkiye'nin esenliğine bağlı olduğu hatırlatılır. Dolayısıyla, yine Azerbaycan örneğinde göreceğimiz gibi, ülkücü panTürkizm, Türkiye-merkezli ve Türkiye-dışı Türkleri tâbileştiren, vesayet altına alan, emperyal bir karakter arzeder. Bununla ilintili olarak, ülkücü hareket, "dış Türkler" davasını esasen Türkiye iç politikasının bir bileşeni ya da nesnesi olarak anlamlandırır. Azerbaycan'la Ermenistan arasında ihtilâf konusu olan Karabağ'da 1991/92'de tırmanan savaş ülkücüler tarafından, tıpkı 1980'lerin sonlarında Bulgaristan ve Azerbaycan olaylarında olduğu gibi, sokağa çıkma, sloganlarını, simgelerini yaygınlaştırma fırsatı olarak değerlendirilmiştir. Bu gösterilerde, Azeri muha-

lefetinin radikal unsurlarının bile Türkiye'den talep etmekten geri durduğu askerî müdahale için çağrı yapılması, ülkücülerin duyarlılığının, Azerilerin kaderinden ziyade Türkiye'nin büyük/süper ol(ama)ma yazgısıyla ilgili olduğunu örnekler. Ülkücüleri 'sokağa döken', Türkiye'nin küçük kardeşlere ağabeylik etmeyişine, edemeyişine isyan duygusudur.

Ülkücü hareket, SSCB'nin dağılıp Türkî cumhuriyetlerin bağımsızlaşmasını kuşkusuz "hâcet kapıları"nın kendisine açılması olarak gördü. Bu ülkelerde Türkiye'nin, Türkiye'den öte Türkeş'in ve ülkücülerin derin bir muhabbetle, hasretle bekleniyor olduğu zannı yaygındı. Medyadaki gezi izlenimleriyle bir müddet canlı tutulan bu zan, bu vaadedilmiş topraklara pasaportla gitmek zorunda olmanın bile ülkücü muhitlerinde yadırganmasına yol açmıştı ("insan kardeşinin evine giderken pasaport mu almalı?")! Kayseri'deki Zafer Kurultaylarının sembolik evreninde Türkî cumhuriyetleri temsil eden "figürlerin" bulundurulması da, bütün Türk dünyasının Türkeş ve MHP'yi kutup yıldızı bellediği inancının pekiştirilmesine yarıyordu. Türkeş'in bütün Türk dünyasına nâzım olduğu ve ülkücü hareketin her yerde şubelerinin bulunduğu fantazması; "başbuğun" o yılki Zafer Kurultayında "bölünerek komünistlerin oyununa gelmeme" tavsiyesinde bulunması üzerine Kırgızistan'daki Assava (Birlik) ve Kırgızel (Kırgız Halk) Partilerinin birleşme kararı aldıkları, Assava Partisi'nin tüzüğünü zaten Türkeş'ten temin ettiği yolunda ülkücü basında çıkan haberlerle (*Ortadoğu*, 2.10.1992) besleniyordu.

Gerçekte ise ülkücü hareketin kısmen bir etkide bulunabildiği tek ülke Azerbaycan olmuştur ve bu da ülkücüler açısından yenilgiyle, itibar kaybıyla sonuçlanan bir tecrübedir. Ancak bu tecrübeyi ele almadan önce, Özbekistan'la ilgili bir parantez açalım.

1990'ların başlarında, gerek Özbekistan politikasında gerekse Özbekistan-Türkiye ilişkilerinde etkin rol oynayan bir figür belirdi: Enver Altaylı. Enver Altaylı, 1970'lerde doğrudan Türkeş'e bağlı olarak MHP'nin Avrupa temsilciliğini yürütmüş, sonra Alman istihbarat örgütleriyle ve CIA ile ilişkile-

rine dair bilgiler ortaya çıkmıştı; 1998'deki bir mülakatında 1971-1989 döneminde ayrıca MIT'le bağlantılı çalıştığını da ikrar etmiştir (*Tempo*, sayı 538). 1980'lerde, Papa suikastıyla ilgili yürütülen araştırmalarda adı geçmişti. Bu arada Almanya merkezli olarak Orta Asya'ya yönelik propaganda ve istihbarat çalışmaları yürütüyordu. 1980'de, SSCB'deki "esir Türklerin" zulüm altında millî bilinçlerini ve bağımsızlık ülkülerini nasıl koruduğunu anlatan hamâsî bir kitap yayımlamıştı (Altaylı, 1980). Enver Altaylı, bağımsızlığının ilk günlerinde Özbekistan'da Almanya'nın Fahri Başkonsolosu olarak ortaya çıktı. Cumhurbaşkanı Kerimov'un en yakınları arasındaydı ve Türkiye'yle Özbekistan arasındaki ticarî ilişkilerde aracılık yapıyordu. Başka Türkî cumhuriyetlerdeki ticarî faaliyetlerle ilgili aracılıklar da yürütüyordu. Türkiye'yle Özbekistan arasındaki bazı gayrıresmî diplomatik temaslarda da yer aldığı biliniyor. Altaylı, 1993'te muhalif Muhammed Salih'in tasfiye edilmesinden sonra Özbekistan Cumhurbaşkanı Kerimov'la karşı karşıya geldi. Hatta 1997 Şubat'ında Özbekistan Cumhurbaşkanı Kerimov'a düzenlenen bombalı suikasta karışmakla suçlanacaktı. Altaylı, 1999'da Türkiye'deki bir televizyon söyleşisinde, suikastla ilişiğini reddederken, Türkiye'nin Türkî cumhuriyetlerde eski-statükocu elitin tasfiye edilmesi ve bu coğrafyaya "hepsi tek bir millet olan...Türklerin" hâkim olması için müdahale etmesi gerektiği tezini savunmuş; bu amaçla Azerbaycan'da Elçibey'i, Türkmenistan'da Abdülgaliyev'i, Özbekistan'da Muhammed Salih'i bu tezi benimsedikleri için desteklediğini söylemiş, diğer cumhuriyetlerde panTürkist tezi benimseyen arkadaşlarının adını ise 'deşifre etmeyeceğini' belirtmiştir. (Özbekistan'da yine tasfiyeye uğramış Birlik Partisi, daha şiddetli anti-komünizmiyle, ülkücülerin daha fazla sempati beslediği bir harekettir.) Enver Altaylı, ülkücü hareketin bazı "sektörlerinin", hem genelde hem özel olarak "Türk dünyasında" içiçe geçtiği ilişki şebekesi hakkında fikir veren bir figürdür. Bu şebeke içindeki çokyanlı ve değişken kullanma-kullanılma ilişkilerini anlamak (veya anlayamamak!) bakımından da örnek bir figürdür.

Bir küçük parantez de Türkmenistan'la ilgili: Bu ülkeyi keyfîlik düzeyi trajikomik boyutlara varan bir diktayla yöneten Şaparmurat Türkmenbaşı (Niyazov), kişi kültünü ayyuka çıkarttığı, millî kültüre hizmet etmediği gerekçesiyle devlet operasını kapattığı 2000/2001'de, ülkücü basında özel ilgiye mazhar olmuştur. *Kurultay*'da Türkmenbaşı'nın "ulus ve vatandaşlık bilinci yaratmak için Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyetini kurarken uyguladığı politikaları takip ettiğine" dair övgüler yer almıştır (*a.g.y.*, 28.1.2000). Türkmenbaşı'nın iktidar ideolojisi ve seremonisi olarak abartıyla kullandığı etnisist folklor, Türkçü değil *Türkmenci* olduğuna pek takılmadan, ülkücülerde heves uyandırmıştır.

Azerbaycan'da ise, ticarî çıkarlardan istihbarat örgütlerine uzanan ilişki ağı içindeki 'bulaşıklıklar' yanında, ülkücü hareket politik sürece daha doğrudan müdahil ve angaje olmuş - en azından bu yönde hamle yapmıştır.

Azerbaycan, sadece milliyetçi idealizm açısından değil reelpolitik/pragmatist açıdan da Türkiye'de dikkatlerin en yoğunlaştığı Türkî cumhuriyet olageldi. Her şeyden önce coğrafî -ve dilsel- yakınlık, Azerbaycan'la özel surette ilgilenilmesini getirdi. Azerbaycan jeopolitik bakış açısından Türkiye'yi Orta Asya'ya bağlayan "köprü" idi, üstelik hem bizzat petrol üreticisiydi, hem de Orta Asya'dan Batı'ya uzanacak petrol ve doğalgaz nakil yolu üzerinde bulunuyordu. 1990'ların ilk yarısı boyunca, konuyla ilgili köşe yazarları, başta Cengiz Çandar, "Azerbaycan'ı kaybetmenin Orta Asya'yı kaybetmek demek olacağına" dair alarmist uyarılarda bulundular.[8] Azerbaycan'ın özel önemi, '90'ların başından itibaren, Azerbaycan millî ve toplumsal kimliğinin Türkiye'ye yakınlığı 'keşfedilerek' hep vurgulandı. Çizilen, laik, demokratik, serbest piyasaya dayalı ve Batı'ya açık bir ülke olarak Türkiye modelini izlemeye fev-

8 27 Mayıs 1960 cuntasının Türkeş'le birlikte tasfiye edilen hizbinde yer alan, CKMP/MHP'de etkili bir mevki işgal ettikten sonra 1970'lerde partiden uzaklaşarak 'bağımsız' bir Türkçü ve toplumcu-milliyetçi aydın konumu edinen Muzaffer Özdağ, organizmacı bir tarif yapar: "Türk âlemi kutsal bir uzviyet gibi düşünülürse Türkiye baş, Türkistan gövde konumunda, Azerbaycan boyunboğaz mevkiindedir" (*Türk Yurdu*, Mayıs 1993, s. 12-16).

kalâde yatkın bir ülke kimliğiydi. SSCB'nin son demlerindeki bağımsızlık mücadelesinde öne çıkıp 1992 Haziran'ından itibaren cumhurbaşkanlığını üstlenen Halk Cephesi önderi Ebulfeyz Elçibey, Türkî cumhuriyetlerde komünist geçmişli olmayan tek lider olarak ayırdedildi. Türkeş tarafından "Azerbaycan'da bir Atatürkçü iş başındadır" diye (*Tercüman*, 11.6.1992) kutsanan, Anıtkabir özel defterini "senin askerin" diye imzalayışı medyada menkıbeleştirilen, milliyetçi-muhafazakâr entelijensiya tarafından 1992 Atatürk Barış Ödülünün - Türkiye'nin Kürt meselesindeki politikasını imâ ederek bu ödülü reddeden Mandela yerine- kendisine verilmesi önerisinde bulunulan Elçibey'in şahsında Azerbaycan'a atfedilen temel 'değer', bu ülke halkının Türkiye'ye olan muhabbetiydi.

Türk milliyetçilerinin Türkî cumhuriyetlere bakışına damgasını vuran "abilik" iddiası ve ona bağlı vesayetçi, hatta bazen küçümseyici tutum, Azerbaycan örneğinde iyice belirgindir. Azerbaycan, onun için en fazla yanıp yakılan milliyetçi yazarların gözünde, Türkiye'nin himayesine muhtaç bir 'proto-devlet'tir. Ertuğrul Özkök'ün 27 Ağustos 1993'te *Hürriyet*'te yayımlanan "Azeri kardeşim, bunu iyi oku" başlıklı yazısındaki nasihatler, Azerileri millî şuur açısından da olgunlaşmamış bulan bu bakışın şâhikasıdır. Özkök "Hani o erkeklik?" gibi efe bir altbaşlık altında "Azeri"yi "silah elde ölmeyi becerememek"le ayıplar, "biz burada kahroluyoruz ama herhalde Bakü'deki, Gence'deki Azeri bu kadar kahrolmuyor" diye azarlar, hayıflanır: "Kendi toprağını savunmayan, bir damla kan dökmeden bırakan insanlara nasıl yardım edebiliriz? Onların dökmediği kanı biz dökerek mi? Keşke yapabilsek..." Azerbaycan'ı 'küçük' (olgunlaşmamış, 'çocuk') gören bakış, ülkücü cenahta da eksik değildir: "Basit, ilkel, geri gibi kavramları kullanmadan tanımlamak gerekirse bizim olgunluk ortalamamızın bile altında bulunan Azerbaycan toplumunda Elçibey vasıflarıyla liderlik yapmak zaten zordu" (Ömer Lütfi Mete, *Ortadoğu*, 15.2.1993). "İşin aslı... henüz millet olma sürecini tamamlayamamış insanlardan kısa sürede devlet olmalarını beklemek iyimserlik olur" (Yavuz Selim Demirağ, *a.g.k.*, 8.5.1993). Türk

milliyetçiliğinin hegemonyacı saiklerinin, Azerbaycan'da pan-Türkist milliyetçilerin de dahil olduğu birçok kesimde tedirginlik uyandırdığını kestirmek zor değildir. Azeri milliyetçileri, zaman zaman, Türkiye'de milliyetçilerin "statükocu" bürokrat ve politikacılardan duyduklarında çok kızdıkları "Karabağ Azerbaycan'ın iç meselesidir" tezini tekrarlama geregi duydular - bağımsızlık kaygısını, kibarca, Türkiye'yi koruyup kollama kaygısıyla sarmalayarak... İkinci Dünya Savaşı'nda Alman orduları safında Kızılordu'ya karşı savaşmış kıdemli bir Azeri milliyetçisi olan, Azerbaycan Millî Merkezi Başkanı Muhammed Kengerli'nin sözleri açıktır: "Biz Türkiye de dahil hiçbir dış ülkenin bu işe arabulucu olmasını istemiyoruz. Bu Azerbaycan'ın iç meselesidir. (...) Bizi yetiştiren rahmetli Mehmet Emin Rasulzade'nin tavsiyesidir. Resulzade bize 'Azerbaycan davasını yürüttüğünüz zaman Türk dünyasının tek dayanağı olan Türkiye'nin iç ve dış politikasına zararınız dokunmasın' vasiyetinde bulunmuştur. O bakımdan Dağlık Karabağ meselesinde Türkiye'nin de devreye girmesini istemiyoruz" (*Zaman*, 10.2.1992). Azerbaycan'da milliyetçiliğin güçlülüğü, ülkücüleri ve Türk milliyetçilerini heveslendiren ama aynı zamanda yanıltan bir vakıa olmuştur: Zira bu milliyetçilik (Pan)Türk değil *Azerî* milliyetçiliğiydi. Anadolu-Türk milliyetçiliğiyle eşzamanlı oluşan Azerî milliyetçiliği, Sovyet döneminin bastırıcı etkisine karşın, kendi tarihine, mitolojisine, 'kaynakça'sına sahip bulunuyordu (Swietochowski 1988).

Azerbaycan'a verilen jeostratejik önemin sonucu olarak, Karabağ'daki Azeri-Ermeni çatışmalarının alevlendiği ve Azerî güçlerin askerî olarak gerilediği dönemlerde, Türkiye'de de bir millî kamuoyu seferberliği yaratıldı. Öyle ki, 1992 başlarında çatışmalar Nahcivan'a yayıldığında, radikal milliyetçi çevrelerden öte, "liberal" ve 'mutedil' çevrelerde de Türkiye'nin askerî müdahalesini gündeme getirenler oldu. Cumhurbaşkanı Özal 6 Mart'taki "biraz korkutmak lâzım" sözüyle "aktif dış politika" özlemi duyanları sevindirdi; şubatta Doğu'da yapılan tatbikatın Ermenistan'a karşı olmadığını açıklayarak "karşı tarafı" rahatlatan Dışişleri'nin "statükoculuğunu" lânetleyen koronun

sesi iyice yükseldi. Kuşku yok ki, bir "Ermeni meselesinin" varlığı, Türkiye'den Azerbaycan'a gösterilen alâkada başlı başına önemli bir boyut olmuştur (bkz. Akçam 1992, Bora 1993). Batı tarafından kışkırtılarak "Türk yurtları"na kasteden "Ermeni" imgesi, yüzyıl başında TC'nin kuruluşuna öngelen süreçten Azerbaycan'ın bugünkü deneyimine uzanan ve buradan yine Türkiye'deki Türk milliyetçiliğinin tasavvur dünyasını geri besleyen bir döngü teşkil eder. Ülkücü ve milliyetçi-muhafazakâr cenahta, Batı'nın her daim "kiralık fedaisi", "muavin baskı ve tedhiş gücü" olarak tasvir edilen Ermenilerin Kafkaslar'da "İkinci İsrail" olacağına, Ermenistan'ın Azerbaycan'ı tamamen ele geçirip Azerileri Orta Asya'ya atmayı tasarladığına dair felâket teorileriyle, Türklüğe karşı uluslararası komplonun taşıyıcısı olarak Ermeni simgesi yeniden üretilir. "Türklük", elbette yine Türkiye-merkezli bir Türklüktür. Ermenistan, "Türkiye ile Türk dünyası arasında bir hançer"dir; "Azeri Türkü yalnız kendisi için değil, Türkiye için de bir bedel ödemektedir. Çünkü Ermeni ihtiraslarının asıl hedefi Türkiye'dir" (Ayvaz Gökdemir, *Türk Yurdu*, Mart 1990, s. 7-11). Karabağ muharebeleri, "sözde Ermeni soykırımı iddiaları" denen olayla ilgili resmî tezin güncelleştirilmesine de yaramıştır: Karabağ'daki çatışmalar, Birinci Dünya Savaşı'nda 'esas' kırımı Ermenilerin yapıp Batılı hâmilerinin desteğiyle bunu dünyaya "Türk katliamı" gibi gösterdikleri "gerçeği"nin bir tekerrürü (ve yeni bir kanıtı!) olarak anlamlandırılmıştır. Ermeni Tehciri (bkz. Akçam 1999), bir tarihsel süreklilik, ezelîlik-ebedîlik içinde tasvir edilen Ermeni saldırganlığının cezâî müeyyidesi olarak -zaman zaman da kötücül imâlarla- yâdedilir. Ülkücüler sözkonusu olduğunda ise kötücül imâlar, açıksözlü "nihâi çözüm" hesaplarına inkılâp eder - Necdet Sevinç'in hesabı açık ve 'basit'tir: "Bire bir kayıp versek, biz 53 milyon kalırız, ermeni yokolur! 260 milyon Türk'ün, 6 Türk Cumhuriyeti'nin arasına sıkışmış, dünya haritasında sinek pisliği kadar yer işgal eden ermeni, eğer benimle iyi geçinmezse yok olmakta kurtulamayacağını bilmelidir" (*Ortadoğu*, 12.3.1992).

Askerî veya 'fiilî' bir müdahale talebi, 1993 yazında bu defa,

Bakû'deki hükümet darbesi girişimi üzerine Elçibey'i savunma gayesiyle dile getirildi. Azerbaycan'daki iç karışıklığın Karabağ cephesinde Azeri güçlerinin gerilemesine yol açması, bu yöndeki talepleri artırdı. Zira Azerbaycan'ı esas itibarıyla *Türkiye için* ifade ettiği jeopolitik anlama indirgeyen stratejik bakış açısından bakıldığında, "Azerbaycan sadece Azerilerin iç meselesi değil, Kafkasya'da ve Orta Asya'da haklı olarak büyük iddiaları, umutları ve çıkarları olan Türkiye'nin öz meselesi" idi (Altemur Kılıç, *Türkiye*, 22.6.1993). Ülkücü cenahta ise bu dönemde "Hatay modeli"ne referansla, "Türkiye-Azerbaycan Birleşik Cumhuriyeti" kurulması önerileri bile dillendiriliyordu (*Ortadoğu*, 11-15.5.1993). 2-3 Eylül günlerinde büyük gazeteleri "ordu hazır" mealli manşetler kapladı. Fiilî müdahale yanlısı lobiler, askerî ve sivil bürokrasiye hâkim olan, Azerbaycan'a bir 'bulaşılırsa' belki onyıllarca saplanılıp kalınacağı ve uluslararası diplomaside tecritle karşılaşılacağı endişesini, yani "Kıbrıs Sendromu"nu altetme çabasına giriştiler.[9] Sonuçta Türkiye açık ve 'topyekûn' bir müdahaleye kalkışmadı, fakat Azerbaycan'a gayriresmî askerî danışmanlık ve belki de malzeme yardımlarında bulunduğu biliniyor. Hatta Azeri kuvvetlerinin bazı yerleşim birimlerini ele geçirmesini, bu yardımlara bağlayanlar olmuştur. Bakû'ye askerî ateşe olarak tecrübeli ve kariyerli bir generalin (Tuğgeneral Hüseyin Kalaycı) gönderilmesi (*Aktüel*, 25.6.1993) bu katkının alâmetlerinden biriydi. MHP yöneticisi Ferruh Sezgin de, askerî bir kaynaktan aktardığını söyleyerek, 140 subay ve astsubayın "sadece 15 gün" eğitim yaptırttıktan sonra Hüseyinov darbesi sonrasındaki yeni yönetim tarafından enterne edildiklerini yazmıştır (*Ortadoğu*, 30.8.1993).

Bu yoğun ve girişken millî alâkanın odağındaki Azerbaycan, içinde bulunduğu politik kaos ortamında, ülkücüler için ger-

9 Özgül tarihi ve yerel şartları fazla kaale almayan Türkiye-merkezci bakışın takıntılarından birisi, Karabağ sorununu Azerbaycan'ın olduğu kadar -hatta öndan önce- Türkiye'nin 'davası' sayan yaklaşım çerçevesinde, Kıbrıs tecrübesini 'model' olarak dayatmaktır. Bir gazeteci, dönemin Azerbaycan Cumhurbaşkanı Muttalibov'la görüşmesinde Karabağ sorununu Kıbrıs sorununa benzeten sorusuna, kibarca "bu mesele pek Kıbrıs meselesine benzetilemez" cevabını almıştı (*Zaman*, 14.2.1992).

çekten bir "fırsatlar ülkesi" (Berberoğlu 1999: 104) idi. 1990 başında Sovyet/Rus ordusunun ve sonra Ermenistan'ın saldırılarına maruz kalan bu ülkedeki militan/savaşkan üslûplu milliyetçi heyecan, doğrudan doğruya ülkücü-milliyetçilikle kesişen motifler de barındırmaktaydı. Ülkücü hareket, Azeri milliyetçiliğinin heyecanında PanTürkist diriliş için kuvvetli bir moral dayanak bulmakla kalmadı, bu ülkede politik güç oluşturmaya çalışan milliyetçi kliklerle ilişkiye geçti, 'enternasyonalleşti'. Yeni devleti kurumlaştırma cehdiyle içiçe geçen politik güç mücadelelerinin keskinliği ve bu mücadelede her türlü yardıma el uzatan oportünist hiziplerin çokluğu, ülkücülere geniş bir 'pratik yapma sahası' açıyordu. 1990'dan itibaren birçok ülkücü siyaset ve ticaret yapmak maksadıyla Azerbaycan seferine çıktı. Ticaretle siyaset içiçe geçerken, birçok durumda ticarî çıkarlar politik yönelimleri belirler hale gelecekti. Bu arada bizzat ülkücü gruplar arasında hayli sert bir rekabet ortaya çıkacak, örneğin Tuğrul Türkeş'in 1993 Mayıs'ında Azerbaycan'ı terke zorlandığına dair söylentiler işitilecektir. Muhsin Yazıcıoğlu da 1994 Ocak'ında BBP'nin kuruluş yıldönümü münasebetiyle yapılan toplantıda, MÇP'li danışmanlarının, Elçibey'in kendileriyle görüşmesini engellemeye çalıştıklarını iddia etmiştir.

Türkeş, Azerbaycan'daki politik mücadeleye 1992'de doğrudan doğruya müdahil oldu. 1992 Mayıs'ında yaptığı Orta Asya gezisinde Demirel'e refakat ederken Azerbaycan'da büyük ilgi gördü; bu ilgi biraz da, onu propaganda materyali olarak değerlendirmek isteyen Elçibey tarafından körüklenmişti. Türkeş politik ve yarı-diplomatik kimliğiyle Halk Cephesi'nin mitingine katıldı, Elçibey'in kampanyasına tümüyle destek verdi. Türkeş'in bozkurt işaretini Azeri ahaliyle 'paylaştığı' bu miting, "Başbuğ"un Türk dünyasının fiilî lideri olarak takdimi için güzel bir fotoğrafı. Ülkücü basın, Azerbaycan halkının "Türkeş bizi kurtarsın" diye feryat ettiği kabilinden 'haberler'le bu imgeyi şişirdi.

1992 Haziran'ında Elçibey'in Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra ülkücüler, yakınlaştıkları bazı yöneticilerin himayesinden de faydalanarak Azerbaycan'daki faaliyetlerini yoğunlaş-

deki "Rusların adamı" yaftasını çok geçmeden silkelemeyi başaracak, 1994 ve 1995'teki darbe girişimlerini de savuşturacaktı (Roy 2000: 191).

Sözkonusu darbe girişimlerinde, Türkiye'deki bazı politik - ve devletlû- çevrelerin, onlarla ilintili olarak da ülkücü grupların dahli olmuştur. Savunma Bakanı Gaziyev'in 1995'teki darbe girişimi daha ziyade Moskova destekliydi; 1995 Mart'ındaki darbe girişiminde ise "bazı Türk yetkililerin" (birçok yetkilinin!) parmağı vardı. Elçibey'i yeniden iktidar yapmayı hedefleyen bu girişimin failleri, Suret Hüseyinov'un 1993'teki darbe girişiminde yer alıp sonra taraf değiştirerek Aliyev'i destekleyen Ruşen Cevadov ile, Elçibey'in 1992'de tasfiye ettiği ve 1994'teki darbe girişimine de bulaşmış olan Ayaz Muttalibov'du. Bu had safhada oportünist ittifak, Türkiye kaynaklı desteklere sahipti. Türkiye'nin Bakû Büyükelçiliği, darbenin hemen öncesinde Aliyev'e başvurarak, Ruşen Cevadov'a 'vazife verilmesi' için ricacı olmuştu! Bakû Büyükelçiliğinde Din Hizmetleri Müşaviri olarak bulunan -1980'lerden beri düzenli olarak ülkücü basında yazan- Abdülkadir Sezgin, bu darbe teşebbüslerinde aktif rol alan -MIT'le de bağlantılı olduğu anlaşılan- Türkiyeli "öğretim üyesi" Ferman Demirkol'u evinde barındırmıştı. (Darbe girişiminden hemen sonra Demirkol resmî uçak yollanarak rica-minnet Türkiye'ye aldırılacak,[10] Sezgin de "bilimsel çalışma yapmak" üzere Kuzey Irak'a gönderilecekti!) "Ülkücü kökenli" DYP'li devlet bakanı Ayvaz Gökdemir'in bu "teşebbüs"le bizzat ilgilendiği söyleniyordu - Aliyev olaydan sonra onu açıkça itham edecekti. 12 Eylül'den sonra yurtdışına kaçıp "işadamı" olan ülkücü Kenan Gürel'in ve başka ülkücü -veya "ülkücü kökenli"- personelin de lojistik destek kadrosunda adı geçmekteydi (bkz. Berberoğlu 1999: 106-115). Türkiye devletinin resmî tercihi, hayalci ve tecrübesiz Elçibey'in tam tersine gerçekçi ve ziya-

10 MIT görevlisi olduğu açıklanan Ferman Demirkol'un, Aliyev'i PKK'yı desteklemekle itham ettiğini, Azerbaycan yönetiminin ülke petrollerinden Türkiye'ye verdiği payı 5 puan artırmasında kendi karıştığı darbe girişiminin payı olduğunu vs. söylediği bir söyleşi için bkz. *YeniBinyıl*, 2.7.2000 (Mehmet Güç).

desiyle tecrübeli olan Aliyev'di (Goltz 1994: 423-4). Ancak hükümet ve devlet bünyesindeki 'milliyetçi' bir lobi, Elçibey'in iktidara getirilmesinin Türkiye'nin çıkarlarına -ilâveten bu lobinin politik ve ticarî çıkarlarına- uygun olduğuna, uygun olduğu gibi 'yapılabilir' de olduğuna inanmıştı. Ancak darbecilerin kısa sürede derdest edilip bu bağlantıların açığa çıkmasıyla girişim skandala dönüştü. Darbe skandalı, Türkiye'nin Azerbaycan yönetimi nezdinde ciddi bir itibar kaybına uğramasına yol açacak ve Cumhurbaşkanı Demirel'le hükümetin Aliyev'i "hoş tutmaya" bir hayli enerji sarf etmesini gerektirecekti. Medyadaki, "liberal" yorumcuların da katıldığı, "Türkiye Azerbaycan'ı kaybetti" yerinmesi ve Elçibey'e yakılan ağıtlar, yerini çok geçmeden "Aliyev'in Türkiye için bir şans olduğu" tesellisine bırakacak; bir süre sonra da bu darbe girişimiyle ilgili mahcubiyet dile getirilecekti.

Ülkücü kamuoyu, 1993'ten itibaren, Elçibey'in yeniden başa geçmesinin özlemini duyuyordu. Ülkücü ideologlar, ilkin, Elçibey'in Hüseyinov darbesini iç savaş pahasına bastırmamasına hayıflandılar. "Azerbaycan'daki Kuvvay-ı Milliyeciler bizdeki Aznavur isyanlarında olduğu gibi Gaziyev-Hüseyinov isyanını 'bazı kellelerin gitmesi' pahasına bastırmak zorunda"ydılar (*Ortadoğu*, 8.6.1993). Ferruh Sezgin, bir 'millî rüşd' ve anınma koşulu gibi kavradığı iç savaştan kaçındıkları için Azerilere ağabeyce tarizde bulundu: "Gürcüler iç savaşı göze alarak kendi vatanlarına sahip çıktılar. Bunun sonucu olarak da şimdi, Gürcistan'a Ruslar değil Gürcüler hâkim. O zaman, Azerbaycan'da iç savaş çıksaydı, Azerbaycan ne kaybederdi? Gürcüler Gürcistan'a sahip çıktılar da, Azerbaycan Türkleri Azerbaycan'a niye sahip çıkmadılar?" (*Ortadoğu*, 6.8.1993). Aliyev'in cumhurbaşkanlığına geldikten sonra Elçibey'i etkisizleştirmek makdasıyla Halk Cephesi'ne yönelttiği baskılar büyük tepkiyle karşılandı. *Ortadoğu*, "Azerbaycan İçişleri Bakanı PKK'lı çıktı" diye manşet bile attı (14.9.1994 tarihli habere göre İçişleri Bakanı Yusufov, PKK'nın çıkardığı *Kürdün Sesi* dergisini finanse etmekteydi). Türkiye'yi Yusufov'un azlini istemeye çağıran yazılar yayımlandı! 1995'teki darbe girişimini, ülkücü yorumcu-

lar heyecanla desteklediler. Başlattığı ayaklanmayla kısa süreli bir "kurtarılmış bölge" oluşturen İçişleri Bakan Yardımcısı ve Özel Polis Gücü OMON'un Başkanı Ruşen Cevadov 'ahbap'tı: Türk basınına bozkurt işareti yaparak selâm veriyor, Azerbaycan'da istenmiyorsa "gidip Türkiye'ye PKK'yla savaşmak"tan, "Türkleri bölüp parçalamak isteyenler"den söz ediyordu (*Hürriyet*, 17.3.1995). Ancak bu heves çabuk kırıldı; ülkücülerin Azerbaycan'daki etkinliği de -en azından politik açıdan- 1995'ten sonra iyice geriledi. Ülkücü basın bir süre bocaladı, ardından 1995 Temmuz'unda *Ortadoğu*'da, "Azerbaycan'a ülkücü bakışı" resmî politika doğrultusunda tashih eden bir yazı dizisi yayımlandı. Analizin vargısı, Aliyev'in devrilmesi halinde bundan Rusya'nın kazançlı çıkacağıydı. Darbe gerçekleşip Aliyev devrilseydi darbenin arkasında Türkiye'nin olduğu duyurulacak, kurulacak Millî Şûra'da yalnız kalacak olan Elçibey bir süre sonra tasfiye edilecek, Moskova'dan kontrol edilen Ayaz Muttalibov ve ona boyun eğmek zorunda kalacağı belirtilen Ruşen Cevadov, ülkeyi Rusya'nın güdümüne sokacaklar, Aliyev'in gösterdiği direnci gösteremeyeceklerdi. Bu yazı dizisinde Cevadov'dan "Kürt asıllı" olarak bahsediliyordu! Türkiye'nin darbeye dahlinin sorumluluğu devlet içindeki "bazı gizli güçlere" yıkıyordu: "Aliyev'in büyük devlet adamlığını göremeyen... İstanbul ve Ankara'da başıboş dolaşan Halk Cephesi üyelerini saatlerce dinleyen bir grup..." Türkiye'yle gönül bağını buna rağmen koruduğu için Aliyev'e şükran arzediliyordu! Gazetede yönetici pozisyonunda olan İrfan Ülkü'nün kaleminden çıkan yazı dizisi, Türk cumhuriyetleri yönetimleriyle dostâne ilişkilerin ne olursa olsun korunmasına ve bu devletlerin istikrarlı idareler altında kurumlaşmasına öncelik veren -ve Elçibey'e olan muhabbetini artık Aliyev'den de esirgemeyecek olan- Türkeş'in tavrını yansıtıyordu.

Ancak ülkücü ideologlar ve kadrolar arasında Aliyev benimsenmedi, "gerçek bir bozkurt" olarak görülen Elçibey'e duyulan özlem sona ermedi.[11] 2000 yılında ülkücü internet sitele-

11 'Ortalama' milliyetçi kamuoyunu oluşturan odaklar da zaman zaman Aliyev'den hoşnutsuzluk belirtmişlerdir. Örneğin Fransa parlamentosunda Erme-

rindeki tartışmalarda Türk dünyasıyla ilgili acil görevler listesinde "Elçibey'i iktidara getirmek" ilk sırada anılmaktaydı. Elçibey de uzun bir suskunluktan sonra 12 Temmuz 1999'da *Kurultay* gazetesinde yayımlanan demecinde "Türkiye ile Azerbaycan'ın birleşmesi gerektiğinden" söz ederek sadakatin karşılıklı olduğunu göstermiştir.

Nitekim 2000 Nisan'ında -fiilen evine kapalı olarak yaşayan- Elçibey tedavi maksadıyla 7 yıl sonra ilk defa Türkiye'ye geldiğinde, MHP'lilerden büyük itibar gördü. Elçibey, Sivas milletvekili Mehmet Ceylan'a ait özel bir uçakla Türkiye'ye getirildi, Ulaştırma Bakanı Enis Öksüz tarafından resmî protokolle karşılandı, hastanede MHP'li bakanlar Sebahattin Çakmakoğlu, Osman Durmuş ve birçok milletvekili tarafından ziyaret edildi (*Hürriyet*, 11.4.2000). Ancak selefi Türkeş'in tutumunu sürdürerek Aliyev'i "kızdırmamayı" önemseyen MHP lideri ve Başbakan Yardımcısı Devlet Bahçeli, Elçibey'e mesafeli davranacak, onu hastanede ziyaret etmekle beraber özel muhabbet jestleri yapmaktan geri duracaktı (*Zaman*, 3.4.2000). Azerbaycan yönetimi, buna rağmen, bu ziyaret ve protokol uygulamasında duyduğu rahatsızlığı gizlemedi. Tedavi gördüğü Ankara'da 22 Ağustos günü ölen Elçibey, milliyetçi ve ülkücü camia tarafından tazim gösterileriyle anıldı. MHP yöneticileri "Türklüğe başsağlığı" dilediler. Devlet Bahçeli'nin, bir teselli olarak, Elçibey'in "son nefesini çok sevdiği, bağlı olduğu ayyıldızlı bayrak altında, Türkiye'de vermiş olmasını" belirtmesi, onu "Türklük âşığı" olarak esasen Türkiye'ye ait ve bağlı sayan imâsı itibarıyla gayet ilginçti (*Kurultay*, 28.8.2000).

2001 yılında ülkücü kamuoyu, Azerbaycan'la ilgili hayli karamsardı. Ülkücü internet sitesi *otuken.net*, nisan ayında, "Türkiye ve Azerbaycan: Adım adım 'ayrı dünyaların' ülkeleri olmaya doğru" başlığı altında, tribünde ve sahada gergin geçen Azerbaycan-Türkiye millî maçını, Bakü'de Türkiyeli bir öğrencinin öldürülmesini ve yetkililerin bu vakayla fazla ilgi-

ni Soykırımı yasa tasarısının gündeme geldiği 2001 Ocak'ında Aliyev'in bu tasarıya yeterince sert karşı çıkmadığına dair imalar yapılmış, onun "kraldan çok kralcı olamayacağına" dair sözleri basında tepkiyle karşılanmıştır.

lenmemesini hatırlatarak, Azerbaycan'da Türkiye Türklerine karşı ciddi bir mesafenin gözlendiğine dikkat çekiyordu.

"Hâlâ esir" Türkler ve Doğu Türkistan

"Türk dünyası"nın bağımsızlaşmasının ülkücülerde yarattığı zafer sevincinin, bu dünyanın Türkiye'ye, Türk milliyetçiliğine yâr olmayacağı sezisiyle bir burukluğa dönüştüğünü saptıyoruz. Bu burukluğu veya bir kanıksamayı gidermek için, ülkücü ideologlar, *gerçek* bağımsızlığa henüz erişilmediği tezini işleyedurdular. Kâh ekonomik bağımsızlığı önceleyen soğukkanlı rasyonel hesaplarla, kâh Rusya'ya bağlılığını sürdürdüğü düşünülen kukla yöneticilerin yerini "gerçek milliyetçilerin" almasını sağlayacak 'millî devrim' özlemi içinde gerçek bağımsızlığın daha bekleniyor oluşu, "Türk birliği" umudunu diri tutmalıydı.

Beğenilmeyen Türkî cumhuriyetlerin şeklî bulunan bağımsızlığından bile uzak, "hâlâ esir" durumda olan 'Türklük şubelerinin' mevcudiyeti, bu umudu ve ajitasyonu tavda tutan bir başka motif olarak kullanılıyor. Tuncer Gülensoy daha 1992'de, "hâlâ esir" durumdaki Türk topluluklarının kabarık bir listesini çıkartmıştı: Romanya, Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya'da yaşayan Balkan Türkleri; Suriye Türkleri, Irak Türkmenleri, İran Azerileri ve diğer "İran Türk boyları"; Kırım, Kazan, Mişer, Tuva, Yakut, Çuvaş Türkleri; Kafkasya'da Nogaylar, Karaçay-Balkarlar, Çeçen-İnguş ve Dağıstan Türkleri; Moğolistan'da yaşayan 500 bin Kazak Türkü; Kırım ve Polonya'da yaşayan Yahudi Karaim Türkleri ve tabii Doğu Türkistan (*Ortadoğu*, 28.1.1992). Rusya Federasyonu bünyesindeki Başkırdistan özerk cumhuriyeti gibi -politik açıdan- görece 'kanlı canlı' toplulukların önünde de tam bağımsızlık hedefi duruyordu - durmalıydı! Aşağıda değinilecek olan Türk Dünyası Kurultayları, bu Türklük şubelerinin geçit resmine vesile oluyor, böylelikle "Türk birliği yolunda daha yapacak çok iş olduğunu" hatırlatıyordu.

"Hâlâ esir" Türkler listesinde yakıcı gündem maddesi, Doğu Türkistan oldu. Doğu Türkistanlı milliyetçi lider İsa Yusuf

Alptekin onyıllardır ülkücü hareketin yaşayan kahraman sembollerinden biriydi[12] ve bu konuyla ilgili özel bir menkıbe edebiyatı öteden beri mevcuttu. Demirel'in küşat ettiği "Adriyatik'ten Çin Seddine Türk dünyası" şiarındaki Çin Seddi hududu, Doğu Türkistan'ı da imliyordu; yani "gökbayraklı" Doğu Türkistan, yarı-resmî Kızılelmanın son istasyonuydu. Doğu Türkistan, kadim Türk tarihiyle ilgili -başta Atsız'ın- popüler tarih efsanelerinde Türk'ün 'kök-düşmanı' mevkiini işgal eden Çinli imgesini canlı tutmasıyla da caziptir. SSCB'den farklı olarak "komünist (daha doğrusu Komünist-Partili) siyasî rejim denetiminde kapitalistleşme" yolunu tutarak istikrarını koruyan Çin'in otoriter yönetiminin Doğu Türkistan'daki (resmî adıyla: Sincan Uygur Özerk Bölgesi) ayrılıkçı ve muhalif eğilimleri ('imparatorluktaki' diğer bütün muhalif eğilimler gibi) sert bir şekilde bastırması, bölgeyi sistemli olarak Çinli nüfusla iskân etmesi, bu baskının ortaya çıkardığı zulümle beraber, ülkücülerin heyecanlı tepkilerine neden oldu. 1990 yılında cami yapımının engellenmesine karşı başlayan protestoların, iddialara göre iki bini aşkın insan öldürülerek gaddarca bastırılması, 1991/92'de bir dizi toplantı ve gösteriyle protesto edilmişti. Bu mesele, 2000 yılında MHP hükümetteyken tekrar alevlendi. Nisanda Türkiye'yi ziyaret eden Çin Cumhurbaşkanı Zemin'e -standart protokol icabı- Devlet Nişanı verilmesiyle ilgili kararnameye MHP'li bakanların da imza atması, ülkücü tabanda büyük huzursuzluğa yol açtı. Parti yönetimiyle ihtilaflı olan Sadi Somuncuoğlu da, "direndiği" haberini basına yaydıktan sonra imzasını atmıştı. BBP, Doğu Türkistan'da daha birkaç ay önce 11 kişiyi idam eden Çin'in Cumhurbaşkanı "jenosidci zalim Zemin"e madalya veren MHP'ye şiddetle hücum ederek bu huzursuzluğu keyifle körükledi. ("Daha geçen yıl Çin Elçiliği'nin ve konsolosluklarının önüne siyah çelenk ko-

12 1954'te bir grup Doğu Türkistanlı milliyetçiyle birlikte Türkiye'ye iltica eden İsa Yusuf Alptekin, anti-komünist örgütlenmelere aktif biçimde katıldı, Türkeş'in yakınında bulundu, ülkücü tören ve "gece" folklorunun değişmez unsurlarından biri oldu. 1992'de devlet erkânı tarafından kabul edilmiş, Başbakan Demirel ona "Sabredin Doğu Türkistan da kurtulacaktır" teminatı vermişti (*Türkiye*, 28.12.1992). Alptekin 94 yaşında, 17 Aralık 1995'te öldü.

yan Ülkü Ocakları resim sergisi ile meşgul. Yıllardır yaylalarda Gökbayraklı Türkistan çadırlarında Türkistan pilavı yerken poz veren sahte kahramanlar ortadan toz olmuş" Ökkeş Şendiller, *Muhalif*, 21.4.2000). 1999 seçimlerinden önceki ANAP-DSP-DTP hükümeti döneminde yayımlanmış bulunan, Doğu Türkistan'la ilgili 'ayrılıkçı' gösterilere resmî desteği meneden ve Türkiye'deki Doğu Türkistan göçmenlerinin politik faaliyetlerinin denetlenmesini öngören Başbakanlık Genelgesinin yürürlükte kalmaya devam etmesi de, MHP'nin konformist tutumuna bir kanıt olarak kullanıldı. İstanbul milletvekili Mehmet Gül'ün bir panelde asılan "gökbayrağı" Başbakanlık Genelgesi gereği indirmek isteyen polislere, "ben bu yasağı deliyorum, hükümet de delmelidir" diyerek itiraz etmesi gibi jestler, sembolik kaldı (*Kurultay*, 6.3.2000).

Canhıraş bir üslûpla gündemde tutmaya çalışan az sayıda sözcüsünün gayretine karşılık, "Irak Türkmenleri davası", "Esir Türkler" bahsinde marjinal bir iştigal konusu olarak kalmıştır. Bu davayı önemseyenler, Irak Türkmen Cephesi'yle bir ağızdan, 1980'de idam edilen Iraklı Türk milliyetçi liderlere Türkiye yönetimlerinin sahip çıkmamasını derin bir yara olarak hep hatırlatmakta, Musul ve Kerkük'ün 'otantik' Misak'ı Millî sınırları içinde yer aldığını vurgulamakta ve Körfez Savaşı'ndan sonra Kuzey Irak'ta fiilen kurulan "sözde Kürt devleti"ne şiddetle karşı çıkarak Irak'la ilgili bulunacak bir siyasî çözümde Türkmenlerin mutlaka bir özne olarak tanınması gerektiğini savunmaktadırlar. Ancak Irak Türkmenleri, ülkücü kamuoyunda 'popüler' bir konu değildir - bu davayla ilgili "gece" değil ancak -o da nadiren- "panel" düzenlendiğine rastlayabilirsiniz! Bunda, Irak Türkmenleriyle ilgili politikanın devletin ve doğrudan MİT'in iştigal sahasında olarak bilinmesinden gelen bir ihtiyat veya 'görevsizlik' duygusunun da payı olsa gerektir (Türkiye'nin müdahaleleri, Türkmen topluluğu içinde de bölünmelere yol açıyor: bkz. Ahmet Şık, *Radikal*, 27.11.2000).

Azeri Türklerinin İran nüfusunun çoğunluğunu oluşturduğu ve "aslında bir Türk ülkesi" olan İran'ın Farsî-fundamentalist yönetiminin en büyük kaygısının bu potansiyel tehlike

olduğu efsanesi de, ülkücü basında ara sıra hatırlatılmaktadır (örn. İran Türklerinin Tebriz'de başkaldırdığı ve "Yaşasın Atatürk, yaşasın Elçibey" sloganlarıyla yürüdüğüne dair bir haber, *Kurultay*, 6.11.2000). PanAzerizm, Elçibey'in öncelikli ülküsüydü; ancak İran Azerilerinin kimlik yönelimlerinin ve politik ilgilerinin Azerbaycan'a, hele Türkiye'ye dönük olduğuna dair işaretlerden söz etmek zordur.

Ülkücüler, Balkanlar'daki küçük Türk topluluklarını da, buralardaki Osmanlı egemenliğinden doğan bir otantik varoluş ve söz hakkının mümessili olarak değerlendiriyor; bu toplulukların politik temsilini üstlenen Kosova Türk Demokratik Birliği, Bulgaristan Hak ve Özgürlükler Hareketi, Batı Trakya Dostluk ve Eşitlik Partisi, Makedonya Türk Demokratik Birliği, Romanya Müslüman Tatar Türkleri Demokrat Birliği örgütlerini, bir Türk nüfuz politikasının "köprübaşları" olarak görmek istiyorlar.

Kafkasya ve "Çeçen cihadı"yla ilgili ikircimler

Muharrem Şemsek'in 1994 Aralık'ında düzenlediği basın toplantısında Bosna-Kosova 'mıntıkası' için kullandığı deyim iyi bir özettir: "Manevi bahçemiz..." Balkanlar, MHP ve ülkücüler açısından "manevi bahçe"dir, Türkî cumhuriyetlere kıyasla ikinci derecede önemlidir. Gerçi 1992 yılında ülkücüler düzenledikleri gösterilerde Bosna'ya savaşmaya gönüllü olduklarını duyurmuşlar, bizzat Türkeş "gönüllü dernekleri kurulmasından" söz etmiş, ancak bir süre sonra bu militan ilgi sönümlenmiştir. Türkeş, birçok liderin ve aydının dayanışma ziyaretine gittiği Bosna'ya gitmemiş, bu da tabanda biraz sıkıntı yaratmıştır (bu konuda bkz. Bora 1999b: 300-302). 1993'ten sonra ise, MHP/ülkücüler Bosna krizi ve savaşıyla ilgili kapsamlı bir seferberliğe giren İslâmcıların bu gayretini şüpheyle karşılayacak; Bosna sorununa haddinden fazla angaje olmanın, milli kamuoyunu Türk jeopolitiğiyle ve bilhassa Azerbaycan'la lâyıkıyla ilgilenmekten alıkoyacağı uyarısını dile getireceklerdir. Bu kuşku, ülkücülerin ötesinde milliyetçi entelijen-

siyanın tamamında yaygındır. Türkçü-milliyetçi "strateji uzmanı" Ümit Özdağ'ın şu satırları, bu kuşkunun açık özetidir: "Acaba Balkanlar'da birileri önümüzü açmış bize taşeronluk yaptırıp meşgul ederken Kafkaslar'da boğazımızı kesmeye, Kuzey Irak'dan da sırtımızı hançerlemeye mi hazırlanıyor?" (*Türk Yurdu*, Mart 1993, s. 13-14). Ülkücüler, daha da ileri gidip, İslâmcıların Bosna ve Kafkasya ile ilgili hassasiyetlerini millî hedeflere hıyanetin belirtisi olarak görürler: "Bosna için çırpınan, Çeçenistan için kendini gösteren RP'liler, Azerbaycan için neden ortalarda gözükmüyorlar? Hangi RP'li Karabağ'a gitti, Ermeni'ye kurşun sıktı, büyük yardım kampanyaları açıp destek verdi. Bosna için yapılanın yüzde biri Azerbaycan için yapıldı mı?" (Sefer Hakkı, *Ortadoğu*, 15.6.1995). Bu kıyas ve "Bosna'ya ilgi"nin "Türk dünyasına ilgi" pahasına yapılan bir 'sarfiyat' olarak görülmesi, MHP'nin İslâmcılığa mesafelenmesiyle doğrudan bağlantılıdır (bkz. önceki bölüm).

Kafkasya'daki çatışmalarda, özellikle 1990'ların ortalarından itibaren hemen hiç yatışmayan Çeçenistan krizinde, ülkücülerin/MHP'nin durumu daha müşkûldür. Evvela, Kuzey Kafkasya'nın "Türk jeopolitiği"nde stratejik konumu ve ortak düşmanın Rusya oluşu, buraya daha büyük bir ilgi duyulmasını getiriyordu. Ayrıca Çeçenler -ve diğer Çerkes halkları-, en soğukkanlı ifadeyle "Türke dost", dahası tarihsel, kültürel ve dinsel yapı itibarıyla Türkleşmeye/Türklüğün içinde erimeye amâde bir kavim sayılıyorlardı - Nihal Atsız'ın aşağılamak için kullanmış olduğu "Türkümsü yabancı" deyimini 'olumlu' bir anlamla yüklersek, merâmı anlatmaya elverecektir! Ülkücü söylemde, Türk milliyetçiliğine biat eden birisinden "Ataları Çerkes ama yüreği Türklük duygusuyla çarpıyor" vs. diye, Çerkeslik bilincini sürdüren birisinden ise yabancılayarak söz edilir (örn. bkz. Bora 1995: 238-240). Böylece Çeçen bağımsızlık savaşçıları, Türklük davasının ve Türklerin 'muavin gücü' olarak kahramanlaştırıldılar, sahiplenildiler. 1996 Ocak'ında ülkücü basın, "Yalnız Kurt" sanını alan Rudayev'i "bozkurt" olarak tanımlayarak, ülkûdaşlara "Çeçen cihadına daha güçlü yardım" çağrısı yaptı. Ancak aynı ay -büyük ihtimalle

devlet içinde himaye gördüğü anlaşılacak olan- Türkiyeli bir Çeçen grubun Karadeniz'de seyreden Avrasya feribotunu propaganda amacıyla kaçırması üzerine, bu 'fahri bozkurtların' dışarlıklı unsurlar olarak görüldüğü açığa çıkmıştır. Ülkücü basında "Türklerin kendi yurdunda incitildiği" söylenmiş, "[tatsız olaylar olsaydı] 200 yıldır size misafirperverlik etmiş ve sizi vatandaşı olarak bağrına basmış bu milletin yüzüne nasıl bakacaktınız?" (Taner Ünal, *Ortadoğu*, 22.1.1996) denerek misafir ve yabancı oldukları hatırlatılmıştır. Zekeriya Beyaz, mücahitlikleri hep göklere çıkartılan Çeçenlere, Tatarların yaptığı gibi özerklikle yetinip çalışıp kalkınarak güçlenmeyi beklemeleri gerektiğini telkin etmiştir (*a.g.k.*, 20.1.1996). 1999/2000'de Rusya'nın abluka altına aldığı Çeçenistan'daki inatçı direniş için de ülkücüler dayanışma gösterileri düzenlediler, "Çeçen bozkurtları"na manevî destek verdiler. Ancak bu desteğin öncelikli bir politik faaliyet olduğu ve -Kayseri gibi belirli taşra merkezleri dışında- büyük coşku tezahürlerine yol açtığı da söylenemez! İktidar rehavetinin yanısıra, "Türk'ün 'öz' jeopolitiği" dışındaki coğrafyalara lüzumundan fazla ilgi göstermeme tembihatının da bunda etkisi olsa gerektir.

Türk dünyası kurultayları

1990'ların başından itibaren Türkiye'de, Türkî cumhuriyetlerden temsilcilerin, heyetlerin getirildiği "Türk dünyası" toplantılarının, şenliklerinin yoğunlaştığı görülür. Valilikler, belediyeler, üniversitelerin yanısıra milliyetçi çizgideki vakıflar bu organizasyonlar için mesai harcamaktadır. Türk Ocakları bu çeşit organizasyonlarda ter ayüz eder. Yürütme kurulu Türk Ocakları bünyesinde bulunan "Dünya Türk Gençleri Birliği Liderler Konseyi", -Başbakanlık Tanıtma Fonu vb. kaynaklardan aldığı katkılarla- 1992'den itibaren her yıl "Türk Dünyası Gençlik Günleri ve Kurultayı" düzenlemiştir.

Bu çeşit toplantıların en önemlisi ise, Türkeş'in girişimiyle 1993'te ihdas edilen ve her yıl yapılan "Türk Dünyası Kurultayları"dır. Bu organizasyon, MHP'nin PanTürkist politikayı

resmî -belki yarı-resmî demeliyiz- bir çerçeveye oturtmasında sembolik bir işlev görmüştür. Bu kurultaylar, bir yandan ülkücü-milliyetçi ideolojiyi Türkî devletlere ve topluluklara yayma çabasının zemini olacak, diğer yandan Türkiye kamuoyunda PanTürkist alâkanın tazelenmesine katkıda bulunacaktı. Fakat kurultayların bu gayelerden ziyade, ülkücü-milliyetçi entelijensiyayı tatmin ettiğini, 'oyaladığını' söylemek yanlış olmayacaktır.

Tam adıyla "Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı" olan bu kurultayların ilki 21-23 Mart 1993'te Antalya'da düzenlendi. Düzenleme komitesinde A. Bican Ercilasun, Abdülhalûk Çay gibi MHP'ye angaje profesörler, MHP Kayseri milletvekili Mustafa Dağcı, MHP yöneticisi emekli general Hüseyin Cevizoğlu bulunuyordu. Kurultay, Başbakan Demirel'in himayesindeydi, ancak davet sahibi fiilen Türkeş'ti - hâzırûn, Cumhurbaşkanı Özal, Başbakan Demirel ve Başbakan Yardımcısı İnönü'yü salona girişlerinde "Başbuğ Türkeş" sloganlarıyla karşılayarak bunu göstermişti (*Sabah*, *Hürriyet*, 22.3.1993). Demirel, toplantıyı "yeni bir Ergenekon", "200 yıl gecikmiş bir buluşma" diye tanımlayarak, kurultayın ideolojik çerçevesi açısından da Türkeş'in otoritesini tanımış oluyordu. Nevruz/Newroz'u "Ergenekon bayramı" olarak tescil etme gayretlerinin paralelinde (bkz. bu kitapta "Kürt meselesi" ile ilgili bölüm), Nevruz/Newroz'la irtibatlandırılan Kurultay açılışı, "Türklerin Ergenekon Dağını delerek özgürlüğe kavuşmalarını simgeleyen" örs üzerinde demir dövme töreniyle açıldı. Erdal İnönü'nün "bile" bu demiri dövmesi de, kuşkusuz, kurultayın MHP'ye sağladığı ideolojik nüfuzun bir alâmetiydi. Ülkücü basın, kurultayı "Türk Birliği'nin temellerinin atılışı", "Türk Birleşik Devletleri'nin oluşumunda bir adım" gibi devâsâ bir misyonla kutsadı. Şu "haber" cümlesi, Erciyes Zafer Kurultaylarındaki parodinin artık resmiyete taşındığı, bütün Türk dünyasının "Başbuğ"a biat ettiği müjdesini veriyordu: "Türkeş Türk boylarından oluşan heyetleri bir bir kabul etti" (*Ortadoğu*, 23.3.1993). Mamâfih kurultaya Türkiye dışından katılan delegasyona bakıldığında, sadece

KKTC'nin (Cumhurbaşkanı ve Başbakan), Azerbaycan'ın (başbakan) ve özerk Tataristan ve Çeçenistan'ın (başbakan) üst düzeyde resmî heyetlerce temsil edildiği görülür (*Türkiye*, 22.3.1993). Diğer ülkelerin heyetleri diplomatik protokolde alt düzeyde olan temsilcilerden ve çoğunlukla da ülkücü hareketin temasta olduğu aydınlardan müteşekkildi. 19. yüzyıl sonu Rusya'daki Türk-Tatar Aydınlanmasının ve millî hareketinin pîrlerinden İsmail Gaspıralı'nın ünlü "dilde fikirde işde birlik" şiarının tekrarlandığı kurultayda alınan kararlarda, kültürel yakınlaşmanın yanısıra iktisadî işbirliğinin altı kalınca çizilmiştir (nitekim Ergenekon töreni de gayet iktisadî imâlarla anılıyordu: "Demir dağları eritmeye, bakırı, petrolü, doğalgazı sel gibi akıtmaya, Türk'ün çekicini medeniyet örsüne vurmaya..."). İlerki yıllarda aşağı yukarı her kurultayın sonuç bildirgesinde değişik ifade ve ayrıntılarla tekrarlanacak olan bu temenni kararlarını özetleyelim: 1) Bir Türk ortak pazarı oluşturulması. 2) Gümrük birliği ve serbest dolaşıma geçilmesi, Türk cumhuriyetlerinin piyasa ekonomisine geçiş sürecinin hızlandırılması için Türkiye'nin tecrübelerinden yararlanılması. 3) Bir bilgi bankasını da içeren Ekonomik Araştırma Enstitüsü'nün kurulması. 4) Ortak bir bankacılık sistemine geçilmesi, dünya pazarlarında rekabet gücünün artırılabilmesi için dünya standartlarını hedef alan ortak bir standarda gidilmesi. 5) Ortak Türk kültürünün öğretilmesi, anlaşılması ve dünyaca tanınmasını sağlamak amacıyla gerekli çabaların yoğunlaştırılması, ilk ve orta dereceli okullarda ortak kültür dersleri okutulması; ortak alfabeye geçilmesi. (İlerki yıllarda, ortak kültür temelini geliştirmeye dönük öneriler, "Türk devlet ve toplulukları arasında çeşitli spor branşlarında bir Türk ligi kurulması", "her yılın muayyen bir gününde, mesela Nevruz'da Türk Dünyası Şarkı Yarışması tertiplenmesi" gibi 'popüler' tasarılarla zenginleşecektir). 6) Ortak bir medya merkezi oluşturulması. 7) Daimî Kültür Araştırma Komisyonları kurulması. 8) Türk devlet ve toplulukları arasında işbirliğinin daha kalıcı hale dönüştürülmesi için siyasî, kültürel ve ekonomik alanlarda daimî örgütler oluşturulması... Bu kurultayların sonuç bil-

dirgelerinde yer alan önerilerin müellifinin esasen Türkiyeli (ülkücü-milliyetçi) delegeler olduğunu da kaydedelim.

2. Kurultay, 1994 Ekim'inde İzmir'de bu kez Cumhurbaşkanı Demirel'in himayesinde yapıldı. İlk kurultayda olduğu gibi, bu buluşmanın kimseyi -ve bu arada Rusya'yı- ürkütmemesi gereken "iyi niyetli, barışçı gayesinden" söz eden Türkeş, bir yandan da "Tanrı Dağları ile Altay Dağlarına kadar uzanan ulu Türkistan yeniden kurulmalıdır" gibi sözler sarf etmekten geri kalmadı. Türkeş, Türk dünyası kurultayının bundan sonra Türkiye'de değil, her yıl başka bir Türk cumhuriyetinde, seneye de Bişkek'te düzenleneceğini söyleyerek kurultayın ehemmiyet dozunu artıran önemli bir vaadde bulundu (*Ortadoğu*, 24.10.1994). Ancak 1995 Eylül sonundaki 3. Kurultayın mekânı, İzmir-Çeşme'den başka bir yer değildi! Türkiye dışından katılan delegesyonların protokol düzeyi de düşmüş, Elçibey'in tasfiyesinin ardından Azerbaycan da üst düzeyde temsil edilmemeye başlamıştı. 1995'ten sonraki kurultaylarda Azerbaycan'dan -düşük düzeyli- bir resmî heyetin yanısıra -daha çok itibar gören- Elçibeyci bir heyetin de bulunması, kurultayın 'partizan' niteliğini belirginleştirecektir. Bu arada kurultayların tertiplenmesini, MHP'li entelijensiyanın seçkin bir mevcudunun Türkeş'in başkanlığında biraraya geldiği TÜDEV (Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı) üstlenmişti. Türkeş "ortak Türk parlamentosu" hedefini dillendirerek 'heyecan yapmaya' çalıştı, ancak 3. Kurultayın ağırlığı da iktisadiyattaydı: Türkeş, "en yüksek refah seviyesini sağlamakla kalmayıp hürriyet ve istiklâllerin muhafazasının da en sağlam unsurunu teşkil eden Batı teknolojisiyle en yakın bağlantıları kurmuş olan Türkiye"nin bütün Türk dünyası için önderlik rolüne dikkat istedi; sonuç bildirgesinde Bakû-Ceyhan boru hattının önemi vurgulandı (*Ortadoğu*, 1.10.1995). 24 Mart 1996'daki 4. Kurultayın 'daha görkemli' olmasına çalışıldı. Mekân Ankara'da Selim Sırrı Tarcan spor salonuydu. DYP lideri Çiller'in yanısıra birçok bakan hazır bulundu. Türkeş Demirel'e kurt başlı asa hediye ederek bir kurultay ritüeli başlattı. Ancak kurultay, ülkücü basında, Rus-

ya'nın Türkî ülkelerdeki nüfuzunun artması karşısında "bu sefer ikinci Ergenekon heyecanının yaşanamadığı" doğrultusunda yorumlarla yer aldı.

Türkeş'in ölümünden sonra, Cumhurbaşkanı Demirel'in himayesinden yararlanmaya devam etmekle birlikte 1997 ve 1998'de sönük geçen Türk Dünyası Kurultaylarının yedincisinin özel bir önemi vardır: 1999 Temmuz başında Denizli'de düzenlenen kurultay, MHP'nin iktidar ortağı olduğu bir zamanda yapılıyordu. Ülkücü basın, "Cumhurbaşkanının himayesi altında düzenlenmesine rağmen daha önceki kurultayların arkasında devlet gücünün eksikliğini", Demirel'in sekiz kurultayı da himaye etmesine rağmen "bu misyondan yoksun bulunduğunu", "kurultayların siyasî birlik amacı taşımadığının resmî ağızlardan vurgulanmasının zayıflık olduğunu" anlatarak (*Kurultay*, 27.3.2000), 7. Kurultaya bir yeni başlangıç tazeliği kazandırmaya çalıştı. Bu kez, kurultayın ev sahibi olan MHP'liler resmî sıfatlar kuşanmışlardı: Kurultayların organizasyonunda hep başı çeken -Türkeş'ten sonraki- TÜDEV Başkanı Abdülhaluk Çay şimdi Devlet Bakanı idi ve işgal ettiği Bakanlığı fiilen -kurulması gerektiğini savunduğu- "Türk Dünyasıyla İlişkiler Bakanlığı" rolüne oturtmaya çalışmaktaydı. MHP lideri Bahçeli, "Daimî İşbirliği Meclisi, Türk Ortak Pazarı" gibi standart temennileri Başbakan Yardımcısı sıfatıyla yineledi. Ancak bu kurultayda da hükümetin diğer ortakları olan ANAP ve DSP'nin üst düzey temsilcileri iltifat etmeyerek, toplantının 'MHP'ye mahsus' bir zemin izlenimi vermesine karşı çıkmakta bulundular. Bunun ötesinde, bazı bakanların açılışı ziyaretlerine rağmen, Müjdat Karayerli (Afyon), Yalçın Kaya (İçel), Mehmet Şandır (Hatay) haricindeki MHP'li milletvekillerinin kurultaya aktif ilgi göstermemesi, ülkücü basında serzenişlere sebebiyet verdi. Türkî cumhuriyetlerin düşük düzeyde temsil edilmesi 'geleneği' de sürmekteydi. Kurultay, ilk defa -ve birer kişiyle- katılan "Türk boylarının" takdimiyle şenlendirilmeye çalışıldı: Kaşgar Türkleri, Musevi Karay Türkleri, Amerika'daki Melucanlar ve "son zamanlarda yapılan DNA testlerinden Türk asıllı olduklarını öğrenen" Amerika yerlileri adına "kızılderili şefi" Keel (*Ku-*

rultay, 12.7.2000)! 7. Kurultay sonuç bildirgesinin vurgusu, hâlâ bir gelişme sağlanamayan ortak alfabe üzerineydi. Cumhurbaşkanı Demirel de açılışta "Türk dünyasının ata yurdunun Türkçe olduğunu" söyleyerek dil-merkezli bir PanTürkizm tasarımına göz kırpmıştı. İslâmcılığa konulan tepkinin de bir kalemi olarak Türk dünyasındaki cemaat okullarının İngilizce eğitim yapması eleştirildi; Bakan Abdülhalûk Çay "Türk dünyası Türkçe konuşmalı" tamiminde bulundu; Atatürk Dil Kurumu Başkanı Ahmet Bican Ercilasun "20-30 yıl içinde tek bir Türk yazı diline ulaşılması" hedefini koydu. "Türk yazı dili" hedefi, bu tarihlerde en gerçekçi panTürkist hedef olarak benimsenmiş ve her vesileyle vurgulanmaya başlamıştır.

Yine MHP'nin iktidar ortaklığı koşullarında 2000 Mart sonunda Samsun'da yapılan 8. Kurultayın, ülkücü basında bile çok fazla önemsendiği söylenemez. Bu girişime en fazla enerji ayıranlardan, Türkçü gazeteci-yazar Arslan Bulut'un "bir Türk Dünyası Anayasası taslağı hazırlanmasını" önererek (*Kurultay*, 27.3.2000) birleşme/bütünleşme çıtasını yükseltmesinin bu ortamda pratik ve duygusal bir karşılığı yoktu. Arslan Bulut başka olmak üzere, ülkücü-milliyetçi ve bilhassa Türkçü aydınların, her kurultaydan sonra, Türk dünyası içi münasebetlerde arzulanan gelişmenin hâlâ sağlanamadığından hayıflanmalarının da, bir kurultay ritüeli haline geldiğini belirtelim! Bu kurultayın "yeni kavuşulan Türk boyu" maskotu, "Tunus Türkleri" oldular. 8. Kurultayın esas meselesi ise, Kıbrıs oldu. KKTC'nin Türkî cumhuriyetlerce tanınması talebi, ilk kurultaydan itibaren Kıbrıslı ve Türkiyeli delegelerce ısrarla temenni ediliyor, ancak bu cumhuriyetler -Türkiye dışında uluslararası düzeyde tanınmayan- KKTC'nin resmî toplantılara gözlemci olarak katılmasını bile benimsemiyorlardı. 7. Kurultay'da KKTC Cumhurbaşkanı Denktaş'ın tanınma için "adeta feryat etmiş" (*Kurultay*, 12.7.1999), kapanış oturumunda Türk cumhuriyeti devlet başkanlarına sunulmak üzere bu yönde bir bildiri hazırlanmıştı. Tanınmayla ilgili yine hiçbir gelişme sağlanamaması 8. Kurultayda sitemlere sebep oldu. Dahası, sonuç bildirisinde KKTC'den "Kuzey Kıbrıs Türk top-

lumu" olarak bahseden bir metnin kaleme alınması sert münakaşalara yol açtı ve bu ifade güçlükle "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti" diye değiştirilebildi! KKTC meselesi, "Türk dünyasının tek yürek olması" hülyasının gerçek durumla hispetinde bir mihenk taşıdır.

Kıbrıs

Türkiye'nin kangrenleşmiş dış politika dertlerinden biri olan "Kıbrıs meselesinde" (Hasgüler 2000, Kızılyürek 2002), 1980'lerin sonlarından itibaren uluslararası çözüm çabaları çoğaldı; esasen ABD'nin inisiyatifi ve Birleşmiş Milletler aracılığıyla, KKTC'nin federatif ya da konfederatif bünyeye entegrasyonuna dönük telkinler ciddileşti. Hatta 1980'ler/90'lar dönümünde Türkiye kamuoyunda da KKTC'nin Türkiye'nin sırtında diplomatik ve ekonomik bir yük olduğuna dair yorumlar serdedilir oldu. Bu uluslararası girişimler ve kamuoyunda "Kıbrıs'tan kurtulma" ile ilgili bir fikir cimnastiğinin başlaması, milliyetçi cenahta elbette büyük tepkiyle karşılandı. Bu tepkiler, 1960'ların "Kıbrıs Türktür Türk kalacaktır" kampanyaları gibi ya da 1974 "Barış Harekâtı" atmosferi gibi popüler bir dalgayla birleşmediyse de üslûpça yeterince şeditti. Ülkücüler/MHP bu şedit söylemi beklenebileceği gibi en uç noktada paylaştılar. Milliyetçi-sol çizgisine ilâveten 1974 Harekâtı nedeniyle özel surette özdeşleşmesi nedeniyle KKTC'ye angaje olan DSP lideri Ecevit'in 1990'ların sonlarında dile getirdiği, "gerekirse Türkiye'nin Kıbrıs'la birleşeceği" (yani Kıbrıs'ı ilhak edeceği!) tehdidi; ülkücü cenahta, aslî ve nihaî hedefin nihayet dile getirilmesinden duyulan fırsatçı memnuniyetle desteklendi.

Kıbrıs meselesinde önemli bir husus, KKTC yöneticilerinin çok zaman ülkücülere 'hitap eden' bir retoriği benimsemeleridir. Denktaş'ın 1999'da TBMM'de yaptığı konuşmada kullandığı "Türk olmanın diyetini ödüyoruz" lâfı, kural olarak "Türklük"ten söz etmesi gibi... Bu retorik, Denktaş'ın ülkücü basına -cömertçe!- verdiği demeçlerde iyice belirginleşmektedir. Başbakan Derviş Eroğlu'dan da "Türk milliyetçiliğini Akdeniz'de ve

Kıbrıs'ta yaşatma sorumluluğunu almış olan bizler" gibi, Kıbrıs-Türk halkını değil de Kıbrıs-Türk halkı nezdinde 'âlemşümul' Türk milliyetçiliğini temsil etmeyi yükümlenen sözler işitilebilmiştir. Bu sözler, 2000 Mart'ında KKTC Ülkü Ocakları'nın düzenlediği Nevruz şöleninde edilmiştir - Denktaş ve Eroğlu'nun bu şölende hazır bulunması başlı başına anlamlıdır. Bu muhabbet, 1990'ların ortalarında ülkücü söylemde Denktaş'ın Türkeş ve Elçibey'le beraber "Türk dünyasının yaşayan üç büyük önderi" klasmanına girmesini sağlamıştır.

KKTC yönetimlerinin Enosisçiliğin (Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi idealinin) ayna-imgesi olan, Türkiye-merkezli Türk milliyetçiliğini benimsedikleri ve politikalarını bir azınlık toplumunun beka mücadelesi olarak anlamlandırageldikleri düşünüldüğünde, radikal bir milliyetçi söyleme meyletmeleri ve ülkücü söylemle yakınlaşmaları, doğal. İdeolojik yakınlığın ötesinde (Bora, 1995c), politik ve klientalist ilişkilerin de bu muhabbette payı bulunduğunu gözardı etmemek gerekiyor. Bu bağlamda iki etkenden söz edilebilir. 1) Denktaş'ın seçimleri kazanmasında, oy verme hakkına sahip Türkiye göçmenlerinin kilit rol oynaması ve bu topluluk üzerinde ülkücülerin belirli bir nüfus gücünün bulunması. 2) Kıbrıs'ta ülkücü örgütlenmesinin gündelik ve politik hayatı terörize edebilen bir fiziki güç oluşturması. Bu gücün, Kıbrıs-Türk toplumunun silâhlı mücadelesine önderlik eden ve bu arada Kıbrıs-Türk toplumu içinde de muhalifleri caydırma ve cezalandırma eylemleri yaptığı bilinen yeraltı örgütlenmesinin (TMT-Türk Millî Mukavemet Teşkilatı) kalıntıları/sürdürücüleri ile bağlantılı olduğuna dair işaretler de gözardı edilmemelidir.[13]

Kıbrıs'ta ülkücü örgütlenmesinin 1990'lı yıllardan itibaren geliştiği gözleniyor. Türkiye'den öğrenci celbetmeye dönük özel üniversiteler, ülkücülerin kentli gençliğe açılımı için fay-

13 TMT'nin kurucularından İsmail Tansu'nun *Aslında Hiç Kimse Uyumuyordu* adlı anı kitabı, Türkiye'de ordu ve devlet içindeki milliyetçi bir çekirdeğin, devletin resmî politikasının hilâfına emrivakiler yaratmayı da göze alarak, nasıl bu örgütü ve Kıbrıs meselesini bir irredantist huruç harekâtının öncü kolu olarak tasarladığının ve örgütlediğinin ikrarı niteliğindedir.

dalı bir deneme sahası teşkil ettiler. Kara para aklamaya hizmet eden kumarhane ve bankacılık sektörlerinin konuşlandığı Kıbrıs ayrıca -mafyayla da bağlantılı- ülkücü 'müteşebbisler' için verimli bir yuva oldu.

Ülkü Ocakları Genel Başkanlarından Azmi Karamahmutoğlu'nun, Türkeş'in ölümünden sonraki MHP kongresinde olay çıkardıktan sonra (bkz. 13. Bölüm) bir süre ortadan kaybolduğunda Kıbrıs'a çekilmesi, adanın bir sığınak-üs olarak kullanım biçimine dair bir örnektir. Kıbrıs'ta bir "KKTC Ülkü Ocakları" mevcut. 1974 öncesinde Millî Ülkü Derneği adı altında faaliyet gösteren "Ocaklar", 1974-80'de Türk Ocakları adını, 1986-1994'te Milliyetçi Düşünce Derneği adını aldı, 1994'te Ülkü Ocakları, 1997'de KKTC Ülkü Ocakları adını aldı ve beş şehirde şubesi bulunuyor. Ülkücü bir parti de var: Zorlu Töre gibi bir timsal-ad taşıyan genel başkanıyla Milliyetçi Adalet Partisi (MAP). Ehemmiyetli bir oy potansiyeli olmayan MAP, Denktaş'ı destekleyen seçim ittifaklarına destek veriyor ve Ülkü Ocakları vd. kuruluşlarla birlikte, geniş katılımlı olmayan, özellikle "yerli" halkın genellikle uzak durduğu protesto gösterileri düzenliyor. 1993'te KKTC ile "dünya Türklüğü"nün ilişkilerini geliştirmek üzere kurulan Türk-Bir (Türk Birliği Kültür Merkezi), diğer bir Türkçü ve ülkücü kuruluştur (Peler 1998). Bu örgütlerin öncü isimlerinden, her platformda "Kıbrıs Türkü" adına konuşan ve örneğin "lokal [Kıbrıslı - T.B./K.C.] milliyetçiliği" Rum uşaklığıyla suçlayarak PanTürk milliyetçiliğini savunan Erhan Arıklı'nın Kıbrıslı değil Karslı olması ve ancak 1986'dan beri adada yaşaması, "tipik" bir durumdur (Arıklı 1997). Kıbrıslı kimliğinin özerkliğini ve KıbrıslıTürk halkının özerk bir siyasal irade geliştirebilmesi gerektiğini savunan ("lokal milliyetçilik"yapan) eğilim, ülkücülerin -Denktaş ve Türkiye makamlarıyla birlikte- büyük tepkisini çekmektedir. Bu çizgideki yayın yapan *Avrupa* gazetesi sahibi Şener Levent'in, Türk Güvenlik Kuvvetleri Komutanlığının hedef göstermesiyle tutuklanması ve bu tutuklamanın "yerli" halktan yaygın tepkilerle karşılaşması üzerine KKTC Ülkü Ocakları'nın yayımladığı bildiri dikkate değerdir:

"Gerekirse bu Türk kalesini savunmak için tekrar kanımızı akıtacağımızdan şüphe olmasın. Türk dünyası için binlerce şehit veren Ülkü Ocakları'nın mensupları olarak diyoruz ki: Üç beş kendini bilmezin bizi bölmesine ve tekrar Kıbrıs Türklerini esaret altına sokmasına izin vermeyeceğiz" (*YeniBinyıl*, 28.7.2000). KKTC'deki ülkücülerin yükümlendiği misyonu, Türkiye -ve "Türklük"- adına Kıbrıslı Türk topluluğuna 'mukayyet olma' saikiyle açıklayabiliriz.

1990'larda ülkücüler KKTC'de tedhiş eylemlerine de giriştiler. 1996 Ağustosu'nda ölümle sonuçlanan olay, bu eylemlerin en vahimidir. Olay, Kıbrıslı Rum milliyetçilerinin KKTC'yi meşru saymadıklarını göstermek üzere motosikletle sınırı geçme eylemi düzenlemeleriyle başladı. KKTC makamlarının bu eyleme karşı resmî önlemlerinin dışında, Ülkü Ocakları, MAP ve Türk-Bir, bir karşı-provokasyon hazırlayarak sınırda "saldırganlara lâyık oldukları dersi vereceklerini" açıkladılar. Ülkü Ocakları Türkiye'den KKTC'ye bin ilâ 2.500 motosikletli ülkücü sevketti. (Bir anlatıma göre, Türkeş son anda bu sevkıyatın durdurulmasını istemiş ama eylem 'başlamış bulunmuştur'. Pekmezci ve Büyükyıldız 1999: 226.) 11 Ağustos'ta, ülkücü basının "Bozkurt ordusu Rum'un korkusu" manşetleriyle kutladığı çatışmalarda 1 kişi öldü, 30'a yakını yaralandı. Şunu da vurgulamak gerekir ki, ülkücülerin bu karşı-provokosyonu, KKTC ve tabii asıl Türkiye makamları gözyummasaydı, kuşkusuz gerçekleşemezdi. Bu olay, ülkücülerin resmî gayrınizamî harp operasyonlarında 'kol gücü' olarak kullanılmasının açık örneklerinden biridir. Kıbrıs'ta ülkücülerin, 1998 yazında Güzelyurt bölgesinde yapılan kahvehane baskını örneğindeki gibi, Kürt göçmenlere yönelik saldırılarından da söz edilmektedir.

Avrupa

Bir de "Avrupa Türklüğü" var! Avrupa'daki, özellikle Almanya'daki Türk göçmenler, 1960'ların sonlarından itibaren ülkücü hareketin özel ilgi gösterdiği bir nüfusu oluşturdu. (2000'lerin başında Almanya'da MHP çizgisindeki Almanya

Türk Federasyonu'nun yaklaşık 200 derneğe bağlı 12 bin üyesi ve yaklaşık 100 bin taraftarı vardı. BBP çizgisindeki Avrupa Türk-İslâm Birliği ile Avrupa Nizam-ı Alem Ocakları'nın ise 4 bine yakın üyesi... Bkz. Aslan ve Bozay, 2000.) Buradaki teşkilâtlanma, elbette kadro devşirmek yanında, öncelikle Türkiye'deki "harekete" malî destek sağlama amacına hizmet etti, hâlâ da ediyor. Bu teşkilât, 1970'lerin sonlarından itibaren, Türkiye'den militanların kaçırılıp kollanması ve "yeni bir hayata" başlatılması işinde de uzmanlaştı. Bunun yanında, Türkiye'deki siyasal kutuplaşmanın Avrupa'daki Türkiyeli göçmenlerin toplumsal hayatında da 'temsil edilmesi' sözkonusuydu; ülkücü örgütler, sol hareketlerle mücadelelerini buralarda da sürdürdüler. Ülkücü örgütlerin Avrupa'daki bu faaliyetinin, devletin 'yeraltı' güvenlik birimleriyle içiçe geçtiğine ilişkin birçok veri vardır (örn. bkz. yukarda, Enver Altaylı bahsi; ayrıca 1980'lerde ASALA'ya karşı suikastlar, bkz. 14. Bölüm, ayrıca bkz. Comité Stop de Grijze Wolven, 2000: 33-8). Sözgelimi Ermeni kırımı kınamaya dönük yasa tasarıları vs. "Türkiye aleyhtarı" gelişmeler karşısında tertiplenen resmî kampanyalarda bu kuruluşlar sabit 'sivil' partnerlerdir.

Türkiye devletinin, Avrupa'daki Türklerin millî kimliklerinin korunmasına dönük 'hassasiyeti' de, İslâmcı yapılar yanında ülkücü örgütlenmelerin yarı-resmî aracı kurum işlevi üstlenmesini beraberinde getiriyordu. Bu işlevi, 1990'lar ve sonrasında da sürdürdüler. Örneğin Almanya'da, modern popüler kültür ortamında sosyalleşen Türkçesi kıt üçüncü kuşak göçmen gençler arasında örgütlenmeye verdikleri ağırlık; devletin ve 'Almanya-Türkü' işadamı çevrelerinin oluşturduğu lobinin "Alman vatandaşı ol ama Türk kal" şiarıyla gayet uyumluydu (Aslan ve Bozay, 2000: 192, 210). 1990'larda, Avrupa'daki ülkücü örgütler, esas olarak Kürt topluluklarına karşı teyakkuz, seferberlik ve saldırı eylemlerine yöneldiler. Bu seferberliğe, Türkiye'dekinden daha açık bir Kürt düşmanlığı atmosferinin hâkim olduğunu söyleyebiliriz (bkz. 6. Bölüm).

10

Ülkücü Hareketin Yeni Taban Dinamiği ve "Pop-Ülkücülük"

Ülkücü hareketin 1990'lardaki kitleselleşmesi, büyük ölçekli politik gelişmelere bağlı olarak açıklanabiliyor. Fakat bu açıklama, bir yandan sosyolojik ve sosyal-psikolojik, diğer yandan öznel-iradî etkene ilişkin bir tahlille bütünlenmediğinde, indirgemeci ve 'naif' bir görünüm arzedecektir. (Bu iki veçheyi "örgüt sosyolojisi" başlığı altında bitiştirebiliriz.) Ülkücü kitle dinamiğinin sosyolojik ve sosyal-psikolojik saikleriyle ilgili olarak, bundan önceki bölümlerde bazı tespitlerde bulunduk. Keza öznel-iradî etkenden, yani ülkücü hareketin/MHP'nin sosyolojik 'hammadde'yi işlemeye dönük örgütsel performansından da bahsettik. Şimdi, bu konulara özel surette eğileceğiz.

"Yeni milliyetçilik" ve ülkücüler

1990'larda şehirli modernist eliti, tüketim/reklam mitolojisini ve medyayı saran bir "yeni-milliyetçilik" cereyanı, milliyetçi zihniyetin ve bu zihniyetin mütemâyiz bir örneği olarak ülkücü ideolojinin yaygınlaşmasına, popülerleşmesine katkıda bulunmakla kalmamış; ülkücü-milliyetçiliğin sosyal psikolojisini, 'sosyal davranışını' ve imgesel levazımatını önemli ölçüde etkilemiştir.

"Yeni-milliyetçilik", esasen, Türkiye'nin uygarlık ve insanlık değerlerini sindirmiş bir 'ileri ülke' olması emelini güden modernist (kimi görünümleriyle Batıcı) Kemalist milliyetçiliğin globalleşme çağındaki mutasyonudur.[1] Globalleşme, ona ilişkin hayırhâh ideolojinin vaadleri hilâfına, milliyetçiliklere yeni bir hayat sahası açtı. Bunda, öncelikle, globalleşme sürecinin iktisadî-toplumsal eşitsizlikleri derinleştiren etkisinin payı aranmalıdır. Globalleşme süreciyle artan ölçüde piyasa ilişkilerine tâbi hale gelen beşerî ilişkilerin bireyleri ve toplulukları ayrıştırması, atomize etmesi, bu öznelerin varoluş kaygılarını ve "öteki"lere karşı tetikliklerini, huzursuzluklarını beslemektedir (Beck 1999). Milliyetçilik için elverişli bir zemindir bu. Canlanmanın bir yüzü "eski" milliyetçiliklerin tepkisel olarak yeniden zuhuru ise, diğer yüzü de globalleşme ideolojisinin vaz'ettiği değerler temelinde bir yeni milliyetçiliğin serpilmesidir (Bora 1995a: 13-49). Globalleşmeci yeni-milliyetçilik, piyasa ekonomisine, demokrasiye, insan haklarına bağlılık şiarlarını kullanır, ancak bu şiarları milliyetçi bir söylemle eklemler. Bu şiarları -her durumda ulus-devletsel olması gerekmeksizin- ulusal çıkarın gereği olarak -sinizmden ve riyakârlıktan da hiç kaçınmadan- araçsallaştırması itibarıyla milliyetçidir. Ve ulusal kimliği, tarihsel-kültürel müktesebatı bakımından bu global değerlere özel bir yatkınlık taşıyor olmakla yüceltmesi itibarıyla milliyetçidir. Globalleşmenin hiyerarşik dünyasındaki konumunu güvence almaya kaygısı, milliyetçi zihniyet kalıbını yaygınlaştıran bu rekabetçi damarı güçlendirir ve belirli bir nüfus ve/veya coğrafya içinde (burada da ulus-devlet sınırlarına sadakat göstermeyen ya da onun altını oyan nüfus ve coğrafya kurguları mümkündür) refahı güvencelemeye dayalı dışlayıcı bir *refah şovenizmi* motifini besler. Nitekim globalleşmeci milliyetçilik bir üst-orta sınıf ideolojisi olarak gelişmiştir.

Türkiye'de de modernist milliyetçilik, bu globalleşmeci mil-

1 Burada Kemalizmin, Kemalist milliyetçiliğin belirli bir damarından söz ediyoruz. Kemalizmin -ya da Kemalizmle rabıtalı ideolojik eğilimlerin- globalleşmeye yaklaşımında farklı istikametler de bulunduğunun altını çizelim. Globalleşme süreciyle yüzleşme, Kemalizmi de mutasyonlara uğratan bir uğraktır.

liyetçilik sendromlarını '90'larda canlı bir şekilde sergilemiştir. Bu çığırda kendini gösteren yeni-milliyetçilik, özcesi, Cumhuriyetin "muasır medeniyet seviyesine ulaşma" düsturunun yerine geldiği, Türkiye'nin "ileri ülkeler" halkasına katıldığı, velhâsıl kâmilen *Batılı* bir ülke olduğu kanaatine dayanır. "Global değerlere" gösterilen uyum, bu merhaleye erişmenin sağlam kanıtı olarak sunulur. Batı'yla -her mânâda- kompleks ilişkiler açısından, "gibi olma" evresinin geçildiği, taklit etme güdüsünden kurtulunduğu, muzaffer bir coşkuyla ilan edilir. Bu zeminde, "millî mefâhir" [övünç] kaynakları ve kodları da değişecektir. Globalleşmeci milliyetçilik ideolojisinde de millîliği, evrenselliğe çıkan merdivende bir basamak olarak işlevselleştirmek hâlâ geçerlidir gerçi, fakat merdiveni artık bir yürüyen merdivene benzetebiliriz; basamakların anında yittiği, 'geçişerek' hemzemin hale geldiği bir millîlik-evrensellik merdiveni vardır. Bu zeminde, her milliyetçiliğin talip olduğu ve övündüğü özgünlük, otantiklik vasfı da muğlâklaşır, değişkenleşir. 'Otantik'/özgün; evrensel yaygınlığı olan, standart olan tarafından ikame ediliyordur bir bakıma - millî övüncün ölçüsü, müstesna olandan "standartta kaliteyi yakalama"ya kayar. Bu bakımdan, 1990'ların yeni-milliyetçiliğinin Türklüğü bir 'tam Batılılık' olarak kurgulaması, -birçok örnek trajikomik etki yaratsa da- gülünç bir taklitçilik diye geçiştirilemez; 'çağdaş' milliyetçiliğin eğilimiyle uyumludur. Örneğin bir "global dil" haline gelen İngilizce'yi İngiliz veya Amerikalı kadar iyi konuşabiliyor olmak, sahiden 'millî' bir kazanım olarak tasavvur edilebilir! Ne denli "ılımlı", "medenî" olursa olsun milliyetçiliğin doğasının icabı olan kıyaslanma talebi ve üstünlük iddiası da bu vasatta GSMH, refah düzeyi, askerî güç potansiyeli, spor yarışması sonuçları gibi 'nesnel', rakamsal verilere dayalı kıyaslamalarla tatmin edilir. Yarışmacı millî gurur, standartlara göre "en iyisi"nin, "en yükseği"nin becerilmesiyle kabarır.

Yeni-milliyetçiliğin belirtilen yönelimlerinin yaygınlaşmasında medyanın (elbette "büyük medya"yı kastediyoruz) kilit bir rol oynadığı açıktır. Üst-orta sınıf şehirli ve gençlik kültürünün asrî görünümlerini estetize eden, efsaneleştiren medya

(bu neşriyatın odağı başlangıçta -başta *Aktüel*- haftalık dergiler, 1990'ların ortalarından itibaren televizyonlardır), "Türkiye"nin ve yeni/genç Türklerin dinamizmine, yaratıcılığına, yaşamdan zevk alma potansiyeline düzdüğü övgüyle, modernist bir millî mefâhire kaynaklık etti. Sınıfsal bir "zevki" ve özbilinci, o 'mertebede' olmayanları zımnen dışlayan bir ulusal kimlik tasviri içinde baskınlaştıran bu mefâhir, '90'ların sonuna doğru eleştirel bir bakışla "Beyaz Türk milliyetçiliği" olarak adlandırılmıştır (Yumul 2000).

Medyanın gene performansı içinde, *Hürriyet* gazetesinin Genel Yayın Yönetmeni Ertuğrul Özkök, bu yeni-milliyetçiliği dillendirmesiyle öne çıkar. Özkök'ün 21 Aralık 1992'de yayımlanan "Yeni Milliyetçilik" başlıklı yazısı, bu milliyetçilik çizgisinin 'manifestosu' gibidir. O nedenle, Özkök'ün İstanbul'daki bir bar/kulüpten yola çıkarak yazdığı bu yazıdan çok uzun bir alıntı yapmak yerinde olacak: "Üçü de genç. Üçü de Batılı. Üçünün kıyafeti de rahat ve bir Amerikalı gencin giydiği türden. Üçünün saç traşı da modern. Birinin ensesinden kat kat yükselen kup, yeni evrensel genç tipinin portresini ortaya çıkarıyor. Öteki ikisinin alabros saç kesimi ise, Amerikalı askerin Vietnam'da başlatıp, Körfez Savaşı'nda dünya vatandaşı haline getirdiği yeni bir insan tipinin prototipini çıkarıyor. Kısaca üçü de evrensel. Üçü de evrensel ama, üçü de, sandığımızdan çok, ama çok daha fazla 'millî'. Girişteki yüksek direkte dalgalanan Türk bayrağı, içerdeki Atatürk fotoğrafı ve Türkiye'nin en hayatî sorunlarına bakışları, ortaya yeni bir 'millî insan' tipi çıkarıyor. Türkiye, çoğu kimsenin henüz keşfedemediği ve asla da keşfedemeyeceği yeni bir insan yaratıyor. Bu yeni insan, yaşama tarzı, değerleri, kılık kıyafeti, kültürel tüketimi ile tam anlamıyla Batılı. Hatta 1960'ların ve '70'lerin popülist zihniyet iklimlerinde kalmış, ilericiliği duvara el örmesi köylü çorabı, eldiven ve cırtlak renklere boyanmış kilim asmaktan ibaret sanan bir kafanın ilk bakışta 'yozlaşmışlar' sınıfına sokarak kategorize edeceği cinsten bir insan. Oysa bu insanlar, bırakın yozlaşmayı, tam aksine, 1970'lerin ilkel halkçılığı içinde kaybolup gitmiş insanlardan çok daha fazla bu ül-

keye bağlılar. Ama onların çok önemli bir farkları var. Onlar komplekssiz. Onlar Türk olmak için ille de bıyık bırakmak, ille de gri ve kahverengi elbiseler giymek gerektiğine inanmıyorlar. Onlar Amerikalılar gibi giyiniyorlar, onların müziğini dinliyorlar ama Harun Kolçak'ı da seviyorlar. Fatih Erkoç'a da bayılıyorlar. Hatta Akrep Nalan'ın detone şarkısında bile müthiş bir Türk keyfini yakalıyorlar. Çünkü onlar komplekssiz. Güzel olan her şeyi takdir ediyorlar. Kendi kendilerini kanıtlamak için ne millî ne de gayrımillî ideolojilere ihtiyaç duyuyorlar. Kendilerini düşünüyorlar. İyi para kazanmak, iyi yaşamak istiyorlar. Bundan da hiç utanmıyorlar. 'Amacım vatana, millete hayırlı bir insan olmak' türünden cümleleri ağızlarına almıyorlar. Ama bu vatanı, 1960'larda bu sloganlarla büyüyenlerden çok daha fazla seviyorlar. 'Ben yanmasam, sen yanmasan nasıl çıkar karanlıklar aydınlığa' türünden fedakârlık duygusunu tanımıyorlar. Hiç yanmadan, acı çekmeden mutluluğu yakalamaya inanıyorlar. Çünkü bu ülkeye, bu ülkenin geleceğine inanıyorlar. Onun için blucin giyiyorlar, Amerikan müziği dinliyorlar, saçlarını GI'lar gibi kestiriyorlar, başlarına beyzbol şapkaları takıyorlar. Ama en 'in' barlarının kapılarına gururla Türk bayrağı dikiyorlar, bina içlerine, ultra modern 'interiors'larına Atatürk resimleri asıyorlar, Harun Kolçak'la, Sertap'la, Sezen Aksu ile aynı keyifle dans ediyorlar. Çünkü bu kuşak, Türklük tarihinde ilk defa komplekssiz bir 'millîlik' duygusunu keşfediyor. Onlar Türkiye'yi 'dünya devleti' haline getiren bir kuşağın temsilcileri olarak tescil olmaya hazırlanıyorlar.(...) Türkiye'nin geleceği metropollerde yükseliyor. Siyasî partilerimiz henüz bu yeni millî duyguları, milliyetçiliğin bu yeni tarifini keşfedemediği için yaya kalıyorlar.(...) Türk bayrağı, Harun Kolçak, dans eden Atatürk, blucin ve uçak... Yeni milliyetçiliğin geniş coğrafyasında bunların hepsine yer var." Ertuğrul Özkök, yeni Türk nesillerinin fiziksel olarak da "yeni bir 'millî insan' tipi" çizmesinden ötürü sevinçlidir: "İncecik yüzü, yeni Türk gencinin değişen, çağdaşlaşan portresini beyin duvarlarınıza çakıyor. 'Türk nesli güzelleşiyor' diye düşünüyorsunuz. (...) Genç kızların her yıl biraz daha güzelleşti-

ğini, modanın ve beslenmenin onları her yıl biraz daha çekici hale getirdiğini fark ediyorsunuz" (*Hürriyet*, 4 Kasım 1992). Bıyıksız, ince yüzlü "yeni Türk genci portresi"yle çizilen, 'esas itibarıyla', Batı Avrupalı tipidir. Kültürel uyarlanmadan öte bir 'ırk ıslâhı' arzusunu sezdiren bu tasvirler, yukarıda "İngiliz'den iyi İngilizce konuşma"nın bir 'millî haslet' addedilebileceğine dair tartıştıklarımızın çok daha bereketli bir örneği olsa gerek... Özkök'ün söyleminin önemi, narsisist-hedonist davranışı meşrulaştırır, 'doğallaştırırken', bunu yine bir 'doğallık' olarak milliyetçikle meczetmesidir. Burada bireycilikle, narsistik ve hedonist bir hayat tarzıyla çelişmeyen 'rahat' bir milliyetçilik 'imkânı' vardır. (Bu meşrepte başka yazıları için bkz. Özkök 1997.) Şunu da gözden kaçırmamalı ki Özkök, millî sadakati ve adlı adınca milliyetçiliği zımnen *zorunlu* sayarak konuşur. Tasvir ettiği "güzellikleri" milliyetçiliğe karşı özürcü bir edâyla savunuyor değildir, onları hususen *milliyetçilik adına* anlamlandırmakta, sahiplenmektedir.

Ertuğrul Özkök'ün yazılarında 'manifest' hale gelen yeni-milliyetçilik anlayışı, ideolojik düzlemde ülkücüler tarafından şüpheyle karşılandı. Örneğin Özkök'ün "Yeni Milliyetçilik" yazısı üstüne *Ortadoğu*'da yayımlanan bir okuyucu mektubunda şöyle deniyordu: "Sayın Özkök siz hangi milliyetçilikten söz ediyorsunuz? Amerikan milliyetçiliğinden mi, yoksa Türk milliyetçiliğinden mi? (...) Milliyetçilik sadece kapıya Türk bayrağı çekip, içeride Amerikan kültürü sergilemek değildir.(...) Türk gençliği milliyetçiliğin ne olduğunu çok iyi biliyor. Bahsettiğiniz gençliğe de acıyor ve onların da birer 'Türk' gibi düşünebilmeleri için mücadele veriyor" (8.2.1993). "Yeni, liberal milliyetçilik kavramı" adı altında "evrensel değerlerle güya millî olan, iyi para kazanmak, iyi yaşamak isteyen ve tam anlamıyla Batılı bir kuşağın temsilcisi olan yeni bir insan tipi" yaratılmak istendiğinden yakınılıyordu (Ayhan Tanrıkulu, *Sosyo-Politik Yaklaşım*, Nisan/Mayıs 1993, s. 21-24). Ancak ülkücü ideologların bu huzursuzluğuna rağmen, özellikle MHP üst yönetiminde, yeni-milliyetçilik olarak adlandırılan cereyandan memnuniyetle yararlanmaya açık bir tutum da mev-

cuttu. Gençlik tabanının gerek 'kalitesiyle' gerek imajıyla ilgili pragmatist mülahazalarla, bu yönelimi bilhassa olumlu bulanlar da vardı. Şunu da eklemek gerekir ki, başta Türkeş'in temsil ettiği kalkınmacı/gelişmeci modernist bakış, "manevî kültür"le ilgili bilinen seçmeci kayıtlar bakî kalmak üzere, globalleşme sürecine tutunmayı bir millî hedef olarak gözetiyor, yeni-milliyetçilik sendromlarını da bu sürecin bir rüknü olarak algılıyordu. Belki daha önemlisi, MHP'nin/ülkücülerin ideolojik değerlendirmelerinden ve örgütlenme politikalarından bağımsız olarak, yeni-milliyetçi motiflerin kültürel ve sosyal-psikolojik çekim alanı içinde bulunan kitleler, takındıkları kimlik(ler)le MHP'yi bağdaştırılabilir görerek, 'kendi kendilerine' de MHP'ye meyledeceklerdi.

"Pop ülkücülük"

1990'lı yıllarda ülkücü hareketin kavuştuğu yeni kitle potansiyeli içinde azımsanmayacak bir kesitin, ülkücülükle/MHP'yle ideolojik ve örgütsel açıdan görece gevşek bir ilişki geliştirdiğini gözledik. Ideolojik-doktriner 'eğitime' girmeyen, Ocaklara düzenli 'devam etmeyen', hatta bazen ülkücü gruplarla/reislerle/abilerle yakınca bir teması da olmayan ama ülkücü/MHP simgelerini kullanarak, bozkurt işareti yaparak ülkücü kimliğini 'takınan' geniş bir genç sempatizan kitlesi oluştu. Ülkücü hareket 1970'lerde de kontrol edemediği bir büyüme yaşamış ve bu süreçte birçok "bilinçsiz" sempatizan celbetmişti. Ancak '70'lerin iç savaş benzeri ortamında bu sempatizanların da asgarî ideolojik koşullanmaları vardı ve pek çoğu fedaî/kavgacı olarak istihdam edilerek kadrolaşıyordu.[2] 1980'li yıllarda bu

2 Bir savunma ve saldırı harekâtının içine çekilen Ülkü Ocakları, gittikçe *nitelik* zaafına sürükleniyordu. Olaylar kızışmaya başlayınca, Ülkü Ocakları'nın bünyesine çok sayıda insan toplanmıştı. Fakat kendini kavganın içinde bulan Ocak, bu insanların eğitimi için hiçbir şey yapamaz duruma gelmişti. (...) Bir hengâme ve kaos şeklinde süren sosyal şiddetin nitelik kulelerini yıktığını bilmeden ve halimizi idrak edemeden, o şiddetin seyircisi, hatta ortağı olmuştuk. (...) Okumayan, araştırmayan, sorgulamayan ve daha da mühimi düşünmeyen bir nesil meydana gelmişti" (Kırcı 1998: 93).

sürecin özeleştirisi yapılmış, tabanın ideolojik ve kültürel eğitimine daha çok önem verme gayretine girilmişti. Başlı başına "provokasyonlardan korunma" kaygısı, insan malzemesini daha iyi "işleme" gereği için güçlü bir gerekçe sayılıyordu. Hamâsetten -görece- arınmış, reaksiyoner karakteri geriletilmiş, bilgili, ilkeli ve 'reşit' "dava adamları" yetiştirme hedefi, hareketin toparlanma merhalesinde bulunması gerçeğiyle de uyumluydu. 1990'lardaki yoğun sempatizan akını, "tabanı eğitme" iradesini ister istemez gevşetti. Bu yeni kitle hasadı, çok daha 'esnek' bir yapı içinde massoldu. Gelenlerin kalabalıklığı yanında, dönemin sempatizanlık koşullarının fedakârlığı ve riskli bir bağlanmayı hiç de gerektirmiyor oluşu, bu gevşeklikte önemli bir etkendi. Politik hasım tehdidi olmaksızın, genellikle resmî destek veya gözyummadan da yararlanan ülkücü kitle gösterilerinde yer almak, gecelerde/eğlencelerde, maçlarda vb. ülkücü tezahüratta bulunmak, risk taşımadığı gibi 'tam-zamanlı' da olmayan, hobi-vârî bir etkinlik olabiliyordu. Bu risksiz, görece gevşek dokulu sempatizanlık ilişkisini "pop ülkücülük" diye tanımlayabiliriz. Bu deyim, değineceğimiz gibi, bizzat ülkücü hareket içinde de eleştirel bir anlamda kullanılmıştır. İşte, pop-ülkücülüğün toplumsal ard zeminini, yukarda ele aldığımız yeni-milliyetçilik cereyanı teşkil etmiştir.

Ülkücü hareketin/MHP'nin, '90'ların "milliyetçi dalga"sından istifadeyle yaygınlaşmaya, popülerleşmeye dönük bir iştahla 'esnekleşme' gayreti içinde olması da, sempatizan 'formasyonunun' gevşemesine katkıda bulundu. Bir başka deyişle, pop-ülkücülük, yeni-milliyetçilik cereyanının ülkücü harekete nüfuz etmesinin kendiliğinden bir sonucu olmak yanında; ülkücü hareket/MHP yönetiminin popülerleşme ve pop kültür etmenlerine açılma arzusunun ürünüydü. Ülkücü örgütlenme, lider-teşkilât-doktrin üçlemesine iman, temel 'totem' ve ritüellere bağlılık istemekle yetindi, 'başıbozuk' unsurları kabulde fazla titizlenmedi. Bu durum, ideolojik tercihlerden ya da milliyetçi bir motivasyondan öte maceralı/heyecanlı bir ortam -belki kavga-, arkadaş/grup dayanışması, 'çete ruhu' içinde kendini iyi hisseden gençler nezdinde ülkücü hareketi -yeni-

den- cazip kıldı. 'Lümpen' gençlik şebekeleri için, doğrudan doğruya teşkilatlanmasalar bile ülkücü abilerin muhitine takılmak, hem revaçta oluşundan, fiyakasından hem de vaadettiği himaye imkânlarından ötürü avantajlı hale geldi.

Lümpen alt-kültürün olabildiğince 'yalın' haliyle ülkücüleşmesinin en belirgin örnekleri, büyükşehir varoşlarının yanında özellikle sahil sayfiyelerinde görülebilmiştir. Ege ve Akdeniz'in yüksek refah düzeyli "turistik belde"lerinde, turizmin "zenginlik" ve "serbestiyet" vaadiyle 'destabilize' ettiği bir yaşam dünyasında turist-yabancılarla ("yerli turist"ler dahil) yadırgama-imrenme, uzak durma/uzak tutma-faydalanma vb. kompleks ilişkiler içinde asabi ve agresif bir ergenlik psikolojisi yansıtan gençlik grupları (tabii erkekler) örneğinde, ülkücülük lümpenliğin bir türevi gibi hayatiyet bulur. Bu şımarık-lümpen muhitin öz-imgesini, 1990'ların ortasında Kuşadası'nda "ülkücü takılan" bir delikanlının *Leman*'da aktarılan 'palavrası' özetliyor: "Kadınlara derslerini veriyoruz. Geçen gün biriyle sevişiyoruz. Pat diye ezan okundu. Ben de hemen durup toparlandım. Kadın ezana küfretti. Kendimi kaybettim kadını güzelce patakladım."

Ülkücü hareketin '90'lardaki sempatizan celbi, olağan olarak, kenar mahallelerin alt sınıf gençliğini temel aldı. Yine olağan ve geleneksel olarak, sözkonusu gençlik kesimlerinin reaksiyoner saiklerine hitap etti. '90'ların Türkiye'sinde, sergilediği tüketim ve "iyi yaşam" imkânlarının cezbe gücü büyüyen modern şehir hayatında, buna koşut büyüyen sosyal-sınıfsal yarılma (Işık ve Pınarcıoğlu 2001), yaygın ve derin tatminsizlik, acz, öfke duygularını doğurmaktaydı. Tüketim kültürünün 'asgari geçim' önceliklerini zihinlerde ikincilleştirebildiği bir zihin dünyasında maişet mücadelesinin, medyanın genişleyen 'kaplama alanının', hızla değişen ve karmaşıklaşan toplumsal ilişkilerin hızı ve sarhoşluğu içinde bulanık, amorf duygulardır bunlar. Nesnel durumlara ilişkin mesafeli bir duruşla aklileştirilmeleri, kendine/duruma dönük bir bakışla işlenmeleri müşküldür. Eylemci, öfkeli/hınçlı ve en önemlisi güç talep eden, güç vaadeden ülkücü söylemin, bu şekilde

"kör" bir tatminsizlik, acz ve öfke hissiyatına hitap etmesi anlaşılırdır. Keza birincil tutunum/aidiyet bağlarının güvenilirliğini yitirdiği, 'yapma/yapabilme'ye ilişkin bir güvenin zayıfladığı vasatta, 'olma'yla ilgili bir iddianın, yani zaten sahip olunduğuna ve ona sahip olmakla ayrıcalık kazanıldığına güvenilen *kimlik* iddiasının önem kazanması da anlaşılırdır (Cangızbay 2000: 25, 78, 99-100) ve ülkücü söylemin mümeyyiz vasfı, deyim yerindeyse *saltık* kimlik iddiası olması, Türk-olmayı bir ontolojik değer olarak dolaysızca ideolojileştirmesidir (Öğün 1992: 19).

"Aşağıdakilerin" acz ve öfke hissiyatını, bir yandan demonik (şeytanî, tekinsiz) bir düşman imgesine karşı kışkırtma, diğer yandan içinde bulunulan mağduriyet/mahrumiyet veya kapsayıcı bir terim olarak mâduniyet halini[3] ahlâken yüceltme, güzelleme yoluyla okşamak, faşist motivasyonun karakteristik bir etmenidir. Bu motivasyonda aşağıda/mağdur/mazlum olanın "kurtuluşuna" ilişkin vaadler soyut ve hamasîdir; aslolan, hıncın, öfkenin özcü/kimlikçi bir dışavurumunun teşvikidir ve mâduniyetin, "garibanlığın" bizatihî bir değer, bir saflık olarak estetize edilmesi, bir narsistik şişinme kaynağı olarak kullanılmasıdır. Eziklik söylemleri, mâdun öznenin kendini tamamen inisiyatifsiz ve *sorumsuz* bir yere koymasına ("hiçe saymasına"), dolayısıyla kusursuz saymasına zemin oluşturur; böylesine *öznesiz ve nesnesiz*, 'mutlak' ve 'içeriksiz' bir mahrumiyet duygusunun intikamcı bir tazmine, iktidar fetişizmine yöneltmesi kolaydır.[4] Arabesk-fantezi müzik dilinin horlanan,

3 *Mâduniyet*, altta, aşağıda, tâbi durumda olma halini, dışlanan 'öteki'nin durumunu ifade eder. Sosyal teoride son yirmi yılda, toplumsal süreçleri mâdunların bu süreçleri deneyimleme biçimleri açısından irdeleyen *Subaltern Studies* (Mâduniyet Araştırmaları) 'ekolü' oluşmuştur. Bu araştırmalarda, mâdunların pratikleri, pasif etkilenme veya direniş/mücadele deneyimlerine indirgenmez; egemen zihniyeti içselleştiren/uyarlayan veya onu 'kandıran'/oyalayan 'ara-yollara' bakılır.

4 Fethi Açıkel (1996) bu konudaki mükemmel analizinde, Türkiye'deki milliyetçi-muhafazakâr söylemin, olağanüstü hızlı toplumsal dönüşümün yol açtığı eşitsiz gelişmenin ve 'kayıpların' ortaya çıkardığı nevrotik potansiyele nasıl hitap ettiğini inceliyor. Kendini yaralayarak, kendine telkinde bulunarak yoksunluğuyla başeden protestan-püriten çilecilikten farklı olarak; ezik/mazlum çileciliğinin, tamamlanmamış özneliğiyle, kendini edilginliğe bağladığını gösteriyor.

haksızlığa uğratılan erkeğin yoksul-ve-mağlûp-ama-onurlu-ve-ayakta ya da ona hor bakan dünyayı yakmaya hazır halini kahramanlaştıran lehçeleri, bu motivasyona yatkındır; nitekim ülkücü söylemin pop-kültüre açılımı çerçevesinde ona belirli bir popülerleşme imkânı sağlamışlardır. Keza basit halk çocuklarıyla aynı (millî) değerleri paylaşan ve onları kollayan ama -epey büyük!- para ve bilek&silah gücüne sahip kahraman portreleri çizen -ilerki bölümlerde ayrıca değineceğimiz- "ülkücü mafya" dünyasının imgeleri ya da (senaryosunu Ömer Lütfi Mete'nin[5] yazdığı) popüler TV dizisi "Deliyürek"in[6] -2003'te ise yine aynı ekibin ürettiği "Kurtlar Vadisi"nin- sunduğu imgeler, "aşağıdakilerin" aşağıda kalmaya devam ederek hatta bundan bir gurur duyarak yüreklerini soğutmalarını sağlayan bir güce hayranlık, güce tapma motivasyonuyla, benzer işlev görür.

Ülkücü hareketin, 1970'lerin politik kutuplaşma ortamında, hitap ettiği kitlelerin hıncını/öfkesini bir "Allahsız komünist" hedefine kilitleyerek ve bu motivasyonu görece tutarlı ideolojik terimlerle sağlayarak tasvir ettiğimiz sosyal-psikolojik dinamiği işletmişti. 1990'ların dünyasında, gündelik hayat ideolojisinin bu sosyal-psikolojik dinamiğin ülkücü harekete kendiliğinden yönelimini sağladığını, bu yönelimde Kürt me-

---

5 Ömer Lütfi Mete, Yeniden Millî Mücadele ekolünden gelmektedir. Ülkücülerin 12 Eylül'de maruz kaldığı zulmü konu alan *Çığlığın Ardı Çığlık* romanı (1990), ona ülkücü camiada bir ün ve itibar sağlamıştır. 1990'lardan itibaren aralıklarla ülkücü yayın organlarında yazmış, aşağıda da değineceğimiz gibi, ülkücüleri 'kültürlendirmeye' dönük 'pedagojik' bir role talip olmuştur.

6 2000/2001'in en büyük ilgi gören TV dizilerinden olan *Deliyürek*'in idol-kahramanı "Miroğlu", komando olarak savaşmıştır, şimdi de "hakkaniyet" uğruna "kötülere" karşı mücadele etmektedir. Vatan için ve "doğruluk" için hayatını riske atan kahramanların kadrinin bilinmemesi, bu gerçeklerden habersiz yaşayan şehirli züppelerin duyarsızlığı, bir *leitmotiv* gibi, dizinin arka planında asılıdır. Öte yandan, bütün bunlara meydan okuyan haklı-ve-yalın *gücü* temsil eden Miroğlu, "sıradan" ve dindar-geleneksel insanlarla içli dışlı olabildiği gibi, nezih muhitlerin konforundan faydalanmaktan da geri kalmıyordur. Miroğlu, ülkücülükle özdeşleşmez, ama ülkücülüğü çağrıştıran simgeler ve davranış kodlarıyla varolur.

Ahmet Bican Ercilasun'un, Türk milliyetçiliğinin kültür ve sanat alanındaki durumunun "vahimliğinden" yakındığı bir makalesinde (Ercilasun, 2003), "bizi teselli eden tek istisna" olarak Deliyürek'i anması da dikkate değerdir!

selesi gibi ajite edici politik göndermelerin bile ikincilleştiğini/vesileleştiğini söyleyebiliriz. Ülkücü hareket, bu dinamik açısından, politik-ideolojik iddialarından öte, *üslûbuyla* ve *ritüel performansıyla* bir çekim merkezi olmuştur.

Ülkücüleşmenin burada tanımlanan sosyal-psikolojik dinamiğinin kuşkusuz salt varoşlar ve alt sınıflarla sınırlı olmadığını, ancak bu dinamiğin yaygın ve tipik işleyişini o koşullarda bulduğunu eklemeliyiz.

Dikkate değer bir eğilim ise, ülkücü hareketin 'kibar muhitlerde', iyi eğitim verilen ortaokul ve liselerde, kısacası şehirli üst-orta sınıf gençlikte küçümsenmeyecek bir taban bulmasıdır. Bu kanal ilkin, ülkücü hareketin örgütsel bünyesinde 1980'den sonra geliştiğini ancak kazanılan kitleselleşme ivmesiyle beraber boğulmaya başladığını söylediğimiz, vasıflı, 'akıllı', inisiyatifli kadro yetiştirme politikası çerçevesinde açılmıştı. Kitleselleşme dalgası içinde, ülkücü hareketin popüler cazibesi, bu kanalı genişletti. Ülkücü hareketin sempatizan çemberi içinde, kimisi rock, Heavy Metal, rap müzik dinleyen, diskoya giden, 'temiz yüzlü' gençler de yeralmaya başladı. Yabancı dille eğitim yapılan ve öğrenci tabanının geleneksel olarak sol ya da "anti-faşist" eğilimli olduğu köklü ve "seçkin" liselerde ülkücü gruplar oluştu. İstanbul'da Kadıköy tarafının 'piyasa yapma' güzergâhı olan Bağdat Caddesi'nde turlayarak "caddeyi ve cadde gençliğini koruyan", "dejenere" hareketlere müdahale eden 'iyi aile' çocuklarının da yeraldığı ülkücü gençlik çeteleri peydah oldu. Ankara'da özel Bilkent Üniversitesi'nin 'lüks yaşayan' paralı öğrencileri, bu üniversitedeki ülkücü örgütlenmenin temelini oluşturdular. Ülkücü hareketin kentli üst-orta sınıf gençlik tabanına mahreç bulabilmesi, ülkücü simgelerin, sloganların yayılmasının, daha geniş ölçekte ve yeni mecralarda dolaşıma girmesinin önemli bir göstergesiydi. Öte yandan ülkücü hareketin üst-orta sınıf şehirli gençlik tabanına nüfuzu, faşist söylemin ve sosyal-psikolojik motivasyonun farklı bir sınıfsal dinamiğinin harekete geçtiğini gösterir. Üst-sınıflara özgü faşizan söylem, 'savaşçı' derecede rekabetçi, verimlilik rasyonalitesini mutlaklaştıran, başarıya/kazanmaya bağlı ola-

rak dışlayıcı ve seçkinci fanatizmiyle, "kimseye hesap vermez" mütehakkim edâsıyla, neoliberal ideolojiyi uçlaştırır (bu tavrın Güneş Taner örneğinde öfkeli bir tasviri: Kıvanç 1999: 356-8). "Beyaz Türk" milliyetçiliğinde tezahür eden milliyetçi/ırkçı böbürlenme ve dışlayıcılık, bu neoliberal zihniyetle mükemmel uyum sağlar. Malî sermayenin spekülasyoncu atmosferinin belirlediği geç-kapitalizmin kıyıcı rekabet ortamından nemâlanan "yeni profesyoneller" (Kozanoğlu, H. 1993), bu faşizan neoliberal ideolojiye kapılmaya açık bir sınıfsal profil oluştururlar. Yeni profesyonel zümrede ve bu zümreyi yetiştiren "iyi okullarda" bir ülkücü potansiyelin meydana gelmesinin temeli budur. Bu yeni potansiyel, üst-orta sınıf kültürünün Can Kozanoğlu tarafından (2001: 165-171) "bir tür neo-faşizan karizma" kavramlaştırmasıyla tasvir edilen şehirli-seçkinciliğini, sarkastizmini, 'şımarıklığını' da ülkücü harekete taşımıştır. Ülkücü hareketin zıt sınıfsal dinamikleri arasındaki çelişki de hareket içinde kendisini politik düzlemde değil, daha çok bu kültürel düzlemde duyurmuştur.

Ülkücü harekete yeni bir potansiyel sağlayan gerek alt-sınıf gerek üst-sınıf "kitle ruhu" oluşumları, komplocu/manipülasyoncu açıklama kalıplarıyla ele alınmamalıdır. Bu dinamiğin tasvirini yaparken, ülkücü hareketin politik-ideolojik yönelimleriyle ve daha çok da *ortamıyla*, *imgesiyle* titreşime girmeye uygun bir sosyal-psikolojik vakıadan bahsediyoruz; bu titreşim, ülkücü hareketin iradî müdahalesiyle açıklanamaz ve organik bir ilişki olarak tasarlanamaz. Aradaki ilişkinin muğlâk, kaygan bir yanı vardır: Ülkücü hareket bu sosyal-psikolojik potansiyelden nemâlanabilir ama onu büsbütün güdüp yönetemez. Bu durum, pop-ülkücülüğün bir başka yanıyla ilintilidir: Bizzat ülkücülüğün bir pop-kültür etmeni olması! Ülkücü simge repertuarı, popülerleşmesine koşut olarak pop bir armaya dönüştü, angaje ve 'bilinçli' bir politik mensubiyetten bağımsız da taşınır oldu. Yumruk yapılan elin işaret ve küçük parmaklarını kaldırıp, diğer parmakları önde bitiştirip kurt silueti oluşturularak verilen bozkurt selâmı, üç hilâl, uluyan bozkurt gibi 'adresi belli' figürler bile, 'genel' amblemlere dö-

nüşme yolunda mesafe aldılar. Bilhassa İstanbul'da seyyar tezgâhlarında ülkücü simgeleri (bozkurtlu, Türkeşli, üç hilâlli flamalar, bileklikler, alınlıklar, anahtarlıklar, rozetler, kolyeler, yüzükler ya da "En üstün ırk Türk ırkı / Çin sarayını bastı kırkı" yazılı rozet gibi daha uç örnekler!) *kitsch* eşantiyon repertuarında geniş bir yer tuttu. Elbette ülkücülerin tekelinde olmayan ama 'temellük etmeye' en fazla onların gayret gösterdiği ay yıldızın, rock konserlerinden maçlara, "Türk popu"nun yıldızlarından gazete promosyonlarına uzanan geniş yayılımını da birlikte düşünebiliriz. Ülkücü ve milliyetçi simgeselliğin, "Wisconsin University", "Reebok" gibi marka-simgelerle eşdeğer haline gelip anonimleşerek tüketilmesinin yolu açıldı. Bu süreç, ülkücü hareketin toplumda popüler ideolojik-kültürel hegemonya kurmasına yarayacağı gibi; ülkücülerin politik söyleminin/simgeselliğinin 'sulanmasına' ve eklemsizleşmesine de yol verebilecek, iki-yanlı bir süreçtir.

Fakat bu iki-yanlı sürecin, pop-kültürün 'kaygan' zeminin ilk eldeki yarattığı etkinin, ülkücülere/MHP'ye müthiş bir meşrulaşma imkânı sağlamak olduğunu vurgulamak gerekir. Ülkücü simgelerin pop-kültüre nüfuz etmesinin yanısıra MHP imgesinin yerleşik pop-kültür unsurlarıyla ülfetinin de buna katkısı oldu (ki bu MHP yönetiminin teşvik ettiği bir beraberlikti). En basitinden, MHP gecelerinde sadece Mustafa Yıldızdoğan, Bora Gencer, Necla Akben gibi "sempatizan" (hatta "kadro") şarkıcı-türkücülerin değil -sık sık- Muazzez Ersoy, hatta ara sıra Muazzez Abacı gibi starların "çıkması", küçümsenmeyecek bir reklamdı. Bu sanatçıları çoğunlukla "ülkücü baba" Nihat Akgün 'organize ediyordu'. MHP yönetimi, "illegal/yeraltı" davranış alışkanlıklarını terk edip "açılıp saçılmayı", her yerde görünmeyi telkin ederek bu popülerleşme, meşrulaşma fırsatını olabildiğince tüketmeye çalıştı. MHP İstanbul İl Başkanı Orhan Çetinkol 1995 Ağustos'unda "Bozkurt işaretini çekinmeden her yerde yapmalıyız" talimatını verdi. 1994 Ağustos'unda İzmir'de Zafer Bayramı törenlerinde lâcivert etek, beyaz bluz, kırmızı fularlı ve üç hilâlli kep takmış bir grup MHP'li kadının resmî askerî kortejin arkasından yürümesi

("yetkililer" haberleri olmadığını söylemişlerdi), MHP'nin kendini resmî ve kamusal ortamlarda ne kadar "rahat hissettiğinin" bir başka göstergesiydi. Neticede, pop-ülkücülük, MHP'nin özellikle genç kuşaklar nezdinde "radikal, aşırı" bir parti görünümünü üzerinden silkelemesine, normalleşmesine yaradı.

"Ya sev ya terk et"

MHP'nin/ülkücü hareketin herhalde tarihi boyunca ürettiği en etkili ve başarılı "pop" slogan olan "ya sev ya terk et" için kısa bir parantez açmakta yarar var.[7] Bu sloganı ilk olarak Orhan Çetinkol başkanlığındaki İstanbul il örgütü, MHP'nin 'fiyakasının' iyice yükseldiği bir dönemde, 1995 Temmuz'unda bir kampanyayla ortaya attı. Bu slogan kısa sürede bütün MHP örgütünce devralınacak, (genellikle bir Türkiye haritası üstüne gömülerek) çıkartmaları, bantları vs. üretilecek, '90'ların ikinci yarısı boyunca çok kullanılan bir arma ve çok tartışılan bir şiar haline gelecekti.

Bu slogan, MHP'nin ananevî sloganlarından farklıydı: Ülkücü-Türkçü mitolojiye dayanmıyordu, belirli bir ideolojik kaynakçaya ya da lügâtçeye gönderme yapmıyordu, reklam spotu yalınlığında, 'modern' bir slogandı. Dolayısıyla, 'ortaya söylenmiş' bir söz gibi, MHP'yle bir angajmanı veya özel bir yakınlığı olmayanlarca da benimsenmeye elverişliydi. Nitekim vurgulamak gerekir ki bu slogan, MHP örgütünden veya Ülkü Ocakları'ndan çok, MHP'ye sempati duyan çevrelerde, "pop"-ülkücü vasatta itibar görmüştür. Ülkeye/devlete/millete sadakatsiz sayılanları dışlayan, basbayağı kovalayan slogan, kime kastettiğini adlandırmaması, muğlâk bırakması itibarıyla da 'ortaya söylenmiş' bir sözdü; bu ise MHP'lilerin dışlayıcılık/ayrımcılık suçlamaları karşısında "yarası olan gocunur" cinsinden geçiştirmelerle pişkin/sinik bir tavır almalarına imkân tanıyordu.

"Ya sev ya terk et"in bir 'avantajı' da, tematik (konu içeriği)

7 Bu slogan ABD'de neofaşistlerin kullandığı "love or leave" sloganının tıpkısıydı; yabancı dil ve "dünya bilgisi" olan bir MHP'linin buradan 'ilham' almış olması muhtemeldir.

bakımından ırkçı ve kimlikçi olmayan, vatandaşların kader birliğini, ülkeye/vatana sadakat duygusunu esas alan cumhuriyetçi ve 'ılımlı' bir milliyetçilik anlayışına yaslandığı izlenimini vermesiydi. Oysa, ülkeye/vatana sadakat duygusunun teşhirini şart koşan emir kipiyle ("sev!"), şart koşulan militanca bağlılıktaki -hukuken değil ancak siyaseten ve ideolojik olarak denetlenebilecek- eksikliği ihraç/sürgünle ("terk et!") cezalandırmayı istemesiyle, bir ülkede yaşayan insanların doğal-hukuksal vatandaşlık haklarını kaale almayan kimlikçi, özcü bir sorunsalı yansıtıyordu. Sloganın, kuvvetli bir "iç düşmanlar"/"içimizdeki hainler" paranoyasını yansıttığını da söylemeliyiz. "Ya sev ya terk et" sloganı, gerek otoriter-faşizan açılımları olan militan-cumhuriyetçi üslûbuyla gerekse vatana sadakati, gönüllü aidiyeti imleyen bir sözceyi ayrımcı ve dışlayıcı bir sorunsalla eklemlemesiyle, resmî Atatürkçü ideolojinin milliyetçilik ve vatandaşlık anlayışıyla da (bkz. Bora 1999a: 23-33) ziyadesiyle uyumluydu. Belki ilkokul öncesinden itibaren belletilen "Atatürk sözleri"ni andıran tınısıyla da birleşen bu âşinalığı, "ya sev ya terk et" sloganını, milliyetçiliği ideolojiler-üstü bir değer olarak görerek, Atatürkçülüğün eşanlamlısı gibi telâkki ederek benimseyen kitlelere sempatik gelebilmiştir.

Tribün ülkücülüğü

Pop-ülkücülüğün çarpıcı tezahür sahalarından biri, futbol stadları ve millî maçlar ya da kulüp takımlarının uluslararası galibiyetleri üzerine yapılan kutlama gösterileri olmuştur (bu konuda ayrıca bkz. Bora ve Erdoğan 1993 ve Bora 2001a).

1990'larda futbol stadlarındaki tezahürat repertuarında, PKK karşıtı milliyetçi sözceler ağırlıklı yer tuttu. Bu âdetin 'çıktığı' tarih olarak, 1992 yılı başlarını verebiliriz: Çok sayıda insanın öldürüldüğü bir PKK saldırısının ardından, Trabzonspor'un bir maçında ülkücü grupların yanısıra "yetkililerin" de tahrik etmesiyle PKK karşıtı tezahürat yapılmış; *Hürriyet* gazetesi manşetten aktardığı bu tezahüratı överek örnek göstermişti. Nitekim bu tezahürat çeşidi ("Kahrolsun PKK", "Sikilmiş PKK" ve

bunların peşinden, anti-PKK motivasyonla yüklü: "Türkiye-Türkiye" temposu ya da "Türkiye adamın [ya da ananın] ...ına kor") izleyen dönemde -1990'ların sonlarında tavsayana dek- yaygınlaştı; tribün tezahüratının dinamiği içinde rakibi ve rakibe olan nefreti PKK'yla eşleyen 'uygulamalara' da açıldı ("Sikilmiş PKK -Orospu çocuğu Cimbombom" gibi...). Maçlardan önce bir tür açılış tezahüratı gibi atılan bu sloganlara, yine 1992 başlarında, bölücülüğe karşı millî mukavemetin bir işareti olarak İstiklâl Marşının söylenmesi eşlik etti. Marş söylemeyi birçok durumda ülkücü gruplar ya da ülkücü grupların yahut ülkücülüğün baskın olduğu muhitin etkisinde kalan "tribün liderleri" başlatıyordu - polisin teşvik veya telkiniyle de desteklenıyordu. Tribün kalabalıkları da kâh genel tribün coşkusu içinde hevesle kâh "mecburen" marş söylemeye iştirak ediyorlardı. 1990'ların ortalarından itibaren, maçlardan önce İstiklâl Marşı okunması resmîleştirildi, marş hoparlörden çalınmaya başladı ve yasal açıdan bakıldığında "sivil" bir grubun keyfî bir biçimde millî marş okuması manzarasından çıkıp, herkesin saygı duruşuna geçmesini zorunlu kılan bir resmî törene dönüştü. Bu uygulama, resmî milliyetçilikle ülkücü-milliyetçiliğin politik münasebetinin doğası açısından semboliktir: Böylelikle bir yandan tribünleri milliyetçi ajitasyon ortamına dönüştürmeye dönük ülkücü teşebbüs meşrulaştırılıyor, diğer yandan kontrol altına alınarak ehlileştirilmeye çalışılıyordu. (Rutinleşmenin, İstiklâl Marşı icrasına yüklenen anlamı zaman içinde aşındırdığı da açıktır. Hatta, 1998/99 futbol sezonunun sonunda averaj hesapları nedeniyle maçlarının biraz geç başlamasını hedefleyen Göztepe taraftarlarının maçtan önce üstüste üç kere ve ayrıca devre arasında İstiklâl Marşı söylemeleri gibi 'sulandırmalara' da tanık olunacaktı!)

1993'te, Fenerbahçe kulübünün yönetimine MÇP/MHP çizgisindeki isimlerin (Başkan olarak Gün Sazak'ın kardeşi Güven Sazak, yönetimde ağırlıklı bir figür olarak 1989 yerel seçimlerinde MÇP Kadıköy belediye başkan adayı olan eski gol kralı Cemil Turan) ağırlıklı olduğu bir ekibin seçilmesi, futbol dünyasındaki ülkücü nüfuzunu iyice gözler önüne getirdi. Tri-

bünlerdeki ülkücü grupların etkinliği ve MHP'lilerin/ülkücülerin kulüp yönetimlerini popülaritelerini artıracak bir vitrin olarak kullanmaları hiç de Fenerbahçe'ye özgü değildi. Örnekse: MHP'nin vitrindeki isimlerinden Mehmet Gül 2000 yılındaki kongrede Beşiktaş başkanlığına aday olmuştur; ülkücü sempatizan kitlesi nezdinde popüler bir figür olan Mehmet Ağar 1990'ların ortalarından itibaren Galatasaray'da gayriresmî-fahrî bir "asbaşkan" gibi arz-ı endâm etmiş ve 2000 Nisan'ında iki İngiliz taraftarın öldürülmesi vakasında ortaya çıktığı gibi ülkücü çevrelerle irtibatlı "tribün liderleri"[8] kulüp yöneticilerince himaye edilmiştir; Bursaspor'un, Kayserispor'un, Ankaragücü'nün, Trabzonspor'un tribünlerinde ülkücü grupların belirli bir etkinliği olmuştur; Erzurumspor, "bozkurt yuvası" olan bir yerin takımı olarak kitlesel bir ülkücü seyirci potansiyeline ve 'tabiatıyla' MHP'li bir başkana sahiptir; Oral Çelik 1998'de 2. Ligdeki Malatyaspor'a başkanlık yapmış, "ülkücü baba"lardan Ali Fevzi Bir 3. Ligden 2. Lige çıkan Özsahrayıceditspor'a [1998-2000], Alaaddin Çakıcı'nın kardeşi Gencağa 3. Lig takımı Arsinspor'a [2000] başkan olmuştur. Ancak Fenerbahçe gibi "en popüler" bir kulübün üst düzeyindeki ülkücü nüfuzu, konuyu spektaküler bir hale getirdi. Fenerbahçe'nin ülkücü yöneticilerinin "spora politika karıştırmalarının" en uç örneği, Tanju ve Rıdvan gibi iki yıldız futbolcunun kadro dışı bırakılmasının taraftar kitlesinde hoşnutsuzluk yarattığı bir dönemde oynanan Karabükspor müsabakasında (19 Eylül 1993) yönetimin protesto tezahüratını önlemek için Ülkü Ocakları'ndan 2 ilâ 5 bin "adam getirtmeleri" ve bu ülkücülerin fanatik taraftarların da dahil olduğu seyirciye açıkça baskı uygulamasıydı. Bunun dışında, bu yönetimin - daha doğrusu onun içindeki ülkücü unsurların- aslında kulüp kimliğine politik (ülkücü) bir damga vurmaktan kaçınmaya

8 İki Leedsli taraftarı öldürdükleri suçlamasıyla hâkim önüne çıkarılan sanıklar, kendilerini "sarkıntılık edilen Türk kızlarının şerefini korumak", "İngilizlerin Türk bayrağını edep yerlerine sürerek hakaret etmesine dayanamamak" gibi gerekçelerle savundular. Mahkemeye gelişlerinde onlara destek veren bir grup "Türkiye sizinle gurur duyuyor" tezahüratı atarak ve bozkurt işaretleri yaparak basına sataştı. *Milliyet*, 24.5.2000.

çalıştığı söylenebilir. Zira ülkücülük ne kadar "poplaşsa" da bu şekilde teşhir edildiğinde hâlâ "katı" bir kimlik olarak tedirginlik yaratacağını, hele kitlesel bir "halk kulübü"nün ikliminde politik bir kimliği öne çıkartmanın itici olacağını ve bir "nifak" ânında taraftar kimliğinin pop-ülkücü kimliğe galebe çalacağını hatta onun aleyhine döneceğini kestiriyorlardı. 31 Ekim 1993'te Ortadoğu'da yayımlanan bir okuyucu mektubundaki sözlerle, "Fenerbahçe maçında *ülkücülüğün amigoluğunu* yapmak şereftir!" bakışı, çoğunlukta değildi.

Bu dönemde ülkücü sempatizanlığının futbolcular arasında da yayıldığına dair işaretler vardır, en azından daha fazla görünür hale gelmiştir. 1993 Kasım'ında Sepp Piontek'in Bursaspor teknik direktörlüğünden uzaklaştırılmasında, MHP taraftarı Ali Nail'in çevresindeki, "gâvur değil milliyetçi hoca istiyoruz" diye kampanya yürüten futbolcuların etkili olduğuna dair haberler yayımlanmıştı. Bazı futbolcuların gol sonrası sevinç gösterilerinde bozkurt işareti yaptığı tek tük örnekler de vardır. Trabzonsporlu millî futbolcu Ünal'ın bilinen "MHP sempatisi" yine bu dönemde ayyûka çıktı, Ünal'ın düğününde nikâh şahitliğini Alpaslan Türkeş yaptı, gelin üç hilâlli başlık taktı. (Ünal'ın Trabzonspor'da "milliyetçi olmayan" futbolcuların -örneğin Diyarbakırlı Şeyhmuz'un- kariyerine engel olduğuna dair söylentiler de futbol ortamında işitilmiştir.) 1990'ların ikinci yarısında "MHP'ye sempatisi" bilinen ya da bunu açıklayan futbolcuların sayısı bir hayli çoğaldı.

Fakat ülkücülüğün futbol âlemindeki esas teşhir yerinin tribünler olduğunu yinelemek gerekir. Bir kısmı zaten daha önce de aktif taraftar grupları içinde yer almakla beraber politik kimliklerini öne çıkartmamış bulunan ülkücü çekirdek gruplar, bu dönemde üç hilâlli bayraklar teşhir ederek ve elleriyle bozkurt işareti yaparak, İstiklâl Marşı icrasına öncülük ederek, tribünlerde varlık gösterdiler. Bozkurtlu, üç hilâlli alın bantları, bayraklar vs. çok geçmeden stad önlerindeki bayrakçı tezgâhlarının repertuarına girerek tribün konfeksiyonunda kalıcı yer edindi. Ülkücü gruplar, PKK karşıtı vb. milliyetçi sloganların yanısıra standart sloganları "ya Allah, Bismillah, Allahüek-

ber"i de tribün ortamına soktular: "Ya Allah, Bismillah, Allahüekber", rakip takıma, hakeme ya da bazen taraftara "el kaldıran" polise 'posta koyma' sloganı olarak yerleşikleşti. Ülkücü simgeler ve sloganlar, özellikle genç seyirciler -iyice gençler, yeniyetmeler- için tribün şenliğinin bir parçası olarak cazipti; tribünler, ülkücülüğe veya ülkücülere 'takılmanın' rahat ve eğlenceli imkânlarından biri haline geldi. Ülkücülüğün hamâsî, huşûnetli sloganlarının ve kendini teşhirindeki "ölümüne" meydan okuyan edânın, taraftar alt-kültürünün fanatizmiyle buluşması da zor değildi. Rakip taraftar gruplarıyla maksatlı ve planlı olarak çatışmaya giren "çelik çekirdek" taraftar gruplarının dışında büyük çoğunlukla gösterisel-jestüel düzeyde kalan, kitlenin verdiği emniyet ve çoğunluk duygusu içinde içinde kendi kendine sahnelenen bu saldırgan serdengeçti edâsı, pop-ülkücülüğün ruhuna tastamam uygundur. Bu "gösterisel-jestüel" saldırganlığın, futbol ortamına linççi bir öfkenin hâkim olmasına katkıda bulunduğunu da kaydetmeliyiz.

Uluslararası futbol müsabakalarında alınan galibiyetler sonrasındaki sevinç gösterileri, "tribün ülkücülüğünün" fırsatlarını çoğaltı. İlk olarak Kasım 1993'te Galatasaray'ın Manchester United'ı sürpriz bir şekilde elemesi üzerine yapılan bu gösterilerde, caddelerde saatlerce korna çalarak tur atan otomobil konvoyları oluşuyor, kalabalıklar sokaklarda sloganlar atarak zafer kutluyordu. PKK tehdidine ve Güneydoğu'daki savaşa atıfla "milletçe üzüldüğümüz günler"in tesellisi olarak yorumlanarak, "yetkililer"ce himaye, medya tarafından ise açıkça teşvik edilen bu millî sevinç gösterilerinde, "Avrupa"ya karşı güçlü bir hınç kendini gösteriyordu. İlk kez 1992'deki Galatasaray-Eintracht Frankfurt müsabakasında işitilen "Avrupa Avrupa duy sesimizi/işte bu Türklerin [Cimbom'un] ayak sesleri" tezahüratı bu hıncı yansıtır: Bir yandan Türkiye'ye komplo kuran sinsi ve hain Avrupa'ya haddini bildirmek isterken, diğer yandan Avrupa'ya -en azından futbolda!- ulaşılabilecek en yüksek düzey olarak imrenen kompleksli bir durumdan kaynaklanan bir hınçtır bu. Bu sevinç karnavallarına büyük bir hevesle katılan ülkücü gruplar, kutlamanın bu hınçlı ve inti-

kamcı yanını bilhassa -taktik icabı değil, istidatları gereği- tahrik ediyorlardı. Sevinci istenen şiddette paylaşmayanlara karşı gösterilen saldırganlık da bu hıncın yansımasıydı: Araçların önünü keserek (ya da her polis grubunun önünde durarak!) kalabalığa İstiklâl Marşı okutmak, kurt işareti yapmaya zorlamak; kornasına basarak tezahürata katılmayan ya da gideceği yere yetişme kaygısıyla konvoya tepki gösteren sürücülere, gürültüden şikâyet eden meskûnlara "PKK'lı mısın!" diye saldırmak gibi...[9]

Türkiye'deki futbol şenlikleri, bir veçhesiyle, Mikail Bakhtin'in "karnavalesk" kavramıyla bakılabilecek hadiselerdir.[10] "Karnavalesk", "ahali"nin, aşağı sınıfların egemen kurallar-kısıtlar cenderesinden geçici olarak çıkarak 'azdıkları', hâkimresmî dili sarakaya alarak dönüştürdükleri (bu arada argoyu açığa çıkardıkları), kendilerini-gösterileştirdikleri bir ruhsal boşalma ve sembolik özgürleşme ânını/alanını anlatır (Stam 1988: 134-9). Bakhtin'in başka bir kavramından (polifoniye [çokseslilik] mukabil *pseudo*-polifoni, yani *güyâ*- ya da *sahte*-polifoni; *a.g.y.* 131) ilhamla, *güya*- ya da *sahte*-karnavalesk'ten söz edebileceğimizi sanıyoruz. Türkiye'de millî futbol şenlikleri de kenar mahallelilerin -çoğu kez üç hilâlli bayraklarla- kamyon kasalarına doluşarak şehir merkezlerine "inmesine" ve "kibar muhitlerde" tepinmesine fırsat vermiştir; ancak bu 'azma serbestisi'nin özgürleştirici ve hâkim düzeni sarsaladığını söylemek zordur - olsa olsa daha ırkçı ve saldırgan bir açılım kazanmak dışında herhangi bir anlam kaymasına uğramayan hınçlı bir milliyetçiliğin ve onun simgesi olarak Türk bayrağının gölgesi altındadır. '90'ların milliyetçi hezeyânında sağlıklı bir enerji görenlerden Alev Alatlı, 1995 Mayıs'ında İsviç-

9 Bu kutlama gösterilerinde havaya ateş açılması da ölümlü sonuçlar doğuran bir saldırganlıktır: En 'ileri' örnekleri verecek olursak, kutlama gösterilerinde havaya sıkılan kurşunlarla 1993'teki Galatasaray-Manchester maçı gecesinde üç, 1995'teki Türkiye-İsviçre maçı gecesinde altı, 2000'de Galatasaray'ın UEFA Kupası'nı kazanması gecesinde sekiz kişi ölmüştür! Elbette bu vakaların failleri ülkücü değildi; ancak ülkücüler, böyle bir saldırganlığın 'normalleşmesinin' önde gelen failleri arasındaydılar.

10 Hadiselerin bu veçhesine bakan bir deneme: Erdoğan 1993.

re'de yapılan bir panelde, bozkurt işaretinin derindeki anlamının, elini yumruk yapıp işaret ve orta parmakları arasından başparmağı göstererek ritmik bir şekilde sallayarak "cinsî münasebeti" (yani "sikme"yi) ifade eden işaretten farklı olmadığını; bununla "Türk insanı"nın Avrupa'nın/Batı'nın horlayıcı tavrına tepkisini gösterdiğini söylemişti. Bu açıklamanın mazûr gösterme adına yapılmış olması gariptir; lâkin *güyâ-karnavalesk* ortamda bozkurt işaretinin, Türk bayrağının ve haykırılan sloganların uğradığı dönüşüm sahiden de böyle bir şeydir: Bir küfre, bir taciz âletine, bir 'sikme/koyma' arzusunun fütursuz dışavurumuna dönüşürler...

Neofaşizm ve *post*-faşizm

Bir parantez açarak, buraya kadar tasvir edilen yeni kitle dinamiğinin tahlilinde neofaşizm ve *post*-faşizm (Tamás 1999) kavramlarından yardım alabilir miyiz, ona bakalım. Bunun için de, bir mukayese nesnesi olarak, bu kavramların tartışma gündemine geldiği Avrupa örneklerine göz atalım.

Ikinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da kurulan faşist partiler, "neofaşist" sıfatıyla anıldılar. Bu partiler, 1980'lerin sonlarına gelene dek, bir ölçüde İtalya dışında, nostaljik nitelikli marjinal oluşumlardı. 1980'lerde, "merkez"e ait olduğu varsayılan ideolojik çizgiyle radikal ve muhafazakâr sağın malzemesini harmanlayarak hem sağcı bir hegemonya tesis eden hem de merkezi sağa doğru açan Yeni Sağ'ın peşinden; "neo" (yeni) sıfatını salt yeni kuşak partiler olmalarıyla değil gerçekten faşizmi yenilemeleriyle/modernleştirmeleriyle hakeden yeni-neofaşist partilerin yükselişi geldi (Bora 1994b). Bu neofaşist partilerin özellikle alt-orta sınıflardan ve işçi sınıfından buldukları desteğin temel âmili, refah şovenizmine eklemlenen yabancı düşmanlığıdır. Yeni-neofaşist söylemde yabancılara dönük ırkçı aşağılama, onların işsizlik tehdidinin sebebi ve yerlilerin kaynaklarını kemiren asalaklar olarak takdim edilmesiyle popülerleşmiş, ayrıca "kültürel farklılık" vurgulanarak rafine edilmiştir. Bu, neofaşizmin Batı'ya/Kuzey'e özgü veçhesidir.

Neofaşizmin Batı/Kuzey-dışı dünyadaki hareketlerde de görülen, 'evrensel' denebilecek bir özelliği ise, neoliberal ilmihâli, verimlilik ve fayda söylemini benimseyerek, "rekabet gücü"nü bir mukaddes değer olarak tanıyarak, sosyal yükleri taşımak istemeyen yeni/modern orta sınıflara açılmalarıdır. Bu manevrayı, bu sınıfların tüketimci-zenginleşmeci ataklığını bir üstün kültürel kimlik modeliyle güzelleyerek ve bu kimliğin karşıtında bir yabancı-barbar imgesi kurarak yapar. (Göçmenler/yabancılar, hem işçilerin hıncının hem yeni orta sınıfların hırsının üzerine boca edilebileceği harikülâde bir düşman imgesi olarak iş görürler.)

Yeni-neofaşizmin eski-neofaşizmi aşan ve *post*-faşizm teriminin türetilmesine cevaz veren asıl önemli farkı, programının ideolojik içeriğinden çok, söyleminde, örgütlenme ve eylem anlayışında beliriyor. Modernizmin hayatı karmaşıklaştıran, döngüsünü hızlandıran, fragmanlaşmayı artıran ilerlemesi içinde, özellikle kamusallığın çoğullaştığı, politikanın medyamerkezli bir işleyişle idare tekniğine indirgenerek neredeyse 'imkânsızlaştığı' gidişine uyarlanarak, örgütlenmelerini ve söylemlerini 'esnetiyorlar'. Doktrinin, programın, ideolojinin simgesel önemi de azaltılıyor, yerini aktüel çıkışlar ve 'sahne performansı' alıyor. Ritüeller, kültler, imaj oluşturma faaliyetinin gevşek dokusu içinde yumuşuyor. Topyekûn angajman isteyen sıkı örgüt yapıları, hareketin bekasını ve kontrolünü sağlayacak ölçekte kalırken; medyanın etkili kullanımına ve parti faaliyetlerine katılmayıp sadece oy verecek gevşek bir sempatizan ağının yaratılmasına ağırlık veriliyor. Böylelikle, başka kimlik aidiyetlerini de politik kimlik içinde eritmeden, sadece arada bir gösteriye katılma ya da oy verme zahmetine katlanan "haftasonu faşistleri"nin sayısı artıyor. Post-faşist akım içinde özellikle eski-neofaşist damarın kabarık olduğu hareketlerde veya çeperdeki gençlik gruplarında sokak gücü ve örgütlü şiddet 'anlamını' koruyorsa da umumiyetle talîleşmiş durumda.

Post-faşist gibi yeni bir sıfata başvurmayı gerektiren bir başka yenilik, yeni-neofaşizmin rejimle, makro politikayla ilgili hedeflerinin muğlaklaşması, sınırlanması, karşı-*devrimci*

karakterinin[11] sönükleşmesidir. Post-faşizmin topyekûn değişim iddia eden bir söylemi yoktur; mevcut düzenin çok da ileri gitmeyen bir revizyonuyla 'yetinecektir'. Neofaşist partilerin üst-orta sınıflara açılmasıyla doğrudan bağlantılı bir gelişmedir bu.

Post-faşizmin galiba en tehlikeli yanı, faşist hareketler ve ideoloji için bir potansiyel güç kaynağı olan sıradan faşizm[12]

---

11 Faşist hareket, onu doğuran toplumsal iklimin ufunetini, oradaki derin hoşnutsuzluğu, kaygıyı köklü çözümlerle giderme iddiasıyla ve "düşman"a karşı tavizsiz kararlılığıyla radikaldir. Faşist hareket, öze-dönüşçü muhafazakâr ideallerini kurucu bir iradeyle, inşacı bir hamaratlıkla, modern araçları 'sonuna kadar' kullanarak gerçekleştirmeyi hedefler; gelenekçi ya da ihyacı değil, modernist enerjisi çok yüksek, sentetik bir muhafazakârlıktır - *muhafazakâr-devrimcilik* de denmiştir buna. Komünist devrim ihtimali karşısında oynadığı karşı-devrimci rolde vurguyu sadece *karşı* önekine koymamak gerekir - bu aynı zamanda *karşı-devrimci* bir roldür; faşist ideolojinin kendince bir "topyekûn düzen değişikliği" hedefi vardır, kurulu düzeni tutkuyla aşağılamak onun sürekli gıdasıdır. Yıkmak ve yozluklarından arınmış olarak 'arı-duru' yeniden kurmak ister. Nitekim faşist hareketlerin iktidara gelmesinden sonra, 'devrimci' idealleri temsil eden *radikal* kanadın tasfiye edilmesi, klasik bir örüntüdür. Bu aşamada faşist hareket önderliği, egemen sınıfların rızası ve desteği karşılığında, bünyesindeki bu kaotik ve anarşik unsurları ehlileştirmeye girişir.

12 Sıradan faşizm, faşizmin ele aldığımız ideolojik saiklerinin ve faşist hareket unsurlarının, doktriner bir çerçeveye oturmaksızın gündelik ideoloji içinde anlık veya sürekli olarak tezahür edişini, politik bir hedefe bağlanmaksızın, örgütsel bir yönlendirme olmaksızın kendiliğinden eylemlerde dışavurumunu anlatır. Sıradan faşizm, görece 'masumâne' biçimde gündelik ilişki örgüsünde, okulda, ergen-erkek âlemindeki ilişkilerde, işyerinde nüvelenebilir. Kalabalıkların "kütle" karakteri kazandığı ortamlarda, örneğin stadyumlarda, keza küçük grup dinamiğinin 'çeteleşme' ya da avcı güruhu karakterine büründüğü anlarda pıtrak verebilir. Medyanın olayları ve insanlık durumlarını çerçeveleme, sunma biçimlerinde kendini gösterebilir, ki sirayet gücü yüksek, dolayısıyla bilhassa tehlikeli bir mecradır bu.

Sıradan faşizmin kaynağı olarak, birçok düzeye atıf yapabiliriz: Haz potansiyelini baskılayan ve benliğin sınırlarını çizmesini önleyen (bireysel ve kurumsal) psişik süreçlere... Otoriter terbiye ve eğitim yapılarına... Sınıfsal ve toplumsal ayrışma mekanizmalarının yeniden ürettiği değersizleştirme ve dışlama mantığına... Metalaşma/yabancılaşmanın bireyleri atomize eden, tutunumsuzlaştıran, kaygıyı kronikleştiren etkilerine... Teknolojik (hele dijital-elektronik) imkânların, doğayı-toplumu-insanı matematik kesinlikle yönetmeye, düzenlemeye, tasnif etmeye dair kışkırttığı fantezilere... Kapitalist sistemde, piyasa toplumunda, modernizmde sıradan *faşist 'güdü'*lerin üremesine dair kuramsal açıklamalar, illâ bu kavramı kullanmasalar ve bunda yoğunlaşmasalar da, 1940'ların ortalarında yapılan "otoriter kişilik" tetkiklerinden beri gittikçe zenginleşti - Marksizmle psikanalizin harmanlanmasının en yaratıcı

etmenleriyle etkileşim kurmaya yetenekli oluşudur. Klasik faşizm, öncücü çizgisiyle, sıradan faşizm unsurlarını dönüştürmeye, işlemeye, örgütlemeye ihtiyaç duyardı. Post-faşizm ise, esnek ve popüler-medyatik bünyesiyle, sıradan faşizmin psişik, söylemsel ve eylemsel belirtileriyle titreşime geçebilir; onlara 'ham', kendiliğinden halleriyle, "bilinçlendirmeye" girişmeden seslenebilir ve onlardan yankı alabilir. Sıradan faşizmin fragmanter, dağınık, anlık dışavurumlarını stilize edip faşizan bir toplumsal-kültürel hegemonya istikametinde biriktirmeye dönük bir stratejidir bu.

Elbette bir ideal-tip gibi tasvir edilen bu neofaşist ve *post*-faşist karakteri MHP'ye ve ülkücü harekete aynen giydirmek zorlama olacaktır. *Devlet Ocak Dergâh*'ta da vurguladığımız gibi (*a.g.y.* 43-45), MHP'nin özgün kimliğini ve tarihini gözardı etmemek gerekir. Ancak faşist hareketin ve ideolojinin 'çağdaş' evriminin, MHP ve ülkücü harekette de yansımalarının olduğu açıktır (ayrıca bkz. Aslan 2000). Ülkücü hareket açısından kritik nokta ve ona özgünlük kazandıran bir özellik, 1990'lar/2000'ler dönümünde, "eski" faşizm etmenleriyle neo- ve post-faşizm etmenlerinin birarada bulunması ve bunlar arasındaki gerilimdir.

---

olduğu izleklerden birisinin bu olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu kuramsal çalışmalardan da biliyoruz ki, bu çağda ve bu dünyada sıradan faşizm etmenlerinin kökü sağlam ve 'verimlidir'.

Umberto Eco'nun tanımladığı *köh-faşizm* veya *ebedî-faşizm* unsurları da bu bağlamda düşünülebilir: Gelenek kültü; modernliğin reddi; irrasyonel eylem-için-eylem kültü; analitik bakışı, eleştiriyi ihanet sayma; farklılıklardan duyulan tedirginliği teşvik etme; krizin hayal kırıklığına sürüklediği, bunalımdaki insanların ajitasyonu; her olayda komplo/entrika arama takıntısı; "düşman" sayılanları kâh çok güçlü kâh çok zayıf gösteren efsane üretimi; hiyerarşi ve seçkinliğe tutkunluk; kahraman mitolojisi; fallik bir ikame olarak silah düşkünlüğü; monolitik bir bünye olarak milletin popülist yüceltisi; basit ve demagojik bir dil ("Urfaschismus", *Die Zeit*, 7.7.1995)...

Sıradan faşizmin klasik bir analizi olarak, Wilhelm Reich'in *Dinle Küçük Adam*'ına (Reich 1980) da atıf yapalım. Adorno ve Horkheimer'in yapıtlarında da bu tarihsel-toplumsal 'güdü'nün güçlü tahlilleri ve tasvirleri bulunur.

Sıradan faşizm, etki alanının genişliğine mukabil 'ele gelmez'dir. Çok durumda faili belirsiz veya anonimdir, savunusu yapılmaz - hatta fark edilmez, normal sayılır. Oysa, 'hakikî' bir faşist hareketle bağlantılı olmasa da başlı başına vahim bir politik ve toplumsal problemdir.

Pop-ülkücülük ve 'has' ülkücülük

Bu gerilim, bizzat ülkücü hareket içinde de algılanmış ve mesele edilmiştir. Pop-ülkücülüğün harekete yaygınlık ve meşruiyet getirmesi memnuniyetle karşılanıyor, ancak bir yandan da bunun bir yozlaşmayı beraberinde getirebileceği endişesi kendini duyuruyordu. Genellikle, MHP yönetiminin bu yeni dinamiği görece rahat karşıladığı söylenebilir. Örgütlere/reislere tâbi olmayan anonim kitle tabanının toplam potansiyel içindeki ağırlığının artması, parti üst yönetiminin inisiyatifini genişletecekti. Buna karşılık, ideolojik motivasyona daha fazla ağırlık veren ve radikalizmi muhafaza etmek isteyen Ülkü Ocakları ve "Ocaklı" geleneğini sürdüren figürler, bu yüzer-gezer görünümlü ve topyekûn angajmandan uzak kitle potansiyelinin hareketi 'sulandırabileceğinden' çekiniyorlardı.

1990'ların ortalarında, bu tartışmanın ülkücü basına yansıdığı görüldü. Ülkücülüğe özenen yeni gençlik potansiyelinin, "millî ve manevî değerleri" sindirmemiş oluşuna ilişkin yakınmalar dile getirilmeye başladı. "Gençlerimiz artık 'Erzurum dağları kar ile boran' türküsünü hiç bilmiyor, buna karşılık 'Hepsi senin mi?' ya da 'Hadi gel şıbıdık şıbıdık'tan zevk alıyor"du (Ergin Bayramcı'nın kastettiği: Tarkan'ın "oynama şıkıdım şıkıdım"ıydı!). Mehmet Ali Bulut'un yakınması, pop-ülkücü gençlik potansiyeliyle ilgili temel endişeleri özetler: Homojenlikten uzaklık, ideolojik-manevî boşluk, simgelere/gösterilere düşkünlük, İslâm'a duyarsızlık: "Bizim cânipte de maalesef bir homojenlik yok. Eski mehazinlere [kaynaklar - T.B./K.C.] rağbet yok. Gelen gençliğin dağarcığı da henüz yeterince oluşmamış. Her şey bir heyecandan ibaret, hatta bir tepki. MHP'nin siyasî bir parti olarak gözettiği bir takım siyasî dengeler, bu kesim için kıstas oluyor. Oysa ülkücülük çok farklı bir şey. Ülkücülükte menfaat değil, fedakârlık, erdem, dava ve idealizm önceliklidir. En azından biz öyle inanıyoruz. Elbette partiler siyaset yapmak için kurulur. Ancak Ülkü Ocakları siyasî olmaktan çok ideolojiktir. Buralarda insanlar eğitilir, siyaset yapılmaz. Ülkücülük şenliklerde aşka gelip el-

leriyle kurt başı sergilemekten ibaret olmasa gerektir. O ocaklarda, önce milleti millet yapan kültürel dokular geliştirilir. Manevî değerler aşılanır ve motivasyonların önceliği tespit edilir. Ve ne yazık ki, bu gençler İslâm'ı artık bir lokomotif değil, bir motif olarak görüyorlar. Bu da İslâm'ı siyasi ve ekonomik çıkarları için kullananlara fırsat veriyor. (...) Yer yer, 'Türklük bedenimiz, İslâm ruhumuz' söylemine karşı çıkışlara şahit oluyoruz. Bu gidiş bir özenti değilse, iyilikler dururken, veballere sahip çıkmak gibi bir maceraya sürükler bizi" (*Ortadoğu*, 1.11.1994). "Ülkücülük bir dervişliktir, fedakârlıktır, erdemliliktir, dürüstlüktür. Her şeyden önemlisi, vatanperverliktir. Ancak görüyoruz ki, yeni jenerasyon ülkücüler bu erdemleri hızla elde edecek imkânlardan biraz mahrumlar. Ülkü Ocakları, hızla konuya eğilmeli ve burada iman ve millî his aşılanmalıdır" (*a.g.k.*, 3.7.1995).

Ilgaz/Çankırı Ülkü Ocağı Sosyal Faaliyetler ve Eğitim Masası Başkanı Bahadır Yamantürk'ün *Ortadoğu*'ya gönderdiği okuyucu mektubu, Ocaklı ve taşralı kadro tabanında pop-ülkücülüğün yarattığı tedirginliğin motiflerini özetler: 'Kolay'-ülkücülüğe elbette kariyerist nedenleri de olan bir tepki, şehirli-modern-kozmopoliten etkilerin nüfuzundan duyulan kaygı, MHP'nin ideolojiyi boşlamaya yatkın reel-politikacı meşrebine ilişkin kuşku: "Başbuğumuz 1990 yılında Kastamonu'daki bir konuşmasında 'ben ülkücü olma gayretindeyim' şeklinde bir ifadede bulunmuştur. Hareketin lideri bu şekilde konuşurken, at kuyruklu saçlarıyla dolaşanlar, boyunlarına bozkurt asmakla ülkücü olabileceklerini zannediyorlar. Ülkücülük, bir 'hal' meselesidir. Ülkücülük yaşama ve nefsinden boşanma ister.(...) Her ülkücü MHP'lidir ama her MHP'li ülkücü değildir. (...) 'İslâm ruhumuz Türklük bedenimizdir' sözünü dahi hazmedemeyenleri ülkücü hareketin neresine oturtalım?" (*a.g.k.*, 8.11.1994). Buradaki tedirginlik, hızlanan ve yayılan modernleşme karşısındaki huzursuzluğu yansıtır. Özel televizyonların ve "magazin kültürü"nün hâkimiyeti, giyim kuşamda ve adabı muaşerette törel kalıpların hızla aşınması, yabancı kültürlere ve markalara hayranlık vb. birçok yozlaşma alâmetinin, sadece millî-toplumsal

yapıyı değil ülkücü bünyeyi de kemireceği kaygısı güdülmektedir. Taşra/taşralılık itimat verici bir referans sistemi olmayı sürdürmekle beraber, aslında bu referansın da aynı süreç karşısında gittikçe sakınımsız kaldığı fark edilmektedir: "Erzurumlu Türk milliyetçileri günün birinde Erzurum'un ahlâkî açıdan İstanbul gibi kozmopolit olacağından endişe ediyorlar ve bu maksatla da şimdiden önlem almaya çalışıyorlar" (Zekeriya Beyaz, *Ortadoğu*, 22.4.1993).

Öte yandan, pop-ülkücü potansiyeli 'kazanmaya' dönük uyarılar da yapılmaktadır: "Ülkücülük hakkında geniş bilgilere sahip olamayan ve her yerde bozkurt işareti yapıp, bozkurt kolyesi takan, ama görüntüleriyle 'sizi tanımıyoruz ancak sizlerle beraberiz' ikilemi yaşayan bu gençleri dışlamayalım" (Müslim Söyler'in okuyucu mektubu, *Ortadoğu*, 23.4.1995). İstanbul Ülkü Ocakları'nda '80'lerde ve '90'larda uzun müddet yöneticilik yapan Erdem Karakoç, pop-ülkücülükten, "farklı, değişik" ama sahiplenilmesi gereken "tür" olarak, 'yansız' bir terimle bahseder: "Bölücülük olayının getirdiği tepkilerden kaynaklanan yeni dönem ülkücülüğü" (*Ülkü Ocağı*, 7.3.1996). Ülkü Ocakları Genel Başkanı Alaaddin Aldemir, 1995 Aralık ayındaki konuşmasında, pop-ülkücülükle 'öz'-ülkücülüğün ortak zeminini ilan edecektir; MHP yönetiminin tercih ettiği gibi, çok da ince eleyip sık dokumayan, pragmatist bir 'sentez'dir bu: "Ülkücü Hareket; bugün popüler anlamda bir yaşam süren, sosyal statüsü yüksek, uzun saçlı veya küpeli gençlikteki kaynağı yakalamış; bu gençliğin Anadolu'nun ücra yerlerinde yetişen, eğitim seviyesi yetersiz, sosyal standartlar olarak gerekli imkânlardan mahrum gençlikle buluşturmuştur. Ülkücü Hareket'in savunduğu Türk milletinin bölünmez bütünlüğü, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ebedî bekası, daha güçlü ve müreffeh yarınlarının kurulması, bilgi ve teknoloji çağının yakalanması ve Türkiye için hep birlikte emek sarf edilmesi gibi ilkeler, bu iki gençliğin ortak paydalarını teşkil etmiştir."

"Demokrat ülkücülük" söylemleri

MHP'nin/ülkücülüğün popülerleşmesi ve medyada "ürkünç olmayan" bir surette temsil edilir hale gelmesine koşut olarak, MHP'liliği/ülkücü ideolojiyi imgesel donanımının ötesinde *modernleştirmeye, kentileştirmeye* ve çoğulcu bir demokrasiyle anlayışıyla barışık kılmaya dönük teşebbüsler de belirmiştir. Daha çok Partinin/Ocakların dışında veya çeperlerinde kendini gösteren bu yönelişin taşıyıcıları, orta yaş kuşağından aydınlardır. Özalcılık ve onun temsil ettiği yeni-muhafazakâr 'geniş-mezheplilik' -bilhassa muhafazakâr-liberal versiyonuyla- (Bora 1994c), bu yönelişe girenlerin müstesna ilham kaynağıdır. Ülkücülerin 'özünde' demokrat olmakla birlikte 1970'lerin çatışma ortamı içinde bundan uzaklaştıkları ve aslında "olduklarından fazla anti-demokratik göründükleri" savları da (Özdağ, Ü. 1993), demokratikliği vurgulayan bir söylem inşasına katık edilmiştir.

1990'ların ikinci yarısında "demokratik ülkücülük" tasavvurlarının öne çıkan bir figürü, daha önce Özalcı liberal-muhafazakârlığın çekiminde görünen *Türkiye Günlüğü* dergisi ve yayıncısı Mustafa Çalık'tır. Çalık, zımnen 'eski' MHP'yi kastederek Türkiye'de milliyetçiliği "köylüleştiren", onu izolasyon ve düşmanlık bilinciyle, kavgacılıkla, dogmatizmle kuşatan koşullarını sorgulamaktadır (Çalık 1999: 11-38 [ilk yayımlanışı: 1991]). Milliyetçiliğin ve MHP'nin çıkışını, demokratik bir siyasî dil kurmasında görmektedir. Bunun da yolu, devlete yüklenen 'etno-genetik' kutsiyeti, devlet cihazına/bürokrasiye hasreden anlayışın yıkılıp millî egemenliğin/halk iradesinin temsilini öncelemekten geçmektedir (*a.g.e.*, 49-74 [1998]). Milliyetçiler/MHP, siyasetin ve devletin sivilleştirilmesini üstlenmelidir (*a.g.e.* 75-87). Kemalist/jakoben devlet elitinin Batıcı-yabancılaşmasına karşı halk çoğunluğuna atfedilen millî-dinî otantisiteyi sahiplenen klasik milliyetçi-muhafazakâr söylemin, hamâsî özcü göndermeleri seyreltilmiş bir yenilenmesidir bu, aslında. Millî kimliği demokratik iradenin meşruiyet kaynağı olarak tekelleştiren bakış, yerli yerinde durmaktadır.

O döneme dek mesafeli durduğu MHP'ye 1995 genel seçimlerinden sonra yakınlaşan ve 1999 genel seçimlerinde MHP Gümüşhane milletvekili adayı olan Çalık, seçimlerden sonra partinin yarı-resmî yayın organı niteliğindeki *Kurultay*'da yazmış; bu yaklaşık üç ay sonra son verilmiştir. Çalık, bu yazılarında da, MHP'yi devleti ve siyaseti sivilleştirme misyonuna çağırmayı sürdürmüştür. (Bu misyon içinde, devletin "halka yabancılaşmış" öncelikleri ve duyarsızlığıyla yaptığı tercihe karşı, Abdullah Öcalan'ın asılmasını savunmak da vardır!)

Ömer Lütfi Mete'nin 'pedagojik' denebilecek yazarlığını da bu fasılda anabiliriz. Mete, bir yandan *Kurultay*'daki yazılarıyla (2000/2001) MHP kitlesine "demokrasi kültürü" zerketmeye çalışmış, diğer yandan sol-liberal bir kitleye hitap eden *YeniBinyıl*'daki yazılarında MHP'nin/ülkücülerin demokratik/leşme "potansiyelini" anlatarak bir 'tanıtım' işlevini yerine getirmiştir. *YeniBinyıl* yazılarında, ülkücülerle 'diğer' siyasal kamuoyu arasında demokratik bir anlaşmanın, karşılıklı birbirini anlamanın imkânlarını 'zorlamıştır'. *Kurultay*'da ise, ülkücülüğü bir "uygarlık ideali" olarak tanımlayan idealist bir üslûpla, "özünü yitirmeden" kentlileşmenin, modernleşmenin ve demokratikleşmenin gerekleri üzerinde durmuştur (*Kurultay*, 13.11.2000). Bunun için MHP'nin "okumama konusunda yeminli ağabeyleri" (*a.g.y.*, 15.5.2000) aşması, "kendini yenileyebilmek için özgür ruhlu, karakterli gençleri kendine çekmesi" gerektiği (*a.g.y.*, 25.9.2000) kanısındadır. Ona göre, ülkücü *habitus*'un [davranış kalıpları] da değişmesini gerektirir bu: "Hem alp ve hem de eren değil de, sadece haşin bakışlı bir 'deliyürek' olmaya soyunan ülkücüler, 'Miroğlu' bile olamazlar. Eski ayların kırpılıp kırpılıp yıldız yapıldığı gibi, sistem de böyle ülkücüleri kırpar kırpar mafya yapar" (*a.g.y.*, 28.8.2000).

"Sertlik"ten ("sert görüntü"den) kaçınmaya dönük uyarılar, 1990'lı yıllar boyunca MHP yönetimlerince de tekrarlanmıştır. Denebilir ki, MHP kadrolarına hâkim olan algı kalıbında, demokrat olmanın en belirgin ölçütü, "sert görüntüden" kaçınmadır! Demokratlığı, "ötekilerin" varlığına *katlanma* diyebileceğimiz bir zorakilikle kendini gösteren bir "hoşgörüye" indir-

geyen bir bakıştır bu. Tabii asıl önemlisi, bu çeşit demokratlığın da, araçsal bir yordam, bir taktik olarak görülmesidir.

Ülkü Ocakları

Ülkü Ocakları, 1990'lar sonrasında da, MHP'nin/ülkücü hareketin taban dinamiğinin mümeyyiz mecrası olmayı sürdürdüler (Can 2001). Ülkücü hareketin yapısı hakkında hem kendi içinde hem genel kamuoyunda yürütülen, özellikle bu tabanın radikalizmiyle, saldırganlığıyla ilgili tartışmalarda odak oluşturdular. Ülkü Ocakları, 2000'e gelindiğinde bin civarında şubesi, yaklaşık 20 bin aktif üyesi ve -kendi iddialarına göre- 100 binin üzerinde "devam edeni" ile, Türkiye'deki en büyük ve yaygın örgütlenmelerinden biriydi. Ocaklar, gelir ve "bağış toplama" vasıtası da olan ciddi bir periyodik yayın ağına sahiptiler: 35-40 bin satılan teorik kürsü *Ülkü Ocağı* dergisi, yaklaşık 20 bin satışlı ajitatif *Genç Ülküdaş* ve 2 bin civarında satılan sanat-edebiyat dergisi *Türkü*. '90'larda özellikle ortaokul-lise öğrencilerine dönük Ocak örgütlenmesi büyük bir hızla ve çok rahat şartlarda gelişti. Bu gelişmede, hâkim sosyal-politik iklimle beraber, sol gençlik örgütlenmelerinin '80'lerin başından itibaren sürekli ağır baskı altında tutuluşundan, 1997'deki "28 Şubat" sürecinden sonra da İslâmcıların pasifize edilmesinden gelen "rakipsizliğin" sağladığı kolaylık inkâr edilemez.

Ülkü Ocakları, MHP'nin militan gençlik tabanını oluşturan ve 'soy' ideolojik kimliğini belirleyen ("Ülkücülük" kimliğinin isim hakkına sahip) odak olagelmiştir. Ülkü Ocakları ve Ocaklı kimliğiyle bütünleşen "ülkücülük", hem ideolojik çizgisi hem politik faaliyetteki "sertliği" itibarıyla, daima MHP'den daha radikal olmuştur. Bu durumun MHP açısından cari yorumu, Ocakların, gençliğin dinamizmini ve fevriliğini temsil ediyor olmasıdır. Has "Ocaklı" söyleminde, Ülkü Ocakları ülkücülüğün 'sahih' kaynağı, MHP ise bu misyonun reel/gündelik siyaset zeminindeki temsilcisi olarak kabul edilir. Bir Ocaklının söyleyişiyle: "Biz ok gibiyiz, onlar labirent. Biz hedefe di-

rekt ulaşırız, onlar eğilir bükülürler. Ama biz ayaklarız, onlar gövde olsalar da. Bir silkeleniriz onları düşürürüz" (akt. Okan, 2003: 95). Türkeş'in gençliğe verdiği özel önem ve Ülkü Ocakları'nın yönetimiyle doğrudan ilgilenmesi de, Ocaklı ideolojisinin kendisini davanın sahih sahibi olarak algılamasına dayanak sağlamıştır. Bir 'öz-ülkücülük' telâkkisine dayalı bu göreli özerklik, paradoksal biçimde, Ülkü Ocakları'nın MHP dışındaki sağ kitle partilerine kadro kaynağı oluşuna da zemin teşkil eder: Ülkü Ocaklı kadrolar, ilerleyen yaşlarında, ülkücülüğün MHP'yle kaim olmadığı hatta MHP'nin ülkücü misyonu yozlaştırdığı savıyla, "dava"nın bayrağını da ellerinden bırakmaksızın başka adreslere gidebilmişlerdir. Nitekim bazı Ocak yöneticilerinin, MHP'li olmayan ülkücüleri tedirgin etmemek kaygısıyla, Ocaklara dönük neşriyatta Parti etiketinin fazla öne çıkarılmamasını istedikleri de vakidir (Okan, 2003: 112).

1970'lerin sonlarına doğru Ocakların kontrolsüzleşmesindeki artışla da büyüyen bu göreli özerklik ve MHP'ye karşı -elbette örtülü- mesafeli tavır, esas itibarıyla 1980'lerde de devam etmişti. 1980'li yıllara damgasına vuran İslâmileşme süreci ve bu çerçevede MHP/MÇP merkez çizgisi ile Türkeş'e getirilen köklü eleştiriler, Ocaklı kadrolarca ve Ocak geleneğine atıf yapılarak geliştirilmişti (bkz. Bora ve Can 1991: 6. ve 7. Bölüm'ler). Nitekim Türkeş, MÇP yönetimini bizzat üstlendikten sonra, Ülkü Ocakları'nın devamı niteliğindeki Gençlik Kültür ve Sanat Ocakları'nın (GKSO) yönetimine müdahale etmiş, partiye görece mesafeli duran bu örgütü ve yayın organı Bizim Ocak'ı kontrol altına almaya yönelmişti (*a.g.y.* 444). 1990 yazında, Türk-İslâm Ülkücülüğü çizgisine yakın olmakla beraber 1992'deki kopuşta Türkeş'e sadık kalacak olan Metin Tokdemir'in yerine, GKSO Genel Başkanlığı'na İrfan Özcan getirildi. Metin Tokdemir, -en azından lâfzen- daha "tartışmacı" bir gençlik profili oluşturmayı hedeflemişti. İrfan Özcan, Ocaklı gençliğin başbuğa bağlılık merasimine ağırlık verdi. "Ülkücü Harekette Bölünme" bölümünde ele aldığımız gibi, Türk-İslâm Ülkücülerinin kopuşuna yol açan olaylar da Ocaklı kadroların ve Ocaklılara hitap eden dergilerin muhitinde ya-

şandı. BBP'yi kuran Muhsin Yazıcıoğlu ve arkadaşları, Türkeş'e muhalefetlerini ve ülkücülüğün "esas sahibi" olma iddialarını, yine Ocaklı misyonuna atıfla savundular.

Kopuş sonrasında Türkeş doğal olarak, hararetli tartışmaların yaşandığı Ocakları tamamen kontrol altına almaya hamle etti. GKSO Genel Başkanlığı'na Alaaddin Aldemir getirildi. '80'lerde hapishanelerde ülküdaşlarının İslâmcılığa kaymasına tepki göstermiş olan, çoğu Malatya hapishanesinden eski Ülkü Ocaklı bir gruba, Ocak yönetiminde görev verildi. Yeni yönetim, Ocakların söyleminden İslâmcı motifleri usul usul ayıkladı. "Yeniden-Türkçüleşme" eğilimi *Bizim Ocak*'a hâkim oldu; duyuruların, yazıların "Tanrı Türkü korusun" selâmıyla bitmesi geleneği ihyâ edildi.

Beri yandan, partinin dümen suyunda, kopuşları ve ideolojik sapmaları engellenmeye koşullanan Ocak yönetimi, 'radikal' görüntüsünü yitirmemeye de önem vermiştir. Zira BBP istikametinde kopanların temel motifi, Ocaklı geleneğiyle özdeşleştirdikleri, radikal, yozlaşmamış, 'has' ülkücülüğü temsil ettikleriydi ve 'resmî' Ocak yönetiminin, onları itibardan düşürmek için bu misyonu ve radikalizmi elinden kaçırmaması gerekiyordu. Ocaklı söylem, yeniden-Türkçüleşme çizgisine eklemlemek kaydıyla, "Türklüğün ayrılmaz bir bileşeni" sıfatıyla, İslâmî motifleri bolca kullanmaya da itina gösterdi. Türklüğün kendine özgü kavram ve ilkelerinin toplumsal ve politik hayata da egemen olması gerektiğini vaz'eden özcü radikalizm serpildi. Yeni kuşak ideologların iddialılarından Gökhan Yılmaz'ın demokrasi kavramını sorgulayan sözleri, bu özcü radikalizme iyi bir örnektir: "Millet egemenliğinden kasıt: Milleti millet yapan değerlerin egemenliğidir ki; değerler asla, zaman-mekân koordinatında bulunmazlar. Demokrasi hiçbir şeyin olmazsa olmazı değildir... 'Şimdi ve burada' olan millet önemlidir elbette. Çünkü değerlerin taşıyıcısıdır. Ancak ne taşıdığının farkında ve nereye götüreceğinin bilincinde değildir..." (*Ülkü Ocağı*, Ocak 1998, s. 41). "Ben bu milletin dininde de, tarihinde de, ne demokrasiyi ne de hoşgörüyü görmedim. Ancak, gördüğüm başka şeyler vardı: Kut, Töre, Tüze,

Könülik, And, Erdem gibi... Sahi, onlara ne oldu? Neye değiştik onları?" (*a.g.y.*, Ağustos-Eylül 1997, s. 62).

Ülkücülüğü sağ-sol kutupsallığını reddeden bir "üçüncü yol" suretinde kurgulayarak, sola karşı olduğu kadar sağa karşı da mesafe koymak, Ocaklardan neşredilen radikal söylem motiflerinden bir başkasıydı. Bu motifi, 1996/97'de Ocakların Genel Başkanlığı'nı yürüten Azmi Karamahmutoğlu tedavüle sokmuştu. Karamahmutoğlu'nun referansı, Alparsan Türkeş'in -1970'lere atıfla- gizemli bir rivayet olarak anılan sözlerinden biriydi: "Solun ihanete varan davranışları neticesinde, sağla olan kavgamızı ertelemek zorunda kaldık." Mamâfih Karamahmutoğlu'nun, fermanvârî bir üslûp taşıyan "sağ ile ertelenmiş kavgamızı başlatıyoruz" (*Ülkü Ocağı*, Ekim 1996, s. 7) sözleri, 1995 genel seçimleri sonrasının hayal kırıklığı ortamında yapay bir radikalizm gösterisi olarak kalmış; Ocaklar bünyesinde ve resmî-ortalama çizgisinde sağ-karşıtı ya da sol motifleri dönüştürmeye yönelik bir ideolojik gayretin fazla yeri olmamıştır. (1980'lerde ülkücü harekette "sol söylem" hakkında bkz. Bora ve Can 1991: 7. Bölüm).

Ocaklı alt-kültüründe radikalizmin ideolojik içeriğinin muğlâk olduğunu, belirleyici olmadığını belirtmek gerekir. Radikalizmin biçimsel etmenleri daha önemlidir ve özellikle hedef kitlenin omurgasını teşkil eden ortaokul-lise gençliği nezdinde daha işlevseldir. Bu biçimsel etmenler, itaat talep eden bir otoriter ilişki örgüsüyle belirlenir. Nimet Okan (2003: 103, 118-9), yaptığı sosyal antrpoloji çalışmasında, Ülkü Ocakları'ndaki okumaya değil sözlü aktarıma dayanan, her cümlede biz/öteki ve iyi/kötü ayrımlarını belirginleştirmeye dönük sıfat kalıplarının kullanıldığı, tartışmaya yer bırakmayan soru-cevap düzeniyle yürütülen dayalı "eğitim" usulünün, bu otoriter ilişkiyi nasıl tesis ettiğini gösterir. Erkeklik/delikanlılık ve sertlik estetize edilir böylece. "Yavuz gibi öfkeli, Yunus gibi sevdalı", "ipeğe sarılmış çelik" gibi "alperen" sıfatlarıyla çizilen ağırbaşlı bilge-kahraman portresi, "bir kazanım" olarak yüceltilen ülkücülüğe tarikatvârî bir mistik değer kazandırır. Ahlâkî bir anlam kazanan bu aidiyet bizzat doğruluk

ve meşruiyet ölçüsü olur: Heroizme [kahramancılık; kahraman kültü] dayanan püriten bir radikalizmdir bu. Ülkü Ocakları Genel Başkam Atilla Kaya'nın *Genç Ülküdaş* dergisindeki giriş hitabesi (Kasım 1997), bu heroizmin tipik bir örneğidir: "Demir dağları eriten engin yüreğinin sıcaklığıyla bütün zorlukların üstesinden gelecek güç ve kapasitedesin. Acizler için zor, korkaklar için müthiş olan şeyler kahramanlar için idealdir... Genç adam, bu badirenin bahadırı sensin. Yıllardır hayallerde düşlerde beklenensin... Selâm, kinini, öfkesini, nefretini her daim dipdiri tutup, dünü unutmadan, bugüne köprü kuran mazisinden feyzlenen kurt soylu Kürşad yüreklere... Dirilişin mayası, müslüman Türk'ün son şansı sensin..." Heroik-püriten radikalizm, hayatı bir ezeli-ebedî savaş hali olarak tasvir eden ve intikamcılığı tahrik eden "şehit" hatıralarıyla ve Türk mitolojisinin kullanımlarıyla zenginleşir.

1990'ların ortasında pop-ülkücülük olgusu, Ocaklı ideolojisi açısından, özellikle de buradaki radikalizm iddiası bakımından tartışma yaratan bir konuydu. Yukarda da değinildiği gibi, ülkücülüğün popülaritesine kapılıp simgelerini tüketenlerin kitleselleşmesi, bir yandan ülkücü hareketi meşrulaştırırken, diğer yandan kadro-sempatizan ilişkilerinin ve talep ettiği ideolojik-siyasal bağlanmanın gevşemesini beraberinde getiriyordu. '80'lerde temayüz eden ideologlardan (yine, Türk-İslâm Ülkücülerine yakın durmakla beraber partide kalmayı yeğleyen), Ocak kökenli Suat Başaran, 1995'te haftalık *Milliyetçi Çizgi* gazetesinde, ülkücülüğün radikalizmden arındırılarak ehlileştirilmesine ilişkin kaygısını açıkça ifade etmişti: "Türkiye'de sistem sahipleri, ülkücü hareket mensuplarının normalleşmesini ve iyi vatandaşlar olmasını istemektedirler. Boyalı basının ülkücüleri yeniden keşfetmek adı altında yaygınlaştırmaya çalıştığı budur. Yani, ideolojik, radikal söylemlerden uzak, mevcut düzen ve sistemle uyuşan bir ülkücülük. Bu tuzağa düşülmesin". Yine yukarda değinildiği gibi, gerek Ocaklı "abiler" gerek muhafazakâr MHP yöneticileri, Ülkü Ocakları'nı, tabanda bu "pop" dalganın getirdiği nicel büyümeye nitelik kazandıracak bir iç eğitim merciî olarak görmüşlerdir.

1990'ların ortalarında Ülkü Ocakları'nın laubaliliğe karşı vakar, olgunluk, itaat, disiplini öğretmesi gereğinin sık sık vurgulanmasının ardında,[13] Ocakların partiye sadakatini güvenceleme ve buradaki radikalizmi kontrol altında tutma kaygısının yanısıra, pop-ülkücü potansiyeli 'işlemden geçirerek' kalıcı bir kazanıma dönüştürme hedefi de vardır.

1990'larda Ülkü Ocakları'nın taban devşirmeye dönük faaliyeti, daha çok ortaöğrenim gençliğini hedef aldı. Üniversitelerdeki ülkücü örgütlenmenin ise, daha önce kurulmuş mensubiyet ilişkisini pekiştirmeye ve aktive etmeye odaklandığı söylenebilir. Üniversitelerdeki faaliyette, rakip politik örgütlerin varlığından ötürü, "mücadele" unsuru öne çıkar. Nitekim Ülkü Ocakları, '90'lı yıllar boyunca, üniversitelerdeki -aşağıda geniş biçimde ele alınan- çatışmalar, daha doğrusu ülkücü saldırılar dolayısıyla anıldı, bilindi. Bu olayların tırmandığı 1996-97'de Ülkü Ocakları genel merkezinin "gerilimi düşürme" gerekçesiyle mensuplarına bir dönem okula gitmemelerini tavsiye etmesi, "ülkücüler hakkındaki önyargılar" ve "provokasyonlar" karşısında bir önlem olarak açıklansa da, bir tür ikrar sayılmalıdır. Ocak yöneticileri, müteaddit defalar, üniversitelerdeki olaylarda ülkücülerin rolü olmadığı beyanatını verdiler. Bu standart açıklamaların hemen hepsinde "bizi çatışma içine çekmek isteyenler var" sözlerine rastlanıyor; böylece sorumluluk, muğlak provokasyon odaklarına yıkılıyordu. 1980'lerde ülkücü neşriyatta, provokasyon odağı olarak açıkça devletin emniyet güçlerine atıf yapılmıştı (Bora ve Can 1991: 561-63). 1990'larda ise, devletle/polisle aralarındaki iş- ve gönül birliği, ülkücüleri ve Ocak yöneticilerini böylesi imâlardan alıkoydu. Öte yandan, Ülkü Ocakları'nın bu tür açıklamalarında, "kafamız kızarsa...!" makâmından örtülü tehditler de eksik olmamıştır. Azmi Karamahmutoğlu'nun Ülkü Ocakları Genel

13 Yine gizemli bir Türkeş sözü, Ocaklarda disiplinin âmir hükmü olarak zikredilir: "Türk milletine Bizans'tan geçme bir hastalık vardır: Gevşeklik, laubalilik, dedikodu, fitne fesat, terbiyesizlik, birbirinizi beğenmemek, sır saklayamamak, rastgele lâf söylemek. Benimle dava arkadaşlığı edeceksiniz bu hastalıktan kurtulmalısınız."

Başkanlığı sırasındaki şu çıkışı, bu tavrın bir örneğidir: "Karşımıza çıkacak grupların bir takım fikrî provokatif hareketleri olacaksa buna hazırlıklıyız. Silahla çıkacak olursa da, gireceğimiz bir kavganın zamanını ve özelliğini biz tayin ederiz" (*Ülkü Ocağı*, Eylül 1996, s. 21).

Ocaklarla ilgili 'kriminal' şüpheleri örnekleyen üç vakaya değinelim. 27 Ekim 1992'de *Bizim Ocak* dergisinin İstanbul-Erenköy temsilcisi Aziz Karabağ elinde bomba patlaması sonucu öldü. İlkin "karakola bomba atmak isteyen Dev-Sol militanı öldü" biçiminde duyurulan bu olayı *Bizim Ocak*'çılar Karabağ'ın "yolda bulduğu şüpheli bir paketle oynarken öldüğünü sandıklarını" söylediler. 1994'te İstanbul-Bağcılar'da ülkücü muhite "takılan" bir kişi, Ocak veya -aynı işlevi gören- dergi binasında hücre/nezarethane gibi bir yere atılarak sorgulandığını *Nokta* dergisi aracılığıyla basına duyurdu. 21 Ağustos 1995'te İstanbul-Küçükpazar Ülkü Ocağı'nda tabancayla oynayan 14 yaşındaki bir çocuk yanlışlıkla 11 yaşındaki başka bir çocuğu yaraladı!

Medyada Ülkü Ocakları'nın "MHP'deki şiddet eğiliminin odağı" olarak bilinmesi, 1990'ların ortalarında, "normalleşerek" merkez-sağ bir parti olarak tanınmayı hedefleyen MHP yönetimi içinde, özellikle bu stratejinin enerjik yürütücüsü olan unsurların, Ocakların zapturapta alınmasından -hatta zaman zaman kapatılmasından- söz açmalarına yol açtı. Şunu da eklemeli ki MHP yönetimi, Ülkü Ocakları'nı "uslanmaz radikaller" olarak karikatürize edip bu tür haberleri teşvik etmekle, hem partinin "yumuşamadaki" kararlı olduğu izlenimini güçlendirmekte, hem de fanatizm/şiddet eğilimlerini marjinal/dışsal bir yere koymuş olmaktaydı. 1995 Mart'ında, Rıza Müftüoğlu, Yaşar Erbaz, Naci Memiş, Servet Turgut gibi genel merkez yöneticileri, Ülkü Ocakları'nın yeniden düzenlenmesi talebini dillendirdiler. Yaşar Erbaz, Ülkü Ocakları'nı "her konuda uyarabilecekleri" beyanatını verdi. Ülkü Ocakları kadrolarında, bunun karşısında, partide ve ülkücü neşriyatta da destek bulan bir tepki mayalandı. "Riskin" faturasının Ülkü Ocakları'na çıkartılmak istendiği, Ocaklıların "kapıkulu" gibi

görüldüğü, "Partiyi DYP'nin dümensuyuna sokanların liberal görüntüyü bozuyor diye Ocakları kapattırmak istediği" söylendi: "Ülkü Ocakları olmasaydı, bugün üniversitelerin, sokakların hâkimiyeti Maykıl gençliğin elinde olacak, fuhuşhaneler mantar gibi yayılmış, anne-babalar çocuklarını barlardan toplayamaz hale gelmiş olacaklardı. Seçimlerde pankart asıp afişleri dağıtırken iyi olanlar fatura kesilirken defolu mal statüsüne sokulursa, ortaya çıkacak işporta, esnafı da vurur" (Nazif Okumuş, *Ortadoğu*, 17.1.1996).

1996'da, bu tartışmaların da bir neticesi olarak, Ülkü Ocakları Genel Başkanlığı'na Alaaddin Aldemir'in yerine Azmi Karamahmutoğlu getirildi. Karamahmutoğlu'nun en önemli özelliği, ilk kez onun şahsında, '70'li yılların tecrübesinden gelmeyen, '80 sonrası kuşağa mensup bir figürün bu makamı işgal etmesiydi. Azmi Karamahmutoğlu ayrıca Alparslan Türkeş'e ve özellikle oğlu Yıldırım Tugrul Türkeş'e yakınlığıyla tanınıyordu; dolayısıyla bu atama Türkeş'in Ocaklar üstünde doğrudan denetim arzusunun bir yansımasıydı. Azmi Karamahmutoğlu, Türkeş'in ölümünden sonraki liderlik mücadelesinde Tuğrul Türkeş'in peşinden giderken daha da uçlaştırdığı, birtakım ideolojik motifleri -zaman zaman da teatral bir edâyla- öne çıkartan, "halkla ilişkiler" performansı yüksek bir Ülkü Ocakları Genel Başkanı oldu. -Kendisinin de temsil ettiği- "bıyıksız ülkücüler" şiârıyla, kentlilik vurgusuyla, pop-ülkücülük dalgasını massetmeye çalıştı. Bununla uyumlu, geleneksel-muhafazakâr ülkücü radikalizmden farklılaşan, 'yapay'/'sentetik' denebilecek bir radikalizm söylemi kurmayı denedi.

Türkeş'in ölümünden sonra MHP'de liderlik mücadelesi başladığında Ülkü Ocakları Genel Başkanlığı'nı bırakan Karamahmutoğlu'nun yerini, bu kitabın yayına hazırlandığı sırada hâlâ aynı makamda bulunan Atilla Kaya getirildi. Atilla Kaya, '70'ler tecrübesinden gelen, sadece Karamahmutoğlu'dan değil önceki başkanlardan da daha kariyerli bir figürdü: 1957'liydi, "Yusufiyeli" idi - 1980'lerde 11,5 sene hapiste kalmıştı, Türkeş'in talimatıyla bir süre Azerbaycan'da Ebulfeyz Elçibey'in yanında bulunmuştu. Atilla Kaya, MHP kongresini Devlet

Bahçeli ekibinin kazanmasıyla pekişen genel başkanlığında, iki önemli süreci işletti. Birincisi, gelenekten, "eski tecrübe"den gelenler Ocaklar yönetimine tekrar ağırlık koydular. İkincisi, ocakların genel merkezce kontrolüne dönük bir ıslahata girişildi. Bazı "ihtiyaç fazlası" ocaklar kapatıldı, bazılarının yönetimi değiştirildi. Atilla Kaya bu restorasyonu şu sözlerle duyurmuştu: "Hareketimizin görüntüsüne, anamızın ak sütü gibi temiz ve helal olan ülkücü kimliğimizi istismar eden, şahsi menfaatleri doğrultusunda kullanan şerefsizlere karşı tavrımız, sert ve tavizsiz olacaktır" (*Ülkü Ocağı*, Ağustos-Eylül 1997, s. 4). Yeni yönetim, iç disiplini ve partiyle uyumu sağlamaya dönük düzenlemeler yanında, Ocakların "sosyal faaliyetlerini" geliştirmeye çalıştı. En fazla itibar edilen "sosyal faaliyet" türleri, sünnet şölenleri ve bedava bilgisayar kursları olmuştur - Ocaklarda bilgisayarın mevcudiyeti, özellikle medya nezdinde Ülkü Ocakları'nın "değiştiği" ve "medenileştiği" manzarası vermeye bilhassa elverişliydi. 1998'den itibaren giderek Parti yönetimiyle uyumu -belki de '70'lerin ortalarından beri- en yüksek seviyeye ulaşan Ülkü Ocakları, 18 Nisan 1999 seçimlerinde MHP'nin başarısı için enerjik bir çalışma yürüttüler. Seçim sonrasındaki iktidar ortaklığı tecrübesinde de, zaman zaman bazı yöneticilerinin "bizi hükümet ilgilendirmez, biz karşı olduğumuz noktaları söyleriz" vb. sözlerine rağmen, Ocakların Partiye sadakati sürdü. Gerçi iktidar pratiğine yönelik eleştirilerin "ülkücülük ideallerini" ve "Ocaklılığı" referans göstermesi, kuşkusuz Ocaklar bünyesinde bir titreşim yaratmakta ve özellikle ideolojik eleştiriler Ocak kadroları arasında öncelikle itibar görmekteydi; ancak gerek Parti kontrolünün nüfuzu gerekse "iktidardan imkânları"nın iğvası, radikal çıkışları ya da muhalefeti önlüyordu. Bu konuya kitabın son bölümünde ayrıntılı olarak dönülecek.

Ülkü Ocakları'nın tüzel kişiliği, kendine mahsus ve şeffaflıktan uzak bir yapı arzeder. 1970'lerde Ülkü Ocakları dernek biçiminde göre örgütlenmişti. Ancak hem yerel düzeyde hem genel merkez düzeyinde seçimler göstermelik, atama esastı. Türkeş Ülkü Ocakları genel merkeziyle bizzat ilgilenir ve genel

başkanını bizzat atardı; yerel yönetimler de -"istişare" destekli atama yoluyla belirlenirdi. "Lider"e parti örgütüne paralel bir hat açma imkânı sağlayan Ocaklar, bir tür kontrollü özerklik içinde inisiyatiflerini artırarak, '70'lerin sonlarına doğru -güçlü oldukları yerlerde- partiden farklı hatta çelişkili tutumlara girebilmişlerdi. 1980 sonrasında, örgütlenme, dernekler üzerindeki denetimi artıran mevzuattan kaçınarak, dergi temsilciliği biçiminde düzenlendi. Yerel birimler, önce *Bizim Ocak*, daha sonra *Ülkü Ocağı* dergilerinin temsilcilikleri olarak kuruldular. Dolayısıyla, merkezî örgütlenme ile yerel birimler arasındaki 'sahici' ilişkinin ve yerel hiyerarşilerin, yasal bir karşılığı bulunmaz. Gençlik Kültür ve Sanat Ocakları genel merkezi, resmî şemasının çok ötesinde bir şebekeyi, *Bizim Ocak* "dergi temsilciliği" ağıyla oluşturmuştu. *Bizim Ocak*'ın yerini alan *Ülkü Ocağı* dergisi, bu şebekeyi genişletti. Ülkü Ocakları'nın sadece genel merkezi 'sahici' bir tüzel kişiliktir; bu genel merkezle aynı adı taşıyan ve gerçekte onun yerel birimleri olan Ocaklar ise, şeklen bu genel merkezden bağımsız dergi temsilcilikleridir. Genel Merkez, "şubeleri" üzerindeki denetimini 9 Bölge Müfettişi aracılığıyla sağlar. Genel Merkez 1996'da, daha 'rahat' olan vakıf statüsüne kavuşturuldu. Ülkü Ocağı Eğitim ve Kültür Vakfı'nın kurulmasıyla, hem örgütlenmenin hem de örgüt şebekesi üzerindeki denetimin yetkinleştirilmesi hedeflenmişti; orta vâdede bütün Ocak örgütlenmesi bu Vakfın bünyesinde düzene bağlanacaktı. Ancak bu yönde somut adımlar atıldığı söylenemez. 2000 yılına gelindiğinde, tasfiyelere rağmen, Ülkü Ocakları'nın -dergi temsilciliği statüsünde- 956 şubesi vardı. Bu şubeler 74 il merkezi ile 882 ilçe ve belde merkezinde bulunuyordu. (En çok şube İstanbul'daydı: 59.) Ülkü Ocağı temsilciliği bulunmayan iller: Diyarbakır, Tunceli, Şırnak, Batman, Hakkâri ve Mardin. Şubeler/temsilcilikler il, ilçe ve belde merkezleriyle sınırlı olmak zorunda değil; etkinlik kurmaya önem verilen yerlerde ya da iç rekabete bağlı olarak bazen aynı cadde üzerinde bile iki ayrı Ocak açılabiliyor.

Son olarak, Ülkü Ocakları'nın örgütsel alt-kültürüne ilişkin bir tasvir yapmakta yarar var; bir kez daha yinelersek, Ocakla-

rın özellikle gençlik üzerindeki çekim gücünde, belki en az ideoloji kadar bu alt-kültürün etkisi bulunuyor.

Ülkü Ocakları, '60'lardaki ve '70'lerdeki ilk dönemlerinde, ağırlıkla taşralı veya taşra kökenli gençlere, ideolojik -ve paramiliter- eğitimin ötesinde, okulla, barınmayla, işle vb. ilgili ilişki ve imkân sağlayan bir sosyalleşme rabıtası olarak işlev görmüştür. '70'lerin ikinci yarısındaki iç savaş benzeri ortamda, Ocaklı alt-kültürüne asıl damgasını vuran, gözüpeklik, ataklık, fedakârlık, silahşörlük, dövüşçülük gibi değerlerle örülü bir yoldaşlık (ülküdaşlık) tecrübesiydi. Beri yandan, '70'lerin sonlarına doğru bulundukları mahallerde önemli bir güç odağı haline gelen, MHP/ülkücü hareket bünyesinde de 'paralel iktidar' konumu edinen Ülkü Ocakları, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sipahi örgütlenmesine benzetilebilecek bir yapı özelliği kazanmıştı. Yerel reislerin, "bölge başbuğları"nın kendi özel ilişki ağları/çetelerini oluşturarak kurduğu şebekeler, özellikle 1980 sonrasında ticarî-iktisadî sonuçlar da doğuracak, önemli bir Ocak başkanlığı yapma fırsatı bulan bir reis, çok geçmeden kendine ticarî fırsatlar yaratıp güçlü maddî imkânlara kavuşacaktı.

1980'lerde, askerî yönetimle ve hapishanelerle/"zulûm"le yüzleşme pratiği, Ocaklı ortamında ve daha sonra yeniden kurulan Ocaklarda, 1970'lerin 'yeraltı' ilişkilerinin gizemini taşıyan heroik ülküdaşlık alt-kültürünün bir ölçüde yeniden üretilmesine olanak tanıdı. 1990'larda ise, kitleselleşme ve popülerleşmeye koşut olarak bu havanın tedrîcen dağıldığını söyleyebiliriz.

Ocak kadrolaşmasının geleneğindeki 'adam adama markaj' ilişkisi, yeni zamanlarda da sürdü. Kuruluşundan itibaren ülkücü kuruluşların hepsinde, yukarıdan aşağıya bir örgütlenmeyle birlikte, her yönetim noktasını başka ilişki örgüsüyle kuşatmak, her yönetim pozisyonu için aynı çevrede potansiyel aday bulundurmak ve çok kanaldan bilgi almak gibi sigorta ("bypass") mekanizmaları oluşturulmuştur. Bu yüzden, Ülkü Ocakları'ndaki iktidar ilişkisi hiyerarşik piramit modeliyle açıklanamaz. Ayrıca, her yönetim pozisyonunda bulunan kişi,

başkan (veya reis)[14] unvanını görevden ayrıldıktan sonra da sürdürür ve yönetimi sırasında kendisine tâbi olanlardan protokoler bir saygı görmeye devam eder. Eski-reisler, zaman zaman atama kararlarındaki "istişare"ye katılarak "onore edilirler". Ömer Lütfi Mete'nin eleştirel bir dille "üç-beş kişinin 'başkanım' hitaplarından duyulan şehevî gururun sistemleştirilip adına teşkilâtçılık denmesi" (*Kurultay*, 17.10.2000) dediği durumun sahici bir hayatiyeti vardır, bu ortamda!

Ülkü Ocakları hiyerarşisinde örgütlenme, yukarıdan aşağıya ilerler. Önce il düzeyinde temsilcilik kurulması için uygun görülen bir kişiye veya ekibe yetki verilir, bu temsilcilik kendi altındaki birimleri oluşturur. Alt birimlerin oluşumu ilke olarak bir üst birimin elinde olmakla beraber, her zaman daha üst birimlerin veya 'tepenin' müdahalesine açıktır. Normal olarak iki yılda bir şube yönetimlerinde değişiklik yapılır - yine atama yoluyla.

Ülkü Ocakları'nın merkez örgütlenmesinde, beş "masa"lık bir işbölümü vardır: Teşkilât Masası, Basın ve İnternet Masası, Dış Türkler Masası, Sosyal Faaliyetler ve Propaganda Masası, Akademi ve Eğitim Masası. Bu masaların temsilciliklerde de karşılıkları ve yerel masa başkanları vardır. Ayrıca okullardaki örgütlenmede, "okul başkanları" ve onların keza kendi alt hiyerarşisi olur: Fakülte başkanı, bölüm başkanı, koridor başkanı, sınıf başkanı, yurt başkanı... Belirli -ortalama iki yıllık- periyodlarla değişen bu başkanlıklar, ortaya küçüklü büyüklü yüklüce bir "başkan" yekûnu çıkartır. Çok başkanlı, kısa aralıklı hiyerarşinin birkaç işlevi vardır: Birincisi, çok kanallı denetime olanak sağlamak; ikincisi, disiplin, otorite ve sorumluluk zincirini tesis etmek; üçüncüsü ve en önemlisi, mensubiyet ilişkisini aidiyet ilişkisine dönüştüren güçlü bir kimlik inşasına katkıda bulunmak. 15-17 yaşlarındaki gencin "başkan"lıkla onurlandırılması, ona ciddi bir "güç" sağlar ve erken bir özgüvenin kaynağı olurken, üst mertebeler için de önemli

14 "Reis"e itaat, ülkücülüğün esaslarındandır: "Ocak yönetimine *ve hele başkanına* saygılı olmak, verilen görevleri yerine getirmek, onların talimatlarına harfiyyen uymak lâzımdır" *abç*., Yaşarbaş 1996: 29).

bir motivasyon oluşturur. Bu ast-üst ilişkisinin "başkan-gönüldaş" şeklindeki 'resmî' tanımı, fiiliyatta "reis-teba" ilişkisi olarak da tanımlanabilmektedir! (Okan, 2003: 112).

Ülkü Ocakları'nda statü atlamanın merhalelerinden biri, "çok amaçlı asistanlık" diyebileceğimiz bir işleyiştir. Ocaktaki önemli başkanların yanında, önem derecesine göre bir ya da birkaç Ocaklı genç bulunur. Partideki, yani MHP'deki yöneticilere de sağlanır bu servis; buna "genel merkez-" veya "parti görevi" adı verilir. Bu "asistanlar", önemli bir zamanlarını başkanlarla geçirir, işlerinde yardımcı olur, yakın korumalık da yaparlar. Bu "görev", hem davaya hizmetin bir aşaması, hem bir kariyer basamağı hem de bir "yetişme" sürecidir. Aynı zamanda Ocak-Parti bağının özellikle kadrolaşma açısından önemli bir halkası... Ülkü Ocakları genel başkanı da, parti liderinin önemli gezilerinde kendisine eşlik eder.

Ülkü Ocakları'nın üst yönetimi, '90'ların sonundan itibaren, tecrübeli ve görece yaşlı "abilerden" oluşturuldu. Genel Başkan Atilla Kaya'nın yönetiminin bir başka özelliği, periyodik atama zincirinin kırılarak, -2000 yılı itibarıyla- dört yıl gibi alışılmadık ölçüde uzun süre görevde kalmasıydı. Temsilcilik düzeyindeki yöneticilerin çoğu da, "abi" müktesebatına sahipti. Son yıllarda, özellikle üniversite bulunan merkezlerde ülkücü akademisyenlere yönetimlerde daha çok yer verildi. Ocakları "bilgi çağı"na uygun "kültür merkezleri" olarak takdim etme çabasının sembollerinden biriydi bu.

Ülkü Ocakları'nın üye profili, bölgeye göre farklılaşıyor. Büyük şehirlerdeki Ocak örgütlerinin kendi arasında belirgin toplumsal-kültürel ve sınıfsal farklar kendini gösterebiliyor. Özellikle yeni dönemde ortaya çıktığını söylediğimiz şehirli ve bazen de üst-orta sınıf ülkücü gençlik potansiyelinin ağırlıklı olduğu birimler, taşralı/taşra kökenli veya şehirli yoksul tabana hitap eden geleneksel Ocak ortamından farklı bir vasat oluşturuyorlar. (Bu "zengin muhit" Ocaklılığının elbette azınlıkta olduğunu ancak özgül ağırlığının arttığını söyleyebiliriz.) Ülkü Ocakları yöneticileri üyelerinin çoğunluğunun öğrenci olduğunu söylüyorlar ama bu sadece öncü/taşıyıcı kadrolar

açısından doğru. Zaten üniversitelerdeki ülkücüler ile diğerleri hayli ayrışmış durumda. Bu konudaki çarpıcı bir anekdotu, 1999 Eylül'ünde yaptığımız bir söyleşide bizzat Atilla Kaya aktarmıştı: "Bir gün Bilkentli arkadaşlar ziyarete gelmişti, tam onlar çıkarken Malatya Ocağı'ndan bir grup girdi içeri. Malatyalı arkadaşlar, çıkan Bilkentlileri kastederek, 'galiba yurtdışından misafirleriniz vardı' dediler".

Saldırganlık

Güç, ülkücü ideolojide ereksel bir değer taşır. Keza güç gösterisi, ülkücü hareket için yapısal bir motiftir: Hem potansiyel sempatizanlarının güç/iktidar arzusuna hitap eder, hem de kadrolarının bağlılığını pekiştirir. Esasen güç gösterisini eksen alan "aksiyon", ülkücü radikalizmin esasını teşkil eder ve bizatihî ideoloji/"fikir" hükmündedir. ("Aksiyonerlik", ülkücü söylemde gururla sahiplenilen mümeyyiz vasıftır.) Güç teşhiri en etkili propaganda sayılır. Güce, güç teşhirine tutkunluk, tabiatıyla bu "aksiyoner" hareketi saldırganlığa yatkın kılar. Saldırganlığın elbette devletin ve milletin bekasını tehdit eden düşmanlarla ilgili ideolojik gerekçeleri vardır. Ancak bu gerekçelerin vesile mâhiyetinde olduğunu söyleyebiliriz; ülkücü gençliğin "aksiyonerliğinde", güç teşhiri, güç *performansı*, bizatihî bir sosyalleşme vetiresi, bir cemaat oluşturucu uğrak olarak, bir *habitus* [davranış kalıbı] olarak işler.[15] Şunu da eklemeliyiz ki, bu güç teşhirinin, saldırganlığın, devletin "şiddet tekeli" işlevini yerine getiren mercilerin gözyumma ya da himayesinden yararlanıyor oluşu, bu çeşit "aksiyonerliği" kolaylaştıran, cazip kılan bir etmendir.

Ülkücü hareketin güç teşhirine tutkunluğu ve bunun ortaya çıkardığı saldırganlık eğilimi 'diline de vurmuştur'; zaten biliyoruz ki dil eylemin/varoluşun kurucusudur da - ülkücü söylem, güç ve şiddeti ululayan bir zihniyet dünyası kurar. Yalın

15 Mukayese için: İtalyan faşizmini ve Alman nasyonalsosyalizmini inceleyenler, güç gösterisinin ve birlikte şiddet uygulamanın cemaat oluşturucu dinamiğine dikkat çekerler (Balistier 1989; Reichardt 1999).

bir dost-düşman ayrımı, "düşman"la ilgili aşağılayıcı, horlayıcı, insanlık sıfatını tağyir edici, bazen de cinsiyetçi/dişilleştirici bir dil ve savaşçı, tehditkâr üslûp, bu söylemin otomatiğinde vardır. Resmî beyanatlarda da kendini göstermekten geri kalmayan bu yapısal nitelik, Ocaklı söyleminde ve iç dolaşımda kullanılan dilde daha belirginleşir. ("Sıradan ülkücü"nün gönlünce dile geldiği gündelik konuşmada ya da örneğin ülkücü internet sohbetlerinde, büsbütün serbest bir 'aksan' belirir: Ergen erkek argosu, bir 'dayılanma' ve küfür şehveti ortaya dökülür.)

Ülkücü hareketin "aksiyoner" gençlik tabanının saldırganlığı, 1980'lerin vasatında gemlenmişti. Bizzat hareketin önderliği, daha önce de değindiğimiz gibi, kadro kalitesini geliştirme ve hareketin reaksiyoner yapısından gelen zaafları giderme kaygısıyla sükûnet telkin etmeye çalışıyordu. Ancak '80'lerin sonlarına doğru, üniversitelerde sol hareketin kendini göstermeye çalışmasına koşut/karşıt olarak, ülkücü gruplar reaksiyoner bir saldırganlığa yöneldiler (Bora ve Can 1991: 558 vd.). 1990/91 kışında gerilim tırmandı. 1991 Nisan başında, başlatıcısının bu sefer (bir tek bu sefer!) ülkücüler olmadığı bir çatışma yaşanmış ama çatışmanın düzeyini ülkücüler tırmandırmış; İTÜ Avcılar kampüsünde açtıkları kitap tezgâhının solcularca dağıtılması üzerine çıkan arbedede ülkücü gruptan açılan ateş sonucu bir öğrenci boynundan yaralanmıştı.

Ülkücülerin 1991 seçim sonuçlarıyla kazandığı özgüven, 1990/91 kışında kendini gösteren "aksiyonerliği" körükledi. 1992 5 Mart'ında bir ülkücü grup İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi kantinini basarak solcuların afişlerini yırttı, çıkan kavgada 3 genç yaralandı. Yakın günlerde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde, Karabağ'ın işgalini protesto için forum düzenleyen ülkücüler, alternatif forum düzenleyen solcu öğrencilere saldırdılar. Taşlı, sopalı kavgada 20 kişi yaralandı, ülkücü gruptan birinin havaya silah açtığı görüldü. (17 Mart'ta da Marmara Üniversitesi Göztepe kampüsündeki kavgada ülkücüler ateşli silah kullanarak bir öğrenciyi yaralayacaktı.) Polis olaya ancak dağılma aşamasında müdahale etti ve dayak yiyen solcu öğrencileri gözaltına aldı. Ülkü-

cülere bu şekilde sağlanan polis himayesi, izleyen yıllarda standart örüntü olacak; ilâveten birçok vakada, polisin öğrenci olmayan ülkücülerin üstelik silahlı olarak kapılardaki sıkı kontrolü aşarak okulara girişine yardımcı olduğun dair ciddi şikâyetler duyulacaktı. Ülkücüler, üniversitelerdeki sol hareketliliği, 1990/91'de "komünizmin çöküşüyle pili bitmiş marjinal grupların çırpınışları" diye yaftalamışlardı. 1990'ların ortalarına doğru, bu açıklama kalıbı "işlevsiz kalan marjinal sol grupların bölücülüğe sığınması" yorumuyla vahimleştirilerek "ihanet, devlet ve millet düşmanlığı" damgası yedi. Bu suçlama, hem ülkücü grupların saldırganlığını tırmandırmasına yol verecek, hem de gördüğü açık himayenin polis nezdindeki izahatını teşkil edecekti.

1992'nin Mayıs ayında Ankara'da Gazi ve Hacettepe üniversitelerinde 20'yi aşkın öğrencinin yaralandığı solcu-ülkücü kavgaları oldu. 29 Aralık'ta Marmara Üniversitesi Haydarpaşa Kampüsünde okul dışından takviyeli ülkücü grup, afiş yırtarak provoke ettiği kavgada balta ve demir çubuklar kullandı; üçü ağır 10 öğrenci yaralandı. 1993 yılında büyük şehirler üniversitelerinde ülkücülerin solculara dönük saldırganlığında kayda değer tek olay, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde solcu bir öğrencinin ülkücülerce dövülmesi üzerine iki ay kadar süren gerginlikti. 1993 sonlarında, taşra üniversitelerinde ülkücülerin solcu grupları yıldırmaya dönük saldırganlığı tebarüz etti. 26 Ekim'de Bursa Uludağ Üniversitesi kantinindeki kavgada üç öğrenci yaralandı. 19 Kasım'da Kırşehir Meslek Yüksek Okulu'ndaki sol gruba saldıran ülkücüler 6 kişiyi yaraladılar. 13 Aralık'ta Erzurum Atatürk Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi'nde ülkücülerin solcuları kantinden atmaya kalkışması üzerine çıkan kavgada iki öğrenci yaralandı. Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde okul yıllığını kimin hazırlayacağını belirlemek üzere yapılan seçimi solcu öğrencilerin kazanması üzerine 18 Kasım'da çıkan kavgada da yaralananlar oldu. Şunu da unutmamak gerekir ki, bu olaylar, solcu grupların belirli bir güç oluşturabildiği ve baskılara tepki gösterdiği vakalardı - birçok taşra

üniversitesinde ülkücü grupların herhangi bir aykırı kimlik beyanına imkân tanımayan baskısı vardı ve bu baskılar basına yansımayan bir rutin teşkil etmekteydi. Polis bütün bu olaylarda da seyirci kalmayı yeğledi ve ülkücülerin saldırılarını, sürekli takibat altında bulundurduğu solcu öğrencilere dönük önlemlerin bir parçası gibi değerlendirdiği izlenimini vermekten kaçınmadı. Taşrada ülkücülerin sol kimlikli kültür-sanat etkinliklerini terörize ettiği vakalar da vardır - en çarpıcısı, 1992 Nisan'ında Trabzon'da Grup Yorum konserinin yapıldığı salonu "Polise kalkan eller kırılacak", "Kahrolsun komünistler", "Meclis'te PKK istemiyoruz" sloganlarıyla yedi saat boyunca muhasaraya almalarıdır.

Üniversitelerdeki ülkücü saldırganlık, 1994/95 döneminde ivme kazandı. 1994'te 23 Mart'ta fakülte dışından bir ülkücü grup Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kantinini bastı. 8 Mayıs'ta Hacettepe Üniversitesi kafeteryasında "Devlet Terörüne Son" konulu forum düzenleyen solcu öğrencilere saldırdılar. O yılın sonbaharında İzmir üniversitelerinde ülkücülerin tedhişi yoğunlaştı. Eylül sonunda afiş asan ülkücüler yoldan geçmekte olan iki solcu öğrenciyi silahla tehdit ederek dövdüler (öğrenciler, 'Polis' diye bağırdıklarında kendilerine saldıranların 'biz zaten polisiz' diye alay ettiklerini anlattılar). Kasım'da İnciraltı Öğrenci Yurdu'nda sistemli ülkücü baskısından bahsediliyordu: Uzun saçlı erkekler tartaklanıyor, köpe takan erkekler "kulağını keseriz" diye tehdit ediliyor, geceleri odalara dalıp herkes kaldırılarak İstiklâl Marşı söyletiliyordu. 29 Kasım gecesi bir yurtta Kürt öğrencilerin kaldığı odalara saldıran ülkücüler direnişle karşılaşınca yurdu dolaşıp "PKK'lılar eylem yapıyor" diye öğrencileri 'coşturup' bahçeye topladılar. Toplanan kalabalık solcu öğrencilerin direnişiyle karşılaştı; ancak bu aşamada peydah olan polisler ülkücülere ilişmezken altı solcu öğrenciyi gözaltına aldılar. 15-16 Aralık'ta İstanbul Üniversitesi'nde ülkücüler İnsan Hakları Haftası etkinliklerine saldırdılar, kantin bastılar, ellerinde satır ve tabanca görüldü. Bu olaya da geç intikal eden polis yine solcu öğrencileri -döverek- gözaltına aldı.

1995 Ramazan'ının sonlarına doğru (22 Şubat'ta), çoğu üniversite dışından, Fikirtepe ve Erenköy Ülkü Ocakları'ndan ve Kadıköy MHP'den gelen ülkücüler, Marmara Üniversitesi Göztepe Kampüsünü basarak "oruç yediği" bahanesiyle öğrencilere saldırdılar, 8 öğrenci yaralandı. Ülkücülerin protesto gösterisinden sonra dağılan öğrencilere ve gazetecilere saldırması birçok özel televizyonun haber bülteninde apaçık görüldü. Polisin himâyesi de barizdi. Bu olayda da silahlı üç ülkücü öğrenciyi rehin tuttukları gerekçesiyle 150 kadar solcu öğrenci dövülerek gözaltına alındı. Bu olayın evveliyatında, şubat başlarında ülkücülerin iki öğrenciyi tartaklamasına tepki gösteren solcu öğrencilerle ülkücülerin kavgasında üç ülkücü yaralanmış; ardından okula dışardan gelen ülkücü gruplar kampüs çevresinde ve içinde 30-40 kişilik gruplar halinde boy göstermeye başlamışlardı. Marmara Üniversitesi Kampüsü olayı kamuoyunda epey tartışma yarattı; Bülent Ecevit "kuzu postuna bürünmüş kurt"tan söz etti! "Sağ-sol çatışması"nın ötesinde, ülkücülerin polisçe/yetkililerce himaye edilen ve silahlı saldırganlığına sol cenah dışında da dikkat çekenler oldu. İstanbul Ülkü Ocakları Başkanı Erdem Karakoç ise standart kalıbı yineledi: "Kelaynaklara dönmüş, davası kalmamış, kâbeleri yıkılmış, kin üzerine yeni bir dava inşa ederiz düşüncesinde olanların geçmişteki yaraları kaşıma çabaları boşunadır." 1995'te Ankara, İzmir, Malatya, Zonguldak üniversitelerinde, çoğunlukla ülkücülerin kantin basmasıyla ya da solcuların yürüttüğü kampanyaları engellemeye kalkmasıyla başlayan ve 38 yaralanmayla sonuçlanan kavgalar oldu. Ülkücüler, solcu gruplarca yürütülen, çoğunluğu da güncel meselelerle ya da öğrenci talepleriyle ilgili (paralı eğitimi protesto vb.) konulardaki muhalefete karşı rejim yanlısı bir 'reaksiyon' teşkil ederek, "düzen karşıtlığı" iddialarını tamamen gömdüler; 1980'lerde sorgulamaya giriştikleri, "devletin yardımcı kuvveti olma" işlevini hilâfsız üstlendiler. 1994 Ekim'inde Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde "DTCF'li Ülkücü Gençlik" imzasıyla dağıtılan bildiri, ülkücü "aksiyonerliğin" devletin asayiş kuvvetleriyle özdeşleşen zihniyetinin çıplak bir ifa-

desiydi. Ülkücüler, yemek fiyatlarının "ölçüsüz ve adaletsiz bir şekilde" yüzde 300 oranında artırılmasına karşı mücadelelerini, bu konunun "PKK ve Dev-Sol gibi yasa dışı terör örgütlerince" istismar edilmesi karşısında "durdurma ve olaylara el koyma" kararı aldıklarını duyuruyor; "19 Ekim 1994 Çarşamba gününden itibaren yemekhane önü, bahçe ve kantinde yapılacak herhangi bir illegal eyleme kesinlikle müsaade etmeyeceklerini" bildiriyorlardı!

Taşra üniversitelerindeki ülkücü baskının bu dönemde billurlaştığı yer, Edirne Trakya Üniversitesi'dir. 1994 sonbaharında ülkücüler, resmî törene alternatif açılış töreni düzenleyen solcu öğrencilere saldırdılar. 8 Ekim'de Karaağaç Meslek Yüksekokulu içinde ve şehirde birçok solcu öğrenci dövüldü. Protesto için kantinde toplanan öğrenciler, yine polisin göz yummasıyla, ülkücülerin saldırısına uğradı. 10 Ekim'de dövülen bir öğrencinin kolu kırıldı. Saçı uzun öğrenciler de "kestir bunları" diyen ülkücülerce taciz edilmekteydi. 14 Ekim'de mezuniyet belgesini almak için okula gelen iki öğrenci saldırıya uğradı, biri bıçakla, biri başından yaralandı. Bu olay üzerine yurtlarda barınamayan ve üniversiteye gelemeyen 100 kadar öğrenci Edirne'den ayrıldı. 23 Kasım'da *Ortadoğu*'ya Edirne'den yollanan bir okuyucu mektubu, bu "başarı"nın sarhoşluğunu yansıtıyordu: "Bu satılmış taşeron köpeklerine diyoruz ki rahat olun, damarlarımıza basmaktan vazgeçin. Yoksa altta kalanın canı çıksın dediğimiz zaman hiçbir kuvvet ülkücü hareketi durduramaz."

1995 yılında, ülkücülerin liselerde de saldırılara, yıldırma eylemlerine giriştiği görüldü. Ülkücülüğün 'ergen' kuşakta artan etkinliğinin ve popülerleşmesinin sağladığı özgüven de bu saldırganlığı tahrik ediyordu. 23 Mart 1995'te Ankara Gazi Anadolu Lisesi öğrencisi üç öğrencinin bıçaklanması olayı, ülkücülerin liselerdeki çeteleşmesini gündeme getirdi. Bıçaklamaktan yargılanan Fikret Barshan, okuldaki sorumlu "reis"le atışması üzerine tuvalette "bir şey konuşmaya" çağrıldığını, burada kendisine tokat atılınca çakıyla kendini savunurken "reis" ve arkadaşlarını yaraladığını anlattı. İfadesine başvuru-

lan bir başka öğrenci, okulun "ortaöğretim bölümü ülkücü öğrencilerinden sorumlu reisliğine" getirildiğini ve bu aşamada Fikret Barshan'la takıştıklarını kabul ederek, "arkadaşlarını ona karşı şiddet uygulamak için azmettirmediğini, sadece onunla konuşarak son günlerdeki tutumunun nedenini sormalarını istediğini" anlattı. Ortaokul-liselere atanan "reisler" etrafındaki ülkücü (veya ülkücülük özentili) çeteleşme, politik saikli bir hâkimiyet çabasının yanısıra, ergenlik/'delikanlılık' dünyasının güç oyunlarıyla ve 'kız meseleleriyle' de hüküm yürütüyordu. Özellikle büyük şehirlerin kenar mahallelerinde okul çevrelerindeki 'delikanlı' mekânları olan bilardo salonlarında, kahvehanelerde ülkücü öğrencilerin "Ocak" destekli kontrolü yaygındı. Okul yönetimlerinin ülkücülere destek verdiği hatta öncülük yaptığı birçok okul da sözkonusuydu. 1995'te liselerdeki ülkücü baskısını hissettiren olayları özetleyecek olursak: 1 Haziran'da Adana Abdulkadir Paksoy Lisesinde ülkücüler solcu bilinen öğrencilere saldırdı ve üçünü bıçakla yaraladı. Aynı lisede 26 Aralık'ta da ülkücüler arasında çıkan reislik kavgasında iki öğrenci silahla yaralanacaktı. 13 Eylül'de İstanbul Alibeyköy Endüstri Meslek Lisesi'ni basan 10 ülkücü bir öğretmeni dövdüler. Aynı ayın 18'inde Ankara Keçiören Kalaba Lisesi'nde (Deniz ve Ulaş adlı!) iki kardeş 20 kişilik bir ülkücü grup tarafından ağır biçimde dövüldü. 21 Kasım'da Kocaeli-Darıca Teknik ve Endüstri Lisesi öğrencilerinin gittiği bir kafeteryayı basan ülkücüler bir genci bacağından kurşunla, birini de başına tabanca kabzasıyla vurarak yaraladılar. 6 Aralık 1996'da da İstanbul-Kartal Yakacık Lisesi'nin bir öğrencisi, bir grup ülkücü tarafından bıçaklanarak öldürüldü.

1994/95'te ivmelenen ülkücü saldırganlığın okullar dışında yoğunlaştığı bir yer de, büyük şehirlerin kenar mahalleleri, "varoşlar", olmuştur. Özellikle İstanbul'un Alevi ağırlıklı ve sola yatkınlığıyla bilinen mahallelerinde, ülkücü grupların çoğu kez polisin himayesinden de faydalanan provokasyonları görüldü: Uzun saçlı veya "özgün müzik" dinleyen gençlerin tehdit edilmesi, üç hilâlli bayraklı arabaların kalabalık sokaklarda

hızla sürülmesi, "bilinen" bazı kahvehanelerin taranacağı söylentileri gibi... 11 Eylül 1994'te Nurtepe'de, iki taksici arasındaki bir kavga 'vesilesiyle', MHP'lilerin otomobillerle mahallede tur atarak etrafa ateş açmaları ve iki kişiyi bıçaklamaları, bunun üzerine tertiplenen kalabalık protesto gösterisine polisin şiddetle müdahale edip birçok insanı gözaltına alması, bu olayların irice boyutlu ve basına yansıyabilen tipik bir örneğidir. 1995'te ölümle sonuçlanan üç vaka meydana geldi: 11 Mayıs'ta İstanbul-Altınşehir'in Trafo Mahallesi'nde sol görüşlü bilinen bir kişinin iki ülkücü tarafından bıçaklanması; 30 Haziran'da İstanbul-Maltepe Gülsuyu Mahallesi'nde bir içkili lokantadan haraç isteyen ülkücü gruptan birisinin garsonlarca öldürülmesi ve akabinde ölenin yakınlarının zanlı garsonu öldürmesi; 30 Ağustos'ta Ankara-Keçiören Ovacık Mahallesi'nde bir gencin MHP'li belediyenin elemanları ve parti yanlısı bir grup tarafından pompalı tüfekle vurulması... Keçiören Belediyesi'nin icraatı, MHP'lilerin kenar mahallelerdeki güç ve tedhiş politikası için önemli bir örnektir. Bir şirket kadrosunda görünüp 1994'te seçilen MHP'li Belediye Başkanı Turgut Altınok'un korumalığını yapan ve "A Takımı" diye bilinen 'özel kuvvet', bu tedhişin en esaslı âletiydi. "A Takımı", ilkin 1995 Ocak başında belediyeden atılmalarını protesto eden işçileri dövmesiyle tanındı. (Aynı yılın 12 Eylül günü de Ankara Belediye Meclisi'ne işten atılmalarını protestoya gelen belediye işçileri MHP'li ve RP'li Meclis üyelerinin fizikî saldırısına uğradılar. Saldıranların başında, 1978'de Mamak-Tepecik otobüsünün taranması eyleminden ötürü yargılanmış bulunan MHP'li Meclis üyesi Orhan Uzun vardı.) 31 Ağustos 1995'te Ovacık'ta -politik husumetin körüklediği- bir arsa ve yıkım ihtilâfı nedeniyle oluşan gerginlikte 22 yaşındaki Erdal Yıldırım'ın pompalı tüfekle vurularak öldürülmesi, "A Takımı" tedhişinin doruğu oldu. MHP yönetimi, bu cinayeti "Kanunsuz kaçak inşaat yapan organize 200 kişilik bir grubun kontrole gelen devletin memurlarına saldırması sonucunda linç edilmekten kurtulmak telâşı içindeki belediye memurlarının kaçışı sırasında meydana gelmiş bir zabıta olayı" (Yaşar Erbaz) sözleriyle küçümsedi. Erdal Yıldırım cina-

yeti davasının görülmesi veya anma törenleri vesilesiyle de ülkücü gruplar Ovacıklılara sözlü ve fiilî saldırılarda bulunmuşlar - bu saldırılar 1998'e dek sürmüştür.

Polis baskısıyla birleşerek solcu ve Alevi topluluklarını sindirmeye yönelen varoşlardaki ülkücü tedhişinin birçok yerde güçlü bir direnç doğurduğunu da kaydetmek gerekir. Böylesi yerlerde ülkücü gruplara yönelik "intikam" ya da "cezalandırma" eylemlerine -ender olmakla birlikte- rastlanmıştır: 1993 Kasım'ında Bizim Ocak Erenköy bürosuna yapılan silahlı saldırıda 25 yaşındaki Kayhan Hakan Işık'ın öldürülmesi, 5 Mart 1995'te Zeytinburnu'da MHP yanlılarının devam ettiği bir kahvenin basılması ve -biri baskıncı- iki kişinin yaralanması gibi...

1996'da belirgin bir durulmanın ardından, 1997/98 döneminde, üniversitelerde ve mahallelerdeki ülkücü saldırganlık yeniden ivmelendi ve 1994/95 yıllarındakinden daha büyük boyutlara erişti. Bu dönemde ölümlü olaylar aniden arttı: 1997 yılında üç kişi, 1998'de altı kişi ülkücü saldırganlarca öldürüldü.[16] Bu cinayetler, ülkücü saldırganlığın hedefleri ve saikleri hakkında da bir profil çizer. Kurbanlar, dört cinayette HADEP üyesi, iki cinayette üniversite öğrencisi, iki cinayette lise öğrencisi, bir cinayette ise sendikacıdır. HADEP üyeleri (Ali Arslan, İstanbul 9.8.1987; Murat Tanhan, İzmir 20.9.1997; Bilal Vural, İstanbul 4.5.1998; Hakim Atik, İstanbul, 18.5.1998) sokakta saldırıya uğrayarak öldürüldüler. Büyük şehirlerin kenar mahallelerindeki Ülkü Ocakları'nın HADEP'lilere ve Kürt topluluklarına dönük düşmanca propaganda ve baskı politikasının mecrası içinde, ihtimal ki 'ölçünün kaçmasıyla' gerçekleşen -belki kişisel ihtilaflarla da tetiklenen- cinayetlerdi bunlar. (MHP İstanbul İl Başkanı Mehmet Gül, 8 Mayıs 1998'de düzenlediği basın toplantısında, Bilal Vural'ın "kız meselesine kurban gittiğini" söylemiştir!) MHP'lilerin/ülkücülerin Kürt

16 Ülkücüler arasındaki bir oruç kavgasında öldürüldüğüne dair emareler bulunan Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi öğrencisi Zekai Torun (25.5.1998) ve Adıyaman-Tut'ta MHP'lilerce öldürüldüğü iddia edilen (cesedi bir MHP'liye ait olan bir evde bulunan) 15 yaşındaki Hüseyin Cici (24.2.1998) de bu listeye katılabilir.

topluluklarına yönelik saldırılarına, kışkırtmalarına "MHP'nin güç kaynağı olarak Kürt meselesi" başlıklı bölümde değinmiştik. 1997/98'deki bu cinayetlerin, 1990'ların ilk yarısında daha çok Kürtlerin küçük topluluklar oluşturduğu taşrada bölgelerinde gerçekleşen saldırılardan farkı, büyük şehirlerdeki geniş ve politikleşmiş Kürt göçmen topluluklarına yönelik olması ve 'güruh' taşkınlığının ötesinde kalıcı bir saflaşmayı davet etmesidir. Diğer cinayetlere bakarsak: Ağrı Doğubeyazıt Sağlık Meslek Lisesi öğrencisi Fikret Daş -Kürtçe olarak- Türkeş'e (22.6.1997), Van-Erciş Ticaret Meslek Lisesi öğrencisi Hidayet Avcı (25.5.1998) Türk bayrağına hakaret ettiği gerekçesiyle bıçaklanarak öldürüldü. Malatya İnönü Üniversitesi öğrencisi Ümit Cihan Tarho ülkücülerin oruç tutmayanlara dönük saldırılarının devamında (11.1.1998), Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencisi Kenan Mak ülkücülerin solculara dönük 'rutin' tedhişi içinde (2.5.1998) sokakta kalabalık saldırgan gruplarınca bıçaklanarak katledildi.

1997/98'de üniversitelerdeki ülkücü saldırganlık da en üst düzeyine erişti: Bu iki yılın olaylarında 500'e yakın solcu öğrenci, 100'ü bulmayan sayıda ülkücü öğrenci yaralanmış, buna karşılık -alışılageldiği üzere- 1000'e yakın solcu ve 100 kadar ülkücü gözaltına alınmıştır! Asıl 1997'de olağanüstü artan ve büyük şehir üniversitelerinin yanısıra Bolu, Çanakkale, Kocaeli, Bursa, Antalya, Denizli, Kırşehir, Diyarbakır, Ağrı, Edirne'de yaşanan bu olayların çoğu, ülkücülerin, "Susurluk skandalı" ve "Sürekli Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık" kampanyasıyla veya YÖK'ün protesto edilmesiyle ilgili eylem yapanlara saldırmasıyla başlıyor; ülkücülerin okul dışından ("Ocak"tan) destek aldıkları ve satır, bıçak -bazen de tabanca- gibi aletlerle donanmış oldukları görülüyordu. 1997 ve 1998'de Gazi Üniversitesi'nin iki öğrencisi, ülkücülerin kendilerine merdiven arasında ve tuvalette -kafasını lavabolara vurarak, pisuvara sokarak vb.- işkence yaptıklarını açıklayan basın toplantıları düzenlediler. Polis himayesi -gözaltı istatistiğine de yansıdığı üzere- berdevamdı; 19 Kasım 1997'de İstanbul Üniversitesi'nde saatlere yayılan kavgada yaralanan ülkücü öğrencilerin polis ara-

balarıyla hastaneye kaldırılması dikkat çekmişti! 1998 Aralık'ında ülkücülerce işkence edilen Gazi Üniversitesi öğrencisi, "eylemlere karıştığını polis kasetlerinden tespit edersek burada okuyamazsın" diye tehdit edildiğini anlatmıştı.

Bu dönemde, solculara dönük saldırılar üniversite dışında da yoğunlaştı: 1997'de afiş asan SİP ve ÖDP üyeleri (İstanbul-Kadıköy), *Emek* gazetesi satan bir genç (İstanbul-Ayazağa Sanayi Mahallesi), EMEP üyeleri (İstanbul-İçerenköy), "Sürekli Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık" eylemlerinde yerel öncülük yapan insanlar (İzmir) kalabalık ülkücü grupların saldırısına uğrayarak dövüldüler, duvarlarına MHP afişi asılmasına izin vermeyen Halkevleri Kültür ve Sanat Vakfı Hatay Şubesi silahla tarandı, İstanbul-Gaziosmanpaşa'da solcu bilinen bir ilkokul müdürü ülkücülerce dövülerek yaralandı; 1998'de Mersin ve İstanbul-Küçükçekmece'de solcuların devam ettiği bilinen iki kahvehane taranıp bombalandı, Samsun'da bir grup ülkücü Eğitim-Sen'in yaz kampına baskın yaparak öğretmenleri dövdüler. 18 Nisan 1999 genel seçimlerinden bir gün önce İstanbul/İçerenköy'de SİP konvoyuna ateş açan ülkücüler işçi Hasan Duman'ın ölümüne yolaçtılar. Küçükbakkalköy Ülkü Ocakları Başkanı İhsan Bal bu davadan tutuksuz yargılandı.

Sola karşı saldırganlıkların televizyon kameraları marifetiyle gündemde yer işgal eden bir örneği, 1998 1 Mayıs'ında polisten kaçarken -elbette yanlışlıkla- Okmeydanı'ndaki Ülkü Ocağı Temsilciliğine sığınan solcu militanın camdan sarkıtılıp orada asılı vaziyetteyken dövülmesi oldu. Savunmasız, dahası can havlindeki bir insanın eziyet gördüğü bu "düşük yoğunluklu" linç sahnesi, ülkücü saldırganlıkla ilgili herhangi bir (ön)yargısı olmayanlar nezdinde de çirkin bir görüntü olmalıydı. MHP İstanbul İl Başkanı Mehmet Gül, bu sahneyi, "sığınan arkadaş"ın intihar etmeye niyetlendiği ve bunun üzerine ülkücülerce kurtarıldığı biçiminde tevil etmiştir: "Daha iyi kurtarılabilirdi. Ama atlayacaktı. Önemli olan kurtarılmasıdır. Bize vicdansızlık yapıldı."

Ülkücü saldırganlığın, "kamuoyu"nu şekillendiren büyük medya tarafından büyük ölçüde görülmez kılındığını vurgula-

mak gerekir. İstanbul'un kimi kenar mahallelerinde ve özellikle üniversitelerde direnişle karşılaştığı noktada tabiatıyla kavgaya/çatışmaya dönüştüğünde bu saldırılar kanıksatıcı bir "üniversitede sol-sağ çatışması" şablonu içinde geçiştirilmiştir. Birçok olay, "istikrar bozucu, huzursuzluk yaratıcı" olmama veya "yıkıcı-bölücü akımlara prim vermeme" kaygısıyla, polisin bu "kaygı"yı teşvik eden "halkla ilişkiler" çalışmasının da katkısıyla televizyonlarda ve gazetelerde yer bulmamıştır. "Sosyal demokrasinin solunda" addedilen (sosyalist) solun özellikle de medya eliti tarafından alaycı bir aşağılama eşliğinde teşvik edilen politik tecridi, bu olayların "marjinalize" edilmesine katkıda bulunmuş; solcu grupların çoğunun ezbere bir retoriğe dayanan anti-faşist söylemi de bu konuda uyarıcı olmaktan uzak kalmıştır.[17]

1997/98 döneminde, bu müesses duyarsızlığa rağmen, özellikle üniversitelerdeki ülkücü saldırganlığın "kamuoyu"nda belirli bir tedirginlik yaratacak kadar ileri gitmiştir. Bu doz artışının konjonktürel nedenleri olarak üç etken gözönüne alınabilir: 1) "Susurluk" travması: İlerde ele alınacak olan Susurluk skandalı, genel kamuoyundaki ülkücü imajını ciddi biçimde zedelemiş, ülkücüler bütün hasımlarının kendilerine karşı saldırıya geçtiği endişesine kapılmışlardı ve buna karşı koyma, güçlerini gösterme gereği duyuyorlardı. 2) Seçim yenilgisi: MHP'nin muazzam bir gelişme içinde olduğu dönemde 1995 genel seçimlerinde parlamento dışında kalması büyük bir hayal kırıklığına yol açmıştı. Bu hoşnutsuzluk, "Susurluk konjonktürü" içinde artık ülkücülerin devlet (ordu ve Milli Güvenlik Kurulu) tarafından bir "tehdit unsuru" olarak değerlendirilebileceğine dair -küçük ve kısık sesli de olsa- işaretlerle birleşince, "ülkücü hareketin tasfiye edilmek istendiği" kaygısına bağlı bir savunma refleksi gelişti. (Bu konu da ilerde et-

17 Sözkonusu 'ezber', ülkücü hareketi bir entrikayla indirgeyerek, onun oluşum ve güçlenme koşullarını anlamakta yetersiz kalmaktadır. Buna bağlı olarak, ülkücülerin "faşist" olduğunu deklare/deşifre etmenin 'kamuoyunu aydınlatmaya' yeteceğini varsaymakta, bu hareketin 'kötülüğünü', onun hakkında zaten müteyakkız ve bilgi sahibi olmayanlara izah etmenin yollarını aramamaktadır. Bu konuda hayli erken zamanda kaleme alınmış bir uyarı: Can 1995.

raflıca ele alınacak.) Nitekim bu dönem okullardaki ülkücü saldırıların gözde sloganı "Ülkücü hareket engellenemez!" idi. 3) İç mücadele: Türkeş'in ölümünün ardından parti içinde yaşanan mücadele ve yeniden yapılanma süreci, tek tek reisleri ve onların etrafındaki gruplaşmaları kendi varlıklarını ve etkinliklerini kanıtlama gayretine sevketmişti. (Bu konuda ayrıca bkz. Can 1998.)

1990'ların ortalarında, ülkücü hareketin kendi içinde de şiddete dayalı hesaplaşmalar arttı, cinayetler işlendi. En çarpıcı vaka, 1989 yerel seçimlerinde MHP'den Kilis Belediye Başkanlığı'na seçilen Dr. Burhan Kerküklü'nün öldürülmesiydi. Kerküklü, MHP örgütünün baskılarından bunalarak 1994 Ağustos başında şehri terk etti, Türkeş'le görüşeceğini, sıkıntılarına çare bulamazsa geri dönmeyeceğini açıkladı. Sıkıntılarını şöyle özetliyordu: "Belediye başkanlığına seçildikten sonra kendi kadromla bir türlü gerçekçi diyalog kuramadım. Onlar hep ayrı telden çalıyorlardı. Ben Kerkük Türküyüm. Dış Türkleri Türkiye'de en iyi savunan parti MHP olduğu için bu partiye girdim. Hiçbir zaman partinin ilkelerine karşı çıkmadım. Ancak belediye başkanı seçildikten sonra bazı daire müdürlükleri, bu partinin, tabiri caizse kurmayları tarafından adeta paylaşıldı. Son olarak zabıta amirimiz bir memurunu dövdü. Zabıta amirinin görevden alınması için talimat verdim. Bu defa zabıta amiri bana gelerek kendisinin Kilisli olduğunu, gitmesi gereken birisi varsa benim gitmem gerektiğini söyledi." Kerküklü'nün Türkeş'e şikâyeti üzerine görevinden alınan MHP İlçe Başkanı İsmail Mısırlı, bundan birkaç ay sonra, 31 Ocak 1995'te Dr. Burhan Kerküklü'yü makamında öldürdü. Bu vaka, MHP'nin güçlenmesine ve ikbal kaynaklarına erişmesine bağlı olarak iştahı kabaran kadroların, "reislerin" giriştiği sert rekabetin, sonucu itibarıyla aşırı ama 'normal' bir örneğiydi. Kerküklü örneğindeki gibi, 'kökten' ülkücü olmayıp görece gevşek bir sempatizanlık ilişkisi içinde veya yükselen konjonktürden faydalanmaya dönük profesyonel politikacı motivasyonuyla MHP'de mevki edinen kişiler sözkonusu olduğunda, camianın bu "yabancı" unsurlara tepki göstere-

siyle rekabet iyice sertleşiyordu. 1995 yılında bilinen iki ölümlü hesaplaşma daha vardır: 10 Mayıs'ta İstanbul-Fikirtepe Ülkü Ocağı eski Başkanı Zarif İlhan, "reis" olduğu dönemde korumalığını ve şoförlüğünü yapan birisi tarafından öldürüldü - bu vakada muhtemeldir ki kişisel ihtilâflar da rol oynamıştı. 14 Aralık'ta Diyarbakır MHP il merkezinde parti üyeleri arasında çıkan silahlı çatışmada bir insan öldü. İzleyen yıllarda da, özellikle İstanbul'un kenar mahallelerindeki MHP örgütleri ve ülkü ocaklar içindeki hâkimiyet mücadelesinde birçok çatışma yaşanmıştır.

1990'lı yılların ortalarına doğru sayısı hızla artan açıkhava şenlikleri ve "kurultayları"ndaki silâhlı "kutlamalar" da, zaman zaman MHP'lilerin 'telefat vermesine' yol açmıştır! 1994'teki Zafer Kurultayında "silâhların susmak bilmemesi ve Tekir Yaylası'nın atış poligonuna dönüşmesi"nden ülkücü basın bile şikâyetçi oldu: Bu kurşun saganağında 12 kişi yaralanmıştı. 1995 Ağustos'undaki Zafer Kurultayı öncesinde silâh kullanılması kesin bir dille yasaklandı. MHP Genel Başkan Yardımcısı Seyfi Şahin, "silâh kullananların polise teslim edileceğini, üzerinde silâh bulunanlar yakalanırsa Kayseri Teşkilâtı olarak ilgilenmeyeceklerini" duyurdu. Ancak Kurultayda "silâh sıkan haindir", "Başbuğumuzu üzerseniz iki dünyada rahat edemezsiniz" anonslarına rağmen silâh sesleri yeri göğü tuttu. 20 Ağustos 1996'da Trabzon'da düzenlenen yayla şenliğinde MHP'liler arasında çıkan çatışmada MHP Ankara eski İl Başkanı Hasan Basri Erdem ile Düzköy Belediye Başkanı'nın şoförü Ali Çağlayan öldü. 1997 Kongresinde ayyûka çıkan iç çatışmalar (bkz. 13. Bölüm), iktidar ortaklığı döneminde de eksik olmayacaktır.

Tabanın "aksiyonerliği", Türkeş'i ve MHP üst yönetiminde bazı unsurları zaman zaman rahatsız etmekteydi. "Aşırı atak" ve saldırgan yapının, partiyi meşrulaştırma ve 'normal' bir merkez-sağ parti olarak takdim etme stratejisine zarar verebileceği endişesini taşıyorlardı. 1990'ların ortalarından itibaren, MHP üst yönetiminde, kontrol altında tutulması gereken "aksiyoner/reaksiyoner yapı"nın adını Ülkü Ocakları olarak koyan ses-

ler çoğaldı ve Ülkü Ocakları'na nizam-intizam vermeye hatta onları kapatmaya dönük projeler dillendirilmeye başladı. MHP yönetiminin Ülkü Ocakları'nı "yola getirmeye" dönük olarak sinyaller ve yaydığı güdümlü haberler, medyada, MHP'nin 'normal' bir merkez-sağ parti olma iradesinin sağlam bir kanıtı olarak algılandı. 1999 genel seçimlerinden sonra iktidar ortağı olan MHP, kendini "merkez partisi" olarak kabul ettirme stratejisinin bir parçası olarak, ülkücü saldırganlık potansiyelini gemlemeye önem verecek; "reislerin" hükûmet imkânlarını değerlendirmeye yönelmeleri de bunu kolaylaştıracaktı.

1995'te Gaziosmanpaşa olaylarının ardından MHP "provokasyonları önleme" gerekçesiyle parti faaliyetlerini 15 Mart'tan Newroz/Nevruz'un sonu olan 23 Mart'a kadar tatil ederek parti merkezlerini kapatmış, Ülkü Ocakları'nın faaliyetlerini de durdurmuş olması son derece ilginçtir. Genel Başkan Yardımcısı Tuncay Şekercioğlu bu kararı camianın "reaksiyoner"[18] ve "ayrıntı çabuk kabaran özelliği"nin tahrik edilmemesi, gayesiyle açıklamıştı. Zaten kamuoyunun gözüne çarpan ve tedirginlik uyandıran vakalarda MHP yönetimlerinin kullandığı açıklama kalıbı, sözkonusu olayı "münferit hâdise" olarak tanımlamak veya "tabandaki üç-beş fanatiğin işi" sayarak sorumluluğu üzerinden atmak yetmediğinde, "ülkücü kitlenin aksiyoner/reaksiyoner özelliği"ni belirtmek olagelmiştir. Bu özelliğin önüne geçilmez bir doğal âfet gibi tasavvur edilerek mistikleştirildiğine, MHP yönetiminin bu "doğallıkla" hem ülkücü saldırganlıkları meşrulaştırdığını hem de bu dinamiğin "kontrol edilemez" karakterini bir tehdit ve şantaj unsuru olarak kullandığını, "MHP'nin güç kaynağı olarak Kürt meselesi"

18 "Reaksiyonerlik", 1980'ler boyunca ülkücü camiadaki tartışmalarda en fazla özeleştirisi yapılan ve kaçınılmak istenen vasıflardan biri olmuş, ülkücü hareketin reaksiyoner yani tepkisel değil, kendi iddiaları ve hedefleri olan *aksiyoner* bir hareket olduğu; 1970'lerde bundan uzaklaşıp anti-komünist saikli bir reaksiyonerliğe kapıldığı oranda çıkmaza sürüklendiği söylenmişti. 1995'te bir MHP yöneticisinin "reaksiyonerliği" doğallıkla zikretmesi veya belki de "aksiyonerlik"le eşanlamlı kullanması, bu kavramsal ve ideolojik tutizliğin kaybolduğuna ve reaksiyonerlikten artık o kadar da rahatsızlık duyulmadığına işaret etmiyor mu?

bölümünde ele almıştık. Tabanın "ayranı çabuk kabaran özelliği", MHP'ye hem militan kadro gücü olarak vazgeçemeyeceği bir özgül ağırlık sağlıyor, hem de kimi anlarda azıcık yaka silker de görünerek mesafelendiği o gücü kontrol altında tutma, ehlileştirme vaadiyle politik sistemle kendi tabanı arasında nev-i şahsına münhasır bir politik aracılık işlevi üstleniyor, bununla bir pazarlık gücü ve saygınlık kazanabiliyordu. DSP lideri Bülent Ecevit, 1995 yılındaki bir demecinde, 1999 genel seçimlerinden sonra koalisyon ortağı olacağı MHP'nin bu stratejisine tasdik vermişti: "Sayın Türkeş kitle partisi olmak istiyor. Ancak partisi içindeki bazı marjinal unsurlar buna direniyor. Keçiören olayları, özel timdeki kadrolaşma gibi..." (25.9.1995, *Sabah*). Kendi tabanını ehlileştirmesi uğruna MHP'ye verilen bu krediden sadece MHP değil, ehlileşmesi niyaz edilen o aksiyoner taban da ziyadesiyle fayda sağlamıştır!

Asenalar

MHP 'erkek' bir hareket olagelmiştir. Yönetici kadroları tamamen erkektir. Kadınlar 1970'li ve '80'li yıllarda MHP'de olsa olsa siyasal faaliyetin "yardımcı hizmetlerinde" ve seçmen olarak yer alabilmişlerdir.[19] Bunun ötesinde, MHP ve ülkücülük kendini erkek imgeleriyle sahneler, ideolojik motivasyonunu 'erkeklik şerefi' motifleriyle 'canlandırır'. Erkek kimliğinin sınanarak kazanılacak bir statü olduğu ve bu sınavın bir kerelik de olmadığı tasavvuruna dayanan, erkeklik kanıtlamaya dönük ergenliğe özgü meydan okumayı kronikleştiren bir ruh hali, elbette ülkücülüğe özgü değildir[20] ama ülkücü hareketin ortamında yansımasını çok güçlü biçimde bulur. 1999 seçim kampanyasındaki "MHP: Ürkek değil erkek parti" sloganı, bu bakımlardan bir timsal sayılabilir. Ülkücü ideolojide kadın, bütün milliyetçi akımlardaki gibi (Altınay 2000: özell. 118-

19 Örneğin 1981'de Ankara'da açılan MHP ve Ülkücü Kuruluşlar ana davasının 389 sanığından yalnızca dördü kadındır.

20 Toplumsal cinsiyet kültüründe erkek üstünlüğünün belirginliği oranında, erkekliği kanıtlama ve teşhir gerekliliği artar (Kandiyoti 1997: 75).

154), toplumsal cinsiyet kimliğinden -ve somut kadınlardan- bağımsız olarak, millete atfedilen değerlerin imgesi olarak, esas olarak da analık işleviyle mukaddes ve mukayyettir. Onun dışında, namusu korunacak "bacı"dır ve bu 'işleviyle' de erkeklik şerefinin bir unsurudur. Analık-bacılık imgesinin haricine çıktığı, cinsiyet kimliği belirginleştiği noktada kadın tekinsizleşir, 'orospuluk' tehdidi arzeder. *Kurultay* yöneticilerinden Ergun Kaftancı'nın şu "hicvi", başka sıfatlarla şereflenmemiş, 'salt' haliyle kadını tecavüz nesnesi olarak tahayyül eden bir bilinçdışını yansıtmıyor mu?: "Sosyal demokrasi feminenmiş... Yani kadınsı... CHP lideri Deniz Baykal söylüyor bunu. Doğrudur. Bu özelliği, sürekli ırzına geçilmesinden de anlaşılmıyor mu?" (*a.g.y.*, 22.1.2001).[21]

Beri yandan, 1990'larda MHP'nin kadınları daha fazla seferber edebildiği görülmüştür. Bunun ilk elde anılabilecek -birbiriyle ilgisiz hatta ters- iki genel sebebinden bahsedebiliriz: 1) Dönemin "milliyetçilik rüzgârı"nın kadınları da etkilemesi. 2) '80'lerden itibaren kendini duyuran feminist akımın kadınları toplumsal ve politik hayata katılmaya teşvik etmesi. (RP/FP'li kadınların dikkat çekici etkinliğinin verdiği ilhamı da buna ekleyebiliriz.) MHP'ye özgü bir genel sebep olarak da, bu bölümde ele aldığımız popülerleşme ve modernleşme eğilimini ekleyebiliriz.

O tarihte MHP Partili Kadınlar Kurulu başkanlığını yürüten ve 2000'lere dek partinin kadın örgütlenmesinin öndegelenlerinden olan Aysel İzgi'nin 1993'teki şu sözleri, MHP'nin yeni dönemdeki "kadın meselesi" perspektifini özetler: "Türk kadını denince, bunun kadınlık görev ve sorumluluğundan tecrit

21 Birinci Dünya Savaşı sonrasının maddî-manevî yıkıntısı içinde nasyonalsosyalizme yönelen Alman asker-erkeklerin psikanalitik durumlarını ("erkek fantezilerini") inceleyen hacimli eserinde Klaus Theweleit; benlik oluşumları tamamlanmamış, anne-çocuk sembiyozundan çözülmemiş, 'özerk' nesne ilişkisine girememeyen bu erkeklerin, kadının simgelediği yumuşaklık, gevşeme, haz potansiyelini tekinsiz bulduklarını anlatır. Kadına karşı ilişkiyi kalıplayan bir zırhla önlem almanın bir parçası da, "kız kardeş" ya da "anne" olmayan kadının 'orospuluğa açık' sayılmasıdır; bir başka deyişle, muteber kadın, orospu olmayışıyla temayüz eder! (Theweleit 1995: özell. 51 vd., 102 vd., 212 vd., 404 vd.)

edilmiş bir yaratılmış olduğu elbette düşünülemez. Kadın denince akla gelen ilk düşünce, ana olmaktan gelen, yarınların sahiplerinin yetişmesindeki etkinliktir.(...) Türk kadınının başka milletler kadınlarından bir ayrıcalığa sahip olduğunu söylemekte hiç zorluk çekmemekteyiz. Çünkü Türk kadınının tarihî geçmişindeki vatanı için yaptığı dövüşleri ve bu alandaki kahramanlıkları başka milletler kadınlarınınkine nazaran hem kabarık hem de nitelik bakımından göz kamaştırıcıdır.(...) Ancak kadınlarımızın, siyasal hayatta göstermeleri gereken etkinlikleri yeterince göstermediği gözlenmektedir. Yukarıda belirtildiği üzere Türk kadını, Türk milliyetçisidir. Bunu tarihî geçmişinde kanıtlamıştır. Öyleyse bu özelliğine uygun siyasal oluşum içindeki yerini almış olmalıdır.(...) Tabii burada üzerinde durulacak bir diğer husus, partili erkeklerimizin, partili kadınların oluşmasında yardımcı olmalarıdır. Şurasını unutmamalıyız; partili erkeklerimiz, kadınlarımızın fedakârlıkları olmadan bulundukları yerlere gelmiş değillerdir. Onların bulundukları yerlere gelmelerinde sessiz sedasız gibi görünen kadınlarımızın büyük emeği bulunmaktadır.(...) O halde, partili kadınlarımızın oluşmasında partili erkeklerimizin de fedakârlıkta bulunmaları gerekmektedir. Nasıl kocasının partide çalışmasını evin hanımı sabırla beklemekte ise, evin erkeği de zamanı gelince bu fedakârlığı göstermekte cimri olmamalıdır" (*Ortadoğu*, 12.5.1993). Burada, mahcup ve son derece mahdut 'feminizan' motiflere dayalı bir revizyon girişimi görülebilir: "Türk kadını"nın "tarihsel" milliyetçiliği ve analık misyonuna, toplumsal hayatta biraz daha etkin olmasını sağlayacak ilâveler istenmektedir - tabii erkeklerin şefaati ile. Erken dönem Kemalizmin, kadınların 'sosyalleşmesini' -metaforik bir işlev de gören- aile zemininde ve erkek himayesi altında yürüyecek bir modernleşme kipi olarak yükümlendiren perspektifini yineleyen bir bakıştır bu (Selda Şerifsoy; Altınay 2000 içinde: 155-188).

Kadın, 8 Mart 2000 Kadınlar Günü etkinliklerinde MHP'li "hanım" öğretim üyelerinin vaz'ettiği gibi, "kültür aktarıcısı"dır; ona millî kültürün geleneksel öğelerinin muhafazası ve

çocuğa aktarılması görevi verilmiştir. Ülkü Ocakları "Kızlar Masası" Başkanı Saniye Özmen'in deyişiyle: "Törenin ilk uygulayıcısı olan ve töreyi Türk çocuğuna ilk öğreten, Türk kadını"dır (*Kurultay*, 24.5.1999). MHP Kadın Kollarının 2000 çalışma programındaki ifadesiyle: "Türk Milleti'nin imanlı, yüksek ahlâklı, millî şuur ve ülkü sahibi evlâtlarını yetiştirecek olan kadınlarımızı bu konuda bilinçlendirmek için eğitim faaliyetleri düzenlemek" (*Kurultay*, 11.9.2000). Bu, ev mahremiyeti içinde, 'cephe gerisinde' yürütülecek bir lojistik destek görevidir. Eski Türk mitolojisinden, "hatuna" verilen önemin nişânesi olarak aktarılan -erkek ululardan naklen- "başımın yazgısı, evimin tahtı, "kadınım, direğim, döleğim" methiyeleri de kadının 'erkeğe yardımcı' rolünü vurgular. Kadının "zayıflığı", bir vakıa olarak görülür; ama bu onu küçültmemekte, tersine saygı ve şefkat 'sağlamaktadır' (*Ayzıd* dergisi, 7/2002).

'Feminizan' motiflerin MHP'li kadınlara sirayet etmesinde, İslâmcılığın etkisini hesaba katmak gerekir. İslâmcı genç kadınların 1980'li yıllardaki ilk başörtüsü eylemlerindeki etkinlikleri, zaten o zaman İslâmcılığın daha fazla etkisi altında bulunan ülkücülerde ilgi hatta hayranlık uyandırmıştı. İslâmcı kadınların yazar ve söz sahibi olarak öne çıkarak talepkâr olmaları, bu ilgiyi büyüttü ve MHP'li/ülkücü kadınları cezbetti. Nitekim ülkücü hareket bünyesinde ilk görünür 'feminizan' çıkışı yapan, bir eski İslâmcıdır. RP'nin "Hanımlar Genel Koordinatörü" iken MHP'ye geçen Süheyla Kebapçıoğlu 1995'te İstanbul-Bağcılar Ülkü Ocağı'ndaki konuşmasında şunları söylemişti: "Fatih'in ordusundaki yiğitleri doğuran analar bitti mi? Size bir müjde verebilirim. Yeni Fatih'ler doğuracak analar var. Türkiye'de sadece MHP, bugün İstanbul'da Küçükçekmece gibi bir ilçemizi bir kadına teslim etmiştir. (...) Artık uyandınız. Partinin bütün birimlerinde göreve talip olacaksınız ve bugüne kadar uyuyan, çalışmayan erkeklere de 'bu koltuğun hakkını veriyorsan devam et, yoksa kalk ben çalışacağım' diyeceksiniz. (...) Hadis-i Şerif vardır, 'işi ehline veriniz'. Bu ehil kadın ise, kadına vereceğiz." Ancak MHP'de/ülkücü hareket kadınlarında bu atak dilin istisna olduğunu, İslâmcı kadınla-

rın eylemli ve düşünsel etkinliğinin 'taklit edilmediğini' belirtmeliyiz. Ancak özellikle taşra üniversitelerinde, İslâmcı muhitle ülkücü muhit arasındaki geçişkenliğe uygun olarak, dindarlık hassasiyeti yüksek, İslâmcı söyleme duyarlı, tesettürlü ülkücü genç kadın tipolojisinin varlığını unutmamak gerekir.

Hâkim tavrın, 'feminizan' tesirlere karşı sert bir tepki olduğunu söylemeye gerek yok. Ülkü Ocakları'nın 2001 yılında "Türk kızının 21. yüzyıldaki soluğu" şiarıyla kadınlara dönük yayımlamaya başladığı (2003'te *Genç Asena* adını alan) *Ayzıd* dergisinde, feminizm "cazgırlık" olarak tanımlanmış, "İslâmcı feministler" de bu sınıfa dahil edilmiştir.

1995'te MHP, popülerleşme ve modernleşme hamlesi doğrultusunda, kadınlara 'yer açmaya' niyetli olduğunu bazı sembolik hamlelerle gösterdi. 1995 Ocak'ında MHP İstanbul-Küçükçekmece ilçe başkanlığına avukat Hülya Karadeniz getirildi. Ülkücü basında "MHP tarihinin ilk kadın bayan başkanı" olarak kutlanan Hülya Karadeniz, "*Kadınlarımızı* saflarımızda toplayıp, *kadınlarımızla* (*abç.*) iktidara yürüyeceğiz" demecini verdi (*Ortadoğu*, 19.1.1995). 1995 Eylül'ünde bu kez Eskişehir-Sivrihisar'da ilçe başkanlığına bir kadın (avukat Emine Doğruay) getirildi ve o da ülkücü basında "MHP'ye ilk kadın başkan" diye tanıtıldı! Üniversitelerde genç kadınları "kazanmaya" yönelik çalışmalar arttı (bu konuda bkz. Dilek Zaptçıoğlu'nun "Asena'nın Kızları" röportajı, *YeniYüzyıl*, 12-15.5.1999). Buna karşılık 2000 yılındaki kongrede 70 kişilik Merkez Yürütme Kuruluna sadece 2 kadın seç(tir)ilmiştir. Ülkü Ocakları'ndaki "Bayanlar Masaları" da, açıkça küçümsenen bir koldur - bunların faaliyetlerini, erkeklerin bulunmadığı mekânlarda veya zamanlarda yürüttüğüne de değinelim (Okan, 2003: 147).

1990'ların ortalarında, "Yeni Çizgi"ye uyarlı olarak, MHP'li kadınlar arasında 'sosyetik' bir sektör de oluştu. Örneğin bu dönemde MHP'nin en etkin kadın kollarından biri olan Antalya Kadın Komisyonları, başı açık, makyajlı, şık giyimli üyeleriyle dikkat çekiyordu. Lüks otellerde düzenlenen gecelerde şiir okuyan, konuşma yapan ve tabii esas olarak kermes

düzenleyen abiye kıyafetli MHP'li kadın görüntüleri çoğaldı. Rotary, Lioness benzeri seçkin/'sosyetik' sosyal yardım ve hayır derneklerine benzeyen bu profil kalıcılaştı ve büyük şehirlerde MHP kadın örgütlenmesinin bileşenlerinden birisi oldu. "Sosyetik" değil ama modern, şehirli, tahsilli ve başıaçık kadınların MHP'nin kadın örgütlenmesinde daha fazla sayıda ve etkin olduğu gözlenebiliyor. Buna karşılık, Kadın Kolları Başkanlarının başörtülü olmasının tercih edilmesi anlamlıdır.

Aynı dönemde, kadının kimliğinin tanımlanmasında ve kadının -vesâyete tâbi olarak- yüceltilmesinde, İslâmî kaynakların ("cennet anaların ayakları altındadır" hadisi vb.) yanına "Türk töresi" kaynaklarının katılması önemlidir. "İdeoloji" bölümünde ele aldığımız, MHP'nin yeniden-Türkçüleşmesi süreciyle uyumlu bir gelişmedir bu. Bu açılım, İslâmcılığın rejime dönük bir tehdit olarak algılanmasında dramatik bir "simge" olarak kullanılan başörtülü İslâmcı kadınlara mesafe almaya yaramakla kalmamıştır. "Türk töresi" mitolojisi, İslâm-öncesi Türk kadınının "daha eşit" ve daha aktif olduğunu işler[22] ve böylesi bir imge, MHP açısından, şehirli kadınlara hitap ederken işlevsel olmuştur. Bu strateji de, Türk kadınının İslâm-öncesi dönemdeki ileriliğini ve bu tarihsel karakteri itibarıyla modernleşmeye açıklığını vurgulayan erken dönem Kemalizmle aynı telden çalar.

"Eski Türk kadını" mitolojisine dönüşle beraber, MHP'li/ülkücü kadınları "Asena" olarak anmak yaygınlaştı; önceleri bazı aiytatif-romantik yayınlarda rastlanabilen Asena adı, sistemli olarak kullanılmaya başladı. Asena'nın mitolojik misyonu, bir kavmi, Türklüğü, yok olmaktan kurtarıp ona bereket ve güç getiren bir savaşçı ruh, diriliş ruhu aşılamasıdır; savaşkan çağ-

22 Bu "özgür" ve "ileri" kadın imgesi, muhayyeldir. Zaten "Eski Türklerde kadın"ı yekpâre bir olgu olarak düşünmek başlı başına yanıltıcıdır. Farklı tarihsel dönemlere ve farklı toplumlara özgü değişik "kadınlıklar", ataerki anlayışları ve kadınlık algılarıyla karşılaşırız. Kadına önemli toplumsal rol tanıyan kültürler yanında -ki bunlar da Türklüğe değil göçebeliğe özgüdür-, -göçebelikten uzaklaşmaya koşut olarak- pekâlâ kadını aşağılayan ve tecrit eden cinsiyet kültürleri de vardır. Bkz. Türköne 1995.

rışımıyla beraber, esasen ana-olarak-kadın rolüne uygun bir imgedir bu.[23] "Asena Geceleri" ya da "Asena Doğuyor" geceleri düzenlendi, yerel "Asenalar toplandı" haberleri ülkücü basının rutinine dahil oldu. 1998'den itibaren merkezî bir "Asenalar Kurultayı" düzenlenmeye başladı. İlk zamanların heyecanıyla Asenaların çocuklarından da "börteçineler" olarak bahsedildiyse de, bu alışkanlık çok geçmeden tavsadı. Başörtülü Asenalar asla eksik değildi ama Asena imajı esasen başı açık, "modern" kadınlarla bağdaştırılmış ve daha ziyade yeni kuşak ülkücü genç kadınlar "Asenalık"la özdeşleştirilmiştir. 1990'ların ikinci yarısında "Kurşun Türküye Neyler" kasediyle epey ilgi gören "ülkücü özgün müzik"çi Gülbahar, beyaz atının yanında bir taşa oturmuş, çizmeli, börklü, uzun saçlı, dik bakışlı fotoğrafıyla, Asena imajının savaşkan-erkeksi bir algılanma ihtimalini temsil eder. 1999 genel seçimlerinde parlamentoya giren iki MHP'li kadından biri olan Çorum milletvekili Melek Denli Karaca da, ata binen, silah kullanan bir figür olarak bu folklora uygundur.

MHP'li kadınların, "Asenalar"ın söyleminde kadın, dava ve iktidar yolunda bir lojistik destek gibi ele alınır; "Türk kadını"nın esasen çocukla ve aileyle ilgili sorumlulukları yinelenir. Kadınlık durumuna ilişkin eleştirel bir yaklaşıma hemen hiç rastlanmaz. Asena toplantılarının "mesajları", genellikle, "MHP'de biraraya gelen" Türk kadının hasletlerinin tekrarlanmasından ve partiye katkıda bulunma heveskârlığının beyanından ibarettir. Bunun dışında, Çeçenistan, Bosna, Kürt meselesi gibi güncel konularda partinin standart görüşü tekrarla-

23 Türk mitolojisinde, kırıma uğrayan kadim bir Türk kavminden kalan son fert olan on yaşındaki bir oğlan çocuğunu bir dişi kurt emzirmiştir. Oğlan büyüyünce bu dişi kurtla çiftleşir. Dişi kurt bir mağarada on oğlan doğurur. "Asena" (başlangıçta: Aşena) aslında bu oğlanlardan birinin adıdır. (Başka bir versiyona göre ise "Aşena", soyu tükenmeye yüz tutmuş bir Türk boyunun dışevlilikle aldığı [yabancı] odalıklardan birinden doğan ve boy başkanı seçilen oğula verilen addır. Akt. Divitçioğlu 1987: 72-3.) Ama mitolojinin modern kullanımında dişi kurdun adı olmuştur. (Bu vesileyle bir not: Türk mitolojisinin milliyetçi yorumcuları, babasoylu bir türeyiş efsanesine elveren "insan baba - kurt ana" modelini idealize ederek, anasoylu "kurt ata" efsanelerini daha önceki çağlara iter, marjinalleştirirler. Ögel 1971: 17.)

nır - ki çok defa davetli bir erkek konuşmacı tarafından kadınlara vaaz edilmiş olur bu görüş de...

1999 genel seçimlerinde MHP'nin, 'uslu' Asenalara, bünyesindeki canlı ve inisiyatifli kadın hareketini küstürmek (basbayağı refüze etmek!) pahasına seçimlerde kadın adaylara yer vermeyen RP/FP'den daha fazla itibar etmesi dikkate değerdir. 1995 seçimlerinde RP seçilebilecek yerlerden hiç kadın aday göstermeyerek İslâmcı kadınların büyük tepkisine yol açmış; 1999'da ise FP seçim için transfer ettiği iki başı açık kadın adaya ilâveten, başörtüsü direnişlerinden ya da kadın hareketinden gelmeyip ailesinin Erbakan'a yakınlığıyla temayüz eden -üstelik "Amerikan vatandaşlığı" nedeniyle laisist rakiplerine koz veren- bir başörtülü kadın adayı seçtirmiştir. MHP'den ise 1999 seçimlerinde iki kadın aday seçildi ve ikisi de ülkücü geçmişe sahipti; Asenalar için, "çalışıp azmederek milletvekili seçilme" kapısının açılması demekti bu. MHP, Asenaların FP'li kadınlar gibi bir "rejim sorunu" teşkil etmemesinin avantajına sahipti; nitekim Antalya milletvekili Nesrin Ünal parlamentoda başörtüsünü çıkartmayı kabul edecekti. Asenaların RP/FP çevresindeki kadınlar kadar 'cevval' ve 'kendi sözü olan' unsurlar olmayışı da, kadın milletvekili seçtirtmede MHP yönetimini 'rahatlatan' bir etken sayılabilir.

Ülkücü kültür

Ülkücü hareket, 1990'lı yıllarda büyük bir kitleselleşme yaşarken, düşünsel ve kültürel faaliyetler açısından ciddi bir gerilik içinde görünür. '80'li yıllardaki ideolojik tartışmalara ve arayışa bağlı nispî canlanma akamete uğramıştır. 1990'lı yıllarda, bırakalım kuramsal ağırlığı ve derinliği olan bir eseri, ülkücü "okuma listesi"ne alınacak, kalıcı önem taşıyan, yaygın okunan bir kitaptan söz etmek mümkün değildir.

Soy Türkçü ideolojiyi yeni "dünya bilgileriyle" teçhiz ederek canlandırmaya çalışan bazı yazarların bol ürün veren gayreti dikkat çeker. Özellikle Türkçülüğün ihyâsını, onu -ve ülkücülüğü- Atatürkçülükle entegre etme çabasıyla ve bunu "Ye-

ni Dünya Düzeni" ile küreselleşmeye karşı bir "anti-emperyalist" söylemle birleştiren Arslan Bulut'un mesaisi ilginçtir. Ancak bunlar esas itibarıyla fikrî bir emekten ziyade gazete bilgileri derlemesine ve retoriğe dayanır - ülkücü tabanda da fazla ilgi görmemiştir. Türkçü okumalarda asıl önemli olan, Nihal Atsız'ın yeniden keşfedilmesi, eserlerinin yeniden basılmasıdır. 1990'ların ilk yarısında, toplumcu-milliyetçi fikriyatı yine anti-liberalizm ve yine anti-globalizm ekseninde canlandırmaya çalışan Ahmet Şafak'ın çalışmaları da, radikal, görece ciddi ve iç tutarlılığa sahip bulunmakla beraber, fazla ilgi görmemiştir. Yukarıda değinilen *Türkiye Günlüğü* dergisi çevresinin de, 1990'ların ikinci yarısında MHP'ye yönelerek bir tür gayriresmî entelektüel *think-tank* [düşünce deposu] işlevi görme arzusu sergilediğini söyleyebiliriz. Açık bir politik kimlik beyan etmeyen, entelektüel bir odak olma iddiasıyla, milliyetçi ya da sağcı olmayan yazarlardan da katkı alan derginin birçok yazı kurulu üyesi ve sürekli yazarı, büyük kısmı 1980'ler/90'larda veya hâlâ MHP'ye angaje olmakla beraber, MHP kökenlidir. *Türkiye Günlüğü* ve yöneticisi Mustafa Çalık'ın çizgisi, kuramsal ve fikrî etkinliğe -en azından lâfzen- özerklik tanıması bakımından ilginçtir. "Müktesebatı" ve "seviyeyi" gözeten bir üslûpla altı çizilen, seçkinci bir önemseme ve *önemsetme* halidir bu. Denebilir ki, MHP ortamında, entelektüelliğe pâye verilmesi yönünde bir çağrıdır. Ancak MHP ve ülkücü hareket bu 'entelektüel müdahaleye' pek duyarlılık ve ilgi göstermemiştir.

Düşünsel-entelektüel yoksulluktan, ülkücü hareketin "kontrolsüz" ve "niteliksiz" büyümesinden yakınan ideologlar da şikâyetçi olmuşlardır. Hareketin en başarılı ve etkili olduğu dönemde, "Dündar Taşerler'e, Erol Güngörler'e" bir fikrî ilâve yapılamadığından yakınılmaktadır. Bu açığı giderme ihtiyacındaki bazı ülkücü ideologlar, hiç değilse, özellikle modernizmin eleştirisine dönük daha 'geniş mezhepli' bir eser kataloğuyla ülkücü okuma listesini zenginleştirmeye çalışmaktadırlar. Ancak bu yakınmalar ve çabalar, sınırlı sayıdaki yazara ve ideologa mahsus, marjinal kaygıları yansıtır. Sadece '90'larda 'pop' dalga içinde devşirilenlerin değil, genel olarak ülkücü

kitlenin bir okuma merakından söz edilemez. Dolayısıyla entelektüel gerilik diye bir şey sorun edilmemekte; entelektüel meşgaleyi bir fuzulî iş ya da "züppelik" olarak gören "dobra/erkekçe" bir bakışla, eksiklik olarak algılanmamaktadır.

Ülkücü edebiyat da 1990'larda kısır kaldı. 1980'lerde kendine mahsus bir kitaplık oluşturan "hapishane edebiyatının" devamı gelmedi, türevleri doğmadı. Susurluk skandalının ardından Abdullah Çatlı'yı kahramanlaştırmaya dönük bazı patetik-santimental biyografik anlatılar (başta Lütfi Yıldız'ın *Bizim Çatlı*'sı) ve Halûk Kırcı'nın -ilk bahsedilenlerle kıyaslandığında 'edebî' sayılabilecek olan!- anı-denemeleri (Kırcı 1999), nispeten çok okunan kitaplar oldular.

Ülkücülere hitap eden kültür ürünlerinin bereketli sahaları, ikon ve fetiş işlevi gören figürlerin kullanıldığı bir tezyinat sektörü, bir de müziktir. Kültür endüstrisinin bu branşlarında rahatlıkla bir "ülkücü sektörü"nden söz edilebilir.[24] Hediyelik/eşantiyon piyasası, pop-ülkücülük dalgasına paralel olarak, 1990'ların ortasında büyük bir hacme erişmiştir. Zaten bozkurt, ay yıldız, üç hilâl gibi ikonların/fetişlerin teşhiri, pop-ülkücülükteki 'kolay mensubiyet' özelliğinin yapıtaşlarından biridir. Bu *kitsch* piyasası 1997/98'deki doruk döneminde, anahtarlık, kolye, yüzük, çıkartma vb. gibi standart eşantiyonu alabildiğine çeşitlendirmenin yanısıra, "bozkurtlu ampul" gibi mamûller de yaratmıştır! Aynı dönemde, ölen Türkeş'in yanısıra Abdullah Çatlı'nın kartları, posterleri 'patlama yapacak'; özellikle Çatlı, "dava adamlığı" yanında "yakışıklı ve romantik bir yüz" olarak da, popüler ikon üretiminin doğasına gayet uygun bir malzemeye dönüşecekti.

1990'ların ortasında, ülkücü müzik piyasası da ulusal piyasa içinde anlamlı bir yer tutar hale geldi. Özellikle -kült figürü Ahmet Kaya olan- "protest/özgün" piyasasının yaklaşık üçte birinin "ülkücü özgün"lere ait olduğu kestirilmekteydi. Alpe-

24 Bu konuda, aşağıda yer alan tasvirlere de önemli katkısı olan, zengin gözlemlere dayalı bir röportaj: Serkan Seymen, "MHP Sektörü", *Radikal İki*, 18.1.1998, s. 8-10. Serkan Seymen'le beraber, bu konuda gözlemlerini paylaştığı için Can Kozanoğlu'ya da teşekkür borçluyuz.

ren, Arif Nazım, Osman Öztunç gibi 'hit' şarkıcıların kasetlerinin satışı 200 bine erişiyordu. Ülkücü müzik piyasasını, 1980'lerden 1990'ların başlarına kadar, en ünlüleri Ozan Arif olan ozanlar sürüklemişti. (Ozan Arif, 1990'larda, bütün diğer ozanlardan apayrı tutulacak, "ulu ozan" olarak kültleştirilecekti.) Tek bağlamayla ya da halk müziği sazları eşliğinde çalıp söyleyen bu ekol, halk müziği ezgilerinin, özellikle âşık atışmalarının ajitatif bir ülkücü içerikle icrasına dayanıyordu. Piyasa genişledikçe stiller de farklılaştı. Örneğin bir uçta Mustafa Yıldızdoğan görece 'akademik' bir türkü okuma üslûbuna sahipken, diğer uçta çok sayıda "mahallî sanatçı/ozan" zorlama kafiyeli, çok defa yerel ağız abartılarak sarf edilen bol sövgüye dayalı tarzı vardı. Türkülerin uyarlanmasına/bozulmasına dayalı ülkücü "folklor"un beslenme kaynağı, PKK/Kürt düşmanlığı ve Mehmetçik/şehit patetizmi olmuştur. Öyle ki, Ozan Nihat'ın *Göç* kasedinde hem "Türk Polisleri" diye hem "Özel Harekât" diye şarkı vardır. *Pusu* kasedinin şarkılarında, Gabar, Cudi imgeleri yer alır. Atilla Yılmaz "Operasyon" diye şarkı yazmış, "Şehit Marşı" söylemiştir. 1990'ların sonundan itibaren bu tarz gerilemiştir. Ülkücü müzik piyasasının en fazla popülerleşen performansı olarak, 1990'ların ikinci yarısında umuma açık hoparlörleri kaplayan, 'ülkücü türkü' kaynaklı "Ölürüm Türkiyem" nakaratını anmak gerekir. Hilmi Şahballı'nın resmî klişeyi yaveleştiren "Türk Kürt kardeştir ayrım yapan kalleştir" parçası, Aşık Sefâî'nin "Türk milleti uyudukça kuduz köpek ürüyor" 'hit'i, anılabilecek başka ünlü ve temsilî örneklerdir.

Başka bir ekol, solcu/devrimci "özgün/protest" formunu uyarlayan ülkücü sanatçılarınkiydi. Bunlar 1980'lerin sonlarında çıktılar ve 1990'larda çoğalıp popülaritelerini geliştirdiler. Özgün/protest ekolü, şehirli yeni kuşak ülkücü gençliğe daha çok hitap ediyordu. Bu ekol, 'kahpe' dünyaya isyan eden mert taşralı delikanlı imgesini, "hüzün ve isyan" romantizmini, tarzın yaratıcısı olan sol "özgüncülük"le paylaşıyordu. Ülkücü özgüncüler, ilham aldıkları sol özgüncülerden müzikal olarak geri olduklarını teslim etmiş, "mayalarının aynı oldu-

günu" ancak düşüncede farklılaştıklarını belirtmişlerdir (*Nokta*, 10-16.3.1996). Arif Nazım'ın şu dizeleri, "ülkücü özgün"ün sol protesto/özgün müziğe de öykünen havasını yansıtır: "Yeni ağaran şafak/ Direniş haberleri bende/ Benim her namluya sürülen kurşun/ Benim kurulu düzene başkaldıran/ Benim katil paletler altında ezilen." Ülkücü-özgün ekolü, 1990'ların sonlarından itibaren, söz içeriğindeki politik-ajitatif imaların azaldığı veya epeyce dolaylı hale geldiği bir 'yumuşama' ve romantikleşme eğilimine girecektir. 1990'ların sonlarından itibaren çok popüler olan Ahmet Şafak'ın "özgün"lerinde, zulümlerden geçmiş, mağrur ve sert erkek tavrı alışılmış ölçüde baskın değildir, örneğin.

1997/98 döneminde yaklaşık yüz ülkücü müzik parçasını şarkıyı tarayan Serkan Seymen, kimi gösterge-sözcüklerin kullanılma sıklığını şöyle saptamıştı: Türk, Türkiye, Türk milleti, başbuğ, bozkurt, ülkücü, ülkü yaklaşık 200'er kez; şehit, şeref, şan, yiğit, mert, namus, kan, öfke, süngü, silah, öç, kin, kurşun, mermi, ölüm yaklaşık 100'er kez; kahpe, hain, köpek, bölücü, düşman, şerefsiz, namussuz yaklaşık 70'er kez; sevgi, yar, aşk, arkadaş, dost yaklaşık 40-50 kez. Bu sayım, şarkı-türkü sözleri hakkında bir fikir veriyor. Birkaç parçanın sözlerinden yapılacak aktarımlar, izlenimi tamamlayacaktır. Ozan Nihat'tan iki parça: "Tarih dersi fayda etmez dersen/ Bu kuyruk acısı bitmez dersen/ İzmir'in körfezi yetmez dersen/ Şimdi Okyanus'a dökeriz Yunan/ Zaten Kıbrıs'ın ucu da sivri/ Çevirip gözüne sokarız Yunan." (Yunan'a İkaz) "Ermeni ulan Ermeni/ Goynumda beslediğim yılan Ermeni/ Galayladım lan soyunu senin/ Asırlardır Türke nefret beslersin/ Nerde Türk görsen pislersin." (Ermeniye Yumuşak Galay) ("Çatlı'nın Yiğit Anısına Türkülerimiz" adlı bir kaset de çıkartan) Ahmet Yılmaz'ın sevilen bir 'eserinden': "Ötüken yolu yokuştur/ Kafaları tokuştur/ Bize de faşist diyenler/ Bize de faşo diyenler/ Ya haindir ya puşttur/ Ya öyledir ya böyle." Sefai'nin, Abdullah Öcalan'ın yakalanıp Türkiye'ye getirilmesinden sonra çıkarttığı kasetten: "Başı bozuk yaylalarda bol keseden savurdun/ Ne dinin var, ne imanın, sen ne biçim gâvurdun/ Hem korkaksın, hem zavallı,

zoru ördün kıvırdın/ Urgan bile dava eder boynundaki ilmekten/ Bu hesap sorulacak Apo denen köpekten."

Türkü-bozumlarına ve "özgün"e ek olarak, fonda marş ve efektler eşliğinde teatral bir sesin söylev vermesine, geçmişi destanlaştırmasına, şiirler okumasına dayanan propaganda kasetlerine de değinmeliyiz: *Destanlaşan Ülkücü Harekat*, Çatlı'yla ve Türkeş'le ilgili kaset furyası vd... Türkeş'in ölümünden sonra çıkartılan kasetler arasında, Grup Turkuaz'ın doldurduğu -"Atatürk'ün Sevdiği Şarkılar" kalıbını yineleyen- "Başbuğ'un Sevdiği Şarkılar" kasedini de anmadan olmaz!

'Otantik' ülkücü müzisyenlerin performansı dışında, ülkücü camiayla popüler şarkıcı-türkücülerin bazıları arasında da bir ülfet gelişmiştir. Bu ülfet, müzik-eğlence piyasasının sert rekabeti içinde kendilerine bir hayran/sempatizan kitlesi yaratmak isteyen ve kuşkusuz aynı zamanda milliyetçi ideolojiye meyyal pop sanatçılarının arzularına uygun olduğu gibi; MHP'nin meşrulaşma/popülerleşme resimleri vermesine katkıda bulunmuştur. 1990'ların ortalarından itibaren ülkücü şölenlere/gecelere düzenli olarak katılan popüler şarkıcı-türkücüler arasında, İzzet Altınmeşe, "Özbek sanatçı" Şahsenem,.... sayılabilir. Ayna Grubu, 2000 Ağustos'undaki Erciyes Zafer Kurultayı'nda sahne almıştır. Karadeniz müziğini taverna "ortamına" sokan ve "sululuğuyla" 1999/2000 yıllarında magazin basınının gözdelerinden olan İsmail Türüt de oradadır. Ercan Saatçi MHP'ye sempati beyan etmiş, onun "ya sev ya terk et" imâlı "Biz buradayız gitmeyiz" şarkısı ve klibi ülkücüler arasında pek sevilmiştir.

1990'lar, şölenlerin ve kurultayların MHP'nin/ülkücü camianın esaslı bir kültürel etkinlik tarzı olarak yerleşikleşmesine tanık oldu. Bahar ve yaz aylarında mesirelerde, genellikle yaylalarda düzenlenen şölenler/kurultayların sayısı, 1990'ların ortalarından itibaren hızla arttı. 2000'e gelindiğinde, bahar/yaz döneminde her haftasonu, Karadeniz, İç Ege, Akdeniz, Orta ve Doğu Anadolu bölgelerinin bir yöresinde, çoğu en az 5. yılını dolduran en az bir şölen/kurultay toplanmaktaydı. (Akdeniz ve Ege'deki şölenlere "Türkmen-Yörük" kimliği damgasını vu-

ruyordu.) Erciyes Zafer Kurultayı, bu şölenler silsilesinin doruk noktası ve katılım, süre, prestij ve 'menü' bakımlarından en 'büyük boy' olanıydı. Şölen/kurultay programının standart unsurları şunlardı: 'Dirliği' temsil eden çadır/lar kurulması; ülkücü sanatçıların ve onların yanısıra 'ülkücüsever' sanatçıların konserleri; mehter marşı; güreş, atyarışı ve cirit müsabakaları; yufka-ekmek, pilav/bulgur, ayran/yoğurt vb. geleneksel yemeklerin ikramı; ülkücü eşantiyon/hediyelik repertuvarının yanısıra mahallî el sanatları ürünlerinin teşhiri; Türk "boylarını" temsil eden sergiler, gösteriler, davetliler; MHP'li/ülkücü büyüklerin konuşmaları...[25] Şölen/kurultay organizasyonunun ilk işlevi, kuşkusuz camiaya 'moral' kazandırmaktı. İlâveten bu etkinlikler, taşradaki mahdut eğlence arzının önemli bir parçası olmaları hasebiyle MHP'nin/ülkücü hareketin özellikle kırsal kesimdeki popülaritesini artırmaya yarıyordu. Bunun yanısıra şölenler/kurultayların, gittikçe palazlanan bir ülkücü eğlence sektörünün devridaimini sağlama işlevini de yüklendiğini gözden kaçırmamak gerekir.

Son olarak, 1990'ların dünyasında kentli kültürünün yeni ve son derece cazip bir 'ortamını' teşkil eden internetin ülkücülerce alımlanma biçimine değinelim. Ülkü Ocakları, "çağın - maddî- gereklerine ayak uydurma" ve "gençlerin yetişmesini sağlama" iddialarının nişânesi olarak, bilgisayar ve internete vâkıf oldukları, onu kullandıkları izlenimini vermeye gayret ettiler. 1990'ların ortalarından itibaren bilgisayar kullanımına geçen ve bir sosyal etkinlik olarak bilgisayar kursu düzenleyen ocaklar, "Ülkücüyüz, bilgisayarla daha güçlüyüz" gibi sloganlarla övündüler. 1999/2000'de Ülkü Ocakları'nın web sayfası ve onun yanısıra başka ülkücü tartışma siteleri 'sanal âlemde' yerini aldı. Medyada da, "Yeni MHP"yle ilgili genel imaj paralelinde, ülkücülerin internet kullanıyor olmalarını sağaltıcı bir modernleşme belirtisi sayan takdimlere rastlandı. Ülkücülerin internetteki etkinliğine, gerek kendi sitelerinde, gerek tartışma/"*chat*" mecralarında, kaba denebilecek bir propaganda-aji-

25 2002'deki 13. Erciyes Zafer Kurultayı'ndan 'zengin' bir hercümerç tasviri: Umut Türkmenoğlu, "Türkün maytapla imtihanı", *PostExpress* Sayı 16, s. 18-20.

tasyon çabası damgasını vuruyor. RP/FP'liler-İslâmcılar ve solcularla 'rastlaşıp' atışmaya girmeye meraklı oldukları gözleniyor. Bu atışmalarda, pek geniş olmayan kelime hazineleriyle ve ağır sövgüleriyle dikkat çekiyorlar. Kendi listelerindeki en 'içtenlikli' mesajların, iktidar deneyimiyle ilgili hayal kırıklığının aktarıldığı iç tartışmalarda yansıdığı söylenebilir. Doğrudan politik-ideolojik nitelikli platformlar dışında, internet sohbetlerinde şifre/lâkap olarak "Kurtbaşı", "Bozkurt", "Kürşat" vb. gibi simge-isimler kuşanan birçok ülkücü gencin zuhur ettiği görülüyor - ki bunların sayısı, ülkücü internet sitelerine 'takılanlardan' kat kat fazla; ancak zaman zaman bazı klişeleri tekrarlamak dışında bu internet gezginlerinin de yaşıtlarından farklı olmayan gündelik/popüler konularla eğleştiği görülüyor.

11

1995 Genel Seçimleri: Sükut-u Hayal

27 Mart 1994'te yapılan yerel seçimler ve özellikle 24 Aralık 1995 genel seçimleri, MHP'nin 1990'ların başından beri yükselen ivmesinin hasadını almayı beklediği sınavlardı. 1994'teki yerel seçimlerde kaydedilen büyük gelişme, MHP'nin özgüvenini ve "kredibilitesini" ciddi biçimde artırdı. İlk genel seçimlerinde parlamentoya muhakkak girileceği beklentisini yaratan bu yüksek moral, 24 Aralık 1995'te partinin seçim barajını aşamaması üzerine, büyük bir hayal kırıklığına dönüşecek; bu hayal kırıklığı, Türkeş'in ölümü ve parti içi liderlik mücadelesiyle derinleşen bunalımın başlangıcını teşkil edecekti.

1994 yerel seçimlerindeki çıkış

27 Mart 1994'te yapılan yerel seçimlerde RP'nin kazandığı başarı ve "şeriat tehlikesi" tartışmaları, MHP'nin kaydettiği büyük ilerlemenin ikinci planda kalmasına yolaçmıştı. Oysa MHP, 1989 yerel seçimlerine göre (yüzde 4.1) oylarını iki kat artırarak (yüzde 8), 12 Eylül 1980 öncesinin politik kutuplaşma ortamında ulaştığı oranın bile üstüne çıkmıştı (MHP 1977 genel seçimlerinde yüzde 6.4, aynı yıl sonunda yapılan genel yerel seçimlerde yüzde 6.7 oranında oy almıştı). Gerçi MHP

çevrelerinde de, üstelik sert bir rekabet içine girilen RP'nin başarısına duyulan haset kuvvetliydi; "MHP, RP kadar çalışsaydı yüzde 15'i zorlardı" (*Ortadoğu*, 30.3.1994) gibi yorumlarla RP'nin performansı hem takdir ediliyor hem de biraz zorlamayla elde edilmiş, yapay bir başarı olduğu telkininde bulunuluyordu. Ama yine de ülkücü basında "MHP'nin denize ulaşması", "siyasetin 1. ligine çıkması" gibi -bu kez daha modern!- 'vuslat' imgeleriyle kutlanan, gönendirici bir seçim sonucuydu bu. Öte yandan, RP'nin maruz kaldığı gibi medya tarafından alarmist bir biçimde "tehlike" olarak resmedilmemek, hatta tersine kimilerince "panzehir" olarak görülmek, MHP'nin kamusal imajının 'normalleşmesine' de katkıda bulunacaktı.

MHP 27 Mart 1994 yerel seçimlerinde "Sessiz Çoğunluğun Sesi" sloganını kullandı. Slogan, millî değerlerin, milliyetçi infialin yanısıra "halkın dertleri"ni de kaale almayan yöneticilerin eyyamcılığına, kifayetsizliğine, otorite karşısında itaatten, sadakatten ayrılmaksızın tepki duyan 'basit insan' imgesini okşuyordu. Bu imge üzerinden, millî-halkçı duyarlılığa yabancılaşmış siyaset kodamanları tarafından suskunlaştırılan Müslüman-Türk millet çoğunluğunun 'temiz' ve 'sağlıklı' iradesinin temsilciliğine talip olunuyordu.[1]

MHP, seçim kampanyasında, bu sağ popülist mesaja ve bizzat tahrik ettiği, "terör/bölücülük" sorununa 'nihaî çözüm' isteyen linççi bir öfkeyle dışavurulan milliyetçiliğe ilâveten, modern "yeni çizgi"sini sahneye çıkarttı. 1990'ların ortalarında ülkücü basındaki yeni ideolog figürlerinden Ahmet Şafak, 1994 yerel seçimlerinden bir ay önce, Yeni Çizgi'nin icaplarını şöyle yorumlamıştı: "Temsil makamındaki statükocu, tembel ve kof zihniyetin yerini üslûpta yeniliği yakalamış ve muhtevayı bu yeni metotla sunmayı bilen marifetli genç kuşağa manevra sahası bırakma ihtiyacı başta sayın Türkeş olmak üzere

1 "Sessiz çoğunluk", son olarak 1980'lerde Reagancı Yeni Sağ'a rüzgâr veren "Ahlâkî Çoğunluk" (*Moral Majority*) akımında olduğu gibi, modern otoriter sağ popülist hareketlerinin evrensel denebilecek mecazlarındandır. 'Millî refleks' teziyle gayet uyumlu olan "Sessiz Çoğunluğun Sesi" sloganı, MHP'nin modernleşme hamlesine de uygundu.

diğer ilgililer tarafından fark edilmeye başlanmıştır. (...) Bilgi kavramını ön plana çıkartan, demokratik yapılanmaya sadece saygı duymayıp, hazmedebilen (...) ilkeli ama insanlarla iletişim kurmada bu ilkeyi yavan bir bağnazlığa dönüştürmeyen, pazu ve bilek gücü ile değil dünyaya beyin, akıl ve kalp üçlüsünün oluşturduğu izan çizgisi ile bakabilen bir genç politika anlayışı..." (*Ortadoğu*, 23.2.1994). "Yeni Çizgi", bütün partilerin ve politik düzenin tâbi olduğu istikamette, medya ve "imaj oluşturma"ya odaklı bir stratejiyle, ideolojik içerikleri eklemsizleştiriyor; "modern" ve teknokrat bir kimlik sergilemeye çalışıyordu. Seçim kampanyasında alışılan mehter marşı yerine genellikle pop müzik kullanılması, bu stratejinin bir parçasıydı. (Hatta solcu Grup Yorum'un "Dağlara gel dağlara..." parçasının uyarlanması gibi, küstahça denebilecek bir 'eklemsizleştirmeden' geri durulmamıştı.) İstanbul Büyükşehir Belediye Başkan adayı Ahmet Vefik Alp, "Yeni Çizgi"yi mükemmel kişileştiriyordu: MHP'li kimliği soluklaştırılarak teknokrat (Prof. Dr., "dünyaca ünlü mimar") kimliği öne çıkartılan Alp'in takdiminde kullanılan motifler seçkinci, daha önemlisi tamamen apolitikti: "Kolejli. İhtisasını ABD'de yapmış. Güleryüzlü ve yakışıklı. Yedi göbek İstanbullu. Şimdiye kadar politikayla uzaktan yakından ilgisi olmamış. Boş zamanlarında tenis oynuyor, kış aylarında kayak takımlarını yanından ayırmıyor, gitar çalıyor..." MHP'nin 2000'lere dek bir "modernlik" ispatı olarak vitrinde tutmaya devam edeceği Ahmet Vefik Alp "Siyasî ve ideolojik saplantılarım yok; benim yapım moderndir, çağdaştır" diyor ve bunun bir kanıtı olarak, erkeklere ya da eşcinsellere hizmet veren genelevlerin varlığını "büyük şehirlerin gerçeği" saydığını belirten demeçler veriyordu. MHP birçok yerde, merkez-sağ partilerden gelen ve bir kısmı ülkücülük davası adına emaneten de orada bulunmayıp zaten DYP veya ANAP muhitlerine yakın olan adaylar da istihdam etti. Bu aynı zamanda MHP'nin 'genel sağ' nezdinde bir alternatif haline gelmesinin göstergesiydi. Beşiktaş adayı, 1984-89 döneminin ANAP'lı Belediye Başkanı Mümtaz Kola, Kadıköy adayı Futbol Federasyonu eski Başkanı Kemal Ulusu'ydu. İstanbul

ve Trakya'da beş beldenin yanısıra Erzurum-Pasinler'in bir beldesinde "modern görünümlü", makyajlı kadın adayların vitrine konması, bir başka medya ve "halkla ilişkiler" operasyonuydu. Spektaküler-medyatik figürlerden yararlanmada ifrada varan örnek, yarı (yarıdan da fazla) çıplak pozlarla ünlü olmaya çalışan "Çıplak/Erotik Şair" Nâra Benek'in İzmir-Narlıdere Belediye Meclisi üyeliğine aday gösterilmesiydi. Seçimden sonra da, MHP'li belediye başkanları "hizmet"i vurgulayan 'apolitik' mesajlar vermeye özen gösterdiler. Kars Belediye Başkanı Tuncer Mutluer "Kars'ı turizmin cenneti yapacağım"; Çankırı Belediye Başkanı Ahmet Bukan "Çankırı sanayi şehri olacak, Çankırı'da doğan Çankırı'da doyacak" diyordu.

1994 yerel seçimleri sonuçlarının coğrafi ayrışmasının özeti şudur: MHP geleneksel oy deposu olan Orta-Doğu Anadolu'da görece yavaş bir gelişme göstererek bu bölgeye damgasını vuran RP'nin gerisinde kalmış, buna karşılık Batı bölgelerinde ve özellikle Akdeniz şeridinde oylarını katlamıştır. Bu 'oransızlık', MHP'nin 1995 genel seçimlerinde beklediği hamleyi yapamamasının da ipuçlarını verir.

Orta-Doğu Anadolu MHP'nin ideolojik söyleminin rahatça toplumsallaştığı, "millî refleks"le, Türk-İslâm 'kitle ruhu'yla canlı bir titreşim içinde olduğu beşerî coğrafyadır, -önceki bölümde değindiğimiz- "esas kitle"nin yurdudur, milliyetçi-muhafazakârlığın yuvasıdır ve 1960'lardan beri MHP'nin seçim kaleleri buradadır. 1991 seçimlerinde milliyetçi-muhafazakâr İttifak'ın "birinci parti" olduğu bu bölge, 1994'te bu yapısını pekiştirdi. MHP'nin 1994 yerel seçimlerindeki çıkışının temeli de doğal olarak burasıydı: Bu bölgedeki 24 ilde MHP'nin oy oranı Türkiye ortalamasının yaklaşık iki katı, ortalama yüzde 14 düzeyindeydi. Ancak MHP, 1970'lerden beri bu milliyetçi-muhafazakâr seçmen deposundan aslan payını almak için mücadele ettiği RP'nin rüzgârına yetişememişti (RP bölge illerindeki oy ortalaması yüzde 24'tü). MHP sadece Amasya, Kastamonu, Konya ve Niğde'de oylarını RP'den daha yüksek bir oranda ar-

2 Kıyaslamayı 1989 yerel seçimleriyle yapıyoruz. 1991 genel seçimlerinde RP-MÇ-IDP ittifakının oylarını ayrıştırmak mümkün değil.

tırdı.[2] Sayılan illerde MHP oy oranını yaklaşık üç kat artırırken, buralarda doyum noktasına ulaşmış bulunan RP'nin artışı ortalama yüzde 50 düzeyinde kaldı. MHP'nin Konya'nın Çumra, Ilgın ve özellikle Seydişehir ilçelerinde belediye başkanlıklarını kazanması da kayda değerdi. Kayseri, Çankırı ve Bayburt'ta iki parti paralel denebilecek bir yükseliş kaydettiler. Buna karşılık Erzincan, Erzurum, Elazığ, Tokat, Kırşehir, Çorum'da MHP oylarını ortalama yüzde 30 artırır, Yozgat'ta aynı oranda kalır, Kırıkkale, Malatya, Kahramanmaraş, Sivas'ta ise gerilerken; RP bu illerde oy oranını en az yüzde 50 (sadece Sivas'ta yüzde 30) artırdı, kimilerindeyse 2-3 katına çıkarttı (Çorum, Erzincan, Malatya, Tokat, Yozgat). (MHP oyunu bir katına yakın artırırken RP'nin yaklaşık üç katına çıkarttığı Gaziantep'i de bu diziye dahil edebiliriz). MHP'nin oy oranındaki artışın RP'ye nispetle epey yavaş olduğu hatta kısmen gerilediği bu illerin, BBP'nin boy gösterebildiği iller olması da anlamlıdır.

Orta-Doğu Anadolu siyasî coğrafyasındaki rekabette RP'nin mukayeseli üstünlüğü, milliyetçi-muhafazakâr reaksiyonerliğin ötesinde bir ufka işaret edebilmesinden geliyordu. RP, hem modernleşme/kapitalistleşme süreciyle ilgili bütünlüklü bir eleştiriyle sisteme muhalif radikal yönelimleri (umumiyetle gençtahsilli seçmenleri) cezbedebiliyordu; hem de, modernizmi ve kapitalizmi İslâmileştirerek 'uyarlayacak'/yerlileştirecek bir reform projesinin temsilcisiydi. "Adil Düzen", alt sınıfların tepkileriyle üst sınıfların taleplerini meczeden bir mecazdır. "Anadolulu" orta ölçekli sermaye-girişimci tabanı ve bu tabanın çeperlerine yayılan 'mutavassıt' (orta sınıf) kalkınma/zenginleşme umudu, MNP/MSP'den RP'ye uzanan bir süreklilik arzeder. 1990'larda ölçeğinin büyüyen "Anadolu sermayesi"nin ulusal sermaye hiyerarşisi içindeki konumunu yükseltme gayreti, RP'nin çekim gücünü artırmıştı. Bu konjonktürde MHP, "iktidara yürüme" moraline sahip RP'nin gölgesinde kalıyordu.

Bu trend, özellikle sözkonusu siyasî coğrafyada RP ile MHP arasındaki geçişliliği ortadan kaldırıyor değildi. Politikacıların müşteri/müvekkil [klientel] tabanları ve özellikle genel milliyetçi-muhafazakâr yönelim içinde bu iki kutup arasında salı-

nan yüzer-gezer bir potansiyel, transfere ve işbirliğine açıktı. Politik gücünü bu 'sirkülasyona' dayanarak oluşturan özel bir figür olarak Melih Gökçek'e dikkat çekmek gerekir. Zaten MHP ile MSP ayrımında bir ara akım olan Yeniden Millî Mücadele hareketinden gelen Gökçek, ANAP'lı olarak Keçiören Belediye Başkanlığı (1984-1989) ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü (1989-1991) yaptığı dönemde, ağırlıkla MHP kökenli nüvelerden yararlanarak kendine bağlı bir klientelist ağ oluşturdu. 1991'de "milliyetçi-muhafazakâr kadroları dışladığı" gerekçesiyle ANAP'tan ayrılıp RP'ye geçerken RP-MÇP-IDP seçim ittifakının teşkilinde etkin rol oynadı. Gökçek, 1994 yerel seçimlerinde, ANAP ile DYP'nin milliyetçi-muhafazakâr kadrolarının yanısıra özellikle MHP'lilerle tesis ettiği özel işbirliği sayesinde RP adayı olarak Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı'na seçilmek gibi spektaküler bir başarı kazandı. Bu 'şahsa özel' işbirliğinin anahtarı, eski 'tımarı' olan Keçiören'de MHP adayı Turgut Altınok'la yaptığı alışverişti: Keçiören'de Gökçek'in RP seçmenlerini Altınok'a 'yönlendirilmesi' karşılığında, Altınok da bu ilçedeki MHP seçmenlerini Büyükşehir Belediye Başkanlığı için Gökçek'e oy vermeye yönlendirmişti. Elbette gayriresmî ama âyan beyan yürütülen bu ittifaka karşı MHP Ankara İl Başkanlığı'nın seçimden bir gün önce gazetelere ilanı vererek "MHP olarak hiçbir seçim bölgesinde ve Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçiminde ne RP ne de başka bir parti adayını desteklememiz sözkonusu değildir. MHP'ye gönül verenler Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nda adayımız Em. Tümgeneral Hüseyin Cevizoğlu'nu destekleyeceklerdir" duyurusu yapması, salt 'namusu kurtarmaya' dönük bir jestti. Gökçek, büyükşehir belediye başkanlığı yaparken de bu özel ittifakı gözetti; MHP'li kadrolara imkânlar, kontenjanlar tanıdı. Bu durum belirli MHP'li gruplara avantajlar sağlarken, öte yandan Gökçek'in yerel düzeyde MHP'ye müdahil (ya da 'müteselsil'!) bir güç odağı olarak belirmesi, Parti yönetimini tedirgin de etmiştir. 1999 yerel seçimleri arefesinde Keçiören Belediye Başkanı Turgut Altınok'un ilçedeki MHP seçmen potansiyeliyle beraber

MHP'den FP'ye geçmesi, tedirginliği ve rekabeti artıracak; seçimden sonra Gökçek'in bir eliyle FP bir eliyle bozkurt selâmı vererek yaptığı teşekkür konuşmasında ülkücü seçmenin de vasiliğini/hâmiliğini iddia etmesi, MHP il yönetiminin sert tepkisine sebep olacaktı.

Velhâsıl 27 Mart 1994 yerel seçim kampanyasında MHP-RP rekabeti belirgindi ve bu rekabette saldırgan olan taraf MHP'ydi. Parti basını ve sözcüleri, 1991 genel seçimlerindeki İttifak'ın çözülmesinden beri RP'ye yönelttikleri ithamları, seçim arefesinde iyice sertleştirdiler. PKK ve RP "tehlike"lerini 'eş koşan' bir söylem kurdular; RP'yi sistematik olarak PKK "nifakı"yla bağlantılandırarak suçladılar. RP'yi Kürt oylarını almak için PKK'yla el altından işbirliği yapmakla itham etmekle; tıpkı DYP'nin yaptığı gibi, Kürt oylarına talip olmayı hatta 'blok' Kürt oyu almayı kriminalize eden bir tavır sergilediler. "Bölücülük", PKK ile RP'yi birleştiren ortak paydaydı; RP de Müslümanlığı sahiplenip tekelleştirerek bölücülük yapıyordu. Bazı RP yöneticilerinin İslâmcı entelektüellerden devraldığı çok hukuklu toplum modeli tartışması, ülkücü basında "çok hukuklu bölücü sistem" diye tanımlandı. RP yönetiminin Suudi Arabistan, İran'la, velhâsıl "dış mihraklar"la bağını vurgulayarak, milliyetçiliğe karşı bir güç olduğu tezini işlemek, zaten rutinleşmişti. MHP üst yönetimi seçimin son ayında Hasan Mezarcı'ya karşı yürütülen Atatürkçü kampanyaya şevkle katıldı; radikal İslâmcıların karalamalarına karşı Atatürk'ü sahiplenmek, milliyetçiliğin-ülkücülüğün şartı olarak savunuldu. Bu arada Hasan Mezarcı'ya "devşirme", "Türk kanı taşımamak", "soy özürlü" gibi ırkçı ithamlar yöneltmekten geri kalınmadı. Özetle MHP, bu seçim sürecinde, "İdeoloji" bölümünde ele aldığımız yeniden-Türkçüleşme ve 'laikleşme' yöneliminde epey mesafe kaydetti.

1994 yerel seçimleri sonrasında MHP-RP rekabetinin arttığı görülür. Orta-Doğu Anadolu'nun çoğu ilinde iki partinin de yüzde 15'in üstünde oy tabanı 'tutması', hatta bazı illerde (Kayseri, Elazığ, Erzincan) en büyük iki parti konumuna gelmesi, kadrolarını kemikleştirdi. Belediyelerin yanısıra buralardaki

üniversiteler, gergin bir rekabetin odağı oldu. Başta İstanbul olmak üzere, RP'nin baskın olduğu merkezlerde, oraya doğru bir taban kaymasından ürken MHP yöneticileri, RP'yle daha çok 'uğraşarak' ayrılığı derinleştirme ihtiyacını belirtiyorlardı.

MHP'nin Orta-Doğu Anadolu'daki duraklamasına mukabil, ivmesinin olağanüstü yükseldiği coğrafya, Akdeniz bölgesi olmuştur. MHP'nin 27 Mart 1994 seçimlerinde en büyük başarısı, Adana, İçel, Antalya'da oy oranını ortalama üç *kat* artırdı: MHP -1989'a kıyasla- Adana'da yüzde 6.1'den yüzde 18'e, İçel'de yüzde 4.7'den yüzde 14'e, Antalya'da yüzde 2.8'den yüzde 13'e çıktı.[3] MHP ayrıca bu üç ilde çoğu orta ölçekli şehir özelliği taşıyan, bazıları merkezî önemde (ve "il olma" istidâdı taşıyan) 7 ilçede belediye başkanlığını kazandı: Kadirli, Osmaniye, Kozan (Adana), Tarsus, Erdemli, Anamur (İçel), Kale (Antalya). (Buna Hatay'ın Belen, Dörtyol, Kırıkhan, Yayladağı ilçelerini de ekleyebiliriz. Kırıkhan ve Yayladağ'ın Arap ve Alevi nüfus barındıran yerler oluşu kayda değerdir.) Akdeniz coğrafyasının özelliklerinden biri, buradaki üç alt-metropolün, Batı'ya dönük -mecburî- kitlesel Kürt göçünün hem terminali hem de hedef istasyonlarından biri oluşudur. Bu göçün metropoliten bir iktisadî ve toplumsal anonimlik içinde erimesinin veya 'gözden ırak' kalmasının mümkün olmadığı üç büyük şehirde, ayrışık (kısmen yalıtılmış) Kürt mahalleleri, Kürt topluluklarının bir tehdit olarak algılanmasına elverişli bir manzara teşkil ettiler. Politik ("bölücülük") olmanın ötesinde, toplumsal ve iktisadî düzeyde 'işlenen' bir tehditti bu. Yoksul Kürt toplulukları, "refah pastası"ndan pay almaya çalışan 'haricîler' olarak da algılanıyor; böylece bir refah şovenizminin ve şehirli orta-sınıf seçkinciliğinin nesnesi oluyorlardı. Toplumsal-iktisadî tepkinin kültürel yansımaları da oluyor; Kürtler şehrin nezahetini bozan 'barbarlar' olarak horlanabiliyorlardı. Örneğin Antalya turistik kıyı şeridinde, üst sınıf ırkçılığına özgü bu motif hayli revaç bulabilmiştir. Üç şehrin rant imkânları, geniş enformel ekonomi şebekesi ve bu ortamda yeşeren mafyavârî

3 RP ise bu üç ilde oylarını ortalama iki kat artırmasına rağmen, eskiden başabaş olduğu -Antalya'da geride bıraktığı- MHP'nin 4 ilâ 7 puan arkasında kalmıştır.

yapılanmalar içinde öteden beri mevcut olan 'pazar paylaşımı' rekabetini de hesaba katmak gerekir. Bu rekabette -öteden beri- Kürt unsurların da varlığı, bunların PKK'ya meyletme ya da bununla suçlanma istidâdına bağlı olarak, gerginliği artırmaya adaydı. Bölgenin etnisist motivasyona elverişli olan koşulları faslından, Arap topluluklarının seçkinlerinin, Kürt meselesiyle ilgili gerilimden ve kendi iktisadî-toplumsal konumlarını yitirmekten tedirgin olarak anti-Kürt bir yönelime girmelerini eklemek gerekir. Keza ikincil ve 'gizli' bir dinamik olarak, kıyı şeridinin hinterlandında mukim Türkmen topluluklarının şehirleşerek, tahsilli zümrelerini yetiştirerek kadro/istihdam ve iş/ihale rekabetinde ağırlık kazanma çabalarından gelen 'ataklıklarını' düşünmeliyiz. Türkmen kimliğinin belirginleşmesi, bu bölgede MHP'ye, yeniden-Türkçüleşme yöneliminin yanında 'laisist' yönelimi açısından da getiri sağlamışır. Zaten bu bölgede toplumsal hayatta dinî hassasiyetlerin çok yüksek olduğu söylenemez; İslâm çoğunlukla, milliyetçi-muhafazakâr ortalamaya ve bilhassa MHP'nin çizgisine uygun olarak, millî birliğin hegemonik olmayan- bir unsuru sayılır. Türkmen toplulukları açısından bu daha da rahatlıkla yapılabilecek bir genelleme. Dolayısıyla, Türkmen topluluklarıyla ve kimliğiyle kurduğu sempati ilişkisi, MHP'nin laik imajını güçlendirmesine katkıda bulundu. Keza bu, Alevi topluluklarına açılmak ve "Alevi dostu" bir görüntü vermek için de elverişli bir fırsattı. Yanlış anlaşılmasın: Türkmen 'rabıtası', salt sembolik olarak anlamlıdır. MHP'nin şehirli ve laik "Yeni Çizgisi", bu coğrafyada genel olarak uygun bir zemin bulmuştur.

MHP Ege bölgesinde de, Akdeniz havzası ölçüsünde olmasa bile, hızlı -ve RP'nin gelişmesini geride bırakan- bir yükseliş kaydetti. Oylarını Manisa'da yüzde 1,5'tan yüzde 8,5'a, 1989'da seçime gir(e)mediği Muğla'da yüzde 5.7'ye, Isparta'da yüzde 4.4'ten yüzde 13'e yükseltti. Salihli, Turgutlu (Manisa), Ayvalık (Balıkesir) gibi büyük merkezlerde belediye başkanlığını kazandı (1989'da MHP her üç ilçede de yüzde 2 oranında oy almıştı!). MHP'nin Ege'de de, tıpkı Akdeniz gibi, "Yeni Çizgi"sine uygun bir beşerî-siyasî coğrafya bulduğu söylenebilir. Burada da şehirli-

laik-"Türk" bir MHP kimliği ilgi görmüştür. Sadece "şehit cenazeleri" etrafındaki ajitasyon değil, pop-ülkücülüğün tezahürleri, milliyetçi kampanyalardan etkilenen yüzer-gezer seçmenler için MHP'yi düşünülebilir bir seçenek haline getirmiştir. Ege'de, Kürt topluluklarının gettolaştığı İzmir haricinde, Akdeniz'deki gibi kitlesel bir Kürt göçünden bahsedilemezse de, daha küçük ölçekli Kürt göçmen gruplarının (taşrada özellikle mevsimlik işçilerin) varlığı, "bölücülük" izleğiyle ilgili politik tepkinin yanısıra yukarda değinilen iktisadî ve kültürel şovenizmin seferber edilmesi için elverişli bir zemin yaratmıştır. Akdeniz ve Ege'nin bir altındaki basamak, onlar gibi bir şehirleşmiş Batı bölgesi olan Trakya'dır. Trakya'da MHP yine RP'den daha yüksek bir yükseliş kaydederek ortalama yüzde 1 olan oy oranını ortalama yüzde 4'e çıkarttı. Keza İstanbul'da ve Kocaeli-Sakarya-Bursa havzasında da belirli bir gelişme gösterdiyse de, mutlak rakam olarak hâlâ çok gerideydi: Sözü edilen üç ilde ortalama yüzde 2 olan oy oranı yüzde 4'e yükseldi; en 'modern' yüzünü gösterdiği İstanbul'da ise yüzde 1.1'den yüzde 2.7'ye çıkabildi.

Ortadoğu'da (1.4.1994) yine Ahmet Şafak'ın yaptığı bir seçim muhasebesi, MHP'nin 'Batı cephesini' ne denli önemsediğini gösterir. "MHP'nin köylerde ve kasabalarda başarılı, şehirlerde ise ne yazık ki o istenen çıkışı yapamamış olduğu"ndan yakınan bu değerlendirmede çözüm yine 'modernist' Yeni Çizgi'de aranıyordu: "Türkiye'nin makine yapan makine ve fabrika yapan fabrika düzeni ile hızlı bir kalkınma sürecine girip, endüstri toplumu aşamasını tamamlaması gerektiğini iddia eden bir partinin, yerleşme üniteleri açısından endüstriyel karakter arzeden şehirlerde zorlanması düşünülmelidir. (...) Ayrıca şehir politikası ile birlikte şehir politikacısı da yetiştirmesi gerekmektedir. Güleryüzlü, saygılı, laf kalabalığı yapmayan, giyinmesini bilen ve muhtelif kesimlerle temas kurabilecek sosyal pratiğe sahip siyasetçi tiplerini istihdam edebilmelidir. Sert ve militarist görüntü özellikle şehirlerde tedirginlik uyandırmakta ve propaganda çalışmalarında bağırtılı, sloganlı, fişekli çatapatlı görüntülerle şehir toplumu ürkmektedir. Sadece heyecan motifi ile hareket eden gençliğe eğilim bu ürkütüyü

beslemektedir. (...) Tenkid edilmekten korkmayan, hatta tenkid edenin sırtını sıvazlayabilecek yöneticilerin sayısını çoğaltacak bir istihdam mekanizması parti üst yapısına hakim olmalıdır. (...) Yoksa Ankara'ya yolu düşenlerin karşılarında masa yumruklayıp, bas bariton bir sesle yıldırımlar çaktıran yönetici bulmaları sürecinde, MHP vaktini kasabalı parti kimliğiyle, mevcudiyetini reaksiyone edecek, ideolojik etkenler aramakla geçirir ki, bu Türk milletine zulümdür."

Güneydoğu'daki seçim sonuçlarının da bir önemi vardır. MHP'nin "terörle mücadele" misyonuyla iştiyakle özdeşleşen çizgisi, Güneydoğu'da bu misyonun doğrudan aktivistlerinden destek buldu: MHP Doğu ve Güneydoğu'daki pek çok merkezde ordu mensuplarının toplu oy kullandığı pek çok sandıktan birinci parti olarak çıktı (*Milliyet*, 1.4.1994). Büyük ölçüde devlet görevlilerinin -özellikle güvenlik personelinin- blok oylarıyla, seçime katılım oranının düşük olmasının da yardımıyla, MHP Güneydoğu illerindeki oy oranını yüzde 0 ilâ 2'den, yüzde 2 ilâ 5'e yükseltti. Güneydoğu'da MHP'nin en yüksek oy oranı artışlarını gerçekleştirdiği illerin, PKK'nın etkinlik alanının 'marjında' sayılan veya devlet güçlerinin kendilerini "psikolojik üstünlük" safhasında kabul ettiği bölgeler olması anlamlıdır: Bitlis (MHP'nin oyları yüzde 0.8'den yüzde 6'ya çıktı), Tunceli (yüzde 0.5'ten yüzde 3'e), Van (yüzde 1.6'dan yüzde 5,5'a), Muş (1989'da seçime girememişken yüzde 5.3). (BBP de Tunceli'de yüzde 2.5, Muş'ta yüzde 1.2 oy aldı). "Güvenlik personeli"nin MHP için bir oy deposu işlevi görmesinin başka örnekleri de vardı: MHP Kars'ın Sarıkamış ilçesinde asker ve Özel Tim sandıklarından çıkan toplu oylar sayesinde belediye başkanlığını kazandı, keza Ankara'nın 'kışla-kent' nitelikli ilçe merkezi Polatlı'da belediye başkanlığını elde etti. "Devletten alınan" bu oylar, ülke çapındaki oy toplamına katkısı bakımından işlevsel olmanın yanında, MHP'ye 'güven' veriyordu; rejim/devlet tarafından 'onanmanın' simgesiydi. DGM Başkanlığı'ndan yeni emekliye ayrılan Durdu Özer'i Kayseri belediye başkan adayı göstermesi de, MHP'nin kendini resmen onanmış bir millî güvenlik unsuru olarak takdimine uygun bir jestti.

'Devlet Partisi'yle ilişkisinin rehabilitasyonu, MHP'nin merkez sağla ve o dönemde bu mahfilin 'merkezî' unsuru konumundaki DYP'yle yakınlaşmasına koşuttur. MHP'nin, DYP-SHP koalisyonunun fiilî ortağı; daha doğrusu, SHP'den kaynaklanan tıkanıklıkların aşılmasında yardımcı olmak üzere DYP'nin 'hususî' koalisyon ortağı mevkiinde olduğunu önceki bölümlerde belirtmiştik. DYP'nin birçok ülkücü kökenli unsur barındıran milliyetçi-muhafazakâr kanadı ile MHP arasında, kimi zaman DYP'nin iç hukukunu zorlayacak kadar iyi temaslar kurulabiliyordu. 1994 yerel seçimlerinde de DYP ile MHP birbirlerine gayet mültefit davrandılar. "Bölücülükle kararlı mücadele" misyonuna abanarak, ortak bir hat izlediler (DYP'nin sloganı, MHP üslûbundaydı: "DYP'ye verilen her oy PKK'ya atılmış bir kurşundur".) MHP'nin DYP'ye bir 'jesti', İzmir Büyükşehir Belediye Başkan adayı -eski DYP il yöneticisi- Nihat Yazıcı'nın "evraklarını yetiştiremediği" için seçime katıl(a)maması oldu. DYP'nin milliyetçi-muhafazakâr adayı Burhan Özfatura bu seçimi kazanırken MHP oylarından da faydalanacak ve bu 'jestin' karşılığını MHP'lilere bir kadrolaşma kontenjanı tanıyarak verecekti. Bazı yerlerde de (örneğin Artvin) DYP seçimi ülkücü aday çıkartarak kazandı. DYP, bu sembiyozdan orta vâdede MHP'nin oy potansiyelini kendisine akıtarak yararlanmayı kurarken; MHP de DYP'yi ideolojik hegemonyasına aldığını ve bunun kendisine bir 'temlik hakkı' getireceğini düşünüyordu. Zaten ülkücü ideologlar DYP'nin seçimdeki kısmî başarısını (DYP oy oranını 1991'deki yüzde 27'den yüzde 21.4'e düşürmesine rağmen birinci parti konumunu korumuştu) MHP'nin desteğine yoruyorlardı. Bu arada MHP, DYP'ye tâbi ve muhtaç bir görüntü vermemeye de gayret etmekte, ANAP'ta da bir 'yeri' olabileceğini imâ etmekten geri kalmamaktaydı. Aşağıda da ele alınacak olan bu stratejinin bir örneği olarak, 1994 Haziran'ında bazı yerlerde yenilenen yerel seçimlerde İstanbul-Fatih'te MHP'nin aday çıkartmayarak ANAP adayı Sadettin Tantan'ı desteklemesi anılabilir.[4]

4 26 Mart öncesinde, Ahmet Vefik Alp'in adaylığı açıklanana dek, MHP'nin İstanbul Büyükşehir Belediye Başkan adayı olarak basında Tantan'ın adı geçmiş-

MHP'nin 1994 yerel seçimlerinde aldığı sonuç, bir dahaki genel seçimde yüzde 10 barajını aşmayı ulaşılabilir bir hedef haline getirmişti; izleyen bir buçuk yılda MHP'ye bu hedefin yarattığı heyecan ve beklentiler hâkim olacaktı. Konya milletvekili Musa Eranıcı, bu yüksek moralli durumu, "MHP avhırdı, artık kimsenin gücü yetmez" diye 'pastoral' bir sözle ifade edecekti - Orta Anadolu'da sürünün baştaki koyunun veya keçinin arkasına kilitlenip gitmesine "avhırmak" denirdi (*Ortadoğu*, 6.10.1994).

Vitrin düzenlemesi ve 1994 Kongresi

"Türk milliyetçiliğinin nihaî iktidar yürüyüşünün artık sonuna geliyoruz" gibi abartılı iddialarla keyfini sürdüğü yükselişini taçlandırmak için MHP yönetimi, 1994 yerel seçimlerinden 1995 genel seçimlerine giden süreçte büyük bir hevesle vitrin düzenlemelerine eğildi. Maksat, MHP'nin çekim gücünü, toparlayıcılığını sergilemek, bunun yanısıra yönetmeye ehil, devlet/hükümet işlerine vâkıf olduğu izlenimini yaymaktı. Türkeş, 1994'ün sonbaharından itibaren önceliği bu işe verdi.

Toparlayıcılık işlevinin ülkücü camiaya dönük yüzü bizatihî önemliydi. Örneğin 1994 yerel seçimlerinde, 1983'ten sonra merkez-sağ partilerde ya da başka muhitlerde bulunmuş Mustafa Verkaya, Mehmet Gül, Türk-Metal İstanbul Şube Başkanı Erdoğan Aslıyüce, İstanbul Deri Tüccarları Derneği Başkanı Ahmet Ağca'nın ("her biri başarılı birer işadamı olan eski gençlik liderleri") Eminönü seçim kampanyası için biraraya gelmesi, dağılan camianın toparlanma işareti olarak kutlanmıştı. Gerçekten de bir "yuvaya dönüş" dalgası gelmişti, ancak birçok önemli isim hâlâ MHP'nin dışındaydı. (Esas büyük yuvaya dönüş dalgasının Türkeş'in ölümünden sonraki liderlik mücadelesinde kopacağını ilgili bölümde göreceğiz.)

ti. Seçimden sonra da ülkücü basında "Fatih'i yeniden fethetmesi" gibi dileklerle Tantan'a destek yazıları yayımlandı. Fatih örneğinde bu desteğin kuşkusuz anti-RP motifi belirleyiciydi; MHP'yi merkez-sağ hatta merkez-sol partilerle birleştiren bir motifti bu.

Ancak asıl önemsenen, MHP'yi genellikle merkez-sağ partilere 'devam eden' yüzer-gezer seçmen kitlesine açmaya, katı bir dava partisi hüviyetinden sıyırıp "normal" bir kitle partisine benzetmeye dönük girişimlerdi. 1994'ün 9 Ekim'indeki büyük kongre öncesindeki transfer atılımı, bu girişimin önemli bir adımıdır. Eylül'de MHP bir grup işadamı ve bir grup önde gelen ANAP'lıyı transfer etti. Ankaralı Sanayici ve İşadamları Derneği'nin (ASİAD) başını çektiği 10 işadamı derneğinin üyesi 104 işadamı/işkadını partiye katıldı ve ASİAD Başkanı Veli Sarıtoprak derhal MHP'nin vitrininde yer aldı. Ajda Pekkan'ın eski kocası, eski ANAP'lı işadamı Ali Bars'ın MHP'ye katılması, reklam değeri yüksek bir transferdi. Bars'ın üye olurken "ülkücü değil, milliyetçiyim" demesi de, MHP'nin ülkücü kimliğini flulaştırıp ideolojik muhtevası muğlak bir 'ortalama' milliyetçi kimliğini öne çıkartmaya amâdeliğini göstermesi bakımından anlamlıydı. 1994 sonbaharında oluşturulan İstanbul il yönetiminde, Ali Bars'ın yanısıra büyük işadamı Mete Has, eski Emniyet Müdürü Hamdi Ardalı, Türk-Ortodoks Patriğinin kızı Sevgi Erenerol'a yer verildi. ANAP kökenli transferlerin şöhreti hayli yüksekti: Halen parlamentoda bağımsız milletvekili olarak yer alan Tunca Toskay, Halil Şıvgın, Ercüment Konukman, eski bakanlar Zeki Yavuztürk, Ersin Koçak, eski milletvekilleri Onural Şeref Bozkurt, Mahmut Karabulut, Osman Doğan, Mehmet Şimşek. (Bu kadrodakilerin çoğu ANAP'ta "ülkücü kökenli" kimliğiyle varlık göstermiş ve son zamanlarda mevkiini kaybetmişti.) Yeniden Doğuş Partisi'nin bazı yöneticilerinin katılımı da MHP'yi "sağın birleşme adresi" olarak göstermeye dönük bu kampanyanın kenar süsü oldu. Devletçi-(orducu)milliyetçi çizgisiyle *Türkiye* yazarı Altemur Kılıç'ın MHP vitrinine yerleştirilmesi de, partinin hem 'modern' hem "Cumhuriyet nizâmına sadık" bir resim vermesi bakımından faydalı addedilmişti. 1994 Eylül'ünde transfer edilen bu kadroya "ilımlı ve bakanlık yapabilir isimler" tanımı yakıştırılmıştı.

İzleyen aylarda da MHP'nin 'geniş mezhepliliğini' kanıtlamaya yarayacak bazı transferler gerçekleşti. 1995 Nisan'ında İzmir'in Bergama ilçesi Ayazkent beldesinin CHP'li Belediye

Başkanı Refik Altuğ'un MHP'ye geçmesi ilginç ama münferit bir örnekti. 1995 Eylül başında, Turgut Özal'ın dul eşi Semra Özal'ın MHP'ye katılmak istediği, Türkeş'in tepkilerden çekinerek bunu kabul etmediği söylentisi çıktı. Türkeş, kendilerince memnuniyetle karşılanacak böyle bir müracaatın vaki olmadığını açıkladı. Söylentilere bakılırsa, Engin Civan skandalının çıktığı günlerde Ahmet Özal'ın, Yusuf Bozkurt Özal ve bazı ANAP'lı milletvekillerini MHP'ye getirebileceği haberini ilettiği Türkeş bunu yetkili kurullarına danışması gerektiğini söyleyerek geri çevirmişti. Zaten ANAP'tan gelenlerin MHP üst yönetiminde hüsnü kabul görerek partide etkinlik kazanması, 'yerleşik' MHP'lilerde ciddi bir tedirginlik yaratmış bulunuyordu. Örneğin, yolsuzluk suçlamasıyla Yüce Divan'da yargılanarak hüküm giymiş olan eski ANAP'lı bakan İsmail Özdağlar'ın, il başkanlığını yürüttüğü Manisa'da 'öz' ülkücüleri dışladığına dair şikâyetler vardı. Bir kısmının eski-ülkücülüğü de 'şüpheli' olan ANAP'lılar, 1980'lerde ülkücü hareketi istismar ettikleri, tasfiyeye çalıştıkları ithamı altındaydılar.

9 Ekim'deki MHP genel kurulunda, bu vitrin düzenlemeleri hükme bağlandı. Modernleşme çabası, kongrenin 'magazinine' de yansımıştı: Ümit Utku, Öztürk Serengil gibi iki Yeşilçam figürü, şarkıcı Metin Milli kongre protokolünde ön sıralarda yer aldılar; İstiklâl Marşını ülkücülüğün "gece hayatı"ndaki yıllanmış temsilcisi İlham Gencer akordeonla okuttu. "Ya Allah Bismillah Allahüekber" sloganı atanları susturan görevliler, fazla radikalizmin -hem de İslâmî tınılı!- lüzumu olmadığını duyurmuş oldular ve onun yerine "Millî devlet güçlü iktidar" gibi '70'lerde kalmış devletlû bir sloganı bağırttırdılar. Türkeş konuşmasında, camiada "Moskof uşaklığının" simgesi sayılagelmiş Nâzım Hikmet'ten "Dört nala gelip Uzak Asya'dan Akdeniz'e bir kısrak başı gibi uzanan bu ülke bizim" dizelerini okuyarak, yıllarca zikredilecek bir "hoşgörü" gösterisi yaptı.

Kongrenin bellibaşlı mesajı, "katı ideolojik çerçeveye hapsolmaktan vazgeçme", "kitle partisi" olma gereğiydi. "Yeni bir söylem" müjdelendi. Türkeş'in "dinsel eğitim patterni" gibi - kongrede okunmayan- İngilizce sözceler de içeren 16 sayfalık

konuşma metninin 8,5 sayfası ekonomiye ilişkindi ve neoliberal ideolojiye iştiyakla biat eden bir çerçeve çiziyordu. Mümince bir serbest piyasa savunusuyla, "ekonomideki tüm devlet varlıklarının özelleştirilmesi isteniyor", tam konvertibilite ve korumacılığın olmadığı, uluslararası rekabete açık ithalat rejimi talep ediliyordu. Ülkü, "çok üreten, çok tüketen çalışkan toplum"du. Kâğıt üstünde de kalsa yıllardır dillendirilen "tarım-kentler" projesi yerine büyük kentler ve onların hinterlandında şehirleşme hedefi öne çıkarılmaktaydı.

Partinin bu kongre sürecinde 'aşırı-ılımlı' bir çehreye büründürülmesi, özellikle de merkez-sağdan yeni ithal edilen figürlerin parti yönetimine yerleştirilmesi, MHP kadroları arasında hoşnutsuzluğa yol açmıştı. Bu hoşnutsuzluğu en açıkça dillendiren, Muharrem Şemsek olmuştu. Şemsek, MHP'nin saflarının herkese açık olması gerektiğini teslim etmekle beraber, Yeni Çizgi'nin 'öz'-ülkücüleri dışladığı endişesini dillendirmekteydi: "...yılların çilesi, tecrübesi ile yoğrulmuş, çizgilerinde hiçbir sapma olmamış, hiçbir kirli ve kötü işe bulaşmamış, bilgili, imanlı, ahlâklı, gelişmeye ve yeniliğe açık ülkücü kadroların MHP'de yerli yerine oturtulması, taşların yerli yerine oturtulması şarttır. MHP'ye esas güç ve kuvvet verecek, gelişmesinde büyük bir ivme kazandıracak olan budur.(...) Yenilik'te şekil değil öz esas alınmalıdır" (*Ortadoğu*, 30.9.1994). "MHP delegesi 'demokratik usullerle' çalışarak bunu başaracaktır" diyen Şemsek, Türkeş'in hazırladığı listeye muhalif bir anahtar liste hazırladı. Kongrede Şemsek'inkinin dışında iki muhalif anahtar liste daha vardı.

Ancak Türkeş bu girişimlere izin vermedi. Partinin yükselişte olduğu, "Başbuğ"un cümle kamuoyuna "bilge lider" olarak takdim edildiği bir zamanda muhalefetin diklenme şansı yoktu. Yine de yönetim listesine 100 kadar çizik atılması anlamlıydı. 85 üyeli Merkez Yürütme Kurulunda, yeni transferlere geniş bir kontenjan ayrılmıştı: ANAP kökenlilerin yanısıra YDP'den gelen Kemal İnandı, Nazif Karaca'ya da yer verilmiş, Veli Sarıtoprak zaten etkili bir konuma getirilmişti. Onun dışında Türkeş hemen her grubu gözetmişti. Devlet Bahçeli ve

Mehmet Refet Eke, Mustafa Mit, Şefkat Çetin gibi ona yakın kadrolar rehabilite edilmişti. Ferruh Sezgin, Ergin Bayramcı mevcuttu. 'Kadim' MHP'liler kalabalıktı: Mehmet Irmak, Faruk Demirtola, Ali Fuat Eyüboğlu, Turan Koçal, Olcayto Turhan, Osman Doğan, Mehmet Doğan. 1970'lerin İstanbul İl Gençlik Kolu reislerinden Mustafa Verkaya'ya makam verilmesi önemliydi. Yeni Çizgi'nin sembol kişiliklerinden Ahmet Vefik Alp yönetimde angaje edilmişti. Ve Türkeş'in akraba-ahbap çevresi de bir 'grup' mevcuduna sahipti: Oğlu Y. Tuğrul Türkeş, damatları Faruk Keskinkılıç, Hamit Homriş, avukatları Kaya Alpkartal, Sırrı Erkuş, İstanbul iş çevreleriyle irtibatını sağlayan işadamı Akkan Suver.

Sertleşen iç rekabet ve ittifak hesapları

Muharrem Şemsek muhalefetini kongreden sonra da sürdürecek; 1995 Ocak'ında, MHP'nin hükümete desteğinin rutin sınanma vesilelerinden olan, Çekiç Güç'ün görev süresinin uzatılması oylamasında beş arkadaşıyla beraber red oyu kullanacaktı. Şemsek, bir hizipbaşı olarak, parti kadrolarında geniş bir destek bulmadı. Ancak onun 'eskilerin hakkını' ve geleneksel MHP çizgisini temsil eden çıkışlarının, açık muhalefete kalkışmayı uygun bulmayan geniş bir kadro tabanının hoşnutsuzluğuna tercüman olduğunu söyleyebiliriz.

Gerek 'yukardan' desteklenen ithal unsurlar ve Yeni Çizgiyi 'abartanlarla' eskiler-muhafazakârlar arasındaki gerginlik, gerekse partinin ilk seçimde parlamentoya girme şansının yüksek olmasının yarattığı ikbal beklentisi nedeniyle, MHP içi rekabet kızışmıştı. 1994 Kasım'ındaki Kayseri il kongresinde başkanlığa dört aday çıkması, ilk işaretti. 1995 Kasım ortasında, genel seçimlerden kısa bir süre önce yapılan İstanbul il kongresi, Parti içi rekabetin boyutları hakkında fikir verici oldu. İl başkanlığı için dört aday yarıştı ve bunlar arasında Mustafa Verkaya gibi 'ağır' bir isim de vardı. Medyatik ve biraz da sosyetik yeni vitrin harekâtının yürütücülerinden olan halihazır il başkanı Orhan Çetinkol aday ol(a)mamış; Çetinkol yö-

netiminin şöhretleri de yönetimde yeralmamıştı. 600 delegenin 499'unun oy kullandığı kongreyi, genç Bakırköy İlçe Başkanı Halit Kanak oyların 208'ini alarak kazandı. Aday çokluğu ve oy bölünmesi, parti içi rekabetin sertliğinin göstergesiydi. Buna mukabil kongrenin son derece sönük geçmesi de bir şeylerin göstergesiydi. Görkemli bir kongre kalabalığı toplama umuduyla tutulan Abdi İpekçi Spor Salonu boş kalmış; Türkeş MHP'nin vitrin oluşturmaya onca emek verdiği İstanbul'un kongresine katılmamıştı bile! Adayların 'yukarıya' hiç danışmadan "başlarına buyruk" hareket etmesine bozulduğu söyleniyordu. Bütün bunlar, iç rekabetin yıpratıcı hale geldiğini gösteriyordu.

Parti içi grupların "iktidar arzusu"nun yıpratıcı hale geldiğine dair güçlü işaretler, 4 Haziran 1995 küçük ara yerel seçimlerinde de alındı. Parti yöneticilerinden Seyfi Şahin bu seçimlerde iki beldenin MHP ilçe teşkilatları tarafından başka partilere pazarlandığını açıkladı! MHP'li belediye başkanlarının sadece kendilerine yakın beldelerdeki seçimlerle ilgilendiğine, örgütün popüler isimlerinin seferber edilemediğine dair serzenişte bulundu. Şu uyarılar, iktidar hırsı içinde kendi kişi/grup çıkarına göre hareket eden güç odaklarının örgüt iklimine hâkim olduğuna işaret ediyordu: "Üyeleri çoğalan teşkilatlar 'az olsun ama bizim olsun' diyemezler.(...) MHP kutsal bir emanettir. Onu temsil edenler bu misyonu iyi bilmelidir. Emanet ehline verilmelidir. Bu kutsal emaneti taşıyanlar onu menfaatlerine alet etmemelidirler."

4 Haziran 1995 küçük ara seçimlerinde parti yönetiminde infial yaratan bu "oy pazarlama" skandalı, MHP içindeki rekabeti daha da müşkülleştiren bir başka önemli etkeni ortaya getirir: MHP veya MHP'li kadrolarla diğer sağ partiler, özellikle DYP arasındaki ittifak-işbirliği münasebetleri. Bu işbirliğinin 'konforu' ve ilk genel seçimde ittifak oluşturma ihtimalinin sürekli gündemde kalması, öncelikle MHP'nin bağımsız bir politik strateji belirlemesini önlüyordu. Bunun yanında, örgüt içinde bu işbirliği-ittifak ilişkilerine dayanarak güç elde edenler ortaya çıkıyordu. İlâveten, işbirliği-ittifak ilişkilerinin süre-

genliği içinde, MHP'li kadrolar örtülü ya da açık olarak başka partilerin veya politikacıların nüfuz alanına girebiliyor; özellikle yerel politikada bu tür yatay bağlar, bereketli bir çıkar ve pazarlık zemini oluşturuyordu. MHP'de dışlandığını düşünen kadroların başka yerlerde (transfer olarak ya da istihdam/ihale vb. bedeller karşılığında oradaki bir adaya oy nakli sağlayarak) ikbal aramasının 'beklenir' olduğu bir ortamdı bu.

1994/95 döneminde, bilhassa DYP ve sağ medyanın, MHP'ye DYP-SHP koalisyonunun fiilî üçüncü ortağı olarak muamele etmeye dönük jestleri iyice gösterişli hale gelmişti. Simgesel bir örnek, 1994 Ağustos'unda, kurulmasına Türkeş'in aracılık ettiği Yozgat et kombinasının açılışında Başbakan Çiller'le Türkeş'in hükûmet erkânı pozunda birlikte arz-ı endâm etmesidir. O günlerde sağ medyada, zayıflayan ve her şeye rağmen bir "solculuk" riskini barındıran SHP'nin koalisyondan atılması ve yerine transferlerle şişirilerek MHP'nin konması yönündeki "fikir cimnastiği" hızlanmıştı. Türkeş, değişik önerilere açık olduklarını ama yeni bir koalisyon da kurulsa içinde SHP'nin bulunmasını faydalı bulduğunu açıklayarak, adı üstündeki "uzlaşmacı bilge devlet adamı" hâlesini büyütüyordu. Türkeş'in bu tercihi bir yandan SHP'nin olağanüstü hal politikasına iştirakini 'yumuşatıcı' ve muhalefet potansiyelini budayıcı bir faktör olarak gören Millî Güvenlik Politikasının icabıydı. Diğer yandan, bu şekilde ihsan edilen bir iktidar ortaklığının, MHP'yi iktidar yıpranmasına ortak edeceğini, müstakil bir çizgi geliştirmesini güçleştireceğini, rehavete sevkedebileceğini ve ivmesini duraklatacağını hesap ediyor olmalıydı.

1994 yaz sonundaki bu "fikir cimnastiği", muhtemel bir erken seçimde MHP-DYP seçim işbirliği söylentilerini de açık seçik gündeme getirdi. Türkeş 23 Ağustos'ta MHP'nin her tür seçime tek başına gireceğini ve yüzde 20 oyu hedeflediğini açıklayarak bu söylentilere karşılık verdi. MHP'nin kasım ayındaki parlamento yenileme ara seçimi ile 4 Aralık'taki ara yerel seçimlere de katılmama kararı verdi. Gerçi ülke çapındaki oy oranlarının yüzde 15'e ulaştığını tahmin ediyorlar; ancak seçim yapılacak çevreler "MHP'nin henüz kendisini yeterince

anlatamadığı" yerler olduğundan, buralarda alınacak sonucun MHP'nin "yükselen ve gelişen grafiğini tersine göstereceğini" düşünüyorlardı. Ancak -iptal edilen- parlamento yenileme ara seçiminde, MHP hiç de "kendi başına" hareket eden bir parti değil, DYP'nin ortağı izlenimini verdi. Ankara'da Gün Sazak'ın oğlu Süleyman Sazak -ki 1999'da MHP'den parlamentoya girecekti- DYP'den aday oldu. Kendisi, "MHP'lilerle DYP'liler arasındaki ilişki babalarla oğulları arasındaki ilişki gibi. Yani ciddi manada herhangi bir ayrım olduğu kanaatinde değilim" görüşündeydi. MHP'li kadrolar, "Şehidimizin oğlu" sloganıyla, üç hilâlli bayraklarla konvoylar düzenleyerek DYP adayı Sazak'ın propagandasına aktif biçimde katıldılar. MHP'nin 27 Mart 1994 yerel seçimlerdeki Adıyaman belediye başkan adayı Doç. Dr. Derviş Kılıçkaya da DYP'nin Adıyaman milletvekili adayı olmuştu.

MHP içinde, bu ilişkilerden fayda umanlar, siyaseten nemalananlar olduğu gibi, bunlara karşı çıkanlar da vardı. Bu tepkiyi gösterenler ananevî "başka partilerde milliyetçilik yapılamaz" tezine gönderme yapıyor; ANAP'ın milliyetçi-muhafazakârlıktan yüzgeri ettiği noktada milliyetçi kadroların nasıl tasfiye edildiği hatırlatılıyordu. Muharrem Şemsek, 1994'te 'istismara' karşı uyarıyordu: "Şimdiye kadar diğer partiler ve devletin üst kademesinde bulunanlar, MHP kadrolarını jandarmaya ve sıkışıldığı zaman kullanılan stepneye benzettiler. MHP kimsenin stepnesi değildir." Ülkücü basında, DYP'nin MHP'ye ve onun kadrolarına gösterdiği teveccühü tamamen geri çevirmemekle beraber, ihtiyatlı karşılayan ve 'kullanılmaktan' ürken bir tutum kendini gösteriyordu. Ergin Bayramcı DYP'nin milliyetçi-ülkücü kadrolara karşı 12 Eylül idaresinin takındığı tavrı takınmamasını, aksi takdirde "o çevrelerin" göstereceği direnç ve milletimizin göstereceği reaksiyonun DYP'yi daha da küçülteceğini ihtar etti (*Ortadoğu*, 25.4.1995). Buna karşılık özellikle 1994 kongresi sürecinde merkez-sağa açılım stratejisi paralelinde öne çıkan kadrolar, işbirliği-ittifakın faydalarını telkin etmekle meşguldüler. Altemur Kılıç, DYP ile ANAP'ın, "Sayın Demirel'in bundan evvelki genel seçimlerde MHP'yi dışlayarak

yaptığı ve sonra herhalde pişman olduğu hatayı tekrarlamayacaklarını temenni" ediyordu (*Ortadoğu*, 4.8.1995).

28 Mayıs 1995'teki Küçük Kurultay'da MHP, tekrar, genel seçimlerde hiçbir partiyle ittifak yapmama kararı aldı. Fakat ittifak ihtimali MHP yönetiminin ve örgütünün gündeminden kalkmadı. Barajsız nispî temsilin veya ("ülke istikrarı için gerekliyse") barajın yüzde 5'e indirilmesinin savunulması, MHP yönetiminin yüzde 10 barajını geçeceğinden hiç de emin olmadığının ve seçim işbirliğini bir güvence olarak düşünmekten vazgeçemediğinin bir işaretiydi. Ağustos'ta Türkeş bu kez, "hiçbir partiyle ittifak yapacaklarını da yapmayacaklarını da söyleyemeyeceğini" açıkladı.

DYP'de, MHP'yle bir seçim işbirliğinin hararetli savunucuları da hararetli karşıtları da mevcuttu. O dönemde partide güçlü bir konumu olan ve Çiller'in yanısıra Cumhurbaşkanı Demirel'e özel yakınlığıyla temayüz eden Cavit Çağlar, hararetli savunucular arasındaydı: "MHP bugün DYP'nin öteden beri savunduğu fikirleri savunuyor." İşbirliğini savunanların önemli bir bölümü, özellikle ülkücü-kökenli DYP'liler, 'sıcak temasın' sürdürülmesi durumunda, Türkeş'ten sonra merkezî yapısının çözülmesi beklenen MHP kitlesi üzerindeki nüfuzlarının artacağını, bu potansiyeli DYP'ye -ve tabii kendilerine!- kazandıracaklarını hesaplıyorlardı. 1995 Eylül'ünde Türkeş'in Meclis Başkanı olacağı söylentileri de bu hesapların bir parçasıydı: Ülkücü basın, böyle bir yolla Türkeş'i 'onore ederek' pasifleştirip MHP kadrolarının ve tabanının çözülmesinin ve DYP'nin MHP'yi massetmesinin umulduğu şüphesine kapılmıştı. 'MHP-perver' DYP'lilerin gerekçelerine, MHP'nin "dinamik" ama vasıfsız ve tecrübesiz potansiyeline politik hâmilik etme, bununla da ilintili olarak bu "radikal" hareketi kontrol altında bulundurma motiflerini ekleyelim.

Buna karşılık 1994 sonunda Köksal Toptan ve Hasan Ekinci gibi ağırlıklı isimler, DYP'nin politikasını MHP'ye endekslemesinden yakınmışlardı. Kırıkkale milletvekilleri de MHP'li belediyelere daha fazla yardım yapıldığından yakınarak, MHP'yi 'hoş tutma' kaygısının birçok yerde kendi aleyhlerine sonuçla-

ra yol açabileceğine dikkat çektiler. DYP'de, bir kısmı 'liberal-demokrat' motiflerle, ama esas olarak MHP'yle sembiyozun merkez-sağ ve yüzer-gezer seçmenleri ürkütebileceği kaygısıyla, MHP'yle araya mesafe koymayı savunan çıkışlar da görülmekteydi. Daha 1994 yılı başında Kocaeli milletvekili İbrahim Artvinli'nin çıkışı, en keskin örneklerdendi: "Türkeş şov yapıyor. 30 milyonu insanı kesecek mi?" Aynı yıl ağustosta Ankara milletvekili İrfan Köksalan Türkeş için "fanatik, ırkçı" demişti. 1995'te de bu tür 'münferit' çıkışlar sürdü. DYP Merkez Karar Kurulu üyesi Nurullah Aydın, ağustos başında "Türkeş'in demokrat olmadığını ve beş bini aşkın insanın öldürülmesinin müsebbibi olduğunu" söyleyerek MHP'yle ittifak arayışlarının DYP'ye oy kaybettireceğini savundu. Kasım başında ise Hüsamettin Cindoruk MHP'nin "faşist, kafatasçı" eğilimlerine dikkat çeken bir çıkış yapacaktı.

ANAP'ta, 1995 ortalarında gündeme gelen MHP'yle ittifak ihtimali daha büyük bir tepkiye yol açtı. ANAP'ta hâlâ belirli güç sahalarına sahip bulunan eski-ülkücüler, bu güç sahalarında MHP'lilerle oldukça sert bir rekabet içindeydiler ve öncelikle onlar bu ihtimale soğuk yaklaştılar. MHP'nin ideolojik dümensuyunda olduğuna inandıkları DYP'ye karşı liberal bir imajı öne çıkartmak gerektiğini savunanlar da bu ihtimalden huzursuzdu. Yine de, Genel Başkan Yardımcısı Eyüp Aşık'ın ağzından "uzlaşıcı politikalarıyla herkese örnek olan Sayın Türkeş'in atacağı bir adımla ANAP ve MHP'nin birlikte büyüyeceğine" dair sözler işitilebilmekteydi.

Genel seçim sath-ı mailine girilirken, her zaman MHP-perver bir çizgi izlemiş olan köşe yazarı Rauf Tamer'in *Hürriyet*'te yazdıkları, MHP'nin 'nazlı-ve-şımarık' konumunu -sonradan anlaşılacağı üzere aşırı-iyimser bir şekilde- güzelliyordu. MHP "merkez sağda kime sırt verirse onu birinciliğe taşıyacak anahtar parti"ydi: "Kendini ağır satacağı, akıllı bir tüccar gibi davranacağı muhakkaktır. Müşteri kızıştırsa bile hakkıdır." Üstelik merkez sağdaki parti seçimden sonra ittifakı da bozmakta serbest olacaktı; "Çünkü MHP zaten her zaman iktidarın doğal ortağıdır" (17.7.1995).

Bu ortamda, genel seçimlerin 24 Aralık'ta yapılması kararının alınmasından sonra, 28 Ekim'de toplanan MHP Olağanüstü Küçük Kurultayı, seçimlerle ilgili bütün karar yetkilerini Türkeş'e bıraktı.

Seçimden önce tufan

28 Ekim'deki Küçük Kurultaydan sonraki yaklaşık üç haftalık süreyi MHP seçim ittifakı pazarlıklarının anaforu içinde geçirdi. Kasım ayına girilirken, DYP-MHP ittifakına kesin gözüyle bakılıyordu, işbirliğinin koşulları üzerine müzakereler başlamıştı.

Müzakere heyetinde DYP'den İbrahim Yaşar Dedelek, Necmettin Cevheri, Mehmet Gölhan, Esat Kıratlıoğlu, Hasan Ekinci, MHP'den Yaşar Erbaz, Salih Gökçe, Servet Turgut vardı. Müzakerelerin başında DYP, MHP'ye seçilebilecek yerlerden 32 kontenjan önerdi. MHP ise, daha temmuzda hazırladığı pazarlık stratejisi doğrultusunda, iki partinin son yerel seçimlerde aldığı oylara bakarak, 21'de 8 oranında pay istedi. Hedef 80 milletvekilliğiydi ve pazarlık marjı 50-60'dan aşağı düşürülmeyecekti. MHP'liler, her ilde daha çok oy alan partiye birinci sırayla üçüncü sıranın, daha az oy alan partiye ikinci sıranın verilmesi usulüyle, MHP'nin 70, DYP'nin 200 sandalyeye ulaşacağını iddia ediyorlardı. Bu arada -Adana gibi- MHP'nin daha yüksek oy aldığı/alacağı illerde DYP'ye daha fazla kontenjan tanınması gibi somut itirazları da vardı. Pazarlıklar sonucunda, seçilebilecek yerden 40 milletvekilliği üzerinde mutabakata varıldı. Ancak DYP'de, Orta-Doğu Anadolu illerinde MHP'lilerin liste başlarına yerleştirilmesiyle seçilme şansları azalan politikacılar bu ittifaka büyük tepki göstermekteydi. DYP'nin milliyetçi-muhafazakâr kanadı, MHP'yi palazlandırarak partilerine ve özellikle kendilerine uzun dönemde tehlikeli bir rakip yaratacakları doğrultusunda daha ciddi bir endişe taşıyordu. MHP tarafında ise, örgütte seçime bağımsız girme isteğinin güçlü olması, pazarlık müzakerelerinin havasını bulutlandırıyordu. Hatta İzmir'de DYP'yle ittifaka karşı çı-

kan yüzlerce partili, bazıları silâhlı olarak, il merkezini basmış, gerginlik zor yatıştırılmıştı.

Bir ara tıkanan görüşmeler, Türkeş'le Çiller'in özel görüşmesi üzerine devam ettirildi. Bu arada MHP'liler, kendilerinin adayının olmamasının öngörüldüğü 17 yerde oyların ANAP'a gideceği uyarısında bulundular. MHP'lilerle ANAP'lılar arasında da 'yoklama' temasları sürüyordu. MHP yönetiminin hesabı, DYP-MHP ittifakına karşı koyabilmek için listelerine MHP'ye yakın adaylar yerleştirecek olan ANAP seçimdeki muhtemel yenilgisinden sonra dağılma sürecine girdiğinde, o milletvekillerinin MHP'ye geleceğiydi. İttifakın gerçekleşmemesi halinde de, seçimi kaybedecek olan merkez-sağ partiden kayda değer bir "milliyetçi milletvekili" transferi yapabileceklerini umuyorlardı.

Bu sırada ANAP, CHP ve RP, DYP-MHP ittifakını kolaylaştıracak hukukî düzenlemeleri engelleme çabasındaydılar. Öncelikle, Siyasi Partiler Kanunu'nun, bir siyasi partinin iki kere seçimlere katılmaması halinde tüzel kişiliğinin sona ermesini düzenleyen 105. maddeyi değiştirme girişimlerine karşı direnç oluşturuyorlardı. Ancak bunlara gerek kalmadı; olgunlaştırılan ittifak pazarlığı, genel başkanlar düzeyindeki onay aşamasına takıldı. DYP Genel Başkanı Tansu Çiller MHP'ye 22'den fazla kontenjan vermeye yanaşmayınca yollar ayrıldı. Bu tavırda hem DYP içindeki bahsettiğimiz tereddütlerin payı vardı, hem de Çiller, DYP'nin aday kompozisyonu ve çizgisiyle MHP'den oy nakli sağlayabileceğine güveniyordu. Çiller, Rıza Müftüoğlu'nu bir kez daha görüşmeye çağıracak ancak güvenini kaybeden Türkeş bir mektupla "başarı dileklerini" ileterek konuyu kapatacaktı. 18 Kasım'da MHP seçime tek başına gireceğini açıkladı.

Ülkücü basın, seçime tek başına girmenin büyük sevinç yarattığı, bazı yerlerde kutlamalar yapıldığı haberleriyle doldu. DYP'nin paniklediği, MHP oylarına uzanabilmek için Mehmet Ağar ve Ayvaz Gökdemir'in devreye girerek Ramiz Ongun, Cengiz Gökçek gibi eski MHP büyüklerini listelere sokmaya çalıştıklarına dair iddialar ortaya atıldı. DYP'yle ittifakın gerçekleşmemiş olmasının hayrı üzerine yorumlar yapıldı.

Ancak MHP üst yönetimi o kadar iyimser değildi. Rıza Müf-

tüoğlu, seçimden sonraki bir mülakatında, oy oranı beklentisinin propaganda gereği yüzde 16-17 olarak açıklandığını fakat "bazı arkadaşların buna inanmasının" aşırı özgüvene ve iyimserliğe yol açtığını anlatacaktı. MHP yönetimi, "sempati halkası"nın yüzde 25'e kadar çıkmasına mukabil, gerçekçi oy potansiyelinin yüzde 8 ilâ yüzde 14 gibi hassas bir dengede olduğunu saptamıştı. Partinin 26 ilde yaptırdığı kamuoyu araştırmasında oy oranı yüzde 11.4 olarak belirlenmişti; kararsızlar elenince bu oran yüzde 10.587'ye düşüyordu![5] "Kritik seviye" yüzünden ittifak arayışı hayatîydi; Müftüoğlu "yoksa 17-18 olsa neden ben adamlara gideyim!" diyordu. Müftüoğlu'nun seçimden sonra yaptığı muhasebede ittifakın gerçekleşmeyişine şöyle yerinecekti: "İttifak yapmış olsaydık MHP şimdi mecliste ve iktidar ortağıydı. Bizim bazı arkadaşlar bunu onaylamadı, belli güçler de bunu engellediler. İktidar ortağı olmasını önleyen, dış merkezlerin MHP içindeki uzantılarıdır." Bu yorumun daha soğukkanlı bir açılımı, siyasal ortamı tedip etmekte işlevsel görülen MHP'yi siyasetin merkezini kurgularken güvenilmez sayan veya MHP'nin yerine getirdiği konjonktürel işlevin tamamlandığını düşünen 'Devlet Partisi'nin -ya da onun içindeki bir hizbin-, DYP'ye bu tercih doğrultusunda telkinde bulunmuş olduğu istikametindedir. (Komplo teorisyeni Mahir Kaynak, bu telkinin hatta bizzat Türkeş'e yapıldığını söyler!)

İttifak pazarlıklarıyla yitirilen uzun sürenin ardından, seçime beş hafta kala, MHP aday listeleri nedeniyle büyük bir sıkıntının içine düştü. Küçük kurultayda tek seçici yetkisini

5 Bu kamuoyu araştırması şu illeri kapsıyordu: Adana, Ankara, Antalya, Artvin, Balıkesir, Bursa, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Hatay, İçel, İstanbul, İzmir, Kayseri, Konya, Malatya, Manisa, Muş, Samsun, Sivas, Trabzon, Van, Zonguldak. Araştırmada MHP oylarının dağılımı, şöyle tasnif edilmişti: Cinsiyete göre: Erkek yüzde 78.9, kadın yüzde 21.1. Eğitim düzeyine göre: İlkokul mezunu yüzde 29.4, orta yüzde 51.0, yüksek yüzde 19.6. Gelir düzeyine göre: Aylık 3 milyon TL'den az yüzde 4.2, 3-6 milyon yüzde 11.7, 6-10 milyon yüzde 23.4, 10-20 milyon yüzde 35.3, 20 milyon üstü yüzde 5.2. Yaş gruplarına göre: 18-22 yüzde 12.9, 23-25 yüzde 11.1, 26-30 yüzde 17.1, 31-35 yüzde 27.8, 36-40 yüzde 17.7, 40 üstü yüzde 13.3. Meslek gruplarına göre: Esnaf yüzde 34.1, İşçi yüzde 14.9, Memur yüzde 10.4, Emekli yüzde 8.9, Ev kadını yüzde 8.6, İşsiz yüzde 3.4, Öğrenci yüzde 4.2, Çiftçi yüzde 0.9, Diğer yüzde 13.8, Cevapsız yüzde 0.7.

alan Türkeş, aday belirlemede önseçim ya da teşkilat yoklaması için örgüte kesinlikle güvenmiyordu. Genel Başkan Yardımcısı Salih Gökçe'nin 3 Eylül 1995'te kendisine sunduğu teşkilatlar raporu, zaten örgüt-içi demokrasiye tutkunluğuyla tanınmayan Türkeş'in güvensizliğini pekiştirmişti. Gökçe'nin raporuna göre, görüşme için randevu verilen 79 ilden 19'u, 839 ilçeden 352'si toplantıya katılmamıştı. İl örgütlerinin bir çoğu genel kurullarında eksik delegeyle seçim yapmıştı. 19 il, 117 ilçe yönetimi atama yoluyla gelmişti. Beldelerin üçte birinde teşkilat oluşturulmamıştı. Zimmetli evrak, makbuz ve kayıtlar usûlüne göre tutulmamış, üyelik işlemlerinde gerekli prosedüre dikkat edilmemişti. Seçime dönük hazırlıklara başlanmamış, sandık müşahidi saptanmamıştı.

Türkeş'in, Genel Başkan Yardımcısı Rıza Müftüoğlu, Teşkilât Başkanı Servet Turgut, Genel Sekreter Yaşar Erbaz, Seçim İşleri Başkanı Salih Gökçe'den oluşan dört kişilik heyetin yardımıyla oluşturduğu milletvekili aday listesinin en fazla tepkiye yol açan özelliği, akrabaların ve yakın çevrenin kayırılmasıydı. En gözde yerlerde onlar vardı: Oğlu Tuğrul Türkeş Kayseri 1. sıra, damadı Hamit Homriş Ankara 2. Bölge 1. sıra, diğer damadı Yaşar Saraç Gaziantep 1. sıra, doktoru Selim Kaptanoğlu Antalya 1. sıra. Parti yönetimi "Tuğrul için Kayseri'deki belediye başkanlarının tutanakla aday yapın talebinde bulunduğunu", Yaşar Saraç ile Hamit Homriş'in daha önceki seçimlerde de aday olduğunu söyleyerek tepkileri yumuşatmaya çalıştılar. Ancak seçilme beklentisinin yüksekliği nedeniyle iştahı kabarmış bulunan örgüt, hiçbir zaman olmadığı kadar tahammülsüzdü. ANAP'tan transfer edilen politikacıların listelerde hep birinci sıralarla taltif edilmesinin de örgütte tepki doğurması doğaldı.[6] Türkeş, devletlû isimleri, özellikle güvenlik bürokra-

6 ANAP kökenliler, özellikle büyük şehirli yüzer-gezer ve merkez-sağ seçmeni 'tavlamaya' dönük yerlere koyulmuştu: İstanbul'da Osman Ceylan 1. bölge 1. sıra, Tunca Toskay 2. bölge 1. sıra, Ercüment Konukman'la Zeki Yavuztürk 3. bölgenin ilk iki sırası, İzmir'de İlter Türkmen 1. bölge 1. sıra. Onural Şeref Bozkurt Çanakkale'de, Zeki Çeliker Siirt'te 1. sıraya yerleştirilmişti. İstanbul'da Altemur Kılıç, Ali Bars, Ahmet Vefik Alp, Sevgi Erenerol gibi sembolik vitrinlik isimler arka sıralardaydı.

sisinden 'ağır' isimleri aday göstermek için büyük çaba harcamıştı. Bu bakımdan en ağır top, Ankara 1. bölge 1. sıradan aday yapılan DGM Başsavcısı Nusret Demiral'dı. DGM Başsavcılığı sırasında, "vatan savunması" şiddetinde algıladığı "terörle mücadele" misyonuyla özdeşleşmesi ve şedit tutumuyla ün salan Demiral, neden MHP'de olduğunu, Yeni Çizgi'yle uyumlu düsturlarla açıklıyordu: "Ortanın sağında olan çizgimi MHP'de gördüğüm için... Atatürk çizgisi MHP ile bütünleştiği için..."[7] Türkeş, eylül sonunda Demiral'la birlikte yemek yediği İçişleri Bakanlığı Müsteşarı Bekir Aksoy ve Emniyet Genel Müdürü Mehmet Ağar'a yaptığı tekliflerden sonuç alamamış, bu "vatansever" bürokratlar DYP'den aday olmuştu. MHP'de, Demiral'ın yanısıra, şöhreti '70'lerde kalmış Hamdi Ardalı ile (Tekirdağ 1. sıra), '80'ler/'90'lar dönümünde Emniyet örgütü içindeki cereyan eden sert kadrolaşma mücadelesinin dışında kalan Atilla Aytek aday oldular - ancak Aytek, talip olduğu Eskişehir 1. sıraya Türkeş'in daima kolladığı eski milletvekili Mehmet Irmak konunca istifa edecekti. Milliyetçi profesörler, MHP'nin gösterişli adayları arasında bir başka kalemdi: Bayram Kodaman (Isparta 1. sıra), Enis Öksüz (İçel 1. sıra), Yahya Akengin (Bayburt 1. sıra). Zülfü Livaneli'nin kardeşi Ömer Asım Livanelioğlu'nun Artvin 1. sıradan aday gösterilmesiyle, MHP'nin 'geniş mezhepliliğinin' ve 'bütünleştiriciliğinin' sergilenmesi umulmuştu. Bu arada, açıktan muhalefet yapan Muharrem Şemsek'in yanısıra Kayseri milletvekilleri Mustafa Dağcı ve Osman Develioğlu'na da listelerde yer verilmedi.

Örgüt içinde listelere derhal huşunetli bir muhalefet ortaya çıktı. En sivri ihtilaflardan biri, eski-ülkücü-ANAP-kökenlilerden Halil Şıvgın'la ilgili olarak koptu. Ankara 2. bölge 2. sıra için ikna edilmeye çalışılan Halil Şıvgın ikna olmadı ve MHP

7 Kafiye uydurma merakı nedeniyle medyada "şair" olarak tanımlanan Demiral, MHP'yle ilgili de bir müsamere şiiri yazmıştı: "Gönlümün anahtarını verdiysem/ Orasını boş koyun demedim ki/ Sizden desteğinizi istediysem/ Başkasına oy veriniz demedim ki/ Milliyetçi Hareket'le koşalım/ Tarihi büyük devletimiz için/ Bölücülere hep karşı koyalım/ Yüce Türk milletimiz için/ Avrupa Türkleri büyük görüyor/ Gelenek, asil kanı vardır diyor/ Haydi kardeşçe el ele tutalım/ Dünya çağdaş Türk'ü görmek istiyor."

yönetimine karşı basında sıkı bir kampanya yürütmeye başladı. Bunun üzerine partiden ihraç edildi. MHP yönetimi, Şıvgın'ın Sağlık Bakanlığı dönemindeki yolsuzluk iddialarıyla ilgili Yüce Divan'da yargılanması istemini Meclis Genel Kurulunda destekleyeceğini bildirdi. Şıvgın da Rıza Müftüoğlu'nu hayalî ihracatçılıkla suçladı.

Tepkilerin odağında Rıza Müftüoğlu vardı. Müftüoğlu, MHP'de 1990'ların başından itibaren fiilen "ikinci adam" konumundaydı ve bu konum, Türkeş'e yöneltilemediği için "liderin çevresi"nin sırtına yıkılan tepkilerin geleneksel adresiydi. Basında, MHP Merkez Karar Kurulu üyesi Mehmet Kaytanbıyık'a atıfla, Rıza Müftüoğlu'nun listeleri hazırlarken para aldığına dair iddialar yer aldı. Müftüoğlu DYP'yle ittifakı bozmak için ANAP'tan para almakla da (6 milyon dolar) itham edildi.

Listelerin açıklanmasından hemen sonra istifa kararı alan İzmir ve Elazığ il yönetimleri feshedildi. İzmir eski İl Başkanı Naşit Birgüvi ve altı arkadaşı partiden ihraç edildi. Birgüvi'nin örtülü ihraç gerekçesi, İzmir'de MHP yönetiminin mafyayla bağlantısına dair basına haber sızdırdığı yolundaki iddialardı. Birgüvi, yine MHP'ye oy vereceklerini ama bir daha görev almayacaklarını, mevcut yönetimin ise MHP'lilikle ilişkisinin olmadığını söyledi. Diyarbakır İl Başkanı Emrullah Pektane de 500 üyeyle beraber istifa etti. Pektane, "MHP içindeki karanlık güçler tarafından tehdit edildiğini" açıkladı. Adana İl Başkanı Fatih Zorba, "listeyi beğenmedikleri, liste hazırlanırken teşkilâtın düşüncesinin alınmadığı" beyanatını verdi - beğenilmeyenin listenin ilk üç sırası dikkate değerdir: Alpaslan Türkeş, Salih Gökçe, Devlet Bahçeli! Zorba ve il yönetim kurulu da birkaç gün sonra istifa ettiler. Bu arada, Adana'nın DYP'li Belediye Başkanı Aytaç Durak'ın, MHP listesinin bu şekilde hazırlanması için 150 milyar lira verdiği söylentileri ortaya çıktı. Bu tür, kimisi 'fantastik' söylentiler, partinin "başka yerlerden yönetildiği" doğrultusunda imalı şikâyetlerin yaygınlaştığı bir ortamda ortaya çıkıyordu. MHP'nin iktidar yürüyüşünü engellemek amacıyla "çeşitli mihrakların" partiye fitne soktuğu, intihar hatta ihanet mâhiyetindeki aday listelerinin başka türlü

açıklanamayacağı kanaati, ülkücü mahfillerin gözde konuşma konusuydu.

Örgütün maneviyâtını düzeltip onu motive etmeyi hedefleyen aralık başındaki Küçük Kurultay fiyaskoyla sonuçlandı. Birçok örgüt aday listelerini protesto ederek Kurultaya katılmadı. Türkeş bu Kurultayda "büyük cihad" gibi uhrevî göndermelere lüzum duydu. Ülkücü basın kırılan kolu yen içinde tutmaya ve seçim çalışmasına yoğunlaşmaya dönük nasihatlerde bulundu: "Bakınız Yüksek Seçim Kurulu'na verilen listelerde en fazla değişiklik, MHP'de yapıldı. 50'den fazla isim istifa etti, bürokratların yerleri değiştirildi.... 'yine olmadı' diyen arkadaşlarımız [varsa] bu işin 25 Aralık'ı var. Kurultayı var. Hatta en geç 13-18 ay sonra yeni bir seçimi var" (*Ortadoğu*, 8.12.1995). Bir-iki yıldır ulusal medyada MHP adına "görüş veren/açık oturum personeli" olarak işlev gören Zekeriya Beyaz, Altemur Kılıç gibi isimler, listelerde arkalara atılarak uğradıklarını düşündükleri haksızlığı önemsemezden gelerek, ülkücüleri canla başla çalışmaya çağırdılar. Tuğrul Türkeş, hem tepkiler üzerine adaylıktan çekilmek, hem de buna rağmen Kayseri'de seçim çalışmalarına katılmak gibi jest yaptı. Bu kadar geri adım atılması, hem tepkilerin büyüklüğüne, hem yönetimin telâşına işaretti. Ancak bütün bunlar tepkileri yatıştırmaya yetmedi.

Örgütteki hoşnutsuzluk, Nusret Demiral olayıyla alevlendi. Nusret Demiral 5 Aralık'ta Bilkent Üniversitesi'ndeki bir toplantıda, Cumhuriyet'in ilk dönemdeki Türkçe ezan uygulamasını makûl sayan bir konuşma yaptı. Televizyonların haber bültenlerinde yayımlanan bu konuşmada Demiral, "irticaya taviz vermeyin, dininizi vicdanınızda saklayın, aksi biçimde davranmak zekâ özürlülüktür" demiş; "Atatürk döneminde ezan Türkçe okunuyordu, Şimdi niye Arapça okunuyor?" diye soran bir öğrenciye şöyle cevap vermişti: "Türkçe okunuyordu, üstelik de Saba makamında bestelenmişti. Her namaz vaktine göre değişik bir makamda okunuyordu. 1950'de DP iktidara gelince ezan Arapça okunmaya başlandı. Şimdi birileri çıkıp da ezanı Türkçe okusalar, kimse bir şey demez." RP'ye

MHP'nin "mukaddesata el uzatmasından" girip "Kemalistliğinden" çıkma fırsatı veren bu sözler, MHP'nin RP rekabetini en keskin biçimde yaşadığı Orta-Doğu Anadolu örgütlerinde infiâle yol açtı. Ankara milletvekili adaylarının "Nusret Demiral'ın aramızda yeri yok" başlıklı bir basın açıklaması yapmasını Türkeş engelledi. Partinin Genel Başkan Yardımcıları, Demiral'ın istifa etmesi gerektiğini yoksa ihraç edileceğini açıkladılar. MHP Genel Sekreter Yardımcısı Naci Memiş, Demiral'ın, "MHP mensuplarının gönlünden ebediyyen ihraç edildiğini" söyledi. Ancak Nusret Demiral şedit DGM Savcısı duruşunu değiştirmemişti: "Ben çok ciddi bir görevden ayrılıp MHP'den aday oldum. Adaylığımı da Sayın Türkeş ile görüşerek koydum. Benim belli bir çizgim var. Sayın Türkeş de bu çizgimi bilerek beni MHP'ye çağırdı. Kimse benim işime karışamaz. Ben Atatürkçüyüm. Bunu Sayın Türkeş biliyor, diğer parti görevlilerinin de bilmesi lâzım." Türkeş'in "Nusret Bey politikaya yeni başlıyor, o gün merâmını iyi anlatamamış" gibi sözlerle bu 'laisist-Atatürkçü' çıkışı tevil etme çabaları tesirsiz kaldı. Elazığ'da MHP taraftarları parti konvoylarını Demiral'ın adaylığını protesto eden sloganlarla taciz ettiler; başka yerlerde de benzer tepkiler görüldü. Demiral, sonuçta seçimden önce adaylıktan istifa etmek durumunda kalacaktı.

MHP, kendi içindeki çekişmelerden arda kalan enerjisiyle yürüttüğü seçim kampanyasında iki standart mesaja abandı: "Türkiye bilge, demokrat ve tecrübeli liderine kavuşuyor" sloganıyla Türkeş'in politika-üstü bir millî lider olarak kutsanması; ve "Türkiye'yi böldürtmeyeceğiz" (ya da "bölücülüğün karşısındaki tek güvence: MHP") sloganıyla "terörle mücadele" teyakkuzunun hasadının toplanması. Seçimlerden kısa süre önce "Ülkücü Gençlik" imzasıyla dağıtılan bildiri daha tok sözlüydü: "Yüce Türk milletinin evlâdı! Türklüğün geleceği için DÜŞÜN. Türklüğün Bekası için DÜŞÜN. PKK terörünün yokedilmesi için için DÜŞÜN. Bölücü sol örgütlerin bitirilmesi için DÜŞÜN. Soysuzları başımızdan indirmek için DÜŞÜN. Oyunu ona göre ver. Biz milliyetçiyiz sözümüzün eriyiz." Rakip/düşman figürleri, mutad veçhile, HADEP, CHP ve RP'ydi.

Seçime üç gün kala, 21 Aralık'ta 500 kadar MHP'li, MHP'nin barajı geçemeyeceğini öngören bir anket yayımlayan *Milliyet* gazetesinin binası önünde protesto gösterisi yaptı. Bu yayınların, *Milliyet* sahibi Aydın Doğan'ın bacanağı DYP adayı Namık Kemal Zeybek'in telkiniyle yapıldığı iddiasında bulundular. "Gerçekçi" MHP'liler için baraja takılmak sürpriz olmayacaktı gerçi ama taban bu gerçekçilikten pek haberdar değildi - olsa bile, yaklaştığı sezilen hayal kırıklığı, gerginliği daha da artırıyordu.

24 Aralık şoku

MHP, 24 Aralık 1995 genel seçimlerinde yüzde 8.2 oy oranıyla yüzde 10 barajının altında kaldı. Bu tökezleme, partinin ivmesi düşünüldüğünde sarsıcı bir şoktu ama seçim arefesindeki koşullar düşünüldüğünde sürpriz değildi. MHP'nin bu şoktan nasıl etkilendiğine geçmeden önce, beklenen "patlama"nın yapılamamasının nedenlerini tartışalım ve bu seçimde ortaya çıkan oy yapısını tahlil edelim.

MHP'nin seçim arefesinde karşı karşıya kaldığı sorun dizisini özetlemeyi, ülkedeki milliyetçilik 'ateşinin' derece ve mâhiyet değiştirmesiyle başlatabiliriz. 1995 yılında, askeri faaliyeti gerileyen PKK'ya karşı teyakkuz halinin siyasal gündem üzerindeki baskısının biraz olsun hafiflemesi ya da tavsaması, kontrolün ve psikolojik üstünlüğün devlete/TSK'ya geçtiği kanaatinin yaygınlaşması, MHP'nin bu meseleyi bir beka davası ve âcil tehdit olarak işleyen kampanyasını etkisizleştirdi. Orduyla mükemmel bir uyum içinde olağanüstü hal rejimini işleten Tansu Çiller DYP'si, görece özgüvenli ve iyimser bu "yeni" millî ruh halini temsil etmeye çok daha uygundu. (RP'nin birinci parti olduğu bu genel seçimlerden DYP oy oranı itibarıyla [yüzde 19.2] üçüncü ama milletvekili sayısı itibarıyla [135] ikinci parti olarak çıkarak ANAP'ı geride bırakmıştır.) DYP, "vatan-millet düşmanlarına" karşı millî refleksin şedit ve 'profesyonel' temsilcileri olan yüksek rütbeli emniyetçileri (Mehmet Ağar, Ünal Erkan, Bekir Aksoy) aday göstermekle, MHP'nin savunduğu misyonun "yetkili"-devletlû versiyonunu temsil ediyordu. Kaldı ki, anılan

isimler ülkücü camiada can-ı gönülden benimsenen, "bizden" sayılan figürlerdi. Bünyesinde ülkücü kökenli başka "abiler" de bulunan DYP, MHP'yle ittifakı "gereksiz gördüğü" izlenimini vermekle, onun misyonunu paylaşma, rüzgârını çalma konusunda da özgüven sergilemişti. DYP'nin ülkücüler için bir tür "ikinci adres" olarak takdimindeki rahatlığın simgesel bir örneği, Partinin 17. sıradaki İstanbul adayı Adnan Odabaş'ın toplu tanıtım fotoğrafı pozunda bir eliyle Tansu Çiller'in "ileri" işaretini yaparken diğer eliyle kurtbaşı selâmı vermesidir. Zaten "Türk milliyetçiliğinin parti davası değil bütün partilerin üstüne düşen bir millî ödev olduğu" düsturu, MHP'nin ezeli ikilemi olmuştur. Bu düstur bir yandan MHP ideolojisini zarurî ve 'kendiliğinden' bir ideoloji olarak meşrulaştırmaya yararken, diğer yandan MHP'nin 'lüzumunu' ortadan kaldırmaya kapı aralar. Nitekim her dönemde "ülkücü kökenliler" bu düstura yaslanarak rahatça diğer sağ partilere kayabilmişlerdir. MHP, sözkonusu düsturu daha da yaygın bir düzlemde tekrarladığı bu güçlü döneminde, bu ikilemin tuzağına düştü. MHP'yle ideolojik ve 'beşerî ilişki' yakınlığı olan birçok mebus adayı DYP'nin yanısıra ANAP'ta hatta DSP'de saf tutarak 'rüzgâr çaldılar'. Marjinal ve radikal bir dava partisi konumunda övünç kaynağı olan, ayakta kalma enerjisi sağlayan bu 'yaygınlık', kitle partisi olma iddiasındaki MHP'yi baltalamıştı.

Bununla da bağlantılı bir gelişme, ülkücü hareketin gür bir güç kaynağı olan pop-milliyetçiliğin fazlaca 'sulanmasıydı'. Her pop akım gibi pop-milliyetçilik de yaygınlaşıp her yeri kapladıkça hem ülkücü hareketin esneme sınırlarını zorlamış, hem de hâkeza 'otantik' ülkücülükle bağı gevşemişti. Ülkücü hareketin kendini popüler, meşru, güçlü hissettmesine veya bu 'sulanmadan' rahatsız olmasına bağlı olarak yer yer pop-milliyetçi potansiyelin üzerine abanarak onu temellük etme hevesine girmesi, sempatizan potansiyelinin çeperlerinde tepkiye (antipatiye, ürküntüye) yol açmaktaydı. (Millî maç kutlamalarındaki vandalizmin 'ölçüsü kaçınca' bu şenliği önceleri sempatiyle karşılayan birçoklarının duyduğu rahatsızlıktan, ülkücüler öncelikle pay alıyordu.)

DYP rekabeti ile pop-milliyetçilik potansiyelinin aleyhe dönmesi etkenlerinin kesiştiği nokta, seçim arefesindeki Gümrük Birliği telâşıdır. Gümrük Birliği'ne katılmanın bir ulusal hamle, bir kazanım olarak kutlanmasıyla beraber, medyada ve kamuoyunda pop-milliyetçiliğin dümeni Avrupâî/Batıcı bir millî gurur kipinden yana kırıldı. Milliyetçiliği "evrenselliği yakalama" davasına rapteden bu sürece ne açıkça karşı çıkan ne de iştiyakle sahiplenen MHP, Gümrük Birliği telâşesini oldukça renksiz bir tavırla izledi ve bu atmosferde silikleşti.

1991-95 döneminin 'iyi' konjonktürünün 1995'in ikinci yarısındaki 'kötü' konjonktür tarafından kovulması olarak özetleyebileceğimiz bu sıkıntılar, örgüt içindeki derin huzursuzlukla taçlandı. Yukarda etraflıca ele alınan örgüt içi ihtilâflar, MHP örgütünün seçim çalışmalarındaki performansını olağanüstü düşürdü; kimi yerlerde boykota yönelenler ya da başka partilerdeki "ülkücü abiler"e çalışanlar oldu.

Kökleri daha derindeki bir sorun olarak, bu genel seçimlerin MHP'yi, yapısal ve ideolojik dönüşümünü istikrarlı bir mecraya oturtamadığı bir geçiş evresinde yakalamasından söz etmeliyiz. MHP bu seçimde, dava partisinden kitle partisine geçişini, geleneksel muhafazakâr milliyetçilik çizgisini laik-Atatürkçü bir milliyetçilikle katıştırmayı, pop-milliyetçilikle 'titreşim' ilişkisini görece uyumlu bir şekilde telif edememenin, hazmedememenin sıkıntısıyla yüzleşti.

Seçim öncesi dönemde, medya dahil müesses nizamın, RP tehlikesi karşısında bütün partileri ve seçmenleri merkezde buluşmaya zorlayan liberal-cumhuriyetçi otoriteryanizminin yoğunlaşması karşısında MHP, hem genel havaya uyum sağlayacak hem de özgün kimliğini fark ettirecek bir profil çizemedi. En önemlisi, kendi RP karşıtı söylemiyle bu 'ortalama'nın, *mainstream*'in içinde oluşu ve "dindar vatandaşları" kollamaya dönük şerhleriyle de sair merkez-sağ partilerden fazla farklılaşamaması, MHP'yi 'ayazda' bırakıyordu: İslâmcı hareketin hâlâ esen rüzgârı karşısındaki mahcup muhalefeti, ona bir özgünlük ve nemâ kazandırmamanın ötesinde, RP'yle tabanlarının geçişken olduğu geniş bir zemindeki konumunu zayıflatıyor-

du. Öte yandan MHP, kendi iç kamuoyu ve alt-kültürü ile genel kamuoyu arasında yönlendirici, hegemonik bir ilişki kurma becerisini gösteremedi; ikna ve sempati uyandırma teknolojisine vâkıf bir 'medyatik yarı-aydın' dahi çıkartamadı. Refah, büyüme, esenlik vaadeden, içi boş ve kimseye özgü olmayan kitle partisi mesajlarıyla "Ya sev ya terk et" gibi radikal-faşizan çıkışları telif edememek de aynı sıkıntının ürünüydü.

MHP'nin bu gerilimlerinin yansımasını, 1995 genel seçim sonuçlarının bölgesel tahlilinden de okumak mümkündür. Bu genel seçimde, 1994'te ortaya çıkan oy coğrafyasının özelliklerini pekiştiren bir haritayla karşılaşırız. RP'ye müşterekleri hayli fazla olan bir milliyetçi-muhafazakâr taban/seçmen yapısına dayalı Orta-Doğu Anadolu illerinde MHP ortalama 1.1 puan geriledi (böylece ortalama yüzde 14'ten yüzde 12.9'a düştü).[8] Oy deposu özelliğini koruyan bu bölgedeki oy tıkanmasını aşamaması, hatta gerilemesi, MHP'nin yüzde 10'a erişememesinin son kertede belirleyici nedeniydi.

MHP'nin 1994'te oy patlaması yaptığı Akdeniz havzasında gelişmesini sürdürdüğü söylenebilir. Ancak pürüzlü bir gelişmeydi bu: Hatay'da 3,5 puan (yüzde 13.2), İçel'de 2,5 puan (yüzde 16.7'ye) artış sağlarken, Antalya'da 1 puan (yüzde 12.2), Adana'da ise 3.8 puan (yüzde 14.4) geriledi. Adana ve Antalya'daki gerilemede, bu iki ilin aday listelerinin merkezden dayatılmasının örgütte yarattığı hoşnutsuzluğun yüksek oluşunun payı vardı. Adana'daki ciddi oy düşüşünün Türkeş'in adaylığına rağmen gerçekleşmesi de gözden kaçmamalı.

MHP, Güneydoğu'da, Kuzeydoğu'daki sınır illerinde, Ege'de, Batı Karadeniz'de, Marmara'da ve Trakya'da oylarını artırdı.

---

8 Bu bölgede MHP'nin gerilediği illeri ve oy yüzdesinin kaç puan azaldığını aktaralım: Elazığ 12.3 puan, Kayseri 4, Yozgat 3,5, Erzincan 3.3, Gaziantep 2.7, Karaman 2.2., Erzurum 2.1, Kastamonu 2.1, Amasya 1.8, Konya 1.8, Ankara 1.7, Bayburt 1,5, Çankırı 1.2. Elazığ'daki olağanüstü düşüş, Mehmet Ağar'ın MHP oylarına elkoyduğunu göstermekteydi.

Orta-Doğu Anadolu'da MHP'nin ilerlediği iller ve artı puanları ise şöyle: Nevşehir 4.8, Malatya 3,5, Sivas 2.1, Tokat 0.9, Gümüşhane 0.8, Aksaray 0.8, Çorum 0.7, Kırıkkale 0.6, Niğde 0.6, Kırşehir 0.5, Kahramanmaraş 0.2. Bu illerdeki -çoğu 1 puanı bulmayan- gelişmenin önemli bir nedeni, seçime ANAP bünyesinde giren BBP'nin potansiyelinden sağlanan fayda olabilir.

Güneydoğu illerinde, 1994'teki gibi, güvenlik bürokrasisinin ve onların yönlendirmesiyle "devlet yanlısı" aşiretlerin oylarını almayı sürdürmesi, oylarını ortalama 1.7 puan artırdı - ki buradaki oy oranı ortalamasının yüzde 2-5 olduğu düşünüldüğünde yüzde 30 ilâ 50'lik önemli bir artıştı bu. Ancak mutlak rakamın düşüklüğü nedeniyle, bu kazançlar nafileydi. Ege'de oylarını her ilde ve ortalama yaklaşık 2 puan artırarak bölgenin yüzde 10 sınırına dayanması ise, MHP'ye geleceğe dönük ümit veren bir gelişmeydi.[9] Batı Karadeniz'deki 2 puanlık önemlice gelişme, Marmara havzası ve Trakya'da 0.3'lük cılız artışlar, MHP'nin Yeni Çizgi ve "Batı'ya açılma" trendi açısından keza ümit verici gelişmelerdi; lâkin bu bölgelerde de yüzde 5'ler civarında seyreden oy oranı, MHP'yi taşıyacak kuvvette değildi. Ağrı-Ardahan-Iğdır(-Kars?) "serhat" hattındaki gelişme ise önemli ama bu illerin nüfus/oy potansiyeli zayıftı.[10]

Oy coğrafyasının tahlili, MHP'nin gerileyen "eski" ve gelişen "yeni" seçmen potansiyeli arasında 1994 yerel seçimlerinde açılan makasın kapanmadığını, hatta biraz daha açıldığını gösterir. Bu makası açan dinamikleri ve bunların bölgesel yansımalarını 1994 seçimleri bağlamında yorumlamıştık. MHP, geleneksel/öze dönüşçülükle "liberal" ve "pop" açılımlarla tanımlanan Yeni Çizgi arasında bînamaz kalmıştı; üstelik şimdi bu ideolojik gerilimi sükûnetle mütalaa edemeyecek kadar derin bir hayal kırıklığıyla ve iç ihtilâflarla baş etmek mecburiyetindeydi.

---

9 Ege illerinde MHP'nin artış puanları Şöyle: Aydın 3,5, Kütahya 3.1, Uşak 3.1, Denizli 2.8, Muğla 2,5, İzmir 1.7, Afyon 1.3, Isparta 1.3, Burdur 0.8, Balıkesir 0.6, Manisa 0.2.

10 MHP Batı Karadeniz'de ortalama yüzde 6.2, Marmara havzası ve Trakya'da yüzde 5.6 oy oranına ulaştı.

Marmara ve Trakya'daki cılız gelişmenin oy oranı puanı olarak illere yansıması: Eskişehir + 2,5, Kırklareli + 1.8, İstanbul + 1.6, Bursa + 1, Kocaeli + 0.9, Sakarya + 0.1, Bilecik 0, Tekirdağ -0.2, Çanakkale -0.7, Edirne - 1.

Batı Karadeniz'deki gelişmeye karşılık Doğu Karadeniz'de (0.86'lık) gerileme vardı. Sinop + 3.6, Zonguldak ve Karabük + 2.6, Bartın -0.1; Rize -2.4, Trabzon -1.4, Samsun -0.9, Giresun -0.4, Ordu -0.2, Artvin + 0.1.

Kuzeydoğu "serhat boylarında" ise MHP Ağrı'da yüzde 3.9'dan 5,5'a, Ardahan'da yüzde 2,9'dan yüzde 7.7'ye, Iğdır'da yüzde 9.2'den yüzde 15.1'e çıktı. Merkez belediyeyi yönettiği Kars'ta ise yüzde 15'den yüzde 12'ye düştü.

12
Türkeş

Alparslan Türkeş'in 4 Nisan 1997'deki ölümü MHP'nin krizini ilk elde derinleştirecek, fakat oluşan çalkantı orta vâdede partinin silkinmesinin de başlangıcı olacaktı.

1995'in sonundaki genel seçim yenilgisi Türkeş'i örgüt tabanında -elbette dile getirilmeyen- bir itibar ve güven kaybına uğratmıştı. "Halef" spekülasyonları, yine açığa vurulmadan, herhalde en canlı dönemini yaşıyordu. MHP üst yönetimi, seçim sonrasından ölümüne kadar geçen bir yıl + üç aylık sürede, Türkeş'e yapışık "Büyük Lider" kültünü cilâlamaya, "lidere sadakatin şart olduğu" imânını tazelemeye azamî gayret sarf etti. Bu sadece Alparslan Türkeş'in kendi ihtiyacı değildi. "Başbuğ" kültü, MHP ve ülkücü hareket için *esasa dair* bir önem taşıyordu, *ilke* hükmündeydi; özellikle kriz koşullarında, lider ilkesinin aşındırılmaması, iç huzursuzlukları ve ihtilâfları körüklememek bakımından hayatî önem taşıyordu.

Başbuğ/lider kültü

Alparslan Türkeş, ilkin Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin Kasım 1967 kongresinde "Başbuğ" olarak anons edildi. Kongre, onu, adına yazılan "Bozkurtların Marşı"nı bir ağızdan söy-

leyerek selâmladı: "Güvendik biz sana Türkeş / Sensin [bir başka versiyonda: İsmin] Alparslanlara eş / Milletimin gözü yaşlı / Kurtar onu Başbuğ Türkeş..." O andan beri, askerî temelde örgütlenen eski (devlet-öncesi) Türk topluluklarının şeflerini tanımlayan tarihsel-mistik *başbuğ* sıfatıyla zikredilmiştir Türkeş.

Ülkücü ideolojide, Türkeş'e mahsus başbuğ kültü, Türk devlet geleneğinde başın/başkanın büyük önem taşıdığı nassına dayandırılmıştır ("Türk milleti daima lideri takip eden bir millet olmuştur. Batması da yükselmesi de bu nedenle kolay olmuştur" M. Ali Bulut, *Ortadoğu*, 20.4.1993). Dayanılan/kurgulanan tarihsel töre, "hakanın" Tanrının vekili olduğunu vaz'eder. Başbuğ/lider, hareketin eşitler-arası-birincisi ya da temsilcisi değil, kurucu ilkelerinden birisi olarak anlam ifade eder. Liderin yanılmazlığı ve hakikate sahipliği, onu aşkınlaştırır, kutsallaştırır. BBP'nin oluşumuna varan kopuş sırasında, Muhsin Yazıcıoğlu taraftarlarına atılan şu lâf, bu kutsallaştırmanın abartılı bir örneğidir: "Onlar 'biz ülkücüyüz ama Türkeşçi değiliz. Türkeş'e karşıyız' diyorlar. Böyle bir tavır, 'Ben Müslümanım ama Hz. Peygamber'e inanmam' demeye benzer ve gülünç sayılma haysiyeti bile yoktur" (Metin Kaplan, *Ortadoğu*, 20.1.1994). Türkeş'e bağlılık, bizzat programatik hükme sahip olmuştur. MHP'nin 1970'lerin başındaki saygın "İkinci Adamı" Dündar Taşer'in ünlü "onun yanlışı benim doğrumdan daha doğrudur" vecizesi, bu hükmün hâdisi gibi nakledilir. 1993 yılı başındaki ABD ziyaretinde etkili bir Yahudi örgütüyle görüşmesi üzerine (*Ekonomi-Politika*, 7.3.1993) İslâmcı çevrelerden ve BBP-öncesi Yeni Oluşum'dan yöneltilen, ülkücü tabanın da hayli gönlünü bulandıran suçlamalara ülkücü basının verdiği karşılıklar, bu mutlak itaat ve iman ölçüsünü yansıtır. Necdet Sevinç, "Türkeş'e komplo... Türk düşmanlarının oyunu" refleksiyle karşılanan ithamları, "varsayalım ki doğru" mantığıyla, şöyle sıfırlamıştır: "Nereye gideceğini ve nerede ne konuşacağını bir başkasıyla konuşmak zorunda mı sayın Türkeş? Milliyetçilik adına bilip söylediklerinin tümünü de kendisinden öğrenenlere hesap vermek zorunda mı?... Ka-

fasının içindekiler için kafasını üç kez ilmiğe uzatan ve hayatı boyunca milliyetçilikten imtihan veren bir lidere, Kneset'e de gitse itimat edilir, Kremlin'e gitse de! Bize göre doğru olan müstakil mantıkların kabul ettiği şey değil liderin yaptığı ve emrettiği şeydir! Lider ne diyorsa doğru olan odur! Ne yapıyorsa da odur doğru! Türkeş'e beyninizle değil kalbinizle bağlanamamışsanız, peşinde değilsiniz demektir!"[1]

MHP ve ülkücü hareket, 1960'lardaki oluşum sürecinin bir parçası olarak inşa edilen Türkeş kültünü, 1990'lardaki yükselişi içinde, kamusal bir figür suretinde temsil etmeye yönelmiştir. Bu kampanyanın, 1993 Mart'ındaki Türk Dünyası Kurultayı'nda açıldığı söylenebilir. Ülkücü basın bu kurultayda Türkeş'in "Türk dünyasının kağanı" seçileceğini duyurmuştu: "Atatürk, İlteriş Kutluk Kağan gibi Türk'ün ilini ve töresini yeniden toparladı. Asıl yükseliş ise Bilge Kağan döneminde gerçekleşti. Türk milleti bugün de kağanını bekliyor. İşte o kağan, bugün için Türkeş'tir" (*Ortadoğu*, 10.11.1993). "Bilge Kağan" (bazen de "Dede Korkut") adı, Türkeş'in partisini, hatta ülkeyi ve çağını aşan bir misyon sahip olduğunu imliyor; onu gündelik politikanın ötesinde bir 'akıl adama', bir asrî zaman ermişine dönüştürüyordu. Ömrü boyunca çok okuduğuna, engin bilgisine dair anlatımlar, "bilge" efsanesini güçlendirdiği gibi, onun pragmatist-oportünist sözlerini, tavırlarını tartışılmaz ve tutarlı gösteren "bir bildiği vardır" gizemciliğini de meşrulaştırıyordu. KKTC Cumhurbaşkanı Denktaş ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı Elçibey'le beraber, elbette onların pîri -en hafifinden duayeni- olarak, Türklüğün -"gölgesi denizaşırı vuran"- tarihsel liderleri silsilesinden sayılmaktaydı. Mart 1995'te ülkücü basında Nobel Barış Ödülü'nün Türkeş'e verilmesi gerektiğini yazanlar vardı!

MHP'nin Türkeş'i "bilge lider" olarak Türkiye'ye takdim

1 Bu yazının başlığı, "Türkeş 19 diyorsa iki kere üç 19 eder"dir! (*Ortadoğu*, 12.3.1993). Bir başka kaynak, Türkeş'in neden bir "Türk karizmatiği" olduğunu şöyle tanımlar: "Ülkücü hareketin tabii lideri Başbuğ Alparslan Türkeş'e olan bağlılık ve güven onun asker kökenli ve milliyetçi ruhu temsil eden bir ruha ve şuura sahip olmasından, bunu defalarca işin ucunda ölüm olmasına rağmen ispat etmesinden kaynaklanır" (Yaşarbaş 1996: 85).

ederken iki temel motifi, "Başbuğ"un "komünist imparatorluğun çöküşünü" ve buna bağlı olarak milliyetçiliğin zaferini öngörmüş olması, ikincisi DYP-SHP/CHP koalisyonuna destek vererek uzlaşmacılığını ve "sadece ülke çıkarını gözettiğini" kanıtlamış bulunmasıydı. "Bilge lider Türkeş" figürünün kendisi, MHP'nin popülerleşme ve hem halk/seçmen hem rejim nezdinde kabul görme yönündeki propagandasının en önemli aletiydi.

Sözkonusu imaj, hummalı bir tanıtım ve halkla ilişkiler faaliyetiyle inşa edildi. Türkeş'in 1993 Şubat-Mart aylarında çıktığı on bir günlük ABD gezisi, bu kampanyanın önemli ayaklarından biriydi. Ülkücü basın, bu gezinin, Türkeş'in Batı dünyasındaki kötü ününü sildiğini müjdeledi. *Ortadoğu*, 'mesafeli' bir üslûpla şöyle yazmıştı: "Özellikle Ecevit döneminde verilen raporlarla 'korkulan adam... Kafatasçı, ırkçı, şovenist' olarak takdim edilen Türkeş'in, 'medenî ilişkilerde dikkatli, sakin bir diplomat gibi hareket etmesini bilen, dünya meselelerine soğukkanlı yaklaşarak doğru yorumlayan bir lider' olduğu tespit edildi." Gezi sırasında 2 Mart 1993'te *American Jews Congress* (Amerikan Yahudi Kongresi) yöneticileriyle kahvaltılı söyleşiye katılarak "İslâmî fundamentalizmin Türkiye'nin laik ve demokratik düzenini tehdit ettiğini", "Türkî cumhuriyetlerde dinin pek önemli olmadığını" belirtmesi, kendisinin de 30 yıldır ilişkisi olduğunu söylediği İsrail'in Türkiye'yle işbirliği yapması gereğini vurgulaması, gerçekten iddialı bir 'açılım'dı (bu toplantının yankılarına yukarda değindik). Bu açılımıyla Türkeş, gerek Türkiye'de rejim elitlerinin (bilhassa ordunun) gerekse "stratejik müttefik" ABD ve Batı dünyasının öncelikli tehdit olarak değerlendirmeye meylettiği "radikal İslâm/fundamentalizm"e karşı açık bir tavır alarak, güvenilirliğini kanıtlıyordu. Türkeş'in "devlet çıkarını" gözeten partilerüstü kimliğiyle fahrî diplomat misyonu yüklendiği bir olay, 1993 yazında Paris'te Ermenistan Devlet Başkanı Levon Ter Petrosyan'la gizli görüşmesiydi. (Türkeş, 1993'ün başlarında da petrol boru hatları meselesiyle ilgili olarak bir grup Ermeni milletvekiliyle gizli görüşme yapmıştı. Bkz. Goltz 1994: 322-3.) Görüşme,

hükümetin/devletin Ermenistan'la yumuşama politikası için "milliyetçi kamuoyunun rızasını alma" ve Ermeni yönetimine bu rızanın varlığını gösterme isteği doğrultusunda gerçekleşmişti. Görüşmenin açığa çıktığı 1995 Şubat başında, Ermenistan yönetimi radikal-milliyetçi Taşnak Partisi'ni kapatmıştı. Böylece Türkeş ilişkilerin ve Ermenistan'ın yumuşamasına katkıda bulunan bir rolle temayüz etti.

14 Ağustos 1994'te *Hürriyet*'te Tufan Türenç'le mülakatında Türkeş, uzlaşmacılığını, ılımlılığını 'abartan' bir portre çizdi: DYP-SHP koalisyonuna "başarılı" diyor, 12 Eylül'den önce CHP'yle koalisyon için çaba sarf ettiklerini anlatıyor, "görüş olarak sosyal demokrasiye yakın, halkçı bir partiyiz" diyor, asli hedef olarak kalkınma ve refaha ulaşmayı vurguluyor, CMUK değişikliğini (bkz. "Kutsal Asayiş Devleti ve MHP" bölümü) "fevkalâde" buluyordu. İki ay sonra *Sabah* ve *Aktüel*'de aynı görüşleri yineledi, "Herkesle işbirliği yaparız" dedi.

Bu halkla ilişkiler performansının parti içindeki temsili, "Gönül Seferberliği" kampanyasıydı. Örneğin 1995 Ocak'ındaki Çankaya ilçe kongresi konuşmasında Türkeş şu 'yücegönüllü' telkinde bulunacaktı: "Kalp kırmamalıyız, gönülleri yaparak kazanmalıyız... hakikatleri terbiye sınırlarını aşmadan anlatın. Karşımızdaki insan bizim muhalifimiz, hatta düşmanımız bile olabilir. Onu bile kırmadan bunları anlatın. Ne olursa olsun memleketimizin her insanı bize lâzım."

Türkeş'in merkezî figürü olduğu halkla ilişkiler ve tanıtım atağı 1994'ten sonra hızlandı. "Başbuğ", beş yıldızlı otellerde, şık mekânlarda düzenlenen toplantılarda, basın davetlerinde, ünlü şarkıcıların katıldığı gecelerde göründü. 1995 Ocak'ında Çırağan Sarayı'nda dış basınla yapılan kahvaltılı toplantı, hem "iktidara hazırlık" mizanseniydi, hem de Türkeş'in "dış dünyaya karşı şüpheci, otarşist, dogmatik" imajını izâle etmeyi hedeflemişti. Bu mizansenin pek etkili olduğu söylenemez; Türkiye'yi iyi tanıyan İngiliz gazeteci Andrew Finkel, Türkeş'in başta ekonomi olmak üzere özgül konularda hiçbir öneri getiremediği, -bozkurt işaretini kastederek- "bir el işaretiyle" meselelerin halledilemeyeceği fikrindeydi.

Kültün zirveye çıkarıldığı an, 1 Ağustos 1995 günü düzenlenen, "Türkeş'in 30. Siyaset yılı" törenleri oldu. "Bütün varlığını Türkiye'ye, Türk Dünyası'na, insanlığa adamış, bilge lider" için Ankara Sheraton Otelinde şatafatlı bir resepsiyon verildi. Başbakan Çiller ve ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz Türkeş'e büyük övgülerde bulundular. Türkeş'in itibarını siyaset protokolü nezdinde onaylatıp 'dışa karşı' sergilemeye dönük bu törenin ardından, camianın "Başbuğa" medhüsenâlarını almak üzere MHP'li Keçiören Belediyesinin bölgesindeki stadyumda bir gece düzenlendi. Kutlama organizasyonunun "Türkiye O'na Güveniyor" resmî sloganına, "Gerçek devlet adamı", "Yaşayan destan", "Ne mutlu ki Türkiye'ye Türkeş'i var" gibi menkıbeler eşlik etti. Ülkücü basına, "Başbuğ Alpaslan Türkeş'in gölgesine basmaktan korkarım" gibi ilâhlaştırıcı okuyucu mektupları aktı. (Bu törenlere büyük basında geniş yer verilmesine karşılık *Türkiye, Zaman* gibi milliyetçi-muhafazakâr gazetelerde önemsenmemesine ülkücü basın ve MHP yöneticileri tepki gösterdi.)

Türkeş retrospektifi

1990'lı yıllarda Türkeş, değişik vesilelerle, Türkiye'nin yakın siyasî tarihinin bir fenomen-kişisi olarak gündeme geldi ve bu da onun 'aşkın' kimlik imgesine katkıda bulundu.

Bu vesileyle, Türkeş'in politik biyografisini kısaca özetlemekte yarar olacaktır.[2]

Alparslan Türkeş, ölümünden yaklaşık iki yıl önce verdiği mülakatta, "ben de bir dış Türk idim" demişti (*Sabah*, 30.1. 1995). Radikal milliyetçi ve irredantist akımların önderleri, ideologları arasında "anayurt" dışı azınlık topluluklardan gelen (ve o toplulukların güçlü beka kaygılarını taşıyan) göçmenlere sık rastlanır. Yine bu tür örneklerin çoğunda görüldüğü gibi, Türkeş'in resmî biyografisinde Kıbrıs kökenliliği üzerinde pek durulmamış, hatta aile köklerinin Anadolulu-

2 Geniş bir politik biyografi için, bkz. Bora ve Can, 2001. "Türkeş retrospektifi" başlıklı kısmın bazı yerleri, sözkonusu makaleden özetlenerek aktarılmıştır.

ğu/Kayserililiği bilhassa vurgulanmıştır (Pakyürek 1976: 102). Onun siyasal bir kimlikle ilk ortaya çıkışının fonunda da "Dış Türkler" vardır: Şöhreti, üstteğmenken tutuklanmasına yol açan 1944 Irkçılık-Turancılık davasıyla başlayacaktır.

1930'lu/1940'lı yıllarda Türkçü-Turancı hareketi (Özdoğan 2001), resmî (Kemalist) milliyetçilikle ozmos halinde düşünmek gerekir. Bu dönem, "Yeni Türkiye"yi inşa etme ve bunun için halk rızasını güçlendirme acelesindeki resmî milliyetçiliğin, etnik-Türklüğü millî kimliğin aslî dayanağı ve vatandaşlık ölçüsü olarak vaz'ettiği bir dönemdir (Yıldız 2001). İnsanlık tarihini "Türk"ten başlatan, uygarlığı "Türk"e özgüleyen Türk Tarih Tezi, Güneş-Dil Teorisi gibi aşırılıklara varan aranışların bugün naif görünebilen ilk dalgası geri çekildiğinde de, "yabancı"ya kuşkulu, totaliter, özcü bir millî kimlik anlayışı bakî kalmıştır. Türkçü-Turancı akım, devlet katındaki bu "gevşek" ve "muğlak" Türkçülüğü sistemleştirme, "bilinçli" hale getirme gayretindedir; kendi misyonunu, milletleşme ve yeni rejimi oturtma davasını tamamlamakla tanımlarken fazla yadırganmaz. Nitekim Türkeş'in 1944 yargılamalarındaki ifadesi, kendini resmî ideolojinin otantik ve doğal devamcısı olarak sunan Türkçülüğün söylemsel stratejisini örnekler: "Milletimin, Türklüğün büyüklük ve üstünlüğünü ben önce anamdan, babamdan öğrenmiştim. Sonra bulunduğum bütün okullarda öğretmenlerim söylediler. Askerî hayatım başlayınca kıt'alarda kumandanlarım ve maiyetinde vazife gördüğüm bütün generaller bu gerçeği daima tekrarladılar; ben, daima milletin kabul ettiği prensiplere inandım ve bu prensiplere hürmete riayet ettim, koyu bir milliyetçiyim ben, ama sanıldığı manada 'genocide' taraftarı ırkçı değilim" (Türkeş 1988a: 74). Devamla, yurttaşlık bağının ötesinde ırksal ve kültürel hususiyetler arayan bir millîlik tarifiyle, kendi ırkçılığını ortaya koyar: "Türklüğü her şeyden üstün görmekle beraber gayrı Türk unsurları da gerek kültür, gerek telkin ile çok kısa zamanda temsil etmek"ten yanadır, ki burada "temsil" asimilasyon manâsındadır; "idare işine gelince, benim de şahsî kanaatim bütün işlerimizi görecek şahsiyetlerin tamamı ile Türk olan, yani

temsil olunmuş ve kendisini Türkten başka bir şey saymayan veyahut Türk kanından gelen insanlar tarafından idare edilmesini doğru bulurum" der. Kimsenin annesinin, dedesinin soyu aranacak değildir; fakat ancak "Türklüğü kendilerine tamamiyle sindirmiş, temessül etmiş olanlar" kabul edilebilir, "yoksa yalnız ben Türküm demekle bu iş olup bitmez" (Türkeş 1988a: 74-5). Şunu vurgulamak gerekir ki, Türk/vatandaş/"bizden" sayılmayı, milliyetçi bir ilmihalle tanımlanan köken/kültürel aidiyet şartlarına ve sadakat yükümlülüklerine bağlayan bu ırkçı-ayrımcı bakış, Türkçü/radikal milliyetçi akım, resmî ideoloji ve sıradan/popüler milliyetçi algı kalıpları arasında ağırlıklı bir ortak payda ve bir irtibat/geçiş zemini oluşturur. 1940'larda soy Türkçü bir konumda duran Türkeş, giderek, sözkonusu geçiş zemininin kaygan ve zımnî/çağrışımcı diline kayacaktır.

Türkeş, 1944 yargılamalarında Turancılığı gerçekçi bir çerçevede izlenecek "uzun vadeli bir emel" (Türkeş 1988a: 76) olarak sahiplenir. Gerçekten de "Dış Türklere" yönelik ilgisinde, her zaman reel-politik koşulları gözetecektir. "Türk Birliği"nin, Türkiye'nin çıkarlarını önde tutarak izlenecek bir uzak ve "gizli" hedef olması fikri, yine Türkçü ideolojiyle resmî/Kemalist milliyetçiliğin kimi okumaları arasında bir irtibat noktasıdır.

Türkeş'in politizasyonunda, İkinci Dünya Savaşı'nda ordunun içinde bulunduğu koşulların hoşnutsuzluğuyla cuntacı aranışlara meyleden subay alt-kültürünün etkisi, küçümsenmeyecek boyuttadır. Nitekim Türkçü hareketten ayrı olarak katıldığı cunta oluşumları da vardır ve bir 'subay hassasiyeti' ve iddialılığı içinde, "yoksulluk ve geri kalmışlığımızın sebepleri" ile ilgili izah ve çözüm önerileri peşindedir (Türkeş 1988a: 22).

1944 Irkçılık-Turancılık Davası sanıkları bir yılı aşkın süre hapis kaldılar. Ancak davanın sonucu, rejimin, bu akıma bir mesafe koyduğunu ama onu büsbütün gayrımeşru saymadığını gösterir. Sanıklar, "suç olmayan bir fikrin [milliyetçilik] cemiyet haline girmesi de suç olamaz" ve "bu nümayiş, millî bir ideolojinin, millî olmayan bir ideolojiye karşı ifadesinden iba-

rettir" hükümleriyle beraat ederler. Ancak "milliyetçiliğin" dava edilmesi ve özellikle sanıkların "tabutluk" denen hücrelere konarak işkenceye maruz bırakılması, Türkçü-milliyetçi hareketin kurucu mitolojisine katılarak onyıllar boyunca anılacaktır. 1944 Davası, Türkçü-milliyetçiliğin kendisini *muhalif* ve *militan* bir hareket olarak algılamasında da eşik taşıdır.

1944 Davası, Alparslan Türkeş'in askerî kariyerinde ilerlemesine engel olmadı. 1948-1960 döneminde Türkeş'in subay kariyeri parlaktır. Harp Akademisi'ne girerek kurmay subay olarak mezun olduktan sonra ABD'de ve NATO bünyesinde uluslararası kurslara katılarak meslekî müktesebatını ve dünya görgüsünü geliştirmiştir. NATO subaylığı ve ABD tecrübesi, Türkeş'te, bir başka karakteristik Türk subayı özelliğini bilemiştir: Bu da, "modern memleketler", "Batı uygarlığı" ve buralardaki yüksek teknolojiye tutkunluktur. Modern bilgilere vukufiyeti, Amerika'yı/Batı'yı "biliyor" olması, devletçi, laisist ve kentli-elit kesimler nezdinde ona saygınlık ve güvenilirlik kazandıran bir belirtidir. Batı'ya kuşkuyla bakan muhafazakâr MHP kadroları ve tabanı nezdinde ise, bir 'düşmanını iyi tanıma' donanımı olarak yorumlanarak, Türkeş'in mitleştirilmesine yarayan bir motif olmuştur.

Alparslan Türkeş'in politik şöhretinde çok önemli bir basamak, 27 Mayıs 1960 askerî darbesidir. Bu vaka, onun 1990'larda bir "tarihsel kişilik" imgesiyle sahne alışında da önemliydi. 1991 yılında Mehmet Ali Birand'ın 27 Mayıs ile ilgili hazırladığı televizyon belgeselinin kurgusunun Türkeş'in 'lehine' olduğu söylenemezse de, ününe katkıda bulunmuş; ayrıca, belgeselle ilgili tartışmalar, polemikler üzerinden ona demokrasiye aslında nasıl derinden bağlı olduğunu vaaz etme fırsatı vermiştir. Sadece ülkücü yayın organları değil, milliyetçi-muhafazakâr basın, belgeselde darbenin sorumluluğunun Türkeş'e yıkılmak istenmesine tepki göstererek, Türkeş'in 27 Mayıs'tan hemen sonra hep demokrasiden yana olduğunu, Menderes ve arkadaşlarının asılmaması için büyük çaba gösterdiğini işledi. Türkeş, 27 Mayıs'ın DP'yi kapattırmak ve CHP'yi iktidara getirmek için yaptırıldığı doğrultusunda uzun

demeçler verdi. Ayrıca OYAK, DPT, TSE, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Basın İlan Kurumu ve öğrenci yurtlarının o dönemde Türkeş tarafından kurdurulduğu üzerinde duruldu. Türkeş, 27 Mayıs'taki pozisyonunu, "millet ve devlet menfaati" doğrultusunda ülkeyi nizama-intizama sokmayı ve kalkındırmayı gözeten, neredeyse politikaüstü-teknokratik bir rolle tanımlıyordu.

Türkeş'in sözkonusu dönemdeki politik programatiğini, bir Kemalist restorasyon projesi olarak tanımlayabiliriz. 27 Mayıs'ın muğlâk bir şekilde koyduğu bu hedefi, milliyetçi ve korporatist-otoriter bir temelde, programlaştırmaya yönelmiştir. O günlerde verdiği konferanslarda, milliyetçiliği Atatürkçülüğün merkezî ilkesi olarak vaz'eder (akt. Taylak 1977: 177-190). Yeni anayasayı hazırlamakla görevlendirilen Kurucu Meclis yerine korporatif bir "Millet Şurası" öngörüyordu. Hazırladığı "Ülkü ve Kültür Birliği" kanun tasarısı, Tek-Parti döneminin totaliter ruhunu taşıyordu; zaten kendisi de "Türkocakları/Halkevleri" çizgisinde bir örgütlenmeden bahsetmiştir (Türkeş 1977: 58-64). Birlik'in gayesi, "millî inkılâp mefkûresini bütün millete yaymak... Türk milletini en küçük ünitelerine kadar aynı fikir ve imanda toplamak, millî şuuru çağdaş medeniyet seviyesine ulaştırmak gayretiyle dinamik bir fikir ve ahlâka yükseltmek...çalışma heyecan ve psikolojisini halka anlatmak, öğretmek...milletin arasına sızan ters ve zararlı faaliyetlerle mücadele etmek" olacaktı. Bu Kemalist restorasyon tasarısındaki milliyetçi söylemin, kalkınmacı 'ülkünün' belirlenimi altında olduğu gözden kaçmamalıdır. Kalkınma-gelişme hedefi Türkeş için baştan beri merkezî önemde olmuştur. "Planlı ve disiplinli çalışma"yı, subay *epos*'uyla birleşen bir Batılılaşma-modernleşme vetiresi olarak çok önemser. "Teknik akla" itimat eden bir araçsal rasyonalitesi vardır; sadece politik düzlemde değil toplumsal ve iktisadî düzlemde de seçkin uzman öncülerin inisiyatifine inanır. 'Kadro yetiştirmek', hem iktidar stratejisi olarak, hem de 'toplum mühendisliği' açısından önemlidir onun için.

Menderes-Zorlu-Polatkan'ın idamını önlemeye çalıştığı hakkında, Türkeş'in CKMP'nin yönetimini ele geçirmeden önce

1963'te AP'ye nüfuz etmeyi denerken de başvurduğu apolojetik [savunmacı-özürcü] izahat, o zamandan beri sürekliliK arzetmiştir. Türkeş Haziran 1994'te ve Ocak-Şubat 1995'te *Sabah*'ta yayımlanan uzun anılarında, DP'yi ve DP'lileri kollayışını daha kuvvetle vurguladı; moral vermek için Yassıada'ya gizlice adam gönderdiğini anlattı. Öte yandan bu anılarda Türkeş, kendisini o zamanlar darbenin perde arkasındaki güçlü adamı (Mısır örneğine atıfla "Nasır") olarak sunan yorumlara, eski yıllarda olmadığı kadar fazla iltifat etmiştir. Gürsel'e yakınlığının altını çizmiş, açıkça "27 Mayıs'ın fiili lideri bendim" ifadesini kullanmıştır. Bu sahiplenmenin ardında, narsistik bir 'doğuştan-lider' şişinmesi vardır: "Ben kendimi bildim bileli lider hissettim".[3] Lider şahsiyetine ve 27 Mayıs'ın 'esas sahibi' olma iddiasına rağmen, başında bulunduğu "Ondörtler" subay grubunun tasfiyesiyle beraber darbenin kendi hedeflediği mecrasından (yani CHP'nin geriletilip DP'nin esirgenmesi ve kapsamlı reformların yapılması) sapmasını, tabii ki entrikayla açıklamaktadır. (Öte yandan, kendisinin Millî Birlik Komitesi'ndeki rakiplerini tasfiyeye hazırlanmakta olduğunu da ilk kez bu anılarında ikrar eder! Bkz. *Sabah*, 1.7.1994. Ayrıca bkz. Er, 2000: 71-2.) Bu demagoji, Türkeş'in ülkücü tabanın yanısıra geniş bir sağ kitle nezdinde, hem millî iradeye (DP) hürmetkâr, millet çoğunluğunun hassasiyetlerini paylaşan *milliyetçi-demokrat*, hem de masaya yumruğunu vurarak yönetime el koymayan hazır *"ihtilâlci"-cuntacı* bir kimlikle itibar görmesini pekâlâ sağlayabilmiştir. Nitekim Türkeş 1963'te "Ondört-

3 *Sabah*, 10.6.1994. Mutlak liderliğinin yapısal bir unsuru olarak, yakın çevresini sürekli değiştirmeye dikkat etmiş, kimsenin "ikinci adam"olarak sivrilmesine mahal vermemiştir. Yakınında olanlardan birine göre, Cemal Kutay'ın "Atatürk sık sık kadro değiştirirdi, sen de buna dikkat et" tavsiyesine uymuştur (Er, 2000: 175). "Sırlı adam" karakteri (bkz. s. 372), burada da geçerlidir: "Türkeş'ten rahatsız olduğumuz en önemli husus, arkadaşlarına karşı ketumiyetidir. Zaten kendisi de bu huyunu saklamıyordu: - Sakalımın bir teli bile benim düşüncelerime ve niyetime agâh olsa onu yolar atarım" (Er, 2000: 125). Bir propaganda elkitabında, Onun liderlik üslûbu şöyle mistifiye edilir: "Lider, kontrolü altında bulunan fertlerin sayısı ne olursa olsun ancak nispeten küçük bir grupla şahsen, sıkı ve devamlı bir temasta bulunmalıdır. Meramının, niyet ve maksadının tahakkukunda ancak bu küçük gruba güvenmelidir" (Yaşarbaş 1996: 76).

ler"in başında sürgünden döndükten sonra, mevcut partilerde menfez aramanın yanında yeni darbe girişimleriyle de ilgilenmiş, hatta Talat Aydemir'in darbe girişim nedeniyle tutuklanarak 6 ay kadar hapiste kalacaktı. CKMP'ye yönelmesi, bu darbe girişiminin AP nezdindeki itibarını iyice zedelemesiyle de ilintilidir. Yoksa, ilk hedefi, "başsız kalan DP'lileri toplamak" idi (*Sabah*, 25.6.1994). Bu olmayınca, Orta-Doğu Anadolu taşrasında taban tutmuş küçük bir milliyetçi-muhafazakâr popülist parti olan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne girecek, taraftarlarının ve Komünizmle Mücadele Dernekleri'nin oluşturduğu "sokak gücünün" baskısından da yararlanarak kısa sürede yönetimi ele geçirecektir. CKMP, Türkeş'in önderliğinde yeniden yapılanmış, nihayetinde 1969'da adını da değiştirerek MHP olmuştur.

27 Mayısçılığı üzerinden büsbütün silkelemeyip tersine kendisini 'otantik' 27 Mayısçı olarak ileri sürme stratejisi, Türkeş'in asker kimliğiyle ilgili çizilen resimle de yakından ilişkilidir. Türkeş, gerek kendi anı anlatımında gerek hakkında oluşturulan mitolojide, olağanüstü mâhir bir "süper-subay" olarak tasvir edilir. Sadece örgütçülüğünden değil bu üstün kurmay vasfından ötürü, ordunun, ona daima hayranlık, derin bir itimat hatta 'gizil' bir bağlılık duyduğu efsanesi, ülkücü tabana yayılmıştır. Orta kademe kadrolar arasında Türkeş'in adlarından biri "Albay"dır; 'özel ilişkilerin' gizemini taşımaya uygun bir addır bu. 1992 Ağustos'unda bir parti toplantısında MÇP Genel Başkan Yardımcısı emekli general Turgut Nasün'ün sarf ettiği sözler, efsanenin 'perestişkâr' bir özetidir: "Türk Silahlı Kuvvetleri'nde görev yapan generaller olarak, mareşal rütbesinde dahi olsak, Albay Türkeş'in emrinde olmaktan şeref duyarız." Türkeş, 1994/95'te *Sabah*'ta yer alan anılarında, yine daha evvel rastlanmadık bir açık sözlülükle, bu inanışı pekiştirecek şekilde konuştu. Ordu ve istihbarat örgütü içinde daima güçlü bağlantıları ve kendisine bağlı gruplar olduğunu iftiharla anlattı. 12 Eylül öncesinde 27 Mayısçı arkadaşlarını önemli konumlardaki generallere "göndererek" mesaj ilettiğini, 12 Eylül darbesinin de ordu içinden kendisine

bildirildiğini söyledi.. 12 Eylül'de "bize [Türkeş'e/MHP'ye] yakın diye, hepsi vatansever olan subaylar tutuklanmış"; yine de tutukluluğu sırasında birçok subay kendisine "komutanım, başbuğum" diye hitap etmişti. 1983 seçimlerine MGK'nın açık desteğiyle giren Milliyetçi Demokrasi Partisi'nin başkanı emekli general Turgut Sunalp de Türkeş'e "Ben başbakan olunca kurtulacaksınız" diye haber göndermişti.

Türkeş'in orduyla 'muhabbetini' bu kadar açık bir dille ballandırması, muhtemelen onun 'içinden gelen', hoşnutluk duyduğu, kendini iyi hissetmesini sağlayan bir anlatı olmakla beraber, ülkücü camiaya özgü bir efsaneyi kamuya yayma niyetine dayanmıyordu. Sadece her yerde hazır ve nâzır "güçlü lider" mitolojisini berkitmek de değildi amaç. Bu anlatı, Türkeş'in, 12 Eylül'ü daha doğrusu 12 Eylül rejiminin ülkücülere yaptıklarını bir kaza olarak değerlendirerek orduyu her türlü revanşist nazardan esirgeme doğrultusundaki iradesini yansıtıyordu. Olağanüstü hal koşullarında 12 Eylül rejimini restore eden ve siyasî vesayeti pekişen orduyla "uyum" önemliydi ve Türkeş özellikle bu dönemde orduyla doğal içiçeliğini vurgulamaya dikkat ediyordu.[4]

Kuşkusuz orduyla arasındaki 'titreşimin' konu edilmesi, Türkeş'in *Atatürkçülüğünü* vurgulaması için de uygun bir zemindi. "İdeoloji" bölümünde ele aldığımız gibi, MHP 1990'ların ortalarına doğru Atatürk'ü/Atatürkçülüğü Türk milliyetçiliğinin bir rüknü olarak güçlü bir biçimde sahiplenmeye yönelmişti. Bu yönelimin Türkeş açısından özellikle rahatlatıcı olduğu söylenebilir. Zira, Kemalist ideolojiye bağlı Türkeş ve MHP üst yönetimi ile İslâmî-millî hassasiyetlerle Kemalist laisizme-modernizme şüpheyle bakan ülkücü taban arasındaki ayrım hakkında İslâmcı ve BBP çevrelerinin çizdiği karikatür kuşkusuz kaba, ama büsbütün yanlış da olmayan bir tasvirdir.

---

4 Öte yandan ordunun, hangi 'unsur' tarafından olursa olsun kendi içine 'sızılmasından' tedirgin olduğu ve 12 Mart sonrasından beri cuntacı oluşumlara karşı müteyakkız durduğu da malûmdur. Türkeş'in açıklamalarının bu tedirginliği uyarması riski de yok değildi. Eskiye dair hatıralar makamında konuşulmasının yumuşatıcı bir etkisi olabilirdi belki...

1940'lı yılların Türkçü hareketi içinde politize olan ülkücülük-öncesi etnisist-ırkçı Türk milliyetçilerinin çoğu gibi Türkeş de, Kemalist "Türk İnkılâbı"nın paradigmasını paylaşmış, bu İnkılâbı bir millî *sürekli devrime* dönüştürme perspektifi içinde düşünmüştü (Bora 1999c). Subay formasyonu, Kemalizmin/Atatürkçülüğün temel şiarlarını ve bu şiarların yansıttığı ideolojik evreni içselleştirmesine katkıda bulunmuş olmalıdır. Nitekim Türkeş'in *Dokuz Işık*'ının ideolojik muhtevası - asıl müellifi olduğu söylenen Mümtaz Turhan'ın "gerçek Kemalizmi" gibi- Kemalizmin 'umdelerinin' ortaya koyduğundan (bu konuda bkz. Parla 1991 ve 1992) köklü bir fark taşımaz: Milliyetçiliğin yön verdiği solidarist-korporatist bir otoriter düzen içinde teknikçi-ilimci-kalkınmacı modernizm. Şunu da belirtmeli ki, 27 Mayısçı Kemalist restorasyon arayışının milliyetçi-muhafazakâr versiyonu niteliğindeki *Dokuz Işık*, metin o kadar önemli değildir; içeriğinden bağımsız olarak, bir kutsal kitap gibi sahiplenilecektir. Liderin vaz'ettiği doktrine duyulan sadakatin simgesidir olacaktır onu 'zikretmek'.

Türkeş'in 1994/95'te çok konuşulan anılarında, ordunun ötesinde, devletin gayrınizamî (iç) harp aygıtıyla ilişkisine dair 'ikrarları' ilgiye değerdir. "Albay", ABD'de Güney Amerikalı subaylarla beraber özel eğitim gördüğünü anlatmaktan sakınmaz. 27 Mayıs'ta yönetimdeyken, CIA'in, anti-komünist kontrgerilla faaliyetlerini yürüten "küçük gruplar"ının İçişleri Bakanlığı'ndaki yerlerinden çıkartılmaması talebine, bu faaliyetlere karşı olmadığını ama ayrı bir binada konuşlandırılmalarını söylediğini aktarır. Bu kısa açıklamalar, *Gladio* benzeri yapılarla ülkücü örgütlenme arasındaki bağlantılarda bilhassa Türkeş'in -deneyimi ve ilişkileriyle- kilit rol oynadığı kestirimini kuvvetlendirecek mâhiyettedir. İslâmcı yazar Ahmet Taşgetiren, Onun ölümünden sonra "Türkeş Bey, hep sırlı bir adam olarak göründü" diye yazmıştı (*Yeni Şafak*, 7.4.1997). Özel ve gizli ilişkileri olan "sırlı adam" imgesi, Türkeş kültünün yapıtaşlarındandır ve sırların ehemmiyetli bir bölümü, *Gladio*vârî ilişkilere ait olsa gerektir.

Her hâlûkârda Türkeş, kronik komünizm tehdidini hem

tüm sol akım üzerinde hem de demokrasinin işleyişi üzerinde bir veto şartı olarak kullanan ve "gelişmekte olan" ülkelere özgü otoriter-vesayetçi bir "demokrasi" tasarlayan ABD kaynaklı Millî Güvenlik Doktrinine sıkı sıkıya bağlıdır. Katı bir Soğuk Savaş politikacısıdır. 1960'lardan beri, güvenlik konularıyla ilgili bütün konuşmalarında "kuvvetli millî istihbaratı" vurgulamıştır. "Komünizm tehdidine karşı yalnızlıktan kurtulma" ve "silahlı kuvvetleri modernleştirme" açısından hayatî saydığı NATO'yu sahiden önemser. ABD'yi de sahiden önemser. Anti-Amerikan propagandanın, vatanseverliğe uymadığı kanısındadır (Türkeş 1994: 114-156). Türkeş, ülkücü tabanda özellikle İslâmcılaşma eğilimiyle beraber ABD'ye karşı beliren hasmâne tutumu hiçbir zaman paylaşmamıştır.

Türkeş 1994/95'teki anı-mülâkatında 1970'lerdeki politik kutuplaşma ve iç savaş benzeri durumdan söz ederken, beklenebileceği gibi, ülkücülerin haklılığını ve masumiyetini 'tanıtlar'. Çizdiği "bilge" otoportre uyarınca, ülkücülerin yapıp ettiklerini büsbütün inkâr etmez; ancak kendi tercihi hilâfına ve dönemin şartlarının anaforu içinde -provokasyonlar karşısında nefsine hâkim olamayarak- "maalesef karışılmış" istisnâî, münferit olaylar olarak sunar: "Gençleri hep uyardım. Buna rağmen bazı gençler bombalamalara bulaştılar. O istikamette hep provokasyonlarla karşılaştık." Fakat bu bahiste 'geçerken' söyleyiverdiği üç söz bile, sözkonusu dönemde ülkücü hareketin örgütlü bir paramiliter yapısı olduğunu, sistemli tedhiş uyguladığını ve bu yapının Türkeş'in bilgisi ve iradesi dışında teşekkül etmediğini göstermeye yeterlidir. "Benim adıma bildiri dağıtmışlar, Beşiktaş ilçeden. *'Basın evini, sorguya çekin' dedim.* MIT görevlisi çıktı" (abç.- T.B./K.C.)... "Dev-Sol'un karargâhına iki ülkücü soktum."... Ve şu müthiş şecaat: "Abdi İpekçi'nin bizce öldürülmesi gerekseydi, ben emir vermiş olurdum" (*Sabah*, 28.1.1995, 2.2. ve 3.2.1995).

Geri dönersek... Paramiliter yapılanma, 1960'ların sonlarından itibaren, CKMP/MHP'nin ve ülkücü hareketin spektaküler özelliği, alâmet-i farikası olmuştu. Bu yapılanma, gerek askeri kimliği ve gayrınizamî harbe dair müktesebatıyla, gerekse

"sert" lider profiliyle Türkeş imgesinin de karakteristiklerindendi: 1970'ler boyunca, gazete karikatürlerinde komando-savaşçı suretinde resmedilmiştir. Türkeş'in 1968-69'da da, o zamanlar "komando" olarak adlandırılan bu yapılanmayla ilgili çelişkili ifadeleri olmuştur. "Komando" faaliyetlerini, 18 Ağustos 1968 günü bir basın toplantısıyla kendisi açıklamıştır: "Komando kampları adı verilen mahallerde gençlik kolları çeşitli sportif ve kültürel faaliyetlerde bulunuyorlar. Bu arada kendilerine judo da öğretiliyor. Komünistler memleketi sahipsiz sanıp da sokak hakimiyeti kurmazlar. Onların anlayacağı dilden konuşacak, memleketçi, milliyetçi çocuklarımız vardır. Bunun için gençlerimizi mücadeleci olarak yetiştiriyoruz. Gençlerimiz memleket vazifelerine hazırlıklı bulunuyorlar, bulunacaklardır." Bu açıkça paramiliter faaliyet ve "komando" sıfatlı grupların üniversitelerdeki sistemli saldırganlıkları üzerine 1969 başında Ankara Cumhuriyet Savcılığı komandolar-CKMP ilişkisi hakkında soruşturma başlatmış, ancak buradan bir sonuç çıkmamıştı. Cumhurbaşkanı Cevdat Sunay'ın, "komandolar"dan yakınan CHP lideri İnönü'ye verdiği cevap ünlüdür: "Canım onlar komünizme karşı mücadele eden çocuklar..." Komandolar, geniş bir sempati dalgası yaratan sosyalist öğrenci hareketinin tedirgin ettiği rejim tarafından, sol muhalefeti hem fiziken engelleyecek hem de provoke edecek bir âlet olarak resmî himaye görmüştür.

Türkeş, 1969 başındaki sözkonusu soruşturmanın açılması üzerine, 11 Ocak 1969'da, "parti olarak ne komando kelimesiyle ifade edilen kamplar kurduklarını ne de buna benzer çalışmalara müsaade ettiklerini" söyleyerek komando kamplarını inkâr etmiştir. Öte yandan, aynı yıl Abdi İpekçi'yle yaptığı söyleşide "komando kampı, komandolar" sözcüklerini kullanmaktan kaçınmaz (İpekçi 1969: 300-1). O yıl Adana kongresinde söyledikleriyle de, sola karşı şiddete dayalı mücadeleyi açıkça sahiplenir: "Komünistlerin bazılarının dövüldüğü, köksüz fikirlerinin daha üstün millî fikirler tarafından baskıya alındığı doğrudur. Fakat kimler dövülmüştür? Türk milletini köleleştirmek isteyenlerin aleti olanlar, Türk'ün Allahına sö-

venler, tarihiyle alay etmeye yeltenenler dövülmüştür. Gençlerimizin meşru savunma haklarını kullanmaktan ibaret kalan davranışlarına asla gölge düşürülemez." Sonraları bu açıklıkta konuşmamakla beraber, Türkeş bu tutumunu 1970'ler boyunca sürdürür. 8 Nisan 1976'da üç devrimci öğrencinin öldürülmesinden sonra, 11 Nisan'da yaptığı basın toplantısında şöyle konuşur: "Ülkücü gençlik Türk milletinin bölünmezliğini, Türk devletinin bütünlüğünü ve Anayasa'ya dayanan Türk demokrasisini korumak heyecanı içindedir. Milliyetçi gençlikle övünmekteyiz. Onlarla organik bir bağımız olmasa bile onların yanındayız. Kim ne derse desin milliyetçi ülkücü gençliği geleceğimizin garantisi olarak görüyoruz.(...) Çeşitli şehirlerimizdeki fakülte ve yüksek okullar ile, orta dereceli okullarda komünist anarşistler hakimiyet kuramamışlarsa, öğrencinin çoğu milliyetçi gençlerden meydana geliyorsa, orada arızî olaylar dışında anarşi yoktur.(...) Bazı çevreler, özellikle komünistlerle ileri derecede işbirliği olan çevreler 'milliyetçi gençler ortadan çekilse olaylar yatışır' diyorlar.(...) Bu devletin sonudur. Eğer 'milliyetçi gençler çekilseler bu iş biter' diyenlerin maksadı devletin komünistlere teslimi ise buna kimsenin göz yumması mümkün değildir.(...) Her okul birer SBF, ODTÜ haline dönüşür."

Türkeş, katı disiplin ve mutlak bağlanma talep eden bir örgütsel kültür oluşturmayı hedeflemişti. CKMP'nin 1967 kongresinde dağıtılan bir bildiride yer aldığı söylenen şu ünlü söz - gerçekte ona ait olup olmadığı bir yana-, 'ölümüne' itaat isteyen örgütsel atmosferi yansıtır: "Emanet olan davayı kucakladım. Ardıma bakmadan yürüyorum. Davaya katılıp ihanet edeni vurun. Ben edersem beni de vurun." Onun hadis gibi aktarılan talimatları arasında, "emirlere mutlak itaat, ağırbaşlı olmak, cıvık olmamak, çelik sinirli olmak, sır saklamak, haddini bilmek" vardır (s. 384'te de zikretmiştik): "Türk Milletine Bizans'tan geçen gevşeklik, laubalilik, dedikodu, fitne, fesat, terbiyesizlik, birbirini beğenmemek, sır saklayamamak, rastgele laf söylemek... Bu hastalık sizde de var. Bu hastalığı tedavi edin" (Türkeş, 1988b: 119-20). "Bir Bozkurt, bir Ülkücü, her

hareketi, davranışı, oturması, kalkması ile Türk Milliyetçiliğinin, Dokuz Işık'ın propagandacısıdır. Kötü, yanlış hareketlerimizle insanları kendimizden nefret ettirmemeliyiz. (...) Sizleri tam bir Türk insanının örneği olarak görmek istiyorum. Ciddiyetinizi muhafaza etmeli ve cıvımamalısınız" (*a.g.y.* 70). Daima tekrarladığı bu uyarıları, Türkeş'in asker kişiliğiyle beraber, örgüt tabanındaki "insan malzemesi" ile ilgili itimatsızlığını gösterir. Hamâsetle yüceltilen ve bir organizma gibi tahayyül edilen milletin mensuplarını kolektif kimliklerinin ("Türklük") ontolojik değerine indirgerken, onları somut insanlar olarak görmemek, 'kendi hallerine' bırakıldığında tekinsiz, değersiz saymak, milliyetçi popülizmin ve faşist "kitle" kültünün bilinen paradoksudur. Türkeş, seçkinci bakışıyla, bu paradoksu, bunun yanında da "millet-ve-fert" yaratma cehdindeki modernist-Kemalist terbiye ideolojisini kişileştirir.

Medyada 'Türkeş muhipliği'

1991'den sonra Alparslan Türkeş'in partilerüstü bir lider olarak yüceltilmesini, merkez-sağ partilerdeki politikacılar memnuniyetle teşvik ettiler. Özellikle DYP'liler, fiili koalisyon ortaklarını düzenli olarak övüyorlardı. Cumhurbaşkanlığına taşınan Süleyman Demirel'in peşinden, DYP Genel Başkanı Tansu Çiller, Türkeş'e hürmetkâr bir görüntü vermeyi hiç ihmal etmedi. Bu 'peresti§', hem MHP'den alman desteğin bir karşılığıydı, hem de gelişen milliyetçi oy potansiyeline selâm yollamak anlamına geliyordu. Başka partilerdeki eski ülkücülerin ona şükran ve sadakat bildiren açıklamaları, Türkeş'in "partilerüstü" ve her yerde eli-kolu olan kudretli lider imgesine katkıda bulunmaktaydı. Örneğin DYP Ankara milletvekili -12 Mart yarı-askerî rejiminin askerî savcısı- Baki Tuğ'un sözleri: "Sayın Türkeş'in talebesi olmaktan her zaman gurur duydum. Sayın Türkeş çile ve ızdırap çekerek Türk milliyetçilerinin rehberi, lideri olmuştur. Eğer bayrağımız dalgalanıyor, İstiklâl Marşımız, ezanımız okunuyorsa bunu Sayın Türkeş ve Türk milliyetçilerine borçluyuz" (6.1.1994, gazeteler).

SHP/CHP yönetimi de "Yeni Türkeş" imgesini onaylamaktan geri kalmadı. SHP Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Murat Karayalçın'ın, 1993 sonlarında kendisini ziyaret eden Güneydoğulu milletvekillerine "Türkeş Türkiye'nin sübabıdır" dediği, basında yer aldı. Karayalçın sözlerine şöyle 'açıklık' getirdi: "Türkeş'in 1980 öncesi tavırları olsaydı, Türkiye'de çok ağır çatışmalar yaşanabilirdi. Türkeş, şimdi Türk-Kürt çatışmasından çok, kardeşliğinden söz ediyor. Türkiye'de son yaşanan olaylarda şoven bir tavır sergilememesi çok önemli."

Karayalçın'ın 'şükürle' dillendirdiği bu sav, 1990'ların ortalarında büyük-endüstriyel medyada hep tekrarlanan, özellikle *Hürriyet*'in genel yayın yönetmeni Ertuğrul Özkök tarafından çoğaltılan bir açıklama kalıbıdır. Özkök, 15 Mayıs 1994'te şunları yazmıştı: "Neredeyse her ilinde, her ilçesinde haftada bir iki şehit cenazesi kaldırılan beldeleri seyrediyorum. Bir zamanlar Hitler'in Türk versiyonu olarak kabul edilen bir lider için bulunmaz bir fırsat tarlası görüyorum. (...) Böyle bir millî kasırgada, Türkeş gibi bir liderin istese ülkeyi bir anda yangına çevirebileceğini tahmin ediyorum. Miloseviç'in Yugoslavya'yı ne hale getirdiğini düşünerek,. sorumsuz bir milliyetçi liderin Türkiye'yi nasıl bir felâkete götüreceğini kendim kadar biliyorum. (...) 'Haydi' dese milliyetçilik bir anda ırkçılık haline dönüşecek ve belki de Türkiye bir Saint Bartelemeo gecesi yaşayacak." [Saint Bartelemeo gecesi: 16. yüzyıl Fransa'sında birkaç gün içinde onbinlerce protestanın öldürüldüğü kıyım. - T.B./K.C.] Bir politik kişiliğin "haydi" diyerek bir milliyetçi-ırkçı kıyıma yol verebileceği, böyle bir potansiyelin varolduğu kabulünü, o "haydi" demekten imtina ettiği için şükrana dönüştürerek 'nötralize eden' bu bakış, milliyetçi refleksleri -hem de "ülkeyi yangına çevirebilecek" türden refleksler- *doğallaştıran* bir zihniyetin ürünüdür. Bu zihniyet açısından, MHP'nin ya da başka bir odağın tasvir edilen türden kıyımlara, bir sivil savaşı tahrik etmesi bir doğal âfet gibi 'üzücü-ama-doğal' görülmekte, belki haklı bulunmasa bile anlayışla karşılanmakta; bundan geri durmak ise özel bir takdire şâyan görülmektedir. Bu potansiyelin, tehdidin oluşmasında ya da yeniden üreti-

minde MHP'nin, Türkeş'in rolü ise tamamen sorgulama dışı kalmaktadır.

Tam da Ertuğrul Özkök'ün bunları yazdığı sıralarda, 1995 Mayıs başında Yargıtay 11. Ceza Dairesi'nin, Türkeş'i "siyasî bir görüşten kaynaklanan amaçla cürüm işlemek için teşekkül meydana getirmek" fiilini düzenleyen 313. maddeden suçlu bulan mahkeme kararını oybirliğiyle onaylaması anlamlıdır. Ancak dava 15 yılda sonuçlandırılamadığı için zamanaşımına uğrayarak düşürülmüştür!

Yaptığı bir telefon konuşmasında Türkeş'in kendisine söylediği "12 Eylül öncesinde partimize yapışan imajın bize çok zararı oldu" sözlerini (sadece bir "imaj" sorunu!) "tarihsel özeleştiri" diye kutsayan (*Hürriyet*, 5.8.1994) Özkök, "yeni imajın" stilistik belirtilerini de tezahüratla karşılar: "Yeni açılım stratejisi Türkeş'in giyimine bile yansımış. Belli ki birileri, giyimi ile de yakından ilgileniyor. Koyu renk bir kostüm giymiş. İçinde İtalyan yaka açık mavi gömlek var. Bunun üzerine deseni özenle seçilmiş bir kravat takmış."[5] Yine bir başka köşe yazarı, Mehmet Barlas, mutedilleşmiş bir Türkeş portresi çizer: "Türkeş, olgun, saygılı, özenli ve tam anlamı ile 'beyefendi' bir insan. 27 Mayıs 1960 müdahalesinin 'güçlü albay'ı, 1995 Türkiye'sinin itidalli sivil politikacısı olmuş... sohbet ederken, onun nasıl yumuşak bir üslup içinde siyaseti sürdürebildiğini gördük" (*Sabah*, 17.7.1995). 1994 Temmuz/Ağustos'unda Hıncal Uluç *Sabah* ve *Aktüel*'de Türkeş'i "Aslan Amca" diye sevimlileştiren hikâyeler anlatır: Alparslan Türkeş, babası General Fuat Uluç'un yakın ahbabıdır; "küçük Hıncal", kendisine yurtdışından oyuncaklar getiren Türkeş'i çocukluğunda "Aslan Amca" diye çağırmıştır; gerçi babasıyla yolları ayrıldıktan sonra aramaz sormaz olmuş, vefa göstermemiştir; ama bu yazısı çıktıktan sonra kendisine telefon edip gönlünü alınca Hıncal Uluç da aradaki yirmi yılı silip Türkeş'e "Aslan Amca"lığını iade edecektir! "Sosyete fotoğrafçısı" Erol Atar da, 1995 Eylül'ündeki bir gazete röportajında, Türkeş'in "imajına" bir rötuş yapar:

5 *Hürriyet*, 23.6.1995. Oysa Türkeş'in öteden beri giyimine ve şıklığa önem verdiği bilinir.

"Ben Türkeş'i çok seviyorum. Önce çok korkuyordum. Bunu stüdyoma ilk gelişinde söyledim. Etrafında dikilenlere dönüp 'bunların yüzünden imajım sert oldu' dedi. Şimdi en iyi dostlarımdan biri. Çok sert ve otoriter tavrını yeni imajıyla sildi. Daha babacan, daha dost. Büyükbabammış gibi."

MHP'ye/Türkeş'e "sıcak bakmadığı" kabul edilen 'liberal' köşe yazarlarının, umumiyetle 'kibar' muhitlerin, bu konuda önyargılı olduklarını mahsus belirterek, Türkeş'in "yeni imajına" takdirlerini sunmaları; ihtimal ki, en azından bazıları açısından, yumuşama belirtilerini abartıp överek MHP'yi 'ehlileştirme' maksadını da taşımaktaydı. Her halükârda bu strateji, MHP'nin popülerleşmesine ve milliyetçiliğin bir "doğal refleks" sayılarak doğallaşmasına katkı sağlamıştır.

"Ne mozaiği ulan...!"

Alparslan Türkeş'in 1990'lı yıllarda, 1960'lara ve 1970'lere kıyasla mutedil ve uzlaşmacı bir üslûp kullandığını söylemek yanlış değildir. Bunun temel nedeni, 12 Eylül askerî yönetimince düzenlenen ve 1983'ten sonra ANAP iktidarlarınca oturtulan politik rejimde aranmalıdır. 12 Eylül öncesi politik kutuplaşmayı "kaotik bir durum" olarak kriminalize eden bir anlayışla tanzim edilen bu rejim, politikanın alanını daraltmış; politik tercihleri "millî çıkarlar" ve idarî-teknik kararlarla ikame etmiştir. 1982 Anayasası ve yasal düzenlemelerle hükümetlere tanınan geniş hareket serbestîsi, parlamentonun denetleme inisiyatifinin kısıtlanması, muhalefetin parlamentoda temsilini olağanüstü zorlaştıran ve çoğunluğu kazanan partiye/partilere nispetsiz güç kazandıran seçim sisteminin kurumsal-yasal zeminini oluşturduğu politik kültür, ANAP'ın/Özal'ın had safhada pragmatist, "işbitirici" söylemiyle bütünlenmiştir. Kutuplaşmacı, çatışmacı, radikal söylemleri, giderek *ideolojik ayrımı* men eden bu hegemonik politik kültürün, parlamentoda temsil arayan bütün partiler gibi MHP'yi ve Türkeş'i de tedip ettiğini vurgulamak gerekir. 12 Eylül'deki yargılanma/hapishane süreci ve 1983-1991 arasındaki uzun süreli marjinal-

leşme, yeniden parlamenter siyasete tutunma fırsatını bulduğunda MÇP/MHP'yi bilhassa ihtiyatlı davranmaya sevkeden bir tecrübe olmuştur. Siyaseten bir bakıma yeniden 'legalleştiği' 1991 genel seçimlerinde, 1944 Türkçülük Davası ve 1961'de 27 Mayıs cuntasından tasfiye edilmesinden sonra üçüncü kez rehabilitasyon geçiren Türkeş'in şahsı açısından, hele de 75 yaşından 80'ine yol alırken, 'teenni' ve 'suhulet'in daha fazla kendini göstermesi beklenebilir bir şeydi.

Ancak Türkeş'in uzlaşmacı, mutedil, giderek "tonton, babacan" üslûbuna dair oluşturulan imgenin, büyük-endüstriyel medyanın da can-ı gönülden destek verdiği bir imaj kampanyasıyla şişirildiğini, bunun bir stratejik değeri olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Yine unutulmaması gereken husus, bu imajın, "terörle mücadelede kararlı lider" imajıyla tamamlandığıdır. Türkeş'in 1993'ten beri yinelediği "Meclis yetki versin, bir senede terörü bitiririm" sözlerinde ifadesini bulan kararlılığı da, sosyo-psikoloji ve istihbarat aletleriyle takviye edilmiş ve 'sonuna kadar giden' bir askerî operasyon seçeneğinin vurgulanmasından başka bir şey değildir. Hiç de "ılımlı" sayılamayacak bu çözüm seçeneğini legal çerçevede, nizamî orduya emanet ederek savunması ve -beklenebildiği gibi- paramiliter yönelimlere çağrı çıkarmaması, Türkeş'in "ılımlı" sayılmasına yeterli olmuştur.

Türkeş, "terörle mücadelede kararlı lider" rolünü kamuoyu önünde sahnelerken de 'yumuşak' bir resim vermemiştir. 1993 Kasım'ında televizyon tartışmasında HEP milletvekili Orhan Doğan'la azarlayarak konuşmuş; ülkücü basın bu huşuneti "Halk Türkeş'in sesinde ve tavrında devleti buldu... Atatürk'ü hatırlattı" sözleriyle övmüş; aynı ay SONAR'ın kamuoyu araştırma kuruluşunun anketinde Türkeş "terörü kim çözer?" sorusuna verilen cevaplarda yüzde 22.3 ile birinci olmuştur. Yine o ay *Akis* dergisinin kendisiyle yaptığı mülakatta gazetecileri kontra-sorularla "katilleri kınayan" beyanlarda bulunmaya zorluyor ve "yanlış" bulduğu sorular karşısında "görüşmeyi burada kesiyorum" diyordu. *Sabah*'ta Ocak 1995'te yayımlanan anılarında, yine *kararlılığını* teşhire dö-

nük şöyle bir anekdot vardır: 1993 sonbaharında kendisini ziyaret 'ihtiyacı duyan', Şam Askerî Ateşeliği'nde görevli (tabii Türkeş'e "komutanım" diye hitap eden!) subay, bir toplantı sırasında asansörde Abdullah Öcalan'la karşılaştığını aktarmış, Türkeş'in subaya tepkisi "niye çekip vurmadın!" demek olmuştur. Yıllar sonra, 26 Kasım 2003'te *Hürriyet*'te Hulusi Turgut'un yayımladığı bir yazı dizisinde, Türkeş'in -daha önce de benzer "görevleri başardığı" belirtilen!- bir ülkücüyü, Öcalan'ı öldürmekle ("kellesini getirmekle") görevlendirdiği ballandırılarak anlatılacaktı. Anlatılanlara bakılırsa, bu 'operasyon', o günlerde Başbakan Çiller'in, yakında böyle bir suikastın gerçekleşebileceğini imâ eden sözleri "yüzünden" sonuca ulaşamamıştı.

Ülkücü tabana yönelik ya da MHP'ye yakın muhitlerdeki konuşmalarında, Türkeş, genel kamuoyuna dönük mutedil imajının tabanda yaratabileceği 'tedirginliği' gidermeye matuf çıkışlarda bulunmuştur. Bunların en bilinenlerini sıralarsak...1994 Aralık'ında, "Anadolu Grubu"nun toplantısında: "Ülkeyi böldürmemek için gerekirse kan dökeriz, dövüşürüz.... katil kuduz köpeği Apo'yla aynı masaya oturmayız." 1995 Şubat'ında Ankara il örgütünün iftar yemeğinde: "Bize Türklüğü çok görüyorlar. 'Siz Türküm derseniz onlar da Kürdüm derler' diyorlar. Efendi sen aklını mı oynattın! Milleti aptal mı sanıyorsun? Sen neyi tartışıyorsun?" 21 Nisan 1995'te İzmir'de Asena Gecesi'nde: "Bizi çekemeyenler, bizi bölmek isteyenler var. Koparamazlar, koparmak isteyenleri biz koparırız.(...) Apo'yu masaya çağırıp 'buyur paşam ne istiyorsun?' mu diyeceğiz! O da 'Türkiye'nin yarısı benimdir' diyecek. Biz de 'Buyur istediğini al' diyeceğiz. Bunun da adı demokrasi olacak." 13 Haziran 1995 Kayseri-Pınarbaşı'daki "Vuslat Şöleni"nde: "Bazıları Türkiye pırıl pırıl mozaiktir diyor. Ne mozaiği ulan!" Bundan üç gün sonra Ege Bölgesi Sanayi Odası'nın toplantısında: "Demokratikleşmeye gidin, bağımsız Kürdistan kurun diyorlar. Böyle demokratikleşmenin yedi sülâlesini..." Ağustos'ta Zafer Kurultayı'nda: "Neymiş, Özel Tim MHP'liymiş. Ulan MHP'liyse ne olmuş!"

Toplamda, Türkeş, "normal" ("vatansever, devletine sadık...") insanlar karşısında müşfik, "kötüler" karşısında ise sert, tavizsiz devlet adamı imgesiyle, otoriteli-ve-himayeci bir "baba" isteyen "küçük adamın" gönlünü okşayan bir portre çizmiştir.

13

Türkeş'ten Sonra Tufan

Ertelenen bunalım

11. Bölüm'de ele aldığımız gibi, seçim şoku MHP'yi sert tartışmaların içine sürükleyecek gibi görünmüş ama Türkeş'in kararlı tutumu ve bunalımı "liderin etrafında kenetlenerek" aşmaya dönük politika, bunun önüne geçmişti. Türkeş "Bazen yola devam ederken en sevdiklerinizi bile terk edip gitmeniz gerekir. Bazıları size ayak uyduramaz, sizi tutmaya başlarlar, o zaman onları bırakıp sizi izleyenlerle yola devam edersiniz. Gidilmesi gereken menzile varmak için bu kaçınılmazdır. Ben bunu yaptım, yine yaparım" demişti (*Milliyet*, 4.10.1995) ve bu tavrı, Başbuğ mitosunun bir parçasıydı. Seçim sonrası yönetim operasyonlarında tamamen kazınmak istemeyen çevreler, sessiz kalıp beklemek durumundaydılar. Öte yandan, ilk operasyonun ardından Türkeş'in önemli vitrin değişikliklerine girişeceği beklentisi de, iyimserliği besleyerek "sükûnete" katkıda bulundu.

Yine de, tartışmaların bastırıldığı bu dönem, Türkeş'in 1997'deki ölümünden sonra başlayacak olan kongre sürecini ve Devlet Bahçeli'yi lider yapan zemini hazırlamıştır. (Eğer MHP 1995 seçimlerinde yüzde 10 barajını geçerek ya da itti-

fak yaparak meclise girebilmiş olsaydı, bu süreç de çok farklı işleyebilirdi.)

1996 yılında, görünürdeki sessizliğe karşılık, Türkeş-sonrasına ilişkin arayışlar ve spekülasyonlar, alttan alta kaynamaktaydı. Yavuz Selim Demirağ'ın şu satırları, halefliğe aday olanların ortaya çıkmış olduğuna işaret ettiği gibi, "merkez"in buna tepkisini de yansıtır: "MHP bir tarikat, bir dergâh değildir. Tabii lider de Şeyh değil, Başbuğ'dur. Kimseye el vermemeştir. Vermez de... Genç ülkücülerin, Türk töresine göre büyüklerine 'Ağabey' diyerek saygı göstermeleri bazı ağabeyler tarafından suistimal ediliyorsa, gerekli cevabı dün olduğu gibi bugün de alırlar. ... Ülkücü Hareket Allah rızasını gözetir ağabey hatırını değil" (*Ortadoğu*, 12.1.1996). Genel seçimden sonra oluşturulan yeni MHP üst kuruluyla Tuğrul Türkeş'in yönetimdeki etkinliğinin artması (nitekim bu yönetimdeki üyelerin büyük çoğunluğu 1997'deki kongrede onu destekleyecekti), "Başbuğ"un oğlunu "veliaht" olarak hazırladığını düşünenleri doğruluyordu. Öte yandan Alparslan Türkeş'in 1997 yılı başında, 12 Eylül öncesinin "Eğitimci" kadrosunun önemli isimlerinden Ramiz Ongun'u Partiye çağırması, "sonra"nın liderliğine ilişkin önemli bir işaret olarak dikkat çekmişti. Sonraları, Ramiz Ongun, aslında daha çok onunla birlikte davrananlar, bu işareti sıkça ima edecekler, fakat Ongun kendisine bu konuda doğrudan sorulan sorulara "bu konuda konuşamam" cevabını vermekle yetinecekti

Alparslan Türkeş'in kendisi asla açıktan bir "lider adayı" göstermedi, bu konunun tabu olarak kalmasını destekledi. "Başbuğ" karizmasının bir tür "sonsuzluk" fikrini taşıması gerekiyordu. Türkeş, veliaht tayin etmenin, parti içinde zaten sıkıntılı olan uyumu bozacağını, teşkilatı birarada tutmayı çok zorlaştıracağını da biliyordu.

Ölüm ve cenaze

Alparslan Türkeş, 4 Nisan 1997'de, MHP'nin Kırşehir il kongresinden dönüşte katıldığı bir akşam yemeği davetinden ayrıl-

dığı sırada otomobilde bir kalp krizi geçirdi. Bayındır Hastanesi'ne kaldırıldığında, yapılacak bir şey kalmamıştı. Haber çok kısa sürede duyuldu ve hastanenin önü ülkücü bir kalabalık tarafından dolduruldu. Türkeş'in ölüm haberi uzun süre açıklanmadı. Bunun gerekçesi, ani taşkınlıkların önüne geçmekti. Fakat bu geciktirme de, izleyen aylardaki kongre sürecinde başka spekülasyonlara konu olacak, özellikle Türkeş arşivinin akıbeti gündeme getirilecekti.

Türkeş'in ölümü ve cenazesi, '90'lı yıllar boyunca çizilen Türkeş imajının taçlandırılmasına vesile oldu. Büyük gazetelerin köşe yazarları, onun hakkında bir "bilge devlet adamı" portresi çizdiler: "Geçmişteki hatalarından ders almış bir liderdi. Ülkesini seven bir Türk milliyetçisi idi. Ama ırkçı değildi" (Emin Çölaşan, *Hürriyet*, 7.4.1997). "Türkeş eski sivrilikllerini bıraktı ve elinden geldiğince uzlaşı aramaya çalışan bir devlet adamı niteliğine büründü" (M. Ali Birand, *Sabah*, 7.4.1997). "Darbeci olarak geldi, demokrat bir lider olarak öldü" (Doğan Heper, *Milliyet*. 9.4.1997). Bu yorumların hepsinde, Türkeş'in son döneminde MHP'yi merkez sağa oturtmaya çalıştığı vurgulanıyor ve haleflerinin mutlaka bu misyonu sürdürmesi gerektiği telkin ediliyordu. Medyanın ve devletlû-siyaset erkânının bu günlerdeki gayretkeşliği dikkate değerdir. Türkeş "millî birlik ve beraberlik ruhunu" temsil eden bir "devlet adamı" olarak efsaneleştirilmiş; onun -ırkçı değil "kucaklayıcı" olduğu kaydı düşülen- milliyetçiliği 'doğal' bir ortak değer olarak vurgulanmıştır. Türkeş'i, ülkücülerin eline bırakmayıp 'ehlileştirerek', resmî ideolojiye -ve onun konjonktürel ihtiyaçlarına- eklemleyen bir stratejidir bu.

Bütün siyasî parti temsilcileri, çok sayıda kurum, örgüt, cemaat temsilcisi (bu arada örneğin Fethullah Gülen), birçok sanatçı vd. "ünlü", MHP genel merkezindeki taziye ziyaretlerinde boy gösterdi. (Açılan taziye defterine yazılanlar notlar içerisinde en 'manidarı', Emniyet Müdür Kemal Yazıcıoğlu'nun düştüğü "ne öğrendimse senden öğrendim" notudur!) BBP Genel Başkanı Muhsin Yazıcıoğlu'nun 7 Nisan tarihindeki taziye ziyareti sırasında sert tartışmalar, kavgalar yaşandı. MHP

Ordu İl Başkanı Cemal Enginyurt ziyarete itiraz edenlere karşı çıkınca eski Ülkü Ocağı liderlerinden Erdem Karakoç'un saldırısına uğradı, silahlar çekildi.

Ülkücü basında, Türkeş'in ölümü, destansı bir söylemle, *ağıtlarla* ve *andlarla* işlendi. Bütün Türk dünyasının kan ağladığı, bebeklere Türkeş adı verildiği haberleri yazıldı (Yıldız, Feridun, 1997: 70). Bilinen eski Türk destanı, Türkeş için alıntılandı: "Alp Er Tunga öldü mü?/ Issız acun kaldı mı?.." *Kurultay* (11.4.1997), "Türk emsalsiz, Türk eşsiz, Türk ne yapsın Türkeş'siz" diye manşet attı. Bunun yanında, "her ülkücünün bir Türkeş olduğu" söyleniyor, onun davasını daha ileri götürmek için yeminler ediliyordu.

Türkeş'in cenazesi 8 Nisan'da Kocatepe Camii'nde devlet töreniyle kaldırıldı. Cenaze namazını Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz kıldırdı. Cenazenin Beştepe'deki mezara nakliyle sonuçlanan törene, ülkücü basına bakılırsa 1 ilâ 2 milyon, objektif kestirimlere göre yaklaşık 150 bin insan iştirak etti. Ülkücü teşkilat ve "reis" protokolünün yanında, taşradan cenaze için gelmiş, yoğun kar yağışı altında giyecek paltosu, sağlam ayakkabısı bile olmayan yoksul insanlar da büyük bir kalabalık oluşturuyordu bu kitle içinde. Bu kalabalık, Türkeş'in popüler bir "büyük/mühim adam" imgesi oluşturduğunun açık işaretiydi. Beştepe'deki mezar yerinde, 15 dakikada bir değişen üç kişilik ekiplerle kesintisiz nöbet düzeni kuruldu. İlerleyen zamanda, ülkücüler için "ziyaret yeri" olarak kudsiyetini kuşkusuz korumakla birlikte, mezarın "ıssızlaştığı" gözlendi. Buraya büyük bir anıt mezar inşa etme projesi ise 2002 yılında hâlâ tasarı aşamasındaydı.

Tuğrul Türkeş ve diğer adaylar

Ülkü Ocakları Genel Başkanı Azmi Karamahmutoğlu, Türkeş'in ölüm haberinin açıklanmasından hemen sonra şöyle demişti: "Alparslan Türkeş'in Başbuğluğu devam edecektir. Bundan sonra gelen, genel başkanımız olacaktır. Hiç kimse Başbuğ olmayacak!" (Yılmaz, 1997: 19). Ne var ki, genel başkanlık

meselesi, bu "büyük" lâfın işaret ettiği kadar da talî, önemsiz, rutin bir mesele değildi... O ana kadar "fantezi" muamelesi gören "Türkeş sonrası" senaryoları artık gerçek olmuştu. Doğal mirasçılarından kıdem esasına göre sıra bekleyenlere, başka ikbal kapıları kendilerine kapanmış olanlardan güçlü transferlere kadar uzanan geniş bir yelpazede yeni lider adayları sahne almaya hazırlanıyordu. Türkeş'in "Her ülkücü veliahttır" sözü anlaşılan ciddiye alınmıştı ve çözüm arayışlarında bu söz sık sık tekrarlanıyordu. Türkeş'in cenazesinin kaldırılırken başlayan tartışmalara kolay bir formül üretilemeyeceği kısa sürede anlaşıldı. Liderlik, MHP için, Türkeş ile özdeşleştirilmiş çok özel bir statü ve fonksiyon demekti. Türkeş, yasaklı olduğu dönemde bile parti genel başkanlarını bizzat belirlemişti. "Otuz senedir bir genel başkanlık yarışı yaşamamış, böyle bir mücadeleye şahit olmamış bir camia birden bire genel başkan seçimi gerçeğiyle karşı karşıya gelivermişti" (Yahnici, 1997: 30). "Türkeş sonrası" senaryolar hep konuşulmuş fakat kimse ciddi bir hazırlık yapmaya cesaret edememişti. Ve şimdi mücadele sert geçecekti...

Yıldırım Tuğrul Türkeş, "Başbuğ"un hukuki mirasçısı olması yanında, siyasî mirasında da hak sahibi sayılanların başında geliyordu. Zaten Türkeş'in ölümünden sonra toplanan parti yönetimi geçici genel başkanlığı tereddütsüz Tuğrul Türkeş'e vermişti. Bu tereddütsüzlükte, bir gecede yapılan yönetim değişikliğinin payı olduğu açıktı. Alparslan Türkeş'in ölümünden sonra televizyonlarda "başbuğ her şeyden önce çok iyi bir aile babasıydı ve ailesine çok düşkündü" mealinde demeçler veren MHP Genel Sekreter Yardımcısı Akkan Suver gibi bazıları, "kan bağı" faktörünün altını sürekli çizme gayretindeydi. Başkanlık Divanının Tuğrul Türkeş'i geçici genel başkan olarak ataması, parti içindeki hanedan tartışmalarını ateşledi. MHP geleneğinde pek rastlanmayan şekilde doğrudan lideri hedef alan, son derece yıpratıcı eleştiriler gündeme getirilmeye başlandı. Tuğrul Türkeş'in iş bağlantılarıyla ilgili, Ermeniler, Yahudiler ve Masonlarla iş ilişkileri olduğuna dair iddialar ortaya atıldı. Bu gelişmeler, yaklaşan genel başkanlık yarışında,

liderin gölgelenmeyeceği" zihniyeti kalkacağı sert bir mücadelenin habercisiydi. Bu arada, Türkeş'in sağlığında isimleri zaman zaman "halef adayı" olarak dolaşıma sokulan parti dışı isimlerle (Mehmet Ağar, Namık Kemal Zeybek, Nusret Demiral vd.) ilgili spekülasyonlar çok kısa zamanda sona ermişti. "İthalat olmayacak", liderlik mücadelesi parti içi ekipler arasında geçecekti.

Yarışa avantajlı giriyor görünen Tuğrul Türkeş'ın arkasında hem soyadının sağladığı "sağlam" referans, hem Alparslan Türkeş'in '90'ların ortasında başlattığı "Yeni Çizgi"nin devamcılığı misyonu, hem de büyük medyanın ve onun göz kırptığı "pop milliyetçilik" imajının desteği vardı. Teşkilatın önemli bazı isimlerinin, il yöneticilerinin önemli bir kısmının ve seçim sonrasındaki operasyonlarda Ülkü Ocakları'nın genel başkanlığına getirilen Azmi Karamahmutoğlu'nun desteğine fazlasıyla güveniyordu.[1] Bu arada "Soyadı hakkına" dayanan bir başkası daha, Alparslan Türkeş'in ikinci -Tuğrul Türkeş'in annesinden sonraki- ve son eşi Seval Türkeş de, en azından başlangıçta, Tuğrul Türkeş'i işaret etmekteydi. Ancak Seval Türkeş, "başbuğ"la manevî bağına ilişkin mistik/parapsikolojik açıklamalarıyla, daha ziyade magazin basınının konusu olacaktı. Büyük medya, Tuğrul Türkeş'i yeni genel başkan olarak ilan etmekte çok aceleci davrandı.[2] Medyada beliren güçlü tercih, esasen, Alparslan Türkeş'in son dönemde partiye bir anlamda dayattığı "Yeni Çizgi"nin veya "kitle partisi" olma stratejisinin devamcısı olarak Tuğrul Türkeş'in görülmesine dayalıydı. Türkeş ekibi de, ağırlıkla medyaya ve parti-dışı genel ka-

1 Azmi Karamahmutoğlu 8 Mayıs 1997 tarihinde Ülkü Ocakları Genel Başkanlığı görevinden istifa etti. İstifanın gerekçesi, Tuğrul Türkeş'in adaylığını destekleyen Karamahmutoğlu'nun "Ocaklar'ın tarafsızlığını bozmama" kaygısı şeklinde açıklandı. Fakat Karamahmutoğlu'nun kontrolü bir süre daha devam etti. Olaylı kongrenin ardından gerilimin iyice yükselmesi sonucunda taraflar Atilla Kaya'nın başkanlığında mutabık kaldılar. Atilla Kaya 2 Haziran'da Ülkü Ocakları Genel Başkanlığı'na getirildi.

2 MHP dışından Tuğrul Türkeş'i destekleyenler bir hayli çoktu. Özellikle büyük medya "MHP'nin yeni yüzü" imajı etrafında hesapsız bir kredi açtı. Televizyonlarda zeytinyağlı fasulye tarifleri yapan, talk show'ları bir bir gezen Tuğrul Türkeş, medyanın en "egzantrik" kalemlerinin bile desteğine mazhar oldu.

muoyuna hitap eden bir kongre stratejisi planladı. Türkeş, gerek katıldığı televizyon programları ve yaptığı gazete söyleşilerinde, gerekse kongre konuşmalarında sık sık "yenileşme"ye vurgu yaptı. "Geçmişe çakılı kalmakla ilerleme olmaz" gibi sözlerle "geleneğe" ilişkin hassasiyetlere mesafeli bir duruş sergiledi. Aslında, gerçekten yeni şeyler söylemekten çok, "Yeni Çizgi"ye sahip çıkıyor ve hatta onun biraz abartılı denebilecek devamı konusunda bir iddia ortaya koyuyordu.

Azmi Karamahmutoğlu, daha sonra, Tuğrul Türkeş'in farkını şu sözcüklerle ifade etmiştir: "Aslında bütün bu mücadelenin özü şu; köylülük ve kentlilik arasındaki fark. Aslında gelenek, ülkücülük, öz MHP gibi lafların hepsinin arkasında taşra muhafazakârlığı var. Biz muhafazakâr değiliz, olmamalıyız. Biz kentliyiz ve milliyetçilik de kentli bir fikir hareketidir. Tuğrul ağabeyin bıyıksız ülkücüler dediği de bu" (*ArtıHaber*, Sayı 1, Aralık 1997). Yine Tuğrul Türkeş'in yakın ekibinden Keçiören Belediye Başkanı Turgut Altınok da, "rahmetli başbuğ ölmeden bir ay önce MHP'nin yeri artık merkez sağdır demişti. Bu manada Tuğrul bey'in daha geniş kesimlere seslenebileceğini gördüğümüz için onu desteklediK" (*a.g.k.*) diyordu.

Tuğrul Türkeş'e karşı olan muhalefet bloku açısından ise ciddi bir potansiyel bulunmasına rağmen güçlü ve "hazır" bir seçenek görünmüyordu. 1997 Aralık'ında yürürlüğe konulan strateji ile ilgili ciddi bir rahatsızlık vardı ve sayısı giderek artan "küskünler" en kalabalık topluluğu oluşturuyordu. Fakat, MHP geleneğinde açık hizip faaliyetinin olmaması, Alparslan Türkeş'in tartışılmaz karizmatik otoritesi ve onun parti içi iktidarı sürekli değişen dengelerle bilinçli biçimde çok parçalı hale getirmiş olması nedeniyle muhalefet bloku dağınıktı. Bu blok içinde yer alacak pek çok insan ve ekibin birbirleriyle olan problemleri de hiç azımsanamayacak köklü ayrılıklar yaratıyordu.

Parti içinde çeşitli dönemlerde etkili olmuş ve daha sonra Türkeş'in operasyonlarıyla tasfiye edilmiş birçok kişi muhaletin odağı olmaya adaydı. Bu kategorideki isimler; Muharrem Şemsek ve Devlet Bahçeli olarak görünüyordu. Devlet Bahçeli,

1990'ların ortalarında parti yönetiminden dışlandığı dönemde yayınlanan haftalık *Milliyetçi Çizgi* gazetesiyle "Yeni Çizgi"ye karşı bir muhalefet odağı yaratma konusunda çaba göstermişti. Hatta, aslında Bahçeli'ye mesafeli duran Muharrem Şemsek de bir süre sadece muhaliflik ortak paydası temelinde *Milliyetçi Çizgi*'de yazılar yazmıştı. Ancak bu yayın faaliyeti çok geniş bir etki yaratamadı, zaten çok uzun süreli de olamadı. Sadece Şefkat Çetin, Suat Başaran, Şevket Bülent Yahnici gibi birkaç etkili isim Bahçeli'nin etrafında kaldılar. Bu dönemlerde, zaman zaman ismi geçmesine rağmen çok öne çıkmayan bir simaydı Devlet Bahçeli. Sessiz ve "kapalı" portresiyle, karizmatik liderliğe alışık MHP için çok güçlü bir genel başkan adayı olamayacağına inananlar çoktu.

Tuğrul Türkeş'in kendi ismini öne çıkartan ve medya öncelikli stratejisine karşın Bahçeli teşkilat ağırlıklı ve camia içi dengeleri gözeten bir strateji izledi. Taşrayı dolaştı, delegelerle görüştü. Altını çizerek, "geleneğe" sahip çıktı. 1980 öncesinde milliyetçilerin "Büyük ve tarihi bir görev ifa ettiklerini" savundu: "O meşum günlerde Türk milliyetçiliğinin iman ateşi olmasa idi, Allah korusun bugün ülkemiz bir müstemleke olabilirdi..." Muhalefet blokunun dağınıklığı da Bahçeli'nin lehine işledi. Yakın kurmayları -başta Şefkat Çetin ve Koray Aydın- çeşitli muhalif odaklar arasında bir koalisyon oluşturmak üzere yoğun çaba harcadılar. Bu noktada Bahçeli'nin "profilini düşüren" kişilik özellikleri, fazla öne çıkmayışı, ihtiyatlı ve sakin kişiliği, avantaja dönüşüyor; onu ideal bir 'parti-içi koalisyon lideri' adayı yapıyordu.

Muhalefet içinde "önemli isim" olarak işaret edilen Ramiz Ongun, kısa bir süre önce Türkeş'in talebiyle partiye katılmıştı ve 1980'lerin ortalarından beri "bozkurtlar yuvaya" sloganının muhatabı olan eski (1980 öncesi) kuşakların adayı olarak öne çıkıyordu. Ongun, MHP'nin ilk gençlik örgütlenmesi liderlerinden biriydi, daha sonra doğrudan Türkeş'e bağlı ayrıcalıklı/seçkin bir ara kademe oluşturan "Eğitimciler" kadrosunda yer almış, ardından yurtdışına gönderilmiş ve Türk Federasyonu başkanlığı yapmıştı. 1980 sonrasında, MÇP'ye katılmak

için "özel davet" bekleyen "eski şöhretlerden" biri olmuş, böyle özel bir ilgi görmeyince, Yılma Durak, Sadi Somuncuoğlu, Nevzat Kösoğlu gibi isimlerle birlikte partiye mesafeli durmuştu. Hatta BBP'nin kopuşundan sonra, Yazıcıoğlu ekibiyle yakınlaşır gibi olmuş ama aktif bir tavır almamıştı. Uzun süre uzakta olması, ismi etrafındaki efsane hâlesini büyütmüştü. Hatta 1995 yılında Türkeş'in halef olarak onu belirlediğine dair rivayetler de çıkmıştı. Türkeş'in ölümünden sonra, partiyle mesafelerinin ana sebebi olan engelin devreden çıktığını düşünen "eski kuşağın" yanısıra, sağ entelejansiyanın önemli üslerinden Türk Ocakları çevresi Ongun'a açık destek veriyordu. Ramiz Ongun'un genç kuşaklar tarafından pek tanınmama dezavantajını azaltmak açısında da, eski İstanbul Ülkü Ocakları Başkanı Erdem Karakoç'un[3] desteği önemliydi.

Diğer öne çıkan adaylar, Enis Öksüz ve İbrahim Çiftçi oldular. Enis Öksüz, akademik kariyerin saygınlığından ve aktif politikanın içinde yer almamış olmanın yıpranmamışlığından, denge sağlayıcı bir rol üretmeyi umuyordu. Doğan Öz cinayeti sanığı İbrahim Çiftçi ise, "icraat şöhreti"ne politik güç vehmederek şansını deniyordu. Aday enflasyonunu artıran nedenlerden biri de, muhalefet blokunun dağınıklığının ve güç dengelerinin belirsizliğinin, neredeyse sonsuz bir "pazarlık" ufku açmasıydı.

18 Mayıs Kongresi: "Diğerleri" Tuğrul Türkeş'e karşı

Liderlik yarışının ilk raundu 18 Mayıs'ta yapıldı. Söylentilere, iddialara bakılırsa aday sayısı onu geçiyordu. Örneğin kongre tarihine kadar ismi geçen ilâhiyatçı Zekeriya Beyaz ve eski ülkücü sendikacı Mete Beşen adaylıktan vazgeçtiler. Kongre gü-

3 Erdem Karakoç, 12 Eylül 1980 sonrasında İslâmcılaşma sürecine itiraz eden Malatya Cezaevi ülkücüleri grubunun önemli isimlerinden biriydi. Yazıcıoğlu ekibiyle en sert tartışmayı yapanlar arasında yer almıştı. BBP'nin ayrılışından sonra Ülkü Ocakları'ndaki tanzim çalışmaları sırasında Erdem Karakoç İstanbul Ülkü Ocağı Başkanlığı'na getirildi..

nü, resmen sekiz aday salona geldi. Bunlardan ikisi, Mustafa Korkmaz ve Yadigar Çortay kongre salonunda adaylıktan çekildiklerini açıkladılar. Kalan altı aday şunlardı: Tuğrul Türkeş, Devlet Bahçeli, Ramiz Ongun, Enis Öksüz, Muharrem Şemsek ve İbrahim Çiftçi. Kurultayda ilk çekişme Divan Başkanlığı seçiminde yaşandı. Beş aday Tuğrul Türkeş'e karşı birleşerek Divan Başkanlığı'nı aldılar. 1179 delegenin katıldığı oylamada Türkeş'in adayı Keçiören Belediye Başkanı Turgut Altınok 441 oy alırken, diğer aday Erzincan Belediye Başkanı Talip Kaban 738 oyla Divan Başkanlığı'na seçildi.

Genel başkan adaylarının hepsinin konuşmalarında gösterilen temel hedef "Partinin büyütülmesi"ydi ve hemen her aday bunu ancak kendisinin başarabileceğini iddia ediyordu. Bu konuda en "büyük konuşan", Tuğrul Türkeş'ti. Türkeş; "cehalete teslim olunmaması ve partinin ehil olmayan ellere bırakılmaması" gerektiğini söylerken sık sık soyadını 'hatırlatıyordu'. "Geçmişte takılıp kalınarak ilerlenemez" sözleriyle gelenek yerine "Yeni Çizgi" tercihinin de altını çizmekteydi. Ekonomi konularına geniş yer veren veren Devlet Bahçeli ise MHP'yi "Türkiye'nin sigortası ve çimentosu" diye nitelendirerek "geçmişle gelecek arasındaki köprü"ye vurgu yapıyordu. İbrahim Çiftçi, "gelenek"ten bahsetmekte elbette herkesin önündeydi: "Zindanlarda ömür geçirmeler, ipten dönmeler ülkücüleri yıldırmadı. Yarını yakalamanın yolu dünü bilmekten geçer".[4]

İlk tur oylamanın sonuçlarına göre, 412 oy alan Tuğrul Türkeş'i, 359 oyla Devlet Bahçeli, 231 oyla Ramiz Ongun, 104 oyla Enis Öksüz izliyordu. Muharrem Şemsek'e 80, İbrahim Çiftçi'ye ise sadece 13 oy çıkmıştı. İlk tur oylama, iki çarpıcı sonucu ortaya çıkartmıştı. Birincisi; Tuğrul Türkeş'in açık ara önde olduğu doğrultusundaki kongre öncesi öngörülerin yanlışlığı anlaşılmıştı. İkincisi ve daha önemlisi ise; Türkeş döne-

4 18 Mayıs Kongresi'nden üç hafta önce, MHP Başkanlık Divanı oybirliğiyle, genel başkan adayı İbrahim Çiftçi'nin Bursa İl Kongresi'ndeki konuşması ve diğer açıklamaları nedeniyle ihraç istemiyle Merkez Disiplin Kurulu'na sevkedilmesini kararlaştırmıştı. Daha sonra bu konuda bir uzlaşma sağlandı ve ihraç gerçekleşmedi.

mi güç dengelerinin artık hiçbir geçerliliğinin kalmadığı, teşkilatın ve dolayısıyla delegenin iradesinin "serbest kaldığı" görülmüştü. Bu gerçek, zımnen, "Türkeş" isminin yarattığı baskıdan kurtulmayı ifade ediyordu. Bahçeli ekibinden Şevket Bülent Yahnici (1997: 31) Kongre sürecinde yazdığı yazılarda bu noktaya işaret ediyordu: "Kim ne derse desin ve de hiçbirbirimizi kandırmayalım ki, bugünlere kadar MHP içinde tam ve gerçek bir demokrasiyi savunabilen kişilerin sayısı az olmuştur. Çünkü, tabandan gelme yerine, tabanın iradesinin üstüne oturmanın geçerli olduğu bir yapıda, herkes işini bu duruma göre ayar etme gayretinde olmuştur. İşte, şimdi görülen hadise odur ki, bu anlamda MHP tam ve gerçek demokrasiyle tanışmaya başlıyor."

Birinci tur oylamadan sonra verilen arada kulis faaliyetleri olağanüstü yoğundu. Adaylar destek pazarlıkları yaparken, salon içi ve dışında sık sık sürtüşmeler yaşandı. Örneğin eski genel başkan yardımcılarından Rıza Müftüoğlu'nun özel koruma ve sekreterlik görevini yürüten Alper Gökakın, Ramiz Ongun'un adamları olduğu öne sürülen bir grup ülkücü tarafından dövüldü. Sara hastası olan Gökakın, ambülansla hastaneye kaldırıldı. Ramiz Ongun'u destekleyen Erdem Karakoç da, Tuğrul Türkeş'i destekleyen bir grup ülkücü tarafından tartaklandı. Tribünlerde de kıyasıya bir slogan yarışı sürüyordu. Bu karmaşa içinde, Tuğrul Türkeş dışındaki beş aday kapalı bir toplantı yaptılar. Bu "çözüm üretme" toplantısına Tuğrul Türkeş'in katılmamış olmasını her ekip farklı açıklamıştır. Kimileri Tuğrul Türkeş'in "pazarlıkların dışında kalacağı" iddiasıyla uzlaşmaya yanaşmadığını söylemiş, kimileri bu toplantının Tuğrul Türkeş oyuna getirilerek tezgâhlandığını iddia etmiştir; bazı iddialar ise bu "birleşimin" önceden hazırlanan bir komplo olduğu yönündedir. Bu toplantı, diğer dört adayın Bahçeli lehine adaylıktan çekilmesi kararıyla sonuçlandı. Ramiz Ongun kürsüye gelerek bu kararı açıkladı. Tuğrul Türkeş meydan okuyarak cevap verdi: "Tek başlarına yenemediler. Dördü beşi bir geliyor. Ben yine de size güveniyorum, ikinci tura tek başıma giriyorum."

Gerilim hızla yükseldi. Salon içinde başlayan itişme kısa sürede kürsüye sıçradı. Azmi Karamahmutoğlu ve arkadaşları divanı bastılar. Kürsü mikrofonunu eline geçiren Karamahmutoğlu şu konuşmayı yaptı: "Kimse MHP'yi pazarlayamaz. Delegenin adına saygı gösterelim. 1980'de kaçanlar, 1983'te yollarını ayıranlar bugün yolumuza çıktılar. Yaşasın hainler için illegalite! Ben bunu başlatıyorum. Pazarlıklı kongreyi tanımadığımızı ilan ediyorum. Bizim adayımız Tuğrul Türkeş'tir. Artık söz bitti, bundan sonra eylem günüdür!" Karamahmutoğlu bu sözlerin ardından etrafındaki Ülkü Ocaklılara "salonu dağıtma" talimatını verdi![5] Bu andan sonra olaylar tamamen kontrolden çıktı. Oy kullanma kabinleri, kürsü ve oy sandıkları parçalandı, sloganlar eşliğinde yumruklaşmalar ve silah seslerinin başlamasıyla salon kısa sürede boşaldı. Böyleci ilk raund galipsiz, ama çok sayıda mağlup ile sona ermiş oldu, kongre ertelendi. 18 Mayıs kongresinin, MHP'nin kamuoyundaki "yeni imajı" açısından sarsıcı sonuçları olduğu da açıktı.

7 Temmuz Kongresi: Devlet Bahçeli'nin seçilişi

Ertelen kongre 7 Temmuz'da yapıldı. Bu kongrenin atmosferini belirleyen, aşırı polisiye önlemlerdi. Güvenliği sağlamak üzere 2 bini resmi kıyafetli olmak üzere 3 bin polis görev yaptı. Çevre yollar trafiğe kapatıldı, polis panzerleri salon çevresini kuşattı, sadece delegeler ile basın mensupları salona alındılar - onlar da dört kez arandıktan sonra... Genel Başkan adaylarından Tuğrul Türkeş kongre salonuna geldiğinde, yanında bulunan ekibinden delege olmayanlar, polisin engellemesi üzerine içeri giremediler. Türkeş'in kendisi de, kimliğini gösterdikten ve üstü arandıktan sonra salona girebildi. Adaylardan İbrahim Çiftçi'nin kongre salonuna gelişi sırasında ise,

5 Azmi Karamahmutoğlu bu olaydan yedi ay sonra kendisiyle yapılan bir söyleşide şunları söylüyordu: "Her şeyin o kongrede kesinleşeceği, ne olacaksa orada olacağı gibi yanlış bir kanaat oluşmuştu. Açıkçası büyüklerimiz bizi uyarmamıştı, eğer daha bunun ikinci raundu var deselerdi daha soğukkanlı olabilirdik" (*ArtıHaber*, Sayı 1, Aralık 1997).

polis, Çiftçi ile birlikte içeri girmek isteyen özel korumalara izin vermeyince münakaşa çıktı. Polis, Çiftçi ve adamlarını coplayarak engellemeye çalışırken, Çiftçi "ne vuruyorsunuz, biz komünist miyiz?" diye bağırıyordu!

Kongrenin çerçevesi, değişen ittifaklar ve güç dengeleriyle yeniden çizilmişti. 18 Mayıs ile 7 Temmuz arasında lider adayları ve bu adayları destekleyen ekipler arasında yoğun kulis ve gerilim faaliyeti günlerce devam etti.[6] 18 Mayıs Kongresi'nde Bahçeli'yi destekleyen Muharrem Şemsek, bu kez Tuğrul Türkeş'in yanındaydı. Bu kararın gerisinde Şemsek ile Bahçeli arasında çok eskiye dayanan gerilimli ilişkinin önemli bir rolü vardı.[7] Bahçeli ekibi Şemsek'in saf değiştirmesini hem Şemsek aleyhine hem de Türkeş aleyhine kullandı. Çünkü Şemsek, Türkeş'in ölümünden önceki dönemden itibaren "Yeni Çizgi"ye son derece sert eleştiriler yöneltmişti; Tuğrul Türkeş ise defalarca, kongre sürecinde hiçbir ittifak girişiminde bulunmayacağını söylemişti. Diğer blokta ise Öksüz, Çiftçi ve Ongun'un Bahçeli'ye desteği devam ediyordu. Adaylıktan çekilen İbrahim Çiftçi de "Bahçeli'nin yanındayız, bu kararımızdan dönmedik" diyordu. Ramiz Ongun'un Bahçeli'ye desteğini sürdürmesi, kasımda yapılacak olağan kongre öncesinde Tuğrul Türkeş'i devreden çıkartarak, Bahçeli ile kozlarını olağan kongrede paylaşmaya dönük taktik bir adımdı.

18 Mayıs'taki güç dengeleri, Muharrem Şemsek'in oylarının Türkeş hanesine geçmesi dışında aynen oylamaya yansıdı. Oy-

6 Doğrudan parti içi gerilimle ilgisi olup olmadığı açıklık kazanmamış olmakla birlikte 3 Haziran tarihinde tuhaf bir olay meydana geldi: MHP Genel Başkan adaylarından Ramiz Ongun, kurtuluş törenlerine katılmak için gittiği Kozan MHP binasında, DYP'li Orman Bakanı Halit Dağlı'nın yeğeni olan Muhammet Dağlıoğlu tarafından silahla vurulmak istendi.

7 Muharrem Şemsek ile Devlet Bahçeli arasındaki gerilim 1980'li yıllara dayanıyor. '80'lerin başlarında MHP'nin yeniden toparlanması çalışmalarını Muhafazakar Parti ve Milliyetçi Çalışma Partisi çatısı altında yürüten Muharrem Şemsek o dönemde *Hamle* ve *Töre* dergileri çevresinde 'üslenen' Devlet Bahçeli ve Ali Güngör tarafından sertçe eleştiriliyordu. Hatta bu nedenle o dönemde Bahçeli'nin evinin önünde bir grubun saldırısına uğradı ve dövüldü (Bildirici, 2000: 21-2). Şemsek-Bahçeli gerilimi Bahçeli'nin partiye katıldığı 1987 yılından sonra da sürdü. Kongrelerde Şemsek ve Bahçeli sık sık liste mücadelesi yaptılar.

lamadan sonucunun rakamsal ifadesi blokların sabit kaldığını gösteriyordu: Bahçeli, 697 Tuğrul Türkeş ise 487 oy almıştı. Dolayısıyla, basında yeralan, Tuğrul Türkeş'in 18 Mayıs'ta taraftarlarının çıkardığı olayların bedelini ödediği yolundaki yorumlar gerçekçi değildi. Bu sonuçla, mücadele 23 Kasım'daki revanşa kadar bitmiş ve MHP'de Türkeş dönemi sona ermiş oldu. Bahçeli, sonuçların açıklanmasından sonra Tuğrul Türkeş tarafından tebrik edildi. Kongreden sonra da Alparslan Türkeş'in mezarında saygı duruşunda bulundu ve Seval Türkeş'i evinde ziyaret etti. Aynı saatlerde Tuğrul Türkeş de MHP genel merkezinde eşyalarını topluyordu.

Teşkilatın "dirilişi"

Türkeş'in ölümünden sonra, 18 Mayıs-7 Temmuz kongreleri sürecinde, parti içinde yıllardır zaten sürmekte olan iktidar mücadeleleri "liderlik yarışı"nı da içerecek biçimde ve MHP geleneğinde ilk kez açıktan yaşanmıştı. MHP'nin "lider-teşkilat-doktrin" üçlemesi içindeki taşıyıcı omurga, Türkeş'in temsil ettiği "lider" unsuruydu. Kongreler süreciyle Türkeş devri ve ismi MHP'de sonlanırken, bu sonucu hazırlayan unsur "teşkilat" oldu - ve bir ölçüde de, onu destekleyen doktrin... Devlet Bahçeli'nin Genel Başkan seçilmesiyle "lider"in önemi silikleşmiş, ikincilleşmiş,[8] buna karşılık "gelenek" geri çağrılmış ve "teşkilat" partiye el koymuş oldu. Parti içindeki gücünü gösteren bu gelenek; 1960'lı yıllara damgasını vuran seçkinci-komitacı çizgi ile 1990'lı yıllarda yükselen pragmatik ve merkezci tavırdan bir hayli farklıydı ve daha çok 1970'li yılların sosyal ve politik iklimine referans veriyordu. Bahçeli liderliğindeki koalisyon, ideolojik omurgayı korumayı vaadediyor, 'yozlaştırıcı/yabancılaştırıcı' bir değişime karşı "Öz MHP"ye sahip çıkıyordu. Tuğrul Türkeş'i destekleyen tecrübeli bir MHP'li bir özel görüşmede bu tabloyu şöyle ifade etmişti: "En

8 MHP'nin yapısal özelliklerinden dolayı bu silikleşme geçici bir süre için geçerli oldu ve bu kongre tablosundan iki buçuk sene sonra yapılan 2000 kongresinde "lider belirleyiciliği" Türkeş'i aratmayacak biçimde geri gelecekti.

başa döndük. Rahmetli epey temizlemişti, şimdi her şey geri gelecek".

Bu sonuç, basit bir revanşist atak olmaktan öte '90'lı yıllar boyunca partinin zorlandığı "Yeni Çizgi" opersyonlarına karşı biriken tepkinin bir mahsulüydü. Taban refleksleri ve ideolojisi kendini patlama halinde dışavuruyordu. MHP, Aralık 1995 seçimleri arefesinde ve sonrasında çok ciddi stratejik ve örgütsel sorunlarla karşı karşıya kalmıştı. "Başbuğ" Alparslan Türkeş'in otoritesini bile sarsacak seviyeye çıkan bu sorunların odağında, "partinin sahibi kim?" tartışmaları vardı. Muhaliflerince çoğu zaman başkalarının sırtına yıkılmış olsa da, bizzat Türkeş tarafından yürürlüğe konulan, "dava partisi" yapısından "kitle partisi" yapısına tepeden inme geçiş süreci aslında "geleneğin" tasfiyesinden başka bir şey değildi. Bu tasfiye sürecinin birinci aşaması BBP'nin kurulmasına varan ayrılık ile sonuçlanmıştı, ikinci aşaması ise Türkeş'in ömrü yetmediği için tamamlanamamıştı. Bu tasfiye sürecinin, "lider-teşkilat-doktrin" üçlemesi üzerindeki değiştirici etkisi de yarım kalmıştı. Medyanın önayak olduğu "değişen -ılımlı- Türkeş" imajı, liderlik makamını değişime hazırlamıştı. "Doktrin"in, '90'lar boyunca içi iyice boşaltılıp bulanıklaştırılmıştı. Teşkilatın yeni duruma uyarlanmasına ise henüz müşküller vardı. Aralık 1995 seçimleri öncesi ve sonrasında yaşanan ciddi örgüt sorunlarına bizzat el koyan Türkeş, yakın çalışma arkadaşlarından birkaçını feda etme pahasına kişiliğini ortaya koyarak bir operasyon başlatmış ama tamamlayamamıştı. Bu operasyon doğrultusunda "yenilenemeyen" teşkilat, 1997'deki kongre sonuçlarına da damgasını vurdu.[9] Pekiştirici bir etken de şudur: Aralık 1995 seçimlerinde teşkilatın tepkisi alan milletvekili listelerinden sorumlu görülen isimlerin Tuğrul Türkeş'in yanında saf tutmaları, tabandaki revanşist refleksleri harekete geçirmiştir.

9 Tuğrul Türkeş'in teşkilatı tanımaması nedeniyle hazırladığı MYK listesinin çok zayıf olduğu ve bunun kongreyi kaybetmesinde etkili olduğu sık sık söylenmiştir. Buna karşılık teşkilatı çok iyi bilen Devlet Bahçeli ekibi, buradaki eğilim ve dengeleri iyi hesaplayan bir listeyle gücünü çok artırmıştır.

Herkesin zemin yoklayıp şansını denediği olaylı mayıs kongresi ardından, "partinin sahibi kim?" tartışmalarında üç kanat ortaya çıkmıştı. Birincisi, hareketin geleneğini, köklerini, ama özellikle örgütsel "asabiyye"sini vurgulayan ittifakın Devlet Bahçeli ismi etrafında oluşturduğu "öz MHP'ci" blok -ki ağırlığı 1970'li yıllarda önderliğin ikinci çemberinde olan kadrolara dayanıyordu-; ikincisi Tuğrul Türkeş'in etrafında yer alan, '90'ların "Yeni Çizgi"sinin taraftarları; üçüncüsü de 1960'ların sonu ilâ '70'lerde MHP'de etkin olan kuşağın ve milliyetçi-muhafazakâr entelijeinsiya çevrelerindeki eski "abilerin" desteğini arkalayan Ramiz Ongun ekibi...[10] Türkeş'in ölümünden sonraki kongreler, MHP'nin üç ayrı tarihsel dönemine damgasını vuran farklı eğilimlerin mücadelesi biçiminde geçti. Bu ekiplerin hiçbiri homojen birliktelikler değildi. Her ekibin içinde, o ekibin asli karakterine hayli uzak olmakla birlikte çeşitli kişisel veya siyasi mülahazalarla orada yer almış insanlar mevcuttu. Fakat kuşkusuz Bahçeli'ninki, en "başarılı" bileşimi oluşturuyordu.

Bu ekiplerin yaslandıkları taban ve destek aldıkları kadrolar ile referanslarını derledikleri tarihsel kesitin baskın karakteri onların rengini belirler. Bunun yanında, parti dışı destekleri ve en önemlisi devletin resmî-yeraltı yapılarıyla ("derin devlet" hizipleriyle) ilişkileri açısından da farklılaşırlar. Nitekim kongrelerde ortaya çıkan tablonun, "delegenin siyasal iradesini aşan yönleri bulunduğu" da idda edilmiştir. Örneğin Tuğrul Türkeş döneminde Genel Başkan Yardımcısı olan Mustafa Mit bu iddiayı öne sürenler arasındaydı. Aynı iddia karşı cephede de ortaya atılıyordu (örneğin Bahçeli ekibinden Koray Aydın, *ArtıHaber*, Sayı 1, Aralık 1997). Kısacası, MHP Kongresi öncesinde ve sonrasında bütün ekipler birbirlerini "derin devlet"le ilişkileri dolayısıyla suçladılar: "Irtica" karşıtı "28 Şubat" operasyonunun ordu bünyesindeki *think-tank* merkezi olarak ünlenen Batı Çalışma Grubu'nun, Tuğrul Tür-

10 Sadi Somuncuoğlu, Yılma Durak, Nevzat Kösoğlu gibi saygın eski kuşak MHP'liler Ongun'un yakın ekibini oluşturdu. *Türkiye Günlüğü* çevresi de Ongun'un yanında yer aldı.

keş'in kazanmasını istediği; devlet içindeki bir başka kanadın Ramiz Ongun için çalıştığı; Devlet Bahçeli'nin eskiden beri "bazı yerlere" rapor verdiği; kimi delegelerin devlet görevlilerince tehdit edildiği iddiaları ortaya atıldı. ANAP'ın Tuğrul Türkeş'ten, DYP'nin Devlet Bahçeli'den yana etkide bulunduğu ileri sürüldü. Şevket Bülent Yahnici (1997: 37) o günleri şöyle tasvir eder: "Hırs, yine akıl, mantık ve sağduyunun önüne geçmişti... Ama otuz senenin içinden kavrula kavrula, dövüle dövüle, zaman zaman devletin ister derin, ister su üstündekiyle boğuşa boğuşa gelen bir yapının oluşturduğu ülkücü irade, kendine ipotek koymaya kalkışanları hüsrana uğrattı..." Her ekibin bir diğeri aleyhine yaydığı bu iddiaların ötesinde, gerek "derin devlet"in, gerekse bütün siyasi partilerin MHP kongresine büyük ilgi gösterdiği bir gerçekti. Kongre sürecindeki karşılıklı suçlamalarda, çeşitli mafya gruplarının genel başkanlık yarışındaki ekiplerle ilişkisi konusu da gündeme geliyordu.

Son raund: 23 Kasım Kongresi

7 Temmuz Kongresi'nden sonra Devlet Bahçeli Genel Başkan seçilmişti ama partideki iktidarı hâlâ son derece sorunluydu. Çünkü Merkez Yürütme Kurulu'nda Tuğrul Türkeş'le birlikte davrananların sayısı hiç az değildi ve ekipler bütün enerjilerini genel başkanlık seçimine harcandıklarından MYK'nın bileşimi istenen biçinde oluşturulamamıştı. Nitekim ilk MYK toplantısında yapılan Başkanlık Divanı seçiminde Bahçeli'nin listesine alternatif olarak çıkan liste küçümsenmeyecek bir oy aldı. Devlet Bahçeli 6 Temmuz ile 23 Kasım arasında geçen sürede çok sıkıntılı bir genel başkanlık dönemi yaşadı. 23 Kasım'da yapılacak olağan kongre öncesinde dengelerin değişmesi veya ciddi bir hata yapma olasılıklarını gözeterek çok temkinli bir politika izledi. Parti yönetiminde olmanın avantajları vardı ama çok kararsız dengelere dayanıyor olmak hassas bir politikayı gerektiriyordu. Özellikle kendisini genel başkan seçtiren geniş koalisyonun dağılmamasını sağlamalı, en azından bu ko-

alisyonun önemli aktörlerinin Tuğrul Türkeş'in yanına geçmesini önlemeliydi. Bilhassa Ramiz Ongun'un "geçici kaydıyla" verdiği destek hayati bir öneme sahipti. Bahçeli bu dönemeci, en başarılı olduğu taktiği uygulayarak, yani hiçbir atak yapmayarak, ihtiyatlı bir bekleyişle geçirdi.

23 Kasım'daki son raund, nihai rotayı çizdi. Görünürdeki birlik beraberlik havasına karşılık gerilim hayli yüksekti. Centilmenlik anlaşması uyarınca Divan Başkanlığı'na ortak aday olarak Abdülhalûk Çay önerildi ve seçildi. Divan üyeliklerinde her ekibin bir temsilcisine yer verildi. Muharrem Şemsek yine Tuğrul Türkeş'i destekliyordu ama Ramiz Ongun bu kez seçime kendi başına girmeye karar vermişti. Önceki kongrelerde Tuğrul Türkeş'i destekleyen Seval Türkeş de bu kez desteğini Ramiz Ongun'dan yana kullanıyordu.

Kongre açış konuşması ile adaylık konuşmasını birleştiren Bahçeli, MHP'nin Türkiye'de birlik ve beraberliğin teminatı olduğunu vurgulayarak söze başladı. Salonu pek coşturamayan konuşmasında, MHP'nin gelecek dönemde temiz ve ilkeli siyasetin kalesi olacağını söyledi: "Bugün vereceğiniz kararla bütün şer güçler milliyetçi hareket önünde boyun eğmek zorunda kalacaktır". Tuğrul Türkeş ise, "Başbuğ ile kanbağının yanında, ondan daha önemlisinin onun yanında ülkücü eğitimden geçmiş olması" olduğunu vurguladı: "Bugün artık Kızıl Elma, çağı yakalamak ve aşmaktır. Yeni çağı biz ülkücüler yaratacağız." İki adayın konuşmasında da aylardır süren mücadelenin ana rotasının değişmediği görülüyordu. Adaylar kendi referanslarını hatırlatmakla birlikte, rakiplerince eksik veya "problemli" görülen yanlarıyla ilgili tereddütleri gidermeye çalışıyorlardı. Bahçeli, büyüyecek ve iktidar hedefleyecek bir parti lideri vizyonu çizmeye çalışıyor; Türkeş, gelenege "uzaklığını" soyadının ağırlığıyla örtmeye çalışıyordu. Lider adaylarının "faça düzeltme" operasyonları listelerine de yansıdı. Örneğin Tuğrul Türkeş teşkilattan çok tepki alan Altemur Kılıç, Akkan Süver, Servet Turgut gibi isimleri listesinden çıkartırken Bahçeli, Ahmet Vefik Alp, Tunca Toskay gibi tabanda pek rağbet görmeyen ama kamuoyunda tanınan popüler isim-

leri listesine dahil etti. Ülkü Ocakları Genel Başkanı Atilla Kaya gibi, iki listede birden yer alan isimler de vardı.

Dört adayın katıldığı birinci tur oylamada Devlet Bahçeli 579, Tuğrul Türkeş 472, Ramiz Ongun 173 ve Salih Gökçe 11 oy aldı. Ongun yarışa devam edeceğini açıklarken, Gökçe adaylıktan seçildi. Ongun adaylıktan çekilmemesine karşılık Bahçeli ile anlaştığı ve onu örtülü biçimde destekleyeceği söylentisi salona yayıldı. İkinci tur oylama sonuçları, bu söylentileri doğruluyordu: Bahçeli 671 oy alarak genel başkan seçilirken, Türkeş'e 483, Ongun'a ise 73 oy çıktı. Ramis Ongun'un ilk turda aldığı 173 oyun tamamının ikinci turda Bahçeli'ye taşınmamış olması konusunda farklı yorumlar yapıldı. Birinci yoruma göre, son anda varılan anlaşmanın delegelere bildirilmesi sırasında bazı aksaklıklar meydana gelmişti. İkinci yoruma göreyse, Ongun'u destekleyen delegelerin bir kısmı bu anlaşmaya karşı çıkmıştı. Üçüncü yoruma göre delegeler tercihlerini listelere bakarak belirlemişti.

Sonuçta Bahçeli üç raundluk mücadelenin son düzlüğünü de önde bitirip genel başkanlığını kesinleştirdi. MHP kamuoyu Devlet Bahçeli ismine yabancı değildi. Özellikle 1987-1993 arası dönemde partide bulunmuş herkes pek ortalıkta görünmeyi sevmeyen "hoca"yı mutlaka tanıyor ya da biliyordu. Bu dönemde Türkeş'in en yakınında yer almış, kongrelerde kazanan listelerin arkasında hep o olmuştu. Genel merkezde en çok ziyaretçi kabul eden yöneticilerden biriydi. Fakat MHP dışındaki çevreler Bahçeli'yi neredeyse hiç tanımıyorlardı.

Devlet Bahçeli

Devlet Bahçeli, Osmaniye'de 1948'de doğdu. Toprak sahibi zengin bir Türkmen ailesi olan Fettahlıoğulları'nın çocuğuydu. *Türkmenlik, "beğlik"* ve *taşralılık/yerlilik*, MHP ortamında ona itibar kazandıran olumlu vasıflar olarak işlev görmüştür. Varlıklı bir ailenin çocuğu olarak, orta ve lise öğrenimini Adana ve İstanbul'da yatılı özel okullarda yaptı. (Bu nedenle daha sonraki yıllarda siyasi rakipleri zaman zaman onun tabandan

kopukluğunu ifade etmek için "kolejli" sıfatını kullandılar.) 1967'de Ankara İktisadi Ticari İlimler Akademisi'ne (AİTİA) girdi. Ülkücü hareketle ilişkisi üniversite bu dönemde başladı. 1969'da AİTİA Ülkü Ocağı'nın kuruluşunda bulundu, 1970'de Millî Türk Talebe Birliği yönetimine girdi.

Başlangıçta solculara karşı toparlanmaya çalışan ülkücü öğrencilere verdiği "lojistik" destekle dikkat çekti. Daha sonra Ülkü Ocakları'nın kurucuları arasında yer aldı, Türkeş'in eğitim seminerlerine katıldı. 1972'de mezun olduktan sonra okulda kalarak akademik kariyere başladı. Asistanlık döneminde ülkücü öğrencilerle en çok ilgilenen öğretim üyelerinden biriydi. (O dönemde Abdullah Çatlı da öğrencisi oldu.) Ülkücü Maliyeciler ve İktisatçılar Birliği'nin ve Ülkücü Asistanlar Derneği'nin kurucuları ve yöneticileri arasında yer aldı. Hiç evlenmedi. Öğrencilik yıllarında ağabeyi, daha sonra da kız kardeşiyle birlikte yaşadı.

1982 yılında Gazi Üniversitesi'nde "Türkiye Ekonomisinde Yapı Değişikliği" başlıklı doktorasını verdi. 1987 yılına kadar yardımcı doçent olarak görevini sürdürdü. Bu dönemde Ali Güngör'le birlikte çıkarttıkları *Töre* ve *Hamle* dergilerinde yazılar yazdı.

1987 yılı Bahçeli için dönüm noktasıydı. Hapisten çıktıktan sonra siyasî faaliyete girişen Alparslan Türkeş, MÇP'nin toparlanması için yeni bir ekip hazırlıyordu ve bu çerçevede Bahçeli'yi partiye davet etti. Bahçeli bu emre uyarak üniversitedeki görevinden ayrıldı ve MÇP'ye girdi. Hemen genel sekreterlik görevine getirildi. Siyasî yasaklar kalkıp Türkeş partinin Genel Başkanı olduktan sonra, Bahçeli 1992 yılına kadar Türkeş'in en yakın çalışma ekibi içinde yer aldı. Örgütçülük konusunda Türkeş'in en iyi öğrencisi olduğu söylenebilir. Bu dönemde kongrelerdeki liste mücadelelerini, Türkeş adına o yürüttü. Fazla öne çıkmamaya, medyada görünmemeye özen gösterdi. Hiç basın toplantısı yapmadı. Zaten iyi bir hatip de değildi. Ketum, aşırı ihtiyatlı tutumuyla, titizliğiyle, "lâubalî" davranışlara katlanamayan ciddi ve mesafeli kişiliğiyle bilindi. Buna mukabil teşkilattan en çok ziyaretçi kabul eden genel merkez

yöneticilerinden biriydi. 1987-1992 döneminde, profesyonel bir "parti bürokratı" profili çizdi. Bunun, Türkeş'in ve partinin 'akil adamlarının' 1980'lerin sonlarından beri teşvik ettiği "modern, vasıflı, uzman, profesyonel politikacı" kadro tipolojisiyle tabanın geleneksel kimlik hassasiyetlerini bağdaştırmaya açık bir profil oluşu çok önemliydi.

1992'den sonra Bahçeli'nin MHP'deki etkinliği azaldı. Fakat parti çevresinden uzaklaşmadı, danışmanlık görevini sürdürdü. Çıkarttığı haftalık *Milliyetçi Çizgi* gazetesiyle bir dönem açıkça parti içi muhalefet yürüttü. Fakat eleştirilerinde hiçbir zaman doğrudan Türkeş'i hedef almadı.

Devlet Bahçeli, -şimdilik-, ebedî Başbuğ'un halefi sıfatıyla, yeni bir başbuğ adayı ve bir karizmatik lider olarak değil, salt 'teknik anlamda' genel başkan olarak işe başlıyordu. Ancak güçlü bir liderlik inşa etmeyi başaracağı, çok geçmeden görülecekti.

14

Susurluk ve MHP

"Ülkücü Mafya" meselesi

Ülkücü hareket açısından "mafya meselesi" '80'lerin ikinci yarısından itibaren önemli bir gündem maddesi oldu. Çünkü, süreç daha önce başlamış olmasına rağmen, bu yıllarda "ülkücü mafya" ismi sık sık kullanılmaya, medyaya yansımaya başlamıştı (Bora-Can, 1991: 8. Bölüm). Özellikle, "çek-senet tahsilatçılığı" alanında ülkücülerin üslendiği "yazıhaneler"in önemli rol oynadığı konuşuluyordu. O dönemde MÇP bu iddiaları şiddetle reddetti. Fakat resmî reddiye bu konuyu gündemden çıkarmadı. 1991 seçimlerinde MHP'nin meclise girmesinden, daha önemlisi Türkeş'in "yeniden popülerleştirilmesinden" sonra, "ülkücü mafya" haberlerinde (daha doğrusu bu haberlerin medyada yer bulmasında) bir düşüş oldu. Bu gelişmede, çek-senet tahsilatçılığı işinin ivmesini kaybetmiş olmasından veya bunu önlemeye dönük "ıslahat operasyonları"ndan çok, medyanın "MHP'deki değişimi" keşfetme konusundaki ısrarlı tutumu etkiliydi.

1990 sonrasında, 1980'ler boyunca gelişen bu süreçte temayüz ederek büyümüş "baba"ların daha geniş bir siyasi ve ticari nüfuza yönelmelerinin sayısız örneği ortaya çıktı. Çünkü, "ülkücü babalar" (ya da taşeron müteahhitler) ülkücü kimliğini

uluorta kullanma gereği duymayacak ölçüde palazlanmış ve iştigal sahalarını genişletmişlerdi. Artık çoğu "işadamı" olarak anılıyordu. MÇP/MHP'nin, DYP-SHP hükümetinin gizli üçüncü ortağı olarak etkinlik kazanması yanında, "ülkücü müteahhit"lerin siyasi nüfuz alanlarını diğer partilere yayması da bu süreci perdeliyordu.[1] 1992 sonrasında, Muhsin Yazıcıoğlu ekibinin ayrılması, Ülkü Ocakları'nda ıslah operasyonları ve MHP'nin yeniden açılarak MÇP'yle bütünleşmesi sürecinde de ülkücü kamuoyunda mafya ile ilgili iddialar kısa süreliğine yeniden gündeme geldi. Rakip ülkücü gruplar birbirlerini "mafyacılıkla" suçladılar. İddialara göre, "mafyacılığa" bulaştığı için feshedilen kimi ocakların kadroları, rakip parti bünyesinde yeniden örgütleniyordu. Aynı dönemde Ülkü Ocağı şubelerindeki aşırı artışın MHP yönetimince dahi sorgulanması, dikkate değerdir.

MHP'nin 1994 yerel seçimlerinde büyük oy patlaması yaparak siyasi etkinliğini artırması ve "pop milliyetçilik" rüzgârı, kentlerde Ülkü Ocakları'nın, taşrada da MHP'nin yerel yöneticilerinin "iş halledebilme" yeteneğini genişletti. Bir Ocak yöneticisi, mafyavarî bağlantıları teşvik eden bu ortamı şöyle betimlemişti: "Bir kez bu iş böyle duyulmuş, adam gelip bizi buluyor, rica ediyor, yardım etmezsen olmuyor" (*Milliyet*, 14.10.1995). MHP Genel Başkan Yardımcısı Şevket Bülent Yahnici de kitabında (1997: 13) bu vakıayı kabullenir ve bir etik mesele olarak ortaya koyar: "İnsanî, millî ve İslâmî değerle hükümleriyle yola çıktığını söyleyen bir hareket, Türkiye'de insanlar açısından korku, dehşet, tehdit unsuru haline gelebilmiştir. Aldığınızı vermeyeceksiniz, borç ödeme diye bir huyu sileceksiniz, kapına gelen alacaklıya 'biz ülkücüyüz, bizden para alınmaz' diyeceksiniz. (...) ülkücü kardeşim çağıracak garibim alacaklıyı ve diyecek ki, 'bu adam bizim korumamız al-

1 ANAP, DYP gibi merkez sağ partilerde etkili olan ülkücü kökenli politikacılar yanında, bu cenahta politika yapan pek çok ismin çeşitli vesilelerle "ülkücü babalar" ile ilişki kurdukları özellikle Susurluk olayından sonra çok net biçimde ortaya çıktı. Örneğin Alaattin Çakıcı, parti içi mücadelelerde, banka özelleştirmelerinde, büyük ihalelerde devreye girmiş ve ANAP'lı, DYP'li politikacılarla işbirliği yapmıştı.

tında, borcunu ödemeyecek. (...) Arka fonda gerekli fotoğraf ve resimler, masada bozkurtlu, üç hilâlli bayraklar... "

Ülkücü mafyanın resmî odaklarca gözetildiğine ilişkin iddialar, bu meselenin çok önemli bir boyutunu oluşturur. Ülkücü yeraltı örgütlenmesi ile devletin gayriresmî operasyonlarının bağlantısı konusuna vâkıf bir isim, Halûk Kırcı (2000: 183-4), bu konuda şunları yazar: "12 Eylül öncesinin atak gençliğinin bir kısmı, ortaya çıkmış bulunan vahşi ekonomik ilişkilerin pastasından pay almaya çaba gösterir olmuşlardır. Okullarını, istikballerini, gençliklerini cezaevlerinde bırakan bir kısım insanlar, atak yapılarının da verdiği özgüvenle ortalığa düşmüşler ve biçimi, sistemi, kuralı olmayan bir dünya içinden pay alma yarışına girmişlerdir. Maalesef bunlardan bazılarının geçmişteki kimliklerinde 'ülkücü' yazmaktadır. İşte bu kimliğe sahip bazı insanlar bu vahşi savaş içinde ön plana çıkmış ve isim yapmışlardır, böylece yeni kartvizitlerine 'ülkücü baba' veya 'ülkücü mafyacı' yazılmıştır. Bu arada unutulmaması gereken bir husus da devletin bu olaylar karşısında saklanamaz tutumudur. Devlet, özellikle PKK'nın kendini iyice belli etmeye başladığı bu dönem içinde, yeraltında gezen ve kontrolü mümkün olmayan paranın Kürt örgütlerinin eline geçmemesi için özel bir güç sarf etmiştir. Kara paranın veya menşei belli olmayan haksız kazancın Kürtlerin eline geçmesinden korkan devlet, bu parayı kontrol edebilmek maksadıyla, kimliklerinde 'vatansever' yazan bazı insanların üzerine bir dönem için gitmemiş, tabiri caizse onlara 'yol vermiştir'". Kırcı, bu konuda Drej Ali'yi (Ali Yasak) örnek gösterir. Halûk Kırcı, daha sonra çıkan bir kitabında ise (2003: 138), ülkücü mafyacıların bu işi kendilerine nasıl bir akıl yürütmeyle meşrulaştırdıklarını anlatır: "Eğer ben güçlü olursam hem onlara [hapisten çıkan ülkü-daşlara] el uzatırım, hem de bir gün ayağa kalkacak, eski günlerini yaşayacak teşkilâtın kurulma aşamasında yanlarında olurum! Savaş artık eskisi gibi olmayacağa benziyor. Bundan sonra savaş ekonomik güç dengeleri üzerine bina edilecek ve biz bu dengelerde güçlü ve tutarlı bir merkez oluşturmalıyız... Bekle İstanbul... Madem işler böyle yürüyor!..."

vurgu yapar: Olaydan kısa bir süre önce *Aydınlık* dergisinde yapılan yayınları, kazadan on gün önce Abdullah Çatlı'nın arabasına bomba konma girişimi gibi bir dizi "kanıt" sıralayarak olayın bir trafik kazası değil suikast olduğunu iddia eder.[3]

Susurluk kazası sonrasında tartışmalar ve bilgiler derinleştikçe, meselenin oldukça eskiye dayandığı ortaya çıkmaya başladı. Susurluk sanıklarından emekli yarbay Korkut Eken'in TBMM'de oluşturulan Susurluk Araştırma Komisyonu'ndaki "Çatlı, '80'den önce de kullanıldı" sözleri en önemli kanıtlardan biriydi. 1970'li yıllarda NATO ve CIA bağlantılı uluslararası anti-komünist gayrınizamî harbin bir mekanizması olarak kullanılan bu yapıların, 1980'lerde de Türkiye'nin Ermeni tedhiş örgütü ASALA'ya karşı operasyonlarında devreye sokulduğu iddia ediliyordu. Daha yakın döneme ait bir diğer iddia ise, bazı devlet yetkililerinin PKK'ya karşı bir seri operasyonda bu yapıları kullandığıydı. Bazı Kürt işadamlarının öldürülmesi, Güneydoğu Anadolu'da bir "dehşet dengesi" oluşturulması için kullanılan bu çetelerin finansmanı için, uyuşturucu ticaretine el atıldığı -ya da el atılmasına göz yumulduğu- da bu iddialar arasındaydı. Bu ilişki trafiği içinde, bu çetelerin üst düzey ticari operasyonlara ve bazı siyasi gelişmelere de karıştığına ilişkin bulgular ortaya çıktı.

Abdullah Çatlı, bu ilişkiler yumağının kilit adamıydı. Elbette Çatlı'nın ölmüş olması da -bazılarına göre tasfiye edilmesi- bu tartışmaların neredeyse tamamen onun üzerinden sürdürülmesini kolaylaştırdı. Çatlı'nın kişisel tarihi, ilişki örgüsü ülkücülerin bu resmî-gayrınizamî yapılarla organik bağını örnekliyordu. Fakat Abdullah Çatlı'nın, bu ilişki ağ açısından bir emsal olmanın ötesinde, standart "eski ülkücü" profiline sığmayan kendine özgü bir portre olduğunu belirtmek gerekir.

1956 Nevşehir doğumlu olan Abdullah Çatlı, 1977 yılında

3 Gökçen Çatlı, 22 Şubat 1999 tarihli *Aktüel* dergisinden şu haberi de aktarır: "Balıkesir Emniyet Müdürü Nihat Camadan'ın telefonu çaldı. Karşı hattaki, Kocaeli İl Jandarma Alay Komutanı Albay Veli Küçük'tü. Emniyet Müdürüyle görüşmek istiyordu. Albay Veli Küçük: 'Susurluk'taki kazada ölen Mehmet Özbay bizim çalışanımız. Tutanaklara ismi geçmese iyi olur.'

Ankara Ülkü Ocakları Başkanı olarak siyasî kariyerine hızlı bir başlangıç yapmıştı. Bir yıl sonra ise, Ülkücü Gençlik Derneği'nin İkinci Başkanı yani Muhsin Yazıcıoğlu'nun yardımcısı oldu. Çatlı, yükseldiği mevkilerle birlikte iştigal sahalarını genişletiyordu. Çatlı'nın, aralarında Balgat ve Bahçelievler katliamı ile Bedrettin Cömert cinayetinin de bulunduğu pek çok silahlı eylemde bizzat karar vericiler arasında yer aldığına dair tanıklıklar vardır (Yalçın-Yurdakul, 2000: 63-76). Abdullah Çatlı'nın o dönemdeki önemli bir icraatı da hapishanedeki ülkücülerin kaçırılmasıydı. Bu kaçırma eylemleri arasında İpekçi cinayeti sanığı Mehmet Ali Ağca'nın Kartal Askeri Cezaevi'nden kaçırılması olayı da vardır - ki bu olay Meral Çatlı'nın TBMM Susurluk Komisyonu'na verdiği ifade ve Gökçen Çatlı'nın Babam Çatlı kitabında da doğrulanır. Ülkücü itirafçı Ali Yurtarslan da (1980: 97 vd.), Çatlı'nın ülkücülerin silah ve patlayıcı temininde kilit bir rol oynadığını anlatmıştır. Abdullah Çatlı'nın mafya ve -Susurluk skandalı açısından daha önemlisi- gizli devlet birimleri ilişkileri de 1980 öncesine dayanır. Eski ülkücülerden, kendi ismi de "ülkücü mafya" bahsinde geçen Lokman Kondakçı, "Bence Çatlı 80'den önce de devlete çalışıyordu. Arkadaşları, bu çocuk polis diye çok uyarmaya çalıştım ama dinletemedim" der (akt. Berberoğlu, 2000: 32). Çatlı'nın '80 öncesinde "değişik mahfillerle" ilişkisi konusundaki bir başka kanıt da, Papa Suikastı ve İpekçi Davası sanıklarından Oral Çelik'in TBMM Susurluk Komisyonu'na verdiği ifadede bulunabilir. Çelik ifadesinde, 1977-78 yıllarında Çatlı'nın Türkeş aleyhine bir rapor hazırladığını söylemiştir. Son olarak, 1980 öncesinin aktif ülkücülerinin, hatta bazı ocak yöneticilerinin, Abdullah Çatlı'nın biraz "tepeden inme" gelişine ve ani yükselişine daha o dönemde şüpheyle baktıklarına ilişkin tanıklıklarını da eklemek gerek. Tablo, Abdullah Çatlı'nın kıdemli bir ülkücü lider olma vasfının yanında 1980 öncesinden itibaren "karmaşık" ilişkilerin içinde olduğunu gösterir.

Devlet tarafından kullanılmak

12 Eylül 1980'den sonra ülkücü hareket içinde, "devlet tarafından kullanılmak" meselesi çokça tartışıldı (Bora-Can, 1991: 2. ve 7. Bölüm'ler). "Devlet-i ebet müddet" öğretisi ve örgüt töresi içinde, ayrıca yönetici kadroların çizdiği strateji uyarınca, devletle özdeşleşme, hatta zaman zaman kendini onun yerine koyma eğilimi çok güçlüydü. 12 Eylül 1980 rejiminde MHP'li ve ülkücü kadroların yaşadığı mağduriyetin yarattığı travma çerçevesinde, bu eğilim tartışmaya açıldı. Özellikle "Ocaklı" kadrolar arasında, devletle ilişki meselesi hayli derin sorgulandı. Örneğin Ülkü Yolu Derneği Genel Başkanı Yaşar Yıldırım, 1988 yılında kendisiyle yapılan söyleşide şöyle diyordu: "Ben artık Devlet-i ebet müddet fikrine inanmıyorum. Böyle bir fikir yapısı içinde mücadele etmek için tek bir adım atmam" (*Nokta*, 10.7.1988). Çatlı gibi uzun yıllar kaçak-amaçıkta yaşayan Susurluk sanığı Halûk Kırcı (2000: 146-7) da, savunmasında şu satırlara yer verir: "Benim bu operasyonlarda yer almam mümkün değildir. Öncelikli olarak; ben devlet ile çalışmaya karşıyım ve sonuçlarının iyi olmayacağını önceden tahmin edebilenlerdenim. (...) Hepsinden önemlisi; ben devlete kırgınım! (...) Bu tavrım, kararından dolayı Çatlı'yı eleştirdiğim biçiminde algılanmamalıdır. Belki de o, bazı şeyleri yapmak ve birileri ile mücadele etmek noktasında, benden daha idealist düşünüyordu."

"Devlet"le hesaplaşma ve mesafe koymaya ilişkin tartışmalar 1990'lı yılların başından itibaren yön değiştirdi. Bu kitabın 7. Bölümü'nde ele alındığı üzere, "devletle barışma" yönelimi içinde, iyiden iyiye eski yörüngeye yerleşildi. Bu tutumun "doğallığını", eski MHP avukatlarından -ve Abdullah Öcalan davasında şehit ailelerinin avukatlığını üstlenen- Şevket Can Özbay şöyle açıklamıştı: "Ülkücüler zaten gönüllü, devleti tehlikeye düştüğü an zaten mücadele vermeye gönüllü, bunların kullanılmasına gerek yok ki; onlar devlet adına, devletin menfaati için, devlet yararı için bir takım görevler verilmiş olabilir. Bunu ülkücülerden başka yapacak grup yok". Bu "do-

gal" kabul çerçevesinde, "devlet millet-adına" girişilecek "gönüllü" eylemlerin hedefinin ve muhtevasının belirlenmesi de, ülkücülerin "durumdan vazife çıkartma" iradesine kalıyor ve o çerçevede meşrulaştırılıyordu bir bakıma.

Bizzat ülkücü hareket içinde, "ajanlık" veya "devletin gizli birimleriyle ilişkili olma" iddiasına sık rastlandığını belirtmek gerek. Kendisi de bu şüpheye muhatap olanlardan Ergin Bayramcı'nın, "Geçmişte MİT ajanı suçlamasına muhatap edilerek bir kenara bırakılan yüzlerce milliyetçi-ülkücüyü tanırız" sözlerine, 5. Bölüm'de değinmiştik. Kimi zaman rakip bir kişi/grup aleyhinde kullanılan bu itham, bazen de güç çekişmesinde avantaj sağlamak için tedavüle sokulmuştur. Alışkanlık haline gelmiş bu tavrın, bu ilişkilere örtülü bir meşruiyet sağladığı da açıktır. Bu örtülü meşruiyetin bazen gayet açık ifade edildiği de görülür. Örneğin Necdet Sevinç -başka kim olabilirdi?- 1992'de şöyle yazmıştı: "Özel Harp Dairesi...son derece önemli generaller tarafından yönetilen ve Türk Milleti için ölüm dahil, her türlü tehlikeyi göze alan bu teşkilat, dün olduğu gibi bugün de vardır, yarın da olacaktır.(...) Bu teşkilat, Kıbrıs'ta Türk Mukavemet Teşkilatı'nı kuran ve 1699'dan sonraki ilk huruç hareketimiz olan Kıbrıs çıkarmasını gerçekleştiren teşkilatır! (...) Ama her iki örgütün de [Özel Harp Dairesi ve MHP - T.B./K.C.] milliyetçi oluşundan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bekası için mücadele edişinden yola çıkılıyorsa, gerektiğinde bütün Türk Milleti Özel Harp Dairesi'nin gönüllü elemanları olacaktır" (*Ortadoğu*, 18.11.1992). Sonuçta, kimi zaman olumlu kimi zaman olumsuz görülse, aleyhte veya lehte imâlarla kullanılsa da, bu gibi bağlantılar ülkücü hareket bünyesinde zımnen varsayılır. Nitekim bu türden iddiaları birbiri için kullanmış olanları daha sonra aynı ittifak içinde görmek de mümkündür.[4] O nedenle, 1980 öncesinde Çatlı hak-

4 6. Bölüm'ün 5. dipnotunda, Necdet Sevinç'in MİT bağlantısı kuşkusuyla ülkücü hareketten uzaklaştırıldığını, 1990'larda rehabilite edildiğini aktarmıştık. Sevinç'in MHP'nin yarı resmi yayın organı *Kurultay* gazetesinin yöneticisi olduğu bu dönemde, 1970'lerde onun ihracını sağlayan Ülkü Ocakları yöneticilerinden Şefkat Çetin de MHP'nin Genel Başkan Yardımcısıydı.

kında "bir yerlerle ilişkili olduğuna" dair söylentilerin çıkmasını, otomatik bir dışlanma nedeni olarak algılamamak gerekir. Zaten öyle de olmamıştır. Susurluk kazasından sonraki tartışmalarda da, ülkücüler Çatlı'nın "devlet hizmetindeki" yasadışı eylemlerini zaten meşru saydıkları için ayrıca savunma gereği bile duymadılar; hatta, onun kaçaklık yıllarında "devlet adına" katıldığı operasyonların ayrıntılarıyla hikâye edilmesinden gurur duydular. Ülkücülerin Çatlı savunması, tamamen, onun uyuşturucu kaçakçılığı gibi "haksız iftiralara" uğratılmasıyla sınırlıydı.

ASALA Operasyonu ve "Kahraman" Çatlı

Abdullah Çatlı'nın 1978 yılındaki Bahçelievler Katliamı sanığı olarak başladığı "kaçaklık yıllarının", karmaşık ilişkilerini daha da derinleştirdiği bir dönem olduğu anlaşılıyor. Çatlı, artık Papa suikastından Avrupa'daki pek çok neofaşist örgütle kurduğu temaslara, Güney Amerika gezilerinden Amerikalı uzmanlardan aldığı özel eğitimlere (Yalçın-Yurdakul, 2000: 181-5), uyuşturucu kaçakçılığından Azerbeycan'da asker eğitmeye kadar geniş bir faaliyet sahasında sahne alıyordu. Çatlı'nın yurtdışı serüvenleri arasında "Susurluk çetesi" açısından ana bağlantı noktası olarak sunulan en önemli iddia, ASALA'ya karşı oluşturulan "eylem timi" ile ilgiliydi. "Susurluk çetesi"nin, yani devlet birimlerinin bazı ülkücüleri "örtülü" operasyonlarda kullanmış olduğunun kanıtı olan bu olay, aynı zamanda, ülkücü ve milliyetçi-muhafazakâr çevrelerde Çatlı'nın *kahramanlaştırılmasının* dayanağını oluşturdu.

Anlatımlara göre, 1982-83 yıllarında MİT ile Çatlı arasında, giderek artan ASALA eylemlerine karşı özel bir tim oluşturul-

---

İkinci örnek, Akkan Suver vakasıdır. Temmuz 1979 tarihli *Ülkü Ocağı* dergisinde "Ülküdaşlarımızın dikkatine" hitabıyla, "Akkan Suver'in ülkücülükle ve milliyetçilikle alakası yoktur ve ajandır" uyarısı yayımlanmıştı. Türkeş'le özel ilişkisi iyi olan Suver 1991 yılında, çıkarmakta olduğu *Ortadoğu* gazetesiyle öne çıktı. 1993 kongresinde MHP Genel Sekreter Yardımcısı seçildi. 1997'deki Türkeş sonrası kongre sürecinde Tuğrul Türkeş'in tarafında yer alarak partiden uzaklaştı.

masına dönük müzakereler yapılmıştı. Abdullah Çatlı, oluşturduğu ekiple 1984'ten itibaren ASALA'ya karşı bir seri eylem gerçekleştirdi. Prof. Gültekin Ural, Çatlı'yla ilgili yazdığı kitabın "Asala'yı susturan adam" başlıklı bölümünde bu olayı şöyle hikâye eder: "Operasyonlar başarılı da oldu. Hem Asala liderleri bertaraf edildi. Hem de Paris ve Marsilya'daki eylemlerle Fransız halkı canından bezdirildi. Fransa, Asala'ya verdiği desteği çekmek zorunda kaldı. Fransızlar, Çatlı'dan bunun intikamını da aldılar. Çatlı'nın eroinle yakalanmasının ardında, Fransa'nın düzenlediği komplo yatar" (Ural, 1997: 264). Gökçen Çatlı (2000: 264) ise, Abdullah Çatlı'nın "resmi teklifi" almadan önce "kendi teşkilatıyla" bu mücadeleyi başlattığını söyler. ASALA operasyonlarıyla ilgili anlatımlarda, birbiriyle örtüşmeyen birçok nokta vardı. Örneğin Mehmet Eymür, MİT'in Çatlı ile bir süreliğine ilişki kurduğunu ama daha sonra uyuşturucu işine girdiği saptandığı için ilişkinin kesildiğini söyledi. Bazı kaynaklar, Çatlı ve ekibinin ASALA operasyonundaki rolünün sanıldığından çok az olduğunu, asıl operasyonları MİT'in resmi ekibinin yaptığını iddia ettiler. Bu operasyon için Çatlı'nın astronomik paralar aldığı veya uyuşturucu işiyle uğraşmasına göz yumulduğu iddiaları da ortaya atıldı.

Bu kitap ve ülkücü hareketle bu olayın ilişkisi bağlamında önemli olan, ASALA operasyonlarının detayları değil, bu konudaki iddiaların nasıl bir bağlama oturtulduğudur. Birinci nokta, ülkücülerin resmi veya yarı-resmi illegal operasyonlarda kullanılması konusudur. Bu konuda en çarpıcı açıklamaları yapan Oral Çelik, TBMM Susurluk Komisyonu'na verdiği ifadede, o dönemde ASALA operasyonu için yurtdışında çeşitli ülkücü gruplarla tek tek temas edildiğini anlatmıştır. Avrupa'daki ülkücü Türk Federasyonu'nun o dönemdeki başkanı Musa Serdar Çelebi de bunu doğrular: "Devlet, ASALA gibi örgütlere karşı ülkücüleri kullanmak için Avrupa'ya geliyordu. Ama bizi kullanamamıştır" (akt. Yalçın-Yurdakul, 2000: 189). Ülkücülerin özellikle resmi kanallardan gelen bu tip önerilere prensip olarak kapalı olmamasının ya da daha önemlisi öneri

sahiplerinin onların bu yaklaşımlara açık olduğunu varsaymasının, "Devlet-i ebed müddet" anlayışı dışında da bir dizi sosyal ve yapısal nedene dayandığı açıktır. Bunların başında, ülkücü hareketin örgütlenme yapısı içinde şekillendirdiği insan malzemesi ve bu malzemeyi el altında tutma/kullanma konusunda uzmanlaşmış kadroları gelir (Bora-Can, 1991: 64-74). 1980'den bu yana Özal suikastından Hizbullah olayına, Azerbaycan'daki darbe girişiminden Bülent Ersoy'un kurşunlanmasına, çete suçlamalarından mafya iddialarına, ANAP lideri Mesut Yılmaz'ın Budapeşte'de yumruklanmasından İHD Genel Başkanı Akın Birdal'a suikast düzenlenmesine kadar pek çok "müessir fiilde", "eski ülkücü" (ya da halen ülkücü) bilinen insanların fail veya müdahil olarak gündeme gelmesi tamamen rastlantı olamaz! MHP yöneticileri, bu gibi olaylarda ismi geçenlerin "eski ülkücü" olarak tanımlanmasına sert tepki vermişler, Genel Başkan Yardımcısı Şevket Bülent Yahnici'nin şu sözleriyle özetlenen bir savunma geliştirmişlerdir: "Diğer siyasi grupların eski elemanları bir şeye karıştığında onların eski kimliği sözkonusu edilmiyor ama ülkücülerle en küçük bağlantısı bulunan hemen 'eski ülkücü' diye tanımlanıyor". Ancak bu itiraz da, "eski ülkücülerin" bu "aktivitelerdeki" neredeyse sistematik varlığını açıklamaya yetmemektedir.

ASALA'ya karşı operasyonların bizim açımızdan önemli olan ikinci yönü ise, bu olay dolayısıyla Çatlı etrafındaki "kahraman" hâlesinin büyümesidir. Çatlı'ya bir "vatansever" olarak sahip çıkan ülkücü-milliyetçi neşriyatın asli dayanağı olarak bu operasyonların gösterilmesi, ülkücülerin zihniyet dünyası hakkında önemli ipuçları verir. Lütfi Yıldız, *Bizim Çatlı* adlı kitabında, Çatlı'yı bir destan kahramanı gibi sunar: "Abdullah Çatlı isminin Türk insanında, gönüllerde yer almasının bir sebebi vardı. Çatlı ismi birilerine soğuk terler döktürürken büyük bir milletin insanlarına da rahat nefes aldırıyordu." Yıldız daha da ileri giderek, işi Çatlı'yı Atatürk'le karşılaştırmaya, yaptıklarını Kurtuluş Savaşı'na benzetmeye kadar vardırır (Yıldız, 1997: 55-6). Prof. Gültekin Ural ise, kitabının masalsı bir tını taşıyan "Türkiye için dünyayı gezen adam" başlıklı bölümünde, Çat-

lı'nın Susurluk olayından önceki iki yıl boyunca tam 122 kez yurtdışına gittiği belirtir; bu kabarık liste, ona göre Çatlı'nın "kahramanlığına" bir kanıt oluşturur. Ural Çatlı'yı "Topal Osman, Demirci Efe, Yahya Kaptan" gibi, millî Kurtuluş Savaşı'nda rol oynamış tarihi çetecilerle özdeşleştirir (Ural, 1997: 120). Çatlı'nın maceralarının "James Bond" veya "Kara Murat" filmleri kıvamında aktarımı, Gökçen Çatlı'nın *Babam Çatlı* kitabında daha yüksek bir seviyeye çıkar. "Çok kuvvetli" bir "Çatlı teşkilatından" bahseden Gökçen Çatlı, bir cinayeti betimlediği satırları "Millî Türk onuru ise boynunu kaldırmıştı" övünmesiyle bağlar (Çatlı, 2000: 271). ASALA'ya yönelik eylemleri, daha doğrusu bunlara ilişkin mitolojiyi bir kahramanlık destanı olarak görenlerin tasavvur dünyasında, "Susurluk çetesi"nin faaliyetlerine de çok soğuk bakılmayacağı kestirilebilir.

Susurluk Çetesi

"Susurluk Çetesi", asıl olarak 1990'dan sonra Kürt meselesiyle ilgili olarak yürürlüğe konulan devlet politikasının bir ürünüdür. Çatlı ve ekibinin bu politikayla buluşması ya da bu politikanın parçası haline gelişiyle ilgili çeşitli tarihler ve senaryolar ortaya atılmıştır. Ancak bir ilişkinin varlığı artık kimsenin inkâr etmediği bir gerçek. Dönemin Başbakanı Tansu Çiller'in 1993 yılının sonlarına doğru "PKK'yı destekleyen işadamlarından hesap sorulacak" açıklamasının hemen ardından bazı Kürt işadamlarının birer birer öldürülmeye başlanmasına, bu ilişkinin eyleme yansıdığı bir ân olarak işaret edilmiştir (Yalçın-Yurdakul, 2000: 280). Susurluk kazasından sonra bu tür çeşitli "icraatler", kimi araştırmaya dayanarak, kimisi de dezenformasyon ya da belki "komplo" maksadıyla, Susurluk çetesinin hanesine yazıldı. İşadamı/kumarhaneci Ömer Lütfü Topal cinayeti, MİT ajanı Tarık Ümit'in kaybolması, "tefeci" Nesim Malki cinayeti ve daha bir sürü olay bu kapsamda sayılabilir. Bu çeteleşmenin resmî/yarı resmî kontrolünün çok sıkı olmadığına, çeteleşmede "devlet çıkarları" ile kişisel çıkarların birbirine fazlaca karıştığına dair güçlü belirtiler var. Fakat bu

karışıklık da, meselenin ülkücülerce algılanışını fazla değiştirmiyor. Susurluk davasında mahkûmiyetlerin açıklandığı 12 Şubat 2001 tarihinden dört gün sonra *Kanal 7*'deki *İskele Sancak* programında, stüdyo konukları arasından söz alan bir ülkücü genç, "Ömer Lütfü Topal denen adam kumarhane işleten, uyuşturucu ticareti yapan ve PKK'yı besleyen biriydi" diyordu: Yani özel çıkar için de olsa, "yok edilmesinde" bir sakınca yoktu. Bu bakış açısından gözardı edilen önemli husus, mahkeme kapılarında ülkücülerce "Türkiye sizinle gurur duyuyor" diye karşılanan Susurluk sanıklarından Sami Hoştan'ın, Topal'ın ortağı oluşuydu!

Susurluk çetesinin resmî bağlantıları konusunda öne çıkan birkaç isim vardı. Bunlardan en önemlisi, kariyerinde Emniyet Genel Müdürlüğü, Valilik, Milletvekilliği, Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı gibi bir seri unvan bulunan Mehmet Ağar'dı. Ağar, kendi imzasını taşıyan silah taşıma ruhsatlarına, yeşil pasaportlara vd. rağmen, diğer resmi aktörlerden[5] farklı olarak olayla ilişkisini "dokunulmazlık" ve "devlet sırrı" perdesinin arkasında tutmayı tercih etti. Ağar'ı Susurluk meselesiyle irtibatlayan diğer bir olay da, 1992 yılında Erzurum Valisi iken Bahçelievler katliamı ve Susurluk sanığı Halûk Kırcı'nın nikâh şahitliğini yapmış olmasıydı.[6] Susurluk kazasından beş gün sonra İçişleri Bakanlığı'ndan istifa eden Mehmet Ağar, dönemin Başbakan Yardımcısı Tansu Çiller'in "kurşun atan da kurşun yiyen de bizim için değerlidir" sözleriyle örtülü bir destek almış olsa da, DYP'de uzun süre tutunamadı. Mehmet Ağar'ın partisiyle sorunlu hale gelmesinde, 28 Şubat sürecinde Refah-

5 Susurluk çetesiyle ilişkisi ortaya çıkmış isimlerden Korkut Eken, gerek TBMM Susurluk Komisyonu ifadelerinde, gerek mahkemedeki savunmasında Çatlı'yı ve yaptıklarını büyük ölçüde savundu. Hatta hüküm giydikten sonra, "devletin kendisi için çalışanlara vefasızlığını" dile getirerek sitemlerde bulundu. Eski MİT elemanı Mehmet Eymür de, hem yazdığı raporlar, hem yaptığı yayınlarla Susurluk meselesinde ve Çatlı ile ilişkilerde devletin resmi ilişkileri üzerine birçok bilgi verdi.

6 Halûk Kırcı (2000: 46) bu olayı şöyle aktarır: "MÇP Erzurum İl Başkanı Cezmi Polat'la birlikte düğün davetiyemi vermek üzere Vali'yi ziyarete gittik. (...) Düğünüme teşrif etti (...) Ayıp olur endişesiyle gelinin nikah şahitliğini teklif ettik, kabul ettiler".

yol hükümetine karşı tavır alışı da belirleyici oldu. DYP ile kopma noktasına gelen Ağar'ın MHP'ye geçeceği, 1997 yılında Türkeş'in ölümünden sonra da MHP Genel Başkan adayları arasında olacağı söylentileri yayıldı. 18 Nisan 1999 seçimlerinde DYP'den aday gösterilmeyen Mehmet Ağar Elazığ'dan bağımsız milletvekili adayı oldu ve seçildi. 18 Nisan seçimlerinde MHP'nin Elazığ'da da oy oranını artırmış olması, Ağar'ın MHP oylarıyla seçildiği iddiasını zayıflatıyor.[7] Fakat onun Susurluk ertesinde ve seçim kampanyası sırasında Elazığ'daki karşılanışında ve toplantılarında atılan ülkücü sloganlar, yapılan bozkurt işaretleri, destek çevresinin MHP ile ideolojik yakınlığını açıkça göstermişti.

Susurluk olayı ve sonrasında ortaya çıkan "çete iddiaları", içinde pek çok eski ülkücünün adının geçtiği kalabalık bir fihristi ortaya çıkardı (örn. bkz. Erdinç-Yurdakul, 1998. Ayrıca bkz. Tuşalp 2001). Bu yüzden MHP'nin bu konudaki resmi açıklama şablonu: "Bizle eskiden birlikte olmuşlardır ama uzun zamandır ilişkileri yok" idi. Örneğin o dönem MHP yöneticisi olan Tuğrul Türkeş şöyle diyordu: "12 Eylül'de cuntanın tekmesini hep birlikte yedik. Darmadağın olduk. Sonra Çatlı ne yapmış bilemeyiz" (Ural, 1997: 68). Çatlı'nın Nevşehir'de yapılan cenazesine giden MHP yöneticilerinin bu hareketinin "gayriresmî" bir görüntü vermesi için özel çaba sarf edildi. BBP Genel Başkanı Muhsin Yazıcıoğlu ve BBP yöneticileri resmî heyet halinde cenazede yerlerini alırken,[8] MHP'li yöneticiler mesafeli durdular. Mustafa Mit, Şefkat Çetin ve Türkmen Onur cenazeye katılan MHP'lilerdi. Drej Ali (Ali Ya-

7 Mehmet Ağar 1999 seçimlerinde yüzde 28 oranında oy topladı. MHP de oy oranını bir önceki seçime göre iki kat artırarak yüzde 13.6 oy aldı.. Mehmet Ağar 1995 seçimlerinde DYP adayıyken DYP yüzde 24 oranında oy almıştı. 1999 seçimlerinde Ağar dışında aynı kalan DYP listesi yüzde 9'da kaldı. Bu kayıp oyun tamamının Ağar'a gittiğini varsaysak bile aldığı yüzde 28'in yarıdan fazlasını açıklamaya yetmiyor. Ağar'ın MHP oylarıyla seçildiği iddia edilemese bile, MHP'nin muhtemel oy artışından Ağar'ın epey nemalandığını söylemek mümkün.

8 Yazıcıoğlu, törende yaptığı konuşmada sık sık "geçmişin hatırı", "vefa" gibi temalara değindi. Böylelikle hem ülkücü kamuoyunun dikkatini MHP'nin "vefasız" tavrına çekiyor, hem de kendisi ve partisi adına Susurluk bağlantılarına mesafe almış oluyordu.

sak), Sedat Peker, Feridun Öncel, Nihat Akgün gibi "ülkücü babalar" da törende hazır bulundular. Çatlı'nın Türk Bayrağı'na sarılı cenazesi kalabalık bir ülkücü grup tarafından tekbir ve sloganlar eşliğinde kaldırıldı. Cenazesinde dağıtılan bildiride şöyle deniyordu: "Yıllar var ki ülkemiz örtülü bir savaş içinde, Çatlı bu savaş içinde yan tuttu. Yan tutmakla kalmadı, risk aldı, bedel verdi. Kılıç gibi savaştı, onurlu bir ömür sürdü..." (Yalçın-Yurdakul, 2000: 379).

Susurluk'a MHP tepkisi

Abdullah Çatlı'nın cenazesinin kalkmasını takip eden günlerde Susurluk çetesiyle ilgili hemen her gün yeni bir haber çıkıyordu. İsim listesi o kadar kabardı, karmaşık ilişkiler ağı o kadar genişledi ki, tablo MHP'nin "hep bize suçlama geliyordu, ama görüyorsunuz bu işin içinde bizim dışımızda herkes var" sözlerine haklılık kazandıracak bir boyuta vardı. Birbiri ardına ortaya çıkan şebekelerin yayılmışlığı, bu arada örneğin Alaattin Çakıcı ile ANAP yöneticisi Eyüp Aşık arasındaki (ticarî ve siyasî manipülasyon girişimlerinde bir işbirliğini yansıtan) telefon görüşmesinin bantlarının yayınlanması gibi olaylar dikkatleri MHP'den bir ölçüde uzaklaştırdı. Abdullah Çatlı'nın ANAP kongrelerinde oynadığı role ilişkin anlatılanlar,[9] Susurluk çetesinin Mehmet Ağar ve Sedat Bucak üzerinden Çiller ve DYP ile kurduğu ilişki, MİT'in ve devletin başka gizli birimlerinin açıklanmış (ve açıklanmamış) bağlantıları, MHP'nin, Susurluk ilişkilerinin odağı olduğu ithamlarına yönelik itirazları-

9 24 Ocak 1997 tarihli *Sabah* gazetesinde eski ülkücü Abdullah Kederoğlu, Mesut Yılmaz'ın ANAP Genel Başkanı seçildiği kongrede Çatlı'nın oynadığı rolünü şöyle anlatmıştı: "Aslında ilk başta Yıldırım Akbulut'u destekliyorduk. Ama sonra ne oldu, bir gecede döndük. Çatlı ve hepimiz Yılmaz'ı desteklemeye başladık". Çatlı'nın ANAP'la ilişkisi konusunda çarpıcı ifadeler Gökçen Çatlı'nın kitabında da yer alıyor. Kitabın 424. sayfasında Çatlı ile ANAP Milletvekili ve Adalet Bakanı Alparslan Pehlivanlı arasındaki ilişki anlatılıyor; Pehlivanlı'nın Çatlı'yı Türkiye'ye dönüşünden sonra mecliste önünü ilikleyerek karşıladığı aktarılıyor. Pehlivanlı daha sonra bir silahlı saldırı sonucu öldürüldü. Gökçek Çatlı kitabının 426. sayfasında, Pehlivanlı'nın katilinin bir süre sonra öldürülmesinde de Çatlı'nın rolü olduğunu ima ediyor.

nı güçlendiriyordu. Yine de MHP'liler ve özellikle Alparslan Türkeş doğrudan sorulara muhatap olmaktan kurtulamadı. 1996 Aralık'ında basının bu konulardaki sorularına cevap vermek zorunda kalan Türkeş, "Susurluk"a mesafeli duran resmî tavrı sürdürerek "80'den sonra Çatlı'nın ne yaptığını bilmediğini" söylemekle birlikte, onun "vatansever" olup olmadığı sorusuna verdiği cevapla, zımnen, Çatlı'nın icraatına ilişkin bir fikrî ve ilkesel onayı olduğunu belli ediyordu: "Aksini kanıtlayan belge nerede? Mahkemeye bile çıkmamış. Çatlı'nın vatanseverliği konusunda aksini söylemek için bir sebep ve belge yok. Devlet hizmetindeki tecrübelerimden yararlanarak, Abdullah Çatlı'nın devlet adına görev aldığını kabul ediyorum."

Türkeş'in en önemli iddialarından biri, olayın bir suikast olabileceği yolundaydı: "Susurluk'taki kaza öyle bir kaza ki, kazanın olduğu anda başka bir kimlik taşıyan insanın Abdullah Çatlı olduğu hemen her tarafa duyuruluyor. O halde arabanın içinde o kişinin olduğunu bilenler, takip edenler var. Bu bir planla karşı karşıya olduklarını düşündürüyor".[10] Türkeş'in, Susurluk'ta kazaya uğrayan otomobilin içindekilerin bileşimi üzerine verdiği cevap daha çarpıcıdır: "Devlet bir saldırganlıkla karşı karşıya ve bunu PKK yürütüyor: Sedat Bucak, PKK'ya karşı koyan bir aşiretin lideri. Arabadaki diğer kişi hakkında bazı çevrelerin iddiaları var ama iftiradan öte bir anlam taşımıyor. Çünkü, iddiaları kanıtlayan bir belge yok. (...) Durum bundan ibaret. Devletin kendi menfaati içinde gizli servislerin çalışmaları var, Bu üç kişi belki onun için bir araya gelmişlerdir". Türkeş'in bu sözleri, Susurluk ilişkilerini kendilerinden uzak tutma çabası yanında, bu ilişkileri meşru gören bir bakışın da ifadesiydi. Ülkücü basında, bu meşrutiyet beklenebileceği gibi daha da açık bir dille tanındı. Ergun Kaftancı, Susurluk davasında hüküm verildikten sonra, 16 Şubat 2001'-

10 Susurluk'taki kazada ölenler arasında Abdullah Çatlı'nın da bulunduğu haberinin hızla duyulmasıyla ilgili spekülasyonlar arasında, haberin -hatta o sırada kaza yapan Mercedes'e refakat eden bir araçta bulunduğu da söylenen- Halûk Kırcı tarafından ülkücü çevrelere ulaştırıldığı da iddia edilmiştir (Pekmezci-Büyükyıldız, 1999: 228).

de *Kanal 7* televizyonunun *İskele-Sancak* programında açık seçik konuşmuştu: "Devlet içindeki düşmanları ezmek zorundadır. Elbette öldürmesi lazım. Susurluk'ta çete suçlaması yapanlar devlete tasallut edenlere hizmet etmektedir."

Gladio ve "Derin Devlet"

Susurluk olayından sonra ortaya çıkan ilişki örgüsü ve örgütlenme mantığı tümüyle Türkiye'ye özgü değildi. 1990'ların başında önce İtalya'da açığa çıkan, daha sonra bütün Avrupa ülkelerinde uzantıları deşifre olan "Gladio" türü bir örgütlenmenin Türkiye'de de varolduğu ve varlığının İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar uzandığı biliniyordu. Gladio, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra NATO ve CIA tarafından, Nazilerin Avrupa'daki cephe gerisi örgütlenme konsepti de devralınarak hazırlanan anti-komünist örgütlenme ağının adıydı. Batı Avrupa ülkelerinin Sovyet blokunun etkisi altına girmesini önlemeye dönük bu gayrınizamî harp örgütlenmesi, devletlerin güvenlik aygıtının kendi içinde de gizliliği olan, resmî gizli birimlerin de de dışında, örtülü bir yapı olarak işliyor; "vatanperverlerden" seçildiği söylenen kadroları, büyük çoğunlukla neofaşist vs. aşırı sağcı gruplardan devşiriliyordu. Görev tanımları "komünist istilâ tehdidi karşısında gayrınizamî harp yürütmek" olmakla beraber; Gladio yapıları özellikle İtalya, Türkiye gibi "hassas" Güney kanadı ülkelerinde, komünizmi "iç tehdit" olarak gören bir konsepte sahiptiler. Ülke içindeki -sadece komünistleri, sosyalistleri de değil- solu "iç düşman" olarak tanımlayan bir "motivasyona" sahiptiler. Yine özellikle NATO Güney kanadı ülkelerinde, bu örgütlenmelerin "görev tanımlarını" esnetmenin yanında merkezî denetimin dışında operasyonlara da giriştiklerine dair bulgular ortaya çıkmıştır. Örneğin İtalya'da Gladio, açıkça, İtalyan Komünist Partisi'ne karşı bir örtülü savaş yürütmüştü.

Gladio'nun bütün Avrupa üzerine düşen ve kısmî olarak "resmen" teşhir -ve tasfiye- edilen karanlık gölgesi, Susurluk kazasından sonra ortaya çıkan hikâyelerle örtüşüyor. Türki-

ye'de 1950'li ve '60'lı yıllarda Komünizmle Mücadele Dernekleri, 1960'ların sonlarında "komando kampları" ve 1970'lerdeki kontrgerilla tartışmaları çerçevesinde gerek devlet içinde gizli bir yapının varlığı gerekse NATO ve CIA bağlantıları dile getirilmişti. Susurluk ilişkilerinin, Türkiye'deki Gladio örgütlenmesinin bir uzantısı mı yoksa Soğuk Savaş'ın bitimiyle eriyen ya da destabilize olan bu yapının kalıntılarından doğmuş yeni, "özgün" bir ilişki ağı mı olduğu tartışmalıdır. Ama kesin olan, aynı örgütsel ve ideolojik mantığın ürünü oldukları, sosyal ve politik olarak aynı zeminin üzerinde durduklarıdır.

Aydoğan Vatandaş (2000), bir istihbaratçıya atfen şu sözleri aktarır: "PKK ile asıl mücadeleyi üstlenmesi için özel bir güç oluşturuldu. Bu güç içinde her birimden isim bulunuyordu. MİT'ten, Jandarma'dan, Özel Harekat Timleri'nden, kısacası en başarılı profesyonellerden korkunç bir güç oluşturuldu. Başlarında Korkut Eken bulunuyordu. Bu fikrin savunucusu aslında Alparslan Türkeş'ti." Bu alıntının sarahati, kesinliği elbette tartışmalıdır. Önemli olan, Gökçen Çatlı'nın *Babam Çatlı*'sında ya da Susurluk "konjonktüründe" Çatlı'yı savunmak amacıyla yapılan ülkücü neşriyatta (*Bizim Çatlı* kitabı vd.) ikrar edilenlerin de onayladığı üzere, devletin güvenlik aygıtı birimlerinin bir biçimde dahil olduğu, "devletin ve milletin âli menfaatlerini" koruma görevini kendi üzerine almış, "cengâver", görevinin yüksekliğinden ötürü kendini yasalar ve kurallar üstü addeden irice bir örgütlenmenin var olduğu ve bu örgütlenmenin kadrolarının ülkücü-milliyetçi ideolojiyle en azından sempati ilişkisi içinde bulunan kişilerden devşirildiğidir. Belki daha da önemlisi, Çatlı'yı ve bu tür "operasyonları" aklama/meşrulaştırma maksadıyla ileri sürülen düşüncelerin, son kertede bu yapılanların "iyi", "gerekli", en azından "hoşgörülebilir" olduğu kabulünün sadece ülkücülerde değil geniş bir milliyetçi kanaat çevresindeki yerleşikliğini göstermesidir. Çatlı'ya, "Susurluk çetesi"nin ve onun hukukdışı icraatının halel getiremeyeceği bir "kahramanlık" ve "vatanseverlik" rütbesi bahşetmenin arkasındaki mantık budur.

Abdullah Çatlı ve diğer Susurluk sanıklarının "vatanperverli-

gini" savunarak başka her şeyi talileştiren bir değer olarak öne çıkarma gayreti, ülkücülerle sınırlı kalmadı. Bu yaklaşımın vecizeleşmiş örneği, DYP lideri Tansu Çiller'in "devlet için kurşun atan da yiyen de değerlidir" sözüdür. Dönemin Başbakanı, RP lideri Necmettin Erbakan'ın "Sürekli Aydınlık İçin Bir dakika Karanlık" eylemini "glu glu dansı" benzetmesiyle karalaması da,[11] not edilmelidir. O dönemde Mehmet Ali Ilıcak yönetiminde olan *Akşam* gazetesi de, Susurluk meselesinde medyanın genel eğiliminin tersine kürek çekmişti. Örneğin Nazlı Ilıcak şöyle yazmıştı: "Çatlı'nın vatan sevgisinin istismar edilerek ona tehlikeli görevler verildiği söylenebilir. Çatlı'nın bu memlekete hizmet için bazı eylemlere karıştığı doğru. Basına hakim olan sol zihniyet her nedense sürekli ülkücüleri karalıyor..." (6.12.1996). Nazlı Ilıcak, 13 Şubat 1997'de de Mehmet Ağar'ın dokunulmazlığının kaldırılmaması gerektiğini yazarak milliyetçi milletvekillerini göreve çağıracaktı. "Susurluk günlerinde", *HBB* televizyonu da kaçak olan Susurluk sanıklarına, onlarla uzun söyleşiler yayınlayarak destek veriyordu.

Susurluk skandalının açığa çıkarttığı -daha doğrusu hatırlattığı- gladiovârî yapıları ve bu yapıların hükümran konumunu anlatmak için, "derin devlet" terimi ortaya atılmış ve hayli popüler olmuştu. 1990'ların sonlarından itibaren Ülkü Ocakları 2. başkanlığını yürüten Alişan Satılmış'ın Metin Turhan'la birlikte 1996'da yayımladığı "Derin Devlet ve Muhalefet Geleneği" başlıklı metin (Satılmış ve Turhan, 2003), "derin devlet"in nasıl meşrulaştırıldığının berrak bir örneğidir. Satılmış ve Turhan, öncelikle sol kesimlerin, devletin kendisini ve tüm kavramlarını kapsayan, "kasıtlı ve garazkâr" bir derin devlet tanı-

11 "Sürekli aydınlık için bir dakika karanlık" eylemi, Susurluk skandalının üzerine kararlılıkla gidilmesini ve devletin bu tür bağlantılardan temizlenmesini talep eden bir yurttaş girişimi tarafından başlatılmıştı. Fakat gerek medyanın sunumu gerekse katılımcı kitlenin bir kesitinin eğilimleri, bu eyleme, iktidardaki RP'ye karşı bir tepki havası da kazandırdı. Refah Partisi taraftarlarının "aşırı alınganlıkları" nedeniyle daha da öne çıkan bu hava, Erbakan'ın "glu glu dansı" benzetmesi ve Adalet Bakanı Şevket Kazan'ın "mum söndü oynuyorlar" sözleriyle pekişti; eylemin esas saiki olan Susurluk meselesi neredeyse ikincilleşti, "modernist"-laisist protesto ekseni öne çıktı. Sonraki yıllarda pek çok İslâmcı, RP yönetiminin tutumunu taktik ve siyasi hata olarak eleştirecekti.

mı yaptıklarına dikkat çekerler. Oysa *olumsuz anlamıyla* derin devlet, "devlet kimliğini ve yetkilerini kalkan yaparak ülkemizde destabilizasyon amaçlı provokatif eylemler ve çalışmalar yaptırtan... gayrı millî kanun dışı güçlerin, darbe lobilerinin... yaşatıkları... denetim dışı alanı"ndan ibarettir (*a.g.y.* 7). Bu derin devlete solcu/komünist unsurlar da sızmaktadır, hatta "Türkiye'de sol bu derin devletin oyuncağıdır" (*a.g.y.* 153-4). Kontrgerillanın, bu tür "sapmalara uğramamak" kaydıyla devletin meşru ve güvenlik açısından zarurî bir örgütü olduğuna dair Satılmış ve Turhan'ın hiçbir tereddüdü yoktur. Onlar, "derin devlet"e, bu 'teknik' anlamının ötesinde, kutsal bir anlam yüklerler (*a.g.y.* 437-442). Buna göre Derin Devlet, "güncel devlet yapılarından daha fazla olan bir şey"dir, milletin "değişmeyen ruh"udur, "metafizik entitesi"dir. "Reel devlet", Devletin aşkın varlığını ifade eden Derin Devlet'in bedeninden, formundan ibarettir. Normal şartlar altında 'devlet cihazı' her devlet gibi çalışır, büyük kriz ve bunalım dönemlerinde ise Derin Devlet açığa çıkar. (Örneğin "Güneydoğu'da PKK ile savaşan kontrgerilla, derin devlet değil sıradan bir reel devlet politikasıdır; ama Güneydoğu Kürt nüfusunu batıya göç ettiren 'irade' derin devlet iradesi" olmuştur "çünkü muhtemel bir iç savaşın koşulları sezilmiş"tir.) Satılmış ve Turhan, "Milletin Devleti esprisi açısından, Derin Devlet'in kirli kullanımı"nın, "Mileti ve Milet çocuklarını devletten uzak tutma ve devleti de oligarşik zümrelerin tapulu arazisi yapma oyununun yeni bir yöntemi haline getiril"mesinden yakınırlar (*a.g.y.* 438).

Susurluk'a tepkiler ve özdeşleşme

Susurluk kazasının ardından açığa çıkan karanlık ilişkiler, bu olaya ilişkin bir kamuoyu tepkisinin oluşmasına yol açtı. "Sürekli aydınlık için bir dakika karanlık" eylemi ve Susurluk çetesinin bütün uzantılarıyla yargılanması talebini dillendiren kampanyalar, Susurluk sanıklarını "kahraman" kabul edenler tarafından çok rahatsız edici bulundu. Küçük çaplı birkaç olay dışında şiddet içeren tepkiler gösterilmediyse de, "küçümseyi-

ci", yer yer alaycı bir tavır yürürlüğe sokuldu ya da bu girişimler "medyadaki Marksist artıkları"nın veya "tescilli solcu", "devlet düşmanı" insanların işi olarak damgalandı.

"Susurluk çetesi" vb. ilişkilerin tasfiyesi ve yargılanması talebiyle düzenlenen ilk kitlesel gösteri, "Sürekli aydınlık için bir dakika karanlık" eylemcileri, ÖDP ve bazı kitle örgütlerinin girişimiyle kazanın yıldönümünde Susurluk'ta yapıldı. Yerli ülkücüler bu mitingi tepkiyle karşıladılar ve bir karşı gösteri düzenlendiler. "Susurluk ovası bozkurtların yuvası" sloganlarının atıldığı gösteriden sonra Ülkü Ocakları ve MHP bu girişimle ilgileri olmadığını açıkladılar. Tıpkı, Susurluk sanıklarının duruşmalarına giden bazı küçük gruplarla ya da bu sanıkların memleketlerini ziyaretleri sırasında toplanarak "Türkiye sizinle gurur duyuyor" sloganları atan kalabalıklarla bir ilgilerinin olmadığını açıkladıkları gibi... Oysa, Susurluk'ta Çatlı'yı destekleyen mitingte olduğu gibi, Mehmet Ağar'ın Elazığ'da, İbrahim Şahin'in Tokat'ta, Oral Çelik'in Malatya'da karşılanışlarında atılan sloganlar, yapılan bozkurt işaretleri bu gösterilerdeki ülkücü ağırlığını açık seçik gösteriyordu. Bu yüzden Ülkü Ocakları İkinci Başkanı Alişan Satılmış Ekim 1997'de *Ülkü Ocağı* dergisinde yayımlanan "Görevli milliyetçilik" başlıklı yazısında şöyle diyordu: "Bir takım şaibeli işlere bulaşmış kişilere 'Türkiye sizinle gurur duyuyor' diye uluorta her yerde bizim sembollerimizi kullanarak bağıranların da, kendilerini ilgili addettikleri davayla ilişkilerinin bağlılığında sağlıklı bir tespitin yapılması gerekir". Bu tespit tam yapılamadığından olacak, "Susurluk ovası bozkurt yuvası" sloganları, MHP Kongre'lerinde de sık sık duyulacaktı!

Lütfi Yıldız'ın çok satan *Bizim Çatlı* kitabı, ülkücü camia içinde Susurluk meselesinin ve özellikle Abdullah Çatlı'nın nasıl algılandığı konusunda çarpıcı izlenimler sunar. Yıldız, Çatlı'yı şöyle takdim eder: "Abdullah Çatlı; Bu ismi iyi bilsin milletim. Küfrün kapı kulları, aşağılık, gayrımilli zihniyeti de iyi bilsin, çünkü bu isim Anadolu'yu boydan boya kaplayan Türk'ün yüreğine ve iliklerine dek işleyen bir destan adamın ismidir." Çatlı, "20. yüzyılın Kürşadı"dır. Kitabın, Çatlı'ya yönelik ilgi-

den bahseden bölümlerinde, kahvelerde asılı Çatlı resimleri, anahtarlıklar, resminin basılı olduğu tabaklar zikredilir, mezarının bir ziyaretgâh haline geldiği anlatılır (ayrıca bkz. *Ortadoğu*, 17.11.1996). Çatlı'nın efsaneleşmesinin memleketi Nevşehir'le sınırlı olmadığını belirten Lütfi Yıldız, dolaştığı pek çok yerden örnekler sıralar, çeşitli yerlerde ülkücüler tarafından Çatlı için okutulan mevlitlerden bahseder (*a.g.e.* 136). Abdullah Çatlı'nın ülkücüler arasında idolleştirilmesi, kongre salonlarında atılan sloganlarla sınırlı kalmadı. Bir keresinde, MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin ziyaret ettiği bir parti teşkilatının duvarında asılı Çatlı fotoğrafı basında yer almıştı. 1990'lı yıllarda taksi ve dolmuşlara asılan bozkurt veya üç hilal çıkartmaları yanına, bir ara, "Çatlı yaşıyor" yazıları eklendi. Çatlı, beklenebileceği gibi, Susurluk vakasını izleyen yıllarda özellikle ülkücü gençlik içinde bir idol oldu. Ortaokul-liselerde ülkücülerin etkin olduğu okullarda sıraların üzerinde "ışıklar sönmez Çatlılar ölmez" gibi sloganlara rastlanıyordu. 10. Bölüm'de de değindiğimiz televizyon dizisi "Deliyürek"in kahramanı olan "Yusuf Miroğlu" karakterinin ülkücü izleyiciler tarafından sıklıkla Çatlı ile özdeşleştirildiğine dair gözlemler vardır. Dizinin senaristi (dönem dönem ülkücü basında da yazar) Ömer Lütfü Mete bu gözlemleri şöyle yorumlamıştır: "MHP'nin genel idare kurulu üyelerinin de aralarında bulunduğu pek çok isimden teşekkür alıyorum. Ülkücü gençliği eğittiğimi, adam gibi hedefler gösterdiğimi söylüyorlar. Bu gençler Miroglu'nu sadece bir kahraman olarak görmüyorlar, Türk toplumunun bütün olumlu değerlerini temsil ettiğini düşünüp kendilerini onunla bütünleştiriyorlar" (*Aktüel*, 6.4.2000).

Çatlı'nın ülkücü gençlik arasında idol haline getirilmesi, ideolojik motivasyonlu bir topluluğun sembol ihtiyacından öte anlamlar da taşır. Ülkücü tabanda "geleneği" canlı tutmak için yürütülen "resmî" çabalarla, gençlik tabanının kendi alt-kültür ilişkileri içinden ürettiği semboller arasında geniş bir açı mevcuttur. Ülkü Ocakları'nın, daha çok da MHP'nin resmî söylemi, geçmişi 'dezenfekte' ederek rasyonel gerekçelere dayandırmaya çalışan bir tutum sergilerken, ülkücü alt-kültür

içinde geçmişin "unutturulmak istenen" yönleri de canlılığını koruyabilmiştir. Hatta bazen "geçmiş", kimliğini koruma vasıtası olarak vurgulanmakta, idollerin ve ikonların üretimi için kullanılırken "merkez"i sıkıntıya sokacak sonuçlar doğurabilmektedir. Özellikle partinin kendisini hükümet sorumluluğuna aday bir parti olarak takdim etmesi nedeniyle frenlenen Ocakların militan faaliyet alanları daraldıkça, bunun üstüne, 1999-2002 döneminde olduğu gibi özdeşlik ve aidiyet duyulması zorunlu olan bir iktidar performansının yarattığı sıkıntı eklenince, ülkücü gençlik tabanı için geçmişin anılarından öte elde fazla bir şey kalmayabilmektedir. Abdullah Çatlı bu bakımdan çok uygun ve 'zengin' bir referanstır. Fakat Çatlı olayında tepkisel çıkışların etkisini de gözardı etmemek gerek. Susurluk skandalı sonrasında oluşan büyük kamuoyu tepkisini, kendilerine karşı bir tehdit gibi gören ülkücüler arasında, tepkisel bir tutum gelişti. Çatlı'nın "simgeleştirilmesi", bu tepkiselliği de yansıtan bir tutumdur. Öte yandan, resmî/yarı-resmî ülkücü yayın organları Çatlı'nın idolleştirilmesi için özel bir çaba harcamamış, hatta tam tersine "Susurluk'u kendilerinden uzak tutma" politikasıyla uyumlu bir tavır sergileyerek, bazı küçük haberler ve köşe yazılarının arasına sıkışmış cümleler dışında "duygusal destek" anlamına gelecek bir davranıştan ihtiyatla sakınmıştır.[12] Buna karşılık, "Susurluk çetesi" meselesini izlemeye ve derinleştirmeye dönük her türlü eylem ve yayına karşı son derece sert tepki gösterildi.

Halûk Kırcı

Susurluk meselesinde, bu ilişki ağı çerçevesindeki rolüne gereğinden fazla önem atfedilmiş olan Halûk Kırcı'dan bahsetmemek mümkün değil. Halûk Kırcı, 1978 yılındaki Bahçelievler

12 Bu ihtiyatlı tutum bazen Çatlı cephesinden serzenişlere de neden oldu. Örneğin Gökçen Çatlı (2000: 99) şöyle der: "Ülkücü hareket, son derece önemli bir misyona baş koyduğu için varlığını ancak doğru bir çizgide ilerlediği sürece koruyabilir. Yoksa mensuplarına sahip çıkmaz ise, o da sahip çıkılmaktan hicap duyulan bir hal alır."

katliamı sanığı olarak yakalanıncaya kadar, taşrada yetişip yüksek öğrenim çağında büyük kente gelmiş standart ülkücü gençlerden biriydi. 17 Kasım 1980 tarihindeki ifadesinde sözkonusu katliamı kabullenen ve bütün ayrıntılarını anlatan Kırcı, Abdullah Çatlı ismini veren sanıklardan biri oldu. 1988 yılında idama mahkûm olduktan bir yıl sonra şartlı tahliye edildi. Ancak tahliyenin adlî hataya dayandığı anlaşılınca yeniden aranmaya başladı. 1996 yılı başında yakalandı ama aynı gün firar etti. Ankara'daki etkili kişilerin telefon etmesinin, firarını 'kolaylaştırdığı' iddia edilmiştir. Kırcı, kaçak olduğu yıllarda -sonradan mahkemede belirttiği gibi- "kendi ismiyle ticaret yapmaya" devam etti, ihalelere girdi, hatta Erzurum Valisi Mehmet Ağar'ın şahitlik yaptığı bir düğünle evlendi. Kendisi de kaçak olan Abdullah Çatlı ile de ortak ticaret yaptı. Abdullah Çatlı'nın Nevşehir'deki cenazesinde ön saflardayken, hâlâ aranmaktaydı. Halûk Kırcı, Susurluk kazasından sonra yakalandığı 11 Ocak 1999 tarihine kadar, "Susurluk çetesi"nin Çatlı'dan sonraki en önemli adamlarından biri olarak değerlendirildi. Çatlı'nın giriştiği her işte onun da olduğu iddia edildi. ANAP lideri Mesut Yılmaz 2 Ocak 1997'de Halûk Kırcı'nın kendisine suikast hazırlığı içinde olduğunu açıkladı. Kırcı'nın yakalanmasına, Susurluk meselesini çözecek bir adım olarak yaklaşanlar oldu. Sorgulanması sırasında pek çok spekülasyon yapıldı, polis ifadeleri basına sızdı. Fakat tıpkı diğer sanıklar olduğu gibi Kırcı'nın yakalanmasıyla da hiçbir şey aydınlanmadı ve Kırcı ilk çıktığı mahkemede polis ifadelerinin -tahrif edildiğini ve baskıyla eklemeler yapıldığını söylediği- önemli bir kısmını reddetti. Sonuçta 1999 Temmuz sonunda Susurluk Davası'ndan tahliye edildi ama kesinleşmiş cezasının olması nedeniyle hapisten çıkamadı.

Kırcı'nın Çatlı ile olan yirmi beş yılı aşkın yakınlığı onu Susurluk davasında önemli bir noktaya yerleştiriyordu. Ancak, Kırcı asıl önemi 1999 seçimleri sonrasındaki af yasası tartışmaları sırasında, biraz kendi çabasıyla biraz da medyanın "bilmeden" yaptığı katkıyla, ülkücüler için bir tür "sembol adam" haline geldi. Hem '70'li yıllarda militanlık yapmış kuşağın hapisteki son temsilcilerinden olması, hem Çatlı'nın temsil ettiği

ilişki ağına ve faaliyetlere dahli, hem de MHP'nin geleneğe vefasının somutlandığı bir isim olması dolayısıyla dikkatleri üzerinde topladı. Halûk Kırcı, 1999 yılının yaz aylarında MHP'li milletvekillerine yazdığı mektupla, "uğradığı hukuki haksızlık" için yardım istedi.[13] Bu bilginin basına yansımasının hemen ardından MHP genel merkezinden partili milletvekillerine yollanan, "partiye zarar verecek ilişkilere karşı dikkatli olunması gerektiği" yönündeki uyarıyla, Kırcı'yla fazla yakınlaşılmaması tembih edildi. Fakat aynı yılın sonlarına doğru gündeme gelen Af Yasa Tasarısı'nın Meclis'teki görüşmeleri sırasında, komisyondaki MHP'li üyeler tasarıda Kırcı'nın affedilmesini sağlayacak değişiklik yaptılar. DSP'lilerin Susurluk sanığı Halûk Kırcı'nın af kapsamı dışına çıkartılmasıyla ilgili girişimi hükümet içinde krize yol açtı ve MHP bu girişime direnerek tasarının rafa kalkmasına neden oldu. 2000 yılında yeniden gündeme getirilen Af Yasa Tasarısı sırasında da aynı gerilim yaşandı ama MHP'liler "Kırcı Affını" yine geçiremediler. Kırcı, bu yüzden MHP'lilere sitemini ifade eden açıklamalar yaptı. Af Yasası çıktıktan sonra da MHP'liler Kırcı'nın "mağduriyetini" gündemlerinden çıkartmadılar; 2001'in ilk aylarında hapishanelerde sürmekte olan "ölüm oruçları" dolayısıyla bir kez daha gündeme getirdiler. Hatta ölüm oruçları meselesini incelemek için Türkiye'ye gelen Avrupa Parlamentosu Eşbaşkanı Daniel Cohn-Bendit, görüştüğü MHP'li milletvekillerinden, "Kırcı meselesini" dinlemek durumunda kaldı!

13 Kırcı'nın "hukuki haksızlık" dediği uygulama, 12 Eylül sonrasında sağ eylemcilerin yargılanırken "devlete karşı suç" kapsamına alınmayıp "adi suçlu" olarak yargılanmaları tercihinden kaynaklanır. O dönemde birçok ülkücünün solculara kıyasla daha düşük cezalar almasını sağlayan bu uygulama, daha sonra çok sayıda "münferit" eylemden hüküm giymiş olan ülkücü mahkûmların aleyhine bir durum oluşturdu. Çünkü, sol örgütlerden hüküm giyenler eylem sayısına bakılmaksızın "devlete karşı suç" kapsamında hüküm giyerken, ülkücüler her işledikleri suç için ayrı ayrı hüküm giyiyorlardı. Halûk Kırcı da, Bahçelievler katliamı dolayısıyla öldürülen her bir genç için ayrı ayrı mahkûm olmuş, bu yüzden de "şartlı salıverilme" çerçevesinde öngörülen ceza indiriminden daha az faydalanmıştı. Kırcı, aynı eylemde işlenen suçların tek bir suç olarak değerlendirilerek, kendisinin de ceza indiriminden yararlandırılmasını talep etmekteydi.

Sonuç

Susurluk ile MHP ve ülkücü hareket arasında kurulan veya kurulmaya çalışılan ilişki hep bir *organik bağ* belirleme çabasıyla biçimlendi. Bunun için 'belirtiler' çoktu: Devlet Bahçeli'nin '70'li yıllarda AİTİA'da öğretim üyesiyken Abdullah Çatlı'nın hocası olması ve Çatlı'nın kaçak olduğu yıllarda ailesine para yardımı yapması (Bildirici, 2000: 19); yine Bahçeli'nin 18 Nisan 1999 seçimlerinden dört gün sonra *Kanal D* televizyonunun 32. *Gün* programında, "Halûk Kırcı MHP'ye gelse alır mısınız?" sorusunu "beraat ederse neden olmasın" diye cevaplaması; Abdullah Çatlı'nın kardeşi Zeki Çatlı'nın hem 1999 seçimlerinde MHP milletvekili aday adayı hem de Nevşehir il kongresinde aday olması;[14] Erciyes Zafer Kurultayı'nda her yıl "Çatlı çadırı" kurulmaya başlaması; Abdi İpekçi ve Papa suikastı sanıklarından Oral Çelik'in, "Devlet Bahçeli'yi, bulunduğu yere nasıl getirdiysek, indirmesini de biliriz" sözleri (*Akşam*, 23.8.2000); yine İpekçi cinayeti sanığı Yavuz Çaylan'ın MHP İstanbul İl Başkanlığı'na aday olmak istemesi[15] ve 2002 Eylül'ünde İstanbul il örgütünün oy verdiği "temayül yoklamasında" liste başına yerleşmesi... Listeyi uzatmak mümkün.

Bunlar elbette önemli belirtiler, önemli işaretler... Fakat Susurluk meselesi ile ülkücülerin ilgisinde odağa konması gereken, "Susurluk"la özetlenen ilişki ağının ve "hukuk"un ülkücü hareket tabanındaki algılanış biçimi ve onların "Susurluk"un simge kişileriyle kurdukları duygusal ilişkidir. Medyanın bağlantıyı "organik ilişki"ye indirgemesi karşısında, MHP'nin "konunun bizle ilgisi yok, başkaları bizden daha çok bu işin içinde" vb. sözleriyle kurduğu savunma hattı geçit vermedi. Zaten bir süre sonra medya da, olaylara karışmış "eski ülkücü" bulma veya ülkücülerle Susurluk'un organik bağını keşfetme gayretini tavsattı. Dahası, Susurluk olayının tamamı büyük bir iştahla ve hızla tüketildi. Gürültü ve enformasyon

14 Zeki Çatlı'nın adaylıkları "partiye zarar verir" gerekçesiyle kabul edilmedi.

15 Çaylan'ın adaylığı uygun görülmedi ama desteklediği liste genel merkez listesine karşı seçimi kazandı.

kirliliği içinde, devletin 'resmî-illegal' faaliyetlerinin meşruiyet zeminine ilişkin duyarsızlık gitgide ortama yeniden hâkim oldu. Sonuçta, medyada "Türkiye'de artık hiçbir şey aynı olmayacak" sloganıyla tarihî bir skandal olarak anons edilen "Susurluk süreci", birkaç polis memuruna verilen mahkûmiyet kararıyla sona erdi.

Oysa Susurluk ile MHP'nin ilgisi, bu bölümde ve 6., 7. ve 10. Bölüm'lerde ele alınan konular çerçevesinde düşünüldüğünde, çok daha derin ve yaygın toplumsal, siyasal ve ideolojik bir zemine bakarak anlaşılabilir. Ülkücü Hareket ve MHP toparladığı ve biçimlendirdiği insan malzemesinin, çeşitli konjonktürlerde gerek mafyavarî oluşumlar, gerek 'resmî-illegal' operasyon güçleri, gerekse çeşitli siyasi ve ticarî meselelerde aracı-taşeron işlevleri için son derece elverişli bir potansiyel yarattığı açıktır. İnsanların ülkücü harekete dahil olma saikleri, hareket içinde temasa geçtikleri alt-kültür, örgüt karakteri ve çevreleriyle ilişki tarzlarıyla kurdukları kimlik, bu tür örgütsel şebekelerle temasa açık, hatta duyarlıdır. Ajitasyona dayalı bir ideolojik motivasyonla donanmış, hızlı ve kolay 'rütbe' elde etmiş alt-liderlerin ademimerkezî yapılanması da bu potansiyeli 'geliştirici' bir etkendir. Diğer yandan bu potansiyeli örgütlemede, yönlendirmede ve seferber etmede uzmanlaşmış, bunun kanallarını oluşturmuş resmî/yarı-resmî odakların nüfuzu görmezden gelinemez.

Susurluk vakasında somutlanan işlev ve duruşların ülkücüler tarafından da, MHP tarafından da ilkesel düzeyde kınanmadığı ortada. Onların bakış açısından, "devlet-millet düşmanlarına karşı" devletin "rutin dışına çıktığı" gayrınizamî faaliyetlerin kendisi de, bu faaliyetlere bir yerinden katılmak da, belki "olmasa daha iyi" sayılacak ama son kertede iyi, doğru, ahlâkî bulunan bir tercihtir. Burada resmî/yarı-resmî bir aracılığın varlığı, bu katılımın meşruiyetini pekiştiren bir etken sayılır. Böyle bir davranışın "taktik hata" olarak değerlendirilmesi de, onu ideolojik ve siyasî açıdan yanlışlamayı, mahkûm etmeyi gerektirmez, bu bakış açısından. O halde, "Bombalama eylemleriyle Fransa'yı sallamak" veya "Türk düşmanlarının

yüreğine korku salmak" ya da "bazı pislikleri kazımak", "kahraman" sayılmak için yeterlidir. Ülkücülerin Susurluk kitaplarından birinde (Ural, 1997: 116) aktarılan bir araştırma sonucu, bu bakış açısının Türkiye'de genel olarak destek gördüğünün kanıtı olarak sunulur: "ZE" adlı araştırma kuruluşunun yaptığı ankete göre; "halkın yüzde 20.2'si 'Çatlı vatanseverdir' yargısına varmış. Yüzde 51.2'si 'Çatlı devlet adına çalışmıştır' demiş. Yüzde 17.2'si 'Çatlı devlet içindeki çetenin ileri gelenidir' yargısını beyan etmiş. Yüzde 16.3'ü de "Çatlı MIT ajanıdır' demiş"tir. Bu anketin bilimsel güvenilirliği hatta düpedüz gerçekliği elbette şüpheye açıktır; önemli olan, böylelikle empoze edilen görüştür. Sonuç olarak, MHP-"Susurluk" ilişkisi organik ilişkiden çok ideolojik ve duygusal özdeşleşme zemininde aranmalıdır. Ülkücülerin devletle ilişkisinin doğası da bu zeminde daha iyi anlaşılabilecektir...

15

Bahçeli Dönemi - Yeni Liderliğin Kuruluşu

Devlet Bahçeli, "geleneği" temsil ediyordu ya da bu iddiayla ve "geleneğin" oylarıyla Genel Başkan olmuştu ama kamuoyu, hatta MHP seçmeni bile onu fazla tanımıyordu. Alparslan Türkeş gibi karizmatik bir liderin ardından ve bıçak sırtında geçen seçimlerle MHP'nin başına gelen Bahçeli'nin yönetim performansı başta onu seçenler olmak üzere herkes tarafından merakla bekleniyordu. Bahçeli'nin "geleneğe"/"öze" dönüş iddiası yerine getirilmesi o kadar kolay bir iddia değildi. Bu, MHP geleneğinin "Lider-Teşkilât-Doktrin" üçlüsünün, travmatik yeni durum koşullarında için yeniden yapılandırılması, hatta yeniden inşası demekti. Üstelik, bu üçlemenin "lider ve doktrin" ayaklarıyla ilgili ciddi handikaplar mevcuttu. Partinin hem iç dengeleri hem de mevcut siyasi konjonktür hareket imkânını kısıtlıyordu. Türkeş-sonrası MHP'nin en önemli yenilenme ihtiyacı, yeni bir taşıyıcı omurga yaratmaktı.

"Lider seçilmez, olunur"

Devlet Bahçeli'nin parti içi hassas dengeler karşısında, kendisine kongreyi kazandıran "öze dönüş" iddiasının içini doldurmak için, rakip çıkığı "lider merkezli" ve "Türkeş soyadlı" for-

müle karşı kendi karizmasını ve ismini koyması gerçekçi olmayacaktı. "Başbuğ'un" ardından, genel başkanlığı *liderliğe* dönüştürmek zordu. Bu noktada bir 'tekrar' yapmakta fayda var: MHP, bir lider partisidir. Bu belirlemeyle anlatılan şey, 1990'larda siyasî gündemde sık sık yer alan "partilerde lider sultası" meselesiyle karıştırılmamalıdır. Burada sözkonusu olan, 12. Bölüm'de ele aldığımız üzere, partinin varlığının bizatihi nedeni ve taşıyıcısı olan bir liderdir. Sloganlaşan "lider-teşkilât-doktrin" üçlemesi yükün eşit dağıldığı bir sacayağını ifade etmez; liderin özel bir ağırlığı vardır. Hareketin 30 yılda oluşan geleneği, teşkilât yapısı ve daha önemlisi bütün "dış" ilişkileri bu ağırlıkla biçimlenmiştir. Bu liderlik aynı zamanda son derece karmaşık dengelerin, zıt dinamiklerin ve son derece keskin çatışmaların üstünü örterek yapıyı birarada, "hizada" tutar.

Devlet Bahçeli, bu liderlik geleneğinin icaplarını nasıl yerine getirecekti? Her şeyden önce, o işaret edilmiş bir veliaht değildi. Uzun yıllardır teşkilâtta tanınan bir isim olmasına rağmen, liderlik performansı hiçbir düzeyde sınanmamıştı. Genel Başkanlığı büyük ve ezici bir oy üstünlüğüyle kazanmış da değildi. Ayrıca, kişilik özellikleriyle "karizmatik lider" profili çizmiyordu. Kongre sürecinde Bahçeli'yi destekleyenler bile, onun herhangi bir "özel" vasfını değil, diğer adaylardaki negatif özelliklerden uzaklığını vurgulamışlardı! Örneğin Şevket Bülent Yahnici (1997: 64) temmuz ve kasım kongreleri arasında kaleme aldığı kitabında şunları söylüyordu: "Devlet Bey'in ilkesizliğini gördünüz mü? Tutarsız diyebilir misiniz? Nüfuz ticareti yaptığını duydunuz mu?.. Türk milliyetçiliğini temsil mevkiindeki kadroda senelerden beri ahlakıyla ve dürüstlüğü ile örnek gösterilecek bir insan değil midir?"

Bahçeli'nin genel başkanlığa seçildiği MHP Kongresi'nin olduğu günlerde, Kasım 1997'de çıkan *Ülkü Ocağı* dergisinde Kâzım Ütük, Seyit Ahmet Arvasi'nin 1976 yılında yazdığı parti içi broşürdeki görüşlere atıfla, aranan lider profilini çizmişti: "Lider, davasını, mutlaka başarıya yaklaştıran ve ulaştıran, çetin şartlarda gerilemeyen, yahut çok tehlikeli durumlarda mümkün olan en az zararla kurtaran, zararları süratle telafi

edebilen, gerçekçi, hesabında yanılmayan, istişare ve istihbarata çok önem veren, ketum insandır". Bahçeli, bu profilde belirtilen ilk dört özelliği taşıyıp taşımadığını o tarihte henüz göstermemişti, ama son dört özellikle tam uyum içindeydi. Özellikle "ketumluk", bilinen ve bir yandan da çok eleştirilen bir özelliğiydi. Kongre sürecinde ve daha sonrasında medyada mümkün olduğunca görünmemeye çalışmıştı. Bu tutumuna yöneltilen eleştirilere cevap veren yine kendisi değil, MHP'nin medyada en çok görünen isimlerinden biri olan Şevket Bülent Yahnici olmuştu.

Lider ağırlıklı bir yeni omurga yaratmanın zorlukları, sadece Bahçeli'nin vasıflarından kaynaklanmıyordu elbette. Travmatik kongre sürecinden sonra MHP'nin içinde ciddi sorunlar vardı. "Öze dönüşü" taşıyacak yeterli "öz kadro"yu devşirmek ve harekete geçirmek, daha da önemlisi bu kadroların Bahçeli etrafında kenetlenmesini sağlamak acil ve çözümü zor bir problemdi. Bahçeli çok parçalı bir koalisyonun, üstelik kongre ortamının acilciliği içinde "iç hukuku" belirlenmemiş bir koalisyonun desteğiyle seçilmişti. Seçim sonrasında oluşturulan Başkanlık Divanı, kendi içinde çok uyumlu bir yapı arzetmiyordu. Devlet Bahçeli, Genel Başkan seçildikten sonra *Türkiye* gazetesinde yayımlanan bir söyleşisinde şöyle demişti: "Merkez Yürütme Kurulu ve Başkanlık Divanı üyesi arkadaşlarımız beraber, aynı yetkili organlarda çalıştığımız arkadaşlarımız. Hepsi birbirinden kıymetli kardeşlerimizdir. Bugüne kadar beraber yürüttüğümüz bir çalışmayı genel başkan olduktan sonra da devam ettirmek arzusunu taşırız" (Tekin, 2000: 75). Fakat kongrede beliren hassas dengenin sorun çıkartma potansiyelinin hayli yüksek olduğu, daha ilk MYK toplantısında Başkanlık Divanı için Bahçeli listesine alternatif olarak çıkartılan muhalif listenin ciddi bir oy almasıyla kendini gösterdi. MYK'da hem Tuğrul Türkeş'in listesinden girmiş isimler (Mustafa Mit, Mehmet Refet Eke, Mustafa Baktır, Olcayto Turhan, Haluk Pirimoğlu) mevcuttu, hem de Bahçeli lehine adaylıktan çekilmiş olan Ramiz Ongun ve arkadaşları, ekip tavrını devam ettirme eğilimi gösteriyorlardı.

İhtiyatlı tutumu ve dengeci anlayışıyla hem muhalefeti hem de kendini iktidar yapan koalisyonu "idare etmek" zorunda olan Bahçeli, bu yüzden, MHP'de liderlik geleneğinde olmayan davranışlardan geri durmadı. Örneğin Genel Başkan seçildikten kısa bir süre sonra Tuğrul Türkeş ekibinin en önemli isimlerinden biri olan Keçiören Belediye Başkanı Turgut Altınok'u makamında ziyarete gitti. Sadece bu davranış bile, "güçlü lider" profilinin başlangıçtaki düşüklüğünü gösteriyordu. O tarihlerde MHP Genel Sekreteri olan Koray Aydın durumu şöyle özetlemişti: "Devlet hoca'nın oluşturduğu ekibin içinde sorunlar çıkabilir. Aşırı temkinli olan hoca da yumurtaları farklı kûfelere yerleştirmek istiyor. İlerde kullanabileceği ittifakların zeminini yok etmek istemiyor" (*ArtıHaber*, 20.12.1997).

Bir başka önemli zorluk zaman darlığıydı. Bahçeli'nin kısa vadedeki başarısızlığı veya liderliğini tescil ettiremeyeceği izlenimini sunması, aportta bekleyen lider adaylarına fırsat yaratacaktı. Öte yandan, şayet Bahçeli başarılı olursa muhalefetin "minderi" yeniden ortaya getirmesinin hemen hemen imkânsız olacağı da görülüyordu. Bu yüzden, hem Bahçeli hem de ikinci raund beklentisindeki muhalif odaklar hızlı hareket etmek zorundaydı. Kasım Kongresinin üzerinden bir ay bile geçmeden, muhalif ekipler "hamle hızıyla" ilgili tartışmaları başlatmıştı bile. İlk önemli muhalif çıkış, "Heybeliada Papaz Okulunun açılmasını protesto" vesilesiyle, parti yönetimini etkisiz bir politika yürütmekle suçlayan ağır üslûplu bir bildirinin *Hergün* gazetesinde yayımlanması oldu. Önce, deklarasyonda imzaları bulunan MHP'lilerin Disiplin Kuruluna sevkine karar verildi ama sonra olay kapatıldı. Bu olay, muhalefet bloku içinde de tartışma yarattı. Temmuz kongresindeki tavrıyla ünlenen Azmi Karamahmutoğlu, böyle bir deklarasyon yayınlamanın "bizi atın" demek olduğunu belirtirken, Turgut Altınok "olayın yanlış anlaşıldığı, mesajın daha çok diğer partilere dönük olduğunu" söylüyordu. Başlangıçta, muhalefet içinde "hemen ayrılalım"cılar daha zayıftı. Bu kritik evrede ana gövdeye yakın durma tercihi ve ayrılmaya dönük geri dönülmez bir hamlenin ne kadar destek bulacağına ilişkin belir-

sizlik, "kalalım"cıların konumunu güçlendiriyordu. Fakat, süreç bu argümanların gücünü kıran bir sonuç üretecekti.

İdeolojide tahkimat zorluğu

İdeolojik düzlemde, "geleneğe dönüş" yöneliminin düşündürdüğü çözüm, bulanıklığın aşılması, doktrinin tahkim edilmesi ve geleneksel söylemin yeniden dolaşıma sokulmasıydı. Fakat bu da o kadar kolay görünmüyordu. Çünkü, o dönemde hem Türkiye'nin siyasî konjonktürü, hem MHP'nin iç dinamikleri, hem de Bahçeli'nin tarzı, ani bir viraj alarak sert bir söylem kurmayı, en azından dışarıya karşı son derece güçleştiriyordu. Her şeyden önce, birazdan değineceğimiz 28 Şubat rüzgârları politik zemini esir almış durumdaydı ve politik manevra alanını alabildiğine daraltmıştı.

MHP'nin, 1990'lı yılların başından itibaren gerek 1970'lerdeki gerek 1980'lerdeki ideolojik söyleminden uzaklaştığını, temalarını veya vurgularını değiştirdiğini bu kitabın özellikle 8. ve 10. Bölüm'lerinde genişçe ele aldık. "Devletle barışma", yeniden-Türkçüleşme, neoliberalizmin nüfuzuna açılma, şehirli-"pop" kültüre menfez bulma vb. ile birlikte MHP, yükselen İslâmcılık karşısında "laikler" safında yer tuttu. 1980'li yıllarda parti içinde oluşan İslâmî ağırlık, önce kadro düzeyinde sonra da sloganlardan başlayarak ideolojik düzeyde tasfiye edildi. 1980 travmasının ardından eklemlenen İslâmcı referansların yanında, ülkücü geleneğin önemli beslenme kaynaklarından biri olan dindar taşra muhafazakârlığı da gerek tasfiye gerek etkisizleştirilme yoluyla ideolojik taşıyıcılık vasfını kaybetti. Bu gelişme geleneksel taban ve bu tabanla bağlantılı muhalif odaklar tarafından "ideolojik erozyon" olarak yorumlanmıştı. Dolayısıyla Bahçeli ve ekibinin öze dönüş iddiasının ideolojik zemini açısından, bu erozyonu engellemek ve "dinî hassasiyetleri" rehabilite etmek, kritik bir önem kazanıyordu. "Gelenek" kazandıysa, geleneksel refleks ve hassasiyetler geri gelmeliydi. Ne var ki dönemin şartları buna uygun değildi!

1997 yılının 28 Şubat'ında toplanan MGK'dan çıkan karar-

lar "28 Şubat Süreci" olarak bilinen gelişmeleri başlatmıştı. Beş hafta sonra Alparslan Türkeş öldü ve MHP tam dokuz ay sürecek kongreler maratonuna başladı. Dolayısıyla, 28 Şubat Sürecinin başlangıç safhasında MHP içine kapanmış ve politik gündemden hayli uzaklaşmış bir durumdaydı. MHP, Tuğrul Türkeş'in geçici genel başkanlığı döneminde (4 Nisan - 7 Temmuz) bu konuda belirgin bir tavır almadı, sadece "laik saftaki" pozisyonunu korudu. Bahçeli'nin olağanüstü genel başkanlığı döneminde (7 Temmuz - 23 Kasım) ise, daha amorf bir tutum takındı ve gerilimin dışında kalmaya çalıştı. 1998 yılından itibaren 28 Şubat Süreci olgunlaşmış, bununla ilgili politik manevra alanı belirlenmiş, hatlar belirginleşmiş ve saflar çok sertleşmişti, yani MHP "özgün" bir tavır için geç kalmıştı. Bu yüzden MHP ideolojik-politik bir tavır koymak yerine "diplomatik" denebilecek bir pozisyon almakla yetindi. MHP'nin 28 Şubat karşısındaki tavırsızlığı ülkücü ideologlar tarafından "soğukkanlılık" gerekçesiyle meşrulaştırılmıştır: "Türkiye; tehlikeli bir kamplaşmanın eşiğine gelerek, sivil-siyasi kadrolardan umudunu kesmeye başlamıştır. Bu kamplaşmada şu ana kadar yer almayan ve soğukkanlılığını koruyan tek sivil düşünce Türk Milliyetçiliği Hareketi'dir. Ancak, ne yazık ki Başbuğunu kaybeden bu hareket, kendi iç sorunlarını aşarak bu kamplaşmayı sona erdirecek siyasi ve sosyal performansı gösterememiştir" (*Ülkü Ocağı*, Aralık 1997, s. 47).

MGK'nın "Siyaset Belgesi"nde "ırkçı tehdit"

MHP'nin 28 Şubat Süreci karşısında net bir tavır almasını ve geleneksel ideolojik reflekslerini tazelemesini zorlaştıran başka konjonktürel etkiler de vardı. Bunların en başında, 1997 Haziran'ında basına sızdırılan "Millî Güvenlik Siyaset Belgesi" gelir. MGK tarafından belirli periyodlarla hazırlanan "Millî Güvenlik Siyaset Belgesi", ulusal güvenliğe ilişkin tehdit önceliklerini belirleyen -ve gizli olması gereken!- bir belgedir. 1997 Haziran'ında açığa çıkan belgede, bilinen "bölücülük, irtica" gibi tehditler yanında ilk kez bir "ırkçı tehdit" gündeme geti-

rilmiş, buna "öncelikli" bir sorun olarak işaret edilmişti: "Türk milliyetçiliği bazı kesimlerde ırkçılığa dönüştürülmek istenmektedir. Ülkücü mafya bunlardan yararlanmak istemektedir". 31 Ekim 1997 tarihli MGK toplantısında konu yeniden gündeme getirildi ve "ülkücü mafya" ile ilgili tedirginlik dile getirildi. 1998 yılı başında Viyana'da toplanan AGIT toplantısında Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı'nın, Türkiye'ye dönük tehditleri sıralarken "radikal milliyetçiliği" de sayması, MGK'nın/ordunun bu konudaki tutumunun devamlılığına işaretti. *Hergün* gazetesi, 23 Ocak'ta, "Ülkücüler ateş çemberinde" başlığını attı. O yılın yazındaki Askeri Şura toplantısının ardından "ordudan çıkartılan irticacı subaylar"la birlikte bir grup -ve kimi ülkücülerin iddiasına göre 50'ye yakın- "ülkücü subay"ın da orduyla ilişiğinin kesilmesi, tedirginliği artırıcı bir yeni gelişme oldu. Ordudan çıkartılan subaylar arasında, 1999 seçimlerinde MHP milletvekili olduktan sonra TBMM Avrupa Parlamentosu Eşbaşkanlığını yürüten Kürşat Eser de vardı. O dönemde MHP MYK üyesi olan emekli binbaşı Ferruh Sezgin, bu olayı şöyle değerlendiriyordu: "Atılanların hepsi değil ama büyük bir çoğunluğu, milliyetçi duyarlılığı yüksek insanlar olmakla birlikte, asıl atılma sebepleri, dinî eğilimleri. (....) Sünni taassup hedef teşkil ediyor. MHP'nin de bugünkü yapısıyla genel görüntüsü, bu Sünni taassubun dışında değil" (*ArtıHaber*, 31.1.1998). "Ülkücü grup" içinde ordudan uzaklaştırılanlardan Albay Mustafa Kahramanyol "MHP'nin üzerine ölü toprağı serpilmiş gibi sessiz kaldığından" şikâyetçiydi.

Ülkücülerin ve "radikal milliyetçiliğin" MGK'nın/ordunun ulusal tehdit repertuarı içinde zikredilmesi, ülkücü ve milliyetçi çevrelerde endişe ve tepki yarattı. Bu "talihsizlik", çok defa, "solcu fitne"yle izah edildi. Bazı MHP'li yöneticiler birkaç kez MGK Genel Sekreterliği ile temasa geçip, Millî Güvenlik Siyaset Belgesi'nde "kastedilenin kendileri olup olmadığına" dair işaret almaya çalıştılar. Zamanlama da son derece ilginçti, çünkü belge tam da MHP'nin kongre sürecinin ortasında yayımlanmıştı. Nitekim bu konu kongre kulislerine "derin

devlet uyarısı" şeklinde yansıdı ve her grup bu meseleyi rakipleri aleyhine kullandı! Yahnici'nin anlatımıyla (1997: 37): "Askerler falanı istiyor, medya filanı istiyor, anketler falancayı birinci çıkartıyor, Jitemciler filan için çalışıyor.. vb. laflardan medet umarak MHP'de politika yapılmaya kalkışıldı. Bazı komplo teorisyeni arkadaşlarımız, sağda solda ülküdaşlarımızı etkilemek için, '...sizin bilmediğiniz şeyler var, bilmediğiniz neler, neler var, onun için falancaya oy verin, vebalde kalmayın...' propagandaları yaptılar..."

MHP, el altından işin mahiyetini öğrenmeye dönük çabalarını sürdürürken, kamuoyu önünde olayı hiç üstlenmeyip 'duymazlıktan gelmeyi' seçti. Fakat bu konu, MHP'nin 1990'lardaki "devletle barışma stratejisi" açısından ve MHP'nin "geleneksel" çizgisine de hiç yabancı olmayan "etkili odakların uyarılarını dikkate alma" yaklaşımı açısından özel bir öneme sahipti. Dolayısıyla "Siyaset Belgesi", ne kadar 'duymazlıktan geldiği' izlenimini vermeye çalışırsa çalışsın, MHP'nin 28 Şubat Süreci karşısındaki tutumunu doğrudan doğruya etkilemiştir.

28 Şubat'a ikili tavır

MHP'nin 28 Şubat Süreci ile ilgili açık bir tavır takınması siyasi konjonktür açısından da zordu. Çünkü MHP'nin 1990'ların ortasından sonra politik zemini baskılayan ana eksen olan "laiklik" meselesindeki tavrı salt ideolojik bir temele değil, siyasi bir temele de oturuyordu. 1990'ların başından itibaren RP'nin "İslâmî değerleri" referans alan politikadaki patronajı iyice belirginleşmiş ve MHP'nin kısmî oy artışlarına rağmen bu alanda/tabanda yayılma imkânı daralmıştı. Bu yüzden, ideolojik gerilime eşlik eden sert bir politik mücadele ortaya çıktı, hatta denebilir ki ideolojik gerilim buradan türedi.

BBP'nin Mecliste Refahyol hükümetine paralel bir politik hat izlemesi, bu gidişi pekiştirici bir etkendi. Refahyol deneyi ve bu hükümetin yıkılmasından sonraki politik çizgisi ile DYP de, hem söylemi hem de geleneksel tabanı itibarıyla "dinî hassasiyetlere" hitap eden politikada MHP için ciddi bir rakipti.

Bu tabloda MHP'nin 28 Şubat Süreci karşısında Millî Görüş çizgisini arkalayacak ve Refahyol ile ittifak görüntüsü yaratacak bir tavır alması politik olarak imkânsız, en azından "uygunsuz"du. MHP bu nedenle bu kamplaşmanın dışında durmamayı tercih ederken, giderek, biri "resmî görüş" diğeri "tabana dönük propaganda görüşü" olmak üzere ikili bir tavır geliştirmeye yöneldi.

Önemli bir nokta da, 28 Şubat Süreci konjonktürünün, yeniden-Türkçüleşme eğilimine yeni bir ivme kazandırmış olmasıdır. Örneğin *Ortadoğu* gazetesi açıkça 28 Şubat'ı destekleyen bir yayın yaptı. Yine bu dönemde, *Ortadoğu* Atatürkçülük temelinde "Türkçü-solcu milliyetçi diyaloğu" fikriyle flört etti; 12 Aralık 1997'de Arslan Bulut'un tam sayfa Doğu Perinçek söyleşisi yayımlandı. "Türk Müslümanlığı" tartışması kısa süreliğine de olsa harlandı. Gazetenin yazarlarından emekli asker Hüseyin Mümtaz MHP içindeki İslâmcı unsurların Partiye puan kaybettirdiğini yazdı. MHP'nin görece daha doğrudan kontrolündeki *Kurultay* gazetesi ise bu tür çıkışlara tepki gösterdi. MHP bu tartışmalarda açık bir tavır almaktan kaçındı. Türkçü çizginin kararlı savunucularından, o dönemde MHP MYK üyesi olan Ferruh Sezgin, Bahçeli ekibinin henüz ne Türkçü ne İslâmî eğilimden yana bir tavır almadığını" söylüyordu.

6 Eylül 1998'deki Genişletilmiş Yüksek İstişare Meclisi toplantısında Devlet Bahçeli'nin -daha sonra broşür olarak basılan- konuşması, MHP'nin resmî 28 Şubat görüşünün bir özetiydi: "Milliyetçi Hareket Partisi, ülkemizin birkaç yıldır içine sürüklendiği aşırı kutuplaşma ve çatışma ortamında, niçin herhangi bir kutbun, cephenin içinde, arkasında, gölgesinde değil de üzerinde yer alıyor? Bizim siyaseti cepheleşme ve kavga mantığıyla yürütmeye kararlı olanlara söyleyecek sözlerimiz var. Türk milliyetçileri, kısır döngülerin, siyasi açmazların içinde olmayacaktır. İster örtülü isterse açıkça olsun, demokrasi ya da cumhuriyet karşıtı bir tavır içinde olanlar, en başta savunuyor gözüktükleri değerlere ve milletimizin birliğine zarar veriyorlar. Milliyetçi Hareket Partisi, bu iki değere sahip

çıkmanın, onları yaşanır kılmak açısından en makûl, en tutarlı yol olduğuna inanmaktadır. Milliyetçi Hareket Partisi, dün buradaydı, yarın da burada duracak. Ya iktidarda başka, muhalefette başka yerde duranlar, her yıl neredeyse her ay farklı şeyler söyleyenler yarın sizler nerede olacaksınız? Bizi cephelere davet edenler ya da akıl vermek isteyenler, önce bu ülkeyi ve siyasi hayatımızı ne hale getirdiklerine iyi bakmalıdırlar." Bahçeli'nin başka konuşmalarında ve ülkücü yayın organlarında defalarca tekrarlanan bu görüş, hem dinî hassasiyetler ile Millî Görüş hareketi arasındaki açıyı büyütmeyi, hem de 28 Şubat Sürecine doğrudan taraftar veya aleyhtar olmayan avantajlı bir pozisyon alma imkânını yaratmayı hedefliyordu.

Öte yandan, Bahçeli ve MHP sözcüleri, düzenledikleri kitlesel toplantılarda RP'yi Müslümanlara yönelik baskıların birincil sorumlusu olarak itham ediyorlardı: "Bugün ne çekiyorsak, RP'nin yanlışlarından ötürü çekiyoruz. Erbakan'ın yanlış davranışları ve tutumu İslâm'a da büyük darbe vurmuştur". (Temmuz 1998, Muş ve Bitlis Mitingleri) "Başörtüsü meselesini körükleyeceksin, Meclis'e gelince unutacaksın. Sonra iktidardan düşünce başörtülü bacıları sokağa dökeceksin. Bunu kabullenmek mümkün değildir" (14 Ekim 1998, Ordu mitingi). MHP'nin tabana dönük "propaganda görüşü", dönemin MHP Genel Sekreteri Koray Aydın'ın sözleriyle şöyle özetlenebilir: "Fazilet Partisi sırasını savmıştır. Gelmiş iktidar olmuştur. Türk Milleti bunları birinci parti yapmıştır. Bütün büyük belediyeleri teslim etmiştir. Daha ne verecek? Vereceği bir şey kalmamıştır. Halkın verdiği bu iradeyi, RP geçmişte layıkı veçhile kullanamamış iktidarda muktedir olmayı becerememiştir. Ve halkımız şu soruyu kendi kendine soruyor. Diyor ki: 'Bunlar iktidarda muktedir olmayı beceremediler. Ve benim verdiğim yetkiyi kullanamayan bir kadroya ben yeniden niye yetki teslimi yapayım?' Refah ve Fazilet'ten bir kaçış var ve iktidarda da muktedir olacağına inanılan MHP'ye yöneliş var" (*Kurultay*, 19.10.1998) Bu görüş açısı, RP'yi 28 Şubat gerilimin müsebbibi olarak damgalarken, MHP'yi bu sıkıntıların aşılmasını sağlayacak seçenek olarak sunuyordu. Daha sonra seçim kam-

panyaları sırasında sloganlaşacak "ürkek parti-erkek parti" mukayesesi bu yaklaşım etrafında örüldü.

Ülkücü yayın organlarında RP'nin "muktedir olamaması" ve "ürkekliği" kadar, taktik hataları da sık sık yeriliyordu. Örneğin *Ülkü Ocağı* dergisinin Ağustos 1998 sayısında Kazım Ütük şöyle yazıyordu: "Siyasi bir acelecilikle 'imam hatip okulları, bizim mücahit yetiştiren arka bahçelerimizdir' demeye başlamışlardır. Bu mesajı alan ve gereğini yapmakta gecikmeyen zinde güçler, bu okulların kökünе kibrit suyunu döküverdiler. (...) sözde islam ordusunun mücahit komutanı partisine en fazla oyun askeri personelin yaşadığı sitelerden geldiği müjdesini vermekte gecikmemiştir. Bu ihbardan sonra, Yüksek Askeri Şura kararlarıyla ordudan atılan personel sayısı çığ gibi büyümeye başlamıştır. (...) Biz iktidara geldiğimizde üniversite rektörleri türbanlı kızlarımızın önünde hazırola geçecekler' diyen Erbakan, iktidara geldikten sonra, bu kızlarımızın mağduriyetini önlemek bir tarafa, kendisi askerlerin huzurunda 'hazırol' vaziyetine geçmiş ve sürekli U dönüşleri yaparken, başı dönmüş ve iktidardan düşmüştür".

MHP'nin bu ikili tavrı, 28 Şubat Sürecinin birçok somut vakası karşısında kendini açık seçik göstermiştir. Örneğin bunlardan biri "sekiz yıllık kesintisiz eğitim" meselesidir. Muharrem Şemsek MHP Genel Sekreteri olduğu sırada *Ülkü Ocağı* dergisinin Ağustos/Eylül 1997 sayısında şunları yazmıştı: "Türkiye'de 8 yıllık zorunlu kesintisiz eğitim tartışması bahane edilerek yüzde 99'u Müslüman olan halkımız ile devlet ve halkın Peygamber Ocağı gördüğü Türk Silahlı Kuvvetleri karşı karşıya getirilmemeli. Devlet organlarımız uyanık ve duyarlı olmalıdır. İktidarları döneminde üyesi oldukları kurullarda imzaladıkları ve kabul ettikleri 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim uygulamalarına bugün karşı çıkıyor gibi görünen siyasi partilerimizin durumlarını da halkımız çok iyi görmektedir. Bazı siyasi partiler İmam Hatip okullarını yan kuruluşu gibi görüyor ve sahipleniyor diyerek, bu siyasi partilerin yanlışını ortadan kaldıracağız gerekçesiyle bu konuda hiçbir sorumluluğu olmayan vatandaşlarımızı ve çocuklarını cezalandırmak

anayasa ve kanunlardaki amaçlara göre çalışan okulları kapatmak yanlışı yerine varsa, Devletin zaafı giderilmelidir. 12 yıl zorunlu ama 6+3+3 şeklinde aşamalı...." Meclisteki MHP'li milletvekilleri de, RP'nin, aşamalı zorunlu eğitimi öneren değişiklik önergelerini desteklediler. Sekiz yıllık zorunlu eğitim hakkında, ülkücülerin, ksenofobik komplo teşhisleri de vardı: "Perde arkasındaki ilk hakikat, eğer 'Türkiye'de dini eğitimi bir tarafa bırakmak' iddiası bir tarafa bırakılırsa, akla gelecek en önemli sebep; 'azınlık okullarının sayısını artırmak ve ağını genişletmek' olmalıdır. Türkiye'de sözde 'demokrasi, hürriyet, insan hakları vs.' Türk dışında her tür varlık için olduğuna göre 'azınlıkların hakimiyetini genişletmek, güçlerine güç katmak' düşüncesi doğrudur!.."[1]

28 Şubat Sürecinde MHP'nin İslâmcıları "dini hassasiyetleri" istismar ederek "başka" güçlere zemin açmakla suçlamasına vesile olan konulardan biri, başörtüsü eylemlerine zaman zaman solcu öğrencilerin destek vermesiydi. Mercan Mercanoğlu müstear ismiyle *Kurultay*'da yazan MHP yöneticilerinden biri şunları söylüyordu: "Üniversite kapılarında bekletilen başörtülü öğrencilere ülkücüler destek verirken sırtlarını dönüp, 'bizim sermayemize bunlar neden sahipleniyorlar' endişesiyle din düşmanı solcularla kolkola girenler, ne zaman ki, bazı başörtülülerin siyasi tezgah peşinde koştukları anlaşılıyor ve siyasi zeminde yalnız kalıyorlar; bu defa yine akıllarına MHP geliyor ve destek mesajları alınıyor. Hesapları: 'Bakın bu eyleme sadece RP veya FP değil, başka partiler de destek veriyor. Yani bu iş sadece bizim işimiz değil' demek istiyorlar (...) Üniversitelerin önünde solcularla birlik olup ülkücülerin İstiklal Marşı okumasına bile tahammül edemeyenlerin ibretli taktikleridir bunlar" (7.9.1998).

Dönemin RP'li İstanbul Belediye Başkanı Tayyip Erdoğan'ın yargılanmasına -ve sonunda mahkûmiyetine- yol açan, 6 Aralık 1997'deki ünlü Siirt konuşmasında Ziya Gökalp'e atfedilen "Minareler süngü/ Kubbeler miğfer/ Camiler kışlamız/ Mü-

1 *Ülkü Ocağı* dergisi, Ekim 1997, s. 64. Bu yazıyı kaleme alan Dr. Hasan Mogol 1999 seçimlerinde MHP'nin Antalya Belediye Başkan adayı olacaktı.

minler asker" dizelerini okuması, MHP'li yayın organlarının RP'ye yüklenmek için değerlendirdikleri bir başka 'fırsat' oldu: "Şu Allah'ın işine bakınız. Ne müthiş ve ne yüce bir adaleti var. Yıllar yılı 'Ben İslâmcıyım' diyen kimseler, 'Türk' sözünden alındıkları yetmiyormuş gibi, işi o kadar ileri götürmüşler ki, adeta Türk sözünden alerji duyuyorlardı. (...) Şimdi hep bir ağızdan 'Ziya Gökalp'in şiiri nasıl yasak olur?' diyorlar. Niye Çünkü Recep Tayyip Erdoğan O'nun şiirini okuduğu için cezalandırıldı. Bu çelişkinin adına Gökalp'in ahı demek yanlış olmasa gerek" (Ahmet Gürsoy, *Kurultay*, 5.10.1998).

İslâmcı hareketin ekonomik destek temeline, medyada kullanılan deyimle "yeşil sermaye"ye ilişkin tartışmalarında ise MHP'liler, bu önemli oy ve etki potansiyelini dikkate alan himayeci bir tavra girdiler. Refik Sönmezsoy, Atatürkçü ve milliyetçi çevrelerin düzmece tertiplerle yanıltıldığını ve Anadolu'da güçlenen sermaye hareketlerinin İslâmî sermaye yakıştırmasıyla baltalandığını söylüyordu: "Anadolu kaplanları'nın kuyusunu kazmak ülkeye ihanet sayılır. İstanbul'daki birkaç gayrımillî, işbirlikçi işadamına daha rahat nefes aldıracak önlemler sadece devlete ve millete zarar sağlar, en önemlisi Türk Milliyetçiliği üzerindeki ipoteği de güçlendirir" (*Kurultay*, 5 Ekim 1998).

RP'nin kapatılma davası süresince ve kapatılmasını takip eden dönemde MHP, parti kapatmalara karşı olduğunu beyan etti. 22 Ocak 1998 tarihinde bizzat Bahçeli Adana'da yaptığı bir konuşmada bunu dile getirdi. Fakat MHP'liler 1998 yazından itibaren başlattıkları seçim kampanyası sırasında RP'nin yerine kurulan Fazilet Partisi'nin de kapatılabileceği ihtimalini, en azından "bir daha asla iktidar olamayacakları" tezini işlemekte beis görmediler.

"İmaj" zorlukları

MHP'nin içine kapanarak özellikle 28 Şubat Süreci gündeminde politik manevra alanının dışına düşmesi, parti dışı ve içi ülkücü muhalifler tarafından sık sık eleştirildi. Muhalif yayın or-

ganlarından birinde şöyle deniyordu: "Kendisine Bozkurt'u sembol yapmış bir tarihin, siyasi kültürün içinden geliyoruz. Bir Kurt'un en fonksiyonel organları dişleri ve pençesidir. Güçlü kavrar, kavradığını bırakmaz. Kavrayamıyorlar, kavramıyorlar, susuyorlar ve bekliyorlar" (Mustafa Hakan Ünser, *Yeni Harman*, 4.12.1998). Yine 1998 yılı sonlarında yaptığımız bir söyleşide Tuğrul Türkeş, "Yaptıkları bir şeyi pek eleştiremiyoruz, tek söyleyebildiğimiz, hiçbir şey yapmadıkları" diyordu.

Öte yandan, 'kenarda kalmanın' sağlayacağı, 18 Nisan 1999 seçim sonuçlarıyla ortaya çıkacak avantajı o günlerden işaret edenlere de rastlanıyordu: "İktidar boşluk kaldırmadığı için, genellikle millet iradesine dayanmayan zinde güçler, bu boşluğu şu yada bu biçimde doldurmakta gecikmemektedirler. 1991 yılından beri yaşanan bu yıpratıcı süreçte, MHP dışındaki bütün partiler sözkonusu siyasi itibar kaybından değişen oranlarda paylarını almışlardır. MHP'yi bu siyasi erozyondan, 1995 seçimlerinde yüzde 10 barajını geçememe şanssızlığı (!) korumuştur" (Kazım Ütük, *Ülkü Ocağı*, Ağustos 1998).

Öze-dönüşçü ideolojik tahkimatta "dinî hassasiyetlerin" kullanışlı olmasını engelleyen 28 Şubat Sürecinin siyasi konjonktür üzerinde yarattığı baskı, MHP'nin başka ideolojik hassasiyet alanlarını da daraltıyordu. Çünkü bütün politik aktörler pozisyonlarını 28 Şubat üzerinden alıyor, neredeyse başka hiçbir mesele öne çıkartılamıyordu. Zaten MHP'nin hamle yapabileceği diğer alanlar açısından da konjonktür cömert sayılmazdı. Özellikle PKK ve Kürt meselesi konusunda 1990'lı yılların ilk yarısında gösterilen ataklık aleyhe dönebilecek sonuçları nedeniyle frenlenmiş, 1995-1996 yıllarında bu konularda "daha sessiz kalma" stratejisine geçilmişti. Ancak 1998 yılı sonlarında Abdullah Öcalan'ın Suriye'den çıkıp ve İtalya'da iltica araması sırasında konjonktür açıldı. Resmî teşvikle düzenlenen protesto gösterilerinde ülkücüler ve ülkücü semboller geniş çapta boy gösterdi (Bora, 1998b); bu eylem sarhoşluğu içinde, İstanbul Ülkü Ocakları Başkanı Levent Temiz'in "Atilla gibi İtalyanlara ayak öptüreceğiz" türünden sözleriyle 'kurtlarını döktüler'. Öcalan'ın yakalanarak Türkiye'ye getirilmesi ertesin-

de ve genel seçimler öncesinde Ülkü Ocakları "Halk kararını verdi, Apo'yu asın" sloganıyla bir afiş kampanyası düzenledi. Fakat bu kalkışmanın da MHP ve ülkücüler adına *ideolojik* tahkimat ve netleşme anlamını taşıyacak ölçüde etkin sonuçları olduğunu söylemek zordur. 1990'ların başlarında ideolojik beslenme için hayati önemi duyulan "düşman" ihtiyacını karşılamaya yarayan Kürt meselesinin Bahçeli döneminde yeni bir getirisi olmadı; ancak geçmiş dönemde sağlanan birikimin politik desteğe dönüştürüldüğü söylenebilir.

1997 ve 1998 yılının ilk yarısında özellikle üniversitelerde ülkücülerin karıştığı şiddet olaylarındaki dikkat çekici tırmanma (bkz. 10. Bölüm), "Susurluk hassasiyeti" ve Millî Güvenlik Siyaset Belgesi'nin yarattığı tedirginlik gibi bazı etkenler, kongreler sürecinde ve ertesinde parti teşkilâtının yatıştırılması, yeniden tanzimi ve kontrol altına alınması ihtiyacını pekiştirdi. Ülkü Ocakları eski Genel Başkanı Azmi Karamahmutoğlu'nun Mayıs 1997 kongresindeki performansı, zaten başlı başına, ocakların rehabilitasyonu meselesini gündeme getirmişti. Bazı ocaklar kapatıldı, ocakların vakıf temelinde yeniden örgütlenmesi çalışmasına hız verildi. Bu süre zarfında, *Ülkü Ocağı* dergisi, ülkücü hareketin kurucularına ve önemli ideolojik önderlerine ilişkin özel sayılar yaparak, "pasif ideolojik tahkimata" yoğunlaştı.

Reorganizasyonun asıl gerekçesi, partinin ocaklar üzerindeki merkezî kontrolünün tam olarak sağlanmasıydı ama bu operasyonların medyada "ıslahat" biçiminde sunulmasında da, "halkla ilişkiler" açısından getirisi düşünülerek, sakınca görülmedi. Azmi Karamahmutoğlu'ndan sonra Ülkü Ocakları Genel Başkanlığı'na getirilen Atilla Kaya, daha kongreler süreci tamamlanmadan şunları yazıyordu: "Bu dönemde muhtelif odaklar; Ülkücüleri birbirine düşürmeye, tartışmaları körüklemeye ve netice itibarıyla, Türk milletinin yegâne ümidi olan ülkücü hareketi bölmeye çalışmaktadırlar. Ülkücülük sıfatını taşıyan herkese büyük vazifeler ve mesuliyetler düştüğü bir süreçten geçmekteyiz. Biz; binlerce şehidi, on binlerce gazisi ve mağduru olan bir hareketiz, ve milletimizin geleceğine talibiz. Öyleyse emperyalist tuzakları boşa çıkartmak ve hareketi-

mizi layık olduğu mevkiye oturtmak zorundayız" (*Ülkü Ocağı*, Ağustos/Eylül 1997).

Seçim atmosferini erken karşılama kararındaki MHP'nin "imaj düzeltme" çabalarında elbette şiddet ve saldırganlık "görüntülerinin" özel bir önemi vardı. "MHP'nin yükselişinden korkanlar var ve bunlar MHP'nin yükselişinin önüne geçebilmek için fırsat kolluyorlar. Onlara bu fırsatı vermemeliyiz. Üniversitelerde aşırı sol örgütlerin veya başka mihrakların provokasyonları sonucu ortaya çıkacak olaylara Ülkücülerin katılması olumsuz sonuçlar doğuracaktır. MHP'nin başarısızlığı için çalışanlara böyle bir fırsat ve imkânı vermeyelim" (Ahmet Selçuk, *Kurultay*, 21.9.1998). Bu sözlere yansıyan tedirginliğin nedeni, 1997-98 öğretim yılında ülkücü saldırganlığın medyada sık sık gündeme gelmesiydi. Hatta o dönemde CHP Tunceli Milletvekili Orhan Veli Yıldırım ve arkadaşlarınca TBMM'ye Ülkü Ocakları konusunda bir araştırma önergesi verilmiş ve Devlet Bahçeli 18 Mayıs tarihinde düzenlediği bir basın toplantısında buna tepki göstererek "karalama kampanyası" olarak tanımlamıştı. İnsan Hakları Derneği Başkanı Akın Birdal'ı öldürmeye çalışan suikastçıların da -yine devletin gizli birimleriyle bağlantısı olan- "ülkücü kökenli" kişiler olması da, ülkücülere 'kriminal' ilginin -geçici- bir canlanmasına yol açtı. Ancak 1999 seçimleri öncesi ve sonrası süreçte MHP'nin "imaj düzeltme" çabaları, medyanın fazlasıyla hayırhâh tavrı sayesinde, onları fazla sıkıntıya girmeden sonuç verecekti.

Teşkilâta dönmek

Şevket Bülent Yahnici, Kasım 1997 kongresinden bir yıl sonra *Kurultay*'da yazdığı değerlendirme yazısında şöyle demişti: "23 Kasım'da yönetime gelen Sayın Bahçeli, MHP'nin artık bir lider partisi olmadığını/olamayacağını belki de en iyi şekilde bilen bir kişiydi. (...) Artık MHP, genel başkanının lider olarak görev yapacağı, her şeyin liderden beklendiği bir parti olamazdı. Çünkü, o'nun ifadesiyle 'yılların tecrübeli, karizmatik lideri yoktu'... Öyleyse, MHP, bütün yönetiminin müşterek zorlukla-

rı, sorumlulukları, yükü paylaşacağı bir 'kadro partisi' haline getirilmeliydi. MHP'ne gerekli olan artık bir 'kolektif yönetim' uygulamasına geçmek idi."

Yukarıda da ele aldığımız üzere, Lider-Teşkilât-Doktrin sacayağının lider ve doktrin ayaklarının taşıyıcı güçlerinin yetersiz kaldığı durumda, "teşkilât"a yüklenmek gerekiyordu. Teşkilâtı öne çıkartmanın mecburiyetler ötesinde son derece avantajlı yönleri vardı. Öncelikle, kongreler sürecinde fazlasıyla motive olan teşkilât, bu ivmeyi sürdürmeye hazır ve istekli durumdaydı. Türkeş'in son döneminde başlamış olan "partinin esas sahibi kim?" tartışması etrafında cereyan eden kongrenin galibi, Türkeş döneminde (daima ama özellikle de son Türkeş döneminde) geriye itilmesinin revanşını alan teşkilâttı. Diğer yandan, 1994 yerel ve 1995 genel seçimleri sırasındaki oy patlamaları ve DYP-SHP hükümeti dönemindeki etkinlik artışı ile MHP artık 'çile ocağı' bir dava partisi olmaktan çıkıp bir "ikbal kapısı" olma vasfı kazanabileceğini göstermişti. Teşkilât, 'nihayet' ikbal bulabileceği beklentisiyle de istim üzerindeydi. İşte, siyaset sahasının daraltılmış ve riskli durumu yanında teşkilâtın 'tavda' olmasının teşvikiyle de Bahçeli ekibi bütün dikkatini teşkilâta yöneltti ve 1999 seçim çalışmalarını resmen başlatıncaya kadar içine kapandı.

Bu strateji aslında daha kongre kazanıldığında çizilmişti: "Öncelikle hele bir kendimizi toparlayalım, MHP'yi bütün Türk milliyetçilerinin, ülkücülerin gönül mutabakatının odağı haline getirelim; kendi öz siyasi potansiyelimize kavuşalım; daha sonra nasıl kitleselleşeceğimizin hesabına bakarız. Ama, hesabı hemen kitleselleşelim diye yapıp yola çıkarsak, bu sefer kendi insanlarımızı kaybetme riskiyle karşı karşıya kalıyoruz ki, böyle bir olguyu yaşamaya tahammülümüz yoktur. (...) Birinci şart doğru personel seçimi, doğru kadrolaşma ise, ikinci şart ve hedef, ideolojik hassasiyetlerin korunmasıdır..." (Yahnici, 1997: 34-54).

Bahçeli, genel başkan seçilmesinden hemen sonra, kendi memleketi Adana'dan -Osmaniye henüz il olmamıştı- başlayarak teşkilât gezilerine başladı. Hemen bütün teşkilât merkezle-

rine -hatta bazılarına birden fazla kez- gitti. 1998 Haziran'ında yurtdışı teşkilâtını bizzat denetledi. 1998 yılı boyunca medyada neredeyse hiç görünmeyen -hatta medyadan saklanan- MHP, teşkilâtlar seviyesinde yoğun bir hareketlilik yaşadı. Özellikle 1998'in yaz aylarında tempo arttı, Bahçeli teşkilâtların bütün etkinliklerine, sayıları hızla artan "yayla şenliklerine" yetişmeye çalıştı. Şefkat Çetin, Koray Aydın gibi teşkilâtçı vasıfları bilinen isimler de bu süreçte çok iş gördüler. Bahçeli'nin teşkilât gezilerinin çoğu mini mitinglerle desteklendiği için, MHP Temmuz 1998'de alınan erken seçim kararından çok önce seçim çalışmalarını da başlatmış oluyordu. Zaten teşkilât gezilerinde kullanılan ana motivasyon öğesi, seçime hazırlanmaktı.

Bu sırada "ülkücülerin birlik-beraberlik içinde olduğu" görüntüsünü güçlendirecek transferlere ve yeni katılımlara büyük ağırlık verildi. 18 Mayıs 1998'de, tüm sağ nezdinde itibarı yüksek bir sim olan bağımsız milletvekili Prof. Şaban Karataş, Prof. Beyhan Karamağralı, Prof. İsmail Hakkı Gökhun, eski müsteşarlar Orhan Türköz ve -1999 seçimlerinden sonra kukulan hükümette DPT Müsteşarı olacak olan- Akın İzmirlioğlu MHP'ye katıldı. 26 Haziran'da ise sürpriz bir transfer gerçekleşti: BBP'li Kızılcahamam Belediye Başkanı Yaşar Yıldırım MHP'ye katıldı! "Türk-İslâm ülkücüleri"nin MHP'den koparak BBP'yi kurması sürecinde önde giden ve Muhsin Yazıcıoğlu'nun en yakınındakilerden olan Yaşar Yıldırım önce Bahçeli'nin Başdanışmanı yapılacak, ardından 1999 seçimlerinde Ankara Yenimahalle belediye başkan adayı olacak, seçimlerden sonra ise MHP Ankara İl Başkanlığı'nı üstlenecekti. Bu sembol transferlerin yanında, 1998 yılı boyunca ülkücü yayın organları sürekli il, ilçe, belde düzeyinde katılımları duyurdular. Verilen intiba, yıllardır kullanılan "Bozkurtlar yuvaya" sloganının bu sefer gerçek olduğuydu. Bahçeli teşkilât tabanında toparlanma yanında stratejik kararlar ve politika üretimi için gereksindiği uzman kadrosunu da geliştiriyordu. Kadrolaşmanın bu düzeyinde ilk anılacak isimlerden biri, Gazi Üniversitesi öğretim üyelerinden siyasetbilimci Esat Öz'dür. Önce Bahçeli'nin danışmanı, 1999 seçimlerinde milletvekili, ardından

MHP Genel Başkan Yardımcısı olan Öz'ün, Bahçeli'nin konuşma metinlerinin hazırlanmasında özel katkısı vardı. Başka bir önemli isim, teknokrat kimliğiyle öne çıkan Ahmet Kenan Tanrıkulu'dur. 1999 seçimlerinden sonra kurulan koalisyonda, Tanrıkulu hükümet icraatı konularında Bahçeli'nin en yakınındaki isim olacaktı.

Bu çabalar sürerken, partide yeni bir kopuşun veya tasfiyenin de altyapısı oluşturuluyordu.

Yollar ayrılıyor

Türkiye'nin seçim atmosferine girdiği 1998 yazı, MHP açısından da seçim öncesi son tadilatların yapılacağı dönemeçti. Tadilatın en önemli parçası, "resmî" seçim çalışmalarına başlamadan önce teşkilâtla ilgili son kontrollerdi. Bu çerçevede, kongrelerde Tuğrul Türkeş'le davranmış olan bazı il yönetimleri (Ankara, Antalya, Urfa, Denizli, Tokat gibi) birer birer görevden alınmaya başladı. Dönemin MHP Genel Sekreteri Koray Aydın, "MHP'nin en demokratik parti" olduğunu söylüyor ve "partinin büyümesi için gerekirse daha fazlasının yapılacağını" söylüyordu. MHP'li yayın organlarında da, "daha fazlasını isteyen" yazılar yayınlanıyordu: "Kongre aşamasında kendileriyle birlikte olan teşkilâtlardan çok diğer adaylarla birlikte olanları hoş tutma gayretlerini görmekten mutluluk duyduk. Ancak, bu tavrı bir zaaf olarak değerlendirenlerin varlığını, ne yazık ki görmezden gelemiyoruz" (Zihni Açba, *Kurultay*, 27.8.1998). MHP MYK üyesi Nazif Okumuş, "gazeteci kimliğiyle" daha da ileri giderek şu sözleri söylüyordu: "Artık ülkücü irade partiye hakim olacak, eski MHP'liler sadece seçmendir. Biz senelerce seçmen olduk biraz da onlar olsun ne var yani"

Özellikle Ankara il yönetiminin görevden alınması,[2] Ankara

2 Önce Mamak ilçe yönetimi, il başkanına danışılmadan görevden alındı. Bunun üzerine basın toplantısı düzenleyerek genel merkezi eleştiren il başkanı da disiplin kuruluna sevk edilerek yönetimden alındı. O dönemdeki Ankara il yönetimi ağırlıklı olarak Keçiören örgütü kontrolünde ve Turgut Altınok'un etki alanı içindeydi.

teşkilâtında etkili olan Keçiören Belediye Başkanı Turgut Altınok ile iplerin gerilmesine yol açtı. Bu gelişme üzerine, Altınok kendisine "aday olmaması için başka partilerden trilyonluk teklifler yapıldığını, parti yöneticilerine de böyle teklifler yapılmış olabileceğini" söyleyerek (*ArtıHaber*, 1.8.1998) ağır suçlamalarda bulundu. Gidişin "MHP'yi küçültmek sonucunu doğuracağı ve bu vebalin ağır olacağı" uyarısını yaptı. Tuğrul Türkeş ise, parti merkezinin bu atağını, "bazı kamuoyu yoklamaları ve meydan mitingleri ile kendilerini çok güçlü görmüş olabilirler" diye yorumladı.

Gerilim, Devlet Bahçeli'nin temmuzda Beypazarı'ndaki toplantıda yaptığı konuşmada sarf ettiği "MHP'nin ilerleyişine çelme takacakların bacakları kırılır" sözleri, ipleri bir kez daha gerdi. Tuğrul Türkeş ve ekibi bu sözlerle kendilerinin hedef alındığını düşünerek tepki verdiler. Tuğrul Türkeş, "MHP içeride muhalefete çok alışık. Bir dönemde şu anda MHP yönetiminde bulunan insanlar rahmetli Türkeş'e karşı bir muhalefet cephesi oluşturmuşlardı. Kendileri yaptı, kendilerine yapılınca da çok şaşırmamaları lâzım" dedi. Turgut Altınok ise Bahçeli'yi değil çevresini suçladı: "Lider seçildiğinde lider etrafında bir halka oluşuyor ve bu halkanın lider üzerinde çok etkisi oluyor. Ama lider etrafını görmeli ve herkesi kucaklamalı". MHP yönetimi bu tepkilere, Şevket Bülent Yahnici'nin ağzından şu karşılığı verdi: "Bu sözleri üzerlerine alınacak ne var? Çelme takmaya niyetleri mi var ki, bu lâfı üzerlerine alınıyorlar. Veya başkası çelme taksa siz kızmaz mısınız?" (*ArtıHaber*, 1.8.1998).

Kongre sonrasında adayların verdiği "birlik-bütünlük" pozlara rağmen daha sonra ayrışmanın gitgide netleşmesiyle ilgili olarak yapılan karşılıklı suçlamalar, gerginliği tırmandırmaktaydı. Tuğrul Türkeş, kendisinin parti faaliyetlerinden dışlandığını, Erciyes Zafer Şenliğine bile ancak iki gün öncesinde çağrıldığını söylüyordu: "MHP Basın bürosu kaynaklı olarak benim MHP'den ayrılacağım ve ayrı parti kuracağım söyleniyor. Bir partinin genel merkezinde kendisine zarar verecek böyle açıklamalar teşvik edilmez basında". MHP Genel Sekre-

teri Koray Aydın ise, Tuğrul Türkeş'in parti faaliyetlerinden özellikle uzak durduğunu iddia etmekteydi.

Tuğrul Türkeş'in tasfiyesi

MHP'deki muhalefet, genel merkezin tasfiye atakları ile aynı zamanda harekete geçti. 1998 yılının temmuz sonunda Tuğrul Türkeş ve ekibi *Yeni Harman* dergisini çıkartmaya başladı. Derginin yayın faaliyetine başlamasıyla tansiyon iyice yükseldi. 9 Ekim tarihli *Yeni Harman*'da Erdoğan Tanrıöven, dergilerinin "bölücü ilan edildiğini, teşkilâtlara aldırılmadığını, okunmaması için çaba harcandığını" söylüyordu: "Türk milliyetçiliğinin temel düsturları; meşruiyetçilik, hukukun üstünlüğü, millî katılımcı demokrasidir. Kendi içinizde bu kuralları hiçe sayar, kaba kuvvet ve şiddete yönelirseniz, bedeli ağır olur. Bu bedeli ödeyemezsiniz. Birlik doğruda birleşmektir. (...) Türk Milliyetçiliği'ni savunmak, Türkeş çizgisinde ısrarlı olmak bölücülükse evet biz bölücüyüz. Sizin savunmanız gereken doğruları, biz söylüyoruz diye bölücü oluyorsak, bırakın bölücü olalım". Derginin aynı sayısında, Mehmet Kaytanbıyık imzasıyla, yine 'merkezin' anti-demokratikliği sorgulanıyordu: "İlerleyen zaman içerisinde bazı arkadaşlarımız halen kongreye takılı kalarak bizler için 'şucu bucu, şunun adamı' terimlerini kullanarak, ülkücü olduğumuzu, en azından kendileri kadar bu davada haysiyetle, onurla, gururla mücadele ettiğimizi unutuverdiler. Kendileri genel merkeze seçilince başkasını tanımaz, başkasının fikrine itibar etmez oldular."

Türkeş'in iyi bir öğrencisi olan Devlet Bahçeli'nin ve teşkilâtçı ekibinin başvurduğu, MHP geleneğinde defalarca uygulanmış olan "muhalefeti hamleye zorlayarak tasfiye" taktiği, sonuçlarını vermeye başlamıştı. MHP genel merkezi, muhalif ekibi çıkış yapmaya zorladıkça, Türkeş ekibi giderek daha açık bir muhalefete yöneliyordu. *Hergün*'de (6.11.1998) muhalefet adına yazan Abdülkadir Karacadağ, bu gidişi şöyle deşifre ediyordu: "Parti içinde Truva atı olarak mevzi alanlar, sinsi eylemlerine hız vermişlerdir. Öncelikle teşkilâtların bir kısmını

feshederek ya da istifaya zorlayarak, karşı kümelenmeyi temin edenler, atın kuyruğundakilerin düğmesine basmışlar, irin ve ihanet kokan fitne oklarını Tuğrul Türkeş'e sıkmışlardır..."

MHP İstanbul İl Başkanı Mehmet Gül'ün 9 Ekim 1998 tarihli *Akşam* gazetesinde yayımlanan söyleşisinde Alparslan Türkeş'i hedef alan sözleri, bardağı taşırdı. Gül açık açık, "Türkeş'in son seçimde 80 yaşında olduğunu, televizyonlarda genç ve dinamik bir partinin ihtiyaçlarına cevap veremediğini, çevresine yanlış insanları topladığını, parti tabanıyla diyalogunun koptuğunu, partide bir hanedan görüntüsü verildiğini" söylüyordu. *Yeni Harman* bu sözleri "MHP'nin Türkeş'le ipleri kopartması" şeklinde yorumlayarak aktardı ve muhalefetini sertleştirdi. Daha önce Türkeş'le kavgalı bazı isimlerin (Sadi Somuncuoğlu gibi) ve ülkücü hareket geleneğinden" gelmeyenlerin (Murat Sökmenoğlu, Yavuz Bülent Bakiler, Sebahattin Çakmakoğlu gibi) partideki etkin konumu sorgulandı: "Türkeş'siz MHP'yi 'dikensiz gül bahçesi' olarak görenler; MÇP adıyla varolma mücadelemizde bizimle olmamışken, yarınlarda bırakıp gitmeyeceklerinin güvencesini nasıl verecekler?" (Azmi Karamahmutoğlu, *Yeni Harman*, 16.10.1998). Teşkilâtlara da yayılma eğilimine giren kutuplaşmaya, genel merkez sert bir şekilde müdahale etti. MHP Genel Başkan Yardımcısı Şefkat Çetin, Tuğrul Türkeş'in parti kurma girişimiyle ilgili söyledikleri, kesip atıcıydı: "Şu ana kadar 'başbuğun oğludur, emanettir, kusuruna bakmayız, ne yaparsa yapsın' dedik. Ancak işi teşkilât bünyesini karıştırmaya vardırması halinde kendisine 'dur' deriz" (*Zaman*, 22.10.1998).

Kasımdan itibaren Tuğrul Türkeş'in ayrılıp yeni bir parti kuracağı söylentileri ayyûka çıkmışu. MHP'ye yakın yayın organları, bu gidişi an be an 'müşahade altında' bulunduruyorlardı: "Şimdi duyuyoruz ki Tuğrul Bey, bir parti kurma hazırlığı içerisinde imiş. Ayrıca, partideki mevcut parti idaresine karşı da ültimatom verme, yahut kırıcı hareketler yapma peşinde imiş. Buna ihtimal vermeniz halinde, Tuğrul Bey, siyasi itibarını sıfırlar. (...) Milliyetçi Hareket Partisi iktidara yürüyor. (...) Birlik değil de, bölücülük taraftarları olanları teşhir etmek, boy-

numuzun borcu olsun" (Cemal Anadol, *Ortadoğu*, 7.11.1998). "Rahmetli Başbuğ Alparslan Türkeş'in kemiklerini sızlatmak için tam iktidara gidecek partiyi yine seçim arifesinde bölmek için parti kurdurtmaya çalışıyorlar, yeni bir parti kurdurmak için büyük partiler hem iştahı teşvik ve tahrik ederler, hem de para yardımı yaparlar. Maksat ilerleyen partiyi bölüp parçalayıp seçim kaybettirmektir" (Hasan Hüseyin Çulhaoğlu, *Hergün*, 20.11.1998).

Aydınlık Türkiye Partisi

1998 Kasım'ına gelindiğinde, ayrılık olgunlaşmıştı. Yine MHP geleneğinde yaygın bir yöntem olan, imzalı, imzasız mektuplar dolaşıma girdi; ayın 20'sinde *Yeni Harman*'da, 21'inde *Hergün*'de, 25'inde, 26'sında, 27'sinde *Ortadoğu*'da açık mektuplar ve deklarasyonlar yayımlandı. Bu arada, 18 Kasım'da Tuğrul Türkeş ve bir grup arkadaşı bir basın toplantısı düzenleyerek MHP'den istifa ettiklerini açıklamışlardı. Tuğrul Türkeş istifa gerekçesini şöyle açıklıyordu: "Başlayan bu yeni çağda Türkiye'nin bölgesinde güçlü, dünyada kural koyan bir devlet olabilmesi için gerekli siyasi altyapıyı hazırlayabilmek, bugünkü MHP yönetimindeki zihniyetle mümkün değildir."

Türkeş ve arkadaşları, 26 Kasım tarihinde, Aydınlık Türkiye Partisi adıyla yeni bir partinin kuruluş dilekçesini İçişleri Bakanlığı'na verdiler. (Partinin kısaltması olan ATP'nin, "Alparslan Türkeş Partisi" ismini çağrıştıracağı da 'umulmak isteniyordu'!) Kurucular arasında Mehmet Irmak, Oktay Öztürk, Mustafa Mit, Turgut Nasün gibi eski MHP yöneticileri vardı. Fakat 1997'deki kongreler sürecinde Tuğrul Türkeş'le davranmış bazı önemli isimler, istifa etmeyip MHP'de kalmayı tercih etmişlerdi. Türkeş lehine adaylıktan çekilen Muharrem Şemsek ve Keçiören Belediye Başkanı Turgut Altınok[3] ATP'de yer almadılar. Keza Ali Uzunırmak, Cemal Enginyurt, Ali Güngör

3 Turgut Altınok, 1999 yerel seçimleri yaklaşırken, tekrar Keçiören Belediye Başkanlığı'na aday gösterilmeyeceğinin netleşmesi üzerine MHP'den ayrılarak FP'ye geçti ve bu kez bu partiden Keçiören Belediye Başkanı seçildi.

gibi isimler de yollarına MHP'de devam etme kararı aldılar. Tuğrul Türkeş, kuruluş açıklamasında eliyle bozkurt işareti yaparken, "yelpazenin tam ortasındayız" diyordu.

MHP genel merkezinin ATP'ye karşı tutumu açık ve katıydı. Genel Başkan Yardımcısı Şefkat Çetin, *Zaman* ve *Yeni Şafak* gazetelerine açıklama yaparak "yanlış yapan bedelini misliyle öder" dedi: "MHP'ye yakınlığı ne olursa olsun, camiaya vereceği zararı, misliyle ödemesi gerektiğini bilmelidir. Bugüne gelişlerde kan, gözyaşı ve çile vardır. Bu sıkıntıların çekildiği ve bedel ödendiği dönemlerde, bedel ödemek gibi bir davranış içinde olmayan bir kimsenin, bedel ödeyenleri yargılama gibi bir hakkı yoktur". Çetin, "Babam yaşasaydı benim yanımda olurdu" diyen Tuğrul Türkeş'i, "iktidar yürüyüşünü engelleyen birini merhum Türkeş, töreye göre cezalandırırdı" diye cevapladı. Bu sert eleştiriler yayın organlarına da yansıdı. 23 Kasım'da *Kurultay*'da yayımlanan makaleler, Tuğrul Türkeş'in gidişini "safra atma" esprisi içinde yorumluyordu: "Kongreden sonra 'Herkes bu partiden gider, ben kalırım. Bu parti aynı zamanda benim babamın partisi' diyordu. Oysa, şimdi söylediklerine tam tezat teşkil edecek biçimde, yeni bir parti kurulması için toplantılar yapıyor, ülkücü vicdanları sızlatıyor. Tuğrul Beg, yol kardeşimiz olmayacaksanız bari karşımızda durup da Başbuğumuzun, yani rahmetli babanızın ruhunu azap içerisinde bırakmayın ne olur" (Ertuğrul Kalafat). "İdeolojik koluğun, baba yadigârına ihanete mazeret adayan psikolojik saplantıların, ruhtan, heyecandan ve manadan münezzeh, serkeş reaksiyonlara dönüştüğü kemkümlerden anlıyoruz ki, bu zat kendisini hâlâ bir başka tanrının kulu zannediyor. Acil şifalar dileriz..." (Necdet Sevinç).

Tuğrul Türkeş, "Ben Muhsin'e benzemem" demişti. Ancak ATP, "Muhsin"den daha da düşük bir profile razı olmak durumunda kalacaktı. Teşkilâtlanma çalışmalarını ağırdan alarak seçime dönük bir hamle içine girmeyen Tuğrul Türkeş, bu tutumunu yakın çevresine "önlerini biz kesmiş, bölen olmuş olmayalım, kendi boylarının ölçüsünü alsınlar" diyerek açıkladı. ATP, 1999 seçimleri yaklaştığında bir ara ANAP'la ittifak

yapacağı söylentilerinin atılması dışında, sessiz kaldı. Bu sessizlik 1999 seçimlerinden sonra da devam etti. BBP'nin Ülkü Ocakları'na alternatif olarak Nizâm-ı Alem Ocakları'nı ve ardından Alperen Ocakları'nı kurması gibi, ATP de bir süre sonra Ata Ocakları'nı örgütledi. Ata Ocakları, "şehirli", "modern", "tahsilli" profiliyle, daha çok üst orta sınıf gençliğin elitist-faşizan eğilimlerine hitap etmeye çalıştı (*Tempo*, 22-28.8.2002). ATP, 3 Kasım 2002 genel seçimlerine, DYP ile seçim ittifakı yaparak girdi.

MHP ise daha önce BBP'nin kuruluşuna yol açan bölünmede olduğu gibi bu bölünmeden de ivme kazanarak çıkacaktı.

16

1999-2002: İkbal ve İdbâr*

1999-2002 dönemi, MHP'nin 1991 sonrasındaki gelişmesindeki en kritik evredir. 1999 genel seçimlerinde tarihinde yaklaşmadığı olağanüstü yüksek oy oranına erişen MHP, hükümet koalisyonunda yer aldı. Ancak 1999-2002 dönemindeki hükümet performansının doğurduğu hayal kırıklığı, MHP'yi derin bir krize sürükleyecekti.

1999 seçim kampanyası: "Sıra Bizde"

18 Nisan 1999'daki genel ve yerel seçimler, MHP için ve bilhassa Bahçeli yönetimi için hem aslî motivasyon kaynağı, hem de hayatî bir sınav anlamına geliyordu. Bahçeli, 1998 ilkbaharındaki basın toplantılarında ısrarla seçim talep etti. Önceki bölümde belirttiğimiz gibi, seçimlerin 18 Nisan 1999'da yapılacağı kararının alındığı 30 Temmuz 1998 günü, MHP çoktan seçime dönük çalışmalarını başlatmış bulunuyordu. MHP'nin resmî seçim çalışmaları, 9 Eylül 1998 günü başlatıldı. "Dokuz

(*) "İkbali de idbârı da görmek", siyasî hayatta yükselişi de düşüşü de görmüş olma halini belirtmek için kullanılan bir deyiş... Ferit Devellioğlu'nun *Osmanlıca Sözlüğü*'nde ikbal: Baht, talih, mutlu olma, işlerin yolunda gitmesi anlamındadır; idbâr ise: talihsizlik, bahtsızlık, düşkünlük, işlerin ters gitmesi.

Işık Doktrini"ne atıfta bulunan "Dokuzuncu ayın dokuzuncu günü saat dokuzda" sloganı, o yaz toplanan Erciyes Zafer Kurultayı'nda Bahçeli'nin "her ülkücüden dokuz oy istiyorum" sözlerinden ilhamla ortaya çıkmıştı.

MHP yönetimi, 1994 yılında yakalanan çıkışın 1995'te duraklamasının arkasında teşkilatın "durgunlaşmasının önemli payı olduğunu bildiklerinden, kadroları seferber etmeye hayati önem veriyordu. Bu seferberliği sağlayacak motivasyonun anahtarı, iktidar beklentisiydi. Devlet Bahçeli, 16 Kasım'daki Kırıkkale Mitinginde, "Sıra bizde" sloganıyla ifade edilen bu haleti ruhiyeye şöyle hitap etmişti: "Türkiye'de herkes iktidar oldu. Sen nereden geldin nereye gidiyorsun? Varoluş gayeni hiçbir zaman unutma. Çile çektin, bütün bunlara rağmen çökmedin, çözülmedin, yılmadın. Her dönemde bugün olduğu gibi millet hizmetinde oldun. Bir an düşün ülküdaşım, dava arkadaşım. Hiçbir dönemde bir damla alın teri dökmeyen, hiçbir riskin altına girmeyen, elini taşın altına sokmayanlar Türkiye'yi soyup soğana çevirenler bu ülkede iktidar oldu. Öyleyse sor kendine; iktidar olma benim hakkım değil mi? Eğer bu hakkı kendinde görüyor ve iktidara hazırlanıyorsan, iktidar yürüyüşüne katkıda bulun."

1995'te yarım kalan iktidardan pay alma hevesi, ispat-ı vücut kaygısıyla birleşerek, gerçekten büyük bir enerjiyi hareketa geçirdi. MHP, büyük ölçüde RP'den öğrenilen ciddi bir alan ve teşkilat çalışması yürüttü. Bütün partilerin, siyasetin medya odaklı hale gelmesine uyum sağladığı dönemde, MHP, yüzyüze ilişkilere verdiği özel ağırlıkla temayüz etti. Özellikle taşrada MHP teşkilatının hareketliliği çok etkili oldu: Erkenden yaratılan "Bu sefer güçlü geliyorlar" havası, sağdaki "kararsız seçmenleri" etkisi altına aldı.

Seçim seferberliğinde üzerinde durulan vasıta ve kullanılan motiflere gelecek olursak... Bunlardan biri, kuşkusuz yine '90'lı yılların politik ve ideolojik atmosferinin elverişliliğiydi. Bu yeni dönemde Ülkü Ocakları'nın ideolog adaylarından biri olarak öne çıkan Kâzım Ütük'ün *Ülkü Ocağı* dergisinin Kasım 1997 sayısında yazdığı gibi, bu dönemde iç ve dış politikaya MHP

fikriyatı yön vermiş, bütün hükümetlerde çok sayıda MHP'li veya MHP sempatizanı bakan yer almıştı: "...hükümet bunalımları ancak; fikrî iktidarını gerçekleştirmiş partinin fiilen iktidara gelmesiyle ortadan kalkar ve böylece ülkeye siyasi istikrar gelmiş olur." Bu durumun öteki veçhesi, yani 1980 sonrasında merkez sağ partilerin eski ülkücü kadrolara dayanmış olması da etkili bir motif olarak tekrar gündeme alınmıştı. Mercan Mercanoğlu adıyla yazan MHP yönetücisi, *Kurultay*'ın 15 Şubat 1999 tarihli nüshasında şöyle söylüyordu: "Bir takım yerlere atadıkları adamların, daha sonraki iktidarların kıyımında ciyak ciyak bağırıp MHP'nin kapısına dayandıklarını ve 'bize sahip çıkın' diye feryat ettiklerini unutmayın." Teşkilât-içine dönük "Kimseye ödünç oy yok" sloganı, "dışa dönük" sloganlardan daha önemliydi bir bakıma. Seçim ittifakı kapısının kesin olarak kapatılması da bu tutumu bütünledi. MHP yönetimi, -şüphesiz 1995'teki çok uzatılmış pazarlıkların kötü etkilerini de unutmadan- DYP'nin ittifak teşebbüslerine hiç yeşil ışık yakmadı.

MHP kendi tabanını toparlamayı esas almakla birlikte, on yıldır hüküm süren koyu milliyetçi atmosferin mahsûlünü toparlamaya, 1990'larda her seçimde biraz daha büyüyen kararsız seçmen kitlesini ve özellikle Refahyol deneyiyle temsil krizine girmiş olan "derin Anadolu"nun milliyetçi-muhafazakâr tabanını etkilemeyi de önemsiyordu. "Milliyetçiliğin aslî sahibi" olma iddiası; büyük ölçüde RP/FP çizgisine karşı dillendirilen, "Anadolu insanı"nı otantik temsilcisi iddiasıyla birlikte, bir kez daha yardıma çağrıldı. Asıl, 28 Şubat konusunda benimsenen tutum, milliyetçi-muhafazakâr kitleyi cezbetmek bakımından kilit önemdeydi. 28 Şubat Sürecinin başörtüsü, sekiz yıllık eğitim gibi birçok gerginliğinde taraf olmaktan kaçınmış olmanın yol açtığı siliklik, seçim sürecinde bir avantaja dönüştürüldü: Sertleşen saflaşmanın dışında kalarak kendini (ve bu arada Susurluk'u, ülkücü mafyayı ve "Millî Güvenlik Siyaset Belgesi"ndeki "ırkçı tehditi" de) unutturan MHP, carî gerilimlerin dışındaki bir yeni seçenek gibi takdim edebildi kendini. Devlet Bahçeli, burada hitap ettikleri potansiyeli şöyle tanımlıyordu: "Refah Partisi'nin toplumu gerginleştirmesin-

den ve İslâmiyet'i bir tartışma alanına çekmesinden ve bunun karşılığında doğan tepkilerden rahatsız olan, samimi Müslüman bir kitle var. Özellikle, aksakallı dediğimiz kesimde bir tedirginlik var." MHP, devlete yakınlığından istifadeyle, "samimi Müslüman kitleyi" tedirgin eden 28 Şubat uygulamalarını uzlaşma içinde halledeceğini imâ etti. Bu pragmatist tutum, RP'nin 'yapay' ve 'işlevsiz' radikalizmini alaya alan "Ürkek Değil Erkek Parti" sloganıyla, yine radikal bir sosa da bulanmıştı. Türkçü *Orkun* dergisinin Mayıs 1999 sayısında Taner Tatar imzasıyla yayımlanan yazı, MHP'nin mütedeyyin kitlenin bir başka 'mukaddesine', yani 'devlet korkusuna' da göz kırptığının açık seçik ifadesiydi: "Nasıl ki milleti karşıya alarak problemleri çözmek mümkün değilse, devletin karşısında olarak çözmek de mümkün değildir. Meseleler devletle birlikte, devletçe çözülecektir. Devletimiz 'kut'lu olsun." MHP'liler, bu stratejik tutumun faydacı mâhiyetini açık seçik ikrar etmekten de geri kalmıyorlardı. Seçim işlerinden sorumlu Genel Başkan Yardımcısı Ömer İzgi, Eylül'deki seçim hazırlıkları toplantısında şu hesabı yapıyordu: "FP iktidar yapılmayacağı için MHP birinci parti olabilir."

Seçim konjonktürünün en önemli unsurlarından biri, kuşkusuz, 1998 yılı sonunda Abdullah Öcalan'ın yakalanması ve devlet açısından Kürt meselesinin "halledilmiş" sayılacağı bir vasatın oluşmasıydı. MHP'nin popülaritesini doğrudan doğruya ve neredeyse münhasıran "asker cenazeleri" ile açıklayanlar, sözkonusu vasatın MHP'nin hayat kaynağını keseceği fikrindeydiler. Ancak bu değerlendirme, on yıldan fazla zaman bütün siyasal-sosyal hayatı egemenliği altına almış bir sarsıntının artçı etkilerini küçümsüyordu. MHP, seçim kampanyasında, bu artçı dalganın üzerine oturmaya özel bir önem verdi. 'Zaferi' kazanıma dönüştürme motifiyle, 'savaş meydanında kazanılanı masada kaybetmeme' teyakkuzunu birleştiren bir söylem kurdular. Ülkü Ocakları'nın seçimin hemen öncesinde yaygın bir afişlemeyle "Millet Kararını Verdi. Apo'yu Asın" kampanyası başlatması, bu çizgiyi özetler. Bahçeli'nin sözleriyle: "Bölücübaşının yakalanması üzerine kopartılmaya başlanan

af yaygarasını ise anlamakta güçlük çekiyoruz. Binlerce şehidimizin, bölge insanının kanına giren canileri affetmek kimsenin harcı değildir. Gazi ve şehit ailelerimizin rızası alınmadan da pişmanlık yasası çıkartılmamalıdır".

MHP'nin 1999 seçim propagandasında ekonomiye, daha doğrusu yoksulluk ve işsizlik konularına verdiği ağırlığın üzerinde önemle durulmalıdır. Bahçeli, hemen bütün illerde yaptığı standart konuşmada, "Türkiye'nin kronik sosyal belası haline gelen enflasyon sorunu... yolsuzlukların ve yoksulluğun önlenmesi" üzerinde durdu. MHP'nin "otantik temsil" iddiasını özetleyen seçim sloganları da, 'garibanlara' hitap eden çağrışımlar taşıyordu: *Millet Meclise Giriyor - Millet Ister MHP Yapar - Sevmek, Bilmek ve Yapabilmek Gerek - Meclis İradesine Kavuşuyor - Biz Kararlıyız, Türkiye Kararsız Kalmayacak - Bir Şey Değişecek, Her şey değişecek: Her şeyi Değiştirecek Bir Şey Geliyor - Milletin Kader Arkadaşı MHP Geliyor - Milleti Unutanları Millet Unutmaz - Millet Meclise Giriyor - MHP Kimsesizlerin Kimsesi Olacak*... Teknokratik bir edâyla sunulan iki somut projeden biri "Yoksullukla Mücadele", diğeri "Yolsuzlukla Mücadele" projesiydi. "Yoksullukla Mücadele Projesi", MHP'nin bu konudaki ananevî devletçi koruyucu-kollayıcı söyleminden farklı bir içerik taşımıyordu. "MHP Kimsesizlerin Kimsesi Olacak" sloganlı proje, 13,5 milyon kişinin yoksul durumunda olduğu ülke sorunlarına, sadece ekonomik içerikli olmayan, "sosyo-ekonomik mahiyette" bir çözüm teklifi sunuyordu. Buna göre, sosyal yardım kurumlarını bir çatı altında toplayan Yoksullukla Mücadele Kurumu Başkanlığı kurularak özelleştirme gelirleri buraya aktarılacak; işsizlikle ilgili Endüstriyel İlişkiler ve İstihdam Bakanlığı ve özel istihdam büroları kurulacaktı. MHP'nin yoksullara verdiği bu işaretlerin etkililiğini çözümlemek için, özellikle Orta-Doğu Anadolu'da, '70'lerde MHP-MSP arasındaki meddüceziri belirleyen örüntünün '90'ların sonlarında başka bir bağlamda yeniden ürediği hipotezine dayanabiliriz. '70'lerde Orta-Doğu Anadolu'nun gelişmeye çalışan orta ölçekli müteşebbisleri MSP'yi, proleterleşme sürecindeki eski orta sınıflar MHP'yi besliyordu. 1977 seçimlerinde, politik kutuplaşmanın

etkileri yanında, girilen iktisadî tıkanma konjonktüründe yeni "Anadolu sermayesi"nin gelişme perspektifinden umut kesen bir orta ve üst-orta sınıf seçmen kitlesi de bu tepkiyle MSP'den MHP'ye kaymıştı. Benzer bir sürecin 1999 seçimlerine damgasını vurduğu söylenebilir: RP/FP, "Anadolu kaplanları" lâkabıyla anılan ve bu kez daha güçlü bir sermaye grubu oluşturmaya yönelen bir burjuvaziye ve onun iktisadî himayesi altındaki kesimlerin sözcülüğünü yapıyordu; MHP ise Orta-Doğu Anadolu'nun, globalleşen pazar ilişkilerinin kıyısına itilen geri bölgelerinin ve bu sürece tutunamayan alt-orta sınıflarına, emekçi, işsiz, lümpen proleter ve 'deklase' kesimlerinin... RP'nin 28 Şubat Sürecindeki politik yenilgisi, "Anadolu kaplanları"na atfedilen umudu da bulutlandırmış ve "yeni burjuvazi"nin yükselmişinden nemâlanmayı ummuş Anadolu/taşra yoksullarının yanısıra, bizzat "kaplanlar"ın da bir bölümünü MHP'ye yönlendirmişti. "Anadolu/taşra yoksulları"nın tepkisini milliyetçi öfkeye transfer etmek zaten MHP'nin "işi" idi: "PKK", "bölücüler", "vatan hainleri" adresleri ile sosyal ve sınıfsal bir tepkiye istikamet veriliyor; "Anadolu"yu dışlayan "merkez", yüksek burjuvazi, riyakârca "insan hakları"ndan dem vururken şehitlerin ve garibanların çektiği sıkıntıya bigâne kalan "Batıcı/züppe aydınlar", İstanbul'un Sodomvârî imajını, bu imajı çoğaltışıyla imrenmeyle karışık bir ahlâkçı tepkiyi besleyen medya hedef alınıyordu. Yoksulluk-zenginlik farkı -olsa olsa, belki imâ edilen- sınıfsal ve sosyo-ekonomik nedenlerle değil "hayat tarzı" ve kültürel farklarla açıklanıyor; böylece 'çözüm' de bir "öze dönüş" ve "otantik olanın temsili" vaadine bağlanabiliyordu. MHP'nin ve genel olarak Türk milliyetçiliğinin hususen yoksulların özgül durumlarına hitap eden bir siyasal söylem kurmaktan uzak olduğunu, yoksulların da kendi durumlarını milliyetçilik bağlamında anlamlandırmaya dönük bir eğilimlerinden söz edilemeyeceğini vurgulamak gerekir (Can, 2002). Yoksulların memnuniyetsizlikleri ile MHP'nin 'kendiliğinden' alt sınıf öfkelerini tahrik eden kalıpları arasında kurulan bağlar, bir siyasal seferberliğin taşıyıcısı olacak kapsayıcılıktan uzaktır, yüzeysel ve arızîdir.

Devlet Bahçeli, seçimden sonra yaptığımız görüşmede MHP seçmenlerinin sosyal tabanını şöyle tanımlayacaktı: "Köylerden birinci parti çıktık. Ama buna karşılık, nüfusu 20 ile 70 bin olan orta ölçekli şehirlerde de MHP var. Yani, bir iktisadi canlanmanın, kıpırdanmanın eşiğinde olan yerlerle, iyice geriye düşmüş kırsal alan, MHP'ye destek verdi."

MHP, yüzde 10 barajını bu kez aşacağı izlenimini uyandırınca, ikbal vaadetmeye başlamıştı. Bu noktada, "aday enflasyonu" ciddi bir tehdit olarak algılanıyordu. 1995 seçimleri tecrübesi, bu tedirginliği besliyordu: "MHP olarak, büyük ölçüde hassasiyet gösterilmesi gereken bir başka husus da... 'Demiral tipi' iki ayaklı tahrip bombalarıdır. 1995 genel seçimlerinde yaşanan Nusret Demiral şoku asla unutulmamalıdır. Kapıların ardına kadar açık olduğu bir dönemde, içeriye dolan kalabalıklar arasında, bu tip tahrip bombalarının bulunacağı ihtimali göz önünde tutulmalıdır" (Zihni Açba, *Kurultay*, 25 Ocak 1999). Nitekim adaylık için 1500 kişi başvurdu. Ancak genel merkezin otoritesiyle, aday belirleme işi büyük sıkıntılar yaşanmadan halledildi.

Seçim zaferi

Devlet Bahçeli, *Ülkü Ocağı* dergisinin Mart 1999 sayısında yüzde 14-15 civarında oy alacaklarını söylüyordu. Aslında MHP yöneticilerinin en iddialıları, yüzde 12-14 civarında bir oy oranı bekliyorlardı. 18 Nisan 1999 seçimlerinde ulaşılan yüzde 18 oy oy oranı ve yaklaşık 130 kişilik Meclis grubu, MHP yöneticilerini bile şaşırtan bir başarı oldu. MHP böylece, DSP'nin sadece 4 puan gerisinde, 2. parti mevkiine oturdu.

MHP'nin bu büyük seçim başarısının sırrını, 1995'te sağlayamadığı senkronizasyonu bu kez sağlamış olmasıyla özetleyebiliriz: Partinin "Yeni Çizgi"siyle Batı'da ve Akdeniz kuşağında eriştiği yeni seçmen potansiyeli ile Orta ve Doğu Anadolu'daki geleneksel oy depoları birlikte muhafaza edilebilmişti bu kez. MHP'nin hızla meşrûlaştığı, popülerleştiği 1991 sonrası dönemde etki altına aldığı ortaokullu ve liseli kuşakların bu

seçimde seçmen yaşına gelmesi de potansiyeli geliştirmişti. Seçmen araştırmaları, 1999'da ilk kez oy kullanan seçmenlerin yüzde 30 ilâ 40'ının MHP'ye oy verdiğini ortaya koyuyordu. MHP'nin bu tarihî seçim zaferindeki seçmen coğrafyasına biraz ayrıntılı bakmakta fayda var.

En büyük oy artışı, yine, MHP'nin 1994 yerel ve 1995 genel seçimlerinde "patlama yaptığı", "denize nâzır" Batı bölgelerinde, Akdeniz, Ege ve Marmara'da görüldü. 1990'lara dek (1970'lerdeki yükselişi sırasında da) marjinal konumda olduğu bu bölgelerdeki oylarını MHP on yıllık dönemde altı ilâ on kat artırarak yerleşikleşmiş bulunuyordu! Akdeniz bölgesinde oy oranı ortalama yüzde 25.6'ya yükselmişti (1995'te yüzde 13.4). 1989 yılından itibaren oylarda altı kat artış anlamına geliyordu bu. Ağırlığı salt bölgesel nitelikte olmayan üç büyük ilde MHP'nin aldığı oy oranları önemliydi: Adana yüzde 23.6 (1995'te 14.3), Antalya yüzde 22.2 (12.2), İçel yüzde 28.3 (15.9). Ege'de, 1995'te yüzde 7 olan oy oranı yüzde 17.2'ye sıçramıştı. 1989'dan beri sağlanan artış sekiz-dokuz katı. MHP'nin oy oranı İç Ege'de yüzde 20'ler düzeyindeydi. Bölgedeki oy ortalamasını düşüren metropoliten (ve kozmopoliten!) İzmir'de de yüzde 11'le (1995'te yüzde 5.6) baraj geçilmişti. Türkiye'nin sosyo-ekonomik yönden en gelişkin bölgesi olan Marmara'da, 1989 yılından beri yaklaşık on bir kattan fazla artan oy oranı, MHP'yi yüzde 12.1 (1995'te yüzde 4.4) düzeyine taşımıştı. Bu bölgedeki asıl büyük sıçrama 1994/95'te yapılmış, 1995'ten 1999'a sağlanan gelişme Ege ve Marmara'daki kadar fazla olmamıştı. İstanbul'da yüzde 10'a (1995'te yüzde 3.7) erişilmesi önemliydi.

Geleneksel kalelere bakıldığında, MHP'nin 1994 yerel ve 1995 genel seçimleri arasında hızla gerileyen ivmesini net bir biçimde 'geri kazandığı" görülüyordu. Bu durum özellikle İç Anadolu'da belirgindi. 1995'te yüzde 11.6'a gerileyen oy oranı yüzde 25.6'ya yükselmişti. MHP birçok ilde yüzde 30'un üzerindeydi: Yozgat 38.9, Çankırı 38, Kırşehir 33.2, Aksaray 32.9, Kayseri 32.8, Nevşehir 31.7, Karaman 31.5. Ankara'da ulaşılan oy oranı önemliydi: yüzde 21.5 (1995'te 9.2). Keza bizzat Erbakan'ın kalesi olan Konya'da, RP/FP'nin sadece 4 puan gerisinde yüzde 26 oy oranı-

na erişmek, 28 Şubat'la ilgili stratejinin "tuttuğunun" bir göstergesiydi. Doğu Anadolu'da, 1995'teki yüzde 8.9'luk oy oranı yüzde 14.5'a taşındı. 1995'te yüzde 7.9 düzeyinde kalınan Karadeniz'de yüzde 20.5 oy oranına erişilmesi de önemliydi.

Güneydoğu'da MHP, 1995'te yüzde 5,5 olan oy oranını yüzde 9.1'e yükseltmişti. Ancak bölgenin genel karakterini yansıtmayan Gaziantep'teki yüzde 20'lik oy oranı ve Adıyaman (yüzde 10.6) ile Şanlıurfa'daki (yüzde 8.5) varlığı dışında MHP bu bölgede yine marjinal konumdaydı. Diyarbakır'daki oy oranı yüzde 2.7'nin (1995'te 2) ilerisine gidememişti.

"Değişti mi?"... "Merkezde mi?"

MHP'nin 19 Nisan 1999 zaferi, ülkücü harekette sahici bir sevinç sarhoşluğuyla karşılanırken, MHP dışı kesimlerde büyük bir şaşkınlığa yol açtı. Bu şaşkınlık, büyük medyanın en az beş yıldır gündemde tuttuğu temel soru etrafındaki merakları ayağa kaldırdı: "MHP değişti mi?" MHP faşist/radikal/fanatik/marjinal/uç/periferik bir yapı olmaktan çıkıp bir merkez partisi mi oluyordu? Dahası: Politik koordinat sisteminde merkez sağın yeni sahibi MHP mi olacaktı? Büyük medya, 1992-95 döneminde geliştirip Türkeş'in ölümünden sonra askıya aldığı, "MHP değişti, ideolojik fanatizmden uzaklaştı, ılımlı bir parti oldu" istikametindeki takdimlerini sebatkâr bir gayretle yoğunlaştırdı. Bu takdimde en güçlü referansı, Devlet Bahçeli'nin ketum ve sakin sureti oluşturuyordu. Bıyıksız, düzgün konuşan, "Ocak"larında internet bulunduran ülkücü imgeleri; ya da partinin kadro eğitimine dönük *Beşeri Münasebetler* kitapçığında kafa tokuşturarak selâmlaşmayı meneden, kılık kıyafete ilişkin hükümler içeren medenileşme yönergelerinin yer alması, keza "değişti" hükmünü güçlendiren temel 'veri'lerdi. Büyük medyanın temsil ettiği bu takdim çabası, bir yanıyla hüsn-ü zan veya temenni niteliğindeydi; bununla beraber, rejim eliti adına MHP'yi hükümet sorumluluğunun emanet edilebileceği, "sorumluluk sahibi" bir çizgiye çağıran bir uyarı vasfı da taşıyordu. Laisist-Kemalist çevreler de, MHP'yi, mâne-

viyatçı-ama-milliyetçi bir parti sıfatıyla, İslâmcı tehdide karşı bir panzehir olabileceği umuduyla kabullenmeye hazır görünüyorlardı. Meclis açılışında, FP'li Merve Kabakçı'nın milletvekili yeminini başörtüsüyle okumak istemesi olay yaratırken; "dışardaki hayatında" başörtülü olan MHP'li Antalya Milletvekili Nesrin Ünal'ın Meclise başı açık gelmesi, MHP'nin devlete/rejime sadakati öne çıkartan tutumunun timsali sayılarak, bu amâdeliği pekiştirmişti. Kısacası, seçim sonrası ortamında MHP'ye hayli büyük bir kredi tanınmış durumdaydı.

Bu kitapta anlatmaya çalıştığımız gibi, 1990'ların siyasal hasılâsını, MHP'nin merkeze kaymasından ziyade merkezin MHP'ye doğru kayması diye özetlemek daha isabetli olacaktır. Dönemin siyasal gelişmeleri ve bunların 12 Eylül 1980 sonrası siyasal kültür ikliminin temel özelliklerini koyultan etkisi, MHP'nin 'yaygınlaşmasına' ve 'normalleşmesine' zemin hazırlamıştı. Yaygınlaşma ve normalleşme kuşkusuz bir 'ılımlanmayı' da beraberinde getirmişti - ancak, kendi hudutları içinde bir ılımlanmayı... MHP'nin değişim dinamiğinde temel etken, aslında bütün partilerin ve siyasetin kendisinin tâbi olduğu bir *sistem* dinamiğiydi: Önce 12 Eylül rejimiyle, sonra Kürt meselesine bağlı olağanüstü yönetim ideolojisiyle, sonra 28 Şubat Süreci ile *siyasetin* gitgide kendi içinde *apolitikleşmesi* - buna, medyanın ve siyasal reklamcılığın güçlü nüfuzu gibi 'çağcıl' gelişmelerin pekiştirici etkisini de ekleyebiliriz... MHP de, bütün partiler gibi, bu değişime maruzdu ve esas itibarıyla -yine, bütün partiler gibi- *bu nedenle* değişmekteydi.

MHP yönetimi, bir yandan "aferin" makamındaki "değiştiler" takdimlerinin tadını çıkartır ve hoş tutulmanın cazibesinden ister istemez etkilenirken, bir yandan da özellikle kendi tabanına dönük olarak "değişmedik" mesajını vermeye özen gösteriyordu. Devlet Bahçeli'nin seçimden kısa süre sonra, 3 Mayıs tarihli *Kurultay* gazetesinde yayımlanan sözleri, bu stratejik söylemin özetiydi: "Merkeze yaklaşmadık, merkez zaten MHP idi." Daha seçimden aylar önce, ülkücü basın MHP'ye dönük "ıslah" girişimlerine karşı önlem almaya yönelmişti: "MHP'nin hangi gerekçelerle merkez partisi olduğunu belirtmeden 'site-

min partisi' haline döndürmeye çalışanlar..." (*Kurultay*, 7 Eylül 1998). MHP yönetimi, daha 1998 Haziran'ında ortaya attığı "millî merkez" kavramıyla, 'değişmiş sayılmadan merkez partisi olmaya' dönük bir formül üretmişti: "[Cepheleşmelerin, kördöğüşünün yol açtığı ve açacağı tehlikelere açıkça işaret ederek] Milliyetçi Hareket Partisi['nin] yerine getirdiği bu hayati ve merkezi rol, onun 'demokratik merkez' olma vasfının bir sonucudur. MHP'nin siyasi hayattaki merkezi yeri ve önemi, sosyal ve kültürel alanlar açısından da geçerlidir. Bunu da millî ve sosyal merkez kavramlarıyla formüle etmek mümkündür. MHP, Türk toplumunun millî ve manevi değerlerinin ve duyarlılıklarının önemini bilen ve gözeten bir siyasi hareket olarak 'millî merkezi' temsil etmektedir. Yine Türk toplumunun sosyal dokusunun korunmasının sağlayacağı sosyal faydanın farkında olan, toplumumuzu oluşturan her sosyal gruba ve kesime aynı sıcaklıkta ve yakınlıkta bulunan bakış açısına sahip bir parti olarak da 'sosyal merkezi' temsil etmektedir." Seçmene ve 'dış' kamuoyuna dönük bu merkez tarifinden başka, 'içeriye' dönük merkez tarifi ise "Dava"nın "merkez" adıyla tebliğinden ibaretti: "MHP'nin fikri boyasıyla renklenmeye başlayan yeni merkezin toplumsal uzlaşmaya temel hazırlayan temel unsurlarını şöyle sıralayabiliriz: İslâm imanının ruh verdiği Türk milliyetçiliği Türk milletinin devletli ve vatanlı bir şekilde kıyamete kadar yaşamasını temel gaye olarak kabul etmiştir. Artan bölücülük hareketlerinden endişeye kapılan millet fertleri Türk milliyetçiliğinin bu temel gayesini anlamakta gecikmemiştir. Türk İslâmı'nda, başka bir ifadeyle Türk-İslâm Ülküsünde millî devlet şuuru ve millî kimlik anlayışı güçlendirilerek, dinin en içtenlikli bir şekilde öğrenilmesine ve yaşanmasına imkân verecek bir toplumsal yapı hedeflenmektedir. Böyle bir yapıda, laik-antilaik gruplaşmalar ve çatışmalar olmayacaktır.(...) Ayrıca, ordu- millet bütünleşmesinde ortaya çıkan bütün pürüzler MHP'nin oluşturduğu uzlaşma zemininde kolayca ortadan kaldırılabilir. MHP'nin yıllardan beri savunduğu sosyo-ekonomik tezleri de, ülkemizde önemli bir sorun olan zengin-fakir, emek-sermaye çelişkisini toplumsal uzlaşmaya dönüştürecek uygula-

ma programları içermektedir. Islâm imanının ruh verdiği Türk milleyetçiliğinin temel, orta ve üst gayeleri vardır. Temel gaye; Türk milletinin devletli ve vatanlı bir şekilde kıyamete kadar yaşamasını sağlamak, Orta gaye; Türk Birliğinin etrafında Islâm Birliğini kurarak, Islâm'ın sancaktarlığını yapmak, Üst gaye; Türk-Islâm Birliğinin etrafında bütün insanlığı Nizam-ı Alem çerçevesinde toplayarak insanlığın evrensel kardeşliğini sağlamak şeklinde ifade edilebilir" Kâzım Ütük, *Ülkü Ocağı* dergisi, Şubat-Mart 1998).

Hükümetin kuruluşu

Devlet Bahçeli, seçimlerden hemen sonra, "FP ve DYP dinlensin" diyerek, bir sağ hükümet koalisyonu seçeneğini devre dışı bırakmıştı. Böylesi bir formülü ya da -daha iyisi!- muhalefette kalıp zaten manevra yeteneği sınırlı olacak olan hükümeti bunaltarak gelecek seçimde birinci parti konumuna gelmeyi düşünen MHP'liler, bu tasarılarını dillendirme imkânını dahi bulamadılar. Baş aktörü olacağı bir milliyetçi-muhafazakâr koalisyon formülünde MHP, uygulanacak politikaların sorumluluğunu üstlenecek ve içinde bulundukları erozyon sayesinde gelecekte oy devşirmeyi düşündüğü diğer sağ partileri sırtında taşımak durumunda kalacaktı. Muhalefette devam etmek ise, öncelikle ülkücü tabanın *devlette olmaya* dönük sembolik ve maddî açlığı düşünüldüğünde, kolay hazmedilemeyecek bir tercihti. Velhâsıl MHP yönetimi, yerleşik-hâkim düzenin ve medyanın telkin ettiği, DSP'yle koalisyon seçeneğine yanaşmakta hiç nazlı davranmadı. Zira nasıl onlar DSP'yi, statükoyu/"istikrarı" sağlayacak ve MHP'yi ehlileştirecek bir güvence olarak görüyorlarsa; MHP yönetimi de DSP'yle ortaklığı, rejim nezdinde "birlikte çalışılabilir" bir parti olarak kabul görmenin anahtarı sayıyordu.

DSP ve MHP'nin yanısıra ANAP'ın da dahil olacağı koalisyon hükümetinin kuruluş sürecinde bir pürüz çıktı: DSP lideri Bülent Ecevit'in eşi Rahşan Ecevit'in -ki "eş durumunun" ötesinde partide bir ağırlığının olduğu bilinmekteydi-, siyasal

cinayetlerle dolu bir geçmişten gelen MHP'yle koalisyon yapmayı içine sindiremediği meâlinde bir demeç vermesi, ortalığı karıştırdı.[1] MHP'liler büyük tepki gösterdiler, özür dilenmesini talep ettiler. Ancak parti yönetimi, bu tepkiyi koalisyon görüşmelerini kesecek raddeye getirmeyi göze alamadı. Rahşan Ecevit'in bu çıkışı, MHP'ye gem vurmanın bir denemesi ya da ön adımı oldu.

Sonuçta, DSP-MHP-ANAP hükümeti kuruldu. Bülent Ecevit'in Başbakanlığında, Devlet Bahçeli de Başbakan Yardımcısı oldu. İçişleri-Dışişleri-Adalet gibi temel ve "ideolojik" bakanlıklara değil, büyük malî kaynak ve kadrolaşma imkânlarına hükmeden icracı bakanlıklara talip olan MHP, Sağlık, Bayındırlık, Tarım, Sanayi, Ulaştırma ve bazı devlet bakanlıklarını aldı. Bunların yanında Millî Savunma Bakanlığı'nı almanın, orduyla ve MGK'yla ilişkiler bakımından yararlı olacağı umuluyordu. Burada önemli bir nokta, MHP'li bakanların çoğunun, ülkücü gelenekten gelmeyen, teşkilat gücüne dayanmayan, esasen merkez sağ ve devlet eliti nezdinde "prezentabl" bulunan isimlerden seçilmiş olmasıydı. Millî Savunma Bakanı Sebahattin Çakmakoğlu, uzun müddet ANAP'a yakınlığıyla bilinen bir içişleri bürokratıydı. Devlet Bakanı ve Hükümet Sözcüsü Prof. Tunca Toskay, 'militanca' bir milliyetçi akademisyen geçmişi olmakla birlikte 'kökten ülkücü' değildi, keza uzun süre ANAP'a angaje olmuştu. Bahçeli'nin yakın çevresine aldığı Sanayi ve Ticaret Bakanı Ahmet Kenan Tanrıkulu teknokrat, Tarım Bakanı Prof. Hüsnü Yusuf Gökalp, Devlet Bakanları Prof. Şuayip Üşenmez, Prof. Ramazan Mirzaoğlu akademisyen-bürokrat kimlikli, camiada pek bilinmeyen kişilerdi. Devlet Bakanı Prof. Abdülhalûk Çay'ın, ülkücü camiada bir adı vardı - fakat 'soy Türkçü' görüşleriyle, İslâm'a olan tavrı biraz 'şüphe uyandırıcı' bulunmaktaydı. MHP kadrolarının ve örgütünün tereddütsüz 'kendinden' saydığı bakanlar, Sağlık Bakanı

1 Rahşan Ecevit şu sözleri söylemişti: "Çocukları, gençleri örgütlediler, hatta silahlandırdılar. Yıllarca sayısız can yaktılar, canlar aldılar. Bunların acısını unutmak kolay mı? Üstelik, kaba kuvveti yalnız siyasal örgütlenme için değil, maddi çıkar için kullananlara da kucak açtılar. Mafyalarla, çetelerle kaynaştılar."

Doç. Osman Durmuş, Bayındırlık Bakanı Koray Aydın, Ulaştırma Bakanı Prof. Enis Öksüz, Devlet Bakanı Sadi Somuncuoğlu idi.

Bu arada TBMM Başkanlığı'na MHP milletvekili Ömer İzgi'nin seçilmesi de -yine 'kökten ülkücü' olmayan, merkez sağa uygun bir isim-, MHP'nin özgüvenini ve bu uzlaşmaya önayak olan DSP lideri Ecevit'e itimadını güçlendiren bir gelişme olmuştu.

Devlet Bahçeli, 57. Cumhuriyet Hükümeti'nin "uyum ve atılım hükümeti" olacağını söylüyordu. Ancak çekince pazarlıkları neticesinde açıklanan hükümet programı, mevcut uygulamaları devam ettiren bir "geçiş hükümeti"nin programı niteliğindeydi. MHP'nin seçim sürecinde ifade ettiği temel hassasiyetler ve politika önerileri bu programa pek yansımamıştı. Ekonomi bahsinde tarım kesimine geniş yer ayrılması, belki bir ölçüde telâfi ediciydi. Ancak "Pişmanlık Yasası", "8 Yıllık Eğitim" ve "Türban" gibi MHP tabanının beklenti içinde olduğu hassas konularda, keza "yoksullukla mücadele" konusunda program suskundu. Zaten MHP kurmayları daha 19 Nisan sabahı "koalisyon şartlarının farklı olduğu" mesajını vererek, tabanlarının beklenti çıtasını düşürme gayretine girmiş bulunuyorlardı.

Depremle imtihan

MHP'nin hükümet deneyiminde karşılaştığı ilk büyük imtihan, 17 Ağustos 1999 günü yaşanan büyük Marmara Depremi oldu. On binlerce insanın ölümüne ve ilçe boyutunda yerleşimlerin çökmesine yol açan deprem, 'Hükümetteki MHP' açısından iki yönden bir meydan okuma teşkil ediyordu: Biri, icraat ve 'hizmet' sorumluluğu yönünden; ikincisiyse deprem sonrası oluşan kamuoyu vasatının etkileri yönünden.

Kaderin, daha doğrusu koalisyonda pozisyon alma stratejisinin bir cilvesi olarak, depremin yol açtığı sorunlarla doğrudan ilgili bütün kritik icracı bakanlıklar, MHP'nin elindeydi. Bayındırlık Bakanı Koray Aydın, Ulaştırma Bakanı Enis Öksüz, Sağlık Bakanı Osman Durmuş ve Devlet Bakanları Şuayip

Üşenmez ile Sadi Somuncuoğlu, depremin "yaralarını sarmaları" beklenen siyasal sorumlular olarak ön plandaydılar. Dolayısıyla, yılların teknik ve hukukî ihmal ve suiistimallerinin yol açtığı felâketin halkta yarattığı öfkenin doğrudan muhatapları arasındaydılar. Üstelik, gerek kendi donanımsızlıkları nedeniyle, gerekse henüz bakanlıklarının icraat alanları hakkında yeterli genel bilgiyi edinememiş ve eski üst düzey bürokratları etkisizleştirip kendi "has" kadrolarını oluşturamamış olmanın hazırlıksızlığıyla; güven verici, ikna edici olmaktan hayli uzak bir halleri vardı. Toplukonut'tan sorumlu Devlet Bakanı Somuncuoğlu ile Bayındırlık Bakanı Aydın'ın, deprem mağdurları için prefabrik ve sürekli konutların yapılması konusunda 'ortalık yerde' ihtilâfa düşmeleri de çıkar ve güç mücadelesinin yanısıra bu acemiliğin bir belirtisiydi. Neticede deprem, MHP'nin "devlet işlerindeki" dair vukufuna ve işbilirliğine dair yaygın tereddütlerin uyanmasına yol açtı. Daha sonra bu izlenim pekişecek, özellikle işadamı çevrelerinde, bakanlıklara yapılan iş ziyaretlerinde MHP'li bakanlar ve üst düzey bürokratları çaycılardan, hademelerden ayırdetmenin zorlukları üzerine şakalar alıp yürüyecekti. Sonuçta MHP'nin tabanı ve seçmenleri nezdinde inşa ettiği, bürokrasideki, akademideki "uzman milliyetçi kadrolara", "profesörlerden oluşan ilim heyetine" vs. ilişkin efsaneleri geçersizleşen bir tecrübe teşkil edecekti, bu hükümet ortaklığı. Daha önemlisi, MHP'nin "hükümet edebilirlik ehliyeti" bakımından burjuvazi nezdinde ciddi bir itibar ve güven kaybına uğraması olacaktı.

Marmara depreminin MHP'nin hükümet pratiğine yönelik diğer etkisi, 'sosyal-psikolojik' yönden oldu.[2] Bu korkunç olaydan sonra yaşananlar, hem medyada ve kurumsal kamuoyunda hem de halkın 'gündelik felsefesinde', iki *nassı* sarsmıştı: "Devletimiz güçlüdür' nassı ve 'Türkün Türkten başka dostu yoktur' nassı... Deprem sonrasında devletin -ordu dahil- âcil müdahalede yetersiz hatta âciz kalması, birçok yerde kurtarıcı ve sağaltıcı inisiyatifin sivil girişimler eliyle başlatılması,

2 Bu atmosfer hakkında, *Birikim*'in 125/126. (Eylül/Ekim 1999) sayısı kapsamlı bir kaynaktır.

devlete atfedilen kudret ve kudsiyette bir erozyona yol açmıştı; o günlerde "toplum"dan ve "devlet"ten -'karşıt' değilse!- 'apayrı' varlıklar gibi bahsediliyordu. Öte yandan, dünyanın hemen her ülkesinden Türkiye'ye para, malzeme ve insangücü yardımı yağması, Yunanistan gibi "düşman" sayılan ülkelerin de bu kampanyaya hevesle iştirakten geri kalmaması, "biz ve dünya"yı iki ayrı evren gibi tasavvur eden milliyetçi önyargılarda ciddi bir aşınmayı beraberinde getirmişti. Dahası, Türkiye'de toplumsal hissiyatın en 'beynelmilelci' ânlarının o günlerde yaşandığını söylemek abartma olmayacaktır.

Topyekûn bir 'tabu yıkımı' değildi bu elbette; devletçi-otoriter ve milliyetçi ideolojinin gündelik-popüler zihniyet dünyası üzerindeki kesif tahakküm perdesinin anlık bir aralanmasıydı. Ancak bu kadarı bile, çok sarsıcı bir etki yarattı. Oluşan tepkiden en çok 'alınanlar', devlet seçkinleri ile birlikte, MHP'lilerdi: Devletin kudsiyetini kollama kaygısının ötesinde, gazetelerin "devlet çöktü" manşetlerine yansıyan tepkilerin doğrudan kendilerini hedef aldığı şüphesiyle tedirgin oldular. Nitekim "Her şey kontrolümüz altında, bazı çevreler maksatlı eleştiri yapıyor" (Enis Öksüz) vb. sözlerle tepkilere en fevrî tavır koyanlar, MHP'li bakanlar oldu. Sağlık Bakanı Osman Durmuş, bu konularda provokatif tutumuyla öne çıktı. On binlerce sakat ve yaralı insanın sağlık hizmeti beklediği günlerde, uluslararası tıbbî yardım girişimlerinin gereksizliğinden dem vurmak için "Hastaneler işsiz kaldı" gibi ancak kara mizahî sayılabilecek lâflar sarf eden Durmuş; dış yardımları ve özellikle bunların hüsn-ü kabulle karşılanmasını 'caydırmaya' çaba göstermekteydi. "Yaşama alışkanlıklarını bilmediğimiz yabancı doktorlara ihtiyacımız yok", "Yunan kanı istemiyorum", "Ermeni yardım ekibine izin veremem" vb. sözleriyle, bu 'uluslararası dayanışma' havasının millî hisleri tahrip ettiğini, dahası iyi niyetli girişimlerin arkasındaki propaganda maksatlarını perdelediğini imâ ediyordu. Deprem dönemindeki 'performansıyla' kendini gösteren Osman Durmuş, izleyen dönemde de kameralar önünde başhekim azarlamak türünden gafları ve kabalıkları ile, sadece MHP'li bakanların değil, Türkiye'de gel-

miş geçmiş siyasal aktüalite figürlerinin en antipatiklerinden biri olarak temayüz edecekti.

Depremle imtihan, MHP'nin hükümet etme pratiğindeki yapısal zaafları açığa çıkartmış ve kendisine hayırhâh bakan kamuoyunda ilk hayal kırıklığı tohumlarını ekmiştir. Ancak kısa vâdede MHP açısından büsbütün olumsuz sonuçlar doğurmadı. Medyada geniş yer kaplayan Enis Öksüz, Şuayip Üşenmez ve Osman Durmuş gibi bakanlar, o âna dek pek az "meşhuru" olan MHP'ye bir "halkla ilişkiler" promosyonu sağladılar. Bazılarının -başta Osman Durmuş- kötü ünlenmesi de, "Bakanımızı yıpratıyorlar, ülkücüleri sindirmek istiyorlar" alarmıyla, birlik-beraberliği pekiştirmeye yaradı. Ayrıca Bayındırlık Bakanı Koray Aydın "prefabrik konutları ilan edilen tarihte yetiştirme" iddiasını -o konutların niteliğini ve yeterliliğini unuttturan- medyatik bir müşterek bahis konusu haline getirmeyi becererek, bir "başarı" imajı yarattı.

Apo'nun idamı meselesi ve MHP'nin hükümete asılışı

Koalisyonun kurulduğu andan itibaren hükümeti ve MHP'yi bekleyen en büyük müşkül, hapisteki PKK lideri Abdullah Öcalan'ın idamı konusunun nasıl bir karara bağlanacağıydı. MHP, seçim kampanyasında "Apo'yu asalım!" kararlılığının temsilciliğini yapmıştı. Buna karşılık Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (AB) tam üyelik görüşmeleri sürecinde yerine getirmeyi yükümlendiği hukukî düzenlemeler, idam cezasının kaldırılmasını öngörüyordu. Ayrıca AB'de hâkim görüş, Türkiye'nin demokratik rejimini tekemmül ettirmesi açısından Kürt meselesini kilit önem taşıdığı; Öcalan'ın idamının ise (onun bir terör örgütü lideri olarak görülüp görülmemesinden bağımsız olarak) bu konuda barışçı ve politik bir çözüm umudunun tıkanması anlamına geleceği doğrultusundaydı. Türkiye'de de, bizzat Devlet Aklı (Sancar, 2000) ile düşünenler dahil, bu idamın infazının, sağlanan barış veya ateşkes/savaşsızlık ortamını bozacağı kanısında olanlar çoktu. Yine Devlet Aklı çerçevesin-

de, Öcalan'ın varlığının, Kürt meselesinde 'kriz yönetimi' açısından elverişli fırsatlar sunduğu düşüncesi de güçlü idi. Zira yakalandıktan sonra Kürt varlığının tanındığı bir "Demokratik Cumhuriyet" için "TC" ile işbirliği çizgisini savunan Öcalan'ın karizmatik-'mitik' kimliği, radikal veya 'sahiden' ayrılıkçı bir Kürt hareketinin önünde engel oluşturuyordu.

Abdullah Öcalan'ın idamı meselesi, 12 Ocak 2000'de toplanan liderler zirvesinde ele alındı. Bu zirve öncesinde MHP'den farklı sesler işitildi. Genel Başkan Yardımcısı Şefkat Çetin "asmayanı millet affetmez" derken, Grup Başkanvekili İsmail Köse "meseleye teenni ile yaklaşmak lâzım" çağrısı yaptı. Eski Ülkü Ocakları yöneticisi Şefkat Çetin ülkücü tabanın hassasiyetini, eski emniyet müdürü İsmail Köse ise "devletin ilgili birimlerinin" hassasiyetini dile getiriyordu! Tecrübeli parti yöneticisi Şevket Bülent Yahnici'nin, pragmatist bir formülasyonu vardı: "Bir Apo için hükümeti bozmayız ama infazı meclis-te veya meclis dışında kim durduracaksa çıksın ve sorumluluğu alsın".

Liderler Zirvesine Sanayi Bakanı Ahmet Kenan Tanrıkulu ile birlikte katılan Devlet Bahçeli, yedi buçuk saate yakın süren toplantıda, koalisyon ortakları ve brifing veren "bürokratlar" tarafından ikna edildi: Öcalan'ın idam cezasının infazı halinde, ANAP lideri Mesut Yılmaz'ın ifadesiyle "Türkiye uluslararası arenada yalnız kalacak ve yakaladığı olumlu konjonktürü elinden kaçıracak"tı. Böylece idam tezkeresinin, "uluslararası taahhütlerden kaynaklanan süreç tamamlanana" (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararına) dek Başbakanlık'ta bekletilmesine, Meclise sevkedilmemesine karar verildi. Devlet Bahçeli, bu kararın ardından gerek Ecevit ve Yılmaz, gerekse medya tarafından, tabanından gelen büyük baskıya rağmen "gelecek nesilleri düşünerek karar veren büyük devlet adamı" olarak taltif edildi. Devlet politikasının AB'yle ilişkilerdeki pazarlık stratejisi açısından, hükümet içindeki bir blokaj unsuru rolüyle MHP'nin varlığı, bir avantaja dönüşebilmekteydi. Bu bahane, sözgelimi idam konusunda ilkesel bir kararı erteleyip şarta bağlı bir 'ara karar' belirlemeyi, dolayısıyla bu ikircimli

hatta riyakâr çizginin kronikleştirmesini kolaylaştırıyordu. Liderler zirvesinde MHP ile yürütülen pazarlıkta dillendirildiği söylenen, Öcalan'ın idamı infaz edilmedikçe idam cezasının kaldırılmasının da gündeme getirilmeyeceği 'vaadi', bu tutumun bir örneğidir.

Öcalan'ın idamının şartlı ertelenmesi kararını, MHP üst yönetiminde 'samimî bir oportünizmle' benimseyenler vardı. Bunlar, köklü bir sorunu bir kişinin sırtına yüklemenin hatasına, Apo'dan devlet adına "istifade etme fırsatı"na, Ecevit'e idamın uygulanabilirliğini ilke olarak kabul ettirmiş olma başarısına dikkat çekiyorlardı. Ayrıca, Türkiye'de "bazı şeyler"in MHP'nin ve siyasî iradenin dışında belirlendiğini ve devlet politikası icabı Öcalan'ın asılmayacağının da açıkça belli olduğu, ara kadrolara emanet edilen bir 'sır'dı. Hikmet-i Devlet'in 'gaybî' hakikatine olan güçlü inanç, MGK ve TSK'nın telkinlerine dair kanlı canlı rivayetlerle birleşerek, bu izahları hararetli ve gönüllü bir savunuya dönüştürebiliyordu. Radikal ve "sivil" bir ülkücü-milliyetçilik kurgulamaya çalışan bazı söz sahipleri ise, devletin -son kertede ülkücü harekette mündemiç- millî reflekse ters düştüğünü söyleyerek devleti sorgularken; kendi hikmetinden mahrum hale gelen devlete -kendisine rağmen- aşkla bağlı olan MHP'yi, onu milletiyle barıştırma çabası içinde resmediyorlardı. Yine de, liderler zirvesinden çıkan karar, MHP'yi sıkıntılı bir sürece soktu. Gerek tabandan ve teşkilatlardan gelecek yoğun tepkiler, gerekse MHP'nin kayıtsız kalamayacağı kesimlerin (şehit yakınları, Türk Ocakları gibi) protestoları, baş ağrıtıyordu. Üstelik, teşkilatı ve tabanı yatıştıracak milletvekili ve parti yöneticilerinin bazıları da, bu görevi yerine getirmekte hayli isteksizdiler. Genel Başkan Yardımcısı Şefkat Çetin, bakanlardan Sadi Somuncuoğlu, Abdülhalûk Çay, Enis Öksüz gibi önemli isimler, rahatsızlıklarını açıkça ifade etmekten kaçınmıyorlardı.

MHP, liderler zirvesini izleyen aylarda da fevkalâde uyumlu bir tutum izledi. Tabanını rahatsız edebilecek, Uluslararası Tahkim, Sosyal Güvenlik Yasası gibi yasama konularında "hükümetten yana" tavır koydu. MHP yöneticileri tutumu "ko-

alisyon şartları, sorumlu devlet adamlığı, memleket menfaatleri" gerekçeleriyle açıklarken, zaman zaman Meclis Grup konuşmalarında, içe dönük yayınlarda ve toplantılarda "sert" çıkışlar yaparak "aşırı uyumlu" görüntüyü dengelemeye çalıştıyorlardı. İç kamuoyu ile dış kamuoyunun ayrı dünyalar olduğu ülkücü harekette bu taktiği uygulamak kolaydı: Belirli bir konuda gösterilen uyumlu tutumun yarattığı şaşkınlığı, bambaşka bir konuda hamâset yaparak gidermek mümkün olabiliyordu. Hükümette zaman zaman çıkan küçük krizler, bu dengeleme çalışmasına gayet elverişli bir zemin yaratmaktaydı. Çünkü her çıkan/çıkartılan kriz, MHP'li bakanların veya yöneticilerin "sert" çıkışlar yapmasına vesile oluşturuyor, böylece -yönetimdekilerin deyimiyle- tabana "ayar" veriliyordu.

Başörtüsü yasağı konusunda hiçbir adım at(a)mamaktan doğan -ve İslâmcı medyanın gün be gün deşelediği- ezikliğini[3] ise MHP'liler, İslâmî finans kuruluşlarının kapatılmasının önünü kesmek veya imam hatiplerle ilgili düzenlemelerde yumuşama gibi bazı kısmî müdahalelerini öne çıkartarak telâfi etme çabasındaydılar. Elbette önemli bir sığınak da, muhalefet stratejilerinde evvelâ MHP'nin bu konulardaki pasifliğini hedef alan DYP ile FP'nin hücumları karşısında 'safları sıklaştırma' ve "Devlet Bahçeli'nin arkasında durma" lüzumunun bir emir haline gelmesiydi. BBP ve ATP'nin hükümet icraatlarının yarattığı hayal kırıklıklarını mütemadiyen körüklemesi de aynı sadakat yükümlülüğünün teyidine yarıyordu. Ancak "liderin etrafında kenetlenme" şiârını 'abartan' bazı MHP yöneticileri, sözkonusu tepkileri daha da körükleyebiliyorlardı: Tarım Bakanı Hüsnü Yusuf Gökalp'in, bir televizyon programında "Seçimlere Türkeş'le girseydik bu başarıyı elde edemezdik" demesi gibi...

3 Eziklik yaratan belli başlı olaylardan biri şuldu: Millî Eğitim Komisyonu'nda öğrenci affı çıkarken, MHP, FP, DYP, ANAP'lı üyelerin ittifakı sonucu, türbanlı öğrencilerin kıyafet mevzuatına uyma şartı olmaksızın affedilmesi hükmü kabul edildi. Bu, "28 Şubat rejimi"nde esaslı bir gedik olacaktı. Fakat toplantı bitmek üzereyken, Bahçeli komisyon başkanı MHP'li Abdurahman Küçük'ü arayarak "durumu düzeltin" talimatı verdi. Büyük tartışmalar sonunda DSP'nin isteğine uygun biçimde statükoya geri dönüldü.

MHP, yakın ve orta vadeli stratejisini tamamen hükümetin devamı ve başarısı üzerine kurmuştu. Her şey bir yana, iktidar ortaklığını sürdürmekten başka bir seçenek görünürde yoktu; gelinen noktada MHP'nin gelinen noktada durup bir muhalefet odağı pozisyonuna geri dönmesi inandırıcılıktan çok uzak olacaktı. Ayrıca yönetim, özellikle iktisadî alanda başarılı olacak bir hükümet performansının, diğer koalisyon ortaklarından çok MHP'ye nemâlanacağına inanıyordu. MHP'li bakanlıkların kompozisyonu, kırsal bölgelere "hizmet götürmede" öne çıkmaya elveriyordu. 500'ü aşkın MHP'li yerel yönetimin, MHP'nin elindeki Bayındırlık Bakanlığı ve İller Bankası'nın imkânlarından elde edecekleri avantajlar önemsenmekteydi. Tabanın, bilhassa kadroların beklentilerinin canlılığını koruması, -ki bu beklentiler ideolojik olmaktan ziyade makam-mevkiye ilişkin ve akçeli beklentilerdi-, bu stratejiyi destekliyordu. MHP yönetimi de bu beklentileri canlı tutmak için enerji harcamaktaydı; hep ileri atılan miladlarla işleyen bir "siz bizi bütçeden/yeni yıldan/Cumhurbaşkanlığı seçiminden vs. sonra görün" takvimi işlemekteydi. Buradaki ciddi sorun, Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu dış borç sarmalı içinde popülizmi yasaklamaya dönük ekonomik politika düzenlemelerinin, klientalist inisiyatiflere ket vurmasıydı. Yetmiyormuş gibi, bakanlıklardaki kadrolaşmada, geçen yıllarda ANAP ve DYP kontenjanlarını kullanarak yükselmiş "eski ülkücü" bürokratlar MHP'nin önüne çıkmaktaydı. Koalisyon içinde ANAP-MHP ilişkilerinin 'gerildiği' bir alandı bu.

Büyüyen hoşnutsuzluk - Sadi Somuncuoğlu'nun ve Ali Güngör'ün gidişi

Öcalan'ın idamının ertelenmesinin yol açtığı homurdanmalar -doğrusu pek fazla güçlük çekilmeden- yatıştırıldıktan sonra da, MHP bünyesindeki hoşnutsuzluk belirtileri artmaya devam etti. Bunların önemli bir veçhesi, ülkücülerin devlet kadrolarına yerleştirilmesinde yaşanan 'darlık buhranları' ile ilgili serzenişlerdi. Bu sıkıntı, kimi MHP'li bakanların -hattâ önemli

bir bölümünün!- ülkücü gelenekten gelmediği ("ithal ülkücü" olduğu) yönündeki şikâyetleri teşvik etmekteydi. Ülkücü veya MHP'ye sempati duyan kamu çalışanı kitlesini temsil eden Türk Kamu-Sen ise açıktan açığa tepki koymaktaydı. Konfederasyon Başkan Resul Akay, "Halkın tepkilerine kulaklarını kapamış görünüyorlar ve ilk defa bir hükümetin partileri muhalefette değil, iktidarda verdikleri sözleri bile tutmuyor" gibi sert sözler sarf etmekteydi.

Memnuniyetsizliğin ideolojik veçhesindeyse, MHP Merkez Yürütme Kurulu içinde dahi, hükümet tecrübesini doğrudan doğruya ülkücü ideolojiden sapma olarak sorgulayanlar vardı. En hafifinden, pragmatizm ithamları sözkonusuydu: "ülkücü ideolojinin hükümete yansımadığı" (veya "yeterince yansımadığı") söyleniyordu. Bu kaygı kimilerince şu sözlerle şakaya dökülmekteydi: "*12 Eylül'de 'fikri iktidarda kendi zindanda bir kadro'yduk; şimdi kendi iktidarda fikri zindanda bir kadroyuz...*'" Ülkücü hareketi "devrimci" bir aksiyon olarak gören radikal unsurlar ise, -ki onları, Türkçü unsurlardan İslâmî-muhafazakârlara, keskin bir "sivil toplumcu" söylem kullananlara dek geniş bir yelpazeye yayabiliriz-, MHP'yi "sistemle uyumlanma" tehlikesiyle yüzyüze görüyorlardı. Koalisyon ortaklığının esasen "sistemi MHP'ye alıştırmaya" hizmet eden bir ilk tecrübe olduğu yönündeki telkinler, onları tatmin etmeye yetmiyordu. Ülkücülüğün poplaşmasına/sulanmasına dair şikâyetler de tekrar kendini duyuruyor, yeni-MHP'nin "liberal milliyetçi" bir çizgide tanımlanması, kısmen ideolojik kısmen (Türk Kamu-Sen'inki gibi) 'sosyal' mülahazalarla tepki çekiyordu. "MHP, taban değiştiriyor. MHP sanki verilen bir görevi yerine getirircesine sistemle uyumlanıyor. Seçim sonrasında daha ilk MYK toplantılarında 'liberal milliyetçilik' gibi bir lâf ortaya attılar. Bu iki kavram bir arada olamaz" diyen MYK üyesi Ferruh Sezgin, tepkisini ifade etmek üzere *Kurultay*'daki yazılarına da son vermişti.

Aslında bu memnuniyetsizliğin en önemli kaynağının Ülkü Ocakları olması beklenirdi. Ancak partinin pragmatizmi karşısında "dava"yı temsil edegelen Ülkü Ocakları, hiçbir zaman, hattâ belki Türkeş devirlerinde bile olmadığı kadar, parti yö-

netiminin denetimindeydi. Türkeş-sonrası belâlı kongre sürecinden geçen Devlet Bahçeli yönetiminin kaçınılmaz bir 'güvenlik önlemi' olarak kurulan sıkı denetim, hâlâ etkinliğini koruyordu. Eski-yeni Ocak başkanlarının bakanlık imkânlarından faydalandırılması, partiyle 'uyumlarını' kuvvetlendirmişti. Ülkü Ocakları, MHP kabinesinin icraatıyla ilgili gençlik tabanında duyulabilecek memnuniyetsizliği, 'umumî' bir hamâsetle ve özellikle taşradaki nüfuz alanlarında 'herhangi' vezilelerle sertlik yaparak telâfî etme yolunu izliyordu. Abdullah Öcalan'ın idamının ertelenmesi kararını benimseyip, bununla beraber şehit ailelerinin gösterilerine katılma kararı vermeleri; hem partiye sadakatlerini korurken radikalizmden geri kalmamak anlamına geliyordu, hem de, şehit yakınlarını MHP'ye karşı -ya da MHP içinde muhalif güç oluşumuna dönük- seferber edebilecek unsurlara karşı önlem almak anlamına...

Hoşnutsuzluk potansiyeli yavaş yavaş büyürken ülkücü camiada çalkalanma yaratan bir olay, 2000 Nisan'ının ortalarında, Türkiye'yi ziyaret eden Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin'e "Devlet Nişanı" verilmesi oldu. Doğu Türkistan'daki ağır baskıcı uygulamaların ve kırımların siyasî sorumluları arasında kabul edilen Zemin'i taltif eden kararnamenin MHP'li bakanlarca imzalanması, büyük tepkilere yol açtı. Devlet Bakanı Sadi Somuncuoğlu, "kararnameyi bütün bakanlar imzaladığı için mecburen imzaladığını" açıkladı. 2002'nin ortalarına doğru Devlet Bahçeli'nin Çin'e yaptığı resmî ziyaret de tepkilere yol açacaktı. MHP'nin "modernleşme" sürecine hayırhâh bakan gazeteci Avni Özgürel, bunları, "Uygur Türklüğü'nün sorunlarına çözümün Çin'le uzlaşmaktan değil ağlayıp sızlanmaktan geçtiğini sanan, esas olarak da vakıf şemsiyesi altında aldığı örtülü açık yardımların kesileceği korkusunu milliyetçilik söylemiyle kapatmaya çalışan"ların tepkileri olarak yorumlamıştı (*Radikal*, 7.6.2002). Ancak MHP yönetimi ne Çin'le ilişkilerde böyle bir ön açıcı politika tasarımı koymaktaydı ortaya, ne de kendisine yönelik tepkilerin zihniyet temellerini sorgulayan bir tutum almaktaydı.

Aynı ayın sonunda gerçekleşen "Sadi Somuncuoğlu olayı", alttan alta kaynayan hoşnutsuzluğun ilk kez açığa çıkması ba-

kımından önemliydi. Sadi Somuncuoğlu, Süleyman Demirel'in görev süresinin uzatılmasına dönük girişimlerin sonuç vermemesiyle gelip çatan Cumhurbaşkanlığı seçiminde parti yönetiminin koalisyon ortaklarıyla müşterek hareket etme kararına karşı çıkarak, MHP'nin kendi adayını çıkartması gerektiğini savunmuş ve aday olmayı düşündüğünü açıklamıştı. Somuncuoğlu'nun -"Zemin'e Nişan" örneğindeki gibi- hükümeti içerden eleştiren belli başlı figürlerden biri olması, onun bu itirazının ve 'ayrı baş çekmesinin' vahametini artırıyordu. Somuncuoğlu ayrıca hem CKMP Gençlik Kolları'ndan beri ülkücü hareketin içindeydi, hem de MHP dışındaki milliyetçi entelijensiyanın, özellikle Türk Ocağı çevresinin desteğine sahipti.[4] MHP yönetimi, bu hareketin arkasında FP'nin kışkırtmaları olduğunu söylüyordu ama asıl 'kışkırtma' kaynağı, sözkonusu çevrelerle yakın ilişkideki bazı DYP'lilerdi.

25 Nisan akşamı Devlet Bahçeli partide Sadi Somuncuoğlu'yla görüştü. Restleşme noktasına varmayan, ucu açık kalan bu görüşmeden sonra Meclise geçen Somuncuoğlu, burada bir grup MHP milletvekilinin tahkimatıyla karşılaştı. Aslında bu grup, başka bir MHP'li Devlet Bakanının, Abdülhalûk Çay'ın Cumhurbaşkanı adaylığı için dilekçe vermeye geleceği 'duyumu' üzerine, 'önlem almak' için toplanmıştı. Somuncuoğlu'nun beraberinde birileriyle Meclise gelmesi, onları şaşırtmış ve küçük çaplı bir gövde gösterisiyle karşı karşıya kaldıklarını düşündürmüştü. Bunun üzerine Sadi Somuncuoğlu'nun üzerine yürüdüler, silah gösterdiler, söz ve fiille taciz ettiler. Somuncuoğlu'nu istifaya sürükleyen bir skandaldı bu. Buna rağmen, Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer'in Cumhurbaşkanı seçildiği oylama sürecinde aday olan Somuncuoğlu'nun 58 oy aldığını kaydetmek gerek. Bu oyların yaklaşık 20'sinin MHP'den geldiğine dair güçlü şüpheler bulunuyordu.[5]

MHP sözcülerinin açıklamaları, bu skandalı daha da büyüt-

4 Somuncuoğlu'nun 1992 yılında MHP yeniden açılırken Türkeş'in karşısına çıkma cesaretini gösterdiğini hatırlatalım. Bkz. 5. Bölüm.

5 Somuncuoğlu'nun yerine Devlet Bakanlığına Konya Milletvekili Faruk Bal getirildi.

tü. Genel Başkan Yardımcısı Şefkat Çetin, Somuncuoğlu'nunki türünden davranışlar karşısında "töremiz çalışır" demiş; saldırının başını çeken Ordu Milletvekili Cemal Enginyurt ise "ülkücü tavrın gereğini yaptığını" söylemişti. Bu külhanca sözler, o zamana kadar MHP'nin 'ılımlanmış' yüzüne tebessümle bakan medyada, -bir hafta-on günlüğüne de olsa-, MHP'lilerin "şiddete yatkın" kimliğini teşhir eden haberler yapılmasını teşvik etti. (Oysa daha evvel, TBMM İdare Amiri MHP'li Ahmet Çakar'ın çorapsız gazetecileri ve göbeği açık ANAP'lı kızları Meclis'ten çıkartıp, "ben mahallenin abisiyim" lâfı etmesi gibi olaylar üzerinde fazla durulmamıştı.) Örneğin Yozgat'taki bir ihale meselesinde MHP Milletvekili Ahmet Ersoy'un (ki kendisi Somuncuoğlu vakasına da karışmıştı), Koray Aydın'ı kastederek "ben bakan makan tanımam" dediği, Aydın'ın da "küfürle ihale almak sıkar" cevabını verdiği haberi, tam bu sıralarda duyuldu.

Gerçi böylesi külhanca manzaraların, hükümetin icraatından sıkıntı duyan MHP'lilerin bir bölümünü teskin edici bir etkisi olduğu da söylenebilir. Ancak gözden kaçırılmaması gereken husus, içe dönük gerginliğin ve "iç şiddetin" belki de hareketin tarihinde en fazla yoğunlaştığı bir dönemi yaşıyor olmalarıydı. Zaman zaman fizikî zor kullanımına dökülse de, esasen aşırı öz- ve karşılıklı denetimin belirlediği bir moral şiddetti bu. MHP, seçmeninin talepleri, tabanının ihtiyaçları, teşkilatının beklentileri, kadrosunun istekleri arasında bir gerilim atmosferi içinde yaşıyordu. MHP'li bakanlarla MHP'li milletvekilleri rutin olarak ihtilâf içindeydi. (Somuncuoğlu vakasının kahramanı Cemal Enginyurt'un daha önce de "bizim işlerimizi yapmıyorsun" diye Devlet Bakanı Tunca Toskay'ın odasını bastığı biliniyordu.) 1999 Nisan'ında aday listeleri hazırlanırken mutlaka seçileceği öngörülen 40-50 kişinin dışında kalan ve biraz 'hesapta olmadan' seçilen milletvekillerinin ne yapıp edecekleri, MHP genel merkezi için zaten sürekli bir tedirginlik kaynağıydı.

Ancak Somuncuoğlu vakasından sonraki skandalın kaynağı, 'teşkilâtın bağrından gelen' bir meçhûl milletvekili değil,

gayet iyi bilinen birisi oldu: 1960'ların sonlarından beri ülkücü harekette olan ve 1980 sonrasında son genel seçimlere dek Devlet Bahçeli'yle birlikte davranan İçel Milletvekili Ali Güngör. Ali Güngör, 2000 Aralık'ında DSP'liler tarafından Meclise getirilen Şartlı Salıverme Yasasına kararlılıkla karşı çıkıyordu. Aslında Rahşan Ecevit'in inisiyatifiyle "kader mahkûmları" gözetilerek hazırlanan, bu arada bazı sol siyasî hükümlülerin ve "bölücü örgüte yardım ve yataklık"tan hüküm giyenlerin de yararlandığı bu yasanın belirli maddelerden hüküm giymiş ülkücüleri kapsam dışı bırakması, tümüyle MHP bünyesinde rahatsızlık yaratmış, ancak mâhut uyum politikası çerçevesinde sindirilmişti. Ali Güngör'ün itirazını Mecliste kişisel söz alarak çok sert sözlerle dile getirmesi,[6] MHP yönetimini kesin bir tavır almaya itti. O günlerde bir TV canlı yayınında *Sabah* gazetesi yöneticisi Zafer Mutlu'yla tartışırken onun annesinin "zaten" Ermeni genelev patroniçesi Manukyan'ın kızkardeşi olduğunu söylemesi de, kamuoyunda Ali Güngör'e dönük antipatiyi artırmıştı. MHP yönetimi bu "nezaketsizlikten" ötürü Zafer Mutlu'dan özür diledi. Bu arada Parti Disiplin Kurulu'na sevkedilen Güngör, hızla ihraç edildi. Ali Güngör, Parti Disiplin Kurulu'na sunduğu dilekçede MHP yönetimini, "Diyarbakır'da kardeşçe kucaklaşıp öpüştüğü HADEP'lilere,[7] şartlı salıverme yasası ile affettiği, PKK'ya bilerek yardım ve yataklık edenlere gösterdiği hoşgörüyü... her şeyini MHP ve onun ülküsüne adamış olan kendisine göstermemekle" ve ve-

6 Bu konuşmada Ali Güngör, "Vatan hainlerini affetmenin, Ecevit'in geleneğine yabancı olmadığını" söylemişti. Güngör, Dr. Necdet Güçlü'nün 13 Nisan 1970'te öldürülmesi davasında 12 yıl hapse mahkûm olmuş; yaklaşık iki yıl hapis yattıktan sonra 1974'te Ecevit'in Başbakanlığındaki CHP-MSP Hükümetinin çıkarttığı Af Kanunu'yla salıverilmişti. Aynı davada Osman Durmuş da yargılanmış, delil yetersizliğinden beraat etmişti.

7 Devlet Bahçeli'nin, 2000 Eylül'ü başında Diyarbakır'ın HADEP'li Büyükşehir Belediye Başkanı Feridun Çelik'le görüşmesindeki karşılıklı nezaket jestleri kastediliyor... Bu sahne, yıllardır MHP'nin "Türkiye'deki huzur ortamına katkısını" vurgulayan büyük-merkez medya tarafından güzellenmişti. Örneğin Ertuğrul Özkök, sahneyi, MHP'nin "Güneydoğu'daki iç savaşı siyasî bir amaçla sömürmeyen" çizgisinin yeni örneği olarak sunmuştu. Bu hayırhâh yorumun eleştirisi için bkz. Bora, 2000.

faşizlikla suçladı. Aynı şeyleri, "Ülküdaşlarıma Kamuoyu Açıklaması" başlığıyla hapishaneden yolladığı mektupta, Haluk Kırcı da söylüyordu. PKK militanlarının yararlandırıldığı Şartlı Salıverme Yasası'nın kendisinin ve kendi durumundaki ülkücü tutuklulara dönük hiçbir indirim sağlamadığından şikâyet ediyor, MHP yöneticilerini şöyle suçluyordu: "Bu beyler, kendilerine verilen rolü oynamaktadırlar. Öyle güzel oynamaktadırlar ki, bu davayla geçmişte hiçbir ilişkisi olmamış bazıları, yıllardır bu davaya hizmet etmiş bir insan olan Ali Güngör Bey'i partiden ihraç edecek kadar Ülkücü (!) ve teşkilatçı kesilmişlerdir."

Kolay kongre

2000 Aralık'ında yapılan büyük kongre, bir yandan MHP yönetiminin seçim başarısını ve "ikbali" kutlayarak hükümranlığını pekiştireceği bir gösteri olarak tasarlanmaktaydı. Devlet Bahçeli, 1997 kongrelerini bir tür koalisyonun temsilcisi olarak kazanmış; zaman içinde, özellikle koalisyonun sürecinde bu ittifaklarda değişiklikler olmuştu. Ama Bahçeli'nin hâlâ homojen bir ekip yaratabildiği söylenemezdi. "Liderin yakınındakiler" arasındaki gizli rekabet, başlı başına önemli bir gerilim kaynağıydı. Yani, parti içi iktidarı güçlü kılan çok parçalı yapı, aynı zamanda onun zayıf yönünü oluşturmaktaydı.

Öte yandan, parti içinde varolan bir dizi ihtilâf ekseni, kongre öncesinde gerilimin yüksek irtifada seyretmesine yol açmaktaydı. "Somuncuoğlu krizi" sırasında uç veren "kabinedekiler-partidekiler" zıtlaşması, "Ocaklar-Parti" gerilimi, "eski cefakârlar-yeni gelenler" ayrışması, ananevî "ülkücü olanlar-olmayanlar" ayrımı, ikbal bekletisine bağlı rekabet, bunun yanında elbette muhalif ekiplerin daha uzun vâdeli hesap ve hazırlıkları, ilçe ve il kongrelerinde görünür hale gelmişti. Birçok yerde kavgalar çıkmış; Adıyaman-Kâhta ilçe kongresinde kavga ölümle sonuçlanan silahlı çatışma noktasına varmıştı. İstanbul il kongresinde, çeşitli nedenlerle yönetime tepki duyan delegelerin desteğini alan bir koalisyonun, genel merkezin is-

temediği Hasan Hüseyin Ceylan'ı başkan seçtirtmeyi başarması, bir başağrısı sinyaliydi. Bu İstanbul koalisyonunun, MHP'nin yarı resmî yayın organı *Kurultay*'a bile yansıyan, "ülkücüler MHP'den tasfiye mi edilmek isteniyor? MHP diğer partilere mi benzetilmek isteniyor?" meâlindeki rahatsızlıkları temsil eden bir profili vardı: "Eskiye sahip çıkma"nın simgelerinden olan, Abdi İpekçi davası sanıklarından Yavuz Çaylan; Genel Merkez'in münferit konuşmaları yasaklamasına rağmen, "ülkücü reflekslere" moral takviye verecek sert çıkışlarla bilinen İstanbul milletvekili Ahmet Çakar, Trabzon milletvekili Orhan Bıçakçıoğlu, bilhassa televizyon programlarında 'fanatik/haşin' MHP'li karikatürü olarak neredeyse sabit bir yer edinmeye başlayan İstanbul milletvekili Mehmet Gül...

Ancak yine kendi içinde homojenlikten uzak olan bu muhalefet girişimlerinin, genel kongre arefesinde geri bastığı görüldü. Bunda, genel merkezin kongre öncesinde başlattığı "teşkilât revizyonu"nun da payı vardı: Üye yazımlarını yenilemekten, tüzük tadilatına kadar bir dizi değişiklik, yarış içindeki ekiplerin hepsini, yer kapma telâşına düşürdü. Bu revizyon operasyonunu, Teşkilatlardan Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı Şefkat Çetin yönetmekteydi. Aylar önce çevresine "partiyi sorunsuz hale getireceğim" dediği söyleniyordu. Şefkat Çetin bu nedenle il-ilçe kongrelerinde muhaliflerin örtülü hedefi olarak, Devlet Bahçeli için paratoner işlevi de görmüş oldu.

Nitekim MHP Büyük Kongresi, genel merkezin tansiyonu düşürme kaygısının belirleyiciliği altında, müsamere havasında, aşırı-kontrollü ve renksiz bir atmosferde başladı ve birkaç saat içinde bitirildi. İktidarda olmanın "gurur ve şuurunu" yansıtan bir gövde gösterisinden bile kaçınıldı. Kongreyi biraz kongreye benzeten tek olay, Koray Aydın'la Şefkat Çetin arasındaki, Çetin'in nispî üstünlüğüyle sonuçlanan rekabetti. Bu kongrede Devlet Bahçeli'nin liderliğinden öte liderlik üslûbunu tescil ettirdiği söylenebilir: İhtiyatlı ve ketum. Kongredeki düşük profil ve ketumiyet, MHP'yi "yeni merkez sağ" olarak işlevselleştirmeye çalışan büyük medyanın "imaj yapıcılarının" fazla mesaisiyle telâfi edilmeye çalışıldı. "MHP'nin değiş-

tiğine" dair takdimler, -kongrenin 'hevessizliğini' de bir nevi delil göstererek!-, tazelendi. "Yüzyılla Sözleşme" gibi fiyakalı bir başlık taşıyan, küreselleşme sorunsalına ilişkin genelgeçer literatürün tekrarına dayalı, delegasyonunsa hiç alâkadar olmadığı programatik metin, büyük bir yenilik olarak aktarıldı.

Ekonomik kriz ve depresyon

Önce 2000 Kasım'ında, sonra asıl 2001 Şubatı'nda "patlayan" ekonomik kriz, hükümeti de MHP'yi de büyük bir çıkmaza soktu.

Kasım krizi, ekonomistlerce, para politikaları sonucunda iç talepte canlanma, ithalatın hızlı bir şekilde artması, cari işlemler açığının büyümesi, özelleştirme ve yapısal reformlara ilişkin gecikmelerle betimlenmişti. Dış sermaye girişlerinde büyük bir duraklama olmuş, faizler hızla yükselmiş, büyük ölçekli bir sermaye kaçışı başlamıştı. Bu kriz, Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) tamim ettiği, gevşeyen ekonomik disiplini sıkılaştırmaya dönük önlemlerle yatıştırıldı. Ancak bu geçiciydi; çok geçmeden, daha büyük bir kriz "patlak verdi". Krizi idare etmek için sağlanan fonların vadesinin kısalması ve faizlerin dövize göre yüksek kalması, mevcut kur rejiminin sürdürülebilirliğine ilişkin kaygıları derinleştirmekteydi. 21 Şubat'taki Millî Güvenlik Kurulu toplantısında, Cumhurbaşkanı Sezer ile, DSP lideri Ecevit ve Devlet Bakanı Hüsamettin Özkan arasında yaşanan gerginlik, bu güvensizliğin bir "panik atağa" dönüşmesine yol açtı ve döviz, faiz dengeleri kontrol dışına çıktı. Bu kriz(ler), "patlama" teriminin imâ ettiğinin aksine, doğal âfet benzeri beklenmedik olaylar değildi; 1980'lerden beri uygulanan neoliberal ekonomik politikaların Türkiye'yi içine soktuğu yapay büyüme-istikrarsızlık-daralma döngüsünün sonucuydu (Yeldan, 2001a, 2001b, Arın 2003). Ekonomik sistemin global düzeyde akışkan spekülatif sermayenin rant arayışlarına üst düzeyde bağımlı hale gelmiş, kırılgan yapısı; biriktirdiği muazzam borç yükünün faizini ödeyebilmek için bile yeni dış borç almaya muhtaç hale gelmişti.

Hükümetin palyatif önlemlerle geçiştirilemeyecek bu krizle ilgili temel kararı, Başbakan Ecevit'in, Dünya Bankası'nın yüksek kariyerli uzmanlarından (1970'lerde de kendi danışman çevresinde yer almış olan) Kemal Derviş'i Türkiye'ye davet etmesi oldu. 2 Mart'ta Ankara'ya gelen Kemal Derviş, Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanlığını üstlendi ve bundan böyle fiilen "koalisyonun dördüncü ortağı" olarak değerlendirilebilecek bir ağırlık kazandı. Derviş'in uluslararası malî kuruluşlarla müzakere ederek çerçevesini çizdiği "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" ile, bankacılık sistemi ve kamu maliyesinin sıkı disipline sokulmasını, özelleştirme vd. verimliliği artırıcı yapısal reformların yanısıra "dalgalı kur politikasına" dayanan bir ekonomik politika uygulamaya kondu.

Böylece Türkiye, birkaç ay içinde, hızlı bir yoksullaşma ve kitlesel bir işsizlik artışıyla karşı karşıya kaldı. Kısa vâdeli iyileşme umudunun da görülmediği bir tabloydu bu.

Hükümetteki koalisyonun bütün ortakları gibi, MHP de bu tablonun sorumluluğu altında ezildi. Politik sorumlulukla ilgili olarak, MHP yönetimi, o âna kadar sürdürdüğü stratejiyi sürdürmeye çalıştı: Hükümetin bir koalisyon hükümeti olduğu ve MHP'nin karar verici olamadığı anlatıldı hep. Kemal Derviş'in neredeyse partiler- ve hükümet-üstü bir yeni güç faktörü olarak kazandığı etkinlik, bu savı güçlendiriyordu. İlerleyen aylarda MHP'li bakanlar ile Derviş arasındaki sürtüşmeler, keza MHP'nin bu hükümetin politik sorumluluğundan masun olduğu tezi lehine öne çıkartılmaya çalışıldı. Ancak bunların ne kamuoyu, ne taban nezdinde ikna edici olması mümkün değildi. Zira MHP "krizi yöneten" hükümetin içindeydi ve Devlet Bahçeli, "istikrar"ın korunmasına ve "piyasaların tedirgin olmaması"na endekslenerek politik inisiyatifi neredeyse tatil eden hâkim dilin içinden konuşmaktaydı. MHP'lilerin birçoğu, partilerinin hükümette "âciz bir işbirlikçi" konumunda olduğunu düşünüyordu.

Tabanının bütün tatminsizliklerini, elindeki "icracı" bakanlıklar vasıtasıyla telâfi etme beklentisi de suya düşmüştü. Uluslararası malî kuruluşların bir an evvel işletilmesi için bas-

tırdığı özelleştirme programı, MHP'li bakanların kontrolü altında bulunan imkânların da yitmesi tehdidini barındırıyordu. Bu şartlarda MHP'nin kabine stratejisi, hükûmet içinde "pazarlıkçı" bir taktik izleyerek, kullanabildiği kaynakları azamileştirme çabasına konsantre oldu. Mamâfih bu tutum, diğer koalisyon partileri ve medya tarafından MHP'nin "ekonomik programı delmeye çalışan" "sorumsuz" bir ortak olarak sunulmasına fırsat verdi. Üstelik MHP'nin, sözkonusu stratejiyi derli toplu bir ideolojik-politik eleştiriyle birleştirmeden, gerçekten "kapı arkasında kendi işini halletme" üslûbuyla yürüttüğü için, böylesi ithamlara karşı söyleyecek fazla bir şeyi olamıyordu.

Sonuçta MHP, 'sabite' olarak kabul etmek durumunda olduğu devlet politikaları ve IMF politikaları ile, kendi doktriner sembolizminin icapları ve -her partinin tâbi olduğu!- klientalist-popülist taleplerin basıncı arasında kilitlenip kaldı. Devlet Bahçeli'nin simgelediği ve dillendirdiği "devlet ciddiyeti" şiârı, bu kilitlenme halini temsil ve ifade etmekteydi. Menderes Çınar (2002b: 128), bu hali şu ironik yorumla özetler: "MHP idamın kaldırılmasını gerçekten istiyor olsaydı, bunun için mücadele ederdi. Ne var ki idam meselesi de devlet ciddiyetiyle ele alınması gereken bir mesele idi." Çınar'a göre, "sorunlara değil sorunları ele alanlara tepki vermeye", "içinde bulunulan toplumsal gerçekleri ciddiye almamaya" dayanan, velhâsıl politikayı fiilen meneden statükocu muhafazakârlık, 1980 sonrası siyasal rejim ve ortam içinde rejim/devlet ile MHP'nin deyim yerindeyse ortak doğası haline gelmişti.

MHP sözcülerinin "enteresan" çıkışlarla profil göstermeye gayretleri de, pek masum telâfi çabaları olarak kalmaktaydı: 2001 Temmuz'unda toplanan Biyoteknoloji Danışma Kurulu toplantısında Tarım Bakanı Hüsnü Yusuf Gökalp'in "Yoğurt Türklerin buluşudur ve aya gidiş kadar önemli bir buluştur... Yine fermantasyon sonucu oluşan yüzlerce sebze, meyve bize aittir" sözleriyle millî hisleri okşaması gibi... Böylesi 'çıkışlar', MHP tabanına bir bahtiyarlık vermediği gibi, genel kamuoyunda da sadece mizahî magazin fasılından ilgi çekiyordu.

Küba'yı ziyaret eden parlamento heyetinde yer alan Mehmet Gül'ün plajda ve sofrada başında "devrimci" beresiyle (kimisinde bozkurt işareti eşliğinde) gülümsediği fotoğraflar ise, yine 'zengin' magazin malzemesi sunarken, ülkücü tabanda (bu pozların ramazan ayında verildiğine de dikkat çekilerek) tepkilere yol açacaktı

Kabinede gedikler: İstifalar, aziller

2001 yazında Kayseri Milletvekili Sadık Yakut MHP'den istifa ederek, FP'den kopan "Yenilikçiler"e katıldı. Çok yankı yaratmayan bir fireydi bu; fakat "Yenilikçiler"den doğacak olan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin MHP'de bir melce bulmasının ilk işareti olarak önemli sayılabilirdi.

Daha önemlisi MHP'nin, Somuncuoğlu'dan sonra ikinci kez bir bakanıyla ilgili kriz yaşamasıydı. Ulaştırma Bakanı Enis Öksüz, bakanlığına bağlı Türk Telekom'un reorganizasyonuyla ilgili düzenlemelerde katı bir direnç göstermekteydi. Meslekî ehliyeti olmayan partilileri önemli konumlara atamakta; kurumun özelleştirilmesi için uluslararası finans kuruluşlarının da katılımıyla yapılan hazırlıklarda "uyumsuz" davranmaktaydı. İtirazları üzerine yapılan müzakerelerde varılan uzlaşma formülünü de yeterli görmemişti. Bakan olarak yetkilerinin elinden aldığından şikâyet etmenin yanında, bu düzenlemelerle Türkiye'nin ulusal haberleşmesi üzerindeki denetimini yitireceğini, böylece ulusal güvenliğin tehlikeye atıldığını savunuyordu. Denebilir ki bu, hükümet kurulalı beri bakan seviyesinde MHP adına yapılmış 'en ideolojik' çıkıştı. Ancak MHP tabanında destekleyici mırıltılarla karşılansa da, bir çalkalanma yarattığı söylenemezdi. Öksüz'ün çıkışı bir "solo gösteri"ydi. Hükümet ortakları ve esasen Kemal Derviş, Öksüz'ün davranışını kabul edilemez bulduğunda, Devlet Bahçeli onun arkasında durmadı. "Tavır ve üslûbuyla" partiye -yani partinin iktidar ortaklığı stratejisine- zarar vermekte suçlanan Enis Öksüz 17 Temmuz'da bakanlıktan istifa etmeye mecbur kaldı. 1997 kongresinde Bahçeli'nin rakiplerinden biri olan

Öksüz, Ağustos 2002'de MHP'den istifa ederek BBP'ye katılacaktı.[8] Öksüz krizi sırasında doların fırlayıp, borsanın dibe vurması, ekonomik krizin "ardçı şoklarıyla" ilgili olarak MHP'ye yönelik bir suçlama kampanyası başlattı. Medyada ve politik dilde her türlü politik mülâhaza karşısında veto gücü kazanan "piyasaları tedirgin etme" ithamı, MHP'yi köşeye sıkıştırmaktaydı.

Eylül başında, bu kez Bayındırlık Bakanı Koray Aydın istifa etmek zorunda kaldı. Bu istifa, MHP açısından orta ve uzun vâdede daha yıpratıcıydı. Çünkü Aydın'ı istifaya zorlayan sebep, yolsuzluk suçlamalarıydı. Koalisyon hükümetinde ilk olarak ANAP'lı Enerji Bakanı Cumhur Ersümer, bakanlığının üst düzey bürokratlarına dönük kapsamlı bir soruşturmanın başlaması üzerine istifa etmek durumunda kalmıştı. Ardından, "Vurgun Operasyonu" adı verilen bir soruşturma başladı ve aralarında Müsteşar Yardımcısı Sedat Aban'ın da bulunduğu bir grup üst düzey Bayındırlık Bakanlığı bürokratı DGM tarafından tutuklandı. Basına sızan ifadelerde, Koray Aydın'ın da adı geçiyordu. Koray Aydın, MHP açısından 'herhangi bir bakan' değildi. 1997'den -aslında çok daha öncesinden- beri Bahçeli'nin yakın çevresinde yer almıştı; özellikle medyaya bir "başarı" olarak tanıtılması başarılan deprem konutları inşaatları dolayısıyla MHP'nin "örnek bakanı" gibi sunuluyordu. Öte yandan Koray Aydın'ın, bakanlığının geniş malî olanakları sayesinde kendi siyasî gücünü artırması, MHP içinde ciddi bir huzursuzluk kaynağı olmaktaydı. Onun etrafında oluşan, ağırlıkla Trabzonlu müteahhitlere dayanan "memnuniyet çemberine" hiç hoş bakmayanlar da az değildi. Ayrıca, MHP Genel Sekreterlik makamına oturtulan emekli Tümgeneral (Askerî Yargıtay eski Başkanı) Nursafa Pandar'ın da, çıkan yolsuzluk söylentilerine özel bir hassasiyetle eğildiği ve onun hassasiyetinin "ordunun hassasiyeti" olarak yorumlandığı söyleniyordu (*Aksiyon*, 8 Eylül 2001). Neticede, Devlet Bahçeli onu kollayıcı bir tutuma yeltenmedi ve Koray Aydın -elbette ki suçlama-

8 Öksüz'ün yerine Ulaştırma Bakanlığına İzmir Milletvekili Oktay Vural atandı.

ları asla kabul etmeyerek- 5 Eylül 2001'de istifa etti.[9] Aydın'ın istifasıyla sonuçlanan bu soruşturma, MHP'nin -kadro ve tabanından öte- seçmenleri nezdindeki etkili bir "imaj"ına, "bunların yolsuzluklarla ilişkisi yok/olmaz" intibaına halel getirdi. Zaten 1990'larda 'işadamı' olmuş MHP'lilerin oluşturduğu orta ölçekli bir 'ülkücü burjuva' zümresi bu dönemde iyice görünür hale gelmişti. Bu zümre içinde özellikle hükümet/Bakanlık imkânlarından ve ilişki ağlarından yararlanarak 'yükselenler' de, kuşkusuz MHP'de "ANAPgil" bir çehrenin görülmesine katkıda bulunmuşlardı. Koray Aydın olayı, bu izlenimin yaygınlaşmasını ve tescilin sağlayan bir simge oldu.

2001'in sonuna doğru, MHP'li bakanlardan biri daha kabineden ayrıldı - üstelik bu kez açık bir ihtilâf neticesinde... Devlet Bakanı Abdülhalûk Çay, gerek parti örgütlerinin taleplerine ilgisiz davrandığı gerekçesiyle, gerekse zaman zaman yaptığı keskin çıkışları nedeniyle (örneğin Nâzım Nikmet'in vatandaşlığının iadesine ilişkin tartışmalara "Dirisi işimize yaramadı, ölüsü mü yarayacak?" sözleriyle katkıda bulunmuştu!), parti yönetiminde uzun süredir rahatsızlık yaratıyordu. MHP geleneğinden çok Türkçü akıma bağlı olduğu söylenebilecek olan Çay, "Türk Dünyası Bakanı" sıfatıyla çalışıyordu; bakanlığının 'konusu' olan Türk cumhuriyetlerine 44 kez ziyarette bulunmuştu. Parti yönetimiyle arasındaki gerginliği kopma noktasına getiren olay da bu konuyla ilgiliydi. Devlet Bahçeli, 1993'ten beri düzenlenen Türk Dünyası Kurultayı'nın (bkz. 9. Bölüm) finansmanı için kendisine başvuran Abdülhalûk Çay'ı ekonomik krizin getirdiği kısıtlamalar nedeniyle geri çevirmiş; Kurultayın bu yıllık ertelenmesini istemişti. Çay buna rağmen, önceki Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'den destek alarak, onun 'başvurduğu' işadamlarının sağladığı kaynakla Türk Dünyası Kurultayı'nı düzenledi. MHP yönetimi, Çay'ın bu şekilde 'müstakil' hareket etmesi yanında, "Türk Dünyası" angajmanına dayanarak profil kazanmasından da ra-

9 Onun yerine Bayındırlık Bakanlığı'na Afyon Milletvekili Abdülkadir Akcan atandı. Koray Aydın da tamamen 'harcanmadı', istifasından bir süre sonra Meclis Grup Başkanvekilliği'ne getirildi.

hatsızdı. Ülkü Ocakları Genel Başkanı Atilla Kaya, Çay'ın ülkücüleri temsil edemeyeceğini ve bu kurultayda "hainler valsi yapıldığını" belirten sert bir açıklama yaptı. 24 Aralık'ta, Bahçeli'nin girişimiyle Abdülhalûk Çay bakanlıktan azledildi.[10] Çay'a bu işlemi kınamak için yaptığı basın toplantısında Enis Öksüz, Sadi Somuncuoğlu, Edip Özbaş, Mesut Türker'in yanısıra Ali Güngör'ün refakat etmesi dikkate değerdi. MHP'de muhalifler, henüz bir hareket oluşturmamakla beraber, birikmeye ve görünür olmaya başlamışlardı.

2002 Ocak'ında, MHP yönetiminin Kamu-Sen liderliğiyle olan ihtilâfı kopma noktasına geldi. Konfederasyon Genel Başkanı Resul Akay'ın hükümete yönelik sert eleştirilerinin kabul edilemez boyutlara ulaştığını düşünen MHP yönetimi, Kamu-Sen'e bağlı sendikaların kongrelerine açıkça müdahale etti. Devlet Bahçeli konfederasyona bağlı sendikaların şube başkanlarıyla toplantı yaptı. Sonuçta Resul Akay'ın, Haber-Sen sendikasının başkanlığını kaybetmesi sağlandı (Akkaya, 2002: 195-8). Tehditlere maruz kaldığını söyleyen Akay, başından beri vesayetçiliğe karşı çıktığını, bu nedenle iktidara taşıdıkları MHP yönetimiyle anlaşamadığını açıkladı. Bu arada DYP'ye yakınlaşan Akay, 2002 ilkbaharında Bağımsız Kamu Görevlileri Sendikaları Konfederasyonu'nun (BASK) kuruluşuna önderlik etti. Akay'ınki etkisiz bir girişim olarak kaldı; ancak Kamu-Sen'in de etkinliğinin gerilediğini söyleyebiliriz.

2002 yılı ortalarında, MHP'nin iki "transferi" daha olacaktı: Bir giden, bir kalan. 25 Haziran'da, zaten emniyet müdürlüğü ve valilik yaptığı dönemde ülkücü olduğu bilinen DYP Çorum Milletvekili Bekir Aksoy MHP'ye katıldı. 27 Temmuz'daysa, Kahramanmaraş Milletvekili Edip Özbaş MHP'den istifa etti ve son üç yıllık dönemde kabineden veya partiden ayrılanların hepsinden daha ağır konuştu: "MHP'nin üst yönetimi zihniyet itibarıyla milliyetçi hareketin gerçek düşüncesini temsil etmiyor. MHP işgal altındadır." Edip Özbaş ağustos başında BBP'ye katılacaktı.

---

10 Çay'ın yerine Devlet Bakanlığına Tokat Milletvekili Reşat Doğru atandı.

Erken seçime doğru... AB meselesi

Öksüz ve Aydın'ın bakanlıktan ayrılmaları, MHP'nin artık sıkıştığını haber vermekteydi. Seçeneksiz angaje olunan koalisyonun MHP'ye orta vadeli bir siyasî fayda sağlamayacağı belli olduğu gibi, kısa vadedeki müşküller artmaktaydı. Devlet Bahçeli daha 2001 Eylül'ünde Kızılcahamam'da yapılan "kamp"ta teşkilatı seçime hazır olmaları için uyardı; "gelişen olaylar seçimi giderek yakınlaştırıyor"du. Ara kadrolardan, "koalisyon olmanın zorlukları"nı tekrar iyice bir anlatmaya koyulmaları istendi.

Devlet Bahçeli, Enis Öksüz'ün istifası sonrasında yaptığı açıklamada, "Türkiye üzerine oyunlar oynayanlar kamuoyu tarafından açıkça görülsün diye MHP bu hamleye karar vermiştir" demişti. Bu sözler, uygulanan ekonomik programla hükümet stratejisindeki hareket alanı daralan MHP'nin, 'pasif agresif' bir hamle hazırlığını haber veriyordu. MHP bu kez sermayesini ekonomik programın başarısızlığına yüklüyordu. Zira ekonomik programın başarılı işlemesi veya öyle telâkki edilmesi, Kemal Derviş'in hanesine yazılacak ve bu başarının, programı delmeye çalıştığı zannı altında tutulan "MHP'ye rağmen" gerçekleştiği kanaati hâkim olacaktı. 2001/2002 dönümüyle birlikte MHP, bu siyasal strateji yönelimi içinde öncelikle Kemal Derviş'i hedef aldı. Bahçeli, Derviş'in, ekonomik programın yürütücüsü/gözeticisi olma konumundan aldığı otoriteyi sorgulamaya başladı; onu "koalisyon adâbına uymamakla" suçladı. Derviş-MHP gerilimi ocaktan itibaren süreklilik kazandı. Bu, MHP'nin büyük sermaye ve medya nezdindeki kredisini hızla eriten bir tutumdu. Zaten MHP artık daha çok 'seyirciye' oynamaya başlamıştı. Ancak "sorumluluk sahibi" imajını da koruma kaygısı, onun yanında elbette inandırıcılık problemi, onları bu konuda fazla ataklıktan, örneğin iktisadî alanda popülist bir dile kaymaktan alıkoyuyordu. Ayrıca MHP yönetimi, neredeyse kuruluşundan itibaren "MHP'siz hükümet senaryolarına" karşı teyakkuz halinde bulunmaktaydı, bu teyakkuzu kendi kadrolarını teskin ve motive etmenin bir yordamı olarak

da kullanıyordu. Bu angajman, MHP'nin koalisyon ortaklarına karşı daha açık tavır almasını engelliyor, tepkilerinin "şerh düşme", "pürüz çıkartma" düzeyinde kalmasını getiriyordu.

Bu evrede, MHP'nin 'hükümet içinde yarı-muhalif' pozisyonunun asıl dayanağını, Avrupa Birliği (AB) meselesi oluşturdu. 1999 sonundaki Helsinki zirvesinde Türkiye'nin adaylığının ilanı ve 2000 yılının sonlarında açıklanan "Katılım Ortaklığı Belgesi"nin ardından Türkiye "Ulusal Uyum Programı"nı hazırlamıştı; 2002'yle birlikte, AB'ye uyum yasaları Meclis gündemine gelecekti. Özellikle Türkçe dışı dillerde yayın ve eğitim hakkı ile, düşünce özgürlüğü ile, idam cezası ile ilgili yapılacak düzenlemeler, MHP'nin benimsemediği değişiklikler içeriyordu. MHP'nin bu yasama sürecinde ortaya koyacağı direnç zaten öngörülebiliyor ve 2002 yılına girilirken muhtemel kriz takviminin ana başlıklarından birini oluşturuyordu.

MHP'nin AB konusundaki "eleştirel" tutumu, 1999 Seçim Bildirgesi'nde şu cümlelerle özetlenmişti: "Türkiye'ye birçok şart dayatan, ikili anlaşmaları yok sayan, kısacası hiç dostane olmayan yaklaşım ve kararlar, gelinen noktanın ciddi bir şekilde gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Ülkemizin, bu tür dışlayıcı, ön yargılı ve dayatmacı yaklaşımlara hiçbir şekilde rıza göstermeyeceği muhataplara açıkça anlatılmalıdır." MHP bu tutumunu hükümette de devam ettirmiş, bu nedenle 2000 yılı sonlarında hükümet içi tartışmaların konusu olmuştu. Bu tartışma, ANAP lideri ve AB'yle ilişkilerin koordinasyonundan sorumlu Devlet Bakanı Mesut Yılmaz'ın, Türkiye'de bazı çevrelerin AB'ye direndiğini söyleyen çıkışıyla başlamıştı. Oy tabanı daralan partisine, "Türkiye'nin AB'ye girmesinin en kararlı savunucusu" sıfatıyla bir kimlik kazandırmaya çalışan Yılmaz'a göre bu odakların başında ordu ve MHP geliyordu. O günlerde Devlet Bahçeli, AB'nin Genişlemeden Sorumlu Temsilcisi Gunther Verheugen'le görüşmeyi, bu ziyaretin Türkiye'ye siyasî baskı unsuru/üslûbu içerdiğini düşündüğü için kabul etmemiş; bu tutum, MHP'li bakanlardan "ülkücü tavır" görmek isteyen tabanda coşkuyla karşılanmıştı. (Örneğin *Ortadoğu* gazetesinde Ertuğrul Kalafat, "Türk Milleti'ne kefen

biçmeye and içmiş bu deyyusu ülkeme sokanlara yazıklar olsun" diye yazmıştı.)

MHP'nin AB-Türkiye ilişkilerine bakışta orduyla rezonans [titreşim] halinde olduğu da açıktı. Üst düzey komutanların Türkiye'nin AB'ye siyasî ve hukukî uyumlanmasına ilişkin düzenlemelerin millî güvenlik mülahazalarıyla sorgulayan -ve kolaylıkla "vatan hainliği" dozuna ulaşan- sorgulamaları[11] ile MHP'nin bu konudaki tutumu arasında parallellik vardı. Nitekim ülkücü basın askerlerin böylesi açıklamalarını hevesle sahipleniyor, öne çıkartıyordu. 2002 yılı başında, *www.ulkucu.org* adlı internet sitesi, "Atatürk ilkelerinin tek savunucuları: Askerler ve Ülkücüler" üst başlığını uzun süre yayında tutmuştu. AB konusunda ordunun ve MGK'nın sivil partneri konumunda durmak, aynı zamanda MHP için, demokratik-parlamenter olmaktan ziyade otoriter-paternalist bir siyasî meşruiyet kaynağıydı. Ancak MHP'nin, verilmek istenen bazı mesajların 'hoparlörü' olarak işlev görmekle birlikte, ordu tarafından 'partner' olarak benimsenmesinde problemler olduğunu gözardı etmemek gerekir. Ordu üst yönetiminin tutumunda karakteristik bir etken, vaz'ettiği milliyetçilik anlayışının içerik itibarıyla Türkçü ya da ülkücü ideolojinin argümanlarıyla kesişebildiği noktalarda dahi, bu ideolojik pozisyona ve daha belirgin biçimde onun taşıyıcılarına belirli bir mesafeyi koruması olmuştur. Bu, tarafsızlık imgesini koruma kaygısı yanında, bürokratik kontrol ideolojisinin bakış açısından, herhangi bir özerk toplumsal hareket dinamiğinin doğurduğu şüpheden

11 11 Ocak 2001'de Harp Akademileri'ndeki bir toplantıda Tuğgeneral Halit Şimşek, AB'nin talep ettiği siyasî değişim programının "millî birliğimizi ve toprak bütünlüğümüzü bozacak büyük tehdit niteliğini al[dığını]" söylemişti. Bu, en uç çıkışlardan biridir. Aynı toplantıda Harp Akademileri Komutanı Orgeneral Nahit Şenoğul AB'nin "ülkemize karşı haksız ve vefasız yaklaşımlarından" bahsetmiş, "ulus devletimizden fedakârlık yapmamız isteniyor" yakınmasını dile getirmişti. Bu çizgide daha birçok 'general sözü' bulunabilir. Dahası, üst düzey komutanların bu yöndeki uyarılarının, "TSK'nin rutin tatbikatları arasında olduğunu" söylemek yanlış olmayacaktır! Bu konuda en 'manifestatif' tavrı benimseyenlerden, Emekli Korgeneral ve Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu eski Başkanı Suat Ilhan, *Avrupa Birliği'ne Neden Hayır* kitabının ikincisini çıkartarak (Ilhan, 2002), AB üyelik sürecinin Atatürkçülüğü sonlandırmaya matuf olduğunu savunacaktır.

kaynaklanır. Ülkücüler örneğinde, özerk toplumsal hareketin *avam* niteliği ve ayrıca laiklik konusundaki tutumunun itimat telkin etmemesi de ordunun "ulusal elit" bakış açısından bir şüphe kaynağı olagelmiştir (bkz. Altınay ve Bora, 2002).

MHP yönetimi, Türkiye'nin AB üyeliğini bir hedef olarak reddediyor değildi.[12] Devlet Bahçeli, AB'nin siyasî ilkeler çerçevesinin benimsenmesini, "Kopenhag Kriterleri artık bir devlet politikası olmuştur" sözleriyle 'onamıştı'. Ancak Türkiye'nin bu ilkelere/kriterlere uyumlanmasına, "millî hassasiyetlerle" koyduğu bir dizi şerh vardı. Bahçeli'nin sözleriyle: "MHP, AB üyelik sürecimizin Devletin temel nitelikleri ile üniter yapısı ile millî birlik ve beraberliğimiz korunarak (...) Türkiye'nin sosyal dokusunun zedelenmesine, iç huzur ve istikrar ortamının tehlikeye düşmesine yol açmayacak bir dönüşüm süreci ile [sonuçlandırılmasını arzulamaktadır]..." (7.6.) 2002'nin başında gündeme gelen yasa değişiklikleri, MHP'nin bu şerhlerini ön plana çıkarttı. Az önce belirttiğimiz gibi, bu aynı zamanda MHP'nin hükümete içerden muhalefet ederek yeni seçime hazırlanma stratejisine elverişli bir pozisyon gibi görünüyordu.

"Uyum yasaları" paketinde MHP'nin iki temel direnç noktası, Türk Ceza Kanunu'nun idam cezasını düzenleyen 159. maddesi ve düşünce özgürlüğüyle ilgili 312. maddesindeki değişikliklerdi. MHP, bu maddelerde yapılacak değişikliklere razı olmadı. Bahçeli, özellikle idam cezasının kaldırılmasının, PKK'nın siyasallaşma sürecine girdiği bir dönemde kabul edilemeyeceğini söylüyordu. (Grup Başkanvekili İsmail Köse, Ocak sonlarında, "gerekirse [Avrupa'nın ulusüstü yargı mercilerine - T.B./K.C.] 10 milyon dolar ceza verir Apo'yu yine asarız" demişti!) Meclis komisyonlarında bu değişiklikler, MHP'-

12 Bahçeli'nin sözleriyle: "AB Türkiye'nin temel siyasi hedefidir. MHP, AB üyelik sürecimizi gönülden desteklemektedir" (7.6.). Bundan sonra Bahçeli'den aktaracağımız metinlerin kaynağı: *www.mhp.org.tr/basin*. Alıntılardan sonra parantez içinde verilen rakamlar, 2002 yılı içinde yapılmış bu konuşmaların gününü ve ayını belirtmektedir. MHP'nin AB'yi 'sorun etmesiyle' ilgili bir başka derli toplu doküman, Partinin Araştırma-Geliştirme Merkezi'nin iki ayda bir yayımladığı *Türkiye ve Siyaset* dergisinin Mart-Nisan 2002 tarihli 7. sayısıdır.

nin red oylarına karşın kabul edildi. Hükümetin DSP-ANAP kanadı birçok oylamada muhalefet partileriyle müşterek hareket etti. Bahçeli, önceleri bunun koalisyonda sorun yaratmayacağını söylerken, giderek çizgisini sertleştirdi. "Her mesele muhalefetin desteğiyle Meclis'te çözülecekse, koalisyon dahil her türlü mutabakatı gözden geçirmek gerekir" dedi. Mayıs sonunda gittiği Çin gezisi sırasında verdiği bir demeçle, işin gerçekten bu noktaya varabileceğini düşündürten bir rest çekti. Çözüm, 7 Haziran'da yapılan liderler zirvesinde bulundu. Devlet Bahçeli, idam cezasının terör suçlarını da kapsayacak şekilde kaldırılması, anadilde eğitim-öğrenim ve televizyon yayını yapılmasına imkân verilmesi ve Kıbrıs sorununda "Rum/Yunan beklentileri doğrultusunda" çözüm konularında Türkiye'nin AB'ye katılımı için (daha doğrusu bu katılım için müzakere tarihi verilmesi için) önşart olarak dayatıldığını düşündüğü düzenlemeleri "MHP'nin bugünkü konjonktürde kabul etmesinin hiçbir şarı altında mümkün [olmadığını]" yineliyordu. MHP, kendi dışındaki siyasi partilerin parlamento zemininde oluşturacakları, dolayısıyla hükümet inisiyatifi niteliği taşımayacak olan ortak girişimlerin dışında kalacak, bunlara karşı oy kullanarak tavır alacaktı. Bu düzenlemelerde MHP dışında anlaşan siyasi irade bir başka hükümet oluşumuna gidecekse de "MHP Türkiye'nin önünü tıkamak istemiyordu". Kısacası MHP, sözkonusu düzenlemelere karşı çıkıyor ve Meclis'te bunların onaylanması lehine davranan -ve karar çoğunluğuna sahip bulunan- ittifakın, halihazırdaki hükümeti işlevsizleştiren bir yeni siyasî mutabakat zemini oluşturduğunu söylüyor; ancak hükümetten çekilme yoluna gitmiyordu. Bu tavır, yine MHP'nin "yapıcı, makûl" imajını sürdürmek üzere dizayn edilmişti. Ancak hem kamuoyunda hem de bizzat MHP tabanında, bir yandan kendi siyasî mesajını -parti içindeki muhalefete göre, yarım ağızla!- verirken bir yandan da "iktidara yapışmak", meâlinde algılanacaktı.

Neticede, uyum yasaları milletvekillerinin üretim bandındaymış gibi çalıştı(rıl)dığı olağanüstü hızlı bir Meclis mesaisiyle çıkarıldı. MHP'liler de, direnilen düzenlemeler dışındaki

birçok "AB müktesebatına" olumlu oy verdiler. Temmuz başında Devlet Bahçeli, hükümeti 'söndürmeyi' bırakarak erken seçim önerisini dillendirdi ve 3 Kasım tarihini telâffuz etti. Bahçeli daha sonra bu önerinin hem çok gecikmesi hem de zamanlaması iyi düşünülmeden ortaya atılmış olması nedeniyle eleştirilecekti.

MHP'nin AB meselesi konusundaki görüşlerini biraz daha ayrıntılı aktarmakta fayda var. Çünkü bu görüşler sadece hükümet deneyiminin uzun süren son evresine değil, partinin ve hareketin 2000'lerdeki politik söylemine damgasını vurmuştur, daha da vuracaktır.

Devlet Bahçeli'nin 2002'nin ilk altı ayı içinde yaptığı 15 basın toplantısı incelenirse ikisi-üçü dışında hepsinin odağında, AB tartışmalarının yer aldığı görülür. Bu konudaki konuşmaların başlangıç cümleleri arasında mutlaka, "AB karşıtı" gösterilmekten duyulan rahatsızlık ifade edilmiş; "MHP'nin Ulusal Program'ın hazırlanmasında ve köklü reformların TBMM'nden geçirilmesinde sağladığı çok önemli siyasi destek" hatırlatılmıştır (7.6.). MHP'nin kuşkulu tutumunun nedenleri olarak; AB'nin çift standartlı yaklaşımı, özellikle terör konusundaki tutarsızlığı, kendi içinde ırkçılık ve buna dayalı şiddet zaafından masun olmayışı, ayrıca nasıl bir dünya ve Avrupa tasarımına sahip olduğunu netleştirmemiş olması (30.4.) gösteriliyordu. Daha ağırlıklı bir şerh nedeni, "yeni yüzyılın gözde coğrafyası olan Avrasya'nın kalbi"nde yer alan "Türkiye'nin jeokültürel ve jeopolitik ayrıcalığı" idi (31.3.). AB perspektifinin, "jeopolitik ve jeostratejik öneminin yanında tarihî sorumluluk ve misyonu da olan Türkiye'yi tek bir seçeneğe mahkûm kılarak pasifleştirmek" anlamına gelmemesi gerektiği (5.3.) söyleniyordu. "Ülkemizin geleceği... bu mahkûmiyet ve mecburiyet denklemine endeksle[nmemeli" (4.6.); "lider ülke olma hedefine sadık kal[ınmalı]" (26.3.) idi. Bu uyarıların asıl hedefi, "Avrupa Birliği'nin dayattığı ve abarttığı ön şartlar" (11.6.) karşısında "millî duyarlılıktan uzak" bir "teslimiyetçilik" tavrına sahip olanlardı. Bahçeli bunları, meseleye "salt ticarî mantıkla ve ikbal hevesleriyle ya da sıradan entelektüel

tatmin hevesleriyle" (31.1.) yaklaşanlar, diye tasnif etmekteydi: İlk isnat ANAP, diğer liberal sağ partiler ve büyük sermayeyi, ikinci isnat ise genel olarak Solu işaretliyordu. "Dün Milliyetçi Hareket'le milliyetçilik yarışı yapmaya çalışanlar bugünün en sıkı Batıcıları olmuşlardır" sözleriyle (4.8.), İslâmcıları (daha doğrusu özellikle RP/FP/SP çizgisinin bölünmesiyle kurulan liberal-muhafazakâr Adalet ve Kalkınma Partisi'ni) da o saflara katmaktaydı. MHP ise "teslimiyetçi" tutuma karşı "onurlu ve gerçekçi bir birliktelik" peşindeydi (3.1).

Türkiye'deki "teslimiyetçi" AB taraftarlarının damgalanması ve özellikle de bu çevrelerin "MHP düşmanlığının" vurgulanması, Bahçeli'nin AB meselesine ilişkin siyasî söyleminin kuruluşunda kilit taşıdır. Siyasî hasmı tanımlamak ve bu ihtilâf içinde kendi konumunu netleştirmek bakımından stratejiktir, bu vurgu. Bahçeli'nin ses tonu, söylevin "millî duyarlılığa sahip olmayanlar"dan bahsettiği bu ânında yükselir; "faturayı hep kendi ülkesine kesenler"in özellikle "Milliyetçi Hareket'i hedef seçme alışkanlıkları[na]" (3.1.), "MHP müfettişliğini meslek edinenler"in "yalan yanlış ve maksatlı eleştirileri[ne]" (25.6.) çıkışır. MHP liderinin, 4 Haziran'daki basın toplantısında AB sürecinde MHP'nin tutumuna ilişkin -"başta Türk Milletine ve devletine derin bir güvensizliğin ve saygısızlığın ifadesi" olarak tanımladığı- yorumların bir tasnifini yapması, MHP'den en çok (ve olumsuz) bahseden yazarların istatistiğini vermesi, bu bakımdan anlamlıdır: Kendini bu konu temelinde ayrıştırma gayretine işaret eder. MHP, 2002 yılında yaklaşan seçime hazırlanmaya başladıktan itibaren, "AB taraftarı" partiler silsilesine karşı tek farklı duruşu temsil etmekten bir siyasî kâr sağlamayı hedefleyerek davranmıştır.

3 Kasım 2002'de erken seçimin yapılacağının belli olmasından sonra, AB'ye ilişkin bu söylemin daha radikal bir mecraya aktığı görülür. 4 Ağustos Erciyes Zafer Kurultayı'nda Devlet Bahçeli'nin yaptığı konuşma, bunun örneğidir. Bahçeli, AB meselesinde kendilerini suçlayarak "toplumu karşıtlar-yandaşlar diye böl[enleri]" suçlar, böylece "AB'ciler"in boynuna, "bölücülük" yaftasını asar. AB'nin Türkiye'ye ilişkin "çift standartlı"

tutumunu, artık açıkça bir husumet olarak tanımlar: "Avrupa içinde varolan Türkiye ve Türk Milleti karşıtı tutum ve kanaatler değişme[dikçe]", bu sorunun aşılamayacağını belirtir. Sözleri artık direniş sloganları formundadır: "Medeniyet projesi ve demokratikleşme ambalajı içinde Türkiyemizin millî varlığı ve dirliğinin altını oyan yaklaşımların pervasızca pazarlanmasından vazgeçilmelidir... Hem Kıbrıs'ta, hem terörle mücadelede, silah zoruyla ve katliamlarla amacına ulaşamayanların, şimdi masa başında kazanmaya çalıştığını, artık herkes görmek durumundadır... Bu tavizlere rıza göstermeyeceğiz... ne gerekiyorsa onu yapmaktan geri durmayacağız." Bahçeli, seçim kampanyasında da ağırlıkla bu motiflere yüklenecektir. 20 Ekim'de Bursa mitinginde yaptığı konuşmada, "AB yolunu Diyarbakır'dan başlatıp[13] Brüksel'e gitmek isteyenlerin yolunu Ankara'da keseceklerini" söylediği gibi... AB konusu, 3 Kasım 2002 öncesi seçim kampanyasında MHP'nin ana malzemesi olmuş; MHP'nin hep altı çizilen "koalisyonun zorlukları"na rağmen hükümette kalmaya 'dayanması' da, erken seçim için inisiyatif alması da, yine AB meselesiyle ilgili "dayatmalara" karşı direnme ve "Türkiye aleyhine komploları açığa çıkartma" misyonuyla gerekçelendirilmiştir. Buna göre, gerek Şubat Krizinin çıkartılışı gerekse yaza doğru DSP'nin bölünerek hükümetin altının oyulması; Kıbrıs, Kuzey Irak ve AB'ye uyum yasaları gibi kritik konularda Türkiye'de millî güçlerin direnişini kırmak isteyen ABD ve AB'nin tesiriyle gerçekleşmişti. Bu "komplo" izleğinin, MHP'yle birlikte DSP'deki -Şükrü Sina Gürel gibi- hararetli ulusalcılarca da paylaşıldığını belirtmek gerekir.

Ancak bu strateji, ne gerek AB meselesinde ve diğer bütün meselelerde net bir şekilde redci bir "ülkücü duruş" bekleyen kendi kadrolarını ve tabanını tatmin etmeye yarayacaktır; ne de hitap ettiği seçmen potansiyeli içinde MHP'yi farklı kılacak bir ayrım ekseni yaratmaya...

---

13 2000 yılının sonlarında Mesut Yılmaz, "AB yolunun Diyarbakır'dan geçtiğini" söyleyerek, Kürt meselesinin demokratik bir çözümünü benimsediğini ima etmiş; ancak bu söz de önü arkası olmayan bir 'jest' olarak kalmıştı.

17
2002 Seçimleri ve Kriz

3 Kasım 2002'de yapılan genel seçimler, MHP'nin yüzde 10 barajını geçemeyerek meclis dışında kalmasıyla sonuçlandı. Bu yenilgi, MHP'yi kendi tarihindeki dönüm noktalarından birini oluşturacak önemdeki bir krize soktu. Parti ve hareket, kendi içinde sert tartışmalara sürüklendi; liderlikle, politik stratejiyle, ideolojik çizgiyle ilgili bir bunalım başgösterdi.

Seçim öncesi sıkıntılar

MHP, 3 Kasım 2002 seçimlerine hem içine kapanık hem de kendi içinde sorunlu bir havada girdi. Bahçeli ve parti yönetimi, seçim kampanyasında, hükümet tecrübesinin yarattığı çok boyutlu hoşnutsuzluğu izale etmeye dönük açıklamalarla -hatta kimi zaman zımnî özürlerle-, esasen kendi tabanına hitap etti. 2002'nin başından beri tırmandırılan ve seçim kampanyasına da hakim olan, "bütün diğer partilerin AB'nin dayatmalarına teslimiyet içinde bulunduğu, ülke için bir tehdit haline gelen bu düzenlemelere karşı sadece MHP'nin millî hassasiyet gösterdiği" izleği; ne genel kamuoyunda MHP'yi çekim merkezi haline getiren bir etki, ne de kendi tabanının hoşnutsuzluğunu gideren bir heyecan yaratabildi. Ülkücü kadrolar ara-

sındaki tartışmalarda, yönetimin hükümette "hem AB'ye taraftar hem AB'ye karşı" ikircikli bir çizgi izlediği; "uyum yasalarıyla vatanın satılmasına ülkücü tavır konmadığı, göstermelik itirazlarla zımnen göz yumulduğu" eleştirileri yöneltiliyordu.

Aday listelerinin oluşturulması da, tıpkı 1995 seçimlerindeki gibi problemli oldu. 7 Eylül 2002'de 60 ilde yapılan teşkilât ("temayül") yoklamasında, milletvekillerinin 92'si sıralamaya girememiş ya da seçilemeyecek yerlere düşmüştü. Genel merkeze tepkili taban tepkilerine hitap eden adaylar öne çıkmıştı (örneğin İstanbul 3. Bölgede Yavuz Çaylan 1. sırada, Ankara 1. Bölgede İbrahim Çiftçi 3. sırada seçilmişti). Parti genel merkezi, listelerde radikal "düzeltmeler" yaparak milletvekillerinin çoğunu "kurtardı"; ayrıca yine bol bol "kontenjan" kullandı. MHP'nin 2002 seçimleri listesinde, başka bir zamanda, diyelim 1999 seçimleri öncesinde partiye büyük fiyaka sağlayacak "meşhurlar" vardı: Yıllar sonra ANAP'tan "yuvaya dönen" Yaşar Okuyan; DYP'den "yuvaya dönen" Namık Kemal Zeybek, Meral Akşener; yine DYP'den, yüksek bürokrat kariyerli Bekir Aksoy, Cihan Paçacı, Kemal Çevik; DSP'den MHP'ye geçmiş olan eski yüksek Maliye bürokratı Ertuğrul Kumcuoğlu; köklü siyasetçi ailelerinden gelen ve parlak genç bürokratlar olarak bilinen Deniz Bölükbaşı, Mithat Melen. Ayrıca, '70'lerin ünlü ülkücü kadrolarından Ali Uzunırmak, Mustafa Verkaya gibi isimler de listelerde yüksek yerlerdeydiler. Ancak bu vitrin, "temayülleri" dikkate alınmamış olan örgütlerin tepkisini ve uğradıkları ciddi şevk kaybını telâfi edemezdi. Özellikle bakanlara karşı tabanda büyük bir tepki vardı. 1970'lerin militanlarından ve 12 Eylül sonrası hapishane deneyiminin önemli isimlerinden olan Recep Küçükişsiz, seçimlerden epey sonra, 15 Nisan 2003'te, ülkücü internet sitelerinde yayılan mektubunda şöyle yazacaktı: "Yıllarca yeni Gün Sazak'lar çıkarma ateşiyle tutuşan ülkücü gönüller Koray Aydın gibi mecliste aklansa da ülkücü vicdanlarda şaibeli durumda kalan kişilerin Bahçeli tarafından himaye edilerek mükafatlandırılmasına isyan etmişlerdir. Bu da yetmezmiş gibi Koray Aydın'ı Ankara'dan listenin başına yerleştiren zihniyet, gafletten ziyade ihanete daha yakın bir yerdedir."

Genç Parti

Ekim başı itibarıyla, seçmen eğilimleriyle ilgili anket çalışmaları, MHP'nin yüzde 10 seçim barajını geçmekte zorlanacağının işaretlerini vermekteydi. MHP'den, öncelikle Adalet ve Kalkınma Partisi'ne (AKP) oy kaymaktaydı. Özellikle Orta-Doğu Anadolu'daki geniş bir milliyetçi-muhafazakâr oy potansiyelinin 1970'lerden beri her seçimde sırayla MSP/RP/FP ile MHP arasındaki tahterevallide gidip geldiği düşünüldüğünde, bu beklenebilir bir durumdu. MHP'nin hayal kırıklığına uğrattığı bu 'genel sağ' seçmen için, MSP/RP/FP silsilesindeki AKP, ilk yönelinecek tercihti. Üstelik AKP, omurgasını Millî Görüş kökenli kadrolardan oluşturmakla birlikte, ANAP'a referans veren liberal-muhafazakâr bir zemine oturuyordu ve "iktidar olabilir" vasıfta bir merkez sağ parti hüviyeti arzediyordu (Laçiner, 2002; Yıldırım 2002; Çınar 2002a; Taşkın 2003; Akdoğan 2003).

MHP için sürpriz niteliğindeki aşınmayı ise, seçimlerden kısa bir süre önce kurulan ve herhangi bir siyasi geleneğe yaslanmayan Genç Parti meydana getirmekteydi. Oğuz Işık ve Melih Pınarcıoğlu'nun "Stratejik İletişim Tasarımı Danışmanlık" bünyesinde yürüttükleri "Seçmen Eğilimleri" araştırmasına göre, 1999 genel seçimlerinde MHP'ye oy vermiş olanların yüzde 9.2'si bu kez Genç Parti'yi seçmeyi düşünüyordu. (Aynı araştırmaya göre, AKP'ye yönelme oranı yüzde 39'du.) Öbür yanından bakıldığında, Genç Parti'ye oy vermeyi düşünenler içinde en büyük grup (yüzde 29), 1999'da MHP'ye oy vermiş seçmenlerden oluşmaktaydı.

MHP, kendi örgütsel duyargalarıyla da algıladığı bu 'açık tehdit' karşısında, Genç Parti'yi hiçbir şekilde konu etmemeyi tercih etti. Parti yöneticilerinden Şevket Bülent Yahnici 7 Ekim'de *Radikal*'de Neşe Düzel'e, "Dün kurulan, kadrosu, işi, ne yaptığı, ne olduğu belli değil bir siyasî hareketi yüzde 10'un üstüne getirmek suretiyle parlamentoya sokuyorsa eğer Türk halkı, zaten Türkiye'de diyecek bir şey kalmamıştır," diyordu.

Ekim ayına girerken anketlerde yüzde 10 barajını aşıyor görünen Genç Parti, son evrede, özellikle 'eski' partiler(iy)le

köprüleri atmaya eli varmayanların -bu arada MHP seçmenlerinin de- ona oy atmaktan vazgeçmesiyle, anketlerde görünen oy oranına erişemedi. Ancak yine de 'nevzuhur' bir parti için muazzam denecek oy oranına ulaştı: yüzde 7.2. Seçimlerden sonra birçok yorumcu, MHP'nin baraj altında kalmasının esas âmili olarak Genç Parti'yi gösterdiler. MHP'nin bu dönemdeki krizini tahlil ederken, Genç Parti *olayına* da bir parantez açmak gerekiyor.

"Genç Parti"nin kuruluş hazırlıkları, 2002 yazında, Uzan Grubu'nun 46. kuruluş yıldönümü kutlamalarıyla yapıldı. Yaklaşık haziran ayı boyunca Türkiye'nin birçok orta boy şehrini dolaşan ve *Star* televizyon kanalından naklen yayınlanan bu kitlesel katılımlı "şölenlerde", meşhur şarkıcıların verdiği konserlerin ardından sahneye çıkan Uzan Grubu patronu Cem Uzan, milliyetçi-popülist şablonları ardarda dizen kısa bir konuşma yapıyordu: Millî takımın başarısına alkış tutturuyor; şehitlere saygı alkışı tutturuyor; hayat pahalılığından yakınıp "iyi yönetemeyenleri" suçluyor; "yabancıların" her şeyimizi yok pahasına almak istediğini söyleyip, IMF'e veryansın ediyor; "Türkiye"nin dinamizminden, potansiyelinden bahsederek 'coşkulanıp' "Ecevit istifa" diye bağırttırıyordu. Nutuk, hep bir ağızdan "Dağ başını duman almış" marşının söylenmesiyle sona eriyordu.

Cem Uzan, bu konser-mitinglerin ardından, temmuzda Genç Parti'yi kurdu. Partinin amblemi, beyaz zemin üzerinde birbirine bakan iki hilâl ve onların ortasında bir yıldızdı. Seçimlere girmesine cevaz verecek örgütlenme düzeyine ulaşmamış olmasından kaynaklanan sorun, Hasan Celâl Güzel'in lideri olduğu Yeniden Doğuş Partisi'yle "birleşme" yoluyla çözüldü. YDP'nin "Genç Parti" adını almasıyla sonuçlanan bu birleşme esasında açıkça bir elkoymaydı - bu sürece karşı duran ama engelleyemeyen Hasan Celâl Güzel'e göre, delegeler rüşvetle satın alınmıştı...

Genç Parti'nin seçim kampanyası, Cem Uzan'ın konser-mitingleri formatında devam etti. Mitinglerde "promosyon" da yapılıyor, yemek, gıda maddeleri, hatta bir iddiaya göre 50

milyon TL'lik banka hesabı dağıtılıyordu! Uzan grubunun televizyon/radyo kanalları ile *Star* gazetesi kampanyaya tüm imkânlarıyla destek verdi. Cem Uzan mitingleri, pop starlara gösterilen türden bir ilginin eğlence endüstrisince kurulmuş bulunan mekanizmasını harekete geçirmek üzere tasarlanmıştı. Cem Uzan, "emekli-dul-ve-yetimlerin umudu" olmak yanında, "genç kızların düşlerin süsleyen beyaz atlı yakışıklı prens" (Erdal Bilallar, *Star*, 23.9.2003) olarak sahneye konuyordu. Kolları sıvalı, kravatsız ve yakası stilize bir şekilde kaykılmış beyaz gömleği, "ak-pak", genç, dinamik, atak, "delikanlı" mesajı veriyordu: Kravatsız-ceketsizliğiyle halka yakın, ama gömleğinin -markalı!- beyazlığıyla aynı zamanda öncü ve elit... Kürsüye -korumalarca "tutulan"- bir insan koridoru arasından gelip giderken Cem Uzan'a yaptırılan "halk banyosu", miting mizanseninin en az konuşma kadar önemli bir parçasıydı. "Kahramanın" halka yakınlığını, "halkın içine girmekten korkmayışını" temsil ediyordu bu.

Genç Parti olayı, politikanın medya ve "imaj çalışması" odaklı bir proje/girişim türüne dönüşme, böylece *gösterişselleşme* eğiliminin (Ergur, 2002) kazandığı gücü göstermesi bakımından önemliydi (Turan ve Çapan, 2002). Cem Uzan'ın seçim kampanyası, politik kampanyaların reklam ve halkla ilişkiler zanaatının bir kolu haline gelişinin şahikâsını temsil ediyordu. Partinin faaliyeti, esas itibarıyla bir *kampanya*dan ibaretti: Bir nevi ürün tanıtım kampanyası! Bu girişim aynı zamanda, *neofaşist* politikanın kazandığı *modern* veçheyi göstermesi bakımından önemliydi... Bu, "lider partisi" kategorisinin ötesinde, tamamen bir *Kişi-Parti* olayıydı. Cem Uzan, hep birinci tekil şahısla konuşuyordu:"*Türkiye Cumhuriyeti devletinin yeni hükümeti yapacak bunu. Ben yapacağım... Ben... Yapamazsam adam değilim!... Adam...*" (Bursa konuşması) Burada -tekrarlarla vurgulanan- "adam olma" çağrışımlı "ben"; somut (harbî) bir güç ve otorite iddiasını ifade ediyordu. Buradaki güç imgesinin onun işadamı kimliğiyle alâkası aşikârdı. Gaziantep'te yaptığı konuşmada şöyle demişti: "*Bugüne kadar Türk iş hayatının ve ekonomisinin merkezinde birçok savaşları yaşa-*

dım. Size bu savaşları yaşamış bir işadamı olarak sesleniyorum. (...) Grubumuzda aile fertleri ile birlikte 200 bin kişilik büyük bir kitlenin sorumluluğunu taşıyoruz. Bu sorumluluğu alnımızın akı ile bugüne kadar taşıdık." Zenginlik, para kudreti, 'bir sürü' insana "ekmek veriyor" olması, onun güç imgesinin esaslı dayanaklarından biriydi. Büyük ölçekli sinâî ve ticarî teşebbüsleri ve işletmeleri "hizmet" olarak kodlayan sağ-popülist söylem burada da iş görmekte, bu güç bir saygınlık hâlesi edinmekteydi. Uzanlar'ın, bir dizi ihtilâfla, yolsuzluk ithamlarıyla özdeşleşmiş, ihale vd. ticarî rekabet mücadelesinde en zelil karaçalmalardan geri durmayan şedit ve şerir bir ticarî marka oluşu, medyadaki tutumlarına yansıyan saldırganlığı da, bizatihî, sözkonusu güç imgesini tahkim ediyordu. Kâh bu iddiaların doğru olmadığı ve "iftiraya dayandığı" düşünülmekte; kâh Uzan'ın her ne yaparsa yapsın kendisine ilişilemeyecek kadar güçlü olduğuna inanılmaktaydı - ki, bu ikinci seçeneğin sunduğu güç imgesi, "küçük adam"ın bilhassa hayranlık duyacağı türden bir mutlak gücü ifade eder! ("İşini bilen" ve fütursuzluğuyla büyük zenginliğe erişmiş birinin "bize de" ikbal sağlayabileceğine dair oportünist beklentiyi de ihmal etmemeli!) Cem Uzan, hali tavrıyla da, "küçük adam"ın hayranlık duyacağı türden bir güç imgesini parlatıyordu. Kürsüye çıktığında "nasılsınız, iyi misiniz?" diye soruşu dahi sanki azarlamadan bozmaydı; patron edâsıyla 'duruyordu', "personeline" hitap eden bir buyurgan ton sesine sinmişti. Toplumun "aşağısındakiler" açısından, asla içlerinden biri değil ama "her şeye gücü yetebilecek" biri, bir "baba patron"; tahsilli genç şehirlilerden "dinamik" sektörlerin genç işçilerine dek, bir şekilde yükselme umudu/hırsı olan geniş bir yelpazeye ise bir tür idol suretinde görünüyordu.

Cem Uzan'ın popülist söylemi, politikacılar sınıfına yönelik husumet ve 'bol' vaadler üzerinden kuruluyordu. Gerek Parti programında, gerek konuşmalarda, afâkî iş/hizmet/rant vaadlerinin ard zemininde, devletin sosyal işlevleri dahil bütün "yüklerinden" süratle arındırılmasına dönük neoliberal deregülasyon stratejisi kendini göstermekteydi. Bu söylemin ide-

olojik malzemesini ise esas olarak milliyetçi öğeler oluşturuyordu. 10 Temmuz 2002'deki radyo-TV konuşmasında, "en az 64 milyon insanı temsil ettiğini" iddia ederken, "*kalan bir milyon*"u şöyle tanımlamıştı: "*...bizler gibi düşünmeyen, Türklüğüyle gurur duymayan, müslümanım demeye ağzı varmayan, Türkiye'yi küçümseyen, kendi menfaatlerini Türkiye'nin menfaatlerinin üstünde tutan, dolayısıyla da Türkiye'nin bugunkü durumundan memnun olan bir gafiller topluluğu.*" Cem Uzan'ın konuşmalarında, Türklük ve Müslümanlığa ve düşman imgesi olarak *gayrımilli* unsurlara atıflar, önü arkası olmadan, noktavirgül gibi kullanılmaktaydı. Milliyetçi-popülizmin billurlaştığı moment, IMF karşıtlığı 'ağzı' idi. Uzan Türkiye'nin "işgal altında" olduğunu söylemekte, IMF'in ekonomik sultasına karşı, "*Türk şirketleri... Türk finans sektörü, Türk sanayi sektörü, Türk tarım sektörü yabancıların eline geçmesin*" diye direnme çağrısı yapmakta, "*IMF'yi defedeceklerini*" haykırmaktaydı. IMF'e bağımlılık izleğini, yoksulluğu ve gelir adaletsizliğini derinleştiren "sosyal sorun" veçhesiyle işlemeyi kısa kesip, bunu esasen bir millî gurur meselesi olarak sorunsallaştırıyordu "*Türk milletinin başka milletlere avuç açmasına, Türkiyesi'ni seven hiçbir Türk vatadaşı tahammül edemez. (...) Çünkü bu durum, ne İslâmiyet'e yakışıyor, ne de Türklüğe yakışıyor.*" "*Ey Avrupa!... Sana Türk tarımını, Türk hayvancılığını yedirir miyiz hiç?... Yedirir miyiz?*" "*[Batı, Avrupa], onlara her alanda rakip olmamızdan korkuyorlar. Türkiye'nin başarıları Türklüğün ve İslâmiyet'in propagandası olacak... Asıl bundan korkuyorlar! Türkiye'nin tarihinden korkuyorlar. Gençliğinden, dinamikliğinden, çalışkanlığından, zekâsından korkuyorlar. Türkiye'nin bir dünya gücü olmasından korkuyorlar.*" "Avrupa Birliği'ne haysiyetli bir şekilde girmeyi" savunurken, "Türk insanı"nın Batı/Avrupa karşısındaki hınç-ve-haset karmaşasını okşuyordu: "*Bazıları 'Türkler Avrupalı değildir' diyorlar. Unutuyorlar... Viyana'ya kadar 500 sene o toprakları biz yönettik.*"

Uzan medyası, seçim öncesi aylarda belirgin bir şekilde MHP'nin işlediği hassasiyetleri 'okşayan', kimi zaman da doğrudan doğruya MHP lehinde neşriyat yapmıştı. İlkine örnek,

bazı şehit yakınlarının idamın kaldırılmasını protesto etmek için Boğaz Köprüsünde yaptığı ve basının tamamında çok az yer kaplayan eylemin *Star* gazetesinin ön sayfayı kaplaması; ikincisine örnek, *Star* televizyonunun MHP'nin geleneksel Erciyes Zafer Kurultayı'nı naklen yayınlamasıydı. Cem Uzan/Genç Parti, MHP'ye oy verebilen ama angaje olmayan 'yüzergezer' seçmenlere, daha özgül olarak da 1990'lı yıllarda oluşan 'pop-milliyetçi' potansiyele hitap etmeyi hedefliyordu. Kitabın 10. Bölümü'ndeki analizimizi hatırlatacak olursak; gençliğin 'çoğaltanı' olduğu bu 'sosyal tipin', bir milliyetçilik doktrinini hıfzedecek sebatı ve motivasyonu yoktur, 'tehlikeli' de olabilecek ve her halükârda belirli bir feragat isteyen bir politik angajman mesaisinden uzak durmak ister; milliyetçiliğe bir narsistik tezahürat olarak başvurur ve onu pop-kültürün (onunla aynı fasıldan olmak üzere pop-sosyalliğin, pop-politikanın) kitlesel anonimliği ve ritüelleri içinde tüketmeyi sever. Bu potansiyel, 1990'ların ortalarında anti-PKK gösterilerle, 1990'ların sonundan itibaren daha çok 10. Yıl marşlı 28 Şubat sosyalliğiyle, ayrıca bütün bu zaman boyunca periyodik aralarla millî maçlarla vesair ulusal kampanyalarla yeniden üretilegelmişti. Genç Parti'nin söylemi ve "ortamı", bu potansiyelin eğilimlerine, yatkınlıklarına fevkalâde uygundu.[1] Nitekim MHP de başlangıçta Uzan'ın 'harekâtına' olumlu bakmış, hatta "ailenin" Ürdün vatandaşlığına geçtiği savı üzerine hazırlanan, vatandaşlıktan çıkarılmalarına ilişkin karar tasarısı MHP'li bakanlarca imzalanmayarak engellenmişti.

Cem Uzan'ın "Genç Parti" kampanyası, Türkiye'de (aşırı-) sağ-popülizmin ve neofaşizmin yeni bir çehre kazanması anla-

1 Cem Uzan'ın, bu 'flörtöz' ilişki içinde MHP'yi dahi kendi kampanyasının bir parçası kıldığını iddia edebiliriz. Zira "MHP", milliyetçi ajitasyona açık geniş bir kitle için, siyasî varlığıyla ve heyetiyle doğrudan doğruya özdeşleşilmeksizin de bir anlamı, bir misyonu simgeler. MHP'nin bir siyasî heyet ve hükümet sorumluluğu üstlenmiş parti olarak kendi taban ve seçmen potansiyeli nezdinde itibar kaybettiği bir dönemde, bu 'somut' MHP'den ayrı durarak MHP'nin simgelediklerine sahip çıkmak, AKP'nin, DYP'nin ve BBP'nin de tecrübe ettiği üzere, kâr vaadeden bir politik yatırımdır. Cem Uzan, onlardan fazla olarak, bizzat MHP 'markasına' da siyanet ederek, avlanabileceği sempati havuzunu MHP içlerine kadar genişletmişti.

mına geliyordu. Tıpkı Avrupa'da 1980'lerden sonra ortaya çıkan yeni neofaşist akım gibi, yerleşik "aşırı" sağ ve faşist parti/hareket geleneklerine dayanmamak anlamında nevzuhurdu; klasik kadro/parti örgütlenmesine itibar etmemek, siyasal "tüketici"leriyle gevşek ve esas itibarıyla medya üzerinden ilişkiler kurmalarıyla "yeni" idi. Halkla edilgin ve anonim bir kütle olarak ilişki kurması faşizan bir momentti; yeni/"çağdaş" olan, bu ilişkiyi, halkı örgütle/milisle değil televizyonla/"kampanyayla" bağlayarak kurmasıydı. 'Beynelmilel' yeni-sağ popülizmin ve yeni-neofaşizmin söylemine uygun olarak, *sentetik* (kimi zaman da 'plastik') bir söylem kuruyordu. Sağ ideolojik birikimin belirli bir damarına bağlanmıyor; başka ideolojik meslekler de dahil, her yerden kendisi için yarayışlı olanı derliyordu: Milliyetçilikten de, Atatürkçülükten de, dine hürmetkâr muhafazakâr lisandan da, solun popüler lehçelerinden de fragmanlar alıyordu. Bizzat bu ajitasyona ve hamâsete odaklı, aklı iptal eden eklemleme biçimi, faşizan bir nitelik taşıyordu. Yine yeni-sağ-popülizmin ve yeni-neofazişmin bir başka karakteristiğine uygun olarak, neoliberalizmin programını 'sosyal' bir demagojiyle savunmamaktaydı. Vurgulanması gereken bir nokta, yeni-neofaşizmin, taşra damgalı eskisinden, *modern* ve *şehirli* kimliğiyle farklılaşmasıydı. Şehirli, genç, tahsilli, meslekli, başarılı (yani zengin!), "hayattan zevk almayı bilen" *yupi* idolü olarak Cem Uzan, umumî "Türklük" narsizmini okşarken, özellikle, başarı ve zenginlik hayali kuran genç şehirlilere hitap ediyordu.

Cem Uzan/Genç Parti, bu özellikleriyle, MHP'nin özellikle 1990'ların ortalarından itibaren dayandığı dinamiğin rüzgârını çaldı; bununla beraber, ülkücü hareket içinde sözkonusu dinamikle ilgili hoşnutsuzlukların da ayyûka çıkmasına sebebiyet verdi. Buradan doğan tedirginlik, genel seçimlerden sonra da devam etti. 2003 yılında Uzan Grubu hakkında başlatılan geniş kapsamlı soruşturma, "şirket"le birlikte kuşkusuz Genç Parti'yi de yıprattı ve bunun, -gerçi Cem Uzan tarafından bir 'mağduriyet avantajına' dönüştürülebileceği de beklenebilir olmakla birlikte- MHP'yi bir nebze ferahlatmadığı söylenemez.

Seçim yenilgisi

MHP yönetimi, yüzde 10'un altında kaldıklarını gösteren anketlere rağmen, son günlerde ve sandık başında 'kerhen' de olsa partisine oy veren taraftarlarının, barajı geçmelerini sağlayacağına güveniyordu. 3 Kasım 2002 genel seçimlerinin sonucu öyle olmadı: MHP 8.34 oy oranıyla meclis dışında kaldı.

Böylece MHP aşağı yukarı 1995 seçimlerindeki oy düzeyine (yüzde 8.2) gerilemiş oluyordu.

1995 düzeyinin az da olsa üstüne çıkılan bölgeler, Batı ve Güney sahilleri idi: Ege, Marmara, Akdeniz. Ege'deki oy oranı yüzde 9.8 idi (1995'te yüzde 7); Marmara'da yüzde 7.3 (1995'te 4.4), Akdeniz'de yüzde 15.8 (1995'te 13.4). 1999 Seçimlerine göre yaklaşık 5 puan gerilenen Marmara ve 8 puan gerilenen Ege'de, 1995 düzeyinin yaklaşık 3 puan üzerinde kalınması itibarıyla göreli bir "tutunma" başarısından söz edilebilirdi. Tabii İstanbul'da yüzde 10'dan ortalama yüzde 4.3'e, düşmek, psikolojik olarak yaralayıcıydı. Ancak Akdeniz'deki büyük gerileme, 1995 düzeyinin 2 puan üzerine tutunmanın bir "başarı" olarak düşünülmesine elvermiyordu. Zira buradaki illerde 1999'a göre yaklaşık 13 puanlık bir gerileme vardı. (Devlet Bahçeli'nin "memleketi" olmak hasebiyle MHP'nin yüzde 29 oy aldığı Osmaniye'yi 'çıkartırsak', Akdeniz'deki yüzde 15.8'lik oy ortalamasının yüzde 12.5'a düştüğünü de belirtmek gerek.)

MHP, diğer bölgelerde ise 1995 düzeyinin gerisine düşmüştü. İç Anadolu'da ortalama yüzde 11.3 (1995'te 11.6), Karadeniz'de yüzde 7.4 (7.9), Doğu Anadolu'da 8.9 (8.8), Güneydoğu'da yüzde 4.6 (5.5). Orta Anadolu'daki gerileme bilhassa moral bozucuydu: Ankara'da 1999'da ortalama yüzde 21,5'tan yüzde 8.4'e, Yozgat'ta yüzde 38.9'dan yüzde 12'ye, Çankırı'da yüzde 38'den yüzde 14'e, Aksaray'da yüzde 32.9'dan yüzde 12'ye, Kayseri'de yüzde 32.8'den yüzde 11'e, Nevşehir'de yüzde 31.7'dan yüzde 12'ye, Konya'da yüzde 26'dan yüzde 9'a düşülmüştü.

Bu seçimin temel özelliği, 1983-1991 döneminden sonra ilk defa bir tek parti iktidarına yol açmasıydı. yüzde 34,5 gibi, yaklaşık onbeş yıldır hiçbir partinin hayal edemediği bir oy

oranına erişen AKP, parlamentoda büyük bir çoğunluğa erişti. Ve bu mecliste sadece bir tek muhalefet partisi (CHP) alacaktı. MHP'nin yanında ANAP ve DYP de meclis dışı kalmışlardı.

Seçim öncesi gerek öznel gerek nesnel koşulların elverişsizliği düşünüldüğünde, alınan sonucu yine de başarı olarak yorumlayanlar yok değildi (örneğin Avni Özgürel, *Radikal*, 11 Kasım 2002). Ancak MHP kadroları böylesi bir soğukkanlı iyimserlikten uzaktı ve büyük bir moral bozukluğu yaşanmaktaydı. Yenilginin doğurduğu öfke, her grubu, öncelikle parti veya camia içinde bu başarısızlığın müsebbibi olarak gördüğü gruplara/kişilere tepki göstermeye itti. Bu tepkilerin seçimden sonraki ilk bir hafta-on gündeki yoğunluğunu gösteren iki uç vakayı örnekleyelim: 9 Kasım'da Yozgat Meslek Yüksekokulu'nda, DYP'yle ittifak yaptığı için ATP'yi suçlayan Ülkü Ocaklılarla ATP'nin "Ata Ocağı" üyeleri arasında çıkan bıçaklı kavgada 1 kişi ölmüş; aynı günlerde, genel merkeze muhalif tutum alanlardan eski Malatya Milletvekili Basri Coşkun, MYK toplantısı çıkışında saldırıya uğramıştı.

Devlet Bahçeli, çok erken bir hamleyle, gayet iyi öngörülebilir olan bu sürece müdahale etmiş; seçim sonuçlarının belli olduğu saatlerde bir açıklama yaparak, genel başkanlığı bırakacağını açıklamıştı. Bu açıklama, hem ona bir "siyasî ahlâk" prestiji kazandırmış, hem tepkilerin ilk hedefi olmaktan uzaklaştırmış, hem de seçimli kongreyi derhal gündeme sokarak partiye/harekete bir motivasyon kazandırmıştı. Bu arada Bahçeli yanlıları, hücumu en iyi savunma yolu olarak belleyerek, parti içindeki muhalif grupları itham eden gösteri ve açıklamaları seçim gecesinden başlatmışlardı. Velhâsıl MHP, kongre süreciyle birlikte, uzun süreli bir iç mücadele ve içine kapanma dönemine giriyordu.

"Ortak hikâyemizi kaybettik..."

Seçimde yaşanan yenilginin nedenlerini tahlil etmeye dönük tartışmalar, seçimden hemen sonra başlamıştı. Boyutlanarak devam eden bu tartışmalar, çok geçmeden, yine Devlet Bahçeli'ye odak-

landı. Bahçeli'nin behemahal istifa jestinin tesiri geçmişti; dahası, onun ve/ya "çevresinin" yönetimde kalmaya meylettiğine dair işaretler belirmişti. Kongre takvimine ve örgütlerin "yeniden düzenlenmesine" ilişkin müdahaleler, bunu gösteriyordu.

Devlet Bahçeli'nin Başbakan Yardımcılığı görevinden ayrılırken "Hükümet döneminde Sayın Ecevit'ten çok şey öğrendik" demesi, ona karşı ilk büyük tepki dalgalanmasını yaratan vesile olmuştu. Ülkücü kültür âleminin "yıldızı" olduğunu söyleyebileceğimiz Ozan Arif'in Bahçeli'ye dönük "Ecevit'in yanında Siyam kedisi kesilmek" sözleriyle özetlenebilecek türden, aylardır gizli saklı dillendirilen ithamlar, uluorta konuşulmaya başladı. Ozan Arif'in, hükümet döneminden başlayarak, iç muhalefetin belki de en önemli ajitatörü olduğunu söyleyebiliriz. MHP'nin hükümette izlediği çizgiyi şiddetle eleştiren "Affet beni milletim, sistemin iti oldum / Köpeklerle barıştım, kurtlarla kötü oldum" gibi dizeler yazmış, bu yergi türkülerini "Yeter Artık" adlı kasedinde toplamıştı. Bu nedenle, Avrupa'daki ülkücü dernekler, onu her zaman en gözde konuğu olduğu gecelere davet etmekten genel merkez tarafından menedilmiş, buna rağmen onu çağıran derneklere baskı uygulanmıştı. Genel merkez yanlılarınca "Bozan Arif" adı takılan Ozan Arif, nihayet, 2003 Nisan'ında Almanya'da yapılan Avrupa Türk Federasyonları Kurultayı'nda salona alınmamıştı.[2]

Yönetimde kalmaya devam edebileceği izleniminin belirmesiyle birlikte, MHP'nin 'mücavir alanından' da Devlet Bahçeli'ye yönelik suçlamalar duyulmaya başladı. Ergun Göze, 17 Mayıs'ta *Tercüman*'da Devlet Bahçeli'nin "MHP'nin mâkus talihi olduğunu" yazdı: "...varsa yoksa koalisyon ve Ecevit'e hulûs çakmaktan ve bunu, verdiği sözleri feda etmeye kadar götürmekten başka bir şey yapmadılar ve başarılı da oldular. Abdullah Öcalan onlara minnettardır. (...) İktidara geçince eskiden mücadele ettikleri ve kendilerini halen de kabullenememiş olanlara dostça davranırken, eski dostlarına karşı da adeta

2 Bu arada onun Samsun'dan milletvekili aday adayı olmasına rağmen listeye konmadığı için böyle davrandığı suçlamaları da yöneltiliyordu. Kendisi ise adaylığa davet üzerine başvurduğunu ve aldatıldığını söylüyordu.

düşmandan beter bir alâkasızlık içine girmişlerdi." Göze, "Siyasi faziletin ilk şartı sözünden dönmemektir" diyerek, Bahçeli'ye sözünde durmayı, başkanlığı bırakmayı ihtar ediyordu. Ahmet Bican Ercilasun, 1999'da alınan yüzde 18 oyun kesinlikle Türkeş'in mirası ve eseri olduğu, Bahçeli yönetiminin bu ağırlığı taşıyamadığı kanısındaydı. MHP'nin iktidar ortaklığı döneminde "Vaktiyle Adalet Partisi iktidarı, daha sonra ANAP'lı ve DYP'li koalisyonlar zamanında yapılan milliyetçi icraat seviyesine dahi ulaşılamadığını" söylüyordu. Ona göre "bir yandan mevhum derin devlet tarafından kabul görmek endişesi, bir yandan iktidarın sağladığı nimetler ve itibar MHP yönetimini adeta esir almış"tı (Ercilasun, 2003).

3 Kasım 2002 yenilgisinin nedenlerine ilişkin tartışmalarda, bilhassa hükümet performansına ve Bahçeli yönetimine yönelik eleştirilerde en yaygın konu edilen hususlardan biri, tabanın gözetilmemiş, kadroları dışlanmış olmasıydı. Yönetimin hükümet döneminde kendi seçmen ve kadrosunu tatmin edecek hiçbir iş yapmadığı, kendi elindeki bakanlıklarda bile ülkücülerin sürgün edilmesine cevaz verdiği söyleniyordu. Bazı bakanlar, BBP'li, ANAP'lı hatta DSP'li kadrolaşmasına destek vermiş olmakla suçlanıyordu. Bu suçlamalarda hiç de ülkücülüğe özgü sayılamayacak "partici"-klientalist bakışı açısı da eksik değildi: Cemal Enginyurt'un sözleriyle "35 yıl boyunca bu davaya hizmet eden insanların eşlerini, çocuklarını, gelinlerini bir işe koyamayanlar..." (Çakır, 2003: 61). Davaya sadakat, ahde vefa ilkelerinin aşınmasının daha derinlerdeki 'sosyal etmenleri' de masaya yatırılıyordu: "...dün omuz omuza mücadele edilen arkadaşların trilyonluk ihaleler alacak duruma gelince yüreklerini, ideallerini kaybetmeleri..." (*www.otuken.net*, 2.6.2003).

Tabandan ve kadrolardan kopmakla, vefasızlıkla ilgili suçlamalar, çoğu kez "misyonunu yitirme", "pasifize" hatta "teslim olma" suçlamalarıyla birleşiyordu. Muharrem Şemsek "statükoyu sürdürüp devlet çarkının bir parçası olmak"tan söz ediyordu (Çakır, 2003: 20). Azmi Karamahmutoğlu "devletten icazetli, ipotek altında bir milliyetçilik" çizgisine düşüldüğü kanısındaydı (a.y. 58).

Kimilerine göre yönetimin bu duruma düşmesinin nedeni, çapsızlık, liyakatsizlik, ferasetsizlik gibi beceri ve donanım eksiklikleriydi. Ağustosta ülkücü basında ve internet sitelerinde 'dolaşan' bir tartışmada, "seçimde barajın altında kalacaklarını hiç düşünmediğine" ilişkin sözleri, Bahçeli'nin liderlik yeteneğinden yoksunluğuna kanıt gösterilmiş; bir ocak başkanı *Yeniçağ* gazetesine yolladığı mektupta "Er kişi aslan gibi kükreyen değil, akibeti görendir" diyerek bu suçlamalara mukabele etmiş; buna da *www.otuken.net* sitesinde birisi "Böyle bir liderin, böyle bir ocak başkanı olması normaldir" cevabını yetiştirmişti!

İç demokrasi yokluğu, yönetimin başarısızlığa ve zayıflamaya yol açan bir başka zaafı olarak vurgulanıyordu. Mevcut yönetim "toparlayıcı değil ayrıştırıcı olmak"la suçlanıyordu. Partinin üye kayıtlarının üç yıl içinde iki kez silinmesi, fesihler, görevden almalar vs. ile teşkilâtların âtıl hale getirilmesi, yaygın şikâyet konularıydı. Ülkü Ocakları'nın yönetim kadrosunun gelenek hilâfına kemikleşmesinden ve tepede 50'li yaşlarında kişilerin bulunmasından yakınılıyordu. Ozan Arif "Türkeş gibi bir karizmanın bile ihmal etmediği 'meşveret' ve 'istişare' bunların döneminde bitti" diyordu (Çakır, 2003: 31). Oysa 'en azından' Türkeş'in ölümünden sonra içtihat kapısı açılmıştı, onu artık kimse kapatamazdı (a.y. 67 vd.). Parti içi demokrasi gereğini, mevcut yönetimle ilgili bir sorun olmanın ötesinde, aşılması gereken bünyesel bir zaaf olarak vurgulayanlar da vardı. Özellikle halihazırda parti içi kapışmalarda açık taraf olmayan eski reisler (örneğin Yılma Durak), "akil adam...aksakallı" sıfatıyla, bunun üzerinde duruyorlardı. Bu arada parti ve devlet işleriyle ilgili yönetimdekilerin sorgulanmasının önünü kapatan gizemli-gizemci tavrın sorgulanması gibi, iç demokrasi açısından hareketin geleneğini sorgulayan cesur eleştiriler de eksik değildi. Şeffaflaşma, "iç hukuku netleştirme" (a.y. 14), Ülkü Ocakları'nın statüsünü belirginleştirme gerekleri dile getirilmekteydi.

Böylesi suçlamaların, mevcut yönetime karşı "içerden eleştiri" ölçüsünü aşan bir husumete ve "ihanet" ithamına vardırıldığı da gözlenebiliyordu. Devlet Bahçeli hakkında ülkücü in-

ternet sitelerinde "12 Eylül'den öncesi ve sonrası zerre çile çekmiş mi bu zat?...Yoksa dönmeler tarafından MHP'nin başına belâ olsun diye mi getirildi?" gibi sataşmalar geziniyor; "Öyle ağzını, dudağını germekle Başbuğ olunmaz" (Ozan Arif, *www.turkhaber.com*, 16 Mayıs 2003) gibi sözler sarf ediliyordu. Ozan Arif, "Başbuğ'un MHP'sini, Atatürk'ün CHP'si ne hale geldiyse o kılığa sokmak isteyenler... Açıkça bizi sattılar. Sevdamızı sattılar" diyordu: "Bu nehrin yatağını değiştirmek istiyorlar! Bütün değerlerimizin içi boşaltıldı. Ortak hikâyemizi kaybettik." Recep Küçükişsiz, bu bölümün başında zikredilen mektubunda şöyle yazıyordu: "Bugün bile bu güruhun hâlâ çekilmek istememesi, yönetim için direnmesi partinin işgal altında olduğunu göstermektedir. (...) MHP'de, ülkücülerin nesli kesilmek üzeredir. Bugün, ülkücü ailelerin çocuklarını güvenip emanet edecekleri, gönül rahatlığıyla yollayacakları ocaklar kalmamıştır.(...) Ülkücülerde heyecan kalmamıştır.(...) Bu yönetim değişmeli, Bahçeli ve avanesi gitmelidir."

Bu ithamlara karşı Devlet Bahçeli ve mevcut yönetim lehine yapılan savunmalarda, bir mazeret olarak, Türkiye'nin siyasal ortamında hiçbir partinin kaçınamayacağı olağan iktidar yıpranması hatırlatılmaktaydı. Ayrıca 57. Hükümete karşı, Türkiye'deki millî hassasiyetleri geriletmek isteyen Avrupa, ABD ve uluslararası sermaye tarafından komplo kurulduğu iddiası yinelenmekteydi (Çakır, 2003: 69). Mazeretlerin ötesinde pozitif etmen olarak, Devlet Bahçeli çizgisinin MHP'yi bir 'ana parti' haline getirmeyi başarmakla tescillendiği üzerinde duruluyordu. Bahçeli'nin, Türkeş'in hazırladığı elverişli koşullardan istifade ettiği yorumunun zıddına; zımnen onun, "Başbuğ"un başaramadığı ve belki de başaramayacağı bir açılım sağladığı fikrinde ısrar ediliyordu. Savunucularına göre, hükümet deneyimiyle tecrübesini iyice geliştiren Bahçeli, MHP'yi yeniden marjinalleşmekten esirgeyecek tek seçenekti. "Bahçeli'nin iyi, çevresinin kötü olduğu" motifi de, Türkeş döneminde de -ve bütün lider merkezli yapılarda da- olduğu gibi devredeydi. Birçokları da Bahçeli'yi, bu değerlere sahip olduğuna cân-ı gönülden inanmasalar da, MHP'nin tamamen içe kapanmasına, da-

ralmasına yol açacak başka seçenekler karşısında ehven-i şer olarak görmekteydiler. Ona yönelik suçlamaların fevriliği ve huşûneti de, bu eğilimi besleyen bir etken olabiliyordu.

MHP'nin 2002 seçimleriyle içine düştüğü krizin, MHP'nin krizinden öte, 'toplam' Türk milliyetçiliğin krizi olarak yaşandığını da vurgulamamız gerekir. Sadece MHP'liler değil, MHP dışındaki Türk milliyetçileri de, millî reflekslerin aşındığından yakınıyorlardı. Tartışmaları 'iç çekişme' boyutlarının ötesine taşımaya çalışanlar, özellikle MHP'nin 'kenarında' duran kalem ve söz sahipleri, topyekûn Türk milliyetiliğiyle ilgili bir kriz durumu tespit ediyorlar; köklü bir ideolojik yenilenme ve özeleştiriyi kaçınılmaz sayıyorlardı. Yazar Alper Aksoy, krizin kökeninde ülkücü hareketin "lümpenleşme süreci" içine girmesini görüyordu (Çakır, 2003: 68). Ömer Lütfi Mete aynı fikirdeydi: "Kötü paranın iyi parayı kovması gibi, bitirim ülkücü alp ülkücüyü ıskartaya çıkardı." (a.y. 79) Mete, seçim sonrasında da esas meselenin "ideolojik boşluk" olduğunu, partinin tepkiselliğe ve hamâsete dayanarak "marjinallikten kurtulamayacağını" yazmıştı (*Sabah*, 6 Kasım 2002). Musa Serdar Çelebi (Çakır, 2003: 40 vd.) 20 yıldır ihmal edilen fikrî yenilenmenin artık hayatî bir ihtiyaç haline geldiği kanısındaydı. Keza, yarı-resmî millî strateji *think-tank*'i işlevi kazanan Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi'nin (ASAM) Başkanı Prof. Ümit Özdağ, yaklaşık 20 yıldır Türk milliyetçiliğinin ideolojik yenilenme için çaba göstermediğini vurguluyordu (a.y. 18 vd). Ona göre küreselleşme süreciyle ilgili ciddi bir analiz ihtiyacı ve bu hâkim paradigma içerisinde başarılı olma gereği vardı. Bu vâdide konuşan milliyetçi aydınlar, MHP'nin gençleşmesi, modern ve 'sivil' siyasete uygun donanımlara sahip yeni kadrolara ağır vermesi üzerinde de duruyorlardı.

Rüzgârlar ve bayrak

'Toplam' Türk milliyetçiliğinin 2002-2003 döneminde billurlaşan ideoloji ve hegemonya krizini biraz geniş ele alalım.

Sözkonusu krizi, medyanın tüketimci lisanıyla bir "trendin

bitmesi" ya da milliyetçilik devrinin geçmesi ile değil, milliyetçiliğin siyasal-toplumsal etkileri ve işlevleriyle ilgili tıkanma, tavsama ve belirsizlik halleriyle tanımlamak uygun olacaktır. MHP'nin gerileyişi, bu krizin yegâne âmili değil sadece bir veçhesiydi. Dahası, MHP'nin gerek önceki bölümde, gerek bu bölümde tartışılan gerekse "Bitirirken" bölümünde altını çizeceğimiz politik yeteneksizliği (ya da politikaya yeteneksizliği), bizzat bu krizin bir etkeni olarak değerlendirilmelidir.

2003 gündeminin, "millî davalarla" ilgili yoğun, âcil, yakıcı meselelerle yüklü olmasına karşın bunun bir milliyetçi siyasal kampanyaya, seferberliğe yol açmıyor olması, bu krizi billurlaştırıyordu. Milliyetçi çevreler, millî 'güdüleri' tahrik etmesi gereken şartların varlığına, ağız birliği edilen teşbihle "bayrak rüzgâr bekliyor" olmasına rağmen bilhassa MHP'nin koyu bir durgunluk içinde bulunmasına hayıflanmaktaydılar.

Bayrağı doldurması beklenen rüzgârı estiren üç temel konuyu özetleyelim. Bunlar, Türkiye'nin AB üyeliğiyle ilgili tartışma ve hazırlıklar; Kıbrıs meselesi ve ABD'nin başını çektiği koalisyonun Irak'a yönelik askerî operasyonuydu.

AB'ye uyum

Son on-on beş yılın kalıcı gündem maddesi olan "Avrupa Birliği'ne (AB) uyum" meselesi, Türk milliyetçiliğinin tüm yelpazesini kapsayan bir müşkülât teşkil etmekteydi. Ulusal egemenlik erkine uluslarüstü mercileri ortak eden, milliyetçiliğin din ikamesi niteliğindeki aşkın konumunu dünyevîleşmeye zorlayan, en önemlisi millî özgünlük/farklılık/başkalık iddiasının sorgulanmaz geçerliliğini aşındıran "AB müktesebatı", açık ki, milliyetçi tasavvur dünyası için büyük bir meydan okumadır. Özellikle "millî hassasiyetler" olarak kodlanmış konular sözkonusu olduğunda, AB'ye uyum mevzuatı, açıkça düşmanlık ve ihanet dili içinde anlamlandırılıyordu. Türkiye-AB ilişkileri, Batı'nın yarı-sömürgeleşme sürecindeki Osmanlı İmparatorluğu'nu güdüp yönetme biçiminin yeniden zuhuruydu; kültürel-toplumsal açıdan ise, yozlaştırıcı, taklitçi bir aşırı-Batılılaşma olarak tasavvur edilen Tanzimat'ın nihayetine

varmasıydı, buna göre. 2003 yılı, Türkiye'nin AB'ye uyum sağlamaya dönelik hukukî ve politik hazırlık sürecinde, bu kaygıları alarm seviyesine ulaştıran adımların atıldığı bir yıl oldu. AKP lideri Recep Tayyip Erdoğan, seçimden hemen sonra, AB'ye tam üyelik için belirlenen yasal-kurumsal şartların hızla yerine getirilmesini birinci öncelik olarak ilan etmişti. Başka birçok yasal düzenlemenin yanında, 4 Haziran 2003'te, Birleşmiş Milletler'in "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi" ile "Medenî ve Siyasî Haklar Sözleşmesi" TBMM tarafından onaylandı. "İkiz sözleşmeler" olarak anılan bu sözleşmeler, milliyetçi kamuoyunda büyük infiâlle karşılandı. Azınlık kültürlerinin korunmasına ve geliştirilmesine cevaz vermesi ve "halkların kendi kaderini tayin hakkını" zikretmeleri itibarıyla, bu sözleşmelerin, bölücü tehdidi yasal hale getirdiğini düşünüyorlardı. MHP yönetimi, ikiz sözleşmelerin kabulünü "İkiz İhanet" olarak tanımladı. AKP hükümetini Avrupa Birliği'nin dayatmalarına teslimiyetle suçladı: "Türk düşmanlarına bayram havası yaşatmakta"ydılar. Ülkü Ocakları genel merkezi adına 12 Haziran'da yapılan açıklamada, Avrupa Birliği süreci vesilesiyle "Türk milletine karşı planlı bir düşmanlık" yürütenlerden, "Türk'ün menfaatlerini çağdaşlık adına kurban vermek isteyenler"den söz edilmekteydi. *www.otuken.net* internet sitesinde Arslan Bulut, "Gaflet ve dalâlet değil, düpedüz ihanet" diye tanımladığı "ikiz yasalar"ın, "artık her Türke silahlı müdahale ile bağımsızlığı korumaktan başka çare" bırakmadığını yazdı. Bu minvalde, sonbaharda, etnik-kültürel kimliğin değil vatandaşlığın belirleyici olduğu bir aidiyet ve sadakat rejiminin içselleştirilmesi gerektiğine, bu çerçevede belki Türklük yerine Türkiyelilikten bahsetmenin daha münasip olacağına dair bir tartışmanın medyada boy göstermesi ve Başbakan Tayyip Erdoğan'ın da bu arayışı tartışmayı anlamlı bulduğuna dair haberlerin yayımlanması, ülkücü-milliyetçi cenahta büyük tepkiye yol açtı. Türk Ocakları Başkanı Nuri Gürgür'ün, *Türk Yurdu*'nun Ekim 2003 sayısında yazdıkları, bu tepkinin saiklerini özetler: "Ortaya çıktığından beri en önemli özelliği kültür merkezli ve kapsayıcı olan, etnik prob-

lem yaşatmamaya özen gösteren Türk milliyetçiliği hak etmediği ithamlarla izole edilirken, azınlık ırkçılıkları insan hakları ve Avrupa kriterleri adına yayılma ve etkileme alanları buluyorlar. (...) Milletimizin vakur ve soğukkanlı duruşu, şimdiye kadar tahrikleri cevapsız bırakışı hiç kimseyi yanlış hesap yapmaya yöneltmemelidir." 12 Ekim 2003'teki MHP kongresinde asılan "Bu ülkeyi kim kurtaracak? Ne mandacılar, ne himayeciler. Ne teslimiyetçiler", "Türkiyeli değil öz Türküm" yazılı pankartlar da, AB'nin "kozmopolit", "gayrimillî" dayatmalarına karşı milliyetçi ve etno-kültürel bir direniş hattını tanımlamaktaydı.

MHP yönetimi de, hükümetin son aylarındaki ve seçim sürecindeki ana izleği olan "AB'nin dayatmalarına ve teslimiyetçiliğe karşı direnme" şiârını, bir savaş nârasına dönüştürmekteydi. Ülkücü hareketin ve milliyetçi entelijensiyanın birçok mahfilinde bu tepki, AB'ye üyelik perspektifini terk etmek gerektiği fikriyle birleşiyordu. Örneğin Ümit Özdağ, "demokrasi içinde yeniden bağımsızlaşma" hedefi doğrultusunda AB'ye tam üyelik sürecinin dışına çıkmak, ABD'yle ilişkilerde rasyonel bir "stratejik müttefiklik" çizgisi tutturmak ve bir "Türk Ligi" kurmak gerektiği fikrindeydi (Çakır, 2003: 19). MHP yönetimi ise, en azından lâfzen, AB'ye üyeliği Türkiye'nin resmî-millî hedefi olarak benimsemeyi sürdürmekte; ancak "dayatmalar" karşısında direnme ve gerekirse başka seçeneklere açık olma gereğini giderek daha şedit bir dille vurgulamaktaydı.

Kıbrıs

Kıbrıs sorunu, Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinin gerekleri veya milliyetçi bakış açısından "dayatmaları" ile doğrudan ilgiliydi, aynı zamanda başlı başına bir sorun niteliği taşıyordu (bkz. 9. Bölüm). 2002 yılı sonunda, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan'ın, bu konuda iddialı bir çözüm planı sunacağı gündeme geldi. Planın iddialılığı, arkasında gerek BM'nin gerek AB'nin, Kıbrıs meselesinin artık mutlaka çözülmesi yönünde bir kararlılığının bulunmasından da kaynaklanmaktaydı. Annan Planı, iki toplumun ayrı siyasî ve idarî or-

ganlarını koruyarak bir ortak devlet çatısına tâbi olmaları temel fikrine dayanıyordu. Türkiye'nin 1974'teki askerî müdahalesinin meşruiyetini de dayandırdığı ancak daha sonra KKTC'nin ilanıyla fiilen ihlâl ettiği "Kıbrıs Cumhuriyeti" bütünlüğünün yeniden ihyâsı fikri temelinde; her iki taraf da kimi tavizler verecekti. KKTC tarafının kazanımı, "müstakil devlet" olarak değilse de bir "siyasî-toplumsal varlık" olarak tanınması ve yurttaşlarının, 2004 yılında AB'ye üye olacağı belli olan "Kıbrıs Cumhuriyeti"nin eşit haklı unsurları statüsünü kazanacak olmasıydı. Aksi takdirde, halihazırda "Kıbrıs Cumhuriyeti" statüsünü temsil eden "Güney Kıbrıs" ve "Kıbrıs Rum Kesimi" AB'ye üye olacak ve KKTC'nin izolasyonu kesifleşecekti. Annan Planı, Kıbrıs Türk toplumunun geniş kesimlerinde yaygın ve coşkulu bir destekle karşılandı; yıllardır içinde bulunduğu yoksullaşmanın, tecridin, çaresizliğin, gerçekçi olduğu kadar haysiyetli bir çözümü olarak görüldü.[3] Annan Planı'nın Türkiye kamuoyunda da çoğunlukla olumlu karşılandığı söylenebilir. Zira bu formül Türkiye için kronik bir diplomatik kriz haline gelmiş bulunan Kıbrıs sorununu nihayet bir çözüme bağlamak yanında, Türkiye'nin AB'ye üyelik müzakerelerindeki önemli bir ihtilâf konusunu da ortadan kaldırmış olacaktı. Yeni kurulan AKP Hükümeti de başlangıçta Annan Planına lehdar bir tutum almış, parti lideri Tayyip Erdoğan "çözümsüzlüğün çözüm olamayacağını" söyleyerek, çözümsüz statükonun sürdürülmesine dayalı "müzakerecilik" performansıyla ün kazanan KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş'ı uzlaşmaya davet etmişti.

Buna karşılık ülkücü ve genel olarak milliyetçi kamuoyu, Annan Planına büyük tepki gösterdi. 10 Ocak 2003'te, aralarında Ankara Ticaret Odası, Hak-İş, Türk-İş, BBP çizgisindeki Alperen Ocakları, Türk Ocakları ve Ülkü Ocakları'nın da yer aldığı 70 kuruluşun oluşturduğu Türk Dünyası Dayanışma Grubu, "Kahraman Denktaş Seninleyiz!" şiârıyla bir bildiri yayımladı. Bildiride "Kıbrıs Türklüğünün" AB tarafından "ya

3 Bu konuda bkz. *Birikim* dergisinin 167. (Mart 2003) sayısındaki "Kıbrıs Sorunu" dosyası.

ekmek ya egemenlik" ikilemiyle mandacı bir çözüme zorlandığını, buna karşı Denktaş'ın tezlerinin sonuna kadar desteklenmesi gerektiği savunuluyordu. Ülkü Ocakları adına 12 Haziran'da yapılan basın açıklamasında, "Kerkük, Musul örneğinde gördüğümüz vazgeçişler bugün Kıbrıs üzerine taşınmıştır" denecekti. Bu sözlerden anlaşılabileceği gibi, ülkücü-milliyetçi cenah açısından Kıbrıs'a "sahip çıkmak", Kıbrıs'taki Türk toplumunun korunması ve Türkiye'nin "jeostratejik güvenliği" mülahazalarının ötesinde, simgesel bir anlam taşıyordu: Türk milliyetçiliğinin 'emperyal' potansiyeli, Türkiye-ötesi hükümranlık iddialarını temsil eden bir 'mevzi' olarak tasavvur ediliyordu.

2003 başlarında Annan Planı lehine esen hava, müzakere tarihi olan 28 Şubat yaklaştığında, hayli bozulmuştu. Ancak bu, kamuoyundaki güçlü bir eğilim değişikliğinden çok, Türk Dışişleri'nin, ordunun/MGK'nın ve -Türkiye iç politikasında bir 'kurum' ağırlığı taşıyan!- Denktaş'ın "değişmez devlet politikası" olarak benimsedikleri statükocu politikadan sapmaması yönünde AKP hükümetine nüfuz etmeleri sonucunda ortaya çıkmıştı. Türkiye'de devletin tam, AKP hükümetinin ise yarıgönüllü diyebileceğimiz desteğini alan Denktaş, Annan'la görüşmelerde bilinen uzlaşmaz tutumunu sürdürdü. Bu arada AB'den, 2004'e dek Kıbrıs sorununa çözüm bulunamaz ve (Güney) Kıbrıs AB üyesi olursa, Türkiye'nin AB toprağında işgalci konumunda olacağı yönünde bir açıklama geldi (Kızılyürek, 2003). Bu açıklama elbette Denktaş çizgisini destekleyen milliyetçi eksenin katılaşmasına ve AB'nin Kıbrıs konusunda ve genel olarak Türkiye karşısında hasmane bir tutum içinde olduğu savını işlemelerine hız verdi. Ardından Genelkurmay Başkanı Kıvrıkoğlu, Kıbrıs'ın Türkiye için jeostratejik bir önem taşıdığını söyleyerek (böylece Türkiye'nin 1974'teki askerî müdahalesinin dayandığı meşruiyet zemininin dışına çıkarak) bu tutumu daha da katılaştıracaktı.

Tekrarlarsak, Türkiye'nin resmî politikasının Kıbrıs'ta etnik ayrışmayı kalıcılaştırma politikasının devamından yana belirginleşmesi, devletin 'yüksek' (veya 'derin') güçlerinin müdaha-

lesiyle gerçekleşmişti; yoksa, milliyetçi kamuoyunun enerjik bir şekilde yürüttüğü karşı propagandanın genel kamuoyunda etkili olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. "Sol"-milliyetçi çevrelerin de katılımıyla yürütülen, 1950'lerin ve 1960'ların "Kıbrıs Türktür Türk kalacaktır" kampanyalarını ihyâ etmeye dönük girişimler, -merkez medyanın desteğinden de mahrum kalınca- o eski tecrübelerin parodisine benzemişti. 23 Şubat'ta İstanbul'da düzenlenen ve "Cumhuriyet tarihinin en büyük mitingi olacağı" beklentisi yaratılan mitinge katılım, üç bin kişiye bile ulaşamamıştı. Kıbrıs meselesinin "millî dava" olarak kodlanmasında kullanılan şiârların içinin boşaldığı, üstelik bu ani erozyonun Türkiye kamuoyunda pek yadırganmadığı, Kıbrıs konusundaki "millî ısrarları" sorgulayan görüşlerin belirli bir anlayışla karşılandığı görülmekteydi. (Bu anlayışta, birincisi, uluslararası Kıbrıs diplomasisinin büyük baskısı karşısında Türkiye'nin hareket alanının daralmasının yol açtığı büzülmenin, suskunlaşmanın; ikincisi, bu durumu reformist bir atılım fırsatına dönüştürme yönünde beceriksiz bir hamle yapan AKP'nin bu yöneliminin milliyetçi-muhafazakâr kamuoyunun bazı sektörlerini de angaje etmesinin payı vardır.) Çok önemli bir başka nokta da şuydu ki, Kıbrıslı Türk toplumunun büyük çoğunluğunun Türk milliyetçiliğinin nüfuz sahasının dışına çıktığı, hatta Türk milliyetçiliğine açıkça tepki gösterdiği (ve illâ milliyetçilik lâzımsa "kendi milliyetçiliğini" -Kıbrıslıtürk veya salt Kıbrıslı milliyetçiliğini- gütmeye azmettiği!) görülmüştü. Gerek Türkiye'deki gerek Kıbrıs'taki bu "millî duyarsızlık", ülkücü ve milliyetçi kamuoyunda bir hayal kırıklığı ve tepkiye yol açtı.[4]

4 MHP'nin Kıbrıs versiyonu olan MAP'ın lideri Erhan Arıklı'nın (bkz. 9. Bölüm) daha 2001 Aralık'ında *Birlik* gazetesinde yayımlanan makalesi, ibretliktir: "Günlerdir Türkiye'den ve KKTC'den bazı satılık kalemlerin KKTC'yi ve vatan topraklarını elden çıkartmak ve peşkeş çekmek için yazdıkları yazıları okuyoruz. Bunlara daha aşırı bir kelime bulamadığım için bütün itlerden özür diliyor ve bu itoğlu itlere seslenmek istiyorum. Evet sizlerin ihaneti yüzünden, belki bu Devleti de tarihin karanlıklarına gömdüğümüz yüzlerce Türk Devleti gibi yıkabiliriz. (...) Sizin ne bu 'Devlete' ne 'Türk' diye bir kavrama en ufak bir saygınız olmayabilir. (...) Ama bizleri yaratan Allahın dı üzerine andımız olsun, bu mübarek günler, ağaran şafaklar, kararan ufuklar üstüne yeminimiz, bizleri gö-

Kuzey Irak ve ABD

ABD'nin 2003 baharında başlattığı Irak operasyonu, hazırlık aşamasından sona erişini izleyen belirsizliğe dek, Türk milliyetçiliği için müşkül bir mesele oldu. Bu operasyon, Türkiye'ye, "Birinci Körfez Savaşı" denen harekât öncesinde tahayyül edilebilmiş olduğu kadar açık bir "bölgesel güç olma" ufku sunmuyordu. ABD patronajının baskınlığı, böyle bir ufku bulandırmaktaydı. Zira "iki kutuplu dünyanın" sona ermesinden sonra global hegemonyasını üstün askerî gücünü fütursuzca kullanarak sürdürme eğiliminde olan ABD, 11 Eylül 2001'de New York'ta binlerce insanın ölmesine yol açan İslâmcı kisveli tedhiş saldırısından sonra bu stratejisini global ölçekte bir "olağanüstü hal" rejimine dönüştürmeye yönelmişti; buna uygun bir 'küstahlık'la davranıyordu. Gerçi bayrağını bu rüzgârla doldurmayı, yeni dünya düzeninin kazananları arasına katılmayı dileyen bir neoliberal milliyetçilik çizgisi eksik değildi; mamâfih milliyetçi-muhafazakâr ve ülkücü-Türkçü cenahlarda, "istikrarsızlaşacak" Kuzey Irak'ta Kürt güçlerinin hükümranlık kazanacak olmasına ilişkin kaygılar, ABD gölgesinde bölge gücü olmaya dönük muğlak ve mutasavver tasarıların vaadlerine ağır basıyordu.

Milliyetçi ve ülkücü entelijensiya, iki standart "millî çıkar" kıstası beyan etmenin ötesinde, Kuzey Irak "olayına" ilişkin bir politik projede hemfikir değildi. O iki kıstastan ilki, bölgede bir Kürt devletinin ya da 'devletsi varlığının' her koşulda

---

zeten şehitler şahidimiz olsun ki içinizden en az birkaç yüz taneniz o günleri göremeyecek. Şayet sizing arzuladığınız gibi KKTC Ruma peşkeş çekilecekse... işte o gün... evet o gün... önce sizleri bulacağız teker teker. İnanın, 'Lütfen bizleri öldürün...' çığlıklarını duymayacağız. Çünkü kulaklarımız pamukla tıkanmış olacak. (...) KKTC'nin Ruma peşkeş çekildiği anlaşmanın altına atılan imzalar sizing ölüm fermanınızın altına atılmış imzalar olacaktır aynı zamanda."

Bu noktada, ülkücülerin Kıbrıs üniversitelerinde Türkiye'den giden öğrenciler arasındaki etkinlikleriyle, bir tedhiş ortamı oluşturduklarını belirtmek gerekir. Bunun bir örneği, KKTC'de 15 Aralık 2003'te yapılan seçimlerin üç gün öncesinde ATV'nin "Ali Kırca'yla Siyaset Meydanı" programının Lefkoşa'dan yapacağı canlı yayının, ülkücülerin engellemeleri ve konukları içeri sokmaması üzerine gerçekleşememesidir.

önlenmesiydi - ki resmî politikanın da tüm davası buydu ve bu konuda, savaş nedeni sayılacak "kırmızı çizgiler" ilan edilmişti. Diğer kısıtas ise, Irak Türkmenlerinin korunup kollanmasıydı. Ülkücüler, Türkmen meselesini 1970'lerde millî hamâsetin ve PanTürkist folklorün önemli bir unsuru olarak kullanmışlar ancak daha sonra görece ilgisizleşmişlerdi (bkz. 9. Bölüm). Bunun yanında Türkmenler onların, resmî ve gayriresmî dış politika tarafından öteden beri bilhassa ihmale uğramış olmasından yakındıkları bir "dış Türk" fraksiyonuydu. Türkiye devleti ancak yakın dönemde, Türkmenleri "tarihsel ve soydaşlık bağlarına" dayanarak bir "diplomatik koz" haline getirmeye dönük beceriksiz girişimlerde bulunmuştu. Türkiye kamuoyunda ise Irak Türkmenleri sıcak ve ajitatif bir ilgi nesnesi olmaktan uzaktılar.[5]

İki kıstasın ötesinde, milliyetçi ve ülkücü entelijensiyanın önerileri, ABD'yle ittifakı savunmaktan ABD'ye karşı mesafeli/sakıngan bir tutum almaya uzanan geniş bir yelpazeye yayılıyordu. Örneğin *Türk Yurdu*'nun Şubat 2003 sayısındaki yazılarda, Ümit Özdağ, Türkiye'nin Irak'ta bir politik projeye sahip olmamasından yakınıyor, eğer ABD'nin gölgesinde "gereken" coğrafi-politik düzenlemeleri yapma inisiyatifine ve gücüne sahip olmayacaksa Irak'a neden gireceğini soruyordu. Hasan Ünal ise ABD ile, Kuzey Irak'ta denetim yeteneği elde etmek kaydıyla kapsamlı bir işbirliğine olumlu yaklaşıyordu. Türk Ocakları Başkanı Nuri Gürgür de, "ABD ile birlikte olmanın avantajı"nı bir öncelik olarak gözetmekten yanaydı.[6]

Bu ikircimler ve muğlaklık, onun yanında bu global ölçekli olaya bakıştaki darlık, milliyetçi ve ülkücü cenahın, 2003 yılının ilk aylarına hâkim olan savaş/barış tartışmalarında marjinalize olmasına katkıda bulundu. TBMM'nin 1 Mart 2003'te Tür-

5 Kuzey Irak'taki gelişmeleri protesto için nisanda Ankara'da yapılan bir Türkmen yanlısı gösteride, ülkücülerle onları gösteriyi provoke etmekle suçlayan Türkmenler arasında ihtilâf çıkmıştı.

6 8. Bölüm'de ele aldığımız, ABD'nin global hegemonyasını, Nizâm-ı Alem ülküsünün (post!)modern bir emsali olarak gören Türkçü fantezileri bu bağlamda hatırlayabiliriz.

kiye'nin ABD-merkezli koalisyonla beraber savaşa girmesi için hükümete yetki tezkeresini reddetmesinden sonra da, sözkonusu ikircimler devam etti. Savaşın kısa sürede -işgal güçlerine karşı uzun süreli ve yıpratıcı bir direniş mücadelesine dönüşmek üzere- sona ermesinin ardından, Kuzey Irak'ta Kürt partilerinin siyasî etkinliğinin güçlenmesi, Türkmen toplumuna yeni rejimde "kurucu unsur" statüsü tanınmaması ve en önemlisi ABD'nin -1 Mart kararından ötürü- Türkiye'ye mesafelenmesi, kaygıları derinleştirdi. ABD'nin imtiyazlı bir müttefiki olmanın sağladığı fırsat ve imkânlarından mahrum kalmayı jeostratejik açıdan çok tehlikeli bir kayıp ve boşluğa düşüş olarak değerlendirmek ile, milliyetçi bir anti-Amerikanizmin cazibesi arasında bir tür 'kararsız denge' vardı. Hikmet-i Devlet'i ve "Devlet Aklı"yla sekronizasyonu önemseyenler, ABD'yle ilişkilerin bozulmasına yol açan duruşları bir millî gaflet olarak damgalamaktaydılar. Fakat bu, köşeli çıkışlara, radikalizme elvermeyen bir eleştiriydi. Anti-Amerikanizmin ise anti-kozmopolitanizmle ve yakın dönemde anti-globalizmle bütünleşen bir devamlılığı yok değildi fakat Türk milliyetçileri bu konuda sol anti-emperyalizmin sahip olduğu gelenekten yoksundular.

Bu ikilemin doğurduğu müşkülât, 2003 Temmuz'unda cereyan eden "11 Asker" vakasıyla iyice ağırlaştı. Kuzey Irak'ta birtakım "örtülü operasyonlar" yürütmekte olan "Özel Kuvvetler" mensubu 11 subat ve astsubayın ABD askerî güçlerince derdest edilip alıkonması ve serbest bırakılmaları sürecinin de diplomatik teamüllere göre hayli yavaş işlemesi, Türkiye-ABD ilişkilerindeki "yara"yı iyice derinleştirirken, milliyetçi tansiyonu yükseltti. Bu vaka, ABD ile sıkı bir ortaklığı millî çıkar icabı savunanları dahi "bağımsızlıkçı" bir mesafe almaya itti. Fakat değindiğimiz muğlaklık ve 'talimsizlik', bu yüksek tansiyonu milliyetçi bir çıkışa yöneltmeye engeldi. ABD'yi hizaya gelmeye davet eden sloganlarla protesto gösterileri yapan ülkücüler, münferit sesler olarak kaldılar. Devlet açısından ABD'yle ilişkilerin popüler-medyatik *jingoist* seferberlik kampanyalarına elvermeyecek kadar 'nazik' bir konu oluşu da bunda belirleyici bir etkendi kuşkusuz; millî infial ihtaren

anons edilmiş ama -diyelim 1998 Apo/İtalya krizindeki gibi (bkz. 6. Bölüm)- 'koyverilmemişti'.

Yeni 'komplikasyonlar' çıkartması kuvvetle muhtemel olan (Kuzey) Irak sorunu bağlamında, icrası müşkül olan anti-Amerikanizmi ikame için, milliyetçi tepkilerin Amerika'yı temsilen muavin veya "işbirlikçi" addedilen düşman figürlerine yönelmesi beklenebilecektir. 11 Asker vakasını Türkiye'nin Kuzey Irak'taki "hayat sahası" hakkına dönük bir ihlâl olarak yorumlayan görüş açısından, zaten o bölgedeki varlık ve iddialarıyla düşman addedilen Kürtler, bu hınç transferi için de en uygun aday durumundadırlar.

MHP, ülkücü hareket ve milliyetçi çevreler, 2003 yılı boyunca bütün bu gelişmelerle ilgili sert açıklamalar yaptılar. MHP, "içerde hissettiği meşruiyet sorununu Batıya taviz vererek aşmak istemek"le itham ettiği AKP iktidarına "millî konularda ateşle oynadığı" uyarısında bulundu, kırmızı hatların ihlâline karşı aktif tutum almaya çağırdı... ancak bu tepkiler, yaygınlaşamadı ve milliyetçi camianın kendi muhiti içinde kaldı. Kıbrıs, "11 asker vakası" gibi spektaküler olaylarda "ortalığı ayağa kaldıramamak", milliyetçi ve ülkücü hareketin kriz algısını ve moral bozukluğunu derinleştirdi. Gündemdeki millî tehdidin büyüklüğü ve milliyetçi hareketin bunun karşısındaki etkisizliği, bir alarm hissiyatı uyandırmaktaydı.

Gerek MHP'deki gerek ülkücü-milliyetçi entelijensiyadaki bu huzursuzluk, AKP'nin hükümet periyodunun -siyasal inisiyatif almaktaki tökezlemelerine rağmen- hayli uzun süreceği izleniminin varlığıyla pekişmekteydi. 1990'larda alışıldığı gibi her seçimin iktidardaki partiyi alaşağı etmesi beklenmiyordu. Üç buçuk yıllık hükümet döneminin üstelik yeterince tatmin sağlayamamış ikbal deneyiminin kısa ve orta vâdede tekerrür edemeyeceği intibaı, moral bozucuydu.

Alarm hissiyatı ve aranışlar

Bu alarm hissiyatı içinde, başta medya olmak üzere, kozmopolit ve "gayrımillî" kültür endüstrisinin 'millî şuur kaybına' yol

açtığı şikâyeti, daimî bir sorunun ötesinde, "yakın ve acil" bir tehlikeyi haber vermek üzere dillendirilmekteydi. Ahmet Bican Ercilasun'a (2003) göre "Türkiye'yi bağımlı bir ülke haline sokan tutum ve davranışlara karşı millî refleks adeta sıfırlan"mıştı; "KKTC konusunda ver-kurtulculara karşı düzenlenen mitinglerin fiyaskoyla sonuçlanması" bunun açık göstergesiydi. Bu 'millî şuur kaybı', Türk milliyetçiliğini "uyuşturmaya" dönük bir stratejinin sonucu olarak görülüyordu. Ümit Özdağ'a (2003) göre "Amerikan ve Batı kaynaklı psikolojik operasyonlar milliyetçilerin psikolojik çöküşünü gerçekleştirmiş"ti. Ulus-devlet yapılarını ve bütün milliyetçilikleri tasfiye etmeye kasteden globalizm, milliyetçiliği siyasî etkinlik ve iddiasından soyundurarak, popüler-kültürel bir "renge" indirgemeye dönük bir strateji izliyordu, buna göre. AB'ye uyum düzenlemeleri, millî devletin ve millî kültürün tahribatını iyice hızlandırmasından sahici bir endişe duyuluyordu. Türk Ocakları Başkanı Nuri Gürgür, *Türk Yurdu*'nun Haziran 2003 sayısında şöyle yazdı: "Türkiye yakın gelecekte, sosyal, kültürel ve ideolojik alanlarda ardına kadar açılmaya çalışılan kapılardan nelerin geçmeye başladığını gördüğünde, tedbir almaya vakit bulamayabilir."

2000'lerde milliyetçi ve ülkücü cenahta çok yazan ve çokça okunan bir figür olarak öne çıkanlardan Doç. Dr. Özcan Yeniçeri, millî beka tehdidinin kaynağında, Türkiye'nin millî devlet olmanın gereklerini yeterince yerine getirememiş, millî kültürünü "kendi insanına" ulaştıramamış olmasında görüyordu (Yeniçeri, 2001: 10, 164). Dahası devlet, millî "alacak-verecek" davalarının unutturulmasına, millî hınçların törpülenmesine yol açmıştı (a.y. 86). Atsız çizgisindeki bu tespite bağlı olarak, *ihanet* motifi, beka kaygısının yol açtığı tepkinin merkezî bir unsuru olarak beliriyordu. İhanet, Türklerin bir millî karakter zaafı gibiydi: "Tarihi süreç içerisinde Türk milletinin kaderinde ihanetlerin oynadığı rol tahminlerin çok üstündedir. Bir yönüyle Türk tarihi, aynı zamanda ihanetlerin de tarihidir. Türk soylu halkların efsanelerinde, destanlarında ve elimize kadar ulaşan eski metinlerde bu ihanetlerin sürek-

lilik arz ettiğini hatta ideoloji halini aldığını göstermektedir. [Cümle özgün kaynakta bozuk- T.B./K.C.] (...) Manas Destanı, Hakas Destanı, Göktürk Kitabeleri, Kutadgubilik ve Nutuk gibi eserlerde Türk Milletinin 'iç ihanetlere' karşı uyarılmış olması tesadüf değildir. (...) Tarihte kendi kurduğu devleti kendi elleriyle yıkan az sayıdaki milletlerden birisi olan Türk milleti..."(a.y. 105, 122-123) Milliyetçi elite/önderliğe, bu tarihsel zaafın her an şuurunda olmak gibi bir ödev yükleniyordu.

Türk Ocakları'nın yayın organı *Türk Yurdu* dergisi, 2003 yılı boyunca, Türk milliyetçiliğinin krizini adlandırarak masaya yatırarak "yeni çözüm" arayan yazılar yayımladı. Bu yazılarda birleşilen noktalar, Türk milliyetçiliğinin ciddi bir tehdit karşısında bulunduğu, ciddi bir fikrî yenilenme ve toparlanma ihtiyacı içinde olduğu ve mevcut yapıların -başta MHP- bu ihtiyacı karşılamaya elvermediğiydi. Ümit Özdağ (2003), AB uyum yasalarının "etnik merkezli karşı devrim" anlamına geldiği kanısındaydı: "Türkiye Cumhuriyeti, devletin ulusal yapısını bir iç savaştan geçirerek veya ülkeyi iç savaşsız teslim alarak, federal bir yapıya dönüştürmeye yeltenecek iç ve dış güçler ile Cumhuriyet'i kuruluş esaslarına sadık kalarak geliştirmeyi ve 21. yüzyıla taşımayı hedefleyen millî güçler arasında yapılacak nihaî bir hesaplaşmaya doğru hızla ilerlemektedir." Türk milliyetçilerinin halihazırdaki durumlarıyla bu mücadeleden galip çıkmalarını imkânsız görünüyordu; "Türk devleti ve halkı bir irade zaafı süreci içerisinde"ydi. "Türk iş dünyası yaşadığımız sorunların Türk siyasal eliti tarafından halledilemeyeceği inancı ile başka bir yönetici elit arayışı içine girmiş ve AB'ni yeni yönetici elit olarak görmeye başlamış"tı. Özdağ, küreselleşmenin bir imkân olarak da kavranmasına dayalı bir kuramsal yenilenmeyi zaruri görüyor; Türk milliyetçiliğinin Türkiye-aşırı düşünmeyi ve Türk Dünyası perspektifini kazanmayı, sekülerleşmeyi ve kentlileşmeyi, somut bir gelecek tasarımı ortaya koymayı başarması gerektiği üzerinde duruyordu. Düşüncelerindeki ajitasyon unsuru, sistem tarafından evcilleştirilen Türk milliyetçiliğinin kendi bünyesine aykırı olarak içi-

ne sokulduğu "pasifizm/ılımlılık hastalığı"ndan kurtularak yeniden radikalleşmesi çağrısıydı. Özcan Yeniçeri (2003), temel meseleleri şöyle sıralıyordu: Küreselleşmenin milliyetçilik üzerinde neden olduğu sarsıntılar; idealizmin genel bunalımı; bölücülüğün örgütlülüğüne karşı miliyetçilerin dağınıklığı; küreselleşme karşısında hazırlıksızlık ve bu süreci bir fırsat olarak değerlendirmenin başarılamaması; geleneksellik, tarihperestlik, çağdaş araçlarla örgütlenememek, erkek-egemenlik, kentleşememe, birey olmayı başaramama, 12 Eylül travmasından kurtulamama, demokratik kültürün yerleşememesi gibi karakteristikleşmiş zaaflar; reaksiyonerlikten kurtulamamak; aydınların sorumsuzluğu ve üretkenlikten uzaklığı...

MHP içinde, dışında ve çevresinde, bir mihrak çoklaşması, bu kriz ve arayış halinin doğal bir sonucuydu. BBP'de, kuruluşundan beri nice rüzgâr beklentisinin boşa çıkış olmasının getirdiği bir bezginlik gözleniyor ve 'gizli gizli', MHP'nin toparlanmasına ya da yeni bir kapsayıcı çatı oluşumu umuluyordu (Çakır, 2003. 26, 112). Tansu Çiller'in istifasının ardından yapılan kongrede Mehmet Ağar'ın genel başkanlığa gelmesiyle, DYP'nin milliyetçi-ülkücü kadrolar ve taban üzerindeki çekim kuvvetinin artması beklenebilirdi.

MHP içinde, yaklaşan kongreye dönük ananevi gruplaşmaların, ittifakların yanısıra, uzun vâdeli bir yenilenmeyi ve "modernleşmeyi" hedefleyen "Alelma" grubunun *(www.alelma.org)* oluşumu ilginçti. Düzenlediği birkaç "istişare toplantısıyla" kendini duyuran grup, "parti-üstülük" taslamaksızın iç siyasî rekabetin dışında duracağını belirtiyor; "adil yönetişim sistemini oluşturabilecek aydın enerjisini" yaratmaya dönük uzun vadeli programatik çalışmayı hedefliyordu.

8. Bölüm'de geniş ele aldığımız yeniden-Türkçüleşme sürecinin bu dönemde de sürdüğünü ve birçok küçük çevrenin oluştuğunu gözleyebiliriz. *www.otuken.net* internet sitesi, MHP'ye müdahale azmi yüksek bir mecraydı ve başka yerlerde de yazan birçok yazarı biraraya getiriyordu. *www.bozkurt.net*'in de MHP'ye ilgi düzeyi yüksekti ama bütün milliyetçi yapıları gözeten, daha 'diplomatik' bir tutum izliyordu.

www.turkcu.com, Atsızcı bir siteydi. *www.toplumcubudun.org*, ırkçı ve antisemitist heyecanı yüksek bir siteydi. 8. Bölüm'de zikrettiğimiz *www.turkcutoplumcu.org*, "gök devrimci" kimliğiyle toplumcu-milliyetçi bir duruşu temsil ediyordu. Türk soylarının karakter vasıflarına, Türkler hakkında söylenmiş övgülü sözlere ilişkin dökümler yayımlayan *www.panturkist.8k.com*, bir yıldıza sırtını vermiş olarak dizilmiş dört hilâlli ambleminin oluşturduğu gamalı haç figürüyle dikkat çekiyordu. Sedat Peker'in, "5 bin yıllık Kızıl Elma (Turan) Ideali"nden, "Türkçe konuşulan, Türk'e yurtluk etmiş olan yerlerin kıyamete kadar Türklerin hükmü altında kalması için mücadele"den söz eden *www.ozturkler.com* sitesini de unutmayalım.[7] 2003 sonlarında, Korkut Eken'in (bkz. 14. Bölüm) resmiyle ve ona atıfla "Efsane Subay - Rüzgârınla Geliyoruz!" sloganıyla yayına geçen *www.milliyol.com* sitesi, Ocak'ta *Millî Yol* dergisinin çıkacağını haber verdi. Korkut Eken referansına gayet uygun olarak, *Millî Yol*'un "Gayrı millî olan her düşüncenin, her kesimin ve her bireyin kâbusu... kimi zaman kanlı terör örgütünün başındaki sicim, kimi zaman kaçırılan Diyarbakır uçağındaki küçük Ayşe bebeğin can umudu ve kahramanı... Kuzey Irak'taki Kürt komedisine son vererek, Kuzey Irak'ı kalplerde cehenneme çevirecek güç" demek olduğunu söylüyorlardı. Temel ideolojik referans olarak Türkçülüğü alan bu internet sitelerinin ve çevrelerin söyleminde üç unsurun ağırlığına dikkat çekmek gerekir: Birincisi, yine 8. Bölüm'de vurguladığımız üzere Atatürkçülüğe hararetle sahip çıkılması; ikincisi, bir politik proje olmaktan ziyade Batı/AB karşıtlığının sloganı işlevi gören ve aynı zamanda "Turan"ın bir 'birimi' gibi de tahayyül edilen "Avrasya" motifi; üçüncüsü, kesif bir antisemitizm. Anti-semitizm ve her türlü melânetin kaynağında "dönmelerin" varlığını tespit etme eğilimi asla yeni değildi, ancak 2000'lerde bu motiflerin kullanımının büyük bir ivme

7 Sitenin "tanıtım" toplantısına eski Kara Kuvvetleri Komutanı Muhittin Fisunoğlu, emekli general Veli Küçük, eski DYP'li bakan Mehmet Ali Yılmaz, Futbol Federasyonu Başkanı Haluk Ulusoy, birçok şarkıcı, "eğlence dünyası" insanı katılmıştı (*Hürriyet*, 24.5.2002).

kazandığı görülür. Bu eğilimin temelinde, "hıyanet"le karşı karşıya bulunulduğu tasavvurunun, komplocu izahları teşvik etmesi bir rol oynuyor olmalıdır. Bunun yanında, AB'ye uyum, Batılılaşma ve globalleşme tartışmaları bağlamında anti-kozmopalitanizmi ve öze dönüşçü aranışları önemli bir etken olarak hesaba katmak gerekir.

Şunu da belirtmeden geçmeyelim: Son derece provokatif, ajitatif bir lisanla konuşan, dahası açık hakaretler, tehditler savuran -bu arada Başbakan Tayyip Erdoğan'ı "boynuna urgan geçirilmiş" olarak resmetmek gibi işler de yapan- bu sitelerin ve çevrelerin; ülkücü-milliyetçi taban potansiyeline yönelik manipülasyon girişimleri veçhesine de sahip olabileceğinden kuşkulanmak için de sebepler vardır.

Ayrıca, MHP'nin mücavir alanı dışında, milliyetçi-muhafazakâr zeminde yeni bir millîci atılım tasarımı geliştirmeye çalışanların da varlığından söz etmek gerek. AB'ye teslimiyeti ve neoliberal globalizmi sorgulayan, buna karşı *yerlici* ve "Avrasyacı" bir prespektif arayan aylık *Yarın* dergisi, sentetik-yapay bulduğu MHPgil "nasyonalizme" karşı, Cumhuriyet-kurucu iradenin ihyâsına dayalı bir yurtseverlik formüle etmekteydi (Sayı 12/ Nisan 2003).

Bu arayış manzarası içinde, ülkücü ve Türkçü akımla "sol" kisveli milliyetçi yönelimlerin buluşması da (bkz. 8. Bölüm), iyice hararetli bir düzeye erişti.

Parantez açarak, sol-ulusalcılık bahsine biraz girelim. 1990'larda gelişen yeni-Kemalizm, uzun süre, laiklik temelli bir "ilericilik/çağdaşlık" söyleminin idaresindeydi. Ancak esas tepki kaynağı olan İslâmcılığı gerek beynelmilel/evrenselci referanslarından, gerek "Arap muhibliğinden", gerekse Türklüğün farzı kabul ettiği Atatürk'e bağlılığının/"imanının" eksikliğinden ötürü "yabancı"/gayrı Türk olarak damgalaması itibarıyla, milliyetçiliğe geniş bir kapı açmıştı. Kürt millî hareketine olan tepkisi de, 1990'ların ortalarındaki yeni-Kemalizmin, Türk milliyetçiliğine daha açılmasını sağlamıştı. 2000'lerde, ki bu bakımdan 2002 genel seçimleri arefesini bir dönüm noktası sayabiliriz, yeni-Kemalizmin tamamen milli-

yetçilik temelli olmaya yöneldiğini söyleyebiliriz.[8] Mümtaz Soysal'ın ve Yekta Güngör Özden'in parti girişimleri, Atatürkçü Düşünce Dernekleri'nin önemli bir kısmı, ama bilhassa İşçi Partisi, hele oradan kopan *Türk Solu* dergisi çevresi, militan bir politik kimlik kazanmaya çalışırken, etno-kültüralist bir millet mefhumuna dayanıyor, "bölünme" tehdidini ana dava olarak öne çıkartıyor, şedit bir millî birlik otoritarizmini işliyor, basbayağı şovenist bir lisan kullanıyorlardı. Bu yelpazede "sol"la ilintisi kurulabilecek, ulus-devletin sosyal işlevlerini tırpanlayan neoliberal politikaların kınanmasından başka bir şey yoktu. Ancak bu problem de esas mesele olarak değil "millî tehdidin" bir veçhesi olarak anlamlandırılmakta, eşitlik-adalet davası olarak değil millî dava olarak ajite edilmekte; dahası, anti-kozmopolit, ksenofobik hatta açıkça anti-enternasyonalist bir söylem içinde işlenmekte, "Rum çocuğu" vb. etnik karalamalara, antisemitizme, "dönmeler" edebiyatına başvurmaktan geri durulmamaktaydı.[9] "Sol"-milliyetçiliğin en önemli değil ama en fütursuz ucu olarak görünen *Türk Solu*, sol tarafından "şoven", "aşırı" milliyetçiliğe mesafelenmek için tercih edilegelen "ulusalcılık" adının mahcubiyetinden sıyrılarak "milliyetçilik" adının yeğlenmesi gerektiğini savunuyordu. "Gerçek milliyetçilerin Atatürkçüler olduğu" iddiasıyla bütünlenen ve sözkonusu çevreye özgü olmayan, bilhassa İşçi Partisi'nin dışında kalmadığı bu hamle, "ulusalcılığın" görece soğukkanlı ikliminden "milliyetçiliğin" hararetli ve hamâsî geleneğine huruç etme arzusunu yansıtıyordu. Bu hurucun, millî bayrağı ikon veya muska gibi kullanmak gibisinden sembolik ve ritüel alâmetleri de eksik değildi. Ancak

8 *İleri* dergisinin özellikle "Atatürkçüler Ne Yapmalı?" konulu 13/14. (Kasım/Aralık 2002-Ocak/Şubat 2003) ve "Atatürkçülük ve Ulusal Sol" konulu 17./17. (Mayıs/Haziran-Temmuz/Ağustos 2003) özel sayıları bu yönelimi dokümante eder.

9 Bu yönelişte, "sosyal demokrat" ve "demokratik sol" sıfatlı siyasal yapıların, CHP'nin ve DSP'nin sorumluluğunu unutmamak gerekir. DSP, daha doğrusu Ecevit, "ulusalcılığı" ve her nevi "diğer sol(lar)"a mesafelenmeyi ayırdedici vasıf olarak vaz'ederek, sol popülizmin çok bileşenli geleneğini ulusalcı söylemin hegemonyasına sokarak, "sola açık" diyebileceğimiz bütün sosyal ortamları şöyle veya böyle etkileyen bir vasat oluşturmuştur.

"sol"-milliyetçiliğin, umum milliyetçilik sahasını hegemonize etme yeteneği hâlâ kısıtlıydı. Popülerleşme istidâdı, hem 'halktanlık' bakımından hem pop-kültürel mecraya nüfuz etmek bakımından, düşüktü.[10]

İşçi Partisi'nin Öncü Gençlik'i ile Ülkü Ocakları'nın başı çekmesiyle 29 Ekim 2003'te İstanbul'da düzenlenen -yaklaşık 500 kişinin katıldığı- ortak Cumhuriyet Bayramı etkinliği; "sol"-milliyetçiler açısından popülerleşme, yaygınlaşma istidâdını artırma gayretini yansıtıyordu, ülkücüler açısından da içinde bulunulan kriz içinde bir radikalleşme ve spektaküler çıkış arayışının çıktısıydı. 23 Şubat Kıbrıs mitinginde ve 30 Ağustos "Ya İstiklâl Ya Ölüm" mitinginde de işbirliği yapmışlardı. "Kızıl Elma koalisyonu" olarak tanımlanan bu ittifak, ortak bir dil bulmakta da zorluk çekmemişti: "Bugün dünün Sakarya'sına çekilmiş durumdayız. Artık daha geri gideceğimiz bir yer yok. O bakımdan ister istemez dün değişik kesimlerde olup da bugün Türkiye'de 'önce millî devlet' diyen, 'önce Türkiye'nin çıkarları' diyen aydınlarımız biraraya gelmiştir" (*Zaman*, 29.10.1993). Bu mitingten sonra basında, ittifaka öncülük eden Öncü Gençlik yöneticisi Mehmet Bora Perinçek ile Ülkü Ocakları İstanbul İl Başkanı Levent Temiz'in birlikte söyleşileri yer aldı. İkisi, bu söyleşilerde, "gayrımillî ihanete" karşı silahlı mücadele başlatmanın gerekebileceğinden söz ettiler. Levent Temiz daha önce de yine bir ortak söyleşide benzer şeyler söylemişti: "Kürt çapulcuya milleti böldürmeyiz. Bizim sessizliğimize aldanıp uykuda olduğumuzu zannetmesinler. Sabrımızı taşırırlarsa Türkiye'de istenmeyen olaylar olur. Birilerinin amacı ülkeyi iç savaşa götürmek. Bu oyunu gördüğümüz için biraz daha temkinli yaklaşıyoruz. Türk damarımıza

10 Bununla beraber, Ruşen Çakır'ın *Vatan* gazetesinde yayımlanan MHP'yle ilgili yazı dizisine gelen okuyucu mektuplarındaki Perinçek ilgisi ve sempatisi dikkate değerdir: "Yoksa bizim boşluğumuz Perinçek gibiler dolduracaktır"; "İnşallah İP'ye oy atmak zorunda kalmam"; "Beğenmediğimiz Doğu Perinçek bile bizim yöneticilerden daha çok çalışıyor"; "Ülkücülerin boşluga düştüğü esnada, bu boşluğu gerçek bir ülkücü yapısıyla doldurarak hislerimize tercüman olan ve onları umutsuzluk ve çaresizliğe düşmekten kurtardığına inandığım sayın Doğu Perinçek ve kadrosuna teşekkür ederim" (Çakır, 2003: 108, 120, 133, 149).

basmasınlar. Onların kaybedecekleri bir şey yok. Ama bizim ülkemiz var. Tekrar kardeş kanı akmasın" (*Akşam*, 8.9.2003).

Levent Temiz'in önderliğindeki bir grup ülkücü, aralıkta, televizyonda Kürtçe türkü söyleyen ve "bir adım attık, diğer adımlar da gelecek" mealinde konuşan İbrahim Tatlıses'in işyerinin önünde gösteri yaptı. "Bir gece ansızın gelebiliriz" sloganı atıldı. Temiz, Tatlıses'i boykot edeceklerini, bunun "millî refleksi ortaya koymaya" dönük bir eylem olduğunu açıkladı (*Hürriyet*, 10.12.2003). "Uyuşturulduğu" düşünülen "millî refleks"i canlandırmaya dönük öncü/provokatif eylemler, ülkücü hareketin (ve ona müdahil olmak isteyenlerin) krizi aşma taktiği olarak düşündüğü bir seçenekti, kuşkusuz.

Kongre: Ehven-i şer olarak Bahçeli

12 Ekim 2003'teki MHP kongresi öncesinde, tekrar aday "gösterileceği" artık kesin olarak bilinen Devlet Bahçeli'ye karşı birçok isim ortaya atıldı. Adaylığını resmen ilk açıklayanlar, ciddi bir seçenek oluşturmuyorlardı. "Kemalist bozkurt" olarak anılan Taner Ünal'ın, Aydınlık hareketiyle de temasları vardı (Çakır, 2003: 12). Ülkü Ocakları'nın kurucu kuşağından olan Aytekin Yıldırım ise, son genel seçimlerde AKP'den adaylık için başvurmak gibi bir vebali taşıyordu. Adaylık için isimleri geçen Muharrem Şemsek, Mehmet Gül, Hasan Albay, bilinen, izleyicileri olan ama kazanma şansı tanınmayan kişilerdi. Parti dışından "genç, bilgili, toparlayıcı" bir figür olarak Ümit Özdağ'ın adı bir ara "açılım sağlayacak" bir seçenek olarak ortaya atıldı. Ancak anılanların hiçbiri aday olmadılar. Bunda, MHP genel merkezinin müdahale ve kontrolü altında oluşan delegesyon yapısının, Bahçeli karşısında kimseye şans tanımayacağı düşüncesinin de payı vardı. Bu arada Ülkü Ocakları'nın, dava ve camiaya "dışsal" saydığı adaylar karşısında tehditkâr bir tavır alması da kimileri için caydırıcı bir unsurdu.

Neticede, Bahçeli'ye iki ciddi rakip çıktı: Koray Aydın ve Ramiz Ongun. Koray Aydın'da, ayırdedici bir ideolojik referans yoktu. *Tek Başına İktidar İçin Büyük Bütünleşme* adlı broşürün-

de bir tür 'teknokratik' yönetim ve işbilirlik iddiası öne çıkıyordu. Kongre konuşmasında da soğukkanlı, sağduyulu bir izlenim vermeye gayret etti, yönetimde uyumlu birlikte çalışma hasletinin gerekliliğini vurguladı.

1997 kongresinde de aday olmuş olan Ramiz Ongun ise mevcut yönetime karşı çok sert çıkarak tabandaki tepkileri derlemeye çalışıyor, böylelikle geleneksel çizgiye dönüş özlemine hitap ediyordu. "MHP kendi duruşunun, dünya görüşünün hakkını vermediği için kaybetmiştir" demekteydi (Çakır, 2003: 16). *Çağrı* adlı broşüründe MHP'yi yozlaştırma amaçlı müdahalelere dikkat çekiyor, hükümet döneminde içine girilen teslimiyetçi psikolojiyi yeriyor, bu dönemin "bağrımızda yara" açtığından söz ediyor, "dar gönüllü, dar ufuklu, dar beyinli, dar ekipçi zihniyet"ten kurtulmak gerektiğini savunuyordu. Ramiz Ongun kongrede iyice sert konuştu: "57. Hükümette milliyetçi çizgide, ülkü çizgisinde kırıklık etmedik mi? Hakareti bal gibi yutanlar eğer kırıklık hissetmediyse daha ne bekleyeceğiz?... Türk milletini yönetmeye talip olmayan bir Milliyetçi Hareket gördünüz mü hiç? 50 küsur yaşında ve tecrübesi yokmuş. Tecrübeniz yoksa ne işiniz var orada?... Günün birinde iktidara geldiğimizde bize hakaret eden bir buçuk kişilik bir partiye uşaklık edeceğimizi hiç düşünmedik. ... Sol kardeşlerinize yaptığınız uşaklık yanınıza kâr kaldı. ... MHP Yönetiminden AB ile ilgili, 6. ve 7. paketlerle ilgili, Kuzey Irak ve Kıbrıs'la ilgili gelişmeler doğrultusunda bir fikir duydunuz mu? Fikrin yoksa ne oturuyorsun arkadaş? Siyaset yürek isteyen bir meslek. ... Teşhisi olmayan, tedavi önermeyen, il ve ilçe kongrelerine katılmayan, insanları hor gören insan, hastadır, tedaviye muhtaçtır." Ongun, 'öze dönüş'ün çok eskimiş bir yüzünü temsil ediyordu ve MHP delegasyonu, son beş yılın muhasebesinden memnun olmasa ve "sert bir ses" istese bile, reel politika zemininde ve devlet nezdinde geçerlilik taşıyacak bir doz 'siyaset ve idare' pragmatizminin de lüzumunu biliyordu. Ongun, böyle bir güven vermediği gibi, onun 'militan' lehçesini yapay bulanlar da az değildi.

Devlet Bahçeli'nin, rakipleri karşısında "ehven-i şer" statüsü

kazanması zor değildi. 950 delegenin imzasıyla aday gösterildi ve ilk turda, Ramiz Ongun'un 300, Koray Aydın'ın 137 (Aytekin Yıldırım'ın 2) oyuna karşılık 688 oyla genel başkanlığa yeniden seçildi. Kendisini aday gösteren delege sayısından daha az sayıda oy alması da, "daha iyi bir seçenek olmadığı için" seçildiğinin bir göstergesiydi. 1990'larda Türkeş'in yanında/arkasında Rıza Müftüoğlu'nun "üstlendiği" günah keçisi işlevini gören Şefkat Çetin'e yönetimde yer vermemesi, klasik "kendisi iyi - çevresi kötü" denkleminden de yararlanmasını sağlamıştı. (Örgütte hem önemli bir gücü olan fakat hem de bu nedenle büyük tepki çeken Çetin'in taktik olarak mı geri çekildiği yoksa tasfiyeye mi uğradığı da geleceğe dönük bir merak konusuydu.) Şefkat Çetin'in yanısıra Esat Öz ve Şevket Bülent Yahnici de yeni yönetimde yoktu. Hüsnü Gökalp ve Koray Aydın dışında -partide kalan- bütün bakanlar yönetime girdiler. Meral Akşener, Cihan Paçacı, Bekir Aksoy, Namık Kemal Zeybek, Ertuğrul Kumcuoğlu ve ATP'den dönen Mustafa Mit de yönetimde yer aldılar.

Devlet Bahçeli, kongre konuşmasında eleştirilere, hep andığı "önce ülkem, sonra partim" ilkesini, dönemin şartlarını, hükümet etme sorumluluğunu hatırlatarak cevap verdi. Koalisyon döneminde bazı hataların tespit edilebileceğini, "ancak MHP'nin siyasi ideallerinden ve siyasi misyonundan sapma anlamına gelebilecek hiçbir hatanın içinde, yanında ve arkasında olmadığını" belirtti. Kongreye sunulan *Yeni Bir Dünya Yeni Bir Türkiye İçin Büyük Buluşma* adlı broşür, Bahçeli'nin 2002 yılının başından beri söylediklerini 'kuramsal' bir zemine oturtuyor; AB ve Batı'nın "küresel süreçte ulus devletlerin varlıklarını zararlı olarak gören ABD ve AB'nin Batı kültürünün küresel kültür olarak yayılması ve kabul ettirilmesi için millî-yerli kültürlerin tasfiye edilmesini gerekli gördüğünü" söylüyordu. "Millî direnci oluşturan milliyetçiliğe karşıt, işbirlikçi Batıcılık anlayışlarını veya etnik ayrımcılıkları teşvik edecek bir ideolojik söylem" Türkiye'ye de nüfuz etmişti ve ülkede egemen olan yönetim anlayışı "Türkiye'nin millî varlığını, bağımsızlığını ve kimliğini tehdit eden tehlikelere açık bir yol"da

ilerliyordu. Yapılması gereken, "millete rağmen Türkiye'ye hükmeden egemen blokun oluşturduğu anti-demokratik ve toplumsal duyarlılığı olmayan yapının tasfiye edilmesi" ve "Türkiye'nin Avrasya perspektifi etrafında kendi 'tarihsel coğrafyasında' yeni bir dış siyaset açılımı" olmalıydı. Bahçeli, teşekkür konuşmasında bu söylenenleri bileyledi; "Ülkücü mîlâdın başladığını... yeni bir ruh, yeni bir alternatif, yeni bir duruş[la]... Batı'nın yeni sömürgeciliğine... küresel kuşatmaya karşı...yeni bir Kuvayı Milliye ruhunu harekâta geçirecekleri-ni" söyledi.

Bahçeli'nin "yeni duruş"u, ülkücü basında "demek ki şimdiye kadarki icraatın onun da içine sinmediği" söylenerek, 'doğru çizgiye geldiği' imâsıyla karşılandı (örneğin *Yeniçağ*, 13.10.2003). Kongrenin, bir yeni başlangıç heyecanı yaratttığını söylemek zor görünüyordu.

Bitirirken

2003'ün gündemindeki millî davaların 1990'ların ortalarındakine benzer bir milliyetçilik seferberliğine yol açmamasının, Türkiye'de milliyetçiliğin 'işleyiş' biçimine ilişkin bazı karakteristik özellikleri işaret ettiğini söyleyebiliriz. Bunlardan biri, radikal milliyetçiliğin ve onun ana mecrası olan ülkücü hareketin eylem ve etkinlik ekonomisi ile devletin ve rejimin hassasiyetleri arasındaki titreşimin belirleyiciliğidir. Resmî politikalar doğrultusunda bir toplumsal seferberlik yaratma maksadıyla önü açılmayan, teşvik görmeyen milliyetçi kampanyaların popülerleşme imkânı daralmaktadır. Bu teşvik 'kısıtı' ile ilgili olarak, Ahmet Çiğdem'in (2001b), "Türk usûlü faşizmin... kitleleri seferber etmeye çalışmak"tan ziyade "bir 'seferberlik hissiyatını' hep ayakta tut"makla kaim olduğu saptamasını hatırlatalım. Büyük-endüstriyel medyanın teşvik etmediği milliyetçi kampanyaların popülerleşme imkânının darlığı da bununla ilintilidir. (MHP, 1995-1999 dönemindeki içe dönüşü esnasında, medyanın menzilinden uzaklaşarak enerjik bir iç kamuoyu çalışması yapabilmişti. Ancak bunun gerisinde, 'medya huzurunda' kazanılmış bir zemin vardı ve seçimler arefesinde aylar süren "Apo" neşriyatından yararlanmıştı.)

2003 koşullarında ülkücü-milliyetçilik, ona hegemonik mo-

ment kazandıracak özgül bir tutamak noktasından, 'genele' dair sözünü yoğunlaştırarak temsil etmesini sağlayacak bir tekil "konu"dan yoksundu. Siyasî ve "millî" gündemin konuları ("fırsatlar"), ne kadar "zengin" olursa olsun, Kürt meselesinde olduğu gibi 'kendiliğinden' bir aslî tekil konu takdim etmemekteydi; mevcut konuları bir 'esas meseleye' indirgeyecek siyasî yetenek de milliyetçi harekette yoktu. 'AB güdümü altında millî beka davasına ihanet' izleği, bir 'esas mesele' olarak odağa alınmaya en müsait malzemeydi ve milliyetçi harekette bu doğrultuda bir yönelim de gözlenmekteydi. Ancak bu yönelimin hegemonik bir moment kazanması, bu doğrultuda gösterilecek siyasî yetenekten ziyade dış koşullara bağlıdır. Ayrıca, ülkücü-milliyetçi hareket açısından, bu konudaki muhalefetin özgün, tek veya esas sahibi olmamak gibi bir sorun da vardı. Bu siyasî beceri eksikliğini ikame edecek ananevî çözüm, Ömer Lütfi Lete'nin belirttiği gibi "konjonktür himmeti, yani tekrar bir 'iç düşman'ın türemesi" (Çakır, 2003: 80) olabilirdi. Ki ülkücü hareketin bu himmeti temin etmek için çaba göstermesi beklenebilecektir. Kitabın son bölümünde dikkat çektiğimiz üzere, "AB dayatmaları"nın taşıyıcısı/ajanı addedilen "içimizdeki hainler", yine bu cümleden olmak üzere "azınlık ırkçılığıyla" itham edilen ve Kuzey Irak bağlamında dış tehdit unsuruyla da özdeşleştirilecek olan Kürtler, bu işleve adaydır.

Bu noktada, Güney Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne alınacağı Mayıs 2004 ve Türkiye için AB Müzakere takviminin açıklanacağı (ya da tarih vermenin erteleneceği) Aralık 2004 tarihlerinin ertesinde, uzunca bir süredir göreli bir baskılanmışlıkla sinmiş ya da cılız dirençlerle yetinmek zorunda kalmış milliyetçi-devletçi hezeyanın revanşist bir kalkışma için daha elverişli bir iklim bulabileceğini işaret etmek gerekir. Kuzey Irak'ta giderek olgunlaşan Kürt Federasyonu olasılığı da hesaba katıldığında, yakın dönemde "konjonktür himmeti"nden yana kıtlık çekilmeyeceğini düşünebiliriz. Ancak yakın vâdededeki bu "konjonktür himmeti"nin orta vâdede milliyetçi bir söyleme ve harekete yeniden siyasal ikbal kapısı, en azından etkinlik imkânı yaratıp yaratmayacağı, bu gerilimin reel siyaset alanına taşınıp taşınamamasına

veya nasıl taşındığına bağlı olarak belirlenecektir. MHP'nin "denenmemişlik" kredisini 1999-2002 tecrübesi sırasında harcamış olmasının önemli bir zaaf teşkil ettiğini de unutmamak gerekir. Bu zaaf, MHP'nin, Türkiye'deki "seçmen davranışına" hâkim olan (ve MHP ile MSPgil partiler arasında gidip gelen) geleneksel oy sarkacında sırasının gelmesini beklemek gibi bir 'kolaylığa' fazla güvenemeyeceği anlamına gelebilir.

Önemli bir nokta, ülkücü ve Türkçü ideoloji/lerin, en geç 1999 sonrasında, ülkedeki *milliyetçilik vasatıyla*, başka deyişle popüler ve sıradan milliyetçilikle örtüşme düzeyinin gerilemesidir. Ki sıradan milliyetçiliğin zemini, ideolojik hegemonya mücadelesinin tayin edici bir harp sahasıdır. Sıradan milliyetçiliği hegemonize etme yeteneğinin gerilemesi, ülkücü-Türkçü ideolojinin yenilgisinin ve krizinin aslî veçhesidir. Zira ülkücü ve sair siyasal Türk milliyetçiliği bir kriz içinde bulunurken, popüler millî gurur girdilerinde artış var ve pop-milliyetçi söylem bu girdileri hamaratça işlemeyi sürdürüyor. Yine 2002-2003 kesitine bakuğımızda, spor ve kültür endüstrisi alanındaki başarılar, "başarılı" Türklerin şahsında bizzat Türkiye'nin/Türklüğün dünyaca *meşhur olduğunu*, dünyada kabul gördüğünü hissetiren performanslar olarak sahnelendi, millî gururu okşayan, millî özgüveni besleyen girdiler olarak işlendi. Hatta 1990'larla kıyaslandığında, millî hınç boşalmasından ziyade eğlencelik/'karnavalesk' bir havanın daha fazla hâkim hale geldiği söylenebilir. Ve bu 'havanın' siyasî bir angajmanla (bilhassa ülkücülükle) kolkola girme istidâdı çok daha düşüktü.

Sıradan-popüler milliyetçiliğin 'imkânları'

Burada bir parantez açalım. Konjonktürdeki bu 'ılımanlaşma', 'normalleşme' alâmetleri neye işaret eder? Özellikle futbol/spor alanındaki başarıların sıklaşması neticesinde bir doygunluk yaşanması mı sözkonusu? Buna koşut olarak, milliyetçilik âyinlerinde gösterilen performansın 'yormuş', bıkkınlık vermiş olduğundan söz edilebilir mi? Daha ileri gidip, bu işaretlerden hareketle, zaten "gecikmiş" bir uluslaşma sürecinden

gelen Türk milliyetçiliğinin, 1990'lardaki ergenlik patlamasından sonra olgunlaştığı, kemale erdiği söylenebilir mi? Milliyetçiliği *modernleştiren* ve *normalleştiren* dinamikler mi işliyor artık? Anthony D. Smith'in (2002: 7), *milliyetçiliğin depolitizasyonu, milletin 'normalleştirilmesi' ve milliyetçiliğin ritüelleştirilmesi* diye tanımladığı ve liberal iyimser bakış açısına atfen şöyle tasvir ettiği bir süreç, yani: "Milliyetçiliğin azıdişleri ... törpülendikten sonra, bayraklar, marşlar ve seremoni alaylarıyla birlikte iyi huylu ve sağlıklı millî kimlik ya da yurtseverler elzemdir. (...) ...milliyetçilik siyasal gücünden koparılır ve sembolik düzeye, barışçıl, ekonomik, sanatsal ve sportif rekabete indirgenmiş olur."

Önemli milliyetçilik kuramcılarından biri olan ve milliyetçiliğe olumlu yaklaşan Smith, bu liberal iyimserliği paylaşmıyor, milliyetçiliğin siyasal işlevini sürdürdüğünü, "modern dünya düzenine tek gerçekçi sosyo-kültürel çerçeveyi sunduğunu", "kültürel tatmin, köksalmışlık, güvenlik ve kardeşlik ihtiyaçlarını karşıladığını" düşünüyor (*a.g.y.* 182). Onun "kültürel tatmin, köksalmışlık, güvenlik ve kardeşlik ihtiyaçlarını karşılayacak" başka toplumsal ve siyasal alternatiflere ilgi duymayan, milliyetçiliği olumlayıcı görüşünü paylaşmasak da, bu tesbiti ciddiye almak durumundayız. Globalleşme sürecinin, sosyal ağları daha seyyar, akışkan, "esnek" bir temelde yeniden örgütlenmeye zorlayan ve cemaat ilişkilerini (modern cemaatleri de!) tehdit eden etkileri, milletlere ve milliyetçiliklere sarılma ihtiyacını besliyor. Hindistan örneğinde Batılı milliyetçiliğin Batı-dışı/sömürge-sonrası toplumlardaki uyarlanma rejimini kuramlaştıran çalışmasıyla bilinen Partha Chatterjee (2002: 384), daha yeni bir çalışmasında, "Batı toplumsal felsefesinde aşılmamış büyük çelişkinin devlet-sivil toplum çelişkisi değil sermaye-cemaat çelişkisi olduğunu" söylüyordu. Burada cemaat kavramını, modern-öncesi bir eskimiş kategori olarak değil, bir beşerî ihtiyaç örüntüsü olarak düşünmeliyiz. Chatterjee'nin üstünde durduğu çelişki, özellikle yine Batı-dışı toplumlarda -ama yalnızca oralarda değil!-, globalleşme sürecinin tahrik ettiği ve milliyetçiliğe girdi sağlayan bir meydan

okuma olarak şimdi iyice barizdir. Kısacası, düzçizgisel bir toplumsal gelişme içerisinde milliyetçiliğin normalleşeceği, 'lüzumsuzlaşacağı' öngörüsü isabetli değildir.

Kaldı ki, normalleşmiş, sıradanlaşmış milliyetçiliği 'masum' görmemek gerekir. Michael Billig, Türkçeye de çevrilen *Banal Milliyetçilik* adlı eserinde, ulusal inşâ ya da başka teyakkuz dönemlerindeki milliyetçilik ile istikrarlı ve güvenli millî devlet tecrübesiyle 'yatışmış' milliyetçiliği, *sallanan bayrak - sallanmayan bayrak* teşbihiyle ayırdediyor (Billig 2002: 20). Dalgalanan bayrağın heyecan yaratarak milliyetçiliği kurması ve yeniden üretmesi gibi; sakin sakin direkte asılı duran bayrak da, hep orada duruyor olmasının verdiği alışkanlık üzerinden, milliyetçiliği yeniden üretir. Millet, banal/sıradan milliyetçiliğin gündelik kalıpları (günlük dildeki ve medyadaki "biz" adlandırmaları, ritüeller vd.) üzerinden, "rutin olarak her gün [kendi] kendisini kutlar" (*a.g.e.*, s. 63). Zira millî gurur ve kimliğin hep yeniden kanıtlanması gerekir. Kısacası Billig, banal milliyetçiliğin, milliyetçi ideolojiyi gerektiğinde sıradan/gündelik sükûnetinden çıkıp ateşlenmeye amâde olarak süregenleştirdiğini gösterir. Chatterjee'yle (*a.g.y.*) destekleyelim: "... (iyi milliyetçiliği) koruyan ve besleyen ortak bir öznel duygu... ancak her zaman vahşi, bölücü, ürkütücü, irrasyonel olma (kötü milliyetçilik) tehdit edici olasılığını içinde taşı[r]". Milliyetçiliği tasvir ederken severek başvurulan dalga, rüzgâr gibi meteorolojik-hidrografik mecazlar içinde aslında konuya en uygun olan terim, *meddücezir/gitgel*'dir. Milliyetçilik, düzenli bir ritim içinde olmasa da, banal/sükûnetli bir varoluş ile teyakkuzun/heyecanın gitgeli içinde anlaşılabilir.

Türkiye'de, *banal milliyetçiliğin modernleşmesinde* önemli bir merhalenin geçildiğini söyleyebiliriz (ayrıca bkz. Özkırımlı 2002). Sıradan/gündelik milliyetçiliğin nesneleri, ikonları, ritüelleri çeşitlenmiş, zenginleşmiştir. Bunda temel etken, medya ve popüler kültür endüstrisinin, bir yandan hâlâ varlığını sürdüren katı ve bıkkınlık verici resmî milliyetçilik formlarına yaptığı ilâvelerle, yeni ve güçlü bir aygıt olarak devreye girmiş olmasıdır. Popüler kültürün işleyişine uyarlı olarak, milliyetçi ikonog-

rafinin *esneklik, değişkenlik* kazanmaya başlaması da çok önemlidir. Siyasal bir heyecan taşımayan bu pop-milliyetçilik, Türkiye'nin ağır toplumsal sorunlarla yüzyüze olduğu bu dönemde telâfi ve teskin işlevini mükemmelen yerine getirmektedir.

Popüler kültür endüstrisinin kaygan zeminine yurt toprağı olarak tutunan pop-milliyetçilik söylemi, hem liberal ideolojinin piyasacı bakış açısına uygundur, hem de millî kimliğin hep yeniden ve yeniden kurularak onaylanması doğrultusundaki ihtiyaca. Millet'in baştan itibaren fetiş olarak 'işlediğini' hatırlatan Slavoj Žižek (2002: 119-20), kapitalizmin içinde bulunduğumuz "kültür kapitalizmi" evresinde, milletin de bir 'deneyim malı'na dönüştüğünü söylüyor: Toplumsal-insanî deneyimlerin "canlı emeğin" tasarrufunun dışına çıktarak şeyleştiği ve fetiş karakteri ayyûka çıkan mallar/ürünler üzerinden 'edinilebilir' hale geldiği bu evrede, bir millî kimliği ve onun gururunu paylaşmanın yolu, belirli kültürel ürünleri satın almak olacaktır

2002-2003 evresindeki milliyetçilik krizi, doktriner bir bağlanmadan, bir 'dava'dan, özel bir içerikten 'serbest' ve bu niteliğiyle başka milliyetçilik söylemlerinin çoğaltanı olmaya da elverişli olan zamane pop-milliyetçiliğin, nüfuz gücünü artırdığı ve 'kendini gerçekleştirdiği' gözlenebiliyordu. Böylece, bir yandan, milliyetçiliğin hegemonik konumunun bir ihtiyat kuvveti olarak kurumlaşmakta, hatta piyasa toplumunun ve neoliberal ideolojinin nüfuzuna bağlı olarak ana kuvvet olma istidâdı kazanabileceği sinyalini vermekteydi.

Ancak, bu eğilimi kalıcı saymamak ve zaaflarını hesaba katmak gerekir. Rüzgârını *başarılardan* alıyor olması, 'kaybeden'/mâdun konumundakilerin yoksunluk duygularını özdeşleşilecek performanslarla telâfi ediyor olması, onu sürekli ya da sık sık yüksek performans göstermeye bağımlı kılabilir. Ki böylelikle ortaya çıkabilecek performans anksiyetesi, bu pop-milliyetçiliğin, yerleşik Türk milliyetçiliğinin tehdit algısı ve beka kaygısına dayalı alarmist karakterini yeniden üretmesini de sağlayabilecektir. Bu akrabalık bağı, diğer (doktriner) milliyetçilik söylemlerinin onunla eklemlenme ve bu eklemlenme

içinde baskın bir konum alma yolunu her zaman açık tutan bir imkândır. Öte yandan, başarı/performans söyleminin de işaret ettiği üzere, pop-milliyetçiliğin üst sınıf şehirli kimliğinin kendisi hakkında inşa etiği narsistik-hazcı imgeye dayanıyor olması da bir zaafa dönüşebilir. Zira bu, hele birçok zaman büründüğü küstah ve empatiden yoksun edâyla, sınırsızca çoğaltılamayacak, "tüm milletçe" paylaşılamayacak bir seçkinci özellik de kazandırabilmektedir ona.

'90'lı yıllara nispetle daha dar bir alana sıkışmış olmakla birlikte ülkücü hareketin, sıradan ve popüler milliyetçilik potansiyeliyle daimî ve bazen iradesi hilâfına dolaylı bir etkileşim içinde olacağı açık. Velhâsıl, yukarıda işaret edilen kısa vâdeli "konjonktürel himmet" olasılıkları gerçekleşmese bile; yani AB, Kıbrıs, Irak dönemecini az hasarla geçerek 'liberal-globalleşme'nin sularına açılmış (veya, belki sahiden 'demokratik cumhuriyet' karakteri kazanmış!) bir Türkiye'de de, ülkücü hareket veya onun mücavir alanında oluşacak yeni yapılanmalar ciddi bir varlık alanına sahip olacaktır. En azından, yukarıda Smith'ten nakille işaret ettiğimiz "kültürel tatmin, köksalmışlık, güvenlik ve kardeşlik ihtiyaçlarına" olan ihtiyacın böyle bir konjonktürde çok daha güçleneceğini varsayabiliriz. Öyle bir durumda da, gerek '90'ların ortalarında emareleri ortaya çıkan ve MHP'de de kısmen yansımasını bulan -ve oy sıçramasını kesinlikle etkileyen- refah şovenizmi esintili "seçkinci" milliyetçi reflekslere, gerekse 'yörüngesi şaşmış' bir alt sınıf öfkesine dayanan iki farklı dinamiğin ivme kazanması şaşırtıcı olmayacaktır. Ancak bu noktada da geleneksel/'eski' milliyetçi yapıların, hele ülkücü hareketin bu potansiyelle ilişkilenmede sorunlar yaşayacağını, özellikle 10. Bölüm'e atıfla, hatırlatalım.

'Politik' olamamak

Sıradan ve popüler milliyetçilikle ilgili parantezi açarken, MHP ve ülkücü hareketi bu 'kendiliğinden' milliyetçilik dinamiğinin ötesinde, *siyasal bir milliyetçilik* olarak tasnif ve tasvif ettik... Sıradan-popüler ile siyasal olanı ayrıştıran kurgu içinde

böyle tanımlanabilir elbette; fakat aslına bakılırsa, MHP'nin politikaya bünyevî bir yeteneksizliği var! Tabiî politikayı bir idare düzeneğinden, dost-düşman safları oluşturmaktan, güç oluşturmaya dönük teşkilâtlanmadan öte bir beşerî faaliyet olarak anlıyorsak; onu toplumsal hayatın büyük ve küçük somut sorunlarına ve ihtilâflarına ilişkin özgül çözümler tasarlamaya ve bu çözümler doğrultusunda mutabakatlar veya rızalar üretmeye dönük bir 'zahmet' olarak düşünüyorsak, MHP, politikaya yeteneksiz olmanın ötesinde, *politikaya karşıdır*! Bu bünyevî yeteneksizlik, Türkiye'nin -global gidişatın da katkısıyla- politikayı mümkün mertebe dışlama esasına göre düzenlenmiş siyasal rejiminin ölçüleri içinde ve reel siyaset düzleminde bile, zaaf oluşturmaktadır.

Bu hareketin dünyasını çok iyi -ve içerden- bilen Ahmet Turan Alkan'ın (2000: 386) belirttiği üzere, "bir siyasî program veya problem çözme aracından ziyade" bir "duruş"la, bir tepkiye mecra açmasıyla, melce olmasıyla başarılı olan bir hareket bu. 1970'lerde ve 1990'lardaki reaksiyoner yükselişin açığa çıkardığı radikalizm/fanatizm de, 1999-2002 hükümet tecrübesinde görülen, bütün somut sorunları "devlet ciddiyeti" perdesiyle örtmeye, geçiştirmeye, ertelemeye dönük pasif/silik tutum da (Çınar, 2002b), bu aynı kaynaktan besleniyor aslında. O kaynak, MHP'yi/ülkücü hareketi her zaman yaşatacaktır, hatta 'konjonktür himmetleri' sunabilecek ve yükseltebilecektir. Onlar açısından mesele, bu himmete tâbiliği aşacak donanımın ve sözünü ettiğimiz bünyevî yeteneğin eksikliğidir. Tersinden düşünürsek ise, MHP'nin/ülkücü hareketin bu yapısal kısırlığına rağmen daim olacağı bir siyasal-toplumsal vasatın varlığıdır, esas mesele.

KAYNAKÇA

Açıkel, Fethi (1996): "Kutsal mazlumluğun psikopatolojisi", *Toplum ve Bilim* 70 (Güz), s. 153-198.

Akçam, Taner (1992): *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu*, İletişim Yayınları, İstanbul.

— (1999): *İttihat ve Terakki'den Cumhuriyete İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu*, İmge Yayınları, Ankara.

Akdoğan, Yalçın (2003): *Muhafazakâr Demokrasi*, Ak Parti yayını, Ankara.

Akkaya, Yüksel (2002): " 'Milliyetçi/Ülkücü' işçi hareketi", *Milliyetçilik Faşizm ve MHP* (derleyen Seyfi Öngider) içinde, Aykırı Yayıncılık, İstanbul.

Akyol, M. Cihat (1990): *Kontrgerilla*, Şafak Matbaası, Ankara.

Alkan, Ahmet Turan (2000): *Yol Türkâleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Alpkaya, Faruk ve Kavas, Levent (1993): "'Terör' ya da 'mülkün temeli' üzerine", *Birikim* 55 (Kasım), s. 10-20 ve 56 (Aralık), s. 33-44.

Altaylı, Enver (1980): *Esir Türk İllerinde Doksan Gün*, Yeni Yayınlar, İstanbul.

Altınay, Ayşe Gül (2000): *Vatan Millet Kadınlar*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Altınay, Ayşe Gül ve Bora, Tanıl (2002): "Ordu, militarizm ve milliyetçilik", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce/4. Cilt: Milliyetçilik*, İletişim Yayınları 2002, s. 140-154.

Arıkan, Burak (1999): "Seçimler ve BBP: Marjinalleşmeye beş kala", *Birikim* 120 (Nisan), s. 78-83.

Arıklı, Erhan (1997): *Bozkurtlar ve Mankurtlar*, Türk-Bir Yayınları.

Arın, Tülay: "Türkiye'de mali küreselleşme ve mali birikim ile reel birikimin birbirinden kopması", *İhtisat Üzerine Yazılar I - Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar, Korkut Boratav'a Armağan* içinde, s. 569-610, İletişim Yayınları, İstanbul.

Amin, Samir - Chomksy, Noam - Frank, A.G. (1994): *Düşük Yoğunluklu Demokrasi*, çev. Ahmet Fethi, Alan Yayıncılık, İstanbul.

Arvasi, S. Ahmet (1988): *Doğu Anadolu Gerçeği*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.

Aslan, Emre (2000): "Neo-faşizmin Türkiye versiyonu olarak MHP", *Birikim* 133 (Mayıs), s. 35-50.

Aslan, Fikret ve Bozay, Kemal vd. (2000): *Graue Wölfe Heulen Wieder*, Unrast Verlag, Münster.

Ateş, Toktamış (1995): *Aslan Sosyal Demokratlar*, Çınar Yayınları, İstanbul.

Atsız, Nihal (1992): Makaleler, Baysan, İstanbul (4 cilt).

Aydın, Suavi (1998): "MDD ve Türk solunda özgücülük", *Toplum ve Bilim* 78 (Güz), s. 59-89.

Bali, Rıfat N. (1999): *Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, İletişim Yayınları, İstanbul.

— (2001): *Musa'nın Evlatları Cumhuriyet'in Yurtaşları*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Balistier, Thomas (1989): *Gewalt und Ordnung*, Verlag Westfälisches Dampfboot, Münster.

Beck, Ulrich (1999): *Siyasallığın İcadı*, çev. Nihat Ülner, İletişim Yayınları, İstanbul.

Belge, Murat (1989): *Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek*, Birikim Yayınları, İstanbul.

Benningsen, A.A. ve Wimbush, S.E. (1995): *Sultangaliyev ve Sovyetler Birliği'nde Milli Komünizm*, çev. Bülent Tanatar, Anahtar Kitaplar, İstanbul.

Berberoğlu, Enis (1999): *Öbür Türkler*, Doğan Kitapçılık, İstanbul.

— (2000): *Susurluk: 20 Yıllık Domino Oyunu*, İletişim Yayınları, İstanbul (5. baskı).

Beşikçi, İsmail (1991): *Orgeneral Muğlalı Olayı*, Belge Yayınları, İstanbul.

Bildirici, Faruk (2000): "Devlet Bahçeli", *Silueti̇ni Sevdiğimin Türkiyesi* içinde, s. 15-38, Doğan Kitap, İstanbul.

Billig, Michael (2002): *Banal Milliyetçilik*, çev. Cem Şişkolar, Gelenek Yayıncılık, İstanbul.

Bobbio, Norberto ve Texier, Jacques (1982): *Gramsci ve Sivil Toplum*, çev. A. İpek K. Somer, Savaş Yayınları, Ankara.

Bora, Tanıl (1993): "Türkiye'nin bir iç meselesi olarak Azerbaycan bunalımı", *Birikim* 53 (Eylül), s. 57-71.

— (1994a): "Devletin Polisi, Polisin Devleti", *Birikim 57/58* (Ocak/Şubat), s. 3-11.

— (1994b): "Avrupa üzerinde neo-faşizm hayaleti", *Birikim* 66 (Ekim), s. 29-47.

— (1994a): "Devletin Polisi, Polisin Devleti", *Birikim* 57/58 (Ocak/Şubat), s. 3-11.

— (1994c): "Türk sağının ideolojik ve siyasi bunalımı", *Birikim* 64 (Ağustos), s. 11-23.

— (1995a): *Milliyetçiliğin Kara Baharı*, Birikim Yayınları, İstanbul (2. Baskı).

— (1995b): "Milliyetçilik ve insan hakları", *Birikim*, Haziran 1995, s. 11-18.

— (1995c): "Türk milliyetçiliği ve Kıbrıs", *Birikim*, Eylül 1995, s. 18-26.

— (1998a): "Millî Tarih ve Devlet Mitosu", *Birikim*, Ocak/Şubat 1998, s. 83-93.

— (1998b): "Türkiye'nin 'kriz idaresi' yöntemi: Millî refleks ve linç orjisi", *Birikim*, Aralık, s. 9-15.

— (1999a): *Türk Sağının Üç Hâli*, Birikim Yayınları, İstanbul (2. Baskı).

— (1999b): *Bosna-Hersek: Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası*, Birikim Yayınları, İstanbul (2. Baskı).

— (1999c): "Türkiye'de radikal milliyetçi ideolojinin gelişme seyri", *75 Yılda Düşünceler Tartışmalar*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 115-135.

— (2000): "MHP tefsirleri ve MHP muhipleri", *Birikim* 138 (Ekim), s. 25-32.

— (2001a): "Türkiye'de futbol ve milliyetçilik", *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 559-581.

— (2001b): "Polis partisi", *Birikim*, Ocak, s. 8-10.

Bora, Tanıl ve Can, Kemal (1991): *Devlet Ocak Dergâh*, İletişim Yayınları, İstanbul. [Sayfa numaraları, kitabın 2000 yılında kitapçılarda bulunan 6. baskısından verilmiştir.]

— (2001): "Alparslan Türkeş", *Liderlerin Politik Biyografileri Üzerinden - Türkiye'nin Siyasal Tarihi* (derleyen Seyfi Öngider) içinde, Aykırı Yayıncılık, İstanbul.

Bora, Tanıl ve Çakır, Ruşen (1991): "İttifak'ın geleceği", *Birikim* 31 (Kasım), s. 17-21.

Bora, Tanıl ve Erdoğan, Necmi (1993): "Dur tarih, vur Türkiye!", *Futbol ve Kültürü* (der. Horak/Reiter/Bora), İletişim Yayınları, İstanbul, s. 221-240 [sayfa numaraları 3. baskıdan verilmiştir.]

Can, Kemal (1992): "Anti-Kürt Şovenizm Potansiyelinin Doğal Mecrası: Ülkücü Hareket", *Birikim* 33 (Ocak), s. 24-26.

— (1995): "Solun bilgilenme biçimleri; ya da 'ekmeğe yağ sürmek'...", *Birikim* 79 (Kasım), s. 92-98.

— (1998): "Ülkücü Saldırganlığın Arka Cephesi", *Birikim* 110 (Haziran), s. 11-5.

— (2001): "Radikal Milliyetçiliğin En Büyük Örgütü: Ülkü Ocakları", *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 201-234.

— (2002): "Yoksulluk ve milliyetçilik", *Yoksulluk Halleri* içinde, Editör Necmi Erdoğan, Demokrasi Kitaplığı/WALD, İstanbul 2002, s. 116-133.

Canetti, Elias (1960): *Masse und Macht*, Claassen Verlag, Hamburg, [Alıntı 1996 baskısından: Fischer Verlag, Hamburg.] [Türkçesi: *Kitle ve İktidar* (çev. Ender Ateşman), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1998]

Cangızbay, Kadir (2000a): *Hiçkimsenin Cumhuriyeti*, Ütopya, Ankara.

— (2000b): *Komprador Rejimin Anatomisi*, Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara.

Comité Stop de Grijze Wolven (2000): *De Hollandse Leeuw en de Grijze Wolf*, Amsterdam.

Çağlar, Ayşe Neviye (1990): "The Greywolves as Metaphor", *Turkish State, Turkish Society* içinde (der. A. Finkel ve N. Sirman), Routledge, Londra, s. 79-101.

Çakır, Ruşen (1992): "Türkiye İslâmcılarının politik krizi", *Birikim* 42 (Ekim), s. 30-36.

— (1994): *Ne Şeriat Ne Demokrasi*, Metis Yayınları, İstanbul.

— (2003): *Nereye Gitti Bu Ülkücüler? 45 Röportaj, 376 Mektup*, Metis Yayınları, İstanbul.

Çalık, Mustafa (1995): *MHP Hareketi*, Cedit Neşriyat, Ankara.

— (1999): *Teorik Denemeler*, Cedit Neşriyat, Ankara

Çalmuk, Fehmi (2001): *Erbakan'ın Kürtleri*, Metis Yayınları, İstanbul.

Çamuroğlu, Reha (1992): *Günümüz Aleviliğinin Sorunları*, Ant Yayınları, İstanbul.

Çatlı, Gökçen (2000): *Babam Çatlı*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Çay, Abdülhalûk (1989): *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.

Çay, A., Yıldırım, D., Unan, F., Öksüz, E., Akgül, S. (1992): *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Üzerine Araştırmalar 3*. Boğaziçi Yayınları, Ankara.

Chatterjee, Partha (2002): *Ulus ve Parçaları*, çev. İsmail Çekem, İletişim Yayınları, İstanbul.

Çınar, Menderes (2002): "Millî Görüş hareketi: Gidenler ve kalanlar, *Birikim* 162 (Ekim), s. 94-101.

— (2002b): "MHP: Bir 'devlet ciddiyeti' analizi", *Milliyetçilik Faşizm ve MHP* (derleyen Seyfi Öngider) içinde, Aykırı Yayıncılık, İstanbul.

Çiğdem, Ahmet (2001a):*Taşra Epigi - "Türk" İdeolojileri ve İslâmcılık*, Birikim Yayınları, İstanbul.

— (2001b): "Yirmi yılın hikâyesi: Devlet kapitalizmi ile Türk usûlü faşizm", *Birikim* 152/153 (Aralık 2001/Ocak 2002), s. 43-9.

Çiğdemoğlu, Aksel (1997): *Türk Ulusal Kimliğinin Oluşumunda Ermeni Söylemi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi Anabilim Dalı.

Divitçioğlu, Sencer (1987): *Kök Türkler*, Ada Yayınları, İstanbul.

Dural, Tamaşa F. (1995): *Aleviler... ve Gazi Olayları*, Ant Yayınları, İstanbul.

Edibali, Aykut (1991): *Birlik Davamız*, Bayrak Yayınları, İstanbul.

Ercilasun, Ahmet Bican (2003): "Milliyetçilik Tartışmaları", *Türk Yurdu* 189 (Mayıs), s. 15-21.

Erdinç, Cengiz ve Yurdakul, Doğan (1998): *Çetele*, Ümit Yayıncılık, Ankara.

Erdoğan, Necmi (1993): "Yaşasın futbol - Galatasaray'ın Avrupa'yı fethi", *Birikim* 55 (Kasım), s. 21-24.

— (2001): "'Kalpaksız Kuvvacılar': Kemalist sivil toplum kuruluşları", *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 235-63.

Ergur, Ali (2002): "Görsellik ve Türkiye'de siyasetin gösterileşmesi", *Toplum ve Bilim* 93 (Yaz 2002), s. 7-28.

Eröz, Mehmet (1992): *Türk Kültürünün Alt Kültür Unsurlarından Kürtler*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.

Esengin, Kenan (1974): *Orgeneral Muğlalı Olayı*, Yenilik Basımevi, İstanbul.

Goltz, Thomas C. (1994): *Requiem For a Would-Be Republic*, The ISIS Press, İstanbul.

Gramsci, Antonio (1975): *Felsefe ve Politika Sorunları*, çev. Adnan Cemgil, Payel Yayınları, İstanbul.

Güneş-Ayata, Ayşe (1992): *CHP: Örgüt ve İdeoloji*, Gündoğan, Ankara.

Hasgüler, Mehmet (2000): *Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Hassan, Ümit (1977): *İbn Haldun'un Metodu ve Siyaset Teorisi*, AÜ SBF Yayınları, Ankara.

Hirsch, Joachim (1998): *Vom Sicherheitsstaat zum nationalen Wettbewerbsstaat*, ID Verlag, Berlin.

Işık, Oğuz ve Pınarcıoğlu, Melih (2001): *Nöbetleşe Yoksulluk*, İletişim Yayınları, İstanbul.

İlhan, Suat (1989): *Jeopolitik Duyarlılık*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
— (2000): *Avrupa Birliğine Neden Hayır*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
— (2002): *Avrupa Birliğine Neden Hayır -2*. Ötüken Neşriyat, İstanbul.
İmset, İsmet (1993): *PKK - Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı*, Turkish Daily News Yayınları, Ankara.
İnsel, Ahmet (1999a): *Türkiye Toplumunun Bunalımı*. İletişim Yayınları, İstanbul (genişletilmiş 2. baskı).
— (1999b): "Cumhuriyet döneminde otoritarizmin sürekliliği", *Birikim* 125/126 (Eylül/Ekim), s. 143-165.
İpekçi, Abdi (1969): *Liderler Diyor ki*, Ant Yayınları, İstanbul.
Jäschke, Gotthard (1972): *Yeni Türkiye'de İslâmlık*, çev. Hayrullah Örs, Bilgi Yayınevi, Ankara.
Kalyoncu, Hamdi (1992): *İttifak'ın Perde Arkası*, Burak Yayınevi, İstanbul.
Kandiyoti, Deniz (1997): *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*, çev. A. Bora vd., Metis Yayınları, İstanbul.
Keane, John (der.) (1993): *Sivil Toplum ve Devlet*, çev. A. Akın vd., Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
Kehl-Bodrogi, Krisztina (1996): "Tarih mitosu ve tarihsel kimlik", *Birikim* 88 (Ağustos), s. 52-63.
Kılıç, Şengün (1992): *Biz ve Onlar - Türkiye'de Etnik Ayrımcılık*, Metis Yayınları, İstanbul.
Kındıra, Zübeyir (2000): *Fethullah'ın Copları*, Su Yayınları, İstanbul.
Kırcı, Halûk (1998): *Zamanı Süzerken*, Burak Yayınevi, İstanbul.
— (1999): *Donmuş Zaman Manzaraları*, Burak Yayınevi, İstanbul.
— (2000): *Bırak Eşkıya Bellesinler*, Burak Yayınevi, İstanbul.
— (2003): *Çapraz Biçildi İsyanlarım*, Burak Yayınevi, İstanbul.
Kışlalı, Mehmet Ali (1996): *Güneydoğu- Düşük Yoğunluklu Çatışma*, Ümit Yayıncılık, Ankara.
Kıvanç, Ümit (1999): *...Demiş Bulundum*, Birikim Yayınları, İstanbul.
Kızılyürek, Niyazi (2002): *Milliyetçilik Kıskacında Kıbrıs*, İletişim Yayınları, İstanbul.
— (2003): "Paradoks eklemlenmeler ülkesi Kıbrıs'tan Kofi Annan geçti: Aktörler, roller", *Birikim* 168 (Nisan), s. 48-55.
Kozanoğlu, Can (1992): *Cilalı İmaj Devri*, İletişim Yayınları, İstanbul.
— (2001): *Yeni Şehir Notları*, İletişim Yayınları, İstanbul.
Kozanoğlu, Hayri (1993): *Yuppieler, Prensler ve Bizim Kuşak*, İletişim Yayınları, İstanbul.
Köker, Levent (1989): "Liberalizm-muhafazakârlık ilişkisi üzerine", *Türkiye Günlüğü* 9, Aralık, s. 41-8.
Küçükömer, İdris (1969): *Düzenin Yabancılaşması*, Ant Yayınları, İstanbul.
Laclau, Ernesto (2000): *Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme*, çev. Ertuğrul Başer, Birikim Yayınları, İstanbul.
Laçiner, Ömer (1995a): "Postmodern bir dinî hareket: Fethullah Hoca Cemaati", *Birikim* 76 (Ağustos), s. 3-11.

— (1995b): "Seçkinci bir geleneğin temsilcisi olarak Fethullah Hoca Cemaati", *Birikim* 77 (Eylül), s. 3-11.

— (2002): "DP, ANAP ve sonunda AKP", *Birikim* 163/164 (Kasım/Aralık), s. 11-20.

Levi, Avner (1996): *Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Mater, Nadire (1999): *Mehmedin Kitabı*, Metis Yayınları, İstanbul.

Müftüoğlu, Rıza (1997): *Ekonomik Milliyetçilik*, Ankara.

Ocak, Ahmet Yaşar (1996): *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Okan, Nimet (2003): *Ülkücü kimliğin milliyetçilik, etnisite, ırk ve iktidar kavramları aracılığıyla sosyal antropolojik bir değerlendirmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Oran, Baskın (1994): *Devlet Devlete Karşı*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Ögel, Bahaeddin (1971), *Türk Mitolojisi*, Devlet Kitapları, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.

Ögel, B., Yıldız, H.D., Kırzıoğlu, F., Eröz, M., Kodaman, B., Çay, A. (1989): *Türk Millî Bütünlüğü İçinde Doğu Anadolu*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.

Öğün, Süleyman Seyfi (1992): *Türkiye'de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu*, Dergâh, İstanbul.

Özdağ, Muzaffer (1992): *Millî Birliğimiz Vatan Bütünlüğümüz Açısından Soydaş Toplumlardan Kürtler*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.

Özdağ, M., Türkdoğan, O., Eröz, M., Kaplan, M. (1992): *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Üzerine Araştırmalar 1*, Boğaziçi Yayınları, Ankara.

Özdağ, Ümit (1993): "Demokrasi ve ülkücü yaklaşım", *Sosyo-Politik Yaklaşım*, Şubat/Mart 1993, s. 57-9.

— (2003): "Türk Milliyetçiliğine Eleştirel Yaklaşım", *Türk Yurdu* 188 (Nisan), s. 14-23.

Özdoğan, Günay Göksu (2001): *Turan'dan Bozkurt'a*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Özkırımlı, Umut (2002): "Türkiye'de gayrıresmî ve popüler milliyetçilik", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce/4. Cilt: Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 706-717.

Özkök, Ertuğrul (1997): *Artakalan Zamanda*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Öznur, Hakkı (1999) [6 cilt]: *Ülkücü Hareket*, Alternatif Yayınları, Ankara.

Pakyürek, Nureddin (1976): *Millî Meseleler ve Türkeş*, Yaylacık Matbaası, yer belirtilmiyor.

Parla, Taha (1991 ve 1992): *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları* (üç kitap: *Atatürk'ün Nutuk'u, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u*), İletişim Yayınları, İstanbul.

Pekel, Vahide (1994): Liberalizmin 'özgür' dünyası", *Mürekkep* 1, Yaz, s. 21-31.

Pekmezci, Necdet ve Büyükyıldız, Nurşen (1999): *Ülkücüler - Öteki Devletin Şehitleri*, Kaynaklar Yayınları, İstanbul.

Peler, Gökçe Yükselen (1998): *Türk-Bir'den Türk Birliğine*, Ankara.

Portelli, Hugues (1982): *Gramsci ve Tarihsel Blok*, çev. Kenan Somer, Savaş Yayınları, Ankara.

Reich, Wilhelm (1980): *Dinle Küçük Adam*, çev. Şemsa Yeğin, Payel Yayınları, İstanbul.

Reichardt, Sven (1999): "Faschistische Straßenpolitik in Italien und Deutschland nach dem Ersten Weltkrieg: Eine Typologie der Aktionsformen ihrer Kampfbünde während der Bewegungsphase des Faschismus", yayımlanmamış tebliğ, Berlin.

Roy, Olivier (1994): *Siyasal İslamın İflası*, çev. Cüneyt Akalın, Metis Yayınları, İstanbul.

— (2000): *Yeni Orta Asya*, çev. Mehmet Moralı, Metis Yayınları, İstanbul.

Sabuncu, Yavuz ve Şeker, Murat (1996): "Seçimler", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi/Yüzyıl Biterken* - 14. cilt, İletişim Yayınları, İstanbul.

Sancar, Mithat (2000): *"Devlet Aklı" Kıskacında Hukuk Devleti*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Satılmış, Alişan ve Turhan, Metin (2003): *Derin Devletin Solcuları*, Altınküre Yayınları, Ankara.

Schlesinger, Philip (1994): *Medya, Devlet ve Ulus*, çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Schüler, Harald (1999): *Partıcilik, Hemşehrilik, Alevilik*, çev. Yılmaz Tonbul, İletişim Yayınları, İstanbul.

Sevinç, Necdet (1977): *Ülkücüye Notlar*, Dede Korkut Yayınları, İstanbul.

Smith, Anthony D. (2002): *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik*, çev. Derya Kömürcü, Everest Yayınları, İstanbul.

Stam, Robert (1988): "Mikhail Bakhtin and Left Cultural Critique", *Postmodernism and its Discontents* içinde (s. 116-145), ed. E. Ann Kaplan, Verso, Londra-New York.

Swietochowski, Tadeusz (1988): *Müslüman Cemaatten Ulusal Kimlige: Rus Azerbaycanı 1905-1920*, çev. Nuray Mert, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Şafak, Ahmet (1993): *Kavramlara Dokunmak*, Kamer Yayınları, İstanbul.

— (1994): *Yükselen Milliyetçilik ve Liberal İhanet*, Kamer Yayınları, İstanbul.

Şendiller, Ökkeş (1989): *Kahramanmaraş Olaylarının Perde Arkası*, Doğuş Yayınları, Ankara.

Tamás, G.M. (1999): "On Post-Fascism", *Boston Review*, Yaz.

Tansu, İsmail (tarihsiz): *Aslında Hiç Kimse Uyumuyordu*, Minpa Matbaacılık, Ankara.

Taşkın, Yüksel (2003): "AKP neden sağcı bir partidir?", *Birikim* 168 (Nisan), s. 70-77.

Taylak, Muammer (1977): *27 Mayıs ve Türkeş*, Ayyıldız Matbaası, Ankara (2. baskı).

Tekin, Arslan (2000): *Milliyetçi Hareket'te Devlet Bahçeli Dönemi*, Tutibay Yayınları.

Theweleit, Klaus: *Männerphantasien*, Deutscher Taschenbuchverlag, Münih (2 cilt).

Toker, Metin (1971): *Solda ve Sağda Vuruşanlar*, Akis Yayınları, İstanbul.

Tuğcugil, Ayhan (1980): *Türk Milliyetçiliği Fikir Sistemi*, Töre Devlet Yayınları, Ankara (8. baskı).

Turan, Ömer ve Çapan, Zeynep Gülşah (2002): "Siyasetin yeniden tanımlanması ve gösteri toplumu: Genç Parti özelinde 3 Kasım seçimleri", *Birikim* 165 (Ocak), s. 101-118.

Turhan, Mümtaz (1965): Kültür Değişmeleri, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul [ilk baskısı 1951].

Tuşalp, Erbil (2001): *Bozkurtlar*, Donkişot Yayınları, İstanbul.

Türkdoğan, Orhan (1995): *Alevi-Bektaşi Kimliği*, Timaş, İstanbul.

Türker, Yıldırım (1998): *Türkiye Sizinle Gurur Duyuyor*, Metis Yayınları, İstanbul.

Türkeş, Alparslan (1965): *Dokuz Işık*, Dokuz Işık Yayınları, İstanbul.

— (1977): *27 Mayıs, 13 Kasım, 21 Mayıs ve Gerçekler*, Dokuz Işık Yayınevi, İstanbul (2. baskı).

— (1979): *Temel Görüşler*, Dergâh Yayınları, İstanbul (4. baskı. 1. baskısı: 1975)

— (1987): *Savunma*, Mayaş Yayınları, Ankara.

— (1988a): *1944 Milliyetçilik Olayı*, Devlet Yayın Dağıtım, İstanbul (11. baskı. 1. baskısı: 1968).

— (1988b): *Yeni Ufuklara Doğru*, Devlet Yayın Dağıtım, İstanbul (12. baskı.)

— (1994): *Kahramanlık Ruhu*, Kamer Yayınları, İstanbul.

Türköne, Mualla (1995): *Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü*, Ark Yayınları, Ankara.

Unbehaun, Horst (1994): *Klientalismus und politische Partizipation in der ländlichen Türkei*, Deutsches Orient-Institut, Hamburg.

Ural, Gültekin (1997): *Teşkilatı Mahsusa'dan MİT'e Abdullah Çatlı ve Susurluk Dosyası*, Kamer Yayınları, İstanbul.

Üstel, Füsun (1997): *Türk Ocakları (1912-1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Vaner, Semih (der.) (1997): *Unutkan Tarih*, Metis Yayınları, İstanbul.

Vatandaş, Aydoğan (2000): *Armageddon*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Yahnici, Şevket Bülent (1997): *Dünümüz, Halimiz, Geleceğimiz*, Ankara.

Yahyaoğlu, Tahsin (1971): *Tarım Kentleri*, Çınar Yayevi, Ankara.

Yalçın, Soner (1994): *Binbaşı Ersever'in İtirafları*, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Yalçın, Soner ve Yurdakul, Doğan (2000): *Reis*, Su Yayınları, Ankara (12. baskı).

Yaşarbaş, Enver (1996): *Ülkücünün El Kitabı*, Kamer Yayınları, İstanbul.

Yavuz, M. Hakan (1997): "Turkish-Israeli Relations and the Turkish Identity Debate", *Journal of Palestine Studies*, No. 105 (Güz 1997), s. 22-37.

Yeğen, Mesut (1999): *Türk Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Yeldan, Erinç (2001a): *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

— (2001a): "Türkiye ekonomisi: Krizin yapısal dayanakları", *Birikim* 144 (Nisan), s. 8-13.

Yeniçeri, Özcan (2001): *Yeniden Türkleşmek*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

— (2003): "Türk Milliyetçiliğinin Geleceğini Düşünmek", *Türk Yurdu* 190 (Haziran), s. 2-21.

Yıldırım, Ergün (2002): "AKP: Bir politik projenin sosyolojik temsiliyeti", *Birikim* 194/165 (Kasım/Aralık), s. 66-70.

Yıldız, Ahmet (2001): *"Ne Mutlu Türküm Diyebilene"*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Yıldız, Feridun (1997): *Son Başbuğa Veda*, MHP Selçuklu İlçe Başkanlığı, Konya.

Yıldız, Lütfi (1997): *Bizim Çatlı*, Karaca Yayınları, İstanbul.

Yumul, Arus (2000): "Bitmemiş bir proje olarak beden", *Toplum ve Bilim* 84 (Bahar), s. 37-50.

Yurtaslan, Ali (1980): *Ali Yurtaslan'ın İtirafı*, Aydınlık Yayınları, İstanbul.

Žižek, Slavoj (2002): "Kulturkapitalismus", *Die Revolution steht bevor - Dreizehn Versuche über Lenin*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt a.M.

MHP için 1991-2003 dönemi, özel bir dönemdi. Büyük bir popülerleşmenin tadına vardı... "Marjinallikten", "merkez partisi" konumuna terfi etti... Tarihinin en büyük oy oranına erişerek hükümet ortağı oldu... Sonra 2002 sonunda yeniden parlamento dışı kalarak ağır bir krize girdi... Bu dönemin aynı zamanda, hareketin kurucu ve simge-lideri Alparslan Türkeş'in ölümünün ve Türkeş-sonrası bir MHP'nin oluşumunun gerçekleştiği bir dönemdi. *Devlet Ocak Dergâh* adlı kitaplarında ülkücü hareketin 12 Eylül 1980 sonrasındaki yaklaşık 10 yıllık krizli dönemini ele alan Tanıl Bora ve Kemal Can, *Devlet ve Kuzgun*'da, MHP'nin 1991 sonrası bu özel dönemini inceliyorlar. ■

Kitap, bir cephesiyle, 1990'lı yılların "ruhuna" teşrih masasına yatırılmalıdır. 1990'lı yıllar, Türkiye'de milliyetçiliğin yeni bir bahar yaşadığı bir dönemdir. "Yeni" MHP, bu dönemin ruhuyla/havasıyla yeniden şekillendi ve bizzat o ruh/havanın oluşumuna katkıda bulundu. Türkiye'ye yeni bir modernleşme dalgasının çarptığı bu dönem, sadece MHP'nin değil "toplam" Türk milliyetçiliğinin yeniden biçimlenmesinde özel bir öneme sahiptir. Dolayısıyla, kitabı, Türkiye'nin yakın siyasal tarihinin mühim bir sayfasını siyasal iklimine dair bir inceleme olarak da okumak mümkündür. Bu iklim çerçevesinde, MHP/ülkücü hareketin üzerinde genel olarak Türkiye'de milliyetçiliğin 'işleyişine' dair bir tartışma olarak da okumak mümkündür.

... Milliyetçi zihniyet nazarında Kürt Meselesinin nasıl görüldüğüne, 'Türk Dünyası' perspektifine, devlet telâkkisine, ülkücü ideolojiye, 90'ların 'pop' milliyetçiliğine ilişkin bölümlerde ya da diyelim 'ülkücü mafya' meselesine ilişkin kısa alt-bölümlerde, kronolojik bağlamdan özerk olarak da bir anlam ve önem ifade eden müstakil konular incelenmektedir.

Tanıl Bora/Kemal Can, "Sunuş"tan

İLETİŞİM 969
ARAŞTIRMA İNCELEME 559

ISBN 975-05-0210-8